GHEORGHE ȘINCAI

●

OPERE 2

GHEORGHE ȘINCAI

OPERE

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

GHEORGHE ȘINCAI

OPERE

II

HRONICA ROMÂNILOR
TOM II

Ediție îngrijită de FLOREA FUGARIU
Note de MANOLE NEAGOE

1969

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

COPERTA: *ELISABETA PĂDURE*

HRONICA ROMÂNILOR

1 **Anul 1440.** Elisaveta, fata împăratului și craiului Sigismund și muierea lui Albert, remînînd împovărată, cum s-au zis la anul trecut, gîndea că va naște fată, carea nu ar fi avut cădință la crăimea Ungariei; drept aceaia au îngăduit supușilor coroanei ca se-și aleagă craiu, carii au și trimis îndată la Vladislav III, craiul Poloniei [a], se le vină craiu. De-abea sosise solii în Polonia, la craiul Vladislav, și Elisaveta au născut în Comárom, Cetatea Ungariei, în 22 fevruarie din anul de-acum, nu fată, ci un fecioraș, carele s-au numit Ladisláv VI sau Posthum, adecă născut după ce au murit tată-său. Născînd pre Ladislav VI, Elisaveta au și trimis după solii ungurilor, ca se nu chiame pe Vladislav III în Ungaria, dară ei n-au ascultat, și Vladislav încă au priimit chemarea. Așa scriu acestea Callímah [1], Turoție [2], Bonfinie [3] și Timon [4]. Ci eu nu poci crede se fie îngăduit Elisaveta boierilor de supt Coroana Ungariei, carii pe vremea aceaia era mai numai unguri și români (precum poți vedea

---

[a] Vladislav III, regele Poloniei, a domnit între anii 1202—1206. La 1440, rege al Poloniei era Vladislav al VI-lea (1434—1444).

din hrisovul lui Stibórie, cel la anul 1399 adus), ca se-și aleagă craiu, pentru că solii s-au trimis în anul 1440 la Vladislav III, craiul Poloniei, și Elisaveta, după cum arată cvietánția eii de la Prai [5], au luat coroana cu toate clenódiurile de subt paza comitului Gheorghie de Bózin în 9 zile ale lui noiembrie din anul 1439, prin carea faptă au mărturisit că dînsa nu voiește vreo alegere de craiu.

Înțelegînd Elisaveta că Vladislav au priimit chiemarea la crăimea Ungariei, au strins o parte dintră boieri, și mergînd în Alba-Crăiască au făcut de s-au încoronat pruncul Ladislav VI, în vîrstă de 4 luni, ținîndu-l dînsa în brațe, prin Dionisie arhieppul Strigonului [6], tocma în ziua de Rusalii [7], apoi au mers în Vienna Austriei și au dat și pruncul și coroana cu toate clenodiurile, supt tutela lui Frideric III, împăratului Apusului [8]. Tocma cînd se ținea pompa încoronărei pruncului Ladislav VI în Alba-Crăiască, au sosit în Buda și Vladislav, carele fu priimit foarte luminat de palatinul Lavrentie, și după puțin tîmp, dus în Alba-Crăiască și încoronat, iarăș prin Dionisie, arhieppul Strigonului, nu cu obicinuita coroană, ci cu alta (carea luatu-s-au de pe capul sau icoana sîntului Stéfan, nu se nărăvesc istoricii) și s-au numit Vladislav I, craiu al Ungariei [9].

Fiind acuma doi crai încoronați în Ungaria, Ladislav VI și Vladislav I, partea lui Ladislav o prindea Nicólae Gara, ca mai de frunte, iară a lui Vladislav, Ioann Húniadi și Fristáchie [10], despre carii Cromer [11] crie, despre Vladislav I vorbind: „Pe Fristachie și pre Huniadi foarte
2 i-au dăruit / și pre acela l-au făcut ban Croației, iară pre acesta, voivod Ardealului, apoi, după puțin tîmp, castellan Timișoarei și Zevrinului [a]. De atunci au început a se vesti Ioann Huniadi, pre carele și Corvin l-au chiemat, de pe satul în carele s-au născut, căci mai nainte nu era vestit, fiind născut din mumă grecoaică și tată român. Unii au gîndit că s-au cioplit de chesariul Sigismund [b]. Zic unii că Hinedoara din marginea Ardealului s-ar fi zidit de dînsul și de la dînsul s-au și numit. După aceaia purtîndu-se vitezește asupra turcilor, generariu încă s-au făcut de Vladislav.“ Pînă aci Cromer, despre Ioann Corvinul sau Huniadi, dară

---

[a] Ordinea demnităților pe care le-a avut Iancu de Hunedoara este inversată. În realitate, Iancu a fost făcut ban al Severinului în anul 1438. Demnitatea de voievod al Transilvaniei a deținut-o în mod efectiv în anul 1441, cînd i s-a acordat și titlul de comite de Timișoara.

[b] Sigismund de Luxemburg a dăruit domeniul Hunedoarei lui Voicu, tatăl lui Iancu de Hunedoara, pentru strălucitele sale merite ca oștean al Curții.

reu se înșală în doao lucruri: întîiu, că zice a fí fost născut Ioann Huniadi din mumă grecoaică și tată român [a]; a doaoa, că visează a fi chiemată Hinedoara, carea după ungurie se zice Húniad (Hunyad), de pe numele lui Ioann Huniadi, căci nu orașul acela s-au numit de la Ioann Huniadi, ci el însuș s-au numit de pe numele orașului aceluia [b]. Poate că cetățuica dintrînsul o au zidit Ioann Corvinul.

În cît iaste despre vița și semînța lui Ioann Huniadi, decît carele mai viteaz Coroana Ungariei n-au avut supt sine, se știe că pizmașii neamului românesc de pe tîmpul lui Ioann Huniadi tot întru aceaia s-au silit, cum ar putea stînge vestea și lauda neamului nostru celui românesc. Drept aceaia numai întru aceaia își bătea capul, cum ar putea lua pre Ioann Corvinul de la români, ca se-și înalțe neamurile sale, care pe vremea aceaia mult scăzuse, iară acuma întru atîta s-au stîns, cît în Țeara Ungurească puțini unguri diaoși se află, în Ardeal de-abea doao sau trei familii (zic de cei mai luminați și mai puternici), ci stăpînesc acuma în Ungaria mai cu samă horváții, tóții și nemții; în Ardeal, românii cei corciți și secuii, carii așa s-au lățit, cît în multe comitaturi, mai ales în Ardeal, nu se află boieri unguri de viță, fără numai români și secui, prăsiți întrînsele prin căsătoriile lor cu românele și unguroaicele. Anume ți-aș putea aci spune toate familiile, și cele din Ungaria, și cele din Ardeal, care nu sînt, ci numai se numesc pre sine unguri, dară încungiur perirea care mi s-ar putea întîmpla din spunerea adevărului! [c] Una tătuși nu o poci tăcea, adecă: că ungurii cei vestiți mai nainte în toată lumea, de-atunci au început a merge înapoi ca și racii, de cînd s-au despărțit de români și s-au însoțit cu alte neamuri; căci nu mai sînt
3 Corvini, nu Dragfi./ Ci eu mă întorc la Ioann Huniadi. Acesta, cum că au fost diaoș român de viță, mărturisesc toți istoricii cei ce nu pizmuesc românilor, mărturisește avgustul Ferdinand I, în diplomatul

---

[a] Din cercetările recente reiese că Iancu de Hunedoara era descendent al unei familii de cnezi români hunedoreni. Pe tatăl său îl chema Voicu, iar pe frații acestuia, Mogoș și Radul. S-ar putea ca originea acestuia să fie de peste munți, din Țara Românească.

[b] Șincai are dreptate atunci cînd afirmă că nu Hunedoara s-a numit după numele lui Iancu, ci acesta și-a luat numele după localitatea Hunedoara. În legătură cu cetatea Hunedoarei se știe precis că exista, ca cetate regală, din anul 1399. În anul 1409 ea a fost dăruită lui Voicu, tatăl lui Iancu. Ultimul a făcut lucrări de „modernizare“, adaptînd-o la nevoile de apărare ale secolului al XV-lea, cînd sînt folosite pe scară largă tunurile, așa că presupunerea lui Șincai se adeverește în parte.

[c] Șincai s-a ocupat cu alcătuirea genealogiei familiilor nobiliare din Transilvania. Din păcate, această lucrare, extrem de importantă pentru stabilirea rolului jucat de nobilimea românească în evul mediu pînă la maghiarizarea ei, nu ni s-a păstrat.

lui Nicolae Olahul, dat în anul 1548, dară mai apriat mărturiseşte fiiul lui, Matiaş I, craiul cel prea vestit al Ungariei (decît carele unde-ţi trebue mai mare mărturisire?), carele cu rîvnă dorea să se poată arăta a fi din familia Corvinilor, cum s-au arătat la anul 105, care lucru, cum l-ar fi făcut Matiaş I, craiul Ungariei, de nu ar fi fost tată-său prăsit din colonii lui Traian, adecă din români? Vezi şi acelea care le-am scris la anul 1392.

Tot întru acesta an s-au ţinut sobor în Ţarigrad, în beserica sîntei Sofii, în care grecii au stricat unirea cea în Florenţia, făcută în anul trecut. În soborul acesta s-au iscălit pentru Damian, mitropolitul Moldovei, Macarie, mitropolitul Nicómediei, după cum arată Lecvien[12].

[1] Philippus Callimachus, *De rebus a Vladislao gestis*, lib. 3, f. 447. [2] Thuroczius, f. 240. [3] Bonfinius, f. 415 seq. [4] Timon, f. 62. [5] Pray, *Specim. Hierarch.*, part. I, p. 321. [6] Thuroczius, f. 241; Ranzanus, f. 380; Reva, f. 34. [7] *Annales Templi Leutschoviensis*, f. 885. [8] Callimachus, f. 465; Thuroczius, f. 242; Bonfinius, f. 418[9]. Callimachus, f. 456; Thuroczius, f. 243; Bonfinius, f. 424; Reva, f. 35. [10] Callimachus, f. 473; Thuroczius, f. 244; Bonfinius, f. 425. [11] Cromerus, lib. 21, p. 325. [12] Lequien in *Oriente christ.*, tom. 1, p. 1253.

Anul 1441. Ioann Huniadi, apărătoriul lui Vladislav I şi Nicolae Gara, apărătoriul lui Ladislav VI, crailor Ungariei, la atîta au ajuns în anul de-acum, de s-au bătut între sine, ci norocul şi învingerea au remas lîngă Huniadi, voivodul Ardealului, pentru carea craiul Vladislav I l-au făcut şi ban Timişoarei, şi i-au dat soţ în voivodzia Ardealului pre Necolae de Uilac[1].

Mai mare bătae au ţinut Huniadi, cît s-au făcut ban Timişoarei, cu Isac, begul Semendriei, despre carea ceteşte pre Turoţie[2], pre Bonfinie[3] şi pre Podluşáni[4], căci eu voiu arăta aci războiul ce l-au avut Huniadi cu Mezít begul, nu în anul 1442, cum vrea Haner fără de vreun fundămînt[5], ci în anul de-acum, 1441[a], precum arată Calvisie[6] şi *Annalii turceşti*[7], despre care războiu aşa scrie Bucolcér[8]: „Ioann Huniadi au tăiat oastea turcească, carea prin Valahia năvălise în Ardeal, dinpreună cu povăţuitoriul eii, Mezit-begul, şi cu feciorul lui. Dintră turci au
4 perit doaozeci/ de mii, dintră unguri, ca la trei mii.“ Aşişderea scrie

---

[a] Încercînd să descurce datele furnizate de diferite izvoare, Şincai alege în mod greşit anul 1441. Luptele cu Mezid-beg au avut loc la 18 martie şi la 23 martie 1442.

Fabrichie [9] și Bonfinie [10], numai cît acesta zice că în războiul acesta au căzut și Gheorghie Lépeș, eppul Ardealului, cu Simon Cheméni, pre carele l-au fost îmbrăcat Huniadi în hainele sale, schimbîndu-le cu ale lui, ca se nu se cunoască de turci.

Despre Moldova, după ce s-au împărțit între Elia I și Stefan III, așa scrie Miron logofătul [11]: „Iară la al patrulea an, de nou au jurat amîndoi domnii craiului (Vladislav III la poloni, la unguri I) cu toată boerimea țerei și acolo au adaos Stefan (scrie Cromér la cartea 21) 5.000 de galbeni de aur pe an și 400 de cai, cînd vor trebui craiului scrie Stricovschi la cartea 17, par. 2.“ Iată la ce au agiuns Moldova pentru sfada fraților!

---

[1] Thuroczius, f. 244; Bonfinius, f. 429; Timon, f. 63. [2] Thuroczius, f. 248. [3] Bonfinius, f. 430. [4] Podlusani. f. 224. [5] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, period. 14, § 307. [6] Sethus Calvisius in *Opere chron.* [7] *Annales Turcici* a Leunclavio editi ad ann. Hegirae 845. [8] Abrahamus Bucholcerus in *Indice chronologico* ad ann. 1441. [9] Georgius Fabricius, lib. 2. [10] Bonfinius, f. 431 seq. [11] Constans Miron logotheta in *Chronico ms. Valachico* ad ann. 1441.

Anul 1442. *Annalii turcești* cei de Leunclavie tălmăciți, la anul Heghirei 846, care an iaste de la Hs. după Leunclavie 1441, iară după Calvisie, 1442, așa scriu iarăș după perirea lui Mezit-begul, cea la anul trecut adusă, zicînd: „Înțelegînd perderea aceaia, sultanul Amurat II au mers în cetatea Sofia, și tăbărîndu-se acolo, au trimis pre șahul Abedín beglerbegul Rómaniei, cu toate oștile din Romania cu acanzii și cu ianciárii, ca jăfuind Valahia, se prade Ungaria. Pre aceia, după ce au străbătut în marginea Ungariei, fără de veste i-au lovit Iancul (Huniadi), i-au tăiat, i-au omorît, omorînd și pe beglerbegul și făcînd cu dînsul ca și cu Mezic-begul. S-au întîmplat aceasta în anul (Heghirei) 846.“

Tot despre bătaia aceasta, așa scrie Calvisie [1]: „În anul de la Hs. 1442, sultanul Amurat II trimite pre beglerbegul cu toate oștile și cu ianciarii, ca străbătînd Valachia se năvălească în Ungaria; se trimite dinpreună cu beglerbegul și Scanderbeg, carele se dăduse mai de mult de tată-său, Castriót, chizeș cu trei frați ai săi; el s-au chiemat mai înainte Gheorghie, ci turcii pentru mari faptele lui l-au numit Scanderbeg. Acesta dorea de Epir (Albania de-acum), patria sa, și de crăimea părințească, carea toată o cuprinsese Amurat. Drept aceaia, în războiul acela au înștiințat pre Huniadi despre voia sa și tocma în bătae se deșdínă de turci, prinde pre bașii cei mai aleși / și pre secretariul (logofătul) și poruncește ca să se scrie cărți, cu numele lui Amurat, și să se pecetluească, în care se poruncea ca cetatea cea părințească, Cróia, și tot Epirul se i se dea lui, ca unui mai mare prefect, apoi pre bașii aceia și pre secretariu i-au omorît, pentru ca se nu se vădească lucrul. Huniadi întru aceaia bătuse pre turci, și tăiase ca la 30.000 de ostași, prinsese 5.000 Scanderbeg, cu cărțile cele făcute, merge în Croia, se priimește, și prefectul cel mai dinnainte îi dă deregătoria. Așa au cîștigat toată crăimea părințească Scanderbeg și botezîndu-se s-au gătit de războiu în coantra lui Amurat."

Fabrichie[2] încă zice: „Ioann Huniadi, în anul de-acum, iarăș mare biruință au făcut asupra turcilor, tăind 30.000, prinzînd 4.000 de nemici". Care are mai drept despre numerul celor prinși, Calvisie sau Fabrichie? Turoție[3], Bonfinie[4] și Timon[5] încă scriu despre războiul acesta, zicînd că s-au întîmplat la Poarta-de-Ferr, în Ardeal, că Huniadi au avut numai 15.000, iară beglerbegul 80.000 cu sine și că beglerbegul au scăpat cu puțini, ci iaste în coantra *Annalilor turcești*, al cărora scriitoriu mai bine au putut ști tot lucrul. Hanner[6] cel învățat, și la războiul acesta greșește punîndu-l cu un an mai tîrzîu[a].

Despre Moldova la anul de-acum atîta scrie Doghiel[7]: „În anul 1442, alleanța lui Elia, palatinului Moldovei, cu Casimír, marele povățuitoriu, și cu Mare Ducatul Litvaniei. Vezi tom. 3, partea 1, la anul 1442."

[1] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*. [2] Georgius Fabricius, lib. 2. [3] Thuroczius, f. 251. [4] Bonfinius, f. 440 seq. [5] Timon, f. 63. [6] Georgius Ierem. Haner, *Reg. Hung.*, period. 14, par. 310. [7] Mathias Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 601.

Anul 1443. Elisaveta, muma lui Ladislav VI, pînă acum, cît au putut, s-au sîrguit a apăra cădința fiiului său împrotiva lui Vladislav I, craiului Ungariei. Întru aceaia încă silindu-se ca se-l otrăvească, precum arată

---

[a] 1442 este anul în care au loc mai multe victorii ale lui Iancu de Hunedoara asupra turcilor. Este vorba de luptele cu Mezid-beg, din primăvară, și de lupta de pe Ialomița din 2 septembrie, unde este înfrînt Șehabeddin.

Petru de Reva[1], ci nemica putînd isprăvi, în anul de-acum, prin mișlocirea cardinalului Iulian, s-au făcut pace între dînsa și între Vladislav I[2], dară dînsa au murit în Iaurín, cetatea Ungariei, nu fără de prepus de a fi fost otrăvită, după cum scrie Callimah[3].

Amurat al doilea, punîndu-și nădejdea în beglerbegul Abedin, au
6 trimis la Vladislav I, craiul Ungariei, cerînd Bălgradul Serbiei / sau tribut pe an de la dînsul[4], ci învingîndu-se, în anul trecut, Abedin, Vladislav I nu tribut sau haraci pre an, dară războiu i-au făgăduit, trimețînd pre Huniadi asupra lui, despre carele așa scrie Halcocondyla[5]: „Ioann Huniadi stringînd oaste, cît au putut mai mare, au luat cu sine pre Drácula, prințul dachilor, și pre Gheorghie, prințul triballilor (sirbilor), carele arăta calea (împăciuindu-se după aceaia Vladislav I cu Amurat II, prin mișlocirea despotului Gheorghie) dachilor sau muntenilor s-au poruncit se fie tributari turcilor, precum ținea împăciuirea. [a]... Constantin Drágasis, mai tot Peloponnesul (Moréa de-acum) l-au prins — și și Pindul. În muntele acesta lăcuesc vlachii, carii tot o limbă au cu dachii; nici se osebesc de dachii cei ce lăcuesc lîngă Dunăre. Venind așadară aceștea la povățuitoriul acela, s-au suppus lui și după aceaia se bătea cu turcii cei din Thessalia, luîndu-și povățuitoriul de la prințul Peloponnesului." Așișderea scrie Duca[6], adăogînd și aceasta, după ce s-au făcut pacea mai sus adusă, despre Gheorghie, despotul Serbiei: „Pre feciorii lui orbi încă i-au dat îndărăpt, lui Dracula încă i-au întors feciorii, pre carii îi ținuse închiși".

Drecslér[7] încă scrie: „Vladislav, craiul Poloniei și al Ungariei, dobîndind mare biruință, prin Ioann Huniadi, la munții Hemului, pre Amurat II l-au adus la condiții de pace".

Iară despre împăciuirea aceasta cu Amurat II, carea însuș el o-au poftit, trebue se știi că întîiu s-au făcut numai încetare de la arme pe doi ani, apoi s-au făcut pace întreagă pe zece anii, pe carea au jurat îmbe părțile[8]. Am cetit oareunde, dară unde nu-mi aduc aminte, cum că ungurii, pentru mai mare încredere, ar fi dat tocmai sînta cuminecătură zălog lui Amurat II, ci eu aceasta nu o poci crede.

---

[a] În Chalcocondil, pasajul în care se descrie campania lui Iancu de Hunedoara, din anul 1443, este plin de amănunte despre felul în care s-au desfășurat luptele. Șincai trece peste ele și face legătura cu știrea care se referă la existența românilor în Pind.

Despre lucrurile Moldovei, aceste regestruri se aduc de Doghiel [9]:
„În anul 1443, omagiul care l-au făcut consiliarii palatinului Elia cu numele lor şi al tuturor moldovenilor, craiului Vladislav şi lui Casimir, fratelui lui, şi următorilor lor şi crăimei Poloniei, în 8 septemvrie."

„În anul 1443, cărţile palatinului Elia, cu care întăreşte omagiul, de consiliarii săi făcut, în Leópoiu ş.c. şi făgăduieşte craiului şi crăimei, ajutoriu în coantra tuturor nèmicilor." [a]

Din hrisovul care l-au dat craiul Vladislav I, din Buda, joi, după Dumineca Floriilor din anul 1443 şi se aduce de Cornides [10], se vede că Búzaş-Bucerdea mai nainte au fost a lui Dionisie de Farnaş, ci o-au
7 schimbat cu Ioann Huniadi, pentru doao Fílpişuri,/ cel săsesc şi cel
românesc, de uric.

[1] Petrus de Reva, f. 36. [2] Thuroczius, f. 240. [3] Callimachus, f. 487. [4] Callimachus, l.c.; Bonfinius, f. 445. [5] Chalcocondylas, p. 167, 168. [6] Ducas, p. 122. [7] Drechslerus in *Chronico*, p. 83. [8] Thuroczius, f. 253 seqq.; Callimachus, f. 499 seqq.; Bonfinius, f. 457; Sigler, f. 58. [9] Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. I, p. 601. [10] Daniel Cornides in *Mss. dipl.*, tom I, p. 294.

Anul 1444. Prea lung aş fi de aş aduce cuvintele tuturor istoricilor carii au scris războiul ungurilor cel de la Varna; drept aceaia numai pre scurt voiu a culege şi a aduna cîte sînt de lipsă spre înţelegerea lucrului. Aşadară se ştii, cetitoriule! că Iulian cardinalul n-au încetat a strămura pe craiul Vladislav I pînă cînd nu l-au adus se rumpă pacea, cu Amurat II făcută. Căci zicea că nu s-au putut, nici cuvinit, a face pace cu turcii fără de ştirea papei, trebuind a se face pacea pentru folosul tururor creştinilor [1]; şi desmîntînd Vladislav III, domnul Valachiei, pe craiul de la mergerea mai încolo de Nicopoiul Bulgariei, îl amogea acelaş Iulian că corăbiile veneţianilor, ale burgundilor şi ale papei nu vor lăsa pre Amurat II se treacă din Asia în Evropa şi se vină întru ajutoriu la ai săi [2]. Cu cuvinte şi făgăduinţe ca acestea amogit fiind craiul, ş-au adu-

---

[a] Iliaş este alungat de fratele său Ştefan la sfîrşitul anului 1442, începutul anului 1443, încît în luna septembrie a acestui an el se afla în stăpînirea cetăţilor Hotin, Ţeţina şi Hmielov. Fiind vorba despre prestarea omagiului de către Iliaş faţă de regele polon, prestare făcută împreună cu „consilierii săi" (sfatul său), acest lucru nu putea să aibă loc decît atunci cînd se afla în scaun. Şi, într-adevăr, are loc o închinare a lui Iliaş, în anul 1438, la Liov, în luna septembrie, şi s-ar putea ca datele aduse de Şincai să se refere la acest eveniment.

nat oştile şi mergînd pînă la Nicópoiul Bulgariei, acolo l-au întîmpinat
Dracula sau Vladislav III, domnul Valachiei despre carele aşa scrie
Bonfinie[3]: „Mai înainte de a porni tabăra de la Nicopoiu, au întîmpinat
pe craiul, Vladislav Dracula, prinţul Valachiei ceii munteneşti, bărbatul
cel direpť şi oblu, carele în orice bătae au fost cel mai tare şi cel mai
viteaz povăţuitoriu, pentru că cu puţine oşti, dară cu mai mare inimă
şi înţelepciune şi cu prea mare vîrtutea ostaşilor săi, preste nădejdea
tuturor, fără de vreun ajutoriu strein, îndelung au ţinut războiu cu
turcii, care războiu toţi creştinii, laolaltă luaţi, de-abea l-ar fi ţinut. Cu
războiul acesta, aşa de tare ş-au împuţinat lăcuitorii ţerei sale, cît mai
nu rămăsese cine se lucre pămîntul. Dracula acesta, ca se nu cadă sub
jugul turcilor, fiindcă amù foarte slăbise, la pornirea aceasta, ca la un
liman au alergat; ci vezînd oastea craiului şi spăimîntîndu-se de micimea
eii, ca cel ce ştiia puterea împăratului turcesc, carele la vînat încă cu mai
mulţi eşea, de cîţi era în oastea ungurească, au dojănit şi rugat pe craiul
şi pe generarii lui, ca se nu meargă mai încolo, ci să se întoarne, şi oastea
aceaia se o ţină pre atunci, cînd se vor aduna şi alte oşti streine, aducîn-
8 du-le aminte şi asprimea ernei, carea acuş urma, nici se va putea / suferi.
Unii tîlcuia cuvintele lui Dracula în rea parte, socotind că pentru aceaia
nu vorbeşte din inimă, pentru că avea legătură cu turcii, ci lucrul de sine
arăta că toate zisele lui sînt adeverate şi spre mîntuire; dară trăgînd
ursitele pe craiul şi strămurîndu-l şi cardinalul Iulian, n-au ascultat
de Dracula. Iară Dracula, vezînd că nemica isprăveşte, au dat craiului
ajutoriu pre fiiul său cu 4.000 de călăreţi şi doi vonici, carii prea bine
ştiia toate lucrurile; apoi cînd au plecat craiul de-acolo, i-au dăruit doi
cai de nespusă iuţime, ca, de i se va întîmpla vro primeşdie, de carea
Dumnezeu se-l ferească, să se folosească cu dînşii. Mai tare spăimîntase
pe Dracula respunsul unei strigoi bulgare, carea, la satul Sullon, între-
bată fiind de dînsul despre curgerea războiului aceluia, i-au respuns
că craiul Vladislav nu bine va petrece, dară remăşiţele oştilor celor
bătute mai norocoase vor fi după aceaia asupra turcilor."

Aşişderea scriu Cromér[4], Spondán[5], Dlúgoş[6], Paláţie[7], Callímah[8], Petru de Réva[9], Ioachim Cureu[10].

Halcocondyla[11] şi Forésti[12] zic că Dracula au dat 10.000 de călăreţi întru ajutoriu craiului Vladislav I. Iară Paralipomena[13] pun 20.000 de călăreţi; ci eu mai cred că numai patru mii de călăreţi i-au dat, despre care iarăş Halcocóndyla[14] aşa scrie: „Dachii (românii) în bătae vezînd că fug albanii (sau arnăuţii[a]), s-au întors la vistieriile împărăteşti şi le-au prădat împreună cu cortul împăratului; omorînd cămilile şi îndemnînd unul pre altul. Săturîndu-se de pradă, nu s-au întors în bătae, ci în tabăra lor." Mergînd craiul Vladislav I la unguri, III la poloni, mai încolo de Nicopoiul Bulgariei, la Varna s-au întîlnit cu Amurat II şi, lovindu-se oştile, au perdut bătaea Vladislav şi s-au tăiat el însuşi, în zece zile ale lui noiemvrie din anul 1444, în vîrstă de ani 20, zile 10[15]. Perit-au cu el împreună, afară de floarea tinerilor şi vonicilor celor de supt Coroana Ungariei, şi cardinalul Iulian, pricina reutăţei, pre carele aflîndu-l Sanoceu într-o pădure, precum scrie Callimah[16], gol, rănit şi vărsîndu-şi sufletul, l-au înfruntat, zicîndu-i că n-au fost voia lui Dumnezeu să se strice pacea şi să se calce jurămîntul, ci numai bîrfelele lui au pricinuit acestea.

Ioann Huniadi au scăpat de perirea de la Varna, despre carele aşa scrie Albin[17]: „Din războiul de la Varna, în care au căzut craiul Vladislav, Ioann Corvinul, cel din tată român născut, luînd cu sine pre români, cu cinste au fugit, şi trecînd Dunărea, cît mai tare se grăbea în Ungaria
9 prin Valahia, / ca nu cumva auzindu-se perderea, să se facă vro răscoală; ci s-au prins de Dracula, voevodul românilor celor din Ţeara Muntenească... fără de veste şi aşteptare, că-l ţinea a fi prieten. Mai pre urmă dăruit slobozindu-se, după ce s-au făcut gubernator Ungariei, s-au izbîndit de pe Dracula şi de pe feciorul lui cel mai mare pentru ruşinea aceaia." Aşişderea scrie şi Bonfinie[18], ci Halcocóndyla[19], dă şi pricina, pentru carea s-au prins Huniadi, scriind: „Ioann Huniadi după ce au venit la Dunăre şi au trecut oastea, ostaşii s-au împrăştiat, şi mergînd el numai cu puţini, s-au prins de nemicul său, Dracula, prinţul dachilor. Pentru că Huniadi se împrotivise mai nainte lui Dracula între unguri înaintea craiului şi, trecînd prin Dachia către Dunăre cu oştile, prădase cetăţile lui. Preste acestea îl pîrîse craiului că ţine cu turcii, ajutînd pre Amurat şi descoperind sfaturile ungurilor la turci. Pentru aceaia mîniindu-se Dracula, au sărit asupra lui Huniadi şi au vrut se-l omoară, dară atîta au făcut banii, de atunci l-au lăsat nevătămat. Acuma trecînd

---

[a] În ediţia critică a operei istorice a lui Chalcocondil apar în locul „albani-lor (sau arnăuţii)" asiaticii. Aşadar, românii, în lupta de la Varna, s-au luptat în aripa stîngă a armatei creştine, avînd ca adversari oşti turceşti din Asia Mică.

Huniadi prin Dachia, l-au prins și, băgîndu-l în temniță, vrea să se izbîndească. Înturnîndu-se ungurii și înțelegînd că Ioann Huniadi iaste prins, au judecat a fi lucru necuvios ca să se prindă un ungurean, carele era în deregătorie pus, de Dracula. Drept aceaia, au trimis soli la dînsul ca se sloboadă pre Ioann; almintrelea se știe că-l vor ținea protivnic și cu oaste se vor rădica asupra lui. De-aceasta spăimîntîndu-se Dracula și temîndu-se ca nu cumva venind ungurii să ia pre Ioann cu puterea, au socotit se-l sloboadă, și preteneşte lucrînd cu el, l-au petrecut prin muntele Prasóvul pînă în Ardeal.“ Unde au și remas Huniadi pînă în primăvara ce au urmat, cînd s-au dus la adunarea țerei, cea în Peşta ținută, pre la Rusalii, în carea s-au făcut gubernátor Ungariei, după cum arată Bonfinie[20] și alți istorici.

Despre Moldova așa scrie Miron logofătul[21] la anul de acum: „După ce s-au împărțit Moldova între frații Elia I și Stefan III, cum s-au zis, au aflat vreme Stefan ca să se curățească de frate-său, pre carele cu viclenșug poftindu-l la sine, l-au prins și i-au scos ochii în anul 6952. De această orbire a lui Iliaș leșii nu scriu, numai *Hronica moldovenească* scrie că după ce au scos Stefan ochii lui Iliaș, acesta au mai trăit un an, iară Stefan după aceaia au mai domnit 3 (nu cinci) ani[a]. Lăsat-au Iliaș pre urma sa pre Roman III și pre Alexandru II, iară Stefan pe Petru IV.“

Despre orbirea lui Elia I bine zice prea vestitul Enghel[22] că doară s-au întîmplat după perirea craiului Vladislav, pentru că mai înainte 10 de a peri el s-au făcut un hrisov, al căruia regestru așa sună la Doghiel[23]: „În anul 1444 consiliarii Moldovei întăresc omagiul lui Elia palatinului, care l-au făcut craiului Vladislav și crăimei Poloniei, cu 33 de peceți“. Alt regestru tot la acelaș Doghiel sună precum urmează: „În anul 1444 Maria (nu Manca), muierea lui Elia, palatinului Moldovei cu căpitanul Chóțimului, cetățile Choțím, Hotin, Cecióri, Cmielóv, le încredințează lui Ioan de Cicóv, castellanului și căpitanului Cracoviei, și lui Petru Odrovaz, palatinului și căpitanului Russiei“. Vezi și regestrul de la anul 1456.

Tot întru acesta an, 1444, în 11 zile ale lui avgust, Ioann Huniadi, care se întitulește pre sine voivod Ardealului, comit secuilor, Solnocului și Timișoarei, mai mare căpitan și povățuitoriu oștilor ungurești, au făcut frăţesc pretenşug cu Pancrátie din Sîntmiclóş, căpitanul Socólţei, prin mişlocirea lui Mihail Órsag de Gut şi a lui Paul, fiiului banului de Líndva, jurînd că pururea va remînea prieten lui Pancraţie cu toată viţa şi porodiţa sa, precum arată hrisovul lui, cel de la Chéller[24].

---

[a] Ștefan a domnit pînă în anul 1447, observația lui Șincai pe marginea cronicii lui Ureche fiind îndreptățită.

---

[1] *Paralipomena rerum memorabilium* edita ad calcem abbatis Urspergensis, p. 306. [2] Philippus Callimachus, *De rebus gestis a Vladislao I, Reg. Hung.*, lib. 3. [3] Bonfinius, Decad. 3, lib. 6. [4] Cromerus, lib. 21, p. 331. [5] Spondanus ad ann. 1444, nro. 6. [6] Dlugossius, lib. 12 ad h.a. [7] Ioannes Palatius in *Aquila Austriaca*, lib. 42, cap. 2. [8] Callimachus, l.c. [9] Petrus de Reva, Centuria 5. [10] Ioachimus Cureus in *Annalibus Silesiae*, edit. Vittebergae, p. 140. [11] Chalcocondylas, lib. 6, circa finem. [12] Foresti nel tomo 6 del *Mappa mondo Istorico*, lib. 2, cap. 2. [13] Eadem *Paralipomena*, l.c. [14] Chalcocondylas, lib. 7. [15] Haner, *Reg. Hung.*, period. 14,§ 314. [16] Callimachus, l.c. circa finem. [17] Petrus Albinus in *Commentatiuncula de Valachia*, p. 161. [18] Bonfinius, Decad. 3, lib. 6, plane in fine. [19] Chalcocondylas, lib. 7. [20] Bonfinius, l.c. [21] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico* ad h.a. [22] Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 126. [23] Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 601. [24] Godefredus Keller, tom. 1, p. 443.

Anul 1445. Adunîndu-se mai-marii de supt Coroana Ungariei, pre la Rusalile din anul 1445, la Peşta, cum s-au zis la anul trecut, pre pruncul Ladislav VI l-au întărit craiu Ungariei, şi nefiind harnic de a ocîrmui ţerile, căci era în vîrstă numai de 5 ani şi 4 luni, pre Ioann Huniadi
11 l-au făcut gubernator Ungariei pînă va / creşte pruncul, adecă craiul. Făcîndu-se Huniadi gubernator, aşa scriu despre dînsul Turoţie[1]: „După acestea i-au plăcut domnului gubernator ca se tragă la talion pe Dracula, voevodul muntenesc, pentru închiderea sa, căci încă nu uitase cu ce păhar i-au fost închinat. Drept aceaia cu mare oaste au trecut munţii asupra lui şi, cuprinzîndu-i ţeara, l-au prins dinpreună cu feciorul cel mai mare şi le-au tăiat capetele. Iară altui voevod al părţilor acelora, adecă fiului reposatului voevodului Dan, i-au scos ochii. Aşa pedepsind pe Dracula pentru prinderea sa şi punînd în locul lui alt voevod, s-au înturnat în Ungaria."

Bonfinie[2]: „Împrăştiindu-se adunarea ţerei sau seimul, întîiaş dată i-au venit în cap să se izbîndească de pe Dracula, domnul Valahiei, căci îl prinsese cînd se înturna de la Varna; drept aceaia, gătind oştile şi trecînd munţii, ca protivnic au aprins multe sate şi oraşe, şi în scurt tîmp toată ţeara o au cuprins, pe Dracula încă l-au prins în oarecare oraș, cu amîndoi feciorii lui, și l-au tăiat dinpreună cu feciorul cel mai mare, feciorului celui mai mic i-au scos amîndoi ochii și punînd alt voevod, cum se zice, Corvinul s-au înturnat în Buda."

Halcocondyla[3]: „Pannónii (sau ungurenii) supt povățuirea lui Huniadi, ἡγουμένου του χουνιάτου, s-au dus în Dachia (sau Valahia) și pre Dan (IV) l-au făcut povățuitoriu țerei și au poruncit ca dachii se asculte de dînsul. Dan așadară, după ce au fugărit pe Dracula, carele au năzuit la turci, au cuprins Dachia și au omorît pre toate rudeniile lui Dracula, pre cîte au găsit. Povățuitorii aceștea se zic a fi fost fii de după gard lui Mircea, și pre unii dintre dînșii, pentru că se socotea a fi fii Mircei, boierii țerei cei mai puternici i-au înălțat povățuitori țerei, ca și cum ar avea ceva folos, de ar oblădui aceștea. Despre carii întrebînd pre unul și pre altul, le-am cunoscut neamul și părinții, ci numele lor nu tuturor îl voiu spune. Dan făcîndu-se atunci povățuitoriu dachilor, prin mișlocirea ungurenilor, au ținut țeara, și pre unguri cu deadinsul i-au cinstit. Ci vătămîndu-se cînd și cînd prin povățuitorii lui Amurat II, cei de lîngă Dunăre, carii pre ascuns prăda țeara lui, au trimis soli de pace la Amurat, și lezne au și dobîndit pacea supt condiție ca în fieștecare an
12 se dea/ în loc de tribut trei mii de săgeți și patru mii de pováze sau clipeuri. Așa ocîrmuind țeara, precum îi plăcea, bine o au oblăduit. Trimis-au soli și la domnul Moldovei (Stefan III), πρὸς τὸν Πογδανίας τῆς μελανῆς ἡγεμόνα, cu carele au legat pace și au făcut cumnăție, pentru carea cu osîrdie l-au și ajutat pre Dan, în războiul care l-au avut cu Dracula (în anul 1446). Prințipátul Valahiei așa s-au ocîrmuit și îndreptat de prințul cel nou."

Iarăș Halcocondyla[4]: „Pe Dracula după aceaia l-au omorît dinpreună cu feciorul lui, cînd au mers Huniadi cu oaste pentru Dan, căci vrea se așeze iarăș în Dachia pre Dan, fiiul lui Masarémp, τὸν Δᾶνον τὸν Μαςαρεμπᾶ παῖδα, și Dracula împreună cu feciorul său se împrotivea nemicilor, gătindu-se de războiu; se și pusese în rînd de bătae și stînd îmbe oștile gata de a se lovi, lăsînd pre feciorul lui Mircea, τὸν Μύρξεω παῖδα, au fugit la Dan. Iară Dracula, vezîndu-se lăsat de ai săi, au prins a fugi. Ci Dan l-au agiuns și prinzîndu-l l-au tăiat dinpreună cu feciorul."

Dlugoș[5]: „Ioann Huniadi, gubernatorul Ungariei, stringînd mare oaste s-au făcut a merge în coantra turcilor și au întrat în Valahia (nu

Bessarabia) cu Stanculón (sau Stanciu), pre carele vrea se-l pună în locul lui Vlad Vodă (almintrelea Dracula sau Vladislav III); și întrînd în Valahia fără de veste, pre afuriș, au aflat pre Vlad Vodă fără de grijă și secur, ca cel ce nu se năduia de una ca aceasta și prinzîndu-l l-au omorît împreună cu feciorul; așa i-au resplătit, péntru că cînd fugea de la Várna din războiul cu turcii, l-au priimit, și din închisoarea în carea se băgase de ai săi l-au slobozit, și dăruit l-au lăsat se meargă acasă. Pre Stanculon, pre carele vrea se-l pună iarăș vodă, l-au orbit și au cercat ca se cuprindă el Valahia.“

Bzovie[6]: „În anul șese și cinci zeci preste o mie patru sute, Ioann Huniadi, gubernátorul țerei, pe Dracula pentru aceaia, pentru că ținea cu turcii, bătîndu-l, l-au prins și l-au omorît cu unul dintre feciorii lui, punînd pre Ladislav se oblăduiască preste români. Al doilea fecior al lui Dracula, Ioann, au scăpat de mînile gubernatorului, carele adunîndu-și oaste după aceaia și omorînd pre Ladislav, mare parte a moșiei părintești o au cîștigat îndărăpt, apoi cu amar au potópit pre cei ce se împrotivise lui și tătîne-său.“

Ioachim Cureu încă scrie[7]: „În seimul în carele au numit ungurii(/)
13 pe pruncul Ladislav (VI) craiu șie, Ioann Huniadi, din voxul tuturor, s-au numit vițe-craiu Ungariei și după aceaia îndată s-au bătut cu ne credinciosul Dracula, carele trăgea pre turci, și biruindu-l, l-au prins și l-au tăiat cu unul dintre feciorii lui, iară celuialalt fecior i-au ținut viața și slobozenia“. Așișderea scriu Cromer[8] și Foresti[9].

Vezi cît de încîlcit scriu istoricii despre moartea lui Dracula, Vlad sau Vladislav III, domnului Valahiei celui prea lăudat, căci relele, care se povestesc de Dracula, nu de Vladislav III se țin, ci de fiiul lui, carele au domnit după Dan IV, precum se va arăta la anii viitori. Din toate zisele avtorilor aci mai în sus numiți, preavestitul Enghel[10] așa scrie: „Spíritul lui Huniadi n-au putut răbda neizbîndită batjocura carea i se făcuse mai nainte, ci în anul 1445 au năvălit în Valahia și, fugărind pe Dracula din țeară, au pus în locul lui pre Dan IV... Tocma atunci poftind trebile Ungariei ca Huniadi să se întoarne înapoi, au lăsat pre Dan în Valahia se-și apere norocul, doară lăsîndu-i și oaste de ajutoriu. Dracula fugise la sultanul turcilor, iară Dan, după varvareasca cădință de a se izbîndi, au tăiat pre toate rudeniile și prietenii lui Dracula, cîți au găsit în țeară, și s-au încumnățit cu prințul Moldovei (Stefan III). Dinprotivă, Dracula au dobîndit înapoi de la Amurat II pre doi feciori ai săi.“ Pînă aci Enghel și nu reu, de n-ar fi smintit în doao: întîiu, că zice că în anul acesta s-au dat înapoi fiii lui Dracula, pentru că aceasta s-au făcut în anul 1443 și cel mai mare au fost trimis de tată-său întru ajutoriu craiului Vladislav I la Varna, cum s-au arătat la anul trecut, a doaoa, că nu descîlcește pre cine au orbit Huniadi.

Eu însumi, de va fi cu plăcerea criticilor, așa descîlcesc toată istoria aceasta: Ioann Huniadi, carele era român de neam, precum s-au arătat la anii trecuți și era din familia Dănăștilor, precum mărturisește țimiriul sau stemma lui, care au fost un corb cu cruce în clonț, adecă au fost țimiriul Țerei Muntenești, și pentru batjocura carea o pățise în Valahia, cînd s-au înturnat în anul trecut de la perirea de lîngă Varna, și pentru ca se-și înalță familia, adecă pre Dănăști, au luat pe Stanculon, cum scrie Dlugoș mai în sus, care le era unul dintre feciorii lui Dan III, cu sine și agiungînd în Valahia, i-au scos ochii cum zice Turoție; doară că muntenii nu vrea se-l priimească domn, apoi alungînd pe Dracula sau Vladislav al treilea din domnie, i-au pus domn Valahiei pre Dan IV (cum scrie Halcocondila), fiiul lui Masaremp, adecă iarăș al lui Dan III Bessarab sau Bassarab, pre carele pentru aceaia
14 îl/ numește Masaremp, și nu Bassarab, pentru că grecii neavînd litera B, scriu MP în locul eii, cum poți vedea la mai mulți scriitori grecești.

Așadară Huniadi n-au omorît pe Dracula sau Vladislav III, domnul Valahiei, și pre feciorul lui cel mai mare în anul de-acum, fără numai i-au fugărit din Valahia, și Dan IV i-au tăiat, cum se va arăta la anul îndată următoriu; nici au orbit Huniadi pre al doilea fecior al lui Dracula, cum visează Bonfinie cu toți aceia carii zic aceasta, pentru că al doilea fecior au remas citóv și nevătămat și au domnit după aceaia, cum zice Bzovie mai în sus, și mai chiar se va arăta la locul său.

Scriitorii nemțești cei de supt împăratul Frideric III și Maximilian I[11] încă scriu: „Între români pe vremea noastră era doao desdinări, una a Danilor, alta a Dráculilor; ci nerezbind Dracului pre Dani și mult năcăjindu-se de dînșii, au chiemat pre turci, cu al cărora ajutoriu mai că au stîns pre Dani. Iară Danilor stîndu-le întru ajutoriu Ioann Huniadi cu ungurii, cu atîta i-au înălțat iarăș pre ei, cît ș-au cîștigat șie nume și bogăție. Pentru că scoțind ținutul Danilor de supt turci, și l-au făcut șie și familiei sale de uric.“ Făcut, și nice prea, căci de la Dănești iarăș au trecut, cu vreme, domnia Valahiei la Drăculești, cum se va arăta la anii viitori.

Despre Moldova, la anul de-acum, înseamnă că scoțîndu-se ochii lui Elia I, domnului Moldovei, prin frate-său, Stefan III, cum s-au zis la anul trecut, Elia au murit în anul acesta, 1445, lăsînd pre urma sa doi feciori, pre Roman III și pre Alexandru II, dintre carii Alexandru era mic de vîrstă, pentru că la anul 1449 încă numai prunc se numește, precum vom vedea acolo. Drept aceaia nu trebuie se te înșăli, nici se zici cu preavestitul Enghel[12] că Alexandru II au vînat, în anul de-acum încai, Bessarabia de la poloni; ci în regestrul de la Doghiel[13], care sună așa: „În anul 1445, Alexandru, palatinul Moldovei, cu consiliarii săi, făgăduiește crăimei Poloniei ajutoriu în coantra tuturor protivnicilor și că el va merge în persoana sa“, în loc de *Alexandru* pune *Róman*, și așa vei mai nimeri adeverul. Se mai aduce și alt regestru tot acolo, de acelaș Doghiel, care iarăș sună așa: „În anul 1445, Stefan, palatinul Moldovei, întărește legăturile care le-au făcut mai-marii lui cu craii și cu crăimea Poloniei și făgăduiește că va merge oriunde se va chiema prin craiul, ca iarăș se-și/înoiască omagiul“. Din regestrurile acestea poți culege că Roman III, după moartea tătîne-său, au ocîrmuit o parte a Moldovei, dar care?[a]

[1] Thuroczius, part. 4, cap. 44. [2] Bonfinius, Decad. 3, lib. 7. [3] Chalcocondylas, lib. 5 [4] Idem Chalcocondylas, lib. 7. [5] Dlugossius, lib. 13. [6] Abrahamus Bzovius in *Hist. Eccl.* ad ann. 1463, nro. 27. [7] Ioachimus Cureus in *Annalibus Silesiae*, p. 144. [8] Cromerus, lib. 22, p. 335. [9] Foresti nel tomo quarto del *Mappamondo*, lib. 11. [10] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. I, p. 171. [11] *Germanicorum rerum scriptores sub Friderico III et Maximiliano I impp. rom.*, 2, p. 42. [12] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 126. [13] Dogiel in *Cod. dipl. Polon.*, tom. 1, p. 601.

Anul 1446. La anul acesta așa scrie preavestitul Enghel[1]: „În anul 1446, au cercat Dracula cu feciorul său cel mai mare ca să se pună îndărăpt în scaun prin ajutoriul turcesc; ci numai vro cîteva septămîni au ținut nădejdea sau speranța lui, căci Huniadi, în luna lui iulie, s-au grăbit în Ardeal și Dan (IV) au dobîndit ajutoriu și unguresc și moldovenesc, apoi, lovindu-se oștile, cu aceaia s-au ales lucrul, că oștile cele românești ale lui Dracula au trecut la Dan. Așa lăsat, Dracula au prins fuga și agiungîndu-se s-au omorît cu feciorul lui cel mai mare. Annalii Țerei Muntenești încă pomenesc că Vlad cel mai bătrîn s-au tăiat în piiațul Tîrgoveștilor. Ioann Vitéz de Zredna ne încredințează că Ioann Huniadi atunci au făcut alleanță și cu Moldova, *pacem quoque cum Moldavia firmam pactus est.*" Așa Enghel și tocma drept, pentru că și Halcocóndila așa mărturisește în cartea 5, cea la anul trecut adusă. Dară greșește Vóssie[2] cînd scrie: „În anul 1446, Ioann Huniadi învingînd și omorînd pe Dracula, Valahia o au adăogat Ungariei", pentru că pe Dracula, Dan IV l-au tăiat, nu Huniadi, și Valahia o au stăpînit acelaș Dan, nu ungurii.

---

[a] În anul 1445, la 26 noiembrie, Ștefan depune jurămîntul de credință față de regele polon, la Siret, în fața unei numeroase solii polone. Ștefan domnește pînă în anul 1447, iar ca asociat la domnie îl are pe fratele său Petru, așa încît presupunerea lui Șincai se dovedește greșită din pricina unei informații insuficiente.

[1] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. I, p. 171 seq. [2] Gerardus Ioannes Vossius in *Epitome Historiae universalis*, p. 105.

Anul 1447. În vara din anul acesta, încă trăia Stefan III, domnul Moldovei, carele în anul mai de curînd trecut ajutase pre Dan IV, domnul
Valahiei, asupra lui Vladislav III sau Dracula, căci se află la Doghiel[1]
16 regestrul acesta: „În anul 1447, unirea și alleanța / lui Stefan, palatinului
Moldovei, cu Cazimir, marele duxul Litvaniei. Dat din Iași în 25 iunie."
Ci nu îndelung au trăit Stefan III, după ce au făcut alleanța aceasta, pentru că scrie Miron logofătul[2]: „După moartea lui Iliaș Vodă (din anul 1445) în anul 6955 (nu 6956), neputînd răbda Roman (III) atîta nedumnezeire a unchiului său, Stefan (III), ce au făcut cu tată-său, Iliaș (în anul 1444), s-au vorbit cu o samă de boieri de curte și au prins pre unchiu-său, Stefan, și i-au tăiat capul și au apucat Roman domnia țerei, ce nu i-au putut îngădui Petru (IV), feciorul lui Stefan. Simțind Petru Vodă că îmblă Roman se-l omoară cu viclenșug, i-au căutat deodată lui Petru a da cale vărului său, lui Roman, și au pribegit la unguri, în anul 6956 (nu 6957)."

Drept scrie așadară preavestitul Enghel[3]: „Roman, feciorul lui Iliaș (sau Elia I), au domnit (sîngur) numai un an, de la 1447 pînă la 1448.[a]

---

[a] Roman II a domnit un singur an, dar și atunci a împărțit pentru o vreme domnia cu Petru al II-lea.

Petru, feciorul omorîtului Stefan, temîndu-și viața, au fugit în Ungaria și au cerut ajutoriu de la gubernatorul Ioann de Huniad, carele fiind el cuprins cu gătirea asupra lui Amurat II, i-au dat lui Petru oaste ungurească întru ajutoriu." Despre carea oaste se va vorbi la anul viitoriu. La anul de-acum aduc hrisovul cel de Huniadi dat Cincișenilor celor de lîngă Hinedoară, care se aduce de Cornides [4], tocmai din original și sună așa:

„Noi, Ioann de Huniad, gubernatorul Ungariei, facem înștiințare tuturor cărora se cuvine, prin rîndul acestora, că socotind noi și aducîndu-ne aminte de multa credință și credincioasele slujbe dinpreună cu virtuoasele fapte ale nobililor Dan, fiiului reposatului Iaroțlav din Cinciș sau Ciónocoș, așișderea ale lui Voic și Petru Jorbe și ale lui Ioann, fiiului numitului Iaroțlav din acelaș Cinciș, cu care ei s-au nevoit a plăcea s. Coroanei, crăimei ungurești, apoi noao și în cea crăiască și întru a noastră oaste, precum împrotiva turcilor celor nemilostivi, așa împrotiva tuturor nemicilor crăimei ungurești, mai de multe ori, nebăgînd samă de persoanele și averile sale, și cu nemăsurată vărsare de sînge, pentru care vrînd noi a le arăta bunăvoința noastră, satul Cinciș din comitatul Hinedoarei și ținutul Háțegului, întru a căruia moștenire ca un chenez și mai nainte ar fi fost numitul Dan și toată cădința crăiască, carea o ar avea întrînsul măcar cum mărirea crăiască, au s-ar ținea de s. Coroana eii, cu toate folosurile și pertinențiile lui, adecă cu pămînturile arătoare lucrate și nelucrate, cu rîturile, pădurile, dumbrăvile, munții, 17 văile, / viile și dealurile de vii, cu morile și locurile de mori, preste tot cu toate și întregi folosurile, măcar cum se numesc și se țin de satul acela sau de cădința crăiască la dînsul supt cele adeverate și bătrîne mete, aceluia Dan și celor mai sus scriși și moștenilor și remășițelor lor tuturor, cu puterea ocîrmuirei noastre și cu învoirea și voia tuturor domnilor prelaților și baronilor l-am dat, cinstit și dăruit, ba îl dăm, cinstim și dăruim ca cu cădință de pururea și nechemăcioasă îndărăpt, se-l moștenească, țină și aibă, nevătămîndu-se cădința altora, prin puterea și mărturia acestor cărți a noastre. Dat în Timișoară, în zioa de Ispas din anul D. 1447."

Din hrisovul acesta și din acelea care le voiu aduce la anii viitori se vede că Cincișenii sau Cionocoșii de-acum sînt diaoși români și au fost frății cu Ioann Huniadi.

[1] Mathias Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 601. [2] Constans Miron logotheta in *Chronico ms. Valachico.* [3] Engel in *Antiq. Hist. Moldavice*, p. 126 seq. [4] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 46.

Anul 1448. Dlugoş[1] după ce au zis că Ioann Huniadi orbind pre Stanculon, cum s-au arătat la anul 1445, au cercat ca se cuprindă el Valahia, aşa mînă istoria mai încolo: „Iară ca se-şi poată dobîndi scopul Ioann Huniadi, lui Petru (IV), domnului Moldovei, căruia îi era protivnic Vlad (sau Dracula), fostul domnul Valahiei (nu Bessarabiei), pentru aceaia, pentru că cu Roman (III), aşişderea domnul Moldovei, a căruia soră acelaş Vlad o avea muiere, se sfădea pentru domnia ţerei, pre sora sa, carea era în vîrstă de cincizeci de ani, i-o au dat muiere, făgăduindu-i că-l va aşeza în domnia ţerei. Şi au trimis cu dînsul vro cîtăva oaste se scoată pre Roman din Moldova. Iară Roman înţelegînd că Petru, vărul său de pe tată, merge cu ajutoriu de la Ioann Huniadi dat şi că bărbatul sórorei sale, Vlad, domnul Valahiei, de la carele dobîndea ajutoriu, s-au omorit şi, ştiind că inimile românilor nu sînt plecate spre sine, cruţindu-se pentru avenire, au fugit în Podolia unde, secur fiind, de-acolo pre Cazimir, craiul Poloniei, ca pre o rudenie (căci era născuţi din doao surori) şi prin cărţi şi prin soli l-au rugat se-i dea ajutoriu. Iară Petru, cuprinzînd
18 toată Moldova şi pricepînd / toate înşălăciunile lui Ioann Huniadi, cu el şi cu crăimea Ungariei n-au vrut se ţină vreo legătură, ci prin cărţi şi prin soli au năzuit la poloni."

Cîte zise aci Dlugoş, toate sînt adeverate, numai cît amestecă Bessarabia cu Valahia, pentru aceaia am pus pretutindenea în loc de Bessarabia Valahia. În cît iaste despre măritişul sórorei lui Huniadi după Petru IV, nu e de a se crede; au doară murise fata lui Dan IV, domnului Valahiei, muierea lui Petru, despre carea am zis la anul 1445 din Halcocondyla?[a]

Merge mai încolo Dlugoş şi zice: „Marţi, înainte de serbătoarea Sîntei Margarete (ce cade în 10 iunie), Cazimir, craiul Poloniei, au eşit din Cracovia şi mergea cătră Russia, cînd, agiungînd în Voíniţ, i-au venit veste prin cărţi şi prin soli că Roman (III), voevodul Moldovei, fiiul lui Elia şi vărul său de pe mumă, au murit mercuri în 2 iulie, otrăvit de niscai

---

[a] Istoricii noştri moderni admit căsătoria dintre sora lui Iancu de Hunedoara şi Petru al II-lea.

boieri ai lui, pentru a căruia moarte părîndu-i rău, cu atîta mai repede s-au grăbit în Russia, ca se împăciuiască lucrurile Moldovei și se le pună în rînd.... Duminecă, înainte de serbătoarea Mariei Magdalenei, au sosit craiul în Leopoiu, unde a zăbăvit 11 zile, socotind se meargă cu oaste în Moldova, căci auzise că Petru Vodă, bizuindu-se în oștile de la Ioann Huniadi căpătate, îi va sta împrotivă.... Acolo au venit la dînsul mătușă-sa, Maria, văduva lui Iliaș Vodă, avînd cu sine 200 de călăreți moldoveni, carii urma pre Roman, fiiul eii, pînă cînd au trăit și, murind el, se pleca cătră Cazimir, craiul Poloniei. Iară Cazimir craiul, vezînd soartea mătușei sale, i-au dăruit Colomia pentru lăcașul eii, iară pre boierii moldovenești i-au ajutat cu bani, poruncindu-le ca se-l urmeze, că va avea grijă de dînșii.... Trimesese craiul din Iaghielnița pe Petru Odrovas, palatinul Leopoiului, și pe Prediborie de Conieţpóle, castellanul Sandomiriei, la Petru, voevodul Moldovei, ca, prin bune și de cinste mișlociri, se-l aducă ca se pună omagiu craiului Cazimir și pre duxul Mihail, fiiul lui Sigismund, marelui duxului Litvaniei, se i-l dea în mînă ca pre un protivnic, avîndu-l Petru la sine. Și, măcar că Petru Vodă vrea se pună omagiul craiului Cazimir, după obiceiul mai-marilor săi, tătuși s-au temut a veni la craiul, pentru că îl înștiințase unii dintre sfetnicii craiului că, de va veni, se va prinde. Drept aceaia Petru Vodă/
19 au trimis soli la Cazimir craiul, pe Nágon boieriul și pe Mihail logofătul cu alți doi boieri, rugîndu-se ca se nu-i bage vină craiul Cazimir, pentru că de frică n-au venit de față și făgăduindu-i că, de va dobîndi securitate, va veni și va jura. Iară că pre Mihail duxul nu-l poate, nici vrea se-l dea craiului în mînă, pentru aceaia zicea pentru că ar fi mare batjocură a da afară pre un prinț nevinovat, carele se ruga de grație craiului, și la dînsul venise ca la un prieten, cu toată nădejdea; tătuși au făgăduit că, în bútul craiului, în ținuturile sale nu-l va ținea. Iară Cazimir craiul, socotindu-se, au trimis lui Petru Vodă larg salv-condúct, assecurîndu-l de toată frica. Ci mergînd Petru Vodă pînă în Hotin ca se meargă la craiul, în Cameneț, craiul nu l-au așteptat."

Apoi scrie Dlugoș pre lung, care Cromer[2] pre scurt așa le zice: „Iară craiul n-au așteptat pe Petru (grăbindu-se la seimul din Litvania), ci, trimețînd patru soli, aceștea au priimit jurămîntul de la Petru Vodă în Hotin, în care jurămînt aceaia se cuprindea mai cu samă ca toate alleanțele, care le-ar fi făcut Petru și moldovenii cu măcar ce oameni și prinți se fie deșerte. Prin care cuvinte se înțelegea mai ales ungurii. Aceaia încă se cuprindea în jurămînt că Petru Vodă, în trei luni după ce se va chiema, va merge înaintea craiului și de față va înoi jurămîntul.“

Așa au venit iarăș toată Moldova supt un domn. Enghel[3] tătuși zice că Petru IV, domnul Moldovei, pentru mulțemită, ar fi dat Cetatea Chilia din Bessarabia ungurilor și zisa sa o întărește din sfărmitura *Analiilor rusești*, unde se scrie: *„Hic Petrus urbem Kelejam Ungris dedit“*, adecă: Petru acesta Cetatea Chilia o au dat ungurilor. Ci Miron logofătul[4] se îndoiește despre aceasta, scriind: „Hronica moldovenească scrie se fie dat Petru (IV) Vodă Cetatea Chilia ungurilor. Iară hronicarii leșești de aceasta nemica însemnează; și pentru ce se fie dat PetruVodă acea cetate ungurilor, fiind ei așa departe de dînsa.“ Eu adaog: și neavînd mai mult Petru IV vreo amestecare cu ungurii, cum arată jurămîntul lui, care l-au făcut craiului Cazimir.[a] Despre jurămîntul acesta, doao regestruri se află la Doghiel[5], dintre carele cel dintîiu sună așa:/
20 „În anul 1448, consiliarii și nobilii Moldovei cu Petru palatinul, la Hotin, joară craiului Cazimir și crăimei Poloniei și pentru cei ce nu era de față și moștenii lor, tocma de ș-ar și muta palatinii lor credința sa“. Al doilea: „În anul 1448, Petru, palatinul Moldovei, cu jurămînt făgăduiește că va fi credincios craiului Cazimir și crăimei Poloniei“.

Despre unguri, pre scurt, dară foarte pre înțeles, așa scrie Brietie: „În anul de la Hs. 1448, Ioann Huniadi vrînd se șteargă rușinea cea de la Varna, mai mare perdere sufere de la turci. Căci fiind el vîndut de Gheorghie, despotul Serbiei, carele au înșălat pre Scanderbeg, cel ce făgăduise că întru acelaș tîmp se va bate cu turcii, l-au întrecut Amurat II. De bătae nu s-au ferit Huniadi în Cîmpul Merlei, măcar că avea mai puține oști, ci mai trei zile s-au bătut și mai preurmă, tăindu-se Secheli, nepotul lui Huniadi din soră, prefectul Valahiei, cu mulți nobili, s-au învins creștinii; au fugit Huniadi, ci așa ca se crute mare povățuitoriu la ai săi, căci nu sînt de a se auzi turcii, cînd îl fac fricos, pe carii el adeseori cu sabia i-au mustrat. Au fugit așadară Ioann Huniadi pre un cal foarte sireap, pre care i-au căutat a-l lăsa dinpreună cu toate armele sale, mergînd pre locuri neîmblate și nemîncînd trei zile. A patra zi au căzut în mîna a doi tîlhari, carii, sfădindu-se pentru crucea lui cea de aur, i-au dat prilej de au apucat de la unul sabia, cu carea pre unul l-au tăiat pre altul l-au fugărit și s-au povățuit prin un țeran în Semendria, cînd vrea se meargă într-alt oraș, unde s-au prins din porunca despotului Gheorghie, nici s-au slobozit mai nainte de a da zălog pre Ladislav, fiiul său cel mai mare (nu cel mai mic), pre carele după aceaia l-au rescumpărat cu războiu; s-au tăiat în bătaia aceasta dintre creștini 8.000, dintre turci 34.000. Amurat în locul acela au serbat Paștile sale, unde au tăiat și 8.000 de munteni carii, lăsînd pre Huniadi, se închinase lui." Așișderea scriu Bonfinie[7], Fabrichie[8] și Spondan[9].

---

[a] Petru al II-lea, pus în scaunul Moldovei cu ajutorul lui Iancu de Hunedoara, i-a dăruit binefăcătorului său cetatea Chilia, unul din importantele puncte strategice în lupta cu turcii. Chilia va fi reluată de la unguri de Ștefan cel Mare în anul 1465.

Halcocondyla[10] încă scrie că Dan IV, domnul Valahiei, au mers întru ajutoriu cu 8.000 de români carii, fără de voia lui Dan, cum zice preavestitul Enghel[11], au trecut la turci tocma cînd ferbea bătaia din Cîmpul Merlei și toți s-au tăiat din porunca lui Amurat II. Ci *Annalii turcești*[12] nemica pomenesc despre trecerea muntenilor la turci, numai
21 cît zic: () „Gătîndu-se Amurat II asupra lui Huniadi, românii au trecut Dunărea cu luntrile ca se prade ținutul Nicópoiului, ci nu li s-au sfetit, pentru că povățuitorii din margini, Mehmét-begul, Isa-begul și feciorul lui Usgure, lovindu-se cu românii, pre mulți au tăiat dintrînșii. Carea înțelegîndu-o Amurat s-au bucurat și cu inimă veselă au mers cătră Cîmpul Coșóvei sau al Merlei, căci avea cu sine la 80.000 de ostași călărași și pedestrași ș.c."

Preaînvățatul Daniil Córnides[13] încă aduce, din original, hrisovul care urmînd, sună așa: „Ioann de Huniad, ocîrmuitoriul Ungariei, tuturor și fieștecăruia domn, prelat, baron, comit, iară mai ales castellanilor cetățuicilor din Hinedoară și Hațeg și altor oameni de măcar ce treaptă vor fi și vor vedea acestea, sînătate și iubire! Ne spune noao nobilul Voic deCiónoc sau Cincíș, fratele nostru cel împărțitoriu cu noi, în persoana sa, a fiilor săi, Ladislav și Sandrín, așișderea și în persoana lui Dan, fiiului lui Iarízlo din acelaș Cinciș, cum s-ar afla mai mulți boieri și castellani carii pre dînșii cu tot feliul de slujbe, dări, aruncări și întrarmări i-ar fi asuprit și acuma încă i-ar asupri împrotiva grației, carea li o am făcut cu puterea ocîrmuirei noastre. Pentru aceaia vă cercăm pe domniile și frățiile voastre, prin rîndul acestora, ca pre numiții nobilul Voic de Cionoc și pre Ladislav și Sandrin, feciorii lui, așișderea pre Dan, feciorul lui Iarizlo și pre toți următorii lor, în satele lor, adecă în numitul Cinciş din ţinutul Haţegului şi în Dóboca din ţinutul Hinedoarei, se faceţi bine se nu-i împedecaţi, nici se lăsaţi să se împedece de alţii, ci pre dînşii şi pre toţi următorii lor, de toată întrarmarea, aruncarea slujbelor şi darea vrem a-i avea scutiţi, ba îi scutim şi-i supurtăm prin puterea acestora. Drept aceaia, măcar cine va urma în crăimea Ungariei, prelaţii şi baronii crăimei ungureşti şi mai vîrtos castellanii cetăţuicilor zise Hinedoară şi Haţeg, de vor îndrăzni a înfrînge graţia noastră aceasta, se vină preste ei mînia atotputernicului Dumnezeu, a maicei lui, a sînţilor apostoli Petru şi Pavel şi a tuturor sînţilor şi îndată se fie anáthema. Dat în Caransebeş, mercuri înaintea Tăerei capului Botezătoriului Ioann, în anul 1448."

Carol Feiervari[14], la hrisovul acesta, înseamnă zicînd: „Exţellenţia sa, preadeprinsul în istorii, comitul Andreiu Hádic de Fútac, comăndírtul 22 împărătesc din Lodomeria şi Galiţia / şi mai nainte gubernatorul Ardealului vro cîţiva ani, mergînd în Polonia, în anul 1772 au zăbăvit în Eperieş cîtva tîmp, la a căruia curtenire mergînd eu, în 25 iunie, mi-au spus că el au cetit în satul Cinciş de lîngă Hinedoară, în original, diplomatul care l-au dat craiul Matiàş I satului Cionocoş sau Cincíş, în care diplomat pre toţi lăcuitorii îi numeşte rudenii şie şi le dă cădinţă boierească, scutindu-i de toate dările şi greutăţile, care le supoartă proştii, cu carea cădinţă pînă astăzi trăesc; de unde nu reu se închide că muma viteazului Ioann Huniadi au fost prăsită din satul Cinciş, căci almintrelea nu s-ar fi numit lăcuitorii aceia rudenii, nefiind obiceiu ca capetele cele încoronate se numească pre proşti sau pre nobili, rudenii şie. Acolo s-au uitat pre ascuns şi gubernatorul Ioann Huniadi cînd vesteşte că aceia, carii vor vătăma pre cincişeni în cădinţele sale, nu numai graţia lui se o peardă, ci şi în mînia atotputernicului şi a tuturor sînţilor se cadă. Pentru că în toate privilegioanele cele private numai cu perderea graţiei acelora, carii le-au dat, se amelinţe. Carii vreau se arate că Ioann Huniadi nu iaste ungur sau ardelean, numai la argumentul acesta ce vor respunde, ei vor vedea."

Vedea, zeu! şi voiu şi respunde măcar cui, că Ioann Huniadi n-au fost ungur, ci diaoş român, precum am arătat la anii trecuţi, mai ales la anii 1392 şi 1440. În cît se atinge învăţătura comitului Andreiu Hadic, adeverat iaste că au fost nu numai foarte învăţat (precum însumi am priceput în anul 1779, cînd m-am înturnat din Roma în Beci şi am avut noroc de a vorbi cu dînsul ca cu un president al căncellăriei ceii de oaste), ci au fost și foarte iubitoriu de oameni procopsiți și de cărți, mai ales de cărțile cele netypărite; pentru aceaia, ocîrmuind Ardealul, au cercat toate scrisorile avtorilor celor încă netypăriți și au făcut de i le-au scris unii și alții. Care cărți, după moartea comitului Andreiu, au venit în mînile fiiului său, ale comitului Ioann Hadic, sfetnicului, de la carele le-au dobîndit lăudatul Martin Gheorghie Cóvacic din Şéncviț. Eu însumi am făcut estracturile din toate cărțile acelea mai nainte de a mă face diortositoriu în typografia crăiască, în anul 1804. Vezi și anul 1465 pentru Chilia.

---

[1] Dlugossius, lib. 13. [2] Cromerus, lib. 22, p. 337. [3] Engel in *Hist. Moldaviae*, p. 127.
23 [4] Constans Miron logotheta in ms. *Chronico Valachico*. [5] Dogiel / in *Cod. dipl. Polon.*, tom. 1, p. 601. [6] Philippus Brietius in *Chronico universali* ad ann. 1448. [7] Bonfinius, Decad. 3, lib. 7. [8] Georgius Fabricius, lib. 2. [9] Henricus Spondanus ad ann. 1448, nro. 6. [10] Chalcocondylas, lib. 7. [11] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 172. [12] *Annales Turcici* a Leunclavio editi ad ann. Hegirae, 853. [13] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 45. [14] Carolus Fejervari, *Mss. dipl.*, tom. 3, nro 35.

Anul 1449. Miron logofătul[1], măcar că nu lase ca se fie dat Petru IV, domnul Moldovei, Cetatea Chiliei ungurilor (cum s-au arătat la anul trecut), tătuși, urmînd hronicilor moldovenești, așa scrie: „Iar Petru Vodă, după ce au dat Cetatea Chiliei ungurilor, cum scriu une hronici moldovenești, au domnit un an, iară peste tot cît au domnit nu scriu. După moartea lui Petru Vodă (al patrulea), au stătut domn Stefan (IV) Vodă și au domnit o lună, cum scrie hronica moldovenească, și au murit. După Stefan IV se fie domnit unul, anume Ciubăr Vodă doao luni, scriu dintr-o hronică lătinească, dară eu n-am aflat în hronicile leșești se fie adaose și aceste doao domnii, ci, precum au fost scurtă domnia acestor doi domni, așa și pomenirea lor e scurtă." Așa scrie Miron, nu cum s-au tălmăcit pe lătinie de oarecine din porunca prealuminatului și preaosfințitului episcopului celui românesc din Oradea-Mare, a domnului chyr Samoil Vulcan, carele atunci, cînd s-au tălmăcit hronica logofătului Miron, adecă în anul 1803, cînd am mers la Buda, era numai canonic generariu vicariu. Pentru aceaia eu nu mă mir de au greșit preavestitul Enghel[2] socotind că Ciubăr Vodă au împreunat iarăş Bessarabia cu Moldova, căci tălmăcirea au fost smintită; ci de aceasta mă mir cum n-au străbătut acelaş Enghel că Petru IV au unit iarăş Bessarabia cu Moldova, cum s-au arătat la anul trecut.

Aceşti doi domni ai Moldovei, adecă Stefan IV şi Ciubăr, cine ştie de unde au fost; alţii, în cît ştiu eu, nu scriu, fără numai preavestitul Enghel[3] zice: „Pre Ciubăr îl pomeneşte sfărmitura *Annalilor* ruseşti fără de a spune cine şi de-unde au fost. Eu îndrăznesc aci a gîci că doară au fost generariul unguresc Ciupor, carele se fie ajutat lui Petru (IV), cînd au cuprins Moldova şi după moartea lui Petru se fie apucat domnia Moldovei, carea pentru poloni nu o au putut ţinea mai mult, fără numai doao luni." De gîcitura aceasta eu încă nu mă prea feresc, pentru că Nicolae Ciupor, carele după aceaia au fost voivod în Ardeal, cum
24 se va arăta la anii viitori, tocma / atunci trăia.[a] Dară Stefan IV cine şi de unde au fost?

Cum că pre Ciubăr Vodă l-au alungat din Moldova Alexandru II Vodă, culeg eu din zisa lui Dlugoş, carea o voiu aduce la anul îndată următoriu.

[1] Constans Miron logotheta in ms. *Chronico Valachico.* [2] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 128. [3] Idem Engel, l.c.

Anul 1450. Iată aşa scrie Dlugoş[1] la anul de-acum: „Cazimir, craiul Poloniei, rugat fiind de Alexandru, voevodul Moldovei, dinpreună cu boierii care ţinea cu dînsul, prin mai mulţi soli şi cărţi, pentru ajutoriu, craiul, carele serba naşterea Domnului Hs. în Sandomiria, sfătuindu-se cu prelaţii şi baronii săi, au cules oaste din Russia şi Podolia şi, punînd generariu pre Ioann Olieschi din Siénn, o au trimis asupra lui Bogdan (II), carele răpisă domnia Moldovei, zicînd că el iaste fecior firesc al lui Alexandru I şi că murind feciorii lui Alexandru I, domnia Moldovei se cade lui. Ioann Olieschi sau Sinevschi, priimind oastea, toate cu grabă le-au făcut şi întrînd în Moldova, pe Bogdan l-au fugărit, cuprinzind oraşele cele mai de frunte de la dînsul, adecă Neamţul, Suceava şi Hotinul şi, după ce le-au dat lui Alexandru, feciorului lui Iliaş Vodă, s-au înturnat

---

[a] Despre Ciubăr Vodă Grigore Ureche însemnează în *Letopiseţul* său că a domnit două luni. Ştiri care să completeze această informaţie nu ni s-au păstrat. N. Iorga acceptă presupunerea lui Engel, presupunere cu care este şi Şincai de acord, că Ciubăr trebuie să fi fost Csupór, un nobil ungur.

cu toată oastea acasă. Cît au eșit oastea crăiască din Moldova, Bogdan s-au pogorit din munți, unde scăpase, și culegînd mulțime de tîlhari și furi, cărora le-au făgăduit moșiile celor ce nu ținea cu el, pre Alexandru cu mumă-sa l-au fugărit în Podolia. Așadară, mai nainte de a eși craiul Cazimir în Cracovia, mai multe zile s-au sfătuit oare trebuire-ar se apere pre Alexandru împrotiva lui Bogdan, carele făgăduia că se va supune și va fi ascultătoriu; și unii sfătuia pre Cazimir craiul ca se nu lase prilejul, ci însuș în persoana sa se între în Moldova, carea e foarte roditoare și are limanul de la Cetatea-Albă și alungînd dintrînsa pre Bogdan și lui Alexandru dîndu-i moșii în Russia, se cuprindă el țeara și se o unească Poloniei. Ci fiind sfatul acesta primeșdios, au mai plăcut craiu-
25 lui ca se trimită pre ruși întru ajutoriul lui Alexandru, / ca se scoată pre Bogdan din Moldova. Preste oastea ce se culegea din Russia s-au pus povățuitoriu Petru Odrovas — și Predibórie Conețpólschi.... carii, pe Sînziene, au sosit în Leopoiu. Din Leopoiu au trecut în Cámeneț, unde s-au și mai întărit cu oastea din Podolia și cu cea românească ce era cu Alexandru lîngă Cameneț. Din Cameneț pornind au purces cu oaste întreită: cu cea moldovenească, Petru Ódrovas, palatinul Leopoiului, cu cea din Leopoiu și Premíslia, Prediborie Conețpolschi, castellanul Sandomiriei, și cu cea din Podolia, Theodoríc Buciáțchi, castellanul și căpitanul Podoliei. Venise la Hotin, care se ținea pentru Alexandru Vodă și acolo, zăbăvind vro cîteva zile, au sosit la Prut unde, punîndu-se în rînd (căci se zicea a fi aproape nemicii) și trecînd Prutul, au agiuns la orașul Lípoveț, gîndind că acolo vor găsi pre Bogdán cu oastea. Iară el nu în vîrtutea ostașilor, ci în înșălăciuni punîndu-și toată nădejdea, au lăsat Lipóvițul și, trăgîndu-se la munți, au început a se ruga de pace. Tuturor le-au mai plăcut pacea, mai vîrtos cu omul carele era dedat cu pădurile. Drept aceaia, încetîndu-se de la arme șepte zile, s-au vorbit de pace, stînd oștile la rîul Lipovițului și, sîmbătă, înaintea Sîntămăriei ceii mici, s-au făcut pace, ca Bogdan se ocîrmuiască țeara pînă cînd va fi Alexandru de cincisprăzece ani și se dea pe sama lui Alexandru, în mînile craiului, 70.000 mii (Vapovie zice numai 7.000 mii) de galbeni turcești, pe fieștecare an. Despre pacea aceaia, măcar că zicea părcălabul de Hotin că iaste cu înșălăciune făcută și primeșdioasă, tătuși nu i s-au crezut. Drept aceaia în zioa în care s-au făcut pacea, oastea crăiască au pornit de la Lipoviț cătră casă. Iară Bogdan au poruncit la ai săi ca

în pădurea care iaste după satul Crazna şi numai o cale îngustă are, se lovească întîiu carrele cu bagagia, că apoi mai lezne vor lovi oastea ceaialaltă. După ce au înţeles generarii crăeşti înşălăciunea, din pârcălabul Hotinului, şi din notariul carele în noaptea trecută fugise de la Bogdan la ei, mai întîiu au socotit se stea pe loc şi să se bată din carre, dară apoi au trecut carrele prin pădure, ca cu atîta mai lezne să se poată bate. Spunîndu-le pârcălabul că pădurea iaste tăiată şi zicîndu-le ca se meargă carrele pre şes, nu l-au ascultat, ci tătuşi grija carrelor şi a lui Alexandru lui s-au încredinţat, ca se-i treacă pădurea, precum i-au şi trecut la cîmp, avînd cu sine o aripă dintre podoleni, cu carii adeseori s-au apărat de ostàşii lui Bogdan, pînă ce au trecut pădurea la cîmp. Întraceaia, duminecă dimineaţa, înaintea Sîntămăriei mici, adecă în şese zile ale lui 26 septemvrie, / în resăritul soarelui, au sosit Bogdan cu vro cîteva mii de moldoveni, carii îl urma pre el, şi cu mare mulţime de ajutoriu, iară oastea crăiască îndată s-au întrarmat, pre carea Petru Odrovas cu formoasă zicere o au inimat.... Aşa dară, orînduind toată oastea, o aripă o au încredinţat lui Nicolae Pórava, căpitanului din Hálici, ceaialaltă lui Mihail Buciáţchi, în cîmpul ce se chiamă Crasnipóle, la rîul Crasnipótoc, aproape de oraşul Vasni. Supt patru steaguri au început bătaia, adecă supt al Premisliei, al Haliciului, al Sanóciului şi al Podoliei, avînd opt turme de călăreţi şi una de pedestraşi. O turmă de călăreţi a protivnicilor acoperea pedestrimea lor, asupra căriia năvălind oastea crăiască, ia s-au tras îndărăpt şi au descoperit pe pedestraşi, cu carii bătîndu-se oastea crăiască, pe mulţi au perdut dintru ai săi. Au ţinut bătaia toată zioa, nedîndu-se unii altora.... Oastea protivnică era mai tare în pedestrime decît în călărime. Mai stingînd pre călăreţi, palatinul Petru Odrovas cu Nicolae Porava, cu Mihail Buciaţchi şi cu alţii mai mulţi se apucă de pedestraşi şi pre mulţi tae, ci mai pre urmă cad şi ei. Mare întristare s-au făcut în oastea crăiască pentru perderea vitejilor acestora şi ar fi şi perdut bătaia, de nu ar fi sosit întru ajutoriu pârcălabul Hotinului cu oştile moldoveneşti, cu care trecuse carrele. Acesta sosind au fugărit pre oastea lui Bogdan şi aşa au fost biruinţa a oştilor crăeşti, dară cu foarte mare perdere....

Au încetat bătaia la apusul soarelui, începîndu-se la resăritul lui, după care oastea crăiască s-au înturnat cătră casă. Trupurile cele moarte ale lor, Petru Odrovas, Nicolae Porava şi Mihail Buciaţchi, le-au dus cu sine polonii, de le-au astrucat în Leopoiu, cu mare jele (din carea, cum scrie Miron, au și murit fratele lui Petru Odrovas, arhieppul Leopoiului).... Iară Bogdan au fugit în orașul Bărlad." Așișderea scriu Cromer[2], Stricovschi[3] și Miron logofătul[4], carele tătuși greșește scriind că Alexandru II era acuma de 15 ani.

---

[1] Dlugossius, lib. 13. [2] Cromerus, lib. 22, p. 339. [3] Strijkovski, lib. 40, § 2. [4] Constans Miron logotheta in *Chronico ms. Valachico.*

Anul 1451. Dlugoș[1], după ce au scris că Cazimir, craiul Poloniei, au mers în Șàmbor pe 24 avgust ca se petreacă acolo 13 zile, așa mînă istoria Moldovei mai încolo: „În vremea aceaia venise în Șambor văduva lui Elia, Maria, mătușa craiului Cazimir, cu toți boierii, carii ținea cu 27 Alexandru (II), fiiul eii. Aceștea tare se ruga/ ca să se milostivească a-i ajuta în coantra lui Bogdan (II), și se-i apere de prăzile ce făcea Bogdan cu ai săi în bunurile lor; cărora s-au respuns că va avea craiul grijă de toate, după ce se va sfătui cu prelații și cu baronii săi; drept aceaia unii dintre dînșii se meargă la adunarea țerei ce se va ținea în Parciòv și de-acolo vor lua respuns mai deplin. Întru aceaia craiul au orînduit pre Andreiu Odrovas se-i apere de Bogdan. Cu respunsul acesta au dăruit pre fieștecarele, căci așa poftea soartea lor cea sdrănțoasă... Lucrurile Moldovei, unde s-au și trimis din Parciov soli castellanii sau părcălabii din Cracovia, Posnania și Sandomiria, nu s-au putut mai bine lecui decît ca Bogdan să se priimească în grațiă și din porunca craiului, fiindcă făgăduise că va merge în Cracovia, să se îndrepte pre sine și se-și ia judecata se oblăduiască în Moldova pentru direptatea și sîrguința sa, dînd în mînile craiului pe tot anul pre sama lui Alexandru, fiiului lui Elia, a moșteanului celui adeverat, cincizeci de mii de florinți și să se lase de domnie, cînd va fi Alexandru în vîrstă de a putea domni. Venise acuma solii pînă în Cameneț și s-ar fi și făcut pacea, că Bogdan, auzînd de venirea lor, foarte se bucurase, ci oarecare Petru, carele zicea că el are cădință la domnia Moldovei, întocmindu-se cu Alexandru ca se domnească împreună, ș-au găsît vreme cînd Bogdan, la unchiul de pe mumă al aceluia Petru, în oarecare sat s-au îmbătat de vin și mergînd noaptea numai cu o sută de moldoveni și înșălînd străjile, au prins pre Bogdan și i-au tăiat capul. Alexandru credea că Petru va lucra după

cum se făgăduise, pentru aceaia și mersese pînă în Suceava cu mumă-sa și cu boierii săi și pre boierii leșești, prin rugăciunile sale, încă-i adusese pînă în Sniatin. Dară Petru, din sfatul acelora carii se lipise de dînsul, după moartea lui Bogdan, s-au uitat de făgăduință și au răpit singur domnia Moldovei și Alexandru ar fi pățit ca și Bogdan, de nu ar fi cu grabă fugit din Moldova. Lui Alexandru tătuși i-au ajutat boierii leșești cînd fugea, cu al cărora ajutoriu s-au și împrotivit lui Petru; ci Petru s-au tras mai în lăuntru și boierii leșești, fiindcă era iarnă, s-au înturnat acasă, făgăduind lui Alexandru că-l vor ajuta în primăvară. Părcălabul Hotinului, după uciderea lui Bogdan II, tătuși au cuprins Cetatea-Albă
28 și Neamțul l-au ținut pre sama lui/ Alexandru II." Așișderea scrie Cromer[2]. Iară Miron logofătul scrie[3]:

„Bogdan II, vezîndu-se curățit de vrășmașii săi, s-au așezat la scaun și, după doi ani ai domniei sale, scrie hronicariul leșesc precum unul din cei ce era cu Alexandru II, anume Petru V, fecior de după gard al lui Alexandru Vodă celui Bătrîn, vezînd că craiul leșesc, Cazimir, gătește oști asupra lui Bogdan II, fiind îndemnat și de Alexandru, acel Petru, fără de știre, au întrat în țeară și, făcîndu-se fecior de domn, cum s-au mai zis, au aflat pre Bogdan II beat și l-au omorît și cu viclenșug despre Alexandru II, au apucat scaunul țerei, silindu-se se omoară și pre Alexandru II. Această poveste o scrie hronicariul leșesc, iară hronica moldovenească scrie precum, după ce au domnit Bogdan II doi ani, au venit fără de veste Petru V, ce l-au poreclit Aron, și aflînd pre Bogdan Vodă la satul Rușenii-de-Gios, l-au lovit vineri, în 17 octomvrie, în reversatul zorilor, și i-au tăiat capul. Apoi au stătut la domnie Petru V Aron, fiind anii de la Hs. 1451, iară de la plăsmuirea lumei 6959." Apoi mai în gios zice Miron: „Petru V Aron au domnit doi ani, nu mai mult". Tu înțelege pînă cînd au trăit Alexandru II[a].

[1] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1451. [2] Cromerus, lib. 22, p. 341. [3] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico.*

---

[a] Este vorba aici de Alexăndrel (Alexandru al II-lea), care apare cu intermitență pe scaunul Moldovei începînd cu anul 1449. În toamna anului 1449 Alexăndrel este alungat de Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare. În anul 1450 Alexăndrel revine cu ajutor polon, dar este bătut la Crasna de Bogdan al II-lea. Alexăndrel se retrage în Polonia, de unde vine asupra lui Petru Aron la începutul anului 1452, îl alungă și domnește pînă în anul 1454, cînd este alungat pentru un timp de Petru Aron, ca să revină iar și să ocupe scaunul Moldovei între 8 decembrie 1454 și 3 februarie 1455 și să domnească de la acest interval pînă în mai 1455, cînd Petru Aron îl înfrînge la Movile, 12 mai. Alexăndrel se refugiază la Cetatea-Albă, unde moare în luna august 1455.

Anul 1452. Împăratul Apusului, Frideric III, după mai multă gîlceavă ce au avut cu ungurii pentru ţinerea la sine a pruncului Ladislav VI, craiului Ungariei, în anul de-acum l-au slobozit se meargă în Beci, la a căruia curtenire mergînd în anul viitoriu 1453, Ioann Huniadi, au mers cu dînsul, între mai mulţi boieri ungureşti, şi Vlad sau Vladislav IV, domnul Valahiei[1], despre carele zice Anonymul românesc[2]: „Vladislav Vodă, leat 1451. După hrisovul lui, ce s-au găsit la satul Văişoara de la Lovíşte ot sud Argiş, la leat 1455 iaste văleatul petrei lui de mormînt, la mînăstirea Dealului. Iară la hronologia veche cu greşale s-au pus leatul 1427. Acesta au domnit 4 ani.“ Petru Albin[3] scrie: „Pre la anul 1450 se pomeneşte în istorii Vlada, prinţul Valahiei sau al Ţerei Munteneşti“. Ci preavestitul Enghel[4] zice: „Dan (IV) se vede a fi murit pre la anul 1452. El au lăsat după sine un prunc, anume Dan, dară acesta nu i-au urmat, căci Ioann Huniadi l-au orbit în anul 1452 şi au orînduit domn Valahiei pe Vlad, cum se vede, fratele lui Dan. Pagubă de Húniadi cel viteaz, că au fost cînd şi cînd crud şi de capul său.“ Ci preavestitul
29 Enghel / mult greşeşte aci, pentru că acela, pre carele l-au orbit Huniadi n-au fost feciorul lui Dan IV, ci al lui Dan III, nici l-au orbit în anul de-acum, ci în anul 1445, cum s-au arătat acolo. Vlad sau Vladislav IV fost-au frate cu Dan IV, au fecior i-au fost, judece alţii; mie tătuşi mai pare-mi-se că i-au fost fecior, căci într-însul s-au stîns viţa lui Dan IV, cum vom vedea la anul 1456.

---

[1] Thuroczius, f. 266; Ranzanus, f. 382 seq.; Bonfinius, f. 480 seqq.[2] *Anonymus Valachicus*, cap. 44. [3] Petrus Albinus in *Commentatiuncula de Valachia*, p. 162. [4] Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, part. 1, p. 172.

Anul 1453. Ladisláv VI, craiul Ungariei, carele în anul trecut venise în Beci, în anul de-acum s-au pogorit în Poşón, unde au ţinut adunare de ţeară, la carea mergînd Ioann Huniadi s-au lăsat de gubernătoria ţerei, ci craiul tătuşi nu i-au luat puterea preste oşti şi l-au dăruit şi cu comitatul Bistriţei[1]. Între cei ce au petrecut pe Huniadi cînd au mers la seim au fost şi Vlad sau Vladislav IV, domnul Valahiei[2], despre carele aşa scrie preavestitul Enghel[3]: „Vlad au trebuit se fie dintre rudeniile lui Huniadi, pentru că scrie Turoţie, la anul 1453, cu securitatea salv-conductului Ioann Huniadi şi măriţii bărbaţi, Thoma Sécheli, priórul Auránei, Vlad, voevodul Țerei Muntenești, Ladislav de Canísa și Sevastian de Rózgon, cu mulți boieri ungurești, venise la craiul.“ Așadară pînă cînd au trăit Ioann Huniadi, Vlad acesta încă au domnit în pace; tătuși se apropia perirea Valahiei, căci, în anul 1453, Mahomet II au luat Țarigradul; pentru aceaia în Ardeal s-au întărit Sibiiul, Turnul-Roșu și Brașăul.“ Pînă aci Enghel și bine zice că Vlad sau Vladslav IV au fost rudenie cu Huniadi; fost-au el frate au fecior lui Dan IV? pentru că Huniadi au fost din semînța lui Dan I, cum s-au arătat la anul 1445[a].

Ce au scris Miron logofătul la anul 1451, că Petru V Aron, după ce au ucis pre Bogdan II, numai doi ani au domnit de acea dată în Moldova, s-au plinit în anul de-acum, alungat fiind Petru din Moldova prin poloni, căci scrie Cromer[4], zicînd: „Pe vremea aceasta Alexandru (II), palatinul Moldovei, cîștigîndu-și iarăș domnia părintească prin ajutoriul polonilor, au jurat, dînd și înscris, că va remînea credincios craiului și polonilor dinpreună cu consiliarii săi și au făgăduit însoțire de arme asupra tătarilor și asupra tuturor protivnicilor“. Regestrul jurămîntului acestuia 30 așa sună la Doghiel[5]: „În anul 1453, Alexandru, / palatinul Moldovei, înaintea solilor crăești, a măriților, de Conețpóle castellanului din Sándec, și Ioann de Víșniț Cmita, căpitanului din Sandomiria și Premislia, pune omagiul și făgăduiește că acelaș omagiu îl va face și înaintea craiului, după obiceiul cel vechiu, cînd va veni în Russia ți se va chiema măcar unde, mai ales în Cameneț și Sniatin“. Iară Dlugoș VI scrie:,, Marți, înainte de serbătoarea S. Margarete, adecă în 9 iulie, întrînd craiul în Cracovia... slabă veste s-au adus prin cărțile și solii lui Alexandru, voevodului Moldovei, că Țarigradul, mitropolia grecilor, s-au luat prin împăratul turcilor.“

Și eu încă zic: slabă veste! pentru că prin luarea Țarigradului de turci s-au stîns cu totul împărăția strămoșilor noștri, carea ei, cu multă vărsare de sînge, dară cu mai multă dreptate, o cîștigase pre sama noastră, a romînilor, ca pre sama unor nepoți, nu pre sama grecilor, carii, fără vreo cădință și numai cu viclenșug, au răpștit împărăția, ba încă și numele de la noi, căci grecii nu sînt romani de vițe, precum sînt romînii, pre carii acuma încă i-ar batjocori grecii, numai de i-ar putea, după cum am vezut cu ochii şi am auzit cu urechile, în anul trecut, 1808, în Peştea, cînd se sfădea cu românii de-acolo pentru aducerea de preot românesc.

---

[a] Nu se știe dacă familia lui Iancu de Hunedoara a venit din Țara Românească, așa cum spune cronicarul ungur Turocz. Vladislav al II-lea (la Șincai — Vladislav al III-lea) era fiul lui Dan al II-lea, și deci nepot lui Dan I.

Mie tătuşi reu îmi pare că bombardariul carele au făcut armele pre sama turcilor, cînd au luat Ţarigradul, au fost român, precum au fost, căci scrie Halcocondyla[7] aşa: „Bombardariul împăratului Mahomet (II), Urban numit, *Op Bavòs*, de neam era dac (adecă român), şi mai nainte slujise la greci. Apoi, pentru sărăcia lui lăsînd pe greci, trecuse la Poarta turcească. Acesta bine plătindu-se de Mahomet II, făcea arme şi unelte de stricat ziduri."

Însemnă aci, o cetitoriule! că precum au fost Roma veche, domnitoarea lumei, zidită de Romul şi împărăţia eii, urzită de Avgust chesariul, iară perdută de Romul Avgustulul, tocma aşa s-au zidit Roma noao sau Ţarigradul, de Constantin cel Mare şi s-au perdut de Constantin Paleologul (după ce au stat în mare cinste şi vîlfă, ani 1123), ca să se plinească că de acelaş nume au fost şi urzitorii cetăţilor acestora.

---

[1] Thuroczius, f. 267; Ranzanus, f. 383; Bonfinius, f. 482. [2] Thuroczius et Bonfinius ll. cc. [3] Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, part. 1, p. 172 seq. [4] Cromerus, lib. 22, p. 345. [5] Mathias Dogiel in *Codice diplomatico Poloniae*, tom. 1, p. 601. [6] Ioannes Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1453. [7] Laonicus Chalcocondylas, lib. 8./

31 **Anul 1455.** Doghiel[1] aduce regestrul acesta: „În anul 1455, Alexandru, voevodul Moldovei, cu consiliarii săi, înaintea lui Andreiu Odrovas şi altor boieri leşeşti, joară credinţă craiului Cazimir şi făgădueşte că jurămîntul acesta, îl va înoi şi înaintea craiului, oriunde se va chiema, în 8 zile ale lui octomvrie." Din care regestru lezne poţi vedea că acelea care le voiu scrie îndată despre Alexandru II, domnul Moldovei, s-au întîmplat după opt zile ale lui octomvrie din anul de-acum. Iară despre Alexandru II, aşa scrie Dlugoş[2]: „Alexandru, fiiul lui Elia (nu a lui Stefan), cît au căpătat domnia Moldovei prin ajutoriul lui Cazimir, craiului Poloniei, îndată s-au dat spre curvie şi beţie; drept aceaia s-au otrăvit de aceia, ale cărora mueri şi fete le mîzgălise. Întru al căruia loc s-au pus oarecare român, anume Petru, carele se zicea a fi fiiu firesc al lui Alexandru Vodă celui mai de demult, pre carele, măcar că Cazimir craiul nu-l voia, ci vrea se pună vodă în Moldova pre un litván, tătuşi,

fiind craiul cuprins cu războiul din Prussia și mult rugat și de acelaș Petru, l-au întărit în domnie."

Cromer[3] încă zice: „În Moldova, pe vremea aceaia, otrăvindu-se Alexandru Vodă de ai săi, din voința norodului au urmat Petru, de carele s-au făcut pomenire mai în sus și, trimețînd de vro cîteva ori la craiul Cazimir, fiind acesta cu multe griji învăluit, mai pre urmă au dobîndit și învoirea lui. Așa scrie Dlugóș despre Petru acesta; ci noi, din diplomatul moldovenesc carele e scris cu litere și vorbe rusești sau bulgărești și se află în arhivul cel crăesc din Cracovia, am găsit că în anul, după numerarea rușilor, 6963 de la plăsmuirea lumei, carele iaste de la Hs. 1455, Petru, palatinul românilor, au jurat craiului, înaintea lui Andreiu Odrovas, palatinului Russiei, și înaintea vro cîțivora boieri leșești și că craiului și crăimei le-au făgăduit ajutoriu împrotiva tuturor vrăjmașilor. Iară mîne-sa, Mariei, mătușei craiului, i-au întărit moștenirea tîrgului Siretiului, pînă la altă întocmire cu craiul. De unde se vede că alt Petru iaste acesta, adecă fiiul lui Elia și fratele lui Alexandru celui atunci mort." Așa vorbește Cromer, carele amestecă diplomatul lui Alexandru II, al căruia regestru l-am adus mai în sus, cu diplomatul lui
32 Petru V Aron, al căruia regestru / l-oi aduce la anul îndată următoriu, 1456, cînd s-au și dat, în carele Maria, văduva lui Elia I, nu se zice a fi fost mumă lui Petru V Vodă, căci Elia I Vodă numai doi feciori au avut, pre Roman III și pre Alexandru II. Așa dară greșește Cromer cînd zice că Petru V au fost feciorul lui Elia I, fiind el feciorul lui Alexandru I, ci de după gard.

În Cluș, unde iaste beserica și collegiul calvinilor, era mînăstirea dominicanilor; pre sama aceștia și pre sama fraților dintrînsa, Ioann Huniadi, comitul Bistriței, prin hrisovul dat din Cluș, în 28 dechemvrie din anul 1455, carele se aduce de Madaci[4], în persoana craiului Ladislav VI, le-au dăruit pe tot anul din ocna de la Sec sare de 50 de florinți de aur în cinste sau dar.

Mîndria grecilor, bine că cu doi ani mai nainte căzuse supt jugul turcilor, supt carele încă gem, tot n-au încetat, ci în anul de-acum s-au strămutat în simonia ce pînă astăzi domnește între ei, căci scrie Lecvien[5]: „În anul 1455, măzălindu-se Ioasaf, patriarhul Țarigradului, de sultanul turcilor, Mahomet II, în locul lui s-au pus ieromonahul cel învățat, Marco Csilocaráv, ci Simeon, patriarhul din Trapizonta, dînd o mie de galbeni, au cumpărat patriarcia de la tyrannul. De-unde au început tributul acela, care se dă de fieștecare patriarh pînă acum. Maștеha sultanului, Maria (fata craiului Serbiei), au dat doao mii de galbeni pentru Dionysie, mitropolitul Filippopoiului, ca, sfădindu-se Simeon cu Marco pentru patriarcie, acela se o dobîndească. Au și priimit sultanul și, băgînd pre Simeon în mînăstire, pre Marco l-au dăruit cu arhiepiscopia Ahrídei. Cartea 1 a *Turco-Greciei*, pagina 22, 23 și cart. 2, pag. 127."

---

[1] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 602. [2] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1455. [3] Cromerus, lib. 23, p. 357. [4] Madacsi in sua *Collectione diplomatica*. [5] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 298.

Anul 1456. Regestrul diplomatului lui Petru V Aron, cînd au domnit a doaoa oară în Moldova, despre carele am făcut cuvînt la anul trecut, la Doghiel sună așa: „În anul 1456, omagiul lui Petru, palatinului Moldovei, care l-au făcut craiului Cazimir și crăimei Poloniei. În coantra vrășmașilor Țerei Leșești va fi întru ajutoriu craiului în persoana sa și cu toată puterea sa. Legăturile, care le-au făcut antecessorii lui cu crăimea Poloniei le va ținea și cu altcineva alleanță nu va face, omagiul în
33 persoana sa îl va / face craiului, cînd va fi acesta de față, în Colomia sau Cameneț și va da pre an, pînă cînd se va oști cu prușii cîte 400 de boi. Pre fiii lui Sähmet, hanului tătăresc, îi va da în mînă craiului. În tot anul va trimite soli cu daruri vrednice de craiul, ca se înnoiască omagiul. Pre Maria, văduva lui Elia, palatinului celui de demult, o va ținea la stăpînirea orașului Seretiu, a satului Olcovieț, și a altor sate. Despre Hotin și Cecióni și alte sate, care sînt supuse Mariei, se va întocmi cu craiul. Pre Anastasia, fata sa, după acela o va mărita, după carele va voi craiul se o mărite ș.c. Dat în Suceava, în 29 iunie." Iată că Maria n-au fost mumă lui Petru V, ba, ce e mai mult, nici au putut fi, pentru că Alexandru II au murit tiner și Petru V avea fată de măritat. Se adeverează, așadară, ce am scris la anul trecut despre Cromer. Și aceaia încă se adeverează că Maria, văduva lui Elia I, au fost Ringála, despre carea s-au vorbit la anul 1421 și 1444, almintrelea ce ar fi avut dînsa cu Siretiul sau Seretul și cu Olcoviéțul sau Rotcoviéțul? Și așa Ringala au

fost núoră, nu muiere lui Alexandru I, domnului Moldovei, cum se înșală preavestitul Enghel[a].

Tot din regestrul aci adus și din acela, care l-am adus la anul trecut, culeg eu că Petru V Aron, în anul acesta, 1456, au urmat lui Alexandru II, în Moldova, despre carele scrie Cromer[2]: „Iarăș am găsit că Petru, palatinul Moldovei, cu consiliarii săi, au trimis, în anul 1456, sol la sultanul turcilor, Mahomet II, de au făcut pace cu dînsul, cu tribut de 2000 de galbeni pre an. Pentru că Mahomet, după ce au luat Țarigradul, prea năcăjea Moldova și polonii, pentru războiul cu prușii, nu putea ajuta pre soții și clienții săi.“ Greșește așadară Goréchie[3] cînd scrie că pacea aceasta o au rescumpărat Petru V, în anul 1455, adecă cu un an mai nainte.[b]

Despre Țeara Muntenească sau Valahia, așa scrie preavestitul Enghel[4]: „Ungurii n-au avut grijă de Valahia și, în anul 1456, sultanul Mahomet II au trimis oaste ca se pună într-însa pe Vlad. Vlad sau Vladislav V (nu IV), fiiul lui Dracula, carele și el s-au numit Drácula și Țepeș, groaza oamenilor[c] ; au domnit de la anul 1456 pînă la anul 1462 Halcocondyla chiar zice că Vlad acesta au fost al doilea fecior al lui Dracula celui tăiat (la anul 1446). Pre Radul (IV), al treilea fecior al lui Dracula, l-au ținut la sine Mahomet II, pentru desmerdarea turcească. Începerea domniei lui Vladislav V, că au fost în anul 1456, se arată dintr-o scrisoare nemțească typărită. Din aceaiași scrisoare se dovedește /
34 că Vladislav IV (nu III), cel mai dinnainte domn al Valahiei, s-au prins în războiu de Vladislav V și s-au omorit: «Îndată au omorit pe Lasláv, carele au domnit acolo». Cît au început a domni Vladislav V, îndată au prins pre Dan, pre carele l-au fost orbit Huniadi, cum s-au zis mai

---

[a] Ringala a fost soția lui Alexandru cel Bun. Șincai presupune că Maria, văduva lui Iliaș, e totuna cu Ringala, pe temeiul că și una, și alta primesc ca domeniu orașul Siret. Istoricul nostru n-avea de unde să știe atunci cînd își scria cronica de faptul că, pînă la Ștefan cel Mare, orașul Siret era apanajul soțiilor de voievod. Alexandru cel Bun i l-a dat Ringalei cînd s-a despărțit de ea. În cazul de față, Petru Aron întărește și el Siretul ca proprietate a Mariei.

[b] În toamna anului 1455, Petru Aron l-a trimis la Poartă pe Mihail logofătul, ca să ceară sultanului pace. În octombrie 1455, sultanul îl încunoștiința pe Petru că a primit solia și, în schimbul păcii, i cerea ca în termen de trei luni de zile să-i trimită 2.000 de galbeni anual. În primăvara anului 1456, la adunarea de la Vaslui, s-a hotărît să se accepte plata acestui tribut.

[c] Vlad Țepeș n-a venit pe tronul Țării Românești cu ajutor turcesc. El a fost sprijinit de către Iancu de Hunedoara. Vladislav al II-lea, nereușind să primească Țara Făgărașului și Amlașul de la Iancu de Hunedoara, a încercat să le ocupe cu forța în anul 1456. Ca o contramăsură, Iancu de Hunedoara l-a sprijinit pe Vlad Țepeș să ocupe scaunul Țării Românești după 6 aprilie 1456. La 15 aprilie Vladislav dă ultimul act din domnia sa.

nainte (la anul 1452), şi, săpîndu-i groapă de viu, l-au prohodit, apoi, tăindu-i capul, l-au astrucat într-însa[a]." Acestea bine le-au nimerit preavestitul Enghel, că aşa scrie şi Halcocondyla [5] cu Bzvoie [6]; numai încîtuirea Vlazilor sau Vladislavilor au greşit-o, căci carele s-au tăiat în anul 1446, acela au fost Vlad sau Vladislav al treilea. Pre carele l-au prohodit înainte de a-l omori, încă nu s-au chiemat Dan, ci Stanciu sau Stanculón, pre cum s-au arătat la anii 1445 şi 1452.

Anonymul românesc [7], începînd de la anul 1445 pînă la anul 1477, foarte amestecă istoria domnilor Valahiei şi multe scrie care nu se pot crede, împrotivindu-se cu zisele avtorilor celor mai vrednici de credinţă. Drept aceaia eu, carele numai adeverul îl cerc, zisele lui le las deoparte.

Mahomet II nu s-au îndestulit cu aceaia că pre bieţii moldoveni i-au silit se-i dea tribut pe an şi cu Valahia au lucrat cum au vrut şi cum s-au zis mai în sus, ci tot întru acesta an s-au apucat şi de Bălgradul din Serbia, cum scrie Bácşai [8], cu 400.000 de ostaşi, dar în zădar, pentru că Bălgradul fu apărat de Huniadi cel viteaz, carele adeverat iaste că au fost vrednic de toată lauda, dară şi mai vrednic ar fi fost de nu ar fi pătrat acelea, care le scrie Ladislav VI, craiul Ungariei, în hrisovul său cel întîia zi a lui aprilie din anul 1457 dat, carele se află la Prai [9], zicînd: „Pre voevozii noştri, ai Valahiei şi ai Moldovei, carii noao şi crăimei noastre au fost credincioşi, pre unii i-au omorit, pre alţii i-au măzălit şi au pus pre alţii în locul lor, ca se-i fie lui obligaţi."

După ce au învins Ioann Huniadi pre Mahomet II la Bălgradul din Serbia, nu mult au trăit, ci au murit în Zemlin, în 10 septemvrie din anul de-acum, 1456, de unde s-au dus în Bălgradul din Ardeal şi s-au astrucat în beserica cea de el zidită acolo [10].

Lăsat-au Ioann Huniadi doi feciori după sine, pre Ladislav şi pre Matia, apoi craiul Ungariei cel mai vestit, mai vîrtos între unguri. Lui Ladislav nu bine i s-au întîmplat sfîrşitul vieţei, pentru că, mergînd craiul Ladislav VI se vadă Bălgradul din Serbia, au dus cu sine pre Ulríc, comitul Giliei,/carele îi era unchiu depe mumă (căci era văr primare [11] cu mumă-sa, Elisaveta) şi pe craiul la toate relele îl îndemna, împrotivindu-se pururea lui Ioann Huniadi. Ulric acesta vrea se potoapă şi pre fii lui Ioann Huniadi, carea sîmțîndu-o Ladislav, fiiul lui Ioann Huniadi cel mai mare, n-au așteptat se-și plinească voia Ulric, l-au tăiat în Bălgradul din Serbia, în luna lui noemvrie din anul acesta, 1456[12]. Podlușáni[13] zice: „*Mathias quoque assiliens jam pene exanimem Ulricum confodit*, Matia încă sărind cînd trăgea de moarte Ulric, l-au străpuns." Ce s-au întîmplat apoi cu fiii lui Huniadi, voiu arăta de-aci înainte.

---

[a] Omorîrea lui Dan are loc în anul 1460, cînd acesta, cu ajutor de la braşoveni, a trecut în Ţara Românească, în luna martie.

---

[1] Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. 1-mi, p. 602. [2] Cromerus, lib. 23, p. 357. [3] Leonhardus Gorecius in *Descriptione belli Ivoniae*, p. 15. [4] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 173. [5] Chalcocondylas, lib. 9. [6] Abrahamus Bzovius in *Hist. eccl.* ad ann. 1463, nro. 27. [7] Anonymus Valachicus, cap. 44. [8] Bakschay, p. 923. [9] Pray in *Hist. reg. Hung.*, tom. 2, p. 341. [10] Thuroczius, f. 274; Bonfinius, f. 495; Bakschay, l.c. [11] Haner, *Reg. Hung.*, period. 290, nro. 14, nota q. [12] Thuroczius, f. 275 seqq.; Ranzanus, f. 390 seq.; Bonfinius, f. 495 seq.; Sigler, f. 60; Timon, f. 67. [13] Podlusani, p. 314.

Anul 1457. Craiul Ladislav VI, în luna lui noemvrie din anul trecut, supt jurămînt făgăduise Elisavetei, văduvei lui Ioann Huniadi, că va erta pre Ladislav, fiiul eii, pentru uciderea unchiului său, Ulric, comitului Giliei; drept aceaia Ladislav cu frate-său, Matia, fără de frică au petrecut pe craiul pînă în Buda, unde ajungînd craiul, ș-au uitat făgăduința și prinzînd pre amîndoi Corvinii, i-au pus la închisoare și lui Ladislav i-au tăiat capul după trei zile[1]. Despre carea tragédiă așa scrie Cromer[2]: „În anul 1457, Ladislav, fiiul lui Huniadi, pentru uciderea lui Ulric, comitului Giliei, vrășmașului său, s-au pedepsit cu tăierea capului. Matiaș, fratele lui, carele era mai mic de vîrstă, prinzîndu-se dinpreună cu Ioann, eppul Orăzei-Mari și cu mai mulți boieri de frunte, s-au dus în Beci de craiul Ladislav (VI) și s-au aruncat în temniță. Muma lui Ladislav și a lui Matiaș, muiere inimoasă fiind, nu s-au dat la plîns și la vaete, ci au prins arme asupra craiului și din mînie și mai mare ar fi cercat, că ar fi chiemat pre turci întru ajutoriu, de nu o ar fi așezat unii dintre boierii cei mai de frunte." Ranzan[3] scrie că în puțin au stat lucrul de nu s-au sculat toți boierii, dară mai ales ardelenii asupra craiului Ladislav, pentru feciorii lui Huniadi, pentru aceaia s-au și cărat craiul la Beci. /

După ce s-au dus craiul Ladislav VI la Beci, Elisaveta, văduva lui Ioann Huniadi, cu frate-său, Mihail Silági de Horogseg, comitul Timișoarei, banul Macovului și căpitanul Bălgradului din Serbia, au și început a-și cîștiga șie preteni. Drept aceaia Silagi prin hrisovul său, carele l-au dat din Sinaverés, a treia zi de Rusalile din anul 1457, și se află la Cornides [4], au înturnat lui Ladislav de Nagivéulgeș, magistrului culceárilor crăești și lui Benedict Vereș de Farnaș, satele Bucerdea, Onuca, Fílpișul unguresc și Filpișul sesesc, care le schimbase cu Ioann Huniadi. Acelaș Silagi cu soru-sa, Elisaveta, prin hrisovul lor care l-au dat din Timișoară, în 13 iulie din anul 1457, și se află la Feiervari [5], iarăș au înoit alleanța cu Pancrátie din Sînt Miclóș, precum o făcusă Ioann Huniadi, în anul 1444. Pentru alleanțele acestea și altele, care nu le știu, gîndesc eu, — că s-au pornit mai tare craiul Ungariei, Ladislav VI sau Pósthumul, de au dat românilor din Banat privilegionul carele se află în *Diplomatariul Ungariei* [6] și sună așa:

„Noi, Ladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei, Dalmației, Croației ș.c. duxul Austriei și Stíriei, marhionul Moraviei ș.c. facem înștiințare prin rîndul acestora, tuturor cărora se cuvine cum că noi și pentru umilită rugarea credincioșilor noștri, a lui Mihail numitului de Temeșheli și a lui Stefan, fiiului lui Sípman din Boziáș, cea în persoanele și cu numele lor și ale celoralalți tuturor nobililor, chenézilor și ale altor români din ținuturile Logógii, Șébeș, Miháld, Hálmaș, Crastopír, Bórza, Comiáti și Illica numite, mărirei (sau maestatei) noastre dată, și socotind credincioșirile și vredniciile credincioaselor slujbelor tuturor nobililor, chenezilor și românilor acelora, cu care ei nu numai crailor Ungariei celor de dinnaintea noastră, ci și noao pre sine s-au făcut plăcuți, și mai ales pentru aceaia pentrucă fiind ei puși în marginile crăimei noastre spre păzirea și apărarea vadurilor Dunărei în coantra deselor năvălirilor turcilor (carii au obicinuit în partea aceaia sau a prăda crăimea noastră sau a robi pre lăcuitorii țerei noastre, neosebind vîrsta sau partea bărbătească de la cea femeească) nu se înfricoșeaze a-și supune întîmplărilor norocului persoanele, bunurile și toate averile sale, vrînd și noi a le resplăti, toate privilegioanele numiților nobili românești și chenezi, despre orice slobozenii, prerogative și cădințe s-au dat lor, ca și cum s-ar cuprinde în aceste cărți ale noastre din cuvînt în cuvînt le priimim și întărim (dară supt condițiile,

37 greutățile și slujbele, supt care s-au dat lor de la antecessorii noștri, craii Ungariei) cu puterea / crăiască pentru numiții nobili românești, chenezi și ceialalți români cei de-acum și cei următori de pururea și făgăduim că pre ei, pre toți și pre fieștecarele dintre dînșii, precum pre cei mai mari așa pre cei mai mici, îi vom scuti și ținea în toate slobozeniile, prerogativele și cădințele acelea ale lor. Și ca aceiași nobili românești și chenezi unindu-se între sine cu atîta mai bine se poată face și de-aci înainte slujbele noastre și ale crăimei noastre, am orînduit ca de-aci încolo, întru acele opt ținuturi, nici o moșie se dăruim cuiva, fără numai acelora carii se vor vedea a fi vrednici pentru slujbele sale și acele opt ținuturi nu le vom despărți de laolaltă, nici vom dărui vrunul dintrînsele cuiva, ci le vom ținea laolaltă nedespărțite pre sama s. Coroanei crăimei noastre, precum le-au ținut și craii cei dinnaintea noastră. Ba ținutul Comiáti, carele s-au fost zălogit lui Ioann Huniadi (carele au fost după aceaia gubernator Ungariei), prin prea înserinatul prințul domnul Sigismund, împăratul romanilor și craiul Ungariei, și se zice a fi fost rescumpărat prin lăcuitorii dintrînsul, iarăș îl împreunăm cu celealalte șepte ținuturi, orînduind ca se fie ținutul Comiati dintre celealalte și se aibă un privilegion cu dînsele. Preste acestea îngăduim numiților nobililor românești și chenezilor ca pre dînșii altul se nu-i judece, fără numai comitul lor, carele se va pune din tîmp în tîmp, cu a căruia judecată de nu se vor îndestuli, se poată mîna cauzile sau pîrile sale la judele curței noastre sau și înaintea noastră. Mai voim preste cele zise ca comitii sau vițecomitii lor, carii vor fi din tîmp în tîmp în șugubíni și birságuri sau pedepse se nu cuteze a lua de la cei învinși cai, arme și alte lucruri, almintrelea, fără de va fi de față și solgăbirăul (judele boeresc) românilor acelora. Mai pre urmă pre numiții nobili românești îi priimim și socotim în numerul nobililor celor adeverați din crăimea noastră, scutindu-i pre ei și toate bunurile lor de toată darea și tributul și al nostru și al altora, nici se-i poată cineva... oriunde a-i pune la aríște, sau a-i judeca pre ei sau pre supușii lor, sau a-i sili se stea înaintea altor judecători, ci, de cumva ar avea cineva ceva împrotiva numiților nobililor românești și a chenezilor sau a supușilor lor, acela aceaia se o cerce asupra supușilor nobililor românești înaintea acelorași nobili, iară asupra nobililor
38 și a chenezilor înaintea comitilor lor, / carii, de vor fi leneși în facerea dreptăței, să se mîne cauza înaintea judecătorilor Curței noastre și, de va

fi leneş şi acesta, înaintea maestatei noastre se vină lucrul şi i se va face destul după legi. Întru a căruia lucru pomenire şi tărime de pururea am dat cartea aceasta, pecetluită cu cel sicrét pecetnic al nostru, cu carele ne folosim ca craiul Ungariei. Dat în Vienna, în zioa Tăerei capului Botezătoriului Ioann, în anul Domnului 1457. Iară al crăimilor noastre a Ungariei 18, a Bohemiei 4."

Frumos privilegion iaste acesta, dară ţine-se au ba, spună românii cei din Banat. Eu ştiu că domniile din Banat, care mai nainte au fost numai ale românilor, pe vremea mea le-au cumpărat cu bani gata ungurii, carii au şi avut cădinţă, nemţii, talianii, armenii, grecii şi alte neamuri streine, carii apoi n-au domnit, ci au tyrănnit preste mişeii români!!!

În Buda lăcuind eu, mulţi oameni învăţaţi m-au întrebat ce feliu de bidiganie au fost mai demult chenezii românilor? Eu le-am respuns că numele acestea *chenéz* l-au luat românii noştri de la paţinachi şi de la comani, despre carii am vorbit la anii trecuţi, şi, cum mi se vede, au fost chenezii căpeteniile satelor şi ale ţinuturilor. Dintr-un diplomat al sîntului Stefan, întîiului craiului Ungariei, carele se pomeneşte în hrisovul lui Chéndereş de Malómviz, cel în anul 1445 din Síghetul Maramúrăşului dat şi de Cornides[7] adus, am învăţat că sîntul Stefan I au dăruit de uric satul Vişo din Maramurăş cu întreg otarul şi toate folosurile chenezilor româneşti, lui Necvíle şi lui Radomér. Iară din diplomatul craiului Ungariei, Ludovic I, cel din anul 1366, carele iarăş de Cornides se aduce [8] se vede că chenezii au fost de doao feliuri: unii se punea chenezi de crai prin cărţi şi aceştea se priimea mărturii ca şi nobilii, alţii se alegea de norod sau urma părinţilor săi şi aceştea, dacă nu se întărea prin cărţi de la craiul, patru făcea cît face un nobil sau boieriu, căci proştii opt făcea un nobil.

Carele ştie mai multe despre chenezi, înveţe-mă şi pre mine, căci bucuros îl voiu asculta. Acuma mă întorc la istoria din anul de-acum, care aşa merge mai încolo.

Ladislav VI sau Posthumul, din Beci s-au dus în Praga se ţină nuntă 39 cu o prinţipessă din Gallia, ci fără de noroc au fost / pentru că au murit în noemvrie din anul 1457, tocma atunci cînd se făcea nunta şi întru aceaia zi în carea jurase în anul trecut că va erta pre Ladislav, feciorul lui Huniadi, adecă în 22 sau 23 de zile ale lui noemvrie, în vîrstă de 18 ani [9].

[1] Thuroczius, f. 278 seqq.; Ranzanus, f. 392; Bonfinius, f. 497 seqq. [2] Cromerus lib. 23, p. 358. [3] Ranzanus, f. 393. [4] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 187. [5] Carolus Fejérvári in *Analectis*, tom. 1, nro. 18. [6] *Diplomatarium bibliothecae regnicolaris*, tom. 13. [7] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 7, p. 203. [8] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 2, p. 62. [9] Bonfinius, f. 500; Thuroczius, f. 282; Ranzanus, f. 393; Ens, p. 146; Pistorius, f. 769 seq.

Anul 1458. După ce au murit craiul Ungariei, Ladislav VI, Mihail Silági cu soru-sa, Elisaveta, văduva lui Ioann Huniadi, şi mai tare au vînat pretenşugul boierilor celor mai puternici din Ungaria, numai ca se poată face craiu pre Matiaş Corvinul, fiiul cel mai mic al lui Ioann Huniadi, pre carele, din porunca craiului, pînă încă n-au fost murit îl dusese rob în Praga, supt cománda şi grija lui Gheorghie Podiebrad, gubernatorului Bohemiei[1]. Şi ca se-şi dobîndească scopul cel dorit, întîiaş dată au făcut pace şi alleanţă deplin cu Ladislav Gara, palatinul Ungariei, şi cu Alexandrina, muierea lui, supt condiţiile acestea: ca palatinul cu cei ce ţin de dînsul se stea întru ajutoriu ca Matiaş Corvinul să se aleagă craiu, iară Silagi şi Elisaveta dinpreună cu Matiaş Corvinul se iarte pre Ladislav Gara şi pre Alexandrina că au fost pricină de s-au tăiat Ladislav Corvinul; şi Matiaş, după ce se va alege craiu Ungariei, se ia pre fata lor muiere şie, precum toate se cuprind în hrisovul lui Mihail Silagi şi al Elisavetei, văduvei lui Ioann Huniadi, care l-au pecetluit cu doao peceţi în Seghedín, pre la Boboteaza din anul 1458 şi se află la Gheorghie Láchici[2]. În sfîrşitul hrisovului aci adus, mai mulţi se numesc carii au fost una cu Ladislav Gara în uciderea lui Ladislav Corvinul, pre carii toţi i-au ertat Silagi cu soru-sa, Elisaveta, numai ca se fie pentru alegerea lui Matiaş Corvinul. Între cei ce s-au numit în sfîrşitul hrisovului mai sus zis au fost şi Stefan, fiiul lui Póse de Zeér, încă doară cel mai lotru, cu carele acelaş Silagi au făcut osebită alleanţă în Peştea, marţi, înainte de 25 de zile ale lui ianuarie din anul 1458, adecă tocma supt adunarea în carea s-au ales craiu Matiaş Corvinul, precum arată
40 hrisovul lui Silagi cel de la Caprinai[3]. Lezne i-au fost, aşadară, / lui Mihail Silagi a face ca pre nepotul său, Matiaş, se-l aleagă craiu împrotiva comitilor Giliei şi a împăratului Frideric III, carii aşişderea rîvnea crăimea Ungariei [4]. Pentru că pre boierii cei mai puternici i-au îmblînzit cu alleanţele, cum s-au zis, iară pre cei mai slabi i-au înfricoşat cu

cele 20.000 de ostaşi care le adusese cu sine din Ardeal şi cu furcile care le rădicase în cîmpul Rácoş de lîngă Peştea[5].

Alegîndu-se craiu Matiaş Corvinul, în luna lui ianuarie din anul de-acum[6], în vîrstă de 15 ani[7] sau în vîrstă de 17 ani[8], Mihail Silagi îndată au înştiinţat pre Gheorghie Podiebrad, acuma craiul Bohemiei[9], despre alegerea lui, carele îndată au scos pre Matiaş din prinsoare şi, punîndu-l cu sine la masă, i-au spus vestea şi l-au rugat ca să se căsătorească cu Ecaterina, fata sa, pre carea o au şi luat Matiaş muiere şie, în anul viitoriu, 1459; ci după moartea fetei palatinului Ladislav Gara, precum mărturiseşte Bonfinie[10] şi ţine hrisovul lui Silagi, cel de la Lachici, ce s-au adus mai în sus. Hrisovul acesta, de l-ar fi cetit Haner[11], nu s-ar fi mirat, ce înseamnă cuvintele lui Bonfinie din locul la numerul 10 adus, *„quum post mortem prioris sponsae, filiae Georgii Bohemiae regis, nuptiae instareut“*, adecă „după moartea logodnicei ceii dintîiu, apropiindu-se nunta fetei lui Gheorghie, craiului Bohemiei“.

Cetitoriule bune, doară nu te vei scîrbi de-ţ voiu spune aci un lucru despre carele tac alţi avtori. Istoricii ungureşti mult vorbesc despre Ioann Corvinul, fiiul craiului Matiaş I, despre carele şi eu voiu cuvînta la locul său şi scriu că au fost fecior de după gard craiului Matiaş, născut dintr-o unguroaică; unguroaica aceaia oare n-au fost fata palatinului Ladislav Gara? al căriia fecior, bine că dînsa au putut fi pre lege cununată cu craiul Matiaş, n-au putut urma tătîne-său, pentru că acesta încă n-au fost încoronat craiu Ungariei cînd l-au făcut şi la unguri orice face craiul mai nainte de încoronarea sa nemica agiunge. Pildă ca aceasta poci aduce şi din avgustă Casa Austriei; căci al doilea fecior al împărătesei Mariei Teresiei, Cárol, carele au murit în tineră vîrstă, obicinuise a arunca frate-său celui mai mare, lui Iosif II, celui lăudat, că el, Iosif II, iaste născut mai nainte de a se încorona mumă-sa crăiasă Ungariei şi drept aceaia lui nu i se cade crăimea Ungariei. Dară eu mă întorc la firul istoriei.

Fiindcă Matiaş craiul, precum s-au arătat mai sus, era încă tiner, ţeara i-au dat tútor pre unchiu-său, Mihail Silagi, carele l-au şi rescumpărat de la craiul Gheorghie Podiebrad şi l-au dus în Buda[12]. Întru aceaia acelaş Silagi, trupul lui Ladislav Corvinul încă l-au desgropat de
41 la furcile din Buda, / şi, ducîndu-l în Bălgradul din Ardeal, l-au astrucat lîngă tată-său, Ioann Huniadi[13]. Dară Matiaş craiul nu bine au res-

plătit lui Mihail Silagi pentru toate acestea, precum arată hrisovul lui care se aduce de Cornides[14] din arhivul Sibiiului, de supt numerul 192 și sună așa:

„Matiaș, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației ș.c. Băgători de samă și înțelepți bărbați, credincioși noao adeverat plăcuți! Că noi pentru cuvioase pricini care, cu vreme, vi le vom spune, am prins pe fratele nostru, măritul Mihail Silagi, comitul Bistriței, și l-am pus la închisoare, credincioșirea voastră se știe că din bună și dreaptă pricină s-au făcut toate. Iară noi, povățuindu-ne Dumnezeu, marginile acestea ale crăimei noastre le vom orîndui. Ci voi întru aceaia se aveți bună grijă de cetățile noastre. Dat în Nondoralba, domi‹ ni› că după 4 octomvrie 1458.“ Și iaste titulul din afară: „Tuturor și fieștecăruia sas din șepte și doao scaune săsești din Ardeal, Șeica și Mediaș, credincioșilor noao adeverat plăcuți.“

Iată ce au lucrat Matiaș, craiul Ungariei, tocma la începutul domniei, cu tutorul, unchiul și făcătoriul său de bine, Mihail Silagi! Ci așa iaste firea românilor acelora, carii din nemica apucă la ceva.“

Acelaș Mihail Silagi, mai nainte de a se prinde, ba doară mai nainte de a aduce pre Matiaș craiul în Buda, așa scrie sibienilor, întru al cărora arhiv se ține epistola lui: „Am înțeles cum ați dat voi pricină prin zavistiile voastre luminatului prințului Vlad Vodă, domnului Țerei Muntenești, de v-au venit voao prea multe rele și pagube, care voao vi le împutăm. Ci, fiindcă noi am scris și numitului vodă, prin alte cărți ale noastre, ca el se vă dea pace și odihnă, pentru aceaia voao încă vă poruncim tare și vîrtos, prin rîndul acestora, ca, de cumva ați făcut vro strîmbătate și pagubă oamenilor sau supușilor lui, se o îndreptați și cu el se vă împăcați și de-aci înainte cu el și cu oamenii ce se țin de dînsul se trăiți lini și pacinici; almintrelea se știți că, de veți mai îndrăzni a face ceva lucru nou în coantra lui, nu vom ajuta mai mult, nici vom mulcumi mai mult lucrul și apăra pre voi. Dat în Buda, marți, în a patra septămînă a păresimei din anul Domnului 1458.“ Din cuvintele acestea ale lui Silagi poți culege că sasii din Sibiiu au fost pricina de Vladislav V, domnul Valahiei, au făcut acelea în anul de-acum, care le scrie despre dînsul Bzovie[15], zicînd: „Acesta, intrînd în ținutul Sibiiului, multe sate pline de oameni au ars, și ducînd mulțime de robi în Valahia i-au tras în țepă.“/

42 Despre Moldova scrie Miron logofătul[16], zicînd: „După doi ani ai domniei lui Petru (V) Aron (cînd au domnit a doaoa oară, după Alexandru II), rădicatu-s-au din Ţeara Muntenească Stefan V Vodă, feciorul lui Bogdan II Vodă, cu mulţime de oaste muntenească şi din ţeară adunată şi, silind spre scaunul Suciăvei, i-au eşit înainte Petru V Aron pe Siretiu, la Doljeşti, la Tina şi s-au lovit în zioa de joi mari, aprilie 12 (din anul 1458), şi au înfrînt Stefan V pe Petru V Aron; ci acesta nu s-au lăsat cu atîta, ci de nou s-au bulucit şi s-au lovit cu Stefan V la Orbic şi iarăş au izbîndit Stefan V. Măcar că scriu hronicile moldoveneşti că au prins pe Petru V Aron şi l-au omorît Stefan V, dară nu e adeverat, căci hronicarii leşeşti apriat scriu că Petru V Aron au scăpat în Ţeara Leşească.... După ce au învins Stefan V pe Petru V Aron, s-au strîns boierii ţerei mari şi mici şi altă curte măruntă dinpreună cu Theoctist mitropolitul şi cu mulţi călugări la locul ce se chiamă Dreptate şi cu voia tuturor au rădicat domn ţerei pe Stefan V şi, ungîndu-l pe domnie Theoctist mitropolitul, acolo au luat Stefan V steagul ţerei şi au mers la scaunul ţerei, în Suceava. Cunoscutu-s-au îndată la începutul domniei Stefan V că mai mult va fi plecat spre războaie decît spre pace, pentru că îndată au dat oştilor sale steaguri, hodnogi şi căpitani." Aşişderea scrie preavestitul Enghel[17], carele şi aceaia încă o mărturiseşte că Stefan V, domnind de la anul acesta, 1458[a], pînă la anul 1504, Moldova la atîta o au adus, de sîngură au stăpînit, fără de clientela cuiva.

[1] Ranzanus, f. 395 seq.; Bonfinius, f. 504. [2] Georgius Lakics in *Adversariis dipl.* Kaprinai in *Historia diplomatica*, part. 2, p. 118. [4] Foresti nel tomo quarto del *Mappamondo istorico*, libr. 11. [5] Idem Foresti, l.c. [6] Decr. Michaelis Szilagyi in *Corp. iuris Hung.*, part. 2, f. 115; Thuroczius, f. 283; Pistorius, f. 770 seq.; Han, p. 192; Timon, f. 68. [7] Ranzanus, f. 396; Timon, f. 64. [8] Bonfinius, f. 509; Pistorius, f. 771. Author *Vitarum regum* in *Corp. iuris Hung.*, part. 2, f. 118. [9] Haner, *Reg. Hung.*, period. 15, § 337. [10] Bonfinius, f. 524. [11] Haner, l.c. § 341, nota y. [12] Bonfinius, f. 510; Thuroczius, f. 286; Ranzanus, f. 396. [13] Thuroczius, f. 285; Bonfinius, f. 510. [14] Cornides, *Mss. dipl.*, tom 3, p. 66. [15] Bzovius in *Hist. eccl.* ad ann. 1463, nro. 27. [16] Constans Miron in ms. *Chron. Valachico*, cap. 24. [17] Engel in *Antiq. Historia Moldaviae*, p. 131, 132./

---

[a] Ştefan cel Mare şi-a început domnia în anul 1457. Şincai a avut la îndemînă un text corupt din *Letopiseţul* lui Ureche. O comparaţie dintre textul reprodus de Şincai şi cel din *Letopiseţul* lui Ureche este concludentă în acest sens.

43 **Anul 1459.** Murind fata palatinului Ladislav Gara, cum s-au zis la anul trecut, Matiaș, craiul Ungariei, în anul de-acum s-au căsătorit, precum mărturisește Bonfinie[1], a doaoa oară cu Ecaterina, fata lui Gheorghie Podiebrad, craiului Bohemiei, carea încă n-au trăit fără numai patru ani cu dînsul și au murit stearpă mai nainte de a se încorona el.

Matiaș, craiul Ungariei, miercuri de după Rusalile din anul 1459, prin diplomatul din Buda dat, carele se aflӑ la Heveneși[2], au îngăduit ca în Mînăşturul Clujului și în Beci să se facă tîrg de țeară în tot anul; în Mînăștur, la Sîntămăria Mare, iar în Beci la Sînziene, unde au îngăduit să se facă și tîrg de septămînă în toată marța.

În zioa de Sînvăsiiu din anul 1459, acelaș Matiaș craiul, prin diplomatul din Seghedin dat, carele se aduce de Cornides[3], dăruise lui Petru Plebanului din Martonfalău și gubernatorului abbației din Cherț, sorórei lui, Elisavetei, și nepoților, Petru și Elia, Galtiul din comitatul Albei Ardealului.

Iară Stefan V, domnul Moldovei, carele pentru vitejiia și faptele lui nu în zădar s-au numit după aceaia cel Mare sau Bun, în anul de-acum au dat diplomatul care se află la Doghiel[4] și sună așa:

„Noi, Stefan Vodă, din mila lui Dumnezeu domnul Moldovei, cunoaștem prin rîndul acestora înaintea tuturor cărora se cuvine, celor de-acum și celor viitori, că măriții domni Andreiu Odrovas, palatinul și căpitanul Russiei generariu, și Hrițco de Pomorzani, palatinul Podoliei și căpitanul Trembovílului, fiind trimiși cu deplinită putere, cu cărți de credințe scrise pe pergamen și pecetluite cu acățată pecetea preaînserinatului craiului Poloniei, domnului nostru celui preaslăvit, ca ambașatori, cu noi pentru toate războaiele, sfădzile, prădzile, aprinsurile și vărsările de sînge, care s-au făcut între țările Podolia, Russia și Moldova, așa s-au împăcat și întocmit, ca toate sfădzile, războaele, prădzile, furturile, aprinsurile și vărsările de sînge de tot se încete și mai mult se nu se patre. Iară de se va întîmpla ca oarecarele dintre domnii sau lăcuitorii numitei Țerei noastre Moldovenești se facă ceva reu în Podolia și Russia cu furtul, prada și altă faptă rea, pentru aceaia se nu se înoiască războiul, ci la otar să se facă direptate de pe stricătoriul păcii, după obiceiul cel vechiu. Iară cîte s-au pătrat în sfada și războiul deacuma, să se lase pînă la venirea domnului preaslăvitului craiu în părțile Russiei și în fața/domnului nostru craiu sau în fața domnilor carii se 44 vor trimite la aceaia prin serenitatea sa, fiind și noi de față, judecîndu-se, se va face destulă direptate fieștecăruia. Făgăduim mai încolo că Cetatea Hotinului (carea se ținea de Maria, văduva lui Elia I, precum s-au zis la anii trecuți, mai ales la anul 1456) nu o vom zărvi, ci o vom lăsa în pace cu vama ce se ține de dînsa din zilele cele vechi, cu orașul și cu pescuitul în apa Nistrului, și vor putea eși lăcuitorii la trebile sale și vom îngădui să se ducă în oraș lemne, cîte vor fi de lipsă, fîn și altele, de care vor avea op, nefăcînd vreo silă și neluînd ceva de la cineva cu puterea. Pre neguțetori, soli și orce feliu de oameni îi vom lăsa se meargă și se treacă cu luntrile, numai vama cea obicinuită luînd de la dînșii. Iară de va vătăma cineva dintre cei din Cetatea Hotinului pre vrun supus al nostru din Țeara Moldovei, vom înștiința pre numitul palatinul Hrițco, prin solul nostru, se facă direptate, precum îi iaste poruncit, pînă ce vom înștiința pe preaslăvitul craiul nostru. Ci întru aceaia sau stînd acestea așa, Petru Vodă se nu zăbăvească în Hotin, nici se călărească sau se-l cerce în persoana sa, nici se lăcuiască mai aproape decît în Smótrici, de Moldova, pînă la înștiințarea domnului craiului nostru. Făgăduim și domnilor românilor, carii din învoirea maestatei crăești slujesc lui Petru Vodă, că le vom întoarce bunurile cele părintești și direpte și-i vom cinsti după vredniciile lor. Făgăduim că pre neguțetori îi vom lăsa se meargă, treacă, zăbăvească și isprăvească toate trebile sale în tot ținutul Moldovei, plătind vama cea obicinuită. Făgăduim mai pre urmă că nu ne vom lipi de alte părți, nici vom avea împreună cu Țeara Moldovei alt domn, fără numai domnului craiu și crăimei Poloniei vom sluji și vom merge întru ajutoriu în coantra păgînilor, de ce se ferească Dumnezeu, cînd va fi op, și venind domnul craiul în părțile Russiei, precum ne vom întocmi, laolaltă, toate nevătămat le vom ținea supt credința, cinstea și jurămîntul nostru și domnul craiu trebue se ne iubească și apere pre noi, ca pre supusul său, după obiceiul cel vechiu. Prin puterea acestora, care s-au întărit cu pecețile a noastră, a domnului Valah, a domnului Dobroci, cancelariului (sau logofătului) nostru, a d. Alb spătariului, a d. Lazar Magn, a d. Thoma Lohinda, a d. Cușmă, a d. Bohtă, a d. Sahes, spătariului nostru, a d. stolnic, a d. Boeran commisului, a d. Lusco Godițchi și a domnului Olenet. Dat în rîpa Nistrului, lîngă satul Overchielóvițe, în anul 1459, joi după Paști.“

45 /Din diplomatul acesta poți culege că pe Petru V Aron poloni încă l-au fost ajutat asupra lui Stefan V și că Miron logofătul mai adeverat scrie la anul trecut despre Petru V Aron dectt hronicile moldovenești.

---

[1] Bonfinius, f. 524. [2] Hevenessi, mss. suorum tom. 5, p. 169. [3] Cornides, *Mss. dipl.* om. 7, p. 131. [4] Dogiel in *Codice diplomatico Poloniae*, tom. 1, p. 602.

Anul 1460. Mihail Silagi, unchiul craiului Ungariei, Matiaş I, măcar că nepotul i-au fost nemulțemitoriu, după cum s-au arătat la anul 1458, și n-au priimit se fie supt tutela lui, tătuși n-au uitat facerile de bine ale acelora, carii au rădicat la crăime pre Matiaş I și mai ales ale lui Ladislav Gara, pentru ai căruia următori au dat hrisovul ce se află la Lachici[1] și sună așa:

„Noi, Mihail Silagi de Horógseg, comitul de pururea al Bistriței, gubernatorul Ardealului, banul Mahóvului și căpitanul cel mai mare al părților Ungariei celor de Gios ș.c. facem înștiințare prin acestea că, aducîndu-ne aminte de pretenșugul și alleanța, care le-am făcut cu măritul reposatul domnul Ladislav Gara, palatinul Ungariei, și socotind că, după moartea lui, luminata doamna Alexandrina, ducissa din Téssen, văduva, și Iob, fiiul, și Anna, fata lui, cu bunurile și cădințele sale, sînt în multe primeşdii și lipse, porniți de evlavia și legăturile noastre cele mai dinnainte, am judecat, ne-am pus în inimă și fără de vreo îndoială am făgăduit că vrem fără de înșelăciune a-i apăra pre ei, cinstea, bunurile și cădințele lor și ale pretenilor lor, pînă cînd vom trăi, după puterea noastră, împrotiva tuturor nemicilor lor de orice stat, treaptă și deregătorie vor fi, fie ei din țeară, fie streini, repunîndu-ne, de va fi op și capul și bunurile noastre și că contractul acesta pururea îl vom ținea frățește, neluînd în samă clevetele oamenilor celor rei. Și-i încredințem pre dînșii că pot veni fără de frică în bunurile sau curțile și cetățile noastre, a remînea întrînsele cît le va plăcea și a se duce dîntrînsele cînd vor vrea și prietenii și supușii noștri se asculte de ei ca și de noi, care toate, că le vom plini, precum s-au scris, am făgăduit și făgăduim, jurînd supt cea mai mare credință creștinească și dînd acestea pecetluite cu pecetea noastră și, pentru mărturie, cu pecețile cinstiților în

Hs. părinţilor şi domnilor Ioann, episcopul Orăzei-Mari, şi iarăş Ioann, alesului şi întăritului din Peci (sau Cinci beserici). Dat în Socloş, marţi, înainte de 7 aprilie 1460."/

46 Vezi inima cea bună a lui Mihail Silagi! Carele tot întru acesta an (nu în anul 1466, cum reu vrea Bacşai), s-au prins de turci; căci zic *Annalii besericei din Braşău*[2]: „În anul 1460, Dracula Vodă, în 24 avgust, au prădat Omlaşul, oraşul cel de peste pădure, *Antesilvanum*, şi Mihail Silagi se prinde de turci."

Preavestitul Enghel[3], la anul de-acum, scrie aşa: „În anul 1460 mai vine înainte, că Vlad (V) la Vîrtolomeiu, în 24 avgust, au prădat dominiul Omlaş din ţinutul Făgăraşului." Ci Haner [4] arată că Omlaşul n-au fost în ţinutul Făgăraşului, zicînd: „Omlaşul iaste un sat desfătat în ţinutul dintre păduri, între Sibiiu şi Mercurea." Simon Massa [5], carele tocma pe vremea aceasta au trăit căci au murit în anul 1465, încă scrie: „Dracula, carele cu puţin mai nainte trăsese în ţapă pre neguţetorii din Braşău, au prădat oraşul Omlaşului în zioa de S. Vîrtolomeiu."

Georgius Lakics in *Adversariis diplomaticis*. [2] *Annales templi coronensis*. [3] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 174. [4] Haner, *Reg. Hung.*, period. 15, § 343, nota C. [5] Simon Massa in *Chronico ms.*, apud Engel, l.c.

Anul 1461. La anul acesta aşa scrie Podestà.[1] „În anul următoriu, 1461 sultanul Mahómet II cu oştile din ţerile greceşti au trecut în Anatolia şi au supus şie Castamóna, Senáva şi Trabisónda sau Trapezúntul. De-acolo înturnîndu-se au zăbăvit cîtva tîmp în Odriu, după aceaia au mers în Valahia (în anul 1462) şi poftind să se bată cu prinţul Drácula, prinţul au fugit noaptea în Ungaria, pre carele prinzîndu-l Matiaş, craiul Ungariei, l-au omorît. Iară sultanul au cuprins toată Valahia." Dară greşeşte aci Podesta pentrucă pe Dracula acesta sau Vladislav V nu l-au omorit Matiaş craiul, fără numai l-au ţinut prins mai multă vreme, cum se va arăta la anii viitori. Foresti [2] încă aşa au vrut a scrie la anul de-acum, ci aşa amestecă toate, cît cuvintele lui nu sînt vrednice de a le aduce înainte...

Petru V Aron, precum mi se vede, încă în anul de-acum au trecut din Polonia în Ungaria, căci scrie Matiaş craiul[3] cătră oarecine: „Am înţeles că Petru, voevodul Moldovei, iaste la voi. Drept aceaia, fiindcă

noi, pentru cuvioase pricini, bucuroși l-am avea pre dînsul în curtea noastră, pre credincioșirea voastră vă cercăm și îndemnăm ca pre numitul Petru Vodă cît mai curînd se-l trimiteți la noi. Va fi aceasta la noi voao spre bine și lui spre mergere înainte. 1462." Nu pentru altă ceaia vrea Matiaș craiul se aibă pe Petru V Aron la sine, fără numai
47 ca se turbure printr-însul Moldova și el se poată/ pescui în turbure. Nu te mira drept aceaia că Stefan V, domnul Moldovei, după aceasta au prădat Ardealul, cum se va arăta la locul său.

---

[1] Ioannes Bapt. Podestà in *Annalibus Turcicis* ab ipso editis, part. 1, cap. 11. [2] Foresti nel tomo sesto del *Mappamondo istorico*, lib. 2, cap. 3-tio. [3] Mathias rex in epistola ad incertum, quae est, part. 2, ep. 37 inter editas.

Anul 1462. Războiul care l-au avut Mahomet II, în anul de-acum, cu Vladislav V, domnul Valahiei, singur Halcocondyla l-au scris de-amăruntul, dară el încă mestecă lucruri de mai mulți ani laolaltă. Eu, drept aceaia, întră semnul osebirei () voiu pune anul, în care s-au întîmplat la fieștecare lucru, apoi, la sfîrșit, voiu spune ce zic și alți avtori despre lucrurile de el scrise. Așadară zice Halcocondyla[1]: „Iară în iarna, carea urma (din anul 1461—2), în Odriu remînînd Mahomet II, chiema la sine pe Vlad, fiiul lui Dracula (sau Vladislav III), povățuitoriul Dachiei, βλᾶδον, τὸν Δρακούλεω, παῖδα, Δακίας ἡγεμόνα. Pentru că pe fratele lui cel mai tiner (pe Radul IV cel Frumos), îl avea la sine (doară din anul 1445) și-l folosea în fapte de rușine, ținîndu-l la o masă cu sine. Ci mare price au fost întru început între împăratul și pruncul acesta, cînd au vrut întîiaș dată se facă cu el după năravul turcilor. Că după ce s-au înturnat în curtea împărătească l-au sîrgunit la Caramanul, pentru că mai omorîse pre împăratul, împungîndu-l ... cu sabia; dară după aceaia s-au făcut concubin împăratului ..... Ci după scurtă vreme (în anul 1456) împăratul au dat domnia Valahiei lui Vlad, fratelui pruncului acestuia,... carele, cît s-au făcut domn, îndată au ales voinici întrarmați cu sulițe și i-au orînduit păzitori lîngă sine. După aceaia au chiemat pre boierii cei mai de frunte din țeară, de carii se temea ca nu cumva să se scoale asupra lui, de s-ar muta domnia, și pre toți i-au omorît și tras în țapă, nici pruncilor, nici muerilor, nici șerbilor lor părtinindu-le. Atîta ucidere au pătrat bărbatul acela, cîtă nu s-au mai auzit între oameni. Pentru că, ca să se întărească în prințipatul Valahiei, se zice despre dînsul că în scurt tîmp ca la 20.000 de bărbați, mueri și prunci au omorît și pre ostașii cei frumoși și buni, pre carii îi alesese se fie lîngă sine, i-au îmbogățit din bunurile acelora, pre carii-i omorise. Așadară în scurt tîmp bărbatul acela, foarte mare înoire au făcut în Valahia. Preste acestea pre mulți unguri despre carii gîndea că întru aceaia vor lucra ca trebile Valahiei se cură bine, cu prea mare dare sau tribut i-au încărcat, nepărtinind vrunuia. Gîndind acuma că prințipatul Valahiei destul de tare/ 48 iaste, s-au sfătuit cum s-ar putea deșdina de împăratul, ci se temea de românii din Valahia ca nu cumva, pricepînd că vrea să se deșdine de turci, se aducă pre unguri împrotiva sa. Acestea așa se lucra.

|Iară în iarna aceaia (din anul 1461—2), cît au auzit acestea împăratul Mahomet II, foarte s-au mîniat și au trimis pre Catavolín, scriitoriul Porței, Καταβολινòν, Γραμματεά τῶν θυρρων, bărbat de cinste și grec, ca se-l îndemne se meargă la Poartă, că, de va merge, va dobîndi mare grațiă și mai multe daruri și bunătăți, cu care nu va întrece pre împăratul, numai de va remînea credincios. Iară lui Hamúza, ce s-au numit ieracófor, χαμουζᾶ, τῶν 'Ιερακφόρω λεγομένῳ, carele era prefect Vidinului, i-au poruncit ca pre-ascuns de ar putea cu înșelăciune face se ducă pre Vlad la sine, că-i va face lucru prea plăcut. Drept aceaia Hamuza, înțelegîndu-se cu scriitoriul, s-au nărăvit întru aceaia ca scriitoriul se facă de știre, cînd se va înturna și-l va petrece Vlad; și așa se-l prindă din leșul pus în țeara lui. Au și înștiințat Catavolin pre Hamuza despre tîmpul cînd va porni înapoi și Hamuza au pus leș lui Vlad; ci Vlad au petrecut pre Catavolin cu oameni bine întrarmați și căzînd în laț, au biruit pre ostașii lui Hamuza și prinzînd pre mulți, încă și pre Hamuza, întîiu le-au tăiat mînile și picioarele, apoi i-au tras în țeapă și pre Hamuza l-au tras în cea mai înaltă țeapă..... După acestea, strîngîndu-și oastea și trecînd Dunărea, în ținutul împăratului, au omorît foarte multe mueri și prunci; și arzînd toate cîte i-au venit înainte, s-au înturnat în Valahia... Auzind acestea împăratul Mahomet II ș-au strins toată oastea și în primăvară (din anul 1462) au purces asupra Valahiei. Se zice că oastea aceasta a împăratului au fost foarte mare și a doaoa, cu mărimea, după aceaia carea o dusese asupra Țarigradului împăratul acesta..... Oastea aceasta s-au împărțit la Filippopoiu și o parte au mers pe pămînt, alta pe Marea Neagră pînă la sbocatura Dunărei,

cu 25 de corăbii mari și cu 150 de luntrii; de-aci pre Dunăre în sus pînă la Vidin și unde eșea din luntrii toate le ardea. Ars-au atunci și Brăila, tîrgul cel preavestit al Valahiei, Πραΐλαβον, πολιν τῶν Δακῶν. Mai toate olatele țerei aceștiia sînt de lemn, pentru aceaia lezne se aprid.

Dachii sau muntenii auzind că împăratul merge asupra lor, prunci și muerile le-au ascuns, pre unele în muntele Prașóv, pre altele într-un oraș ce-l încungiura și întărea un lac, pre celealalte în păduri.... iară bărbații urma pre povățuitoriul Vlad, carele au despărțit oastea în doao și o parte o au ținut cu sine, ceaialaltă o au trimis în coantra povățuitoriului Pogdaniei ceii negre, ἐπὶ τῆς μελαίνης Πογδανίας ἡγεμόνα (adecă 49 a lui Stefan V, domnului Moldovei), /ca se-i stea împrotivă, de cumva ar năvăli acesta în Valahia. Pentru că se sfădise domnul Moldovei cu Vlad, și drept aceaia era războiu între dînșii. Pricina războiului se zice a fi fost aceasta: prințul Moldovei, prin solii săi, îndemnase pre împăratul Mahomet II să se bată cu Vlad, că el încă va ajuta unindu-și oștile, și plăcîndu-i împăratului făgăduința, i-au poruncit să se unească cu navarhul sau admiraliul și se bată Cetatea Chiliei, carea era în marginea Dunărei și era a lui Vlad. Au plinit voia împăratului prințul Moldovei și, împreună cu navarhul, bătînd Chilia mai multe zile, nu o au putut lua, ci s-au fugărit amîndoi de la dînsa. Deci prințul Moldovei mergea se prade Valahia, ci s-au oprit de partea ce era trimisă se apere țeara de dînsul. [a]

Vlad cu cea mai mare parte a oștilor sale mergea prin păduri, privind încătrău purcedea oastea împăratului. După ce au trecut împăratul în Valahia, întîiu nu o au ars, ci mergea fără de grijă și fără de pază cătră cetatea în carea așezase românii muerile și pruncii, pentru că niminea îi sta împrotivă, numai pre cei ce se depărta de tabără îi tăia românii. De la unguri încă nu venise ajutoriu; drept aceaia Vlad au trimis la dînșii, zicîndu-le: ș.c.l. ... Ungurii auzind vorba solului, au ascultat și au strîns oaste, întru a căriia strîngere cuprinzîndu-se ungurii, împăratul au purces mai înlăuntru și acuma toate le ardea și prăda, cîte le vinea înainte. Călăreții împărătești ducea în tabără cîte puțini robi,

---

[a] S-a crezut multă vreme, pe baza textului din Chalcocondil, că Ștefan cel Mare, profitînd de faptul că turcii au atacat Țara Românească, a încercat să cucerească Chilia. De fapt, în campania din anul 1462 și turcii și Ștefan cel Mare s-au prezentat sub zidurile Chiliei, numai că cetatea nu era a lui Vlad Țepeș, ci era în stăpînirea ungurilor. Ținînd seama de aceste împrejurări, nu se poate vorbi de un conflict moldo-muntean în anul 1462.

dară mai mulți perea dintre dînșii, cînd se depărta de tabără. Zic unii că Vlad, în persoana sa, au mers în tabăra turcească, de au cercat și văzut cum stau toate; ci nu se vede a fi adeverat ca Vlad să se fie pus pre întru atîta primeșdie, avînd el destui, prin carii au putut face aceasta. Doară numai pentru aceaia au scornit aceasta, ca cu atîta mai îndrăzneț să se arete Vlad. Tătuși Vlad se apropiia zioa de tabăra împărătească și însemna cu ochii corturile ostașilor și ale împăratului și piațul taberei. Vlad avea călăreți mai puțini de zece mii; sînt carii zic că numai șepte mii au avut. Cu aceștea, într-o noapte, au năvălit în tabăra împărătească și mare frică au băgat în turci, carii credea că nu știu ce oaste mare streină au venit asupră-le...... Cînd au întrat Vlad în tabăra cea turcească, întîiaș dată l-au întîmpinat oastea din Asia, dară bătaia n-au ținut îndelung, căci, fugărindu-se asianii, s-au tras înapoi. Iară Vlad, avînd cu sine lampade și făclii aprinse, în rînd mergea către cortul împăratului, ci ostașii lui au greșit și au mers la corturile povățuitorilor Mahómet
50 și Isác, unde vitejește/s-au purtat, omorînd cămilele și dobitoacele și stînd în rînd la bătae, foarte puțini au perit, dară carii s-au depărtat de la rînd, îndată s-au tăiat prin turci. Pedestrașii carii era lîngă Mahomet-bașa, fiind tari vonici, vitejește s-au bătut. Mai pre urmă toți turcii s-au suit pre cai și bătaia îndelung au ținut acolo. Deci, înturnîndu-se muntenii, se grăbea către cortul împăratului, ci găsînd gata pre păzitori, nu îndelung s-au oștit. După aceaia s-au înturnat spre piațul taberei și prădîndu-se, au omorît pre cîți au aflat acolo și în reversatul zorilor au eșit din tabără, tocma puțini perzînd în noaptea aceaia. Din oastea împărătească, precum zic, încă puțini au perit.

După ce s-au făcut zio, împăratul au ales ostașii cei mai buni și trimețînd cu dînșii pre Ali-begul (nu Háliem), fiiul lui Mihail, i-au poruncit se gonească pre munteni, carele agiungîndu-i, s-au lovit cu Vlad și mulți au tăiat din oastea lui, iară ca la doao mii au prins vii, pre carii ducîndu-i la împăratul, pre toți i-au tăiat.....

De-aci împăratul au pornit către cetatea în carea Vlad avea scaunul său (în Tîrgoveşti sau în Argiș, nu în Brăilă, cum se pune în margine, căci Brăila se arsese mai nainte), și unde remînea, totdeauna avea bună grijă de oaste, ... iară sosind la cetatea aceaia, muntenii au deschis porțile, fiind gata a priimi pre împăratul, ci împăratul au trecut pre lîngă cetate și nu o au bătut, gîndind că iaste deșeartă. Drept aceaia mergînd mai încolo, au agiuns la o vale, carea se lungea stadiuri 17 și se lățea stadiuri 7; întrînsa se vedea furci și țape încărcate de bărbați, mueri și prunci, pre carii îi omorîse acolo; numerul lor era ca la doaozeci de mii. Groaznic lucru, adeverat!... Căci se vedea în furci și țape și prunci trași din pîntecele mamelor lor, întru ale cărora coșuri se încuibase paserile. Așa călătorind împăratul cu oastea sa, Vlad cît de colo îl petrecea, prinzînd și tăind pre călăreții și azapidzii, carii se depărta de oastea împărătească.

Ci inima lui Vlad sta împrotiva prințului Moldovei carele, precum se vestise, iarăș bătea Cetatea Chiliei[a], ce era a lui Vlad. Drept aceaia au lăsat ca la șese mii de ostași ca se sprîginească pre turcii carii se vor depărta de oastea lor, și el au purces asupra prințului Moldovei. Iară oastea cea lăsată, după ce au purces Vlad, bucurîndu-se și vrînd se-și facă nume, îndată au năvălit preste oastea turcească. Ci vezînd împăratul Mahomet II, ș-au întrarmat toată oastea și pre Iosif-bașa l-au trimis se tragă pre munteni la războiu; de-abea au agiuns Iosif la munteni și s-au fugărit de dînșii. Cînd fugea Iosif, l-au întîmpinat/Omar, 51 fiiul lui Turahân, carele și el era trimis de împăratul asupra muntenilor și înfruntîndu-l și spăriindu-l cu mînia împăratului, l-au întors din fugă și amîndoi au biruit pre munteni, tăind dintrînșii ca la doao mii, ale cărora capete, luîndu-le în sulițe, le-au dus în tabără, la împăratul; pentru carea faptă pre Omar l-au dăruit împăratul cu prințipatul Thessaliei. Mazale urma pre împeratul, povățuind tari bărbați. Așa s-au sfîrșit îndrăznirea muntenilor, cînd au năvălit a doaoa oară preste tabăra împărătească.

Împăratul mulți robi au dus din Valahia, ... și oastea lui au mînat mai bine de 200.000 de cai și boi, .. și trecînd Dunărea, au lăsat în țeară pe Dracula (Radul IV cel Frumos), fratele prințului Vlad, poruncindu-i ca se vorbească cu muntenii și se cuprindă țeara și se ajute pre turcii din vecinătate. Iară împăratulMahomet II s-au întурnat oblu în Odriu...... Vlad văzînd că muntenii au trecut la frate-său și știind că nu va isprăvi ceva bine, pentru că pe prea mulți omorise mai nainte, au fugit la unguri."

Așa scrie Halcocondyla destul de lung, dară mai de-amăruntul decît toți alții. Eu mai adaog aci și cuvintele lui Duca[2], carele scrie așa: „În anul de la plăsmuirea lumei 6970, Mahomet II au poruncit voevo-

---

[a] Vezi nota precedentă.

dului Valahiei, prin apocrisariul său, se meargă la el, se-i facă cinstea
obicinuită, se-i ducă 500 de prunci şi tributul de 10.000 de galbeni pe an.
I-a respuns românul că banii îi are gata, dară pruncii nu-i poate da
şi cu mult mai cu neputinţă iaste se meargă el de faţă. Auzind acestea
tyrannul s-au mîniat şi au trimis pre unul dintre cei mai de frunte cu
secretariul, se aducă tributul, că de celealalte va griji el. Aceştea, mergînd
în Valahia, au spus porunca, iară voevodul, prinzîndu-i, i-au omorit
cu neomenesc amar şi ruşinos feliu de moarte, trăgîndu-i în ţapă. După
aceaia au trecut în ţinutul Drăştiorului, şi au robit mulţi oameni, pre
carii aşişderea i-au tras în ţapă. Pre povăţuitoriul Hámzam, carele tre-
cuse în Valahia cu zece mii de ostaşi, ca se-şi arete vitejia, încă l-au
învins, tăind pre unii şi prinzînd pre ceialalţi, pre carii iarăş i-au tras
în ţapă dinpreună cu Hamzam. Înţelegînd acestea, tyrannul au strîns
preste 150.000 de ostaşi, ὑπὲρ τὰς ρν ’χιλιάδας, şi primăvara, pornind
din Odriu, au venit la Dunăre, unde s-au tăbărit pînă ce s-au adunat
toate oştile. Valahul întru aceaia au poruncit supuşilor săi de s-au tras
la locuri strimte şi în păduri şi, arzînd ţérinile, dobitoacele le-au mînat
la munţi, spre unguri şi alani, iară el s-au aşezat cu oastea în desimea
codrilor şi, venind tyrannul cale de şepte zile, nici oameni, nici dobi-
toace, nici de mîncat, nici de beut au aflat. Iară după ce au sosit la un
52 loc cu apă/şi desfătat, vede pari nenumăraţi şi împlîntaţi, carii în loc de
poame se atîrna de trupuri şi în mişloc vede pre Hamzam, îmbrăcat
în vysón mohorît şi înţăpat. Spăimîntîndu-se de vedenia aceasta tyrannul,
în noaptea cînd s-au tăbărît, ş-au ocolit oastea cu şanţ şi au remas în
ocol; ci valahul de cu noapte au năvălit în cornul cel drept al taberei
fără de veste şi pînă s-au luminat, prea mare ucidere de turci au făcut,
tăind nenumăraţi. Turcii, pe-ntunerec necunoscînd pre nemici, pre sine
se tăia. După ce s-au făcut zio, românii s-au înturnat în tabăra sa, iară
tyrannul cu ruşine s-au înturnat în Odriu." Pînă aci Duca, ci eu nu
pricep cu ce ruşine s-ar fi înturnat Mahomet II din Valahia, cînd el ş-au
dobîndit scopul, punînd în locul lui Vladislav V domn Valahiei pre
Radul IV cel Frumos.

Mai cu ruşine au fost ce au lucrat Matiaş I Corvinul, craiul Ungariei, despre carele aşa scrie Bonfinie[3]: „Se zicea că craiul merge în Valahia se scoată pre Dracula din mînile turcilor, după carele măritase pre o fraţie a sa. Într-acolo mergînd, nu ştiu pentru ce pricină, nefiind aceasta cunoscută cuiva, pre Dracula l-au prins în Ardeal și, ducîndu-l rob în Buda, zece ani l-au ținut în temniță. Iară pre celalalt Dracula, pre carele îl pusese turcul în Valahia, l-au întărit și el, preste așteptarea tuturor."

Pricina, pentru carea au prins Matiaș craiul pre Dracula sau Vladislav V, de n-au și fost cunoscută lui Bonfinie, o spune Halcocondyla [4], zicînd: „Vlad, după ce au venit frate-său, Dracula, și au supus șie Valahia, au fugit la unguri. Iară ungurii, pre ale cărora rudenii le omorîse Vlad în Valahia, l-au pîrit înaintea craiului său, a lui Matiaș, fiiului lui Huniadi, se-și peardă capul și grea judecată făcîndu-i pentru atîta vărsare de sînge nevinovat fără vreo cădință, l-au prins și, ducîndu-l în Bălgrad (mai bine în Buda), l-au aruncat în temniță [a]." Pricina, pentru carea n-au alungat Matiaș craiul pre Radul IV din domnia Valahiei, Halcocondyla încă nu o spune; ci aceaia se vede de sine, pentru că Matiaș craiul, în anul de-acum n-au cutezat a se apuca de români. Almintrelea ar fi pus el în locul lui Radul IV pre Stefan, tatăl lui Nicolae Olahul (și fratele Stanciului, pre carele l-au orbit Ioann Huniadi în anul 1445 și l-au tăiat Vladislav V, în anul 1456), carele venise la el, precum mărturisește însuș Nicolae Olahul la Enghel [5], zicînd: „Făcîndu-se domn Dracula, pre Stanciul, unchiul mieu de pe tată, l-au tăiat, iară Stefan (fratele Stanciului), prunc fiind, cu ajutoriul lui Dumnezeu au scăpat de tyrănnia lui și au fugit la Matiaș craiul." Nu în anul de-acum, ci mai nainte, nici de supt Radul IV, cum vrea Enghel, ci de supt Vladislav V, supt carele au încetat domnia Dăneștilor, cum s-au mai zis 53 la anul 1452./Cum că Vladislav V, domnul Valahiei, și al doilea fecior al lui Dracula celui bătrîn sau Vladislav III au fost foarte mare tyrann, nu se poate tăgădui, dară se fie pătrat atîtea și așa, cîte și cum scriu despre dînsul, încă nu poci crede. Adecă: se fie țintuit șălmele de capetele solilor turcești cu cîte trei cue de ferr, pentru că nu le-au pus gios cînd au întrat la dînsul; să se fie ospătat cu prietenii între turcii cei trași în țeapă; se fie ospătat și îmbătat pre cerșitori și apoi se-i fie ars de vii, se fie belit și sărat tălpile turcilor, apoi se fie adus capre, ca se le lingă, cum scrie Bonfinie [6]; se fie dus din Țeara Bîrsei 400 de prunci și în loc de a-i învăța limba românească, cum făgăduise părinților, se fie aprins palestra presteei; se fie îngropat pre casnicii săi pînă în brîu ș așa se-i fie săgetat prin ostașii săi; se fie chiemat pre românii din Ardeal ca pre niște prieteni la sine, apoi se-i fie tăiat, precum zice Bzovie [7] și altele mai multe, care toate mi se ved a fi numai scornituri, ca cu atîta mai groaznic se-l arete lumei.

---

[a] Vlad Țepeș a fost întemnițat de Matei Corvin din pricina unor scrisori false pe care sașii din Transilvania le-au prezentat regelui. Din aceste scrisori reieșea că Țepeș cerea iertare sultanului și-i promitea sprijin ca să cucerească Transilvania și Ungaria. Substratul conflictului dintre sași și Vlad Țepeș este cel economic. Îngrădind privilegiile acordate pînă atunci brașovenilor și protejînd propria-i negustorime, Vlad Țepeș și-a atras ura negustorilor sași din Brașov și Sibiu. În afară de aceasta, trebuie arătat că Vlad Țepeș n-a stat toată vremea în temniță. Pentru început a fost închis, ca după aceea să conducă oști ungare în luptele duse împotriva turcilor în Bosnia.

Cărțile care se aduc de acelaș Bzovie [8] și se pomenesc și de Spondan [9], încă nu sînt ale lui, ci sînt iscodite de alții, ca se îndrepte pre Matiaș, craiul Ungariei, căci l-au prins fără de vină cînd el au năzuit la dînsul, ca la un prieten și cumnat, pentru că, cînd au avut Vladislav V tîmp de a scrie unele ca acelea împăratului Mahomet al doilea?

Scrie Bzovie [10] despre Vladislav V, domnul Valahiei, că zece ani s-au ținut rob de Matiaș, craiul Ungariei, apoi iarăși s-au făcut domn Valahiei, prin acelaș Matiaș, ci mai bine înseamnă preavestitul Enghel [11] că Vladislav V, în anul 1477, au dobîndit iarăș domnia Valahiei. Eu adaog că nu o au dobîndit prin Matiaș, ci prin Stefan V, domnul Moldovei, cum se va arăta la numitul an.

Ce scrie Tritemie [12] despre Vladislav V, adecă că după ce s-au trimis în Roma de Matiaș craiul și, botezîndu-se acolo, după aceaia tocma creștinește au viețuit, numai de rîs sînt vrednice. De mai mare rîs sînt vrednice cuvintele notarului lui Cantemir [13], care sună așa: „Dragoș se zice a fi fost cel dintîiu domn al Moldovei, dară Dracula au fost cu mult înaintea lui. Tătuși despre acesta mai multe airilea.“ Barem! de le-ar fi spus aci, se-i văd zglobia, căci cînd au trăit Dragoș și cînd Dracula!

Doghiel [14], la anul de-acum, aduce trei regestruri, care sună așa; *cel dintîiu*: „În anul 1462, Stefan, palatinul Moldovei, făgăduiește că va fi credincios craiului Cazimir și crăimei Poloniei, nici va înstreina ceva
54 din Moldova fără de știrea lui.“ *Al doilea:* „Acelaș, aceluiaș/făgăduiește credincioșire și că pre tătarii cei robiți nu-i va slobozi, nici altuia îi va da, fără numai craiului, dacă va vrea.“ *Al treilea*: „Omagiul carele s-au făcut craiului Cazimir și crăimei Poloniei de mitropolitul și alți trimiși ai Moldovei cu palatinul Stefan, despre carele întăresc ei că va remînea credincios în deregătoria sa.“ Omagiurile acestea nu pentru

altă ceaia le-au făcut craiul Cazimir, fără numai pentru că Matiaș, craiul Ungariei, tot îmbla în coastele lui Stefan V, cum s-au arătat la anul trecut și mai pre larg se va arăta la anii viitori.

[1] Laonicus Chalcocondylas in *Hist. de rebus Turcicis*, lib. 9. [2] Ducas in *Hist. Byzantina*, cap. 45 sive ultimo. [3] Bonfinius, Decad. 3, lib. 10, circa finem. [4] Idem Chalcocondylas, lib. 10. [5] Nicolaus Olahus apud Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 179. [6] Bonfinius, l.c. [7] Bzovius in *Hist. eccl.* ad annum 1463, nro. 27. [8] Idem Bzovius, l.c. [9] Spondanus ad ann. 1462, nro. 9. [10] Bonfinius, l.c. [11] Engel, l.c. [12] Ioannes Tritemius in *Annal. Hirsaugiensibus*, tom. 2, p. 420. [13] Kantemir in *Hist. Osm. regni.* lib. 3, cap. 1, nro. 16, in notis ad Casziklii voda. [14] Dogiel in *Cod. diplomat. Poloniae*, tom. 1, p. 603.

Anul 1463. Alì-begul, fiiul lui Mihail, despre carele am cuvîntat la anul trecut, după ce s-au așezat Radul IV în domnia Valahiei, s-au gătit se între pre ascuns în Ardeal; ci, pricepînd cugetul lui Ali, Ioann Pongraț, voivodul Ardealului, au luat pre secui cu sine și, eșindu-i înainte la Timișoară, l-au învins și l-au fugărit pînă la Dunăre [1].

Iară Stefan V, domnul Moldovei, înțelegînd că secuii s-au dus de acasă, în butul craiului Matiaș, le-au prădat țeara; căci scrie Miron logofătul [2]: „Stefan Vodă, fiind om pururea poftitoriu de războae și inima lui fiind plecată spre vărsare de sînge, nu preste multă vreme după ce s-au așezat la domnie, al cincilea an al domniei sale, s-au rădicat cu toată puterea sa și au trecut în Ardeal de au prădat Țeara Secuească, nici au avut cine se-i stea în coantră, ci după multă pradă ce au făcut, cu pace s-au înturnat înapoi, fără nici o sminteală.“ [a]

Matiaș, craiul Ungariei, după mai multe sfedzi ce au avut cu împăratul Frideric III pentru Coroana Ungariei, în anul de-acum s-au împăcat cu dînsul și au rescumpărat Coroana de la el cu mulți bani, dară cu cîți nu se nărăvesc istoricii între sine; pentru că Ciatári [3] pune 50.000, Bonfinie [4], Reva [5] și Timon [6], 60.000, Pistorie [7] și Nadani [8] 70.000, Parșiție [9] 80.000 de galbeni, iară scriitoriul vieței craiului Matiaș I, în legile țerei unguresti [10], pune 60.000 de florinți, nu galbeni. Care are mai

---

[a] Textul pe care-l reproduce Șincai din Grigore Ureche și nu din Miron Costin este în întregime corupt. În afară de aceasta, data este greșită. În *Letopisețul* lui Ureche incursiunea lui Ștefan cel Mare în secuime a avut loc în anul 1461. În același capitol, referindu-se la anul 1463, Ureche ne relatează că atunci Ștefan cel Mare s-a căsătorit cu Evdochia din Chiev.

55 drept,/nu poci zice, ci știu din hrisovul craiului Matiaș cel dat din Seghedin, vineri după zioa S. Lavrentie din anul 1462, de la Gheorghie Lachici [11], cu care au trimis pe Ioann Gheréb din Vingárt la sasii din Ardeal, că pentru plătirea summei, carea o făgăduise împăratului Frideric III, de la fieștecare gazdă au cules cîte un florint de aur, pentru carea stoarcere s-au și turburat Ardealul după aceaia asupra craiului Matiaș, cum se va arăta la locul său.

---

[1] Bonfinius, f. 531; Ortelius, f. 50; Brentanius ad ann. 1463. [2] Constans Miron logotheta in ms. *Chronico Valachico.* [3] Tsatari, p. 307. [4] Bonfinius, f. 533. [5] Reva, f. 43. [6] Timon, f. 71. [7] Pistorius, f. 771. [8] Nadanyi, p. 179. [9] Parschitius, p. 85. [10] *Corpus juris Hung.*, part. 2, f. 118. [11] Georgius Lakics in *Adversariis diplomaticis*.

Anul 1464. După ce au rescumpărat Matiaș craiul coroana țerei de la împăratul Frideric III, cum s-au zis la anul trecut, în anul acesta, 1464, au strins țeara în Alba-Crăiască și în zioa de Joi mare, cum scrie Turoție [1] și Ranzan [2], sau vineri, înaintea Paștilor, cum zice Bonfinie [3] și Bacșai [4], în vîrstă de doaozeci și doi de ani [5], s-au încoronat întru al șeptelea an al crăimei sale, cum mărturisesc diplomaturile lui, care acuș le voiu aduce, prin Dionisie de Seci, arhiepiscopul Strigonului, carele încoronase și pre Ladislav VI tot cu aceiași coroană, cum s-au arătat la anul 1440.

După ce s-au încoronat, îndată au întărit decreturile crailor celor mai dinnainte, cum poți vedea în legile Țerei Ungurești [6], apoi au dăruit pre românii din Cinciș cu diplomatul acesta, carele se află la Córnides [7] și în limba noastră sună așa:

„Noi, Matiaș, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației ș.c. facem înștiințare prin rîndul acestora tuturor cărora se cuvine, că noi, socotind credincioșirea și credincioasele șerbiri ale credincioșilor noștri Ladislav și Sandrin, fraților de un trup, din Cionocoș sau Cinciș, care le-au făcut ei, precum am înțeles, întîiu S. Coroanei crăimei noastre ceii unguresti, după puterea lor, apoi maestatei noastre necurmat în mai multe vremi și locuri, satele ce se chiamă Cinciș, Ohabă, și Dăbîcă și sînt în comitatul Hinedoarei, întru a cărora stăpînire pacinică, cum ar fi fost părinții lor și ei încă sînt, întăresc aceiași Ladislav și Sandrin, cu toate folosurile și pertinențiile lor, adecă cu pămînturile arătoare, lucrate și nelucrate, cu rîturile, pășunile, fînațele, cîmpurile,

pădurile, codrii, dealurile, munții, apele, rîurile, bălțile, pescuitúrile,
56 cursurile apelor, morile, locurile de a face mori/ și peste tot cu întregimile tuturor folosurilor și pertinențiilor acelor sate, oricum se numesc, supt metele cele adeverate și bătrîne, fiind adeverat ce s-au zis mai în sus, numiților Ladislav și Sandrin și printrînșii lui Dan și Ioann, fraților lor din zisul Cinciș și moștenilor și remășițelor acelora tuturor, supt titul de noao donație le-am dat, dăruit și cinstit, ba le dăm, dăruim și cinstim ca cu cădință de pururea și nechiemăcioasă înapoi se le țină, moștenească și aibă, nevătămată remînînd cădința altora, prin puterea și mărturisirea cărților acestora, care le vom preface în formă de privilegion, cînd ni se vor aduce îndărăpt. Dat în Buda, sîmbătă, după Înălțarea Domnului din anul 1464, în anul crăimei noastre 7, iară al încoronărei 1.“

Acelaș Mateiaș craiul, prin alt diplomat, care l-au dat iarăș din Buda, în ajunul Sîntămăriei mici, ceii din anul 1464, în anul crăimei sale al șeptelea, iară al încoronărei cel dintîiu, au dăruit lui Ioann Póngraț din Dindeleag, satul Savatca din comitatul Ciongradului, despre care sat așa vorbește Matiaș în diplomatul său, ce se află la Ioann de Rádvan [8]: „care sat Sabatca l-au ținut și moștenit pînă cînd au trăit reposatul credinciosul nostru, măritul Mihail Silagi de Horogseg, comitul Bistriței, fratele nostru cel prea iubit și murind fratele nostru acesta fără de moșteni, după cum au plăcut lui Dumnezeu, nu numai din cel vechiu și priimit obiceiu al țerei noastre, ci și din cădința moștenirei frățești, au venit la mînile noastre.“ Cu cuvintele acestea ale craiului Matiaș I, mă voiu folosi la anul 1466.

---

[1] Thuroczius, f. 287. [2] Ranzanus, f. 396. [3] Bonfinius, f. 536. [4] Baksai, f. 924. [5] Haner *Reg. Hung.*, periodi 15, § 347. [6] *Corpus juris Hung.*, part. 2, f. 120 seqq. [7] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 47. [8] Ioannes de Radvan in sua *Collectione diplomatica.*

Anul 1465. La anul de-acum, așa scrie Dlugoș [1]: „După ce au prins Matiaș, craiul Ungariei (în anul 1462) pe Vlad, prințul Moldovei ceii mai din Sus, vinătuindu-l că ține cu turcul împrotiva sa și pre ascuns îl ajută în coantra ungurilor și în anii mai dinnainte l-au secat cu temnița, alt frate dulce al aceluiaș Vlad, anume Radul, mergînd la Mahomet, împăratul turcilor, s-au făcut feudáriu și tributariu lui și au dobîndit

de la dînsul Moldova cea mai mare (adecă Valahia), supt haraci. Şi
57 oraşul Chilia [a] / cu cetatea lui, carele s-au zis de greci Lycóstom şi iaste, din firea sa, din aşezămîntul său şi meşteşugul omenesc, tare, carele prin voinţa lăcuitorilor s-au luat de la unguri, îl cuprinsese Radul şi-l ţinea pentru turc (vezi anul 1462).

Stefan, palatinul Moldovei (nu al Valahiei), temîndu-şi ţeara de prada turcului, pentru o vecinătate aşa de aproape, s-au supus haraciului turcesc (măcar că era vasálul şi feudariul craiului şi al crăimei Poloniei şi în zădar îl oprise Cazimir craiul de la o faptă ca aceasta) şi da haraci turcului în tot anul [b]. Iară atunci (în anul de-acum, 1465), înţelegînd acelaş Stefan că inimile cetăţenilor din Chília sînt plecate spre Cazimir, craiul Poloniei, au dobîndit de la craiul cărţi către cetăţenii aceia şi, înţelegîndu-se cu dînşii, în vreme de opt zile, cu mare oaste au mers la Chilia şi, din îngăduinţa cetăţenilor, ca se nu se vadă vînzători, deschizînd o poartă, au cuprins oraşul pre la miază noapte şi dintră doi părcălabi ai Chiliei, carii se ospătase doar mai binişor la nunta la carea fusese chiemaţi, pre unul l-au prins, iară celalalt, măcar că scăpase în cetate, temîndu-se de moarte, după ce s-ar cuprinde şi cetatea, şi nădăjduind şi daruri de la Stefan, i-au dat şi cetatea. Auzînd aceasta împăratul turcesc foarte tare s-au mîniat şi mînia lui mai tare o aprindea Radul, fiind de faţă la împăratul şi aţiţîndu-l ca se izbîndească necredinţa lui Stefan, carele supt pretestul haraciului slujeşte craiului leşesc, cu al căruia sfat şi îndemn au cuprins şi Chilia. Drept aceaia turcul s-au întrarmat asupra Moldovei, iară Stefan, strîngîndu-şi nu numai toate oştile, ci şi pe proştii din ţeară, aşa cît numai femeile şi pruncii remăsese acasă, mergea înaintea lui, gata fiind a muri cu toţi ai lui sau a învinge. Aşadară împăratul turcesc, carele pusese la prinsoare pre solul lui Stefan, cel ce-i dusese tributul şi mîntuia pre domnul său căci au cuprins Chilia, temîndu-se de puterea craiului leşesc şi îngrozindu-se a se bate cu un om carele era gata a muri, au dăruit solul, pre carele îl prinsese, și l-au slobozit, priimind mîntuințele căci au cuprins Chilia."

---

[a] Chilia n-a fost stăpînită de turci niciodată pînă în anul 1484, cînd sultanul Baiazid al II-lea a cucerit-o în urma unei mari expediţii.

[b] Aşa cum am văzut mai înainte, Moldova a început să plătească haraci turcilor din anul 1456. Ştefan cel Mare, urcîndu-se în scaun, n-a făcut altceva decît să continue o tradiţie deja stabilită. Că a recunoscut suzeranitatea regelui polon, cum spune Dlugosz, este adevărat, dar Ştefan era prea bun diplomat, ca în virtutea acestui fapt să refuze să plătească haraci turcilor. Acest lucru îl va face atunci cînd îşi va consolida, în interior, domnia şi cînd îşi va organiza oastea, pentru că el ştia că atunci cînd nu va plăti haraciul, turcii vor porni împotriva lui.

Preavestitul Enghel[2], după ce au scris acelea despre Stefan V, domnul Moldovei, și Vlad sau Vladislav IV, domnul Valahiei, care le-am însemnat la anul 1462 din Halcocondyla, așa mînă istoria mai încolo: „După ce s-au dus Vlad, în persoana sa, asupra lui Stefan și numai puțini ostași au lăsat împrotiva turcilor, după vro cîteva bătăi fără de noroc cu turcii, s-au desdinat de către Vlad ai lui și Stefan, în resplătirea stătorniciei sale, au dobîndit ținutul Putnei și Chilia, care mai nainte 58 se ținea de Valahia./ Pentru aceaia se zice și în sfărmitura *Annalilor rusești* (tătuși nu bine se pune anul 1482 în loc de 1462): « *Urbem Kilejem ab Ungris recepit* ». « Cetatea Chiliei o au luat înapoi de la unguri ». De-acolo s-au dus la Alba sau Bialogrod și o au luat cu mare vărsare de sînge. În Chilia au pus părcălab pre un Isaia, în Bialogród pre un Buhta."

Așișderea scrisese și Miron logofătul[3], pentru că dintrînsul au scris acestea despre Chilia și Bialogrod și Enghel, barem de ar fi ținut și tîmpul de Miron însemnat, adecă anul de la plăsmuire 6973, iară de la Hs. 1465[a].

Din cuvintele lui Dlugoș, cele mai sus aduse, și dintru ale lui Halcocondyla, care le-am adus la anul 1462, mi se vede a fi adeverat ce scrie preavestitul Enghel la anul 1448 despre Cetatea Chiliei, adecă că Petru IV, domnul Moldovei, o au dat ungurilor, despre carea m-am îndoit la anul acela. Isaia, părcălabul Chiliei, cine au fost, nu știu; dară Buhta, părcălabul Cetăței Albe, se vede a fi fost Bohta, carele se numește în hrisovul lui Stefan V, cel la anul 1459 adus prin mine.

Tot la anul acesta, 1465, scrie preavestitul Enghel[4] din Miron logofătul precum urmează: „În al șeptelea an al domniei sale, s-au căsătorit Stefan (V) cu Evdoxia, prințessa din Vyzántiu. Miron zice că, după unii, au fost fata împăratului Simeon, după alții, soră." Adeverat iaste, să așa zice Miron[5], dară o numește Evdochia de la Chiov, nu Evdoxia din Vyzantiu, căci ce împărat era atunci în Vyzantiu sau Țarigrad?[b]

---

[a] Datarea corectă este aceea a lui Șincai. În ceea ce privește Cetatea-Albă, știrea se află în *Letopisețul* lui Ureche, numai că ea nu se referă la un act real. Cetatea-Albă era în mîinile moldovenilor încă din vremea domniei lui Alexandru cel Bun, și turcii n-au reușit s-o cucerească decît în anul 1484.

[b] Ștefan cel Mare s-a căsătorit cu Evdochia din Kiev, sora cneazului Simion Olelkovici, la 5 iunie 1463. Eroarea de datare a lui Engel, pe care Șincai o acceptă, vine de acolo că ei socoteau anul 1459 ca primul an de domnie a lui Ștefan cel Mare, cu toate că în *Letopisețul* lui Ureche este trecut anul 6971, care corespunde anului 1463.

[1] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1465. [2] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 134. [3] Constans Miron logotheta in ms. *Chronico Valachico*. [4] Engel, l.c. [5] Constans Miron, l.c.

Anul 1466. Stoarcerile de bani, care le făcea Matiaş I, craiul cel lăudat al Ungariei, cum am zis la anul 1463, atîta au năcăjit pre supuşii Coroanei ungureşti şi mai vîrtos pre ardeleni [a], cît aceştea, în anul de-acum, s-au desdinat de către Matiaş craiul, din îndemnul lui Benedict Vereş de Fárnaş, despre carele s-au făcut pomenire la anul 1457, ş-au ales craiu pre Ioann, comitul Cetăţei Sîntului Gheorghie şi voevodul Ardealului, fără de voia lui[1], despre carea resmíriţă aşa scrie Bacşai[2]: „Matiaş Corvinul în anul 1466 au pornit asupra ardelenilor, carii din îndemnul lui Benedict Ruful (ce atîta însamnă, cît Vereş ungureşte, Roşu româneşte) pre Ioann, comitul Sîntului Gheorghie, fără de voia lui îl pusese craiu şi, lăsînd în ţeară, ca se o apere de turci, pre Mihail Silági, unchiul său de pe mumă (carele, nefiind craiul de faţă, bătîndu-se fără de noroc/ 59 cu turcii, s-au prins şi din porunca împăratului turcesc i s-au tăiat capul, în Ţarigrad) şi pre Nicolae Uilachi cu mulţi ostaşi, el ducînd cu sine 8000 de călăreţi şi 4000 de pedestraşi, au mers în Ardeal. Pre carele l-au întîmpinat Ioann, comitul şi voivodul, cu toţi ardelenii şi, căzînd în genunchi, s-au rugat de ertare, şi craiul i-au ertat pre toţi, numai pre căpeteniile resmiriţei nu le-au ertat." Ci pre Mihail Silagi nu l-au putut lăsa spre paza ţerei, că acesta s-au prins de turci în anul 1460, cum s-au arătat acolo, din *Annalii* besericei Braşăului, carii, cum că bine înseamnă anul prinderei lui Mihail Silagi, se dovedeşte din doao hrisoave ale craiului Matiaş, dintre care unul s-au dat din Buda, în anul 1462, Margaretei, văduvei lui Silagi, ca părcălabii Bistriţei, Mihail Sécheli şi Stefan Hederfai, se nu asuprească pre iobagii Margaretei, pentru pagubele de reposatul Mihail Silagi lor făcute, care hrisov se află la Cornides[3], celalalt hrisov l-am adus la anul 1464. Mergerea craiului Matiaş asupra ardelenilor încă nu în anul de-acum, ci în cel viitoriu s-au întîmplat, pentru că pînă în luna lui august din anul de-acum, ardelenii încă nu se răsvrătise, precum poţi culege din hrisovul comitului Ioann, carele iarăşi la Cornides [4] se află şi sună aşa:

---

[a] La începutul anului 1467, Matei Corvin a luat o serie de măsuri fiscale pentru creşterea veniturilor regale. Printre aceste măsuri era şi aceea care prescria impunerea la dări a unei părţi din nobilime. Din această cauză, nobilii transilvăneni au încercat să se opună, însă fără succes. Aşadar, prin supuşii Coroanei, Şincai a înţeles de data aceasta pe nobili.

„Ioann, comitul din Sîntul Gheorghie, şi Bozin, voivodul Ardealului şi comitul secuilor, nobililor bărbaţi, castellanilor şi viţecastellanilor din Unguraş, sînătate cu dragoste! Din jalba nobililor Marco şi Antonie de Betlen şi a lui Mihail Apafi de Noşfalău am înţeles că voi, o parte de pămînturi arătoare, de fînaţe şi de rîturi, care sînt între metele cele adeverate ale satelor lor, Málim şi Decea, şi care le-au moştenit cu pace părinţii lor şi ei încă le moştenesc, v-aţi sili se o luaţi de la ei şi aţi împedeca fără dreptate, numai cu puterea voastră, pre oamenii şi iobagii lor de la acelea, cu mare scăderea şi paguba lor; deci fiindcă noi, în persoana crăiască, nu voim ca numiţii jăluitori şi şi alţii să se năpăstuiască fără de cale în cădinţile sale, boerimei voastre, în persoana prea înserinatului domnului craiului, nostru tare şi vîrtos vă poruncim ca văzînd acestea, se nu vă atingeţi de pămînturile, fînaţele, rîturile şi bunurile acelora, şi pre oamenii voştri se-i înţercaţi de la dînsele, nici se mai îndrăzniţi a face vro supărare lor sau oamenilor lor; şi, de aveţi ceva de a cerca de la numiţii jăluitori, aceaia o cercaţi cu legea înaintea noastră şi înaintea 60 universităţei nobililor şi a lăcuitorilor/ ţerei, după cum pofteşte direptatea, almintrelea se nu faceţi, şi acestea, după ce le veţi ceti, se le daţi îndărăpt arătătoriului. Dat în Aiud, în dumineca cea dintîiu din avgust, în anul Domnului 1466.“

Miron logofătul încă zice [5]: „La anul al optulea al domniei sale, 6974 de la plăsmuirea lumei, iulie 10, au început Stefan (V) Vodă a zidi mînăstirea Putnei, întru mărirea lui Dumnezeu şi cinstea Preacuratei maicei sale, Fecioarei Mariei.“ [a]

[1] Thuroczius, f. 288; Ranzanus, f. 397 seq.; Sigler, f. 60; Bonfinius, f. 542 seq.; Nadanyi, p. 182; Timon, f. 72 seq. [2] Abrahamus Baksai, p. 924. [3] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 76. [4] Idem Cornides, l.c., p. 74. [5] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico.*

Anul 1467. Desdinarea ardelenilor, despre carea am cuvîntat la anul trecut, au silit pre Matiaş, craiul Ungariei, de întru al zecilea an al crăimei, al patrulea al încoronărei sale, după cum arată hrisoavele lui, adecă în anul acesta, 1467, au mers asupra lor cu 12.000 de ostași, dară ardelenii n-au stat la bătae, ci cu craiul lor cel nou, Ioann comitul, au căzut la picioarele lui și s-au rugat de grațiă, carea o au și dobîndit[1]. Ci pre Ioann comitul l-au măzălit din voivodzie și în locul lui au pus voivod Ardealului pre Sigismund, fratele lui, căruia i-au dat collégă pre Bertóld din Moniocherec[2]. După aceaia au strins seim în Turda, și în adunarea aceaia a Ardealului au așezat ca căpeteniile răscoalei se nu-și peardă viața, fără numai bunurile, și ei pururea să se sîrgunească din țeară[3], drept aceaia carii au fost mai înțelepți dintre căpetenii s-au și dus într-alte țeri, precum Benedict Vereș votavul, în Polonia, iară carii au nădăjduit grațiă și n-au scăpat, nu bine au petrecut[4]. Despre unii dintre aceștea voiu cuvînta la sfîrșitul anului, după întoarcerea craiului din Moldova, a căruia mergere acolo așa s-au întîmplat, după Dlugoș[5]:

---

[a] În *Letopiseţul* lui Ureche este vorba de al zecelea an din domnia lui Ştefan cel Mare, şi nu de al optulea: „Iară în al zecilea an a domnii sale, în anii 6974, iulie 10...“

Sfădindu-se trei bărbați între sine pentru domnia Moldovei, adecă Stefan (V), Petru (V) Aron și Berendeiu, carii tustrei zicea că sînt din semînța prinților Moldovei, tocma din semînța lui Alexandru (celui dintîiu), Stefan, carele întrecea pre cei doi cu înțelepciunea, mintea și sîrguința, lezne i-au fugărit pre ei și singur au moștenit prințipatul la românii din Moldova, pre carii cu asprimea și direptatea sa, nelăsînd vre o reutate nepedepsită, la atîta i-au adus, cît în toate îl asculta și nu numai pre ostași și pre boieri, ci și pe proști încă îi deprinsese în arme,
61 învățînd pre fieștecarele cum se-și apere patria sa./ Dacă afla că vrun prost nu are săgeți, arc și sabie, sau mergea la tabără fără de pinteni, aceluia, fără de milă, îi tăia capul. Pre acesta, Cazimir, craiul Poloniei, încă l-au întărit în domnia Moldovei, nebăgînd în samă pre cei doi, pe Petru și pe Berendeiu, carii năzuise la dînsul, cum am zis mai sus, făgăduindu-i foarte multe, de-i va așeza în scaunul Moldovei.

Așa dară Matiaș, craiul Ungariei, carele priimise pre Berendeiu, cînd s-au dus din Polonia, și-i făgăduise că-l va așeza în prințipatul Moldovei, nesuferind ca de Stefan carele era în partea craiului Cazimir, să se batjocorească, au adunat mare oaste și avînd pre Berendeiu cu sine, ca se-l așeze în scaunul Moldovei, alungînd pe Stefan și cădința prințipatului eii se o ia de la craiul și crăimea Poloniei, pre la mezul lunei lui octomvrie (ungurii zic pre la zioa Ecaterinei), cu a sa oaste

şi cu oaste pe plată, eşind din Ardeal şi punînd povăţuitoriu preste oaste pre Ioann Ghiscra de Brandis, bohemul, au întrat în Moldova şi trecînd munţii şi plaiurile, au sosit în Totrúş (nu Hotrúş), pre care arzîndu-l, mergea pre lîngă munţi, în Bacóv, în tîrgul Roman şi în Neamţ. Care toate din preună cu satele de prin pregiur arzîndu-le, tot pămîntul lăcuit şi lucrat l-au împlut de ucideri, nepărtinind cuiva de ori ce stat sau feliu ar fi fost, şi măcar că l-ar fi întîmpinat la Totruş Stefan Vodă, cu oastea sa, tătuşi mult ţinînd de oastea lui Matiaş (căci avea cu sine ca la 40.000 de ostaşi) şi temîndu-se şi de ai săi pentru tyrănnia făcută, cînd au omorît pre cei de frunte, mai pre toţi, n-au îndrăznit a se lovi cu toată oastea, ci din leşuri pre Matiaş craiul foarte l-au năcăjit în 40 de zile, oprindu-l şi de la jăfuirea cea mai depărtată. Iară după ce au sosit Matiaş craiul la oraşul Baia şi au întărit oraşul (căci se temea de năvălirea moldovenilor) cu şanţuri şi cu carre, Stefan Vodă, carele se aşezase cu oastea sa între rîurile Moldova şi Someşul, gîndind că au venit tîmpul cînd cu puţini se bată pre mulţi, lăsînd caii şi sarcinile în locul taberei, numai pedestru şi uşor au venit în Baia şi aprinzînd oraşul de vro cîteva laturi, în 15 dechemvrie, noaptea au năvălit preste unguri şi au ţinut bătaia amestecată, pînă în revărsatul zorilor. Iară căzind mulţi dintre unguri şi mai mulţi sodomindu-se de flacără, craiul Matiaş rănit pe trei locuri, ci nu de moarte, ca se nu vină viu în mînile românilor, cu o leptícă s-au scos din locul bătăei. Partea cea mai mare a oştilor ungureşti, venind la munţi şi aflînd drumurile îndesite cu arburi, ce se tăiase de moldoveni, au ars carrele şi bagagia şi îngropînd în lut 500 de
62 bombarde,/ ca se nu se poată folosi moldovenii cu dînsele, au scăpat cu fuga în Ardeal. Prin facerea de bine a unui român au scăpat craiul Ungariei, de nu s-au prins sau nu s-au tăiat, pre care român, Stefan Vodă l-au pedepsit cu moarte, după ce au înţeles înşălăciunea. Spun că 10.000 de unguri au perit în bătaia aceaia. Steaguri milităreşti vro cîteva s-au prins, care le-au trimis Stefan Vodă, prin solii săi, în semn de biruinţă craiului Cazimir, carele atunci era în Vilna. Stefan Vodă şi oastea lui, mare pradă, corturi, carre şi bombarde au dobîndit...... înturnîndu-se Matiaş craiul în Ungaria, s-au împăcat cu gubernatorul Henríc Diác, iară pe ardeleni, pentru că s-au fost lipit de Ioann, comitul de Bazin, i-au globit cu 400.000 de florinţi, bani gata, cu carii bani au început a aduna noao şi mare oaste, mai mult din streini, decît din ai

săi, la carea oaste n-au vrut se meargă polonii, căci se credea că o strînge asupra lui Stefan Vodă, ca se-și șteargă ocara, precum și Stefan Vodă prin deși soli și mai multe cărți, se ruga de Cazimir craiul ca se-i trimită ajutoriu asupra craiului Matiaș.“

Așișderea scriu toți istoricii leșești și cei sterini: Cromer [6], Mihovie [7], Albin [8], Vossie [9], Fabrichie [10], Cureu [11]; ba încă și dintre unguri: Iștvánfie [12], Podlușani [13] și Borșai Pal [14]; Miron încă [15], carele adaogă că Berendeiu au căzut în bătaia de la Baia, iară Petru V Aron, după ce s-au biruit Matiaș, craiul Ungariei, au fugit în Polonia; numai Bacșai [16], Turoție [17], Ranzan [18] și Bonfinie [19] scriu că Matiaș craiul au biruit pre Stefan V, domnul Moldovei, despre carii zice Spondan [20]: „Tocma de rușine întunecare a istoriei iaste aceasta, fie de unguri sau de poloni stîrnită! Cum că Bonfinie nu se nărăvește cu sine însuș în multe cuvinte, n-ar fi greu a arăta, așa de încîlcit scrie avtorul acesta și numai din pizmă, tătuși cu frumuseța cuvintelor face destul cetitorilor săi.“

Nici te mira că Turoție, Ranzan și Bonfinie, pre carii apoi i-au urmat istoricii, cei ce n-au știut crítica, așa de orbește s-au lingărit craiului Matiaș, pentru că, după cum arată acelaș Spondan, cu puțin mai în sus de cuvintele aici aduse, tustrei era prietenii lui, și Bonfinie tocma de el adus se scrie istoria ungurească; iar Matiaș craiul era din creștet pînă în tălpi fală goală, precum îl arată toate faptele și cuvintele lui, dintre care aduc aci epistola lui [21], carea o au scris către poloni și sună așa:

„Doao sînt care ne imputați noao prin cărțile voastre: năvălirea/
63 asupra Moldovei, ca a unei țeri ce se ține de crăimea voastră, și pagubele sau buturile ce s-au făcut voao și la ai voștri din Ungaria, prin ai noștri, și ne cercați pre noi ca se ținem legăturile cele bătrîne, ce s-au făcut între îmbe crăimile și poftiți ca se slobozim la judecată de obște cele pătrate. *Întîiu*, în cît iaste pentru Moldova, noi n-am fost de altul îndemnați se ne apucăm de dînsa, fără numai de Stefan, tyrannul țerei aceiia, carele nețînîndu-și făgăduința și priimind pre sîrguniții noștri [a], apoi prădînd și robind din crăimea noastră, ca și turcii, nencetat lucruri și oameni și cercîndu-se, nevrînd se îndrepte faptele cele rele, au n-au

---

[a] O parte dintre nobilii transilvăneni care se răsculaseră impotriva lui Matei Corvin au fugit în Moldova. O cauză a campaniei din anul 1467 o constituie faptul că Ștefan sprijinise răscoala și primise la curtea sa pe nobilii fugiți din Transilvania

fost vrednic ca de noi să se pedepsească? *none digne a nobis meruit castigari?* pentru care, zeu, împrotiva măcar cărui strein, pre lege ne-am fi putut scula cu harț. Ci noi pre el, din mărturisirea lui, îl știm că iaste supusul nostru. De cumva și voao se lingărește cu numele acela, face după obiceiul său, pentru că la turci și la tătari încă așa se lingușește, pentru aceaia ca între atîța domni ne credința lui mai îndelung se remînă nepedepsită. Dară cum că țeara aceaia se ține de cădința noastră, arată titulul cel prea de demult și necurmat al predecessorilor noștri, crailor Ungariei, care titul nu l-au purtat în zădar, ci cu moștenire necurmată; căci se tăcem cele mai de demult, de cînd se pomenește de oameni, voevodzii Moldovei totdeauna crailor ungurești au slujit și țeara aceaia n-au avut alt povățuitoriu, fără numai pre acela, carele s-au întărit sau s-au trimis de-aicea, întru atîta, cît tatăl nostru, măcar că era numai gubernator, mai mulți voevodzi au pus acolo pe rînd și fără de vreo împrotivire. Care toate mai tari și mai de folos sînt decît înscripțiile (de cumva s-ar putea vrunele aduce) cele făloase, ci noi, pentru cuvioase pricini, mai pre afund despre acestea nu vrem a vorbi ș.c. În anul 1468."

La cuvintele ce sînt puse și lătinește, înseamnă oarecine zicînd: „din epistola aceasta, chiar se vede că Matiaș craiul atunci au învins și supus pre români; drept aceaia greșesc polonii, carii scriu că prea mulți unguri s-au tăiat și ceialalți cu fuga au scăpat în Ardeal. Nici e de a se crede că Matiaș ar fi fost așa fără de rușine, ca să se fălească că el au biruit, știindu-se pretutindenea perderea lui." Frumos syllogism! dară de necrític făcut, căci Matiaș, craiul cel lăudat al Ungariei (pagubă că fiind român, au fost și tyrann, împreună cu tatăl său, pentru carea pînă astăzi gemem, nu numai noi, românii, ci și ungurii!!!! ci despre
64 aceasta mai multe a/ scrie nu poci), prin cuvintele: *nonne digne meruit a nobis castigari?* nu zice că au învins și supus pre Stefan V cu moldovenii lui, ci numai că au vrut se facă aceasta, dară nu i s-au lovit pentru pricinile de istoricii leșești aduse, pentru că, de ar fi învins el, ar fi pus domn Moldovei pre Petru V Aron, perind Berendeiu, cum zisă mai nainte Miron logofătul. În cît iaste pentru celealalte zise ale craiului Matiaș, respund eu că craii ungurești n-au avut titulul Moldovei vreo dată, măcar că Moldova s-au numit oarecînd Comania Mare, ci s-au numit craiul Comanilor ceii Mari și ceii Mici, ce sînt în Ungaria de-acum, cum s-au arătat la anul 1239. Ioann Huniadi, tatăl lui Matiaș I, încă

nu au dat domni moldovenilor sau muntenilor, după plăcerea sa, fără numai cît au ajutat pre vro cîțiva de ș-au apărat cădințele lor: adecă pe Petru IV, de au fugărit în anul 1448 pe Roman III din Moldova, și pre Dan IV, de au scos, în anul 1445, pre Vladislav III din Valahia, dară cu Ciubăr Vodă din Moldova, în anul 1449, nu i s-au sfetit așa, căci nici au avut Ciubăr sau Ciúpor vre o cădință în Moldova. Sigismund împăratul și craiul încă în zădar s-au silit în anii 1412 și 1429 să se împartă Moldova, ca se-și facă cădință întrînsa.[a]

Pretensia polonilor la Moldova și a ungurilor și la Moldova și la Valahia, dintru aceaia s-au stîrnit, că românii din amîndoao țerile acestea, adese ori nu s-au nărăvit între sine în punerea domnilor; drept aceaia partea cea mai slabă totdeauna au năzuit sau la poloni, sau la unguri și au făgăduit toată supunerea și ascultarea, numai să se ajute împrotiva părței ceii mai tari; de unde au urmat de partea cea mai tare încă toate le-au făgăduit, numai se nu se ajute partea cea mai slabă. Așa au lucrat după aceaia moldovenii și muntenii și la turci, pînă cînd au căzut supt jugul lor, cum vei vedea la anii viitori. Iară polonii, ungurii și turcii s-au bucurat de sfezile românilor și pururea au căutat prilej de a putea surpa pre beții români, cum poți culege din epistola craiului Matiaș, cea către fiscul sau voivodul din Ardeal, în anul de-acum, 1467, trimisă, carea se aduce de Catona[22] și sună așa: „Între celealalte, care cu înțelepciune și folos s-au înoit și orînduit în adunarea cea mai de curînd trecută a prelaților, baronilor și nobililor noștri, despre bunurile crăești și veniturile fiscului nostru, aceaia încă s-au orînduit, ca de aci încolo,

---

[a] Interpretarea scrisorii regelui Matei este bună, așa cum o face Șincai. Pretențiile de suzeranitate pe care le formulează Matei Corvin asupra Moldovei își află justificare mai înainte de întemeierea Moldovei. Regii unguri și-au luat titlul de regi ai cumanilor mai înainte de anul 1239 datorită cuceririlor făcute de cavalerii teutoni între anii 1211—1225. Din pricina tătarilor, cumanii au părăsit Moldova și li s-a îngăduit să se așeze în Ungaria în 1239. Șincai, pentru a demonstra că ungurii n-au stăpînit niciodată, efectiv, Moldova sau Țara Românească, încearcă să ne convingă că numai după această dată (1239) regii unguri și-au luat titlul și de regi ai cumanilor. În secolul al XIV-lea ungurii poartă lupte cu tătarii pe teritoriul Moldovei, și la mijlocul secolului, cu sprijinul românilor maramureșeni, de sub conducerea lui Dragoș Vodă, se pune problema întemeierii unei țări la răsărit de Carpați. Primii domni ai Moldovei sînt feudali supuși Coroanei maghiare, și numai cu Bogdan I se cîștigă independența față de Ungaria. Pentru a face față încercărilor ungurești de subordonare a Moldovei, voievozii moldoveni vor accepta suzeranitatea regilor poloni. Pînă în vremea lui Iancu de Hunedoara regii unguri n-au putut să se amestece în treburile Moldovei. În timpul acestuia, așa cum s-a văzut mai înainte, unii domni moldoveni au venit în scaunul Moldovei cu sprijinul său. De o stăpînire a Moldovei nu poate fi vorba și Șincai are dreptate atunci cînd spune că Iancu de Hunedoara „ fără numai cît au ajutat pre vro cîțiva de ș-au apărat cădințele lor...

întru avenire, nici noi, nici craii carii ne vor urma, se putem sau se poată ori cum înstrăina ţinuturile Făgăraşului, Omlaşului şi Rodnei cu pertinenţiile lor, ci numitele ţinuturi pururea se fie gata în mînile crailor, ca, de cumva va fi op, să se poată da oarecărui voevod muntenesc sau moldovenesc de lăcaş, spre îngrozirea şi cîştigarea părţilor acelora. Şi fiind că acestea şi altele din voinţa noastră s-au orînduit prin numiţii
65 prelaţii şi baronii noştri, / şi chiar se cunoaşte că sînt spre folosul nostru şi al crăimei, drept aceaia credincioşirei voastre tare vă poruncim ca almintrelea se nu faceţi, ci zisele ţinuturi, Făgăraş, Omlaş şi Rodna, cu pertinenţiile lor, măcar întru a cui mîni vor fi, cît veţi vedea acestea, îndată se le cuprindeţi şi se le ţinéţi în mînile voastre, pînă cînd ne va plăcea noao, apărîndu-le ca şi cum apăraţi celealalte bunuri ale noastre, almintrele a lucra nici cum îndrăznind. 1467."— Vezi cu ce meşteşuguri se silea neamurile de prin pregiur se surpe pre români! adecă ţinea dominiuri şi bunuri întregi pre sama acelora, carii se nevoia se-şi mînce neamul. Aşa au lucrat şi polonii, cum s-au arătat la anii trecuţi, ci prin meşteşugurile acestea, ce au dobîndit şi ungurii şi polonii? de nu ştii tu, îţi voiu spune eu, ascultă-mă: polonii, pentru fala lor, au roşit şi îngrăşat pămîntul Moldovei cu sîngele, şi pre moldoveni i-au îmbogăţit cu prădzile din ţinutul lor; ungurii au dat Ardealul de jaf şi moldovenilor şi muntenilor, pînă cînd au căzut aceştea supt jugul turcilor. Fericiţi au fost ungurii pînă a nu se osebi de români! Ci eu mă întorc la firul istoriei.

Matiaş I, craiul Ungariei, după ce au aşezat rescoala din Ardeal, cea în anul trecut începută pentru nespuse stoarcerile de bani şi au perdut în Moldova 10.000 de ostaşi, el încă de-abea au scăpat rănit pe trei locuri, nu numai în spinare? şi au ajuns pe Crăciun în Braşău; aşa au pedepsit pe vrăjmaşii săi cei din Ardeal. Prin hrisovul dat din Braşău, în 31 dechemvrie din anul lui Hristos 1467, al crăimei lui 10, al încoronărei 4, carele hrisov se află în arhivul mînăstirei din Cluş-Mănăştur[23], au luat de la Ladislav şi Sigismund, fiii banului Deşeu din Lóşonţ, pentru că stătuse lîngă Ioann comitul, satele Németii, Peterháza şi prediul Silagéul, în gimătate Gherla, Sas-Nìreşul, Varólia, Ciabótul, Bátinul Ţobtelécul, Fìzeşul şi Sìnbenedicul din comitatul Solnocului din lăuntru; Viţa, Sìntmărtinul, Chétchea, Ţombottélchea, Oşorheiul, Micúla, Sìiácovul, Chiraléşul cu curtea dintrìnsul, Chentélecul, Araclìa, Roşii,

almintrelea Zărét și Somfalăul din comitatul Dăbîcei; așișderea Pusta, Cămărașul și Sîmbotelecul din comitatul Clușului și le-au dăruit lui Ioann eppului, carele fusese în anul 1457, cu el prins, și eppiei Orădzei-Mari. Luat-au mai nainte de a merge în Moldova mai multe bunuri
66 de la alți vrednici și le-au dăruit la alți nevrednici,/ despre care vezi *Culegerea mea cea mare*, sau *Annalii Românilor*, la anul acesta, 1467.

[1] Bonfinius, f. 543 seq. [2] Timon in *Epit. chron.*, f. 73; Faschingius, *Nov. Daciae*, part. 3, p. 150. [3] Bonfinius, f. 546. [4] Bonfinius et Faschingius, ll. cc. [5] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1467. [6] Cromerus, lib. 27, p. 398. [7] Michovius, lib. 4, c. 64. [8] Petrus Albinus in *Comm. de Valachia*, p. 162. [9] Gerardus Ioann. Vossius, p. 105. [10] Georgius Fabricius, lib, 2. [11] Ioachimus Cureus, p. 173. [12] Istvanfius, lib. 4, p. 51. [13] Podlussani, p. 346. [14] Borsai Pál in ms. *Chronico Hung.*, ubi de bellis Mathiae Corvini. [15] Miron in ms. *Chronico Val.* [16] Baksai, p. 925. [17] Thuroczius, part. 4, c. 66. [18] Petrus Ranzanus, *Indice*, 33. [19] Bonfinius, Decad. 4, lib. 1. [20] Spondanus ad ann. 1467, nro. 7. [21] Epistola Mathiae Corvini ad Polonos inter impressas, part. 3, p. 56. [22] Stephanus Katona, *Hist. Crit.*, tom. 15, p. 240. [23] Archiv. conventus Kolos-Monostoriensis, tom. 2, p. 281.

Anul 1468. Bonfinie[1] scrie că după ce s-au înturnat Matiaș craiul din Moldova în Brașău, tocma pe Crăciunul din anul 1467, acolo au poruncit se spînzure pre un român, carele era prăsît din semînță voevodească, dară numele românului aceluia, nu-l spune. Oare n-au fost Berendeiu? despre carele am cuvîntat la anul trecut.[a]

Cazimir, craiul Poloniei, după cum scrie Dlugoș[2], încă au triimis soli în anul de-acum, la Stefan V, domnul Moldovei, ca se-l îmbucure, făgăduindu-i ajutoriu în coantra craiului Matiaș și împrotiva fieștecărui vrăjmaș, numai se-i facă omagiul; ci Stefan V, precum scrie Bonfinie[3] și din Bonfinie, Fașing[4] cu Miron logofătul[5], făcuse pace cu Matiaș, craiul Ungariei, carea pace tătuși nu îndelung au ținut, cum vom vedea la anul viitoriu.[b]

---

[a] Șincai crede că este vorba de Berindei, pretendentul la scaunul Moldovei. În realitate este vorba de Mihail „Transalpinul", adică munteanul, „născut din neam de voievozi", pe care Matei îl execută la Brașov, după întoarcerea sa din Moldova.

[b] Cronicile noastre interne vorbesc de o expediție a lui Ștefan în Transilvania, în anul 1468. Tot în acest an ele fixează înțelegerea dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin. După Dlugosz, însă, Ștefan a făcut o incursiune în Transilvania și în anul 1469. O înțelegere dintre Matei și Ștefan s-a realizat după 1469.

Mihail de Juc în anul 1466 se plecase comitului de Bázin împrotiva craiului Matiáș, drept aceaia i s-au tăiat capul și iosagul lui au căzut în mîna fiscului. Iosagul acesta, carele sta din Juc, Víșa, Caliánul unguresc, Calianul românesc, Șermáșul ung., Șermáșul rom., Asonfalău și Bărăi și din gimătățile Sovátului, Gădălinului și Ombúzului, l-au dăruit Matiaș craiul prin hrisovul dat din Strigon, joi, a treia săptămînă a
67 Păresimei din anul lui Hs. 1468, al crăimei lui 11,/ încoronărei 4, lui Nicolae Ciupor, voivodului Ardealului și pentru alte vîrtuți, dară mai vîrtos pentru că în bătaia de la Baia s-au purtat tocma vitejește, căci zice craiul în hrisovul acela[6]: „Nicolae Ciupor Voivodul, cînd am întrat în zilele mai de sus cu oastea noastră în părțile Moldovei și acolo ne-am lovit într-o noapte cu Stefan, voevodul moldovenesc, așa de vitezește s-au purtat între ostașii curței noastre, pentru cinstea statului nostru, cît pre toți i-au întrecut, căpătînd și șepte rane de moarte."

După toate acestea, Matiaș, craiul Ungariei, după cum arată epistola lui cătră poloni, cea la anul trecut adusă, s-au apucat de războiul cu bohemii, care războiu, cum l-au mînat, vezi pre Turoție[7] și pre Bonfinie[8].

---

[1] Bonfinius, f. 548. [2] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1468. [3] Bonfinius, l.c. [4] Faschingius, *Nov. Dac.*, part. 3, f. 152. [5] Miron, l.c. [6] Archivum conventus Kolosmon., tom. 3, p. 201. [7] Thuroczius, f. 288. [8] Bonfinius, f. 557 seqq.

Anul 1469. Fala polonilor și mîndria ungurilor asupra românilor nu mai înceta, căci scrie Cromer[1], precum urmează: „În anul ce au urmat, 1469, supt sfîrșitul lui ianuarie, Cazimir, craiul Poloniei, pornind din Cracovia au mers în Russia și au zăbăvit în Leopoiu o lună și o gimătate, așteptînd pe Stefan V, palatinul Moldovei, ca se-i joare. Ci el aducînd mai multe pricini, între care era frica năvălirei turcilor și a ungurilor în țeara lui, dară întru adever îi era frică ca se nu-l prindă craiul (precum reu l-au fost înștiințat unii dintre consiliarii crăești), atunci n-au venit se joare; tătuși au jurat în mînile lui Ioann Muzicón, palatinului Podoliei, și ale lui Spitcón, de Iarosláv, succamerariului din Premislia, carii se trimesese la dînsul, că va merge în Cameneț sau în Colómia sau în Sniatín, numai să se înștiințeze cu doao luni mai nainte și va jura și înaintea craiului." Așișderea scriu Dlugoș[2] și Miron logofătul[3].

De mîndria ungurilor încă nu ș-au uitat Stefan V, domnul Moldovei, pentru că scrie Dlugoș[4]: Stefan V, voevodul Moldovei, vrînd să se izbîndească pentru strîmbătatea șie făcută, pînă cînd era Matiaș craiul la Vratislávia, au întrat în Ardeal, numai cu 1.800 de călăreți și curînd ca fulgerul, mai multe rele au făcut, apoi, încărcat de pradă, s-au înturnat acasă. Trimis-au și lui Petru (V Aron) carele omorise pre tată-său și lui încă se împrotivea/ în domnie, ajutorit fiind de Matiaș, craiul Ungariei, cărți și daruri supt numele boierilor din Moldova, de l-au chiemat se vină se le fie domn, iară după ce au venit, l-au prins viu și i-au tăiat capul."

Despre prada Ardealului, cea prin Stefan V făcută, scrie și Cromer[5] cu Miron[6], numai cît adaogă Miron, zicînd: „Nu după multă vreme au încetat vrajba între Matiaș, craiul Ungariei, și între Stefan Vodă, că vezînd ei, precum vrăjmașul lor și a toată creștinătatea, turcul, le stă în spate și asupra volniciei tuturor întinde mrejile sale, ca se-i cuprindă... Matiaș, craiul ungurilor, s-au împăcat cu Stefan Vodă, dăruindu-i și doao cetăți lui Stefan, adecă Balta și Ciceul."

Tot întru acesta an s-au întîmplat și năvălirea tătarilor în Polonia și Moldova, despre care așa scrie Cromer[7]: „Pre aceaia vreme tătarii cei de preste Volga sau Rha, după ce au trecut supt povățuirea lui Maniác Borýstenul, împărțîndu-se în trei laturi, au năvălit în Litvania, Podolia și Moldova. În Litvania sau Podolia cea litvănească.. toate le-au prădat, fără de împrotivire și au robit ca la 10.000 de oameni... În Podolia cea leșească nu multă pagubă s-au făcut... Iară în Moldova, de trei ori biruindu-se de Stefan V Vodă, tătarii s-au tras îndărăpt, perzînd pre fiiul împăratului lor, pre carele cerîndu-l tată-său, Maniac, din robie, prin o sută de soli și cu aspră amelințătură, au mîniat pre Stefan Vodă, de pre feciorul hanului l-au împătrit înaintea trimișilor, apoi pre toți solii i-au tras în țeapă, numai unul s-a lăsat viu, dară cu nasul și cu urechile tăiate, ca se ducă veste la Maniac." Așișderea scriu Dlugoș[8], Cureu[9], Brietie și Spondan[10].

Ci Miron logofătul[11] scrie: „Stefan V Vodă cunoscînd că izbîndele nu de airea, fără numai de la Dumnezeu i se pogoară, înturnîndu-se la scaunul său, la Suceava, au sfințit mînăstirea Putna în 3 septemvrie, ..

la carea sfințire multă adunare de călugări au fost, cu carii și însuș Theoctíst, mitropolitul și Tarásie, eppul cu Iosíf arhimandritul și egumenul Putnei era. Se scrie că au fost supt liturghie arhieppi, eppi și preoți cu diaconi 64 la jîrtvenic.

[1] Cromerus, lib. 27, p. 402. [2] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1469. [3] Constans Miron 69 in *Chronico ms. Valachico.* [4] Dlugossius, l.c. [5] Cromerus, p. 403./ [6] Miron, l.c. [7] Cromerus, l.c. [8] Dlugossius, l.c. [9] Ioachimus Cureus in *Annalibus Silesiae*, p. 178. [10] Brietius et Spondanus ad ann. 1469. [11] Constans Miron, l.c.

Anul 1470. Lui Stefan V, domnului Moldovei, nu-i era destul cîte pătimise în anii trecuți, mai de la prietenii lui Petru V Aron, mai de la Matiaș, craiul Ungariei, ajutătoriul lui Berendeiu și mai de la tătarii de preste Volga, ci după ce au învins pre toți aceia, cum s-au arătat la anii trecuți, în anul de-acum s-au apucat cu războiul și de Radul IV, domnul Țerei Muntenești, căci zice Cromer[1]: „Cazimir IV, craiul Poloniei, după ce au zăbăvit în Corcín 11 septămîni și au lăsat acolo pre solul papei de la Roma, au venit în Russia cu trei mii de ostași, ca se priimească jurămîntul făgăduit de Stefan moldoveanul, dară acesta, arătînd că are războiu cu Radul (IV cel Frumos), domnul Valahiei, n-au venit, ci au trimis soli și cărți pecetluite cu pecetea sa și a boierilor săi, prin care au făgăduit că va merge în luna lui maiu din anul viitóriu. Întraceaia se ruga Cazimir craiul, ca prin mișlocirea sa se așeze războiul dintre dînsul și Radul, despre carea au și avut grijă craiul, temîndu-se ca nu cumva aducînd Radul pe turci întru ajutoriu, se stropșească toată Moldova. Despre Stefan V încă s-au otărit ca a șesa lună, după ce se va chiema de craiul, se meargă fără de vreo mîntuință la jurămînt." Așișderea scriu Dlugoș[2], Miron logofătul[3] și regestrul de la Doghiel[4], ci eu mă mir ce avea polonii cu atîtea jurămînturi, cînd bine știia, că nu se țin?

Matiaș, craiul Ungariei, încă au dat o poruncă din Buda, duminecă înaintea S. Vîrvarei, din anul 1470, cătră voivozii Ardealului, Ioann Pongraț din Dindeleag și Nicolae Ciupor de Monoslo, ca se stătuiască pre șamșodeni, culpieni și mădărășeni în Lechínța, ca într-o tescuitură, care hrisov se aflä la Cornides[5] și eu l-am adus pentru pomenirea că în Şamşud, sînt îngropaţi şi tată-meu Ioann şi mumă-mea Anna, şi frate-mieu Pantilimon.

---

[1] Cromerus, lib. 27, p. 405. [2] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1470. [3] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico.* [4] Mathias Dogiel in *Codice diplomatico Poloniae*, tom. 1, p. 603. [5] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 276./

70 **Anul 1471.** Matiaş, craiul Ungariei, după ce s-au împăcat cu Stefan al cincilea, domnul Moldovei, cum s-au zis la anul 1469, lezne au cuprins Moravia, nu cea mare, dară cea de-acum şi Silesia sau Lusáţia şi cu o parte a Bohemiei, a căriia crăime mult vînîndu-o o au şi dobîndit în anul 1469, precum mărturiseşte Turoţie[1] cu Ranzan[2] şi arată Timon[3]. Ci crăimea Bohemiei nu i-au fost spre odihnă, pentru mornăiturile ungurilor. Drept aceaia în anul de-acum 1471, în septemvrie, au adunat seim în Buda, în care seim toate le-au îngăduit, cîte au poftit ungurii, precum arată al treilea decret al lui [4], tătuşi ungurii nu s-au îndestulit cu atîta, ci, după ce s-au dus el în Bohemia, s-au desdinat de cătră dînsul şi în luna lui octomvrie au ales craiu în locul lui pre Cazimir, feciorul lui Cazimir, craiului Poloniei, carele au şi venit întîia zi a lui noiemvrie, în Ungaria, cu 20.000 de poloni, ci grăbindu-se Matiaş craiul din Bohemia cătră casă, pînă la sfîrşitul anului au şi fugărit pe prinţul Cazimir din Ungaria[5].

Despre Moldova şi Valahia, aşa scrie Miron logofătul, la anul de-acum: „Iară Stefan V au strins ţeara şi slujitorii şi întrînd în Ţeara Muntenească, au prădat marginea, fevruarie 27 şi au ars Brăila, marţi, în septămîna albă. Hronica ţerei scrie despre perirea a o samă de boieri, prin Stefan V Vodă făcută, adecă despre Isaia vornicul, Negrea păharnicul şi Alexa stolnicul, în tîrg în Vaşluiu, dară ce pricină de moarte au avut acei boieri, nu pomeneşte; poate că s-au agiuns cu Radul IV, domnul muntenesc, iară Radul IV stringîndu-şi oastea sa şi vecinească, au venit asupra lui Stefan V, carele aflîndu-se gata, de sîrg au pornit şi întîlnindu-se îmbe oştile, la Soci, cu mare îndrăznire s-au lovit laolaltă, în şepte zile ale lui martie din anul 6979 de la plăsmuirea lumei, ci au învins Stefan V, luînd toate steagurile de la Radul IV şi mare moarte făcînd între ostașii lui, căci, pre carii i-au prins vii, încă i-au omorît, numai pe Stan logofătul și pe Mircea cómisul i-au lăsat vii."[a]

[1] Thuroczius, f. 288. [2] Ranzanus, f. 399. [3] Timon, f. 73 seq. [4] *Corpus juris Hung.*, part. 2, p. 126 seq. [5] Thuroczius, f. 289; Ranzanus, f. 399 seqq.; Bonfinius, f. 564 seqq. [6] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico*, cap. 26./

71 **Anul 1472, 1473** și **1474.** Matiaș, craiul Ungariei, nu s-au îndestulit cu atîta că în anul trecut, 1471, au alungat pre Cazimir prințul, din Ungaria, ci în anul acesta, 1472, au prădat Polonia, căci scrie Cromer[1] la anul 14, zicînd: „Iară cînd așa să năcăjea Polonia de supt munte de unguri și craiul cu senatul în orașul Visliției se sfătuia despre lucrurile țerei, au venit soli de la Stefan V, palatinul Moldovei, cu bună veste, că domnul lor, Stefan V, în zilele trecute au învins pe Radul IV, palatinul Valahiei, și între celealalte tărim au cuprins Dómbrovița, cetatea cea mai de frunte a lui Radul IV, în carea avea toată vistieria și muierea cu doao fete, pre care le-au purtat de-acolo. Și au adus solii aceia craiului doaozeci și opt de steaguri militărești, ce le luase de la nemici. Iară preste trei zile au sosit alt sol, carele poftea ajutoriu de la craiul, cît mai curînd, zicînd: că Radul, ajutat de turci, au cîștigat înapoi tărimile cele perdute și întrînd în Moldova, toate le strică cu sabie și cu foc. Drept aceaia îndată s-au trimis la Radul IV Dobesláv Bissóvie, castellanul Bélzului, și Egídie Suhodólie ca se facă sau pace sau încetare de la arme între dînșii."

Iară Dlugoș[2] tot despre acesta lucru scrie așa: „Cînd zăbăvea Cazimir, craiul Poloniei, în orașul Vislíției, au venit la el, sîmbătă după Bobotează, de la Stefan, voevodul Moldovei (nu Valahiei) zdraveni soli, Stefan Turculeț și alții, prin carii înștiința pe craiul, că el au învins pre Radul, voevodul Valahiei (nu Bessarabiei), protivnicul său cel de turci ajutat, și pre muierea lui cu doao fete și cu toată avuția, le-au dus din Cetatea Dóbrovița, unde scăpase și de-unde iarăș fugisă

---

[a] Șincai folosește un text corup al *Letopisețului* lui Ureche, în care sînt amestecate faptele care se petrec în curs de doi ani. În anul 1470, Ștefan cel Mare arde Brăila și Cetatea-de-Floci, în luna februarie. În anul 1471 are loc tăierea boierilor amintiți în textul reprodus de Șincai și tot în acest an are loc lupta de Scoali.

Radul, și au cuprins cea mai mare parte a țerei, întru a cărora adeverire au trimis craiului Cazimir, 28 de steaguri, luate de la protivnic, care i le-au și dat duminecă, în 16 ianuarie (din anul 1474). Ci bucuria carea o dobîndise din vestea aceasta, o au turburat după trei zile altă veste mai slabă, ce spunea că Radul, ajutat de turci, au cîștigat înapoi Valahia și cuprinzînd cetățile eii, pre părcălabii de Stefan puși i-au tăiat pînă într-unul și acuma prăpădește Moldova, cu sabie și cu foc, rugîndu-se Stefan de ajutoriu craiului împrotiva lui Radul. S-au și 72 orînduit îndată întru ajutoriu oastea/ din Podolia, supt povățuirea lui Mihail Buceațchi căpitanului din Sniatin, trimețindu-se și alți doi soli, Dobeslav Bissovschi, castellanul Belzului și Egidie Suhodolschi, carii se împace pe amîndoi voevodzii, sau se facă încetare de la arme între dînșii, ca cu atîta mai lezne se poată ajuta Stefan, voevodul Moldovei, pre Cazimir, craiul Poloniei, în coantra craiului unguresc. Dară aceștea aflînd pre Ștefan la curtea din Vaslui și spunîndu-i poruncile crăești, care i-au fost de bucurie, au priceput că mintea lui Stefan nu stă întru aceaia, ca să se împace cu Radul, nu că doară n-ar priimi condiții cuvioase, ci pentru că Radul dăduse toate cetățile în mînile turcilor și acuma de sine tocma nemica putea isprăvi, fiind supt cădință străină. Iară Stefan Vodă cu muierea, feciorul, fata și toate oștile sale, remînînd la numita curte din Vasluiu, carea nici din fire, nici cu meșteșug era întărită, tare apăra țeara sa de turci și de Radul, pre a căruia muiere și fată le ținea în prinsoare, la Suceava."

Miron logofătul[3] însă zice: „Stefan V Vodă fiind aprins pururea de lucruri vitejești, strins-au oaste și au luat cu sine pre Bessarab, ca se-l ducă în Țeara Muntenească și se-l pună domn... Așa Stefan rădicîndu-se de nou asupra Radului IV celui Frumos, cu oaste, noemvrie opt, au venit la margine și au împărțit toate steagurile, pe Milcóv. Deci s-au întîmpinat cu Radul IV, joi, în 18 noemvrie, la locul ce se chiamă Cursul Apei, și dînd războiu de îmbe părțile, vitejește s-au bătut pînă seara așișderea și vineri și sîmbătă iarăș toată zioa pînă în seară s-au bătut. Iară noaptea spre duminecă, au lăsat Radul IV Vodă toate ale sale în tabără și au fugit cu toată oastea sa la scaunul său, la Dîmbovița (nu București). Vezi pre Enghel[4]. Iară Sefan V s-au pornit după el cu toată tabăra sa și în 23 noemvrie au încungiurat Cetatea Dîmboviței, iară Radul IV, în noaptea aceaia au fugit, lăsînd în cetate pre

doamna sa, Maria, şi pre fiia sa, Voichiţa, cu tot ce avea şi s-au dus
la turci. Iară Stefan V, miercuri, în 24 noemvrie (din anul 1473), au
73 dobîndit cetatea şi au întrat într-însa/ şi au luat pre doamna Radului
Vodă şi pre Voichiţa, fata lui, au luat-o şie doamnă, că-i murise doamna
ce au avut. Luat-au Stefan Vodă toată averea şi hainele cele scumpe
şi toate steagurile Radului Vodă şi desfătîndu-se în trei zile, s-au întors
înapoi la scaunul său, la Suceava, lăsînd pre Bessarab domn Ţerei Munteneşti, carele au domnit o lună, iară Radul Vodă năzuise la turci pentru
ajutoriu."

Apoi după ce au scris despre solii, carii i-au trimis Stefan V, la Cazimir, craiul Poloniei, şi despre orînduialele lui Cazimir, ca şi cum au scris Dlugoş mai în sus, aşa cuvîntă mai încolo:

„Iară Radul al patrulea Vodă, năzuind la sultanul Mahomet II, în anul de la Hristos 1473, după ce au luat ajutoriu, au întrat în Ţeara Muntenească cu 1500 de turci, fără de alţi lefégi, ce adunase şi au dat războiu lui Bessarab Vodă, joi, în 25 dechemvrie şi au înfrînt pre Bessarab cu toată oastea lui, carele văzîndu-se împregiurat de vrăşmaşi, au fugit drept la Moldova la Stefan V Vodă. Iară turcii s-au pornit în goană după Bessarab Vodă şi au venit pînă la Bărlad şi prădînd ţeara s-au înturnat înapoi spre Ţeara Muntenească.[a]

În anul de la Adam 6982, iară de la Hristos 1474, au luat Stefan V Vodă cetatea Telegína şi tăind capetele părcălabilor, au robit muerile; atunci au scos mulţi ţigani din Valahia în Moldova, la noi.

Întru aceastaş lună, în 5 zile, au fost războiu în Ţeara Muntenească cu ungurii şi cu Ţăpăluş Vodă şi birui Stefan V Vodă pre unguri."[b] Pînă aci Miron. Pagubă că nu mai chiar! Cine au fost Bessarab acela [a], pre carele au pus Stefan V, domnul Moldovei, în locul lui Radul IV, nu mă pricep, de n-au fost Vladislav V sau Ţăpăluş Vodă, despre carele am zis la anul 1462, că s-au prins de Matiaş, craiul Ungariei, şi mai multe voiu cuvînta la anul 1477.[b] În cît iaste pentru Voichiţa, fata Radului, pre aceasta nu acum, ci în anul viitoriu 1475, o au luat muiere şie Stefan V, căci în anul acesta, 1474, îi trăia muierea cea mai dinnainte, precum poţi vedea din Dlugoş, carele iarăş nu ştiu pentru ce pune mai pre urmă numai o fată a Radului IV, cînd mai nainte zisese că doao fete s-au prins.[c] /

---

[a] Şincai a reprodus din Cromer şi Dlugosz ştirile care se referă la conflictul moldo-muntean din anul 1473, plasîndu-le în mod greşit în anul 1472. În ordinea lor cronologică, faptele s-au petrecut în felul următor: în toamna anului 1473 Ştefan îl înfrînge pe Radu cel Frumos, cucereşte Cetatea Dîmboviţei şi-l aşază pe Laiotă în scaunul Ţării Româneşti. Trimite sol în Polonia ca să vestească regelui Cazimir victoria sa. Tot în 1473, în luna lui decembrie, are loc incursiunea turcilor în Moldova. Deci tot ceea ce Şincai pune sub anii 1472—1473 s-a petrecut numai în 1473.

[b] În urma luptelor din anul 1473, Ştefan cel Mare punea în scaunul Ţării Româneşti pe Laiotă, sau Basarab cel Bătrîn. În luna decembrie, 1473, Radul cel Frumos vine cu ajutor de la turci şi-l alungă pe Laiotă. Cu toate acestea, în primăvara anului 1474 , Laiotă era domn în Ţara Românească cu ajutorul lui Ştefan cel Mare, iar Radu cel Frumos se afla la Giurgiu. Radu vine cu ajutor turcesc şi-l alungă încă o dată pe Laiotă. La 1 septembrie Ştefan pătrunde în Ţara Românească şi ocupă cetatea Teleajen. Între timp, un nou pretendent, Ţepeluş Vodă, venea din Transilvania, cu ajutor de la unguri. Înscăunîndu-l Ştefan pe Laiotă, acesta îl bate pe Ţepeluş.

74 Între unguri şi poloni, precum arată Sommerbérg[5], în anul acesta, 1474, s-au făcut încetare de arme pe doi ani, în carea s-au închis şi moldovenii cu muntenii; ci Radul al patrulea, domnul Valahiei, nu s-au ţinut de dînsa, cum vom vedea de aci înainte.

[1] Cromerus, lib. 28, p. 413. [2] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1474. [3] Constans Miron, cap. 27. [4] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 180. [5] Sommerberg, II, Mantissa, 83.

Anul 1475. „Mahómet II, împăratul turcesc, zice Dlugoş[1], după ce au cuprins şi luat supt puterea sa toate cetăţile şi tărimile din Bessarabia şi Muntenia sau Valahia, dîndu-i-le de bună voe Radul (IV), voevodul Valahiei (nu Bessarabiei), atîta s-au sumeţit, cît cu mîndrie au poruncit lui Stefan V, voevodului Moldovei (nu Valahiei), ca se-i dea Cetatea Albă şi Chília de bună voe şi se-i plătească tributul sau haraciul cel nedat pînă acuma, şi de aci înainte; almintrelea de va lucra, se ştie că el, cît mai curînd, va veni şi toate le va lua fără de voia lui.“

Nici au minţit Mahomet II, pentru că către sfîrşitul anului 1474 au şi trimis pre Soleimán-başà asupra Moldovei, despre carele aşa scriu *Annalii turceşti*, cei de Leunclavie tălmăciţi[2]: „Iară Soleiman-başa neputînd lua Scódra (cetatea Epirului celui vechiu sau a Albaniei de-acum) au trecut cu toată oastea sa asupra Moldovei, pre carele îndată l-au întîmpinat voevodul Moldovei cu oastea neamului său și întîlnindu-se, cu inimă s-au lovit laolaltă îmbe părțile, dară fiind turcii osteniți de la baterea Scodrei și lovindu-i și frig foarte mare, cît au întrat în Moldova, ș-au perdut curagea și fără de îndrăznire bătîndu-se, s-au biruit, tăiat și înfrînt de moldoveanul.“ Așișderea scriu Podestà[3], Calvisie[4], Buholcér[5], Brentan[6] și Drehslér[7].

---

[a] Basarab este Laiotă, sau Basarab cel Bătrîn, fiul lui Dan al II-lea.

[b] Între Ţepeluş şi Vlad Ţepeş nu este nici o legătură. Şincai îl confundă cu Vlad Ţepeş din pricina poreclei. Ţepeluş, sau Basarab cel Tînăr, era feciorul lui Basarab, fiul lui Dan al II-lea.

[c] Radu cel Frumos a avut numai o fată, pe Maria. Ştefan cel Mare s-a căsătorit cu Voichiţa în anul 1478; Maria de Mangop, cea de a doua soţie a ui Ştefan cel Mare, a murit la 19 decembrie 1477.

Despre biruința aceasta a lui Stefan V, domnului Moldovei, din anul 1475, asupra turcilor, așa scrie iarăș Dlugoș[8]:

„Marți, în 17 ianuarie (din anul 1475), Stefan, voevodul Moldovei, pre oastea lui Mahomet II, împăratului turcesc, carea avea în sine 120.000 de ostași și era ajutată și de munteni, a cărora țeară o cuprinsese turcii, cînd prăda aceasta Moldova, la lacul Rácoveț, lîngă rîul Bărla-
75 dului, cu singură puterea sa,/ numai cinci mii de secui avînd cu sine, a cărora țeară o smulsese de supt crăimea ungurească [a], cu mare perire o-au biruit, ci nu fără de versare de sînge și despre partea alor săi, pentru că stropșindu-se de mulțimea turcilor, cei ce era în frunte, unde era și secuii, în mare primeșdie de a peri venise oastea și ar fi și perit, de n-ar fi sărit însuș Stefan în mișlocul turcilor, carii acuma se sumețise cu biruința, și n-ar fi dărîmat aripile lor, prin minunată puterea lui Dumnezeu, căci el de-abea avea 40.000 de ostași și aceștea încă mai toți era proști și lucrători de pămînt. Pentru carea biruință Stefan nu s-au mîndrit, ci au postit patru zile cu apă și pîne și au poruncit în toată țeara sa, ca nimenea se îndrăznească a-i da lui, fără numai lui Dumnezeu, biruința aceaia, măcar că știut lucru iaste că biruința din zioa aceaia, din el sîngur au stătut. Toată oastea lui, din prada turcilor s-au foarte îmbogățit cu aur, cu argint, cu pórfyre, cu cai și cu alte scule de mare preț, și cetățile Valahiei, care se desdinase de la el cătră turc, toate i s-au dat îndărăpt. Prea mulți proști s-au boerit.[b] Turci tocma puțini au scăpat cu fuga, pentru că și carii au scăpat cu fuga, pînă la Dunăre, acolo i-au agiuns românii cei cu cai mai buni și mai pre toți sau i-au tăiat sau i-au înecat în undă; caii turcilor, ba și turcii, slăbise de foame, pentru că Stefan, cu mult mai nainte, toate le arsese în locurile acelea, prin care

---

[a] Secuii au venit în ajutorul lui Ștefan cel Mare cu consimțămîntul și din ordinul regelui ungur. De altfel, pe lîngă oastea secuilor, la lupta de la Vaslui, din anul 1475, au participat și 1.800 de unguri.

[b] Prin *proști* trebuie să înțelegem pe țăranii liberi care, în urma multelor bătălii purtate de Ștefan cel Mare, au fost ridicați la rang de boierie sau ranguri militare, pentru a lua locul celor căzuți în lupte.

trebuia se treacă turcii; carea încă foarte mult l-au ajutat la învingere. Pre robii turceşti (luînd afară pre cei mai de frunte, pre carii i-au ţinut) mai pre toţi i-au tras în ţapă. Trupurile celor omorîţi le-au ars, tătuşi cústă încă vro cîteva grămădzi de oase, de mărturisesc mărimea biruinţei şi la cei viitori.

Pre patru başi turceşti cu 36 de steaguri milităreşti şi alte scule, i-au trimis Stefan, voevodul Moldovei, lui Cazimir, craiului Poloniei, în Litvania, prin solii săi, rugîndu-se de ajutoriu craiului, de cumva s-ar mai rădica turcul asupra lui, pentru perderea aceasta....... trimis-au acelaş Stefan vro cîţiva robi şi steaguri de la turci luate şi patriarhului Romei, lui Sixt IV, sfinţeniei-sale aşişderea rugîndu-se pentru ajutoriu asupra turcilor. Aşişderea au făcut şi lui Matiaş, craiului Ungariei; ci acesta, trăgînd la sine toată lauda, au scris papei de la Roma şi împăratului/
76 şi celoralalţi crai şi prinţi din Evropa, cu înaltă trufiă fălindu-se, că el, prin oamenii săi, al cărora povăţuitoriu au fost Stefan, voevodul Moldovei, mare oaste turcească au şters de pre faţa pămîntului. Dară acestea numai din reu obiceiul de a se făli cu laudele altora, le făcea Matiaş, craiul Ungariei, căci ştiut, şi întru amîndoao ţerile, adecă şi în Ungaria şi în Polonia, vestit lucru era că acelaş Stefan, voevodul Moldovei, pre carele Matiaş craiul în zădar îl numeşte povăţuitoriul său şi al oamenilor săi, cu puţin mai nainte au tăiat deplin 6.000 de ungureni din oastea, carea o păvăţuise Blásie Mágiar (voivodul Ardealului), din porunca craiului Matiaş asupra Valahiei, de carea perire Blasie Magiar de abea s-au mîntuit cu fuga.

(Aci înseamnă că Blasie Magiar s-au trimis în anul trecut se pună domn Valahiei iarăş pre Vladislav V, precum poţi culege din Miron la acelaş an, ci de astă dată nu s-au plinit voia craiului Matiaş.)

Nici s-au îndestulit (zice mai încolo Dlugoş) Stefan, voevodul Moldovei, cu soliile, care le-au trimis la prieteni, ci la cel mai mare dujman al său, Mahomet II, împăratul turcilor, încă au trimis frumoasă solie cu mari daruri, jăluindu-se că nişte tîlhari şi sîrguniţi din ţerile turceşti, fără de ştirea şi voia împăratului, au năvălit se prade Moldova, pre carii el i-au potopit cu ajutoriul lui Dumnezeu, dară unii dintre tîlharii aceia tătuşi au scăpat în ţinutul turcesc; pre aceştea aşadară i-au cerut de la împăratul, ca se-i dea în mînă, se-i poată pedepsi, ca şi cum au pedepsit pre ceialalţi. Cu solia aceasta mai tare întărtîndu-se împăratul, au călcat cădința neamurilor și pre soli i-au pus la închisoare pînă la o vreme, iară după aceaia i-au despuiat de toate și mai goli și pedestri i-au slobozit acasă. Prin carii s-au înștiințat acelaș Stefan Vodă despre mînia împăratului și că împăratul se gată asupra lui, pre apă și pre uscat, în persoana lui, pre carele l-au și așteptat necutremurîndu-se și numai ajutoriului Celui-de-Sus încredințîndu-se.

Oh, ce bărbat minunat, carele nu e mai puțin decît au fost vitejii cei de demult, de carii atîta ne mirăm și carele pre vremea noastră așa de tare au înfrînt pre turc, cît se poate zice a fi cel dintîiu între toți 77 prinții cît sînt / pe lume. După cum judec eu, preavrednic iaste, ca lui să să încredințeze oblăduirea lumei toate și mai vîrtos povățuirea oștilor creștinești asupra turcilor, lui se i se încredințeze de toți creștinii, pînă cînd oblăduitorii lor își petrec viața în leneviri și desmerdări sau în războaele cele dintre dînșii!“ De vei lua afară strigarea aceastā de pe urmă a lui Dlugoș, așișderea scriu Cromer [9], Paralipomenile [10], Fabrichie [11], Genebrard [12], Petru de Reva [13], Brietie [14], ș.c.

Laudele, care se dau aci lui Stefan V, domnului Moldovei, cu mult mai mari sînt decît toate laudele Corvinilor celor noi; drept aceaia eu nu mă mir de au îmblat Matiaș Corvinul, craiul cel lăudat de unguri, se le întunece, dară mă mir de Bonfinie [15] că uitînd de a se lingări craiului Matiaș, preste năravul său, numai atîta scrie la anul de-acum: „În anul acesta 1475, turcii, după ce trecuse mai nainte Dunărea, fără de noroc au năvălit în Valahia, pentru că mai întîiu ostenindu-se, apoi înșălîndu-se de protivnici, s-au tăiat de tot; și cu puțin după aceaia întrînd în Mesia-de-Gios, iarăși s-au tăiat.“ Așișderea scriu Albin [16] și *Annalii besericei din Brașău* carii au urmat pre Bonfinie. Iară Bonfinie numai pentru aceaia au tăcut aci numele lui Stefan V, domnului Moldovei, pentru că acesta au întrecut cu vitejia nu numai pre Matiaș craiul, ci și pre Ioann Huniadi, tatăl lui Matiaș, cum arată toate bătăile lor, a tustrei.

Scrie Ioachim Cureu [17]: „Se bagă vină craiului Matiaș de istoricii leșești, că scriind în toată Evropa și mai ales în Italia, pretutindenea s-au fălit că din orînduiala lui și de supusul lui s-au biruit turcii. Tătuși se știe că în oastea românească, partea cea mai mare au fost din unguri și pentru Stefan se sfădea polonul cu Matiaș, al căruia supus se fie.“ În cît iaste despre sfada crailor Cazimir și Matiaș, pentru Stefan al cincilea, Cureu are dirept, pentru că craii aceștea se sfădea între sine, ci Stefan mai mult ținînd despre Cazimir și mai mult lingărindu-se lui, nici asculta de unul, nici de altul, ca un domn și singur oblăduitoriu, căruia nu-i era frică de ei, precum cu faptele au arătat și Matiaş craiul încă mărturisește în epistola către poloni, carea o-am adus la anul 1467 [a]. Dară întru aceaia că întărește că în oastea lui Stefan V, partea cea mai mare au fost din unguri, greșește acelaş Cureu, ca unul, carele numai 78 din lingăritura către unguri au scris aceaia, căci de ar fi fost/ adeverat ce scrie el, au tăcut-ar fi despre un lucru ca acela istoricii ungurești și mai vîrtos Bonfinie? carele supt bou încă cearcă vițel, numai ca se poată înălța pre Matiaş craiul, patronul său.

Mai bine au nimerit adeverul acelaş Cureu, tot la locul mai sus însemnat, așa scriind despre Crimea, după perderea cea mare din Moldova: „Tyrannul turcesc nu ș-au perdut inima pentru perderea din Moldova, ci, cu începutul vărei, pre apă și pre uscat au încungiurat Cetatea Cafa din Crimea, carea se stăpînea atunci de genovezi și mai nainte s-au chiemat Theodósia, și ajutat fiind și de tătari, o au luat în 6 iunie din anul de-acum, dîndu-o tălianii și așa s-au stins numele gothilor din Crimea de-acum. O corabie de cele mai mari din Cafa, carea o pornisă tyrannul către Țarigrad, s-au mîntuit prin minunată pronia dumnezeiască. Ducea corabia aceaia 150 de prunci robiți din Cafa, ca se-i jugănească sau se-i folosească pentru spurcăciunea turcească, și alte scumpeturi pre sama tyrannului; pre corabia aceaia corăbieșiii, după ce au omorit pre turcii dîntr-însa, o-au îndreptat la Cetatea Chíliei, și s-au închinat cu toții lui Stefan Vodă.“ Ziseiu mai nainte că mai bine au nimerit aci adeverul Cureu, pentru că Dlugoș [18] încă așa scrie, mai adăogînd și acestea: „Toți trimișii lui Stefan Vodă și 160 de neguțetori românești, carii s-au aflat în Cafa, cînd s-au luat, s-au omorit din porunca lui Mahomet II.“

Miron logofătul [19], după ce au scris despre perirea turcilor, ca și Dlugoș (de vei lua afară că Miron zice că pre cele 5.000 de secui Matiaş craiul le-au trimis întru ajutoriu lui Stefan V și că și Cazimir i-au fost

---

[a] Concluzia lui Șincai este bună, însă poziția lui față de relațiile lui Ștefan cu ungurii și polonii este într-un anume fel greșită. Judecata lui este a unui om modern și face abstracție de obiceiurile feudale, care, oricît de ciudate ar părea țineau de o anumită concepție, concepția feudală a relațiilor dintre țări și conducătorii lor.

trimis 2.000 de leși, care nu sînt adeverate)[a] cu cuvintele acestea mînă
istoria mai încolo: „Iară turcii, carii au scăpat, au luat-o prin păduri
și au eșit unde cură apa Símliei, la ținutul Tutóvei; acolo, în legea lor,
au dat laudă lui Dumnezeu că au eșit la lume. Iară Stefan V Vodă s-au
pornit după ei cu moldovenii săi și cu 2.000 de oaste leșească, ce i-au fost
venit întru ajutoriu și au gonit pre turci, pînă ce i-au trecut Siretiul
79 la Ionășești, unde se pomenește astăzi Vadul Turcilor și acolo, / de-asupra
Siretiului, la o móvilă mare, a Tecuciului, odihnind trei zile, i-au venit
veste de la starostele de Crăciuna (Crăciuna era o cetate la Putna,
deasupra Milcovului) cum că Radul IV, domnul muntenesc, vine cu
oaste asupra lui și întristîndu-se Stefan V, au răpezit la ostașii săi, de i-au
strins de sîrg. Atunci au sosit și Șendrea hătmanul, cumnatul lui Stefan V,
cu o samă de oști, ce au fost remas înapoi; sosit-au îndată și Costea
păharnicul cu altă samă de oaste, ce au fost gonit pre turci preste Siretiu.
Deci pe Șendrea l-au trimis Stefan V cu puțintei ostași în typ de
strajă înaintea oștei muntenești, cu carea lovindu-se, au învins muntenii
cei mai mulți pre moldovenii cei mai puțini și Șendrea hătmanul
încă au perit acolo, mai gios de Rîmnic, unde s-au și pomenit multă
vreme Movila Șendrei, de-unde ducîndu-l în satul Dolhéști, l-au îngropat
lîngă tată-său. Întîlnindu-se amîndoao oștile, adecă cea moldovenească
cu cea muntenească laolaltă, din sus de Rîmnic, și vitezește
bătîndu-se, au învins Stefan V pre Radul IV și au dat voe oștilor sale
de trei zile au prădat în Țeara Muntenească.

Zăbăvind Stefan V pînă ce i s-au adunat oștile cele împrăștiate la pradă, au strîns o samă de boieri din Valahia și din Moldova și, vorbindu-se laolaltă, s-au tocmit de au despărțit din Milcovul cel mare o parte de părău, ce vine pre lîngă Odobești și trece de dă în apa Putnei și pînă astăzi iaste otarul Țerei Moldovei și al Țerei Românești, acel părău, ce se desparte din Milcovul cel mare. Iară mai nainte au fost avînd țerile amîndoao price pentru otar, căci Țeara Muntenească vrea se fie otarul său pînă în apa Tótrușului; iară moldovenii nu lăsa, pînă au vrut Dumnezeu de s-au tocmit așa. Și au luat Stefan V Cetatea Crăciuna cu tot ținutul ce se chiamă ținutul Putnei și l-au lipit de Moldova și au pus părcălabii săi, pre Vîlcea și pre Ioann. /

---

[a] De data aceasta Șincai nu acceptă ca bune informațiile *Letopisețului* lui Ureche, pentru a nu știrbi din gloria învingătorului de la Vaslui.

80 Întorcîndu-se Stefan V cu oştile sale şi mergînd pre apa Bărladului în sus, i-au plăcut locul între Bărlad şi Vasluiu; drept aceaia pentru mulţemita că au biruit pre turci şi pre munteni, au început a zidi beserica Sîntului Ioann Mergătoriului înainte, în tîrg în Vasluiu, şi pre urmă şi case domneşti au făcut, cum se cunoaşte şi pînă acuma.

Aflîndu-se Stefan V Vodă la Vasluiu, i-au venit veste de sîrg cu olăcarii de la Soroca, cum Lobodă şi Neliváico, hătmanii cozăceşti, au întrat în ţeară şi pradă. Deci Stefan V Vodă îndată au şi mers asupră-le şi bătîndu-se noaptea cu cozacii la Grumăzeşti, cozacii s-au biruit şi prinzîndu-se Lobodă, Nelivaico s-au alungat spre Nistru cu o samă de cozaci, dintre carii bine mulţi s-au înecat cînd trecea Nistrul. Înecatu-s-au acolo şi Iora, polcovnicul cel vestit al cozacilor, de la carele pînă astăzi se chiamă locul acela Vadul Iorei. Iară Stefan V Vodă, după ce s-au înturnat de la gonirea cozacilor, au descălecat tîrgul Iaşilor şi au început a zidi beserica Sîntului Nicólae, carea custă şi pînă astăzi în oraşul Iaşilor, lîngă curtea domnească. De-aci s-au înturnat la scaunul său, în Suceava, unde cu foarte mare pompă s-au priimit de mitropolitul şi de alţi preoţi şi după ce s-au aşezat, au început a zidi mînăstirea S. Dimitrie din Suceava, de lîngă curtea domnească, apoi atunci s-au cununat cu doamna Voichiţa, fata Radului al patrulea, domnului muntenesc, iară pre mumă-sa cu mare cinste o-au trimis acasă, la bărbatul eii, Radul IV."[a]

După atîtea învingeri, pre Stefan V, domnul Moldovei, dintre craii de prinpregiur, care de care se bătea ca se-l tragă în partea sa, precum arată Dlugoş[20] scriind aşa: „Trimis-au şi Matiaş, craiul Ungariei, trei soli aleşi la Stefan, voevodul Moldovei, pre Domínic, prepósitul din Alba, pre Caspar de Otvan şi pre Mihail de Peştea, ca se-l tragă spre unguri, desbărîndu-l de craiul şi crăimea Poloniei, căci îi făgăduia tare ajutoriu asupra turcilor. De ajutoriu asupra turcilor, măcar că avea
81 mare op Stefan, voevodul Moldovei, / la atîta tătuşi nu s-au putut aduce prin Matiaş, craiul Ungariei, ca să se lase de poloni sau să se scoale asupra lor, precum foarte dorea ungurii. Deci Cazimir craiul încă îngrijîndu-se şi temîndu-se de nestătornicia lui Stefan, ca şi mai tare se-l lege şie pre Stefan, au trimis la dînsul pre Sîntămăria Mică din anul de-a-

---

[a] Textul reprodus este o interpolare a lui Misail Călugărul în *Letopiseţul* lui Grigore Ureche.

cum pre Stanisláv Vatróbca de Strezélţe, palatinul Belzului, şi pre Andreiu de Borşovíţe, prepositul din Lancícia şi canonicul din Cracovia, de l-au jurat de nou.“ Vezi mîndria, se nu zic nebunia amînduror neamurilor acestora, care credea că cu multe stoarceri de jurăminturi şi cu apărările unora asupra altora, vor supune şie pre toţi românii!

Mai pre urmă, în 21 septemvrie din anul de-acum, aşa scrie Matiaş, craiul Ungariei[21], cătră Thoma, magistrul sibienilor: „Înţelepte şi luătoriule de samă, noao iubite credinciosule! îţi poruncim ca îndată cît vei lua acestea, se dai lui Drácula, credinciosului nostru, din banii hărminţiei sau din veniturile cămerei din Ofenbaia, 200 de florinţi întru ajutorinţă, pre contul nostru; almintrelea se nu faci, supt mai mare mînie a noastră. Iară acestea, care le-am iscălit cu mîna noastră, după ce vei plăti acele 200 de florinţi, se le ţii la tine, pentru îndreptarea ta. Dat în Buda, în zioa S. Matheu, ap. şi evang., în anul Domnului 1475, al crăimilor noastre ceii ungureşti ş.c. 18, iară a Bohemiei 7. Matiaş craiul, cu mîna sa.“ Dracula acesta au fost Vladislav V, despre carele am vorbit la anii trecuţi şi vom mai vorbi la anii viitori.

[1] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1474. [2] *Annales Turcici* Leunclaviani ad ann. Hegirae
879. [3] Podestà, part. 1, cap. 11. [4] Calvisius in *Opere chron.* [5] Bucholcerus in *Indice*
chron., p. 435. [6] Brentanus in *Epit. chron.* ad ann. 1475. [7] Drechslerus in *Chronico*,
82 p. 85. [8] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1475./ [9] Cromerus, lib. 28, p. 418. [10] *Paralipomena*
rerum memorabilium, p. 328. [11] Georgius Fabricius, lib. 2. [12] Genebrardus, lib. 4,
p. 702. [13] Petrus de Reva, *Centuria* 5. [14] Brietius ad ann. 1475. [15] Bonfinius, Decad. 4,
lib. 3, in fine. [16] Petrus Albinus in *Commentatiuncula de Valachia*, p. 162. [17] Ioachimus
Cureus in *Annalibus Silesiae*, p. 194. [18] Dlugossius, l.c. [19] Constans Miron in *Chronico*
ms. Valachico, cap. 28. [20] Dlugossius, l.c. [21] Matthias Corvinus rex, apud Engel in
Antiq. Hist. Valachiae, part. I, p. 180.

Anul 1476. Despre acelea, care s-au întîmplat în anul de-acum lui Stefan V, domnului Moldovei, iarăş aşa cuvîntă Dlugoş[1]: „Mahómet II, împăratul turcilor, de nestîmpărată ură pornit asupra lui Stefan, voevodului Moldovei, pentru că nici tributul făgăduit i le-au plătit, Chilia încă o o au cuprins cu puterea şi în anul trecut au tăiat 120.000 de ostaşi turceşti, ş-au strins toată puterea, la Cetatea Sofiei (sau Sárdichei de demult), şi au purces în coantra lui, ca subjugînd Moldova, se o dea pe tribut oarecărui român, anume Alexandru, carele se zicea pre sine a fi frate

cu Stefan V. Cînd mergea împăratul turcesc cu prea mare gătire de oameni, de cămile și bombarde, la războiul acela, și acum ajunsese la Varna, cetatea Bulgariei, l-au întîmpinat fără de veste Martin Hórazit de Vroțimóvițe, solul lui Cazimir, craiului Poloniei, carele mai de mult se trimesese la turc, ci zăbăvise pentru mai multe pricini, dară mai vîrtos pentru că Stefan Vodă nu judeca a fi de folos solia. Martin acesta, avînd răgaz în 22 maiu de a vorbi cu Mahomet II, se ruga se dea pace lui Stefan Vodă, ... ci Mahomet i-au respuns că pentru pretenșugul polonilor ar fi făcut de ce se ruga Martin, de ar fi grăit mai nainte de a porni din Odriu, ci fiindcă acuma iaste mai în marginea Moldovei, nu poate călca făgăduința carea o au făcut voevodului Valahiei și che-
83 sariului tătăresc, prin ale cărora solii și rugăciuni s-au și plecat/ spre războiul acesta; tătuși, că nu se va împetri și se va lăsa de harț, de se va lega Stefan V Vodă că-i va plăti tot tributul, și cel trecut și cel viitoriu, va întoarce Chilia la prinţipatul Valahiei și va slobozi toți robii. Condiţiile acestea neplăcînd solului, au înștiințat pre Stefan Vodă despre toate și el s-au înturnat la craiul, în Marienburg......

Totdeodată mare oaste tătărească au venit întru ajutoriu turcului și intrînd în Moldova mai nainte de turci, au început a o năcăji cu sabie, cu foc și pradă; ci Stefan Vodă, de doi nemici așa de puternici, adecă de tătari și de turci, carii pe o vreme, dară de mai multe părți năvălise, nespăriindu-se, ci neînfricoșată inimă purtînd, mai întiiu au ars toate, pre-unde era se treacă vrajmașii, apoi întîiaș dată s-au apucat de tătari, de carii mai tare se temea decît de turci, și, cu ajutoriul lui Dumnezeu, pre aceia tare i-au învins și mai i-au stins; și cu atîta rîvnă au gonit pre cei ce fugea, cît pre mai mulţi au tăiat în fugă, decît în bătae. Deci spăimîntîndu-se tătarii, ca se poată fugi mai lezne și pre ușor, nu numai armele, ci și arcurile și foretrele cu săgeţile, șeile și hainele le lepăda și, ca niște turbaţi, goli sărea în apa Nistrului (nu a Dniperului sau Borystenului) de se îneca.

Înturnîndu-se Stefan V Vodă de la goana tătarilor, mai cu inimă s-au apucat de turci, dintre carii pre mai mulţi au tăiat cînd trecea Dunărea cu luntrile. După aceaia din păduri, unde se trăsese cu ai săi, lovindu-se cu turcii, mai ales cu cei ce se rîsipea după zăhărea, mai totdeauna remînea el biruitoriu și pre turcii cei robiţi, nefăcînd vreo alegere între dînșii, sau de vii îi belea, sau îi trăgea în țapă, pînă cînd

au împărțit turcul mulțimea oștilor sale și au încungiurat de toate părțile pre Stefan V Vodă. Așa turcul au învins atunci pre Stefan V Vodă tăind ca la 200 de moldoveni, dară lui încă nu i-au fost necruntată biruința, tăindu-se de Stefan și de ostașii lui, precum spun, mai la
84 30.000 de turci. / Pentru perderea aceasta moldovenii se clătise de către domnul său, ci Stefan V Vodă nebăgînd sama de toate, s-au gătit de noao bătae și s-au rugat și de Cazimir, craiul Poloniei, ca se-i trimite întru ajutoriu 12.000 de ostași, căci cu ajutoriul acela va lucra de turcul cu rușine va eși din Moldova.

Întru aceaia ciuma și foametea, doao rele nesufericioase, întrase în oastea turcului și mulți turci perea de dînsele în toate zilele. Numai o mîngaiare avea turcul și oastea lui, că Bessarab, voevodul Valahiei, pentru carele se și slobozise turcul la războiul acesta, cu oameni, cu hrană și cu toate ce era de lipsă, ajuta pre turci în toate lipsele lor și oastea muntenească, ca ceaia ce era de o limbă, de un nărav și știia toate ascunsurile moldovenilor, mai mult năcăjea pre aceștea decît turcii. Împăratul Mahomet II încă nemaiștiind de ce să se apuce, toate le pustiia cu foc și cu sabie în Moldova, de unde foametea din zi în zi tot creștea. Deci nemaiavînd ce mînca în Moldova, au năpădit și în Podolia, unde iarăș au ars vro cîteva orașe mai mici și vro cîteva sate. După aceaia vrînd Mahomet II se ia Suceava și Hotinul, mulți ostași au perdut supt amîndoao cetățile acestea și cu rușine i-au căutat a se înturna de la iale și a se apuca de altele.“ Așișderea scrie Cromer[2], Ioachim Cureu[3], Mihóvie[4] și Spondan[5].

Iară Miron logofătul scrie așa[6]: „În anul de la plăsmuirea lumei 6984, vezîndu-se împăratul turcesc, sultan Mahomet II, întratîta pagubă despre Stefan V Vodă și Cetățile Chilia și Alba nerescumperate, fiind încă supt stăpînirea lui Stefan V Vodă, gîndi singur, cu capul său, se meargă se între în țeară, se o stropșească și se o prade. Drept aceaia s-au și apropiat de Dunăre, unde Stefan V Vodă s-au nevoit se nu lase pre turci se treacă Dunărea; ci în zădar i-au fost acea nevoință, căci venind tătarii de o parte, turcii de altă parte, cu oaste fără numer, au
85 dat cale turcilor și s-au apucat de tătari, / pre carii lezne biruindu-i, i-au gonit pînă la Nistru. Vrea da războiu și turcilor, ci vezînd atîta tătărime cu împăratul și mulțime de oaste cu mulți pedestri, din sfatul și al boierilor, că-l sfătuia boierii să se dea la strimtoare, ca, de se vor

birui de turci, să se poată mai lezne apăra la loc strimt, și așa s-au dat Stefan Vodă cu oștile sale spre munți, unde ș-au ales loc de războiu la Valea Albă, la strimtoare, unde iaste acuma satul Războieni chiemat, de pe acela războiu, ce au avut acolo moldovenii cu turcii; și pedestrindu-se oastea, ca se nu nădăjduiască în fugă, ci în arme, datu-ș-au războiu, luni, iulie 26, care războiu trăind mult tîmp neales, de îmbe părțile ostenise, pînă cînd s-au biruit Stefan V de mulțimea turcilor. Perit-au de ai noștri atunci atîția, cît s-au înălbit locul de trupurile celor periți și mulți au picat și din boierii cei mari ș.c. (căci alții scriu că numai 200 de moldoveni au picat). Întru acest războiu au căzut Stefan V Vodă gios de pe cal, ci Dumnezeu l-au ferit de nu s-au vătămat. Turcii, de la Valea Albă s-au întors spre Suceava și arzînd tîrgul, s-au înturnat înapoi prădînd și arzînd țeara. Iară Stefan V Vodă, după ce au eșit turcii din țeară, au poruncit de au strins trupurile celor tăiați și, făcîndu-le movilă, deasupra eii au zidit beserica, carea pînă astăzi custă.

Am cetit la o hronică, că Stefan V Vodă, după ce au perdut războiul cu turcii la Valea Albă, de nou s-au înturnat și gonind pre turci pînă la Dunăre, atîta i-au periat, cît le-au căutat a lăsa toată prada, cîtă culesese din Moldova. Ci aceasta, istoricii streini nu o scriu, tătuși se poate crede, știindu-se cine era Stefan V Vodă; iară domnul muntenesc, Bessarab Vodă (sau Radul IV cel Frumos numit) mare ocară și rea cuvîntare au avut la toți domnii megiași creștinești."

Calvisie [7] despre istoria aceasta pre scurt, dară și pre înțeles, așa scrie: „În anul de la Hs. 1476, Mahomet II, vrînd se strice cu totul pre Stefan V, prințul Moldovei și al Valahiei, carele în anul mai dinnainte tare zdrobise pre turci, au ziderît pre tătari, ca, trecînd apa Tanáidului, 86 se vină/ se prade Moldova, că el încă trecînd Dunărea, o va prăda de altă parte. Stefan, părăsit de toți, numai în ajutoriul de sus nădăjduind, întîiaș dată s-au apucat de tătari, pre carii învingîndu-i, pînă la Nistru (nu Boristen), i-au întirit. De-acolo întorcîndu-se în coantra lui Mahomet, fiindcă nu avea atîta putere, cît ar fi trebuit se aibă, n-au cutezat a se bate aiavea cu dînsul, ci numai din leșuri atîta l-au năcăjit, arzînd și cetățile sale înaintea lui, ca se nu afle hrană, cît i-au căutat a lăsa Moldova (mai ales năcăjind pe turci și ciuma) și a mîntui Sinderóvia de unguri, pre carea de mult o încungiurase oastea craiului Matiaș."

Așișderea scriu *Annalii turcești*, cei de Leunclavie tălmăciți [8], Podestà [9], Fabrichie [10], Vossie [11] și Brentan [12].

Dlugoș [13], la cele ce le-am scris la începutul anului acestuia dintrînsul, adaogă și acestea: „Matiaș, craiul Ungariei, poftind laudă și din întoarcerea aceasta a lui Mahomet II din Moldova, pretutindenea s-au fălit prin cărți că Mahomet II simțind pornirea sa, nu s-au înturnat, ci au fugit din Moldova. Drept aceaia și papa Sixt IV și Ferdinand, craiul Neapoiului, și toți prinții și comunitățile din Italia, afară de povățuitoriul Mediolanului, carele nu s-au putut înșăla, au cules și pus la olaltă 200.000 de galbeni sau ducați și i-au trimis craiului Matiaș, ca se strice pre turc, căci făgăduia Matiaș craiul, că cu banii aceia nu numai va învinge pre turc, ci de tot încă îl va sodomi." Așa scrie Dlugoș, ci Matiaș craiul banii aceia nu i-au cheltuit asupra turcilor, ci asupra creștinilor, căci zice Ioachim Cureu [14], apărătoriul craiului Matiaș, precum urmează: „Italia, prin mișlocirea lui Ferdinand, craiului din Neapol, au trimis lui Matiaș, craiului Ungariei, 200.000 de galbeni, ca să se bată cu turcii, ci el, banii aceia, în anul ce au urmat, i-au rîsipit în războiul care l-au făcut asupra Austriei." Nici te mira că Ferdinand, craiul Neapolului, au lucrat ca se capete Matiaș, craiul Ungariei, de la stăpînii Italiei, acele doao sute de mii de galbeni, pentru că tocma în anul acesta, 1476, s-au căsătorit a treia oară Matiaș craiul cu Bea-
87 trice, fata lui,/ despre a cărora nuntă vorbind, așa scrie Bonfinie [15]: „Turcul vezînd că au înghiețat Dunărea și înțelegînd din spioni că ardelenii și românii au mers la nunta craiului Matiaș (carea s-au ținut în sfîrșitul anului 1476), cu oaste de 30.000 de călăreți au năpădit în Dachia (Moldova) și prădîndu-o foarte reu, 40.000 de suflete au robit și mai nainte de a se desghieța Dunărea iarăș s-au înturnat în Mesia-de-Gios sau Bulgaria." La care cuvinte ale lui Bonfinie, doao însemnă Gheorghie Irimie Haner [16]: „*Întîiu*, despre Beatrice, zicînd: „Aceasta au fost a doaoa muiere a lui Matiaș și au trăit mai mult decît el, precum se va arăta de-aci înainte. Drept aceaia eu nu știu cum scrie Bonfinie, în pagina 586, că doao mueri ale craiului Matiaș au murit mai nainte de a se căsători el cu Beatrice." La carea îndoială a lui Haner am respuns la anul 1458. *A doaoa*: îndoindu-se despre năpădirea turcilor în Dachia, pentru că despre aceasta n-au scris cineva dintre ardeleni,

ci eu voiu arăta, la anul îndată următoriu, că şi năpădirea aceasta au făcutu-o turcii cătră sfîrşitul anului 1476.

---

[1] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1476. [2] Cromerus, lib. 28, p. 422. [3] Ioachimus Cureus in *Annalibus Silesiae*, p. 195. [4] Michovius, lib. 4, cap. 71. [5] Spondanus ad ann. 1476, nro. 14. [6] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico*, cap. 29. [7] Sethus Calvisius in *Op. chron.* ad h.a. [8] *Annales Turcici* a Leunclavio editi ad ann. Hegirae 881. [9] Ioannes Bapt. Podestà, part. 1, cap. 11. [10] Georgius Fabricius, lib. 2. [11] Gerardus Ioannes Vossius, p. 105. [12] Brentanus ad ann. 1476. [13] Dlugossius, l.c. [14] Cureus, l.c., p. 196. [15] Bonfinius, Decad. 4, lib. 4. [16] Georg. Ierem. Haner, *Reg. Hung.*, periodi 15, § 366, nott. o et p.

Anul 1477. Năpădirea carea o au făcut turcii cătră sfîrşitul anului trecut în Moldova, şi despre carea în zădar se îndoieşte Haner cel înţelept, cum s-au zis la anul trecut, mai bine nu se poate arăta, decît din diplomatul craiului Matiaş, cel din Buda dat în serbătoarea Trupului lui 88 Hristos, din anul 1477./Prin care diplomat dăruieşte craiul, toate bunurile familiei De Márot, comitului Stefan de Bátor, judecătoriului curţei crăeşti.

Diplomatul acesta se află la Carol Vagner[1] şi Matiaş craiul, între altele, acestea zice într-însul: „Ca se tăcem slujbele cele prea mari, multe şi mai de demult ale comitului Stefan de Bator, am socotit ca cele mai proaspete vrednicii ale lui se nu le trecem vorba, pentru că, în anul trecut, după ce am luat Sabáciul, cu ajutoriul dumnezeesc, de la turci (la a căruia luare numitul comitul Stefan nu numai au fost de faţă, ci şi vitezeşte s-au purtat) şi ne-am înturnat cu fericire în Buda,... pre preanserinata crăiasa Beatrice de Arragónia, logodnica noastră, o au adus în Ungaria. Apoi după ce s-au rădicat (pînă a fi noi cuprinşi cu nunta carea din mila lui Dumnezeu, cu fericire o am isprăvit) împăratul turcilor, carele nu se mai satură de sîngele creştinesc, cu toate oştile sale, asupra crăimei noastre şi a Moldovei (aţiţat fiind şi de necredinciosul Bessarab, voevodul Ţerei Munteneşti, carele se desdinase de maestatea şi sîntă coroana noastră) şi mai toată Ţeara Moldovei o au cuprins şi supus şie şi noi, pentru zisele trebi în persoana noastră nu l-am putut opri, în locul nostru, din toată ceata credincioşilor noştri, pre numitul comitul Stefan l-am ales la războiul acesta, carele, întărit cu vîrtutea şi sîrguința sa și ajutat și de ceialalți credincioși ai noștri, pre numitul împăratul turcesc, în așa de rușinoasă fugă l-au luat, de țeara aceaia ni o au lăsat slobodă și în pace. Iară mai pre urmă fugărind pre împăratul turcesc din Moldova, din osebită porunca noastră au mers cu oștile sale asupra necredinciosului voevodului Bessarab și asupra Țerei Muntenești și acolo, pre Bessarab dinpreună cu turcii, pre carii îi lăsase împăratul spre paza țerei, l-au bătut și, după ce la rușinoasă fugă l-au silit și l-au alungat din țeară, au așezat acolo alt voevod, pre carele l-am fost ales noi."

Din cuvintele acestea chiar se vede că pînă au ținut nunta craiului Matiaș I cu Beatrice, fata cea de după gard a lui Ferdinand, craiului Neapolului[2], Mahomet II au prădat Moldova și doară și Ardealul, precum mărturisește Bonfinie, la anul trecut, ci pre Mahomet II mai mult l-au fugărit din Moldova Stefan V, domnul Moldovei, decît comitul Stefan de Bator[a] ; pe Vladislav V încă mai mult l-au ajutat Stefan V, 89 decît/ Stefan de Bator, se capete iarăș domnia Valahiei, pentru că zice Dlugoș[3]: „Stefan, voevodul Moldovei, bărbatul cel inimos, după ce ș-au cîrpit oastea cea de turci sfîrticată, prin noi și de la coarnele plugului luați vonici, ca se nu-și petreacă tîmpul fără folos, pre la zioa Sîntului Martin au întrat cu oastea sa în Valahia și pre Radul IV (fiiul lui Vlad sau Vladislav III) Dracula carele era pus domn Valahiei de împăratul turcesc, dîndu-i-se acesta prin cetățenii din Brașău, l-au prins și după ce au cuprins toată Valahia și au tăiat sau alungat pre turcii cei întrînsa aflați, pre Țipulița l-au pus domn Valahiei, apoi întrînd în ținutul Totrúșului, l-au luat de la turci împreună cu veniturile care le avea turcii din ocnele de-acolo." Cromer[4] încă scrie: „Stefan, palatinul Moldovei, într-armîndu-se numai din sine, au prădat Țeara Muntenească și au prins pre Radul sau Dracula, palatinul țerei aceștiia, vînzîndu-l cetățenii din Brașău. Apoi alungînd pe străjarii turcești din Valahia, au pus într-însa domn pe Țipulissa, carele era unul dintre boierii săi. Ba și ținutul Totrușului încă l-au năcăjit cu sabie și cu foc și ocnele cele de sare dintrînsul le-au ars cu foc."

---

[a] Matei Corvin se laudă atunci cînd afirmă că datorită lui Ștefan Batori au fost puși pe fugă turcii din Moldova, în anul 1476. În desfășurarea războiului dintre Ștefan cel Mare și turci a jucat un rol și oastea ungurească, în sensul că apropierea ei, prin Ardeal, de granițele Moldovei, a contribuit la retragerea grabnică a lui Mahomed al II-lea.

Din zisele acestea ale craiului Matiaş I, ale lui Dlugoş şi ale lui Cromer, care le aduseiu aci, aşa scrie şi închide preavestitul Enghel[5]: „Spre iarna din anul $147\frac{6}{7}$, au venit iarăş turcii şi au robit din Moldova, pînă cînd au ţinut nunta craiului Matiaş I, 40.000 de oameni, cu ajutoriul şi din sfatul lui Dracula, Radului IV, voevodului muntenesc, celui plecat spre partea turcilor, pre carele aci (după cum arată Prai[6] şi Vagner[7]), hrisoavele ungureşti îl numesc Bazarád. În sfîrşitul anului 1476 au trimis craiul Matiaş pre generariul său, Stefan Batori, cu oaste, carele înţelegîndu-se cu voevodul din Moldova (Stefan V), au scos pre turci din Moldova; după aceaia de grabă au trecut în Valahia şi pre Radul, cel poreclit Dracula, precum îl numesc Dlugoş şi Stricovschi, la atîta l-au adus, de n-au avut unde scăpa, fără numai în Braşău, pre-
90 cum arată epistola lui Stefan Batori, cea către sibiieni scrisă / din tabăra oştilor crăeşti, de lîngă Bucureşti, în 11 noemvrie din anul 1476, de la Eder[8]. Iară cetăţenii din Braşău au dat pre Radul potrivnicului său, lui Stefan V, domnului Moldovei, de i-au stins viaţa. Radul acesta se vede a fi fost Radul, cel Frumos numit în hronica Ţerei Munteneşti, carele au făcut mînăstirea Tănganul.“

Tot acelaş Enghel, la locul însemnat cu ceva mai în gios, aşa mînă istoria mai încolo: „Vlad Ţăpăluş, a doaoa oară, în anul 1477. S-au omorît de şerbul său, precum se vede, în anul 1479. Stricovschi[9] zice că Stefan, voevodul Moldovei, au pus voevod muntenesc *(woieawoda multanskii postavit)* pre un boieriu al său, anume Ţipulissa...“

Sfîrşitul lui Vlad aşa îl spune Dlugoş: că îmblînd Vlad odineoară călare pe cîmp, i s-au tăiat capul, cu viclenşug, de un şerb al lui. Doară din îndemnul turcilor, pentru că aceştea au dobîndit capul lui şi prin mai multe cetăţi l-au purtat, tras într-o ţapă, ca, de toţi, să se vadă. Mi se pare că muntenii n-au putut suferi pre Vlad Ţăpăluş, măcar că, după *Annalii* lui Filştih, au zidit mînăstirea Snegovului şi, după scrisoarea cea typărită de supt numerul LXXII după ce iarăş au dobîndit domnia, cu mult mai bine şi creştineşte s-au purtat; ci au mai voit a se da pre sine supt stăpînirea turcilor, decît a remînea supt domnia lui. Uciderea aceasta se vede a se fi întîmplat la anul 1479.“

Aşa Enghel, dară eu voiu arăta la anul 1481, că Vladislav V sau Ţăpăluş Vodă, domnul Ţerei Munteneşti, încă trăia în anul acela. Anonymul românesc[10] mi se vede a scrie mai accurat despre dînsul, cînd așa cuvîntă: „Vlad Vodă Țepeluș, a doaoa oară, la leat 1477. Acest domn iaste tată Radului Vodă celui Mare. Acest domn au făcut mînăstirea Glavaciocul și murind au isprăvitu-o fiiul său, Radul Vodă, după pisania mînăstirei, la leat 1496. Acest domn avînd războiu cu Stefan Vodă V, domnul Moldovei, la Rîmnicul Sărat, au perit în oaste, după ce au domnit a doaoa oară, ani 16", adecă au perit Vladislav V, domnul muntenesc, în anul 1493, după moartea lui Matiaș I, craiului Ungariei, căruia cum că i-au fost protivnic cît au apucat a doaoa oară domnia, arată epistola comitului Stefan de Bator, carea o voiu aduce la anul 1481 și așa sminteşte preavestitul Enghel și aci în hronologiă. De au dus capul **91** lui Vladislav V la turci și aceștea l-au purtat înțăpat, / din oraș în oraș, ca se-l vadă, nu e de a te mira, că prea mult năcăjise mai nainte pre turci și întru atîta îi spăriiase, cît, cînd era rob în Ungaria, încă se temea de dînsul, căci scrie Bonfinie[11]: „Craiul Matiaș, pre solii turcești nu-i slobozea se vină înaintea lui, mai nainte de a le arăta pre Dracula, protivnicul cel mai mare și mai groaznic al turcilor, pre carele îl avea rob. Iară solii turcești vezînd omul, de la care așa de groaznice chinuri suferise turcii și de atîtea ori se învinsese și fugărise, mai lezne se aducea de îndelunga pacea și făcea trévgele."

Dlugoș[12] încă așa scrie despre a doaoa domnie a lui Vladislav V, domnului Valahiei: „Acelaș Matiaș, craiul Ungariei, pre Vladislav Dracula, voevodul Valahiei (nu al Bessarabiei), după ce l-au ținut rob mai doisprăzece ani, cu Stefan, voevodul Moldovei, împreunîndu-și oștile laolaltă, iarăș l-au pus domn în Valahia și i-au poruncit se țină războiu asupra Valahiei și asupra lui Totrúș, prefectului eii, celui de împăratul turcesc într-însa pus, ca cu atît mai tare se tragă pre Stefan Vodă în partea sa, în coantra craiului Cazimir. Carii, măcar că în bătaia dintîiu au învins pre munteni și au cuprins toate cetățile sau orașele Valahiei, întru a doaoa bătae tătuși muntenii ajutoriți de turci, pre amîndoi i-au învins și i-au înterit din Valahia și mai pre urmă Totruș, prefectul împăratului turcesc, înturnîndu-se, au cuprins Valahia; ci Dracula au perit în bătaia aceaia, prin viclenșugul șerbului său." Aci destul de încîlcit scrie Dlugoș și eu nu mă pricep, cine ar fi fost Totruș acela, pre care îl zice a fi fost prefect Valahiei. Doară prin Totruș înțelege pe Radul IV sau cel Frumos, domnul Valahiei, ci acesta s-au tăiat de Stefan V, domnul Moldovei, cum s-au arătat mai nainte. Hronologia încă o prea încîlcește aci Dlugoș.[a]

Iară Gheorghie Fránțes[13] la anul de-acum, scrie: „În luna lui septemvrie din anul de la zidirea lumei 6985, iară de la Hs. 1477, Mahomet II mai mult biruit decît biruitoriu, s-au înturnat din Valahia și pe beglerbegul l-au lăsat în Cetatea Sofiei, iară el s-au dus în Odriu."

Matiaș I, craiul Ungariei, prin hrisovul său cel dat din Buda, în ajunul Ispasului din anul acesta, 1477, carele se află la Cornides[14], au stricat abbația din Cherț și veniturile eii au-el dăruit prepositúrei din Sibiiu.

92 Mai pre urmă, la anul acesta scrie Miron logofătul[15], / zicînd: „În anul 6985, noemvrie 8, au reposat Theoctíst, mitropolitul de Suceava". Aci mă mir cum poate se fie cu cale de au scris și Ureche vornicul că întru acestaș an au reposat doamna Maria, ce era de la Mágop. Dară Stefan Vodă avea doamnă pre Voichița, fata Radului Vodă; ci poate se fie murit Voichița mai nainte și pre urmă se fie luat Stefan Vodă pre doamna aceasta de la Magop."

[1] Carolus Vagner in *Diss. de Cumania.* [2] Timon in *Epit. chron.*, p. 80. [3] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1477. [4] Cromerus, lib. 28, p. 425. [5] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 180 seq. [6] Pray, *Diss.*, p. 148. [7] Vagner, *Collect. Hist. general.*, 1802, Dec. 1, p. 32. [8] Eder, *Obss. Crit. et Pragm.*, p. 157. [9] Strikovski, edit. Königsberg, p. 657. [10] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [11] Bonfinius, Decad. 4, lib. 2. [12] Dlugossius, lib. 13 ad ann. 1476. [13] Georgius Phranzes in *Chronico*, lib. 3, cap. 30 et ultimo. [14] Daniel Cornides, *Mss. dip.*, tom. 3, p. 23. [15] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico*, cap. 29.

Anul 1478. În anul trecut, 1477, Matiaș I, craiul Ungariei, iarăș se sculase cu războiu asupra Austriei[1]; drept aceaia turcii, în anul de-acum, 1478, mare gătire au făcut asupra românilor și asupra Ardealului, precum arată hrisovul lui Petru Ghéreb, carele se află la Cornides[2] și sună așa: „Petru Ghereb de Vizócna, voivodul Ardealului și comitul secuilor, tuturor și fieștecărui nobil și altor cameni cu moșii din comitatul Dăbîcei, sînătate! Fără de spunerea noastră mai pre larg, toți și fieștecarele dintre voi trebue se știți primeșdiile, în care iaste toată Țeara Ardealului; primeșdiile acestea, ca se le lecuim la vremea sa, am otărît se ne adunăm și se ne sfătuim la olaltă. Pentru aceaia voao și fieștecăruia dintră voi, tare și vîrtos vă poruncim, în numele craiului, ca pe a doaoa duminecă din Păresima acum viitoare, fieștecare, în persoana sa (luîndu-se afară nobilii cei mai mișei de o casă), se vă aflați în Mediáș, supt obicinuita pedeapsă, unde și noi vom merge, ca împreună cu voi se ne sfătuim despre lucrurile țerei, ca se nu cădem, pentru lenea noastră, supt robie vecinică. Almintrelea se nu faceți, supt pedeapsa de voi știută. Dat în Șilíndul Mare, în 2 făurariu din anul 1478.“

---

[a] În lungul șir de știri despre faptele care s-au petrecut în Țara Românească după campania din 1476 sînt unele confuzii. Trebuie arătat că la inițiativa lui Ștefan ce Mare și cu concursul oastei transilvane de sub conducerea lui Ștefan Batori, Vlad Țepeș a fost pus domn în Țara Românească în luna noiembrie 1476. Vlad Țepeș fiind omorît în decembrie 1476 de către Laiotă, care venea cu ajutor turcesc, Ștefan încearcă în cursul anului 1477 să pună în scaunul Țării Românești pe Țepeluș.

[1] Bonfinius, f. 596 seqq.; Timon in *Epit. chron.*, f. 81 seq. [2] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 157./

93 **Anul 1479.** Gatirea cea mare a turcilor din anul trecut asupra românilor și asupra Ardealului, s-au ivit în anul de-acum, 1479, pentru că împăratul turcesc, Mahomet II, au trimis pre Ali begul asupra lor, cum scriu: Túbero[1], cu 40.000, Bonfinie[2]; Nadani[3] și Bucolcer[4], cu 60.000, *Annalii besericei din Brașău*[5], cu 65.000, Ens[6], Brietie[7] și Foresti[8], cu 100.000, carele prădînd mai nainte Valahia, au întrat în Ardeal, ci nu bine i s-au întîmplat eșirea dintr-însul, pentru că fu încungiurat în șesul Jibetului de comitul Stefan de Bator, voivodul Ardealului, și de Paul de Canisa, comitul Timișoarei, și așa de tare frînt, cît în bătaia aceaia au căzut 30.000 de turci numai 8.000 ungureni picînd, și Alibegul încă de-abea au scăpat. Precum scriu tot aceiași istorici. Din Bonfinie[9] și aceaia se reschiră, că, în bătaia aceaia, mai mult au făcut românii și sasii din Ardeal[a].

Precum mi se pare, moldovenii în anul acesta, 1479, n-au avut vreo bîntuială despre turci, căci zice Miron logofătul[10]: „Ureche vornicul scrie că în anul 6987 au început a zidi Stefan V Vodă Cetatea Chiliei și o au sfîrșit întru acestaș an, iulie 16, care lucru nu se poate crede, într-un an se o fie isprăvit, ci s-au adaos vreo cetățuică mică, cătră cea mare cetate. Cum am înțeles de o samă de boieri de țeară, mai ales din Panaite, ce au fost postelnic mare, s-au dires și s-au mai întărit Cetatea Chilia, trăgîndu-i și alte pînze... sau niscai turnuri adăogînd și întărind baștele și șanțurile. Întru acestaș an și lună 25, au murit și Bogdan Vodă, feciorul lui Stefan Vodă. Aci ved că iarăș au murit doamna, ci numele nu i-l scrie."[a]

---

[a] Este vorba de lupta de la Cîmpul-Pîinii, din 13 octombrie 1479.

Ce scrie preavestitul Enghel[10] la anul acesta, despre Vladislav V sau Vlad Țăpăluș, domnul Valahiei, și despre Vlad, fiiul lui Radul IV, numai bîrfeală iaste, precum voiu arăta la anul 1481.

Polonii încă nu ș-au uitat de obicinuita lor mîndrie, ci în anul de-acum iarăș au poftit ca Stefan V, domnul Moldovei, se le joare de nou, căci se află la Doghiel[11], regestrul acesta: „În anul 1479, cărțile omagiului făcut lui Cazimir craiului de Stefan, palatinul Moldovei, că el însuș, în persoana sa, va jura craiului în Colomia, cînd se va chiema, după șese luni."

94

[1] Tubero, p. 149. [2] Bonfinius, f. 612. [3] Nadanyi, p. 191. [4] Bucholcerus in *Indice chronol.*, p. 439. [5] *Annales templi Coronensis* ad h.a. / [6] Ens, p. 158. [7] Brietius in *Chronico universali*, ad ann. 1479. [8] Foresti nel *Mappamondo istorico*, lib. 2, cap. 3. [9] Bonfinius, Decad. 4, lib. 6. [10] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. I, p. 182. [11] Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 603.

Anul 1480. Perderea turcilor cea din anul trecut, de la șesul Jibetului, precum scrie Haner[1], au dat inimă comitului Stefan de Bator, voivodului Ardealului, de au trecut și în Valahia, asupra lor. Căci zic *Annalii besericei din Brașău*: „1480: Ciumă groaznică au fost în toată Țeara Bîrsei, iară Stefan de Bator au întrat în Țeara Muntenească se bată Nicopoiul." Dară ce au isprăvit Stefan de Bator la Nicopoiu, nu se știe.

Miron logofătul încă zice[3], la anul de-acum: „Iară în anul 6988 au murit Petru Vodă, al doilea fecior al lui Stefan Vodă."

[1] Georgius Ieremias Haner, *Reg. Hung.*, periodi 15, § 370. [2] *Annales templi Coronensis* ad h.a. [3] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico*, cap. 29.

---

[a] În pasajul reprodus se împletește textul *Letopisețului* lui Ureche cu comentariul lui Nicolae Costin.

Anul 1481. Matiaş I, craiul Ungariei, măcar că nu înceta de a se bate în Austria cu împăratul Frideric III, după cum scrie Bonfinie[1], tătuşi de turci încă apăra Ungaria, prin comitul Stefan de Bator, voivodul Ardealului, al căruia hrisov cătră Thoma Altembergher, magistrul cetăţenilor din Sibiiu, ce se află la Cornides[2], aşa sună: „De frunte prietene, noao adeverat iubite! lucrurile cele noao, care ni le-aţi fost scris mai de demult despre Hádor şi calea turcilor spre Ruşava, au fost adeverate, iară cum şi cînd s-au întîmplat şi cu ce rînd le-au slujit lor norocul în Ruşava, din cărţile părcălabilor noştri din cetăţuica Devei, care vi le trimitem cu cărţile acestea, chiar veţi putea înţelege. Iară acum ne-au înştiinţat braşovenii că măcar că Ţăpăluş, Czypelles, voevodul părţilor munteneşti (sau al Valahiei), oastea şi oamenii ţerei sale pentru aceaia i-au rădicat, ca se meargă se bată Cetatea Chiliei, întru aceaia tătuşi acelaş Ţăpăluş cu toţi oamenii şi oastea sa, s-ar fi tras supt munţi, aşteptînd venirea turcilor. Carii turci, după ce vor sosi, 95 îndată vreau se între în Ardeal, a cărora/ năvălire, cu ajutoriul lui Dumnezeu, vrem se o împedecăm. Drept aceaia vă înştiinţăm prin acestea, şi în persoana crăiască prea vîrtos vă poruncim ca, cît veţi vedea acestea, îndată şi fără de zăbavă, atîţia ostaşi şi călăreţi, cîţi ostaşi plătiţi trebue se daţi şi se trimiteţi, se trimiteţi din sasii voştri la noi, în Cohalm, unde vom fi şi noi în zilele acestea şi celoralalţi sasi se le porunciţi ca în toată vremea se fie gata şi cu grijă. Scaunelor Mercurei, Şébeşului şi celoralalte scaune, ce sînt de cătră Haţeg, încă se le porunciţi, ca acelea se fie gata şi cînd se vor chiema prin părcălabii noştri din cetăţuica Devei, îndată se le meargă întru ajutoriu. Drept aceaia poftim ca almintrelea se nu faceţi. Dat din Bogata, marţi, înaintea ss. apostoli Filip şi Iacob (carii cad în 14 noiemvrie, după cărindariul vechiu), din anul 1481. Comitul Stefan de Bator, voivodul Ardealului."

Hrisovul acesta, carele se ţine în original, în arhivul sasilor din Sibiiu, supt numerul 401, de l-ar fi socotit preavestitul Enghel, nu ar fi scris acelea despre Vladislav V sau Vlad Ţăpăluş Vodă, domnul Ţerei Munteneşti, care le-am adus la anul 1477, nici ar fi scris la anul 1479, aşa[3]: „Vlad V, unul dintre feciorii lui Radul Dracula (adecă al lui Radul al patrulea), s-au pus de turci domn Valahiei, în anul 1479, şi tocma de dînşii s-au şi măzălit, în anul 1492, pentru prepusul că se înțelege cu ungurii ș.c.“, ci ar fi lăsat zisele *Anonymului românesc*, care le-am adus la anul 1477, se fie adeverate.

Din hrisovul craiului Vladislav II, cel trimis „Măritului Vlad, voevodului, fiiului reposatului Dracula“, adecă fiiului reposatului Radului IV (căci Radul IV s-au numit de unguri numai Dracula), care hrisov îl voiu aduce întreg la anul 1495, cînd s-au și dat, s-ar vedea că Vlad, fiiul Radului IV ar fi domnit în Valahia, precum zice preavestitul Enghel, dară atunci Vlad acesta n-au fost al cincilea, ci al șeselea, după cum arată sireaoa domnilor muntenești, cea în hronica aceasta întărită, nici au putut începe a domni în anul 1479, pentru că Vlad sau Vladislav V, în anul acesta, 1481, încă trăia, după cum arată hrisovul aci adus. Așadară mie mi se vede că turcii au vrut se pună domn Valahiei pe Vlad VI, dară Vlad sau Vladislav V, aceasta n-au îngăduitu-o, ci mai bine el
96 s-au plecat în partea turcilor, ținînd/ pre ascuns și cu ungurii, cum se va arăta la anul 1492, numai ca se-și țină domnia. Și așa Vlad VI au trecut în partea ungurilor și au cercat mai adeseori ca se poată apuca domnia, ci nu o au putut apuca de Vladislav V.

Miron logofătul[4] încă așa scrie: „În anul 6989, în luna lui iulie, zile 8, s-au făcut războiu în Țeara Muntenească; s-au bătut Stefan Vodă cu Țepăluș Vodă la Rîmnic și, cu ajutoriul lui Dumnezeu, au biruit Stefan Vodă pre munteni. Perit-au mulți munteni; luat-au Stefan Vodă toate steagurile lor și mulți boieri muntenești au picat întru acest războiu, și pre Țăpăluș Vodă l-au prins viu și i-au tăiat capul. Despre partea lui Stefan Vodă încă au perit mulți oameni și boieri de frunte. Pus-au Stefan Vodă muntenilor domn pe Vlad Vodă Călugărul, carele mai pre urmă au făcut viclenșug asupra lui Stefan Vodă, pentru că au dat ajutoriu turcilor, cînd au mers turcii de au luat cetățile și au prădat țeara. Iară Stefan Vodă după bătaia cu Țăpăluș Vodă, cu mare laudă s-au înturnat la Suceava.

Zic unii într-alt typ de Țăpăluș Vodă, cum atunci au fost prins Stefan Vodă pe Radul Vodă carele au fost ațițătoriu de păgîni asupra creștinilor și i-au ajutat și brașovenii tăind pre turci, și luînd Țeara Muntenească au lăsat pre Țăpăluș în locul său; ci ori cum ar fi fost, izbînda tot au fost a lui Stefan Vodă.

Aceasta încă o zic unii, să se fie arătat lui Stefan Vodă la acest războiu, sîntul mártor Procópie îmblînd asupra războiului călare și întrarmat ca un viteaz; şi e de a se crede că dacă s-au înturnat Stefan Vodă la Suceava, au şi zidit beserica S. Procopie, de la satul Bădeuţ, carea şi pînă astăzi custă." Pînă aci Miron, destul de încîlcit, ci tu le descurcă după cele ce am zis mai în sus. [a]

[1] Bonfinius, f. 592 seqq. [2] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 67. [3] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 182. [4] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico*, cap. 29.

Anul 1482. La anul de-acum am aflat hrisovul acesta, ce se găseşte la preanvăţatul reposatul Daniel Cornides[1], oarecînd iubit prietenul mieu, şi sună aşa:/

97 „Noi, Matiaş, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ş.c., facem înştiinţare, prin rîndul acestora, tuturor cărora se cuvine, că măcar că din deregătoria crăimei şi presosinţa dărniciei noastre am obicinuit a dărui pre cei vrednici, tătuşi mai mult sîntem detori a arăta bunătatea şi dărnicia noastră cătră acela, carele s-au născut din sîngele nostru. Drept aceaia, precum am cunoscut din plecarea firei, că trebue se iubim pre unul născut fiiul nostru, luminatul Ioann, duxul Liptoviei şi comitul de Huniad, aşa şi voind ca pre dînsul, din cea mai din lăuntru dragoste a inimei noastre, cu carea mai ales îl iubim, se-l înălţăm cu mulţimea bunătăţilor şi darurilor crăeşti, precum se cuvine unui fiiu de craiu, şi ca se strălucească în numitul fiiul nostru, şi după aceaia în rămăşiţele lui, focul dragostei noastre, cetăţuica Sócloş din preună cu oraşul iarăş Socloş numit din comitatul de Barania (care au fost mai nainte ale măritului Iob de Gara, dară prin moartea şi stîngerea seminţei aceluia, cu carea au venit la sîntă coroana numitei crăimei noastre ungureşti şi aşa la maestatea noastră, după cea veche şi priimită lege şi obiceiul crăimei ungureşti) şi din preună cu alte oraşe, sate, moşii, prediuri, vămi, ce se ţin şi s-au ţinut mai de demult de numita cetăţuică şi numitul oraş, aşişderea toată cădinţa crăiască, de cumva o am avut în numitele cetăţuică, oraş, sate, moşii, prediuri, vămi şi altele, sau

---

[a] Documentul păstrat de la Ştefan Batori ne arată că, în anul 1481, Ţepeluş împreună cu turcii se pregătea să atace Transilvania. În fapt, Ţepeluş şi turcii au pătruns în Moldova, prădînd Ţara-de-Jos „pînă sub lunca cea mare", octombrie, 1481. Ştefan cel Mare îşi strînge oastea şi îi urmăreşte pe năvălitori. Cu concursul ardelenilor, în locul lui Ţepeluş, care este omorît la Glogova, a fost pus domn în anul următor Vlad Călugărul.

s-ar ţinea de măiestatea noastră în ori ce typ, şi aşişderea cu toate folosurile şi toate pertinenţiile, adecă cu pămînturile arătoare, cele lucrate şi cele nelucrate, cu rîturile, păşunile, cîmpii, fînaţele, pădurile, dumbrăvile, dealurile, văile, viile şi dealurile de vii, apele, rîurile, peşterile, pescuiturile, cursurile apelor, cu morile şi cu locurile de moară, iară preste tot cu întregimile tuturor folosurilor şi pertinenţiilor lor, oricum se chiamă, supt metele cele adeverate şi bătrîne, numitului duxului Ioann, fiiului nostru celui prea iubit, moştenilor şi remăşiţelor lui tuturor (de vor fi aşa, precum se zice, cele mai sus zise), cu socoteală, din neclătită ştiinţa noastră şi din bunăvoinţa şi a preanserinatei doamnei Beatricei crăiesei, muerei noastre ceii prea iubite, din mînile noastre/ 98 cele crăieşti le-am dat, cinstit şi dăruit, ba i le dăm cinstim şi dăruim, cu cădinţă de pururea şi nechiemăcioasă îndărăpt, ca se le ţină, moştenească şi aibă, neclătită remînînd cădinţa altora, prin rîndul şi mărturisirea cărţilor acestora, care le vom preface în formă de privilegion, cînd ni se vor aduce îndărăpt. Dat în Buda, în dumineca Qvasimodo din anul D. 1482, în anul crăimilor noastre, al Ungariei ş.c. 25, al Bohemiei 13.“

Iată că din hrisovul acesta chiar se dovedeşte ce am scris la anul 1458 despre Ioann Corvinul, feciorul craiului Matiaş I, adecă că pre el l-au avut Matiaş, craiul Ungariei, din fata lui Ladislav de Gara, muierea sa cea dintîiu şi pentru aceaia i-au dăruit Socloşul, bunul lui Iob de Gara, fratelui mumînei lui.

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 123.

Anul 1483. Miron logofătul[1] la anul de-acum scrie, zicînd: „În anul 6991 au început Stefan Vodă a zidi cetatea la Tîrgul Romanului, ce se chiamă Smeredóva.“

Iară preanvăţatul Daniil Cornides[2] aduce o epistolă a lui Urban, alesului şi întăritului eppului Iavrinului şi thesaurariului crăesc, carea epistola o au trimis Urban către sasii din şepte şi doao scaune săseşti şi din Ţeara Bîrsei şi sună aşa: „Înţelepţi boieri! noao cinstiţi prieteni! Am priimit cărţile şi scrisorile voastre; pentru aceaia se ştiţi că, după cum v-aţi fost rugat de noi, aşa am arătat preanserinatului d. craiului nostru sîrguinţa şi înţelepciunea voastră, carea o aţi purtat în toate tre-

bile numitului preanserinatului domnului craiului nostru şi acuma încă necurmat o purtaţi, şi, drept aceaia, mărimea sa încă cu plăcere v-au dăruit voao ţinutul Făgăraşului, carele s-au ţinut pînă acum de boieriul Udrísta. Cărţile preanserinatului domnului craiului nostru despre ţinutul acela, vi le trimitem, cu puterea cărora îl puteţi cuprinde şi ţinea pre sama voastră,/ numai vă rugăm pre iubirile şi pretenşugurile voastre, 99
ca ajutorinţa şi veniturile crăeşti din mişlocul vostru cît mai curînd se le plătiţi, ca şi mărimea crăiască se sîmtă că sînteţi sîrguitori. Dat în Buda, duminecă înaintea serbătoarei s. văduvei Elisavetei, din anul D. 1483. Urban ş.c."

Aşadară, Matiaş craiul au stricat, în anul de-acum, aceaia ce s-au fost aşezat în anul 1467, despre Făgăraş, Omlaş şi Rogna împreună cu toată adunarea ţerei, adecă: ca ţinuturile acestea toate trele se le ţină pre sama domnilor acelora, carii se vor măzăli din Moldova sau din Valahia.

Preavestitul Enghel[3] încă aşa scrie: „În anul 1483, Matiaş craiul, prin Petru de Varda, arhiepiscopul din Colocea, au făcut cu turcii pace pe cinci ani, în carea, *«in conditionibus induciarum per oblivionem nequaquam de inferioris Mysiae tyranno cautum erat»* adecă: «despre Moldova şi Valahia nu se făcuse pomenire în tractatul acela cu tyrannul (nu cum tîlcuieşte Engel cuvîntele cele lătineşti) din uitare»". După aceaia ajungînd Matiaş craiul la sultanul turcesc pentru Stefan, voevodul Moldovei (în anul 1484) şi aruncînd turcilor că scularea lor asupra Moldovei iaste stricarea păcei, cu sumeţie i-au respuns Baiazet II că el nu se teme mai reu de moarte, decît de stricarea păcii, ci Matiaş craiul se cerce cartea despre pace scrisă şi însuş va vedea că întru aceaia nu se cuprinde vre un cuvînt despre Moldova sau Valahia." De-aci au luat prilej craiul de pe Petru de Varda, pre carele mai nainte încă nu-l putea suferi, l-au trimis la prinsoare în Arva.

---

[1] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico*, cap. 29. [2] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3; p. 34. [3] Ioann. Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 182 seq.

Anul 1484. La anul acesta aşa scrie secretariul lui Malatesta la Leunclavie[1]: „Baiazet II au petrecut trei ani fără de grijă, după ce au învins

100 și alungat pe fratele său/ Zeme, apoi însoțîndu-se cu tătarii, au gătit 350 de corăbii și altă oaste mare pre uscat, ca se meargă cu războiu asupra voevodului din Carabogdania și se-i înfrîngă puterea. Întrînd în țeara acestuia, toată o au stricat cu foc și cu sabie și au luat orașul Chiliei, dîndu-i Mașalác, castellanul sau părcălabul și vînzătoriul patriei, și cetatea.

Au purces de-aci turcii și tătarii, cu prea mare oaste la Cetatea Moncastrului și supunîndu-li-se cetatea, ca cetățenii se-și țină viața și averile, nu ș-au ținut făgăduința, ci Baiazet II, ca la 500 de familii au dus din Moncastru în Țarigrad."

Cromer încă zice[2]: „Baiazet II avînd liniște acasă, ca se izbîndească rușinea și perderea, carea o suferise tatăl său de la Stefan (V, domnul Moldovei), în anul de la Hs. 1484 au pornit asupra Bessarabiei și a Moldovei, pre apă și pre uscat și nu fără mare vărsare de sînge au luat cetățile cele prea tari, Chilia de lîngă sboccatura Dunărei și Moncastrul de lîngă sboccatura Nistrului în Marea Neagră și au prădat toată Moldova, în anul de-acum și în cel viitoriu, precum se va vedea îndată. S-au tras în laturi atunci Stefan, văzîndu-se mai slab decît turcii și ținîndu-se în locuri păduroase, selbatece, și strimte au năzuit la Cazimir, craiul Poloniei, pentru ajutoriu, făgăduindu-i că numai ce îi va jura credință."

Despre luarea cetăților Chiliei și Moncastrului prin turci, Miron logofătul[3] așa scrie: „În anul 6992, sultanul Baiazet II, cu mare oaste au întrat în țeară și au bătut Chilia și Cetatea-Albă, înse acolo au fost și domnul muntenesc, Vlad Vodă Călugărul, cu muntenii întru ajutoriu, cum mai sus s-au zis că au făcut viclenșug asupra lui Stefan Vodă, de au dat ajutoriu turcilor. Și în 14 zile ale lui iulie au luat Cetatea Chiliei,
101 în zilele părcălabilor Ivașco și Máxim. Așișderea întru/ acest an, în 5 avgust, au luat și Cetatea-Albă, fiind părcălabi Gérman și Ioann și ar fi luat și alte cetăți, că Stefan Vodă nu eșea la gol, fără numai la strimtoare făcea sminteală turcilor, de nu ar fi venit ajutoriu de la Țeara Leșească, lui Stefan Vodă."

Anonymul grecesc[4] scrie: „În al treilea (nu al doilea) an al împărăției sale, sultanul Baiazet II au purces asupra Moldovlahiei și au luat cetățile Chilia și Asprocastrul." La care cuvinte înseamnă Martin Crusie[5] zicînd: „Întru al patrulea an al împărăției sale, zice Andreiu din

Lacúna, mergînd asupra Valahiei, au bătut Licostomul de la sboccatura Dunărei; Drehsler scrie că în anul 1484. Sansovin zice că s-au bătut Baiazet II cu voevodul Carabogdaniei și după multe biruințe au cuprins Chilia, apoi Moncastrul, carele s-au chiemat mai de demult Hermonassa, l-au luat supt condiții, care neținîndu-le, cinci sute de familii au dus din cetatea aceaia în Țarigrad."

Annalii turcești, cei de Leunclavie tălmăciți [6], încă așa scriu despre Baiazet II, împăratul turcesc: „După ce au pornit cu oastea din Odriu, au trecut în Moldova și au cuprins Cetatea Chili. Nici multă vreme au trecut și au luat și Cetatea Chérmen din părțile acelea. Și luînd tot ținutul acela, s-au înturnat în Odriu, în anul 1489." Așișderea scriu Podestă [7], Leunclavie [8], Brentan [9], *Annalii besericei din Brașău* [10], Fabrichie[11], Calvisie [12] și Drecsler [13]. Iară Bonfinie [14] scrie că Matiaș, craiul Ungariei, au fost trimis ajutoriul lui Stefan V, din legătura carea o avea cu dînsul, ci mai nainte de a sosi ajutoriul de la unguri, Baiazet II au cuprins Bessarabia de la Stefan V, nici sminteşte Bonfinie, pentru că Matiaș craiul, prin hrisovul ce se află la Cornides [15], așa scrie către judele, jurații și cetățenii din Poșon:

„Matiaș, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ș.c. Înțelepților și luătorilor de samă, credincioșilor noao iubiți! Nu ne
102 îndoim că ați / auzit și venirea turcilor în Moldova și gătirea noastră, carea o facem asupra lor pentru cea de lipsă apărare a crăimei noastre; ci fiindcă la gătirea aceasta, prea mare op avem, între celealalte, de bombarde sau tunuri și de oameni procopsiți, drept aceaia pre credincioșirile voastre vă și cercăm, dară vă și poruncim cu prea de-adinsul ca socotind lipsa crăimei noastre și mîntuirea cea publică, îndată cît veți lua acestea, în mișlocul vostru și în cetatea aceaia a noastră sau măcar unde, unde veți putea, patru bombarde ușoare și întocmite spre războiu și pentru fieștecarea o sută de bolovani, doi tunari cu cîte un șerb și preste acestea zece măji de praf sau iarbă de pușcă, cît mai curînd se cîștigați și pre cincisprăzece zile, după ce veți priimi acestea, cu toate cîte vor fi de lipsă, cu carrele voastre, se le trimiteți în Oradea Mare, unde și noi ne vom afla de față, cu ajutoriul lui Dumnezeu. Iară credinciosului nostru, Sigismund Snápec ș.c. i-am poruncit ca din darea de-acum, cea de un florin, din comitatul Poșonului, numiților tunari se le dea cîte zece florinți, iară șerbilor lor, cîte cinci galbeni. Drept aceaia almin-

trelea a lucra se nu cutezați, supt perderea capetelor și a tuturor averilor voastre. Dat în Buda, sîmbătă, înainte de avgust din anul Domnului 1484.“ Din hrisovul acesta poți culege că Matiaș, craiul Ungariei, s-au gătit asupra turcilor, în anul de-acum, precum mărturisește Bonfinie, dară nu atîta se ajute moldovenilor, cît se-și apere crăimea sa, căci el era mai mult învăluit cu războiul din Austria, precum voiu arăta la anul următoriu.

[1] Leunclavius in *Pandectis Historiae Turcicae*, cap. 159. [2] Cromerus, lib. 29, p. 432. [3] Constans Miron in *Ms. chronico Valachico*, cap. 29. [4] Anonymus Graecus in *Historia politica*, lib. 1, p. 31. [5] Martinus Crusius in *Notis ad Hist. politic.*, p. 63. [6] *Annales Turcici* a Leunclavio editi ad ann. Hegirae 889. [7] Ioann. Bapt. Podesta in *Annalibus Turc.* a se ipso editis, part. 1, cap. 12. [8] Leunclavius in praecit. *Pandectis.* [9] Breutanus ad ann. 1484. [10] *Annales templi Coronensis* ad h.a. [11] Georgius Fabricius, lib. 2. [12] Sethus Calvisius in *Opere chron.* [13] Drechslerus, p. 86. [14] Bonfinius, Decad. 4, lib. 6. [15] Daniel Cornides, *Mss. diplomatum*, tom. 7, p. 369./

103 **Anul 1485**. Am zis la anul trecut, că Matiaș, craiul Ungariei, mai mult era învăluit cu războiul asupra împăratului Frideric III, decît vrea sau putea se ajute pe Stefan V, domnul Moldovei, cînd au luat turcii Bessarabia de la dînsul, pentru că așa scrie Bucolcer[1]: „În anul de la Hs. 1485, Vienna sau Beciul s-au luat prin Matiaș, craiul Ungariei, cu nespusă foamete, cînd un modiu sau găleată de fărină se vindea în cetatea aceaia cu o sută și șepte de florinți.“

Polonii încă în loc de a ajuta pe Stefan V, domnul Moldovei, asupra turcilor, după obicinuită fala lor cea deșartă, nu mai întru aceaia s-au silit, cum ar putea aduce pe Stefan se le joare; carea poftă a lor o au și dobîndit în anul acesta 1485, după ce perduse Stefan V, în anul trecut, Cetatea Albă și Chilia și împreună cu cetățile acestea, toată Bessarabia, căci zice Cureu[2]: „În anul următoriu, 1485, Stefan, prințul Moldovei, (nu Valahiei) neputîndu-se apăra de puterea turcească, au jurat craiului Cazimir, în tabără. Iară cortul, după pilda împăratului Rudolf, carele așa lucrase cu Ottocár, craiul cel sumeț al Bohemiei, din întocmirea lui, cea de poloni făcută, tocma cînd jura, au căzut și Stefan, cel ce învinsese mai nainte pre atîța crai, s-au vezut îngenunchind înaintea lui Cazimir. Stefan tătuși pentru aceaia nu s-au mîcnit, nădăjduind că va căpăta ajutoriu de la Cazimir, ca se-și poată rescumpăra țeara cea perdută, din mînile turcilor. Și au căpătat ajutoriul de la poloni, pre carea oaste o au povățuit Ioann, polácul cel vestit pentru tyrănnia ce o au făcut după aceaia în ducatul Glogóviei, dară ajutoriul acela nu i-au fost de vre un folos și lui Stefan tîrziu i-au părut reu pentru că s-au plecat lui Cazimir. Moldova tătuși o au ținut, după perderea Bessarabiei."

Așișderea scrie Cromer[3], iară Calvisie[4] zice: „În anul 1484, Baiazet, împăratul turcilor, s-au sculat asupra Moldovei, iară Stefan Vodă înfricoșîndu-se de turci, s-au plecat supt clientela polonilor, carii i-au și mers întru ajutoriu, ci nu mai puțin au prădat Moldova și Valahia, decît turcii."

În cît iaste despre jurămîntul lui Stefan V, așa scrie Doghiel[5]: „În anul 1485, omagiul, care l-au făcut Stefan, palatinul Moldovei, craiului Cazimir, următorilor lui și crăimei Poloniei, în Colomia, în 15 septemvrie din anul 1485: /

104 «Preamilostive craiule! Eu fac omagiul și jor cu credință și fără de înșălăciune, făgăduind înserinărei voastre, următorilor crai și Sîntei Coroanei crăimei leșești, că voiu fi credincios și ascultătoriu de înserinarea voastră, de următorii voștri și de Coroana crăimei leșești, cu toate țerile mele, cu toți boierii miei și cu toți oamenii miei; așa se-mi ajute Dumnezeu și S. Cruce a lui Hs.» *Cuvintele craiului:* «Noi te priimim pre tine și toate țerile tale supt apărarea noastră și în toate deregătoriile și cădințele țerilor tale te lăsăm, ca pre un palatin al nostru»."

Mai pre urmă, la acesta an, Miron logofătul[6] scrie: „Pînă a face sfat Stefan Vodă cu craiul Cazimir, Croiót cu turcii întrară în țeară pînă la Suceava și arseră tîrgul, în 19 septemvrie. De-aci s-au întors prădînd și arzind țeara." Iarăș acela Miron[7] zice: „În anul acesta 6993, mai apoi, dacă au scos Stefan Vodă pre vrăjmașii săi din țeară, și s-au recit vremea și caii turcilor au slăbit, au lovit pre Malcóiu la Catlabuga, în 16 noemvrie, de au potopit toată oastea turcească. Întru această bucurie, dacă s-au întors Stefan Vodă de la acest războiu, cu izbîndă, la scaunul său, la Suceava, au pus al doilea arhimandrit mînăstirei Putnei, că cel mai dinnainte murise în 9 octomvrie.".

[1] Abrahamus Bucholcerus in *Indice chronologico*, p. 442. [2] Ioachimus Cureus in *Annalibus Silesiae*, p. 204. [3] Cromerus, lib. 29, p. 433 seq. [4] Calvisius in *Op. chron.* ad h.a. [5] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 603. [6] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico*, cap. 29. [7] Idem Miron, *ibidem*, cap. 30.

Anul 1486. La anul acesta, Miron logofătul[1] scrie precum urmează: „În anul 6994 venit-au Croiot cu oaste de la unguri asupra lui Stefan Vodă înainte pre Siret, la Schee și dîndu-i războiu vitejește într-o luni, martie 6, au perdut Croiot războiul și oastea, mai apoi și capul, înse cu mare primeșdie a lui Stefan Vodă, că s-au pornit calul cu dînsul, de au dat gios, cît puțin de n-au căzut în mînile vrăjmașilor săi, iară pe Croiot prinzindu-l viu, Stefan Vodă, i-au tăiat capul.“ /

105 Ci istoria aceasta nu mi se vede a fi adeverată, pentru că acelaș Miron la anul trecut au scris că Croiot au fost povățuitoriul turcilor, cînd au ars tîrgul Sucevei, și așa, în anul de-acum, n-au putut avea oaste de la unguri [a]; apoi Annalii turcești[2] se împrotivesc lui Miron, cînd zic: „După aceaia Ali begul evnúhul, carele era și beglerbeg, cu mare oaste au mers în Valahia și trăgînd în partea sa pre voevodul Valahiei, cu oștile sale și cu ale acestuia au năvălit în Moldova și cu răpiri, sabie și foc, toate le-au stricat, mai pre urmă încărcat cu prăzi s-au înturnat în Odriu, în anul (Heghirei) 890.“ Așișderea scrie Calvisie[3]. Iară Cantemir[4] zice: „În anul 890, au trimis Baiazet II oaste în Moldova, de la carea lăcuitorii țerei, mult au pătimit.“ Așadară n-au tăiat Stefan V, domnul Moldovei, în anul de-acum pe Croiot.

În cît iaste pentru Ardeal, doao s-au întîmplat într-însul, în anul de-acum, vrednice de pomenire. Întîiu, că Mediașul, în anul acesta s-au început a se întări cu zid împregiur, precum arată hrisovul craiului Matiaș, cel din Vienna dat împrotiva celor ce se împrotivea lucrului[b], care se află scris la Haner[5]; a doaoa, că senatul Clușului, în anul acesta, au dat loc minoriților de au zidit beserica din ulița Lupului, precum arată hrisovul aceluiaș senat, cel ce se află la Heveneși[6].

Carol Feiervari[7] încă acest hrisov aduce despre prea luminata familia comitilor Vaș de Țeagă:

---

[a] Cronicile otomane se referă la campania din anul 1485. După ultimele interpretări, reiese că în urma pierderii luptei de la Cătlăbuga, din anul 1485,Hroet (Hruet, Hronoda Petru) s-a refugiat în Transilvania. De aici, cu ajutorul unor cete de mercenari, a trecut în Moldova, în anul 1486.

[b] Pentru a construi o cetate de piatră, trebuia să ai un privilegiu regal, pentru că cetățile puteau constitui puncte de rezistență împotriva puterii centrale, care era reprezentată de rege. Datorită incursiunilor turcești în Transilvania, efectuate pe la mijlocul secolului a XV-lea, li s-a îngăduit orașelor săsești să-și construiască ziduri de apărare din piatră. Cei care se împotriveau lucrului, la cetatea Mediașului, puteau să fie funcționari regali, dar și nobilii care nu vedeau cu ochi buni întărirea orașelor, pentru că în această epocă orașele de obicei se sprijineau pe puterea regală pentru a-și dezvolta activitatea lor meșteșugărească și negustorească, iar regele, la rîndul său, în lupta împotriva fărîmițării feudale, găsea un aliat prețios în orașele libere de negustori și bresle meșteșugărești.

„Noi, comitul Stefan de Bator, voivodul Ardealului şi judecătoriul curţei preanserinatului prinţului domnului Matiaş, craiului Ungariei, ş.c. facem înştiinţare că nobila doamnă Potenţiana, văduva reposatului Ladislav Vaş de Ţeagă, venind înaintea noastră, au mărturisit aşa: că pentru nobilii Sigismund şi Stefan, fiii reposatului Vitvaş de Sucutard, pre dînsa o ar fi plătit afară pentru zestrea şi bunurile mişcătoare ale eii din toate bunurile şi cădinţile numitului reposatului Ladislav Vaş, cele din părţile Ardealului, după obiceiul ţerei, cu 66 de florinţi de aur, dînsa încă despre plata ziselor zestrei şi a bunurilor mişcătoare, pre aceiaşi Sigismund şi Stefan i-ar fi hodihnit şi deslegat, ba în faţa 106 noastră îi hodihneşte şi deslează. Dat în oraşul / Dejului, în serbătoarea s. Elisavetei, din anul Domnului 1486."

[1] Constans Miron in *Chronico ms. Valachico*, cap. 30. [2] *Annales Turcici* a Leunclavio editi ad ann. Hegirae 890, qui est Christi 1486. [3] Calvisius in *Opere chron.* ad ann. 1485. [4] Princeps Demetrius Cantemir in *Hist. Osmanici regni*, lib. 3, cap. 2, nro. 17. [5] Georgius Ierem. Haner in suis mss, tom. 2, f. 48. [6] Hevenesi, tom. 5, p. 168. [7] Carolus Fejérvàri in *Analectis*, tom. 2, nro. 373.

Anul 1487. Vitejia lui Stefan V, domnului Moldovei, carea scotea ochii altora, nebunia lui Vlad sau Vladislav V, domnului Valahiei, carele cu prinsoarea sa cea mai de mulţi ani încă nu se învăţase destul, fala goală a polonilor şi nebuneasca şi deşearta mîndrie a lui Matiaş I, craiului Ungariei, celui din neamul nostru cel românesc, prin carea el, îndată după moartea sa, au şi prăpădit pre unguri (carii tot nu înceată a-l lăuda, vai şi mişea priceperea lor!), la atîta au adus pre beţii moldoveni, fraţii noştri, de şi în anul de acum, fură prădaţi de turci. Pentru că scrie Fabrichie[1]: „În anul 1487 Scanderbeg unindu-se cu Ali-Beg de nou au dus foarte mari jafuri din Moldova." *Annalii turceşti* încă aşa zic[2]: „Întru aceaia sultanul Baiazet odihnindu-se acasă, au trimis pre povăţuitorii săi pre Scanderbeg şi pre Balimbeg, feciorul lui Marcózie, ca de nou se între în Valahia şi îndemnînd pre voevodul ei se-şi unească armele, de nou se năvălească în Moldova. Pre carii ascultîndu-i domnul Valahiei (Vladislav V), acuş au şi năvălit şi prădînd toată ţeara, cu mare dobîndă s-au întumat."

[1] Georgius Fabricius, lib. 2. [2] *Annales Turcici* a Leunclavio editi ad ann. Hegirae 891.

Anul 1488. Ce s-ar ţinea de anul acesta, numai atîta aflu la preavestitul
107 Enghel[1]: întîiu, că Stefan al cincilea, / domnul Moldovei, prin hrisovul său, cel dat în 15 martie din anul de la plăsmuirea lumei, 6996, carele iaste de la Hs. 1488, au cumpărat satul Vicşani şi l-au dăruit mînăstirei de la Putna; a doaoa, că acelaş prinţ, prin hrisovul său, cel dat în 3 aprilie din acestaş an, au dăruit iarăş mînăstirei de la Putna şi satul Cosminului, în care hrisov se înseamnă şi marginile otarului Cosminului.

---

[1] Ioannes Cristianus Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, part. 1, p. 75.

Anul 1489. În anul 1487, Matiaş, craiul Ungariei, dăduse hrisovul, ce se ţine în arhivul Sibiului[1] şi sună aşa:

„Matiaş, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ş.c. şi povăţuitoriul Austriei, credinciosului nostru, zdravănului Martin Tárţai, comitului cămerilor sărilor noastre, celor din părţile Ardealului, şi hărmintaşilor dintru aceleaşi părţi, sînătate şi graţie! Precum în anii trecuţi, din osebită poruncă a noastră, s-au dat şi plătit înţelepţilor şi luătorilor de samă magistrilor, cetăţenilor, judecătorilor şi juraţilor cetăţei noastre a Sibiiului şi a şepte scaune săseşti, pentru zidirea a doao turnuri roşii, care ei trebuie să le ţină pentru paza şi frica turcilor, din veniturile a doaozecimei, în fieştecare an pînă acuma, cîte 200 de florinţi, aşa vrem, şi credincioşirei tale, prin rîndul acestora, preastrîns îţi poruncim ca, de aci înainte, tu încă acele 200 de florinţi se le dai şi plăteşti în tot anul, fără de zăbavă, din veniturile a doaozecimei noastre; nici se îndrăzneşti almintrelea a face. Iară acestea, după ce le vei ceti, se le întorci arătătoriului lor. Dat supt pecetea făcută cu inelul din degetul nostru, din baterea cetăţei ceii noao din Austria, în dumineca Floriilor din anul 1487." Iară în anul de-acum, hrisovul acesta l-au trimis cătră sibiieni, întru al cărora arhiv se şi află[2] şi sună aşa:

„Matiaş, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ş.c. /
108 şi povăţuitoriului Austriei. Înţelepţilor şi luătorilor de samă credincioşi, noao adevărat iubiţi! Înţelegem că cetăţuica Tălmaciului, cea de

lîngă cetatea aceaia a Sibiiului, e foarte stricată şi fiindcă iaste mare se zice că nu se poate direge. Drept aceaia ca nu, cu vreme, fiindcă iaste în marginea ţerei, să se întîmple ceva primeşdie din stricarea aceaia, orînduim ca, prin voi, cît mai curînd să se strice. Pentru aceaia credincioşirei voastre, prin rîndul acestora, foarte strîns vă poruncim ca, priimind acestea, cetăţuica aceaia, din pămînt se o stricaţi, nici almintrelea a lucra se îndrăzniţi, ţinînd acestea, de va fi op, pentru mîntuinţa voastră. Dat în Vienna, în serbătoarea fericitului mucenicului Valentin, din anul D. 1489."

[1] Archivum Cibiniense, nro. 445. [2] Idem archivum, nro. 466.

Anul 1490. Anul acesta se însemnă cu moartea lui Matiaş I, craiului Ungariei, carele au fost al doilea născut fiiu al lui Ioann Huniadi şi al Elisavetei Silagi, precum s-au arătat la anii trecuţi şi drept aceaia, unişorul craiu românesc preste unguri, dară bun şi nici prea. Pentru că românii (mă iartă neamul mieu, căci scriu adeverul), după ce apucă la ceva (zic despre aceia a cărora viţă n-au fost numerată între familiile cele ce au fost stîlpii românilor), mai toţi îşi uită de sine, îşi uită de sîngele din care sînt prăsîţi, şi numai pre cei mişei înalţă, pre aceia îi rădică din gunoiu, iară pre cei vrednici îi urgisesc, îi strică unde pot, ca ei sînguri să se vadă a fi temeiurile neamului românesc, pre carele îl sugrumă şi-l împedecă de la sporirea înainte; căci ce putem noi, românii, aştepta de la aceia, carii nici sînt de viţă, nici au învăţătură, nici alte vîrtuţi sau vrednicii, fără numai prin orb norocul unuia se rădică din balegă şi fac mari înaintea altora, carii nu pricep binele neamului românesc. Pilde vii ţ-aş putea aduce aici, dară acelea se vor typări după reposarea mea, ca nu cumva se mă gonească iarăş taurii cei graşi din cucuruze şi se mă străbungă (sic) iarăş ţapii cu coarnele sale cele ascuţite. [a]/

109 Tocma aşa s-au întîmplat şi ungurilor cu Matiaş, craiul lor, cel pentru aceaia lăudat, pentru că trăind, la atîta au adus crăimea ungurească cu nebună mîndria lui, cu stoarcerile cele multe, cu stîngerea familiilor celor luminate şi puternice, cu rădicarea familiilor celor slabe şi cu sfada cu oblăduitorii de prin pregiur (precum toate acestea s-au arătat

---

[a] Atacul lui Şincai este îndreptat împotriva episcopului Ioan Bob.

la anii trecuţi), de, cît au murit el, crăimea aceasta n-au mai vezut zile bune pînă atunci, pînă cînd cu totul s-au aşezat supt lină ocîrmuirea avgustei Căsei Austriei, cum se va vedea la anii viitori; şi de-aci vine de şi pînă astăzi pomenesc ungurii pre Matiaş craiul zicînd: *„Meg holt Mátyás király, oda vagyon az igaz igazság“*, „Au murit Matiaş craiul, au perit şi dreptatea“; ci eu mă întorc cu scrisul la moartea lui.

Aşadară Matiaş I, craiul Ungariei, după ce au poruncit din Vissegrad, duminecă după Boboteaza din anul 1490, lui Martin Tarţai, despre carele s-au cuvîntat şi la anul trecut, ca se zidească beserica din Cluş pre sama minoriţilor, cu cheltuiele crăeşti, cum mărturiseşte hrisovul de la Heveneşi[1], s-au dus în Vienna Austriei şi acolo au murit marţi, după Floriile din anul acesta 1490, ce au căzut în 5 aprilie, cum scrie Bonfinie[2] şi mai toţi istoricii ungureşti, înainte de ameazi, între şepte şi opt ceasuri, în vîrstă de 48 de ani[3], în anul crăimei sale ceii ungureşti 33, cum arată Sígler[4], lovit de guttă, cum scriu Bonfinie[5], Pistorie[6] şi Reva[7], sau din prea mare mînie, cum zice Ortélie[8], iară nu din otrăvite smochine, care i le-ar fi dat crăiasa Beatrice, cum scriu Sambúc[9] şi Ens[10]. Pentru că zisa acestora nu se nărăveşte cu purtarea Beatricei cînd îi trăgea bărbatul de moarte, despre carea scrie Bonfinie[11].

După ce au murit craiul Matiaş, ungurii carii era în Vienna s-au strîns la o laltă şi au jurat credinţă Beatricei şi lui Ioann, fiiului craiului Matiaş, apoi pre mortul l-au dus în Alba-Crăiască şi acolo l-au astrucat cu foarte mare pompă şi cheltuială, precum arată Bonfinie (carele atunci vieţuia în curtea craiului Matiaş şi mai bine au ştiut lucrurile decît **110** alţi istorici), la locul îndată mai sus numit. / Din pricina aceasta, că unii dintre unguri şi jurase credinţă crăiesei Beatrice şi lui Ioann Corvinul, au şi trimis aceştea cătră toţi sasii din Ardeal epistola care urmează. Se ţine în arhivul din Sibiiu, supt numerul 473 şi sună aşa:

„Beatrice, din mila lui Dumnezeu crăiasa Ungariei, şi Ioann Corvinul, duxul Opáviei. Înţelepţilor, credincioşilor şi prietinilor noao adeverat iubiţi! Ştiţi cum v-aţi făgăduit în zilele de curînd trecute, prin solii voştri, din sfatul vostru tuturor, că veţi da, din bună voia voastră, preanserinatului prinţului domnului reposatului Matiaş, din mila lui Dumnezeu craiului Ungariei şi Bohemiei şi duxului Austriei, domnului nostru celui prea iubit, întru ajutoriu 20.000 de florinţi de aur. Iară fiindcă maestatea sa cea crăiască, cu aşa de grabnică moarte s-au stîns de pre lume, de nici au putut trimite pre cineva după banii aceştea şi nici pre solii voştri i-au putut slobozi a casă, şi fiindcă acuma nu mai mici, ci cu mult mai mari lucruri de ale ţerei se fac prin noi, de cît era pînă cînd au vieţuit domnul nostru craiul, am trimis la voi pentru banii aceia, ca se-i cheltuim în lipsele ţerei şi ale părţilor Ardealului, pe zdravănul magistrul Paul, mai nainte vreme curteanul numitului reposatului domnului craiului nostru, prea tare rugîndu-vă ca, îndată cît veţi priimi acestea, se socotiţi lipsele ţerei, cele mai de pre urmă şi acele 20.000 de florinţi de aur, fără de îndoială, în grabă, şi cît mai curînd să le daţi în mînile aceluiaş magistru Paul, adecă purtătoriului acestora. Va spune şi altele, cu numele nostru, acelaş magistru Paul; credeţi-i fără de îndoială. De vă veţi trage de la darea banilor, sau oricum vă veţi sili a vă trage, am poruncit măritului domnului Stefan de Bator, voivodul părţilor Ardealului, ca el, pre voi şi pre fieştecare dintre voi, se vă silească la aceaia în tot typul, dîndu-i puterea noastră spre aceaia. Almintrelea, aşadară, se nu faceţi. Dat în Buda, în zioa de Sîngiorz din anul Domnului 1490.

Şi prelaţii cu baronii numitei crăimi ungureşti, toţi s-au aflat în Buda, ş.c." Apoi s-au pecetluit cu şepte peceţi de prelaţii şi baronii, carii au fost de faţă în Buda. /

111 Aşa stringea Ioann Corvinul bogăţii preste bogăţii, numai ca se poată fi craiu Ungariei în locul tătîne-său, al lui Matiaş, ci mai era trei, afară de el, carii se bătea după Coroana Ungariei, adecă Maximilian I, feciorul lui Frideric III, carele poftea Coroana Ungariei, din legătura carea o făcuse Matiaş craiul, în anul 1464 cu împăratul Frideric III, ca, de va muri Matiaş craiul fără de prunci (căci pre Ioann Corvinul, cum s-au zis la anii 1458 şi 1482, pentru că era născut mai nainte de încoronarea tătîne-său, nu-l socotea moştean), se vină Coroana la Frideric III sau la moştenii lui, cum arată Bonfinie[12], Vladislav II şi frate-său, Ioann Albert, feciorii lui Cazimir, craiului Poloniei, carii pentru aceaia vrea se apuce aceaiaş Coroană, pentru că se ţinea a fi moştenii eii, fiind ei născuţi din Elisaveta, a doaoa fată a lui Albert, craiului Ungariei, după cum arată iarăş Bonfinie[13]. Dară adunîndu-se toată Ţeara Ungurească laolaltă, dintru aceşti patru pretendenţi au ales craiu pre Vladislav II, atunci craiu Bohemiei, în 15 iulie din anul de-acum 1490, precum arată Pistorie[14] şi Timon[15].

După ce s-au ales craiu Ungariei Vladislav II, pretendenţii Coroanei Ungureşti, mari rescoale au făcut, dară toate s-au aşezat cu vreme şi de cît toţi mai curînd s-au aşezat Ioann Corvinul, despre carele aşa scrie Brentan[16]: „Ioann, fiiul (dară nu de după gard) craiului Matiaş, sumeţindu-se în ajutoriul românilor şi rîvnind crăimea ungurească, se bate de Vladislav II şi pierde vistieriile, de Matiaş lui lăsate.“ Despre Ioann Corvinul vezi mai mult la Bonfinie[17] şi Iştvanfi[18]. Ci oare adeverat iaste ce scrie Bucolcer[19], că leii carii se ţinea în Buda, toţi au crepat întru aceaia zi, în carea au murit Matiaş craiul?

---

[1] Hevenesi, mss. suorum, tom. 5, p. 168. [2] Bonfinius, f. 650. [3] Haner, *Reg. Hung.*, period. 15, §375. [4] Sigler, f. 60. [5] Bonfinius, l.c. [6] Pistorius, f. 770. [7] Reva, f. 53. [8] Ortelius, f. 34. [9] Sambucus in *Appendice ad Ranzanum.* [10] Ens, p. 160. [11] Bonfinius,f. 651. [12] *Idem*, f. 655 seqq. [13] *Idem*, 661 seqq. [14] Pistorius, f. 772. [15] Timon in *Epit. chron.*, f. 90. [16] Brentanus in *Epit. chron. mundi christiani* ad ann. 1490. [17] Bonfinius, f. 666 seqq. [18] Istvanfius, f. 4. [19] Bucholcerus in *Indice chronologico*, p. 446./

112 **Anul 1491.** Pre Vladislav II, craiul Ungariei, pentru răscoalele ce se pornise asupra lui, nu îndată cît l-au ales, l-au încoronat ungurii, ci în anul acesta, 1491, în 21 septemvrie, i-au ţinut pompa încoronărei, în Alba-Crăiască, precum mărturisesc Bonfinie[1], Sambuc[2] şi Reva[3], cu alţii mai mulţi, după ce învinsese în anul trecut pre Ioann Corvinul şi în anul de-acum se întocmise cu Maximilian I, ca, de nu va avea Vladislav II moşteni, se-i urmeze Maximilian cu moştenii lui, precum arată Sambuc[4] şi Iştvanfi[5]. Mai multă gîlceavă au avut Vladislav II cu fratesău, Ioann Albért pentru crăimea Ungariei, precum poţi vedea din hrisovul lui, ce se ţine în arhivul Sibiiului, supt numerul 488 şi sună aşa:

„Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ş.c. Credincioşilor noştri, înţelepţilor şi luătorilor de samă magistrilor, cetăţenilor, judecătorilor, juraţilor şi bătrinilor a şepte şi doao scaune săseşti, a Bistriţei şi a Ţerei Bîrsei, sînătate şi graţiă! Nu ne îndoim că ştiţi de cîtă vreme se sfîrtică crăimea aceasta prin fratele nostru, Albert. Ci se ştiţi că noi cu toate oştile şi oamenii noştri am sosit în Agria şi mergem cătră Caşovia, ca se ne batem cu acelaşi Albert, fratele nostru, şi, în puţine zile, cu ajutoriul lui Dumnezeu, vom săvîrşi trebile noastre cu dînsul şi crăimea aceasta o vom mîntui de asuprirea lui. Iară fiindcă

voi încă sînteți mădulările crăimei aceștiia, și coroanei eii, precum înțelegem, ați slujit mai de demult și acum încă slujiți cu mare credință, drept aceaia pe credincioșirea voastră, prin rîndul acestora, vă rugăm, cercăm și poruncim ca se remîneți nemișcați în credința și credincioșirea voastră către noi și către sîntă coroana noastră și pre alții încă, de cumva vrunii ar fi rătăcit, se-i reducéți la aceaiaș stătornicie. Apoi socotind de-amăruntul lipsa de acum, cu cît mai mare gătire și cît mai multă oaste, se vă rădicați la apărara crăimei aceștiia, după înformarea vițe-voivodului Ardealului, și se porniți întru șerbirea noastră, de va fi lipsă. Pentru
113 că veți vedea cu adeverat, că, / cu ajutoriul mai întîiu al lui Dumnezeu, apoi al vostru și al celoralalți credincioși ai noștri, pre protivnicii noștri din crăimea aceasta, îi vom prăpădi și pre voi cu toată crăimea vă vom ținea nevătămați în îmunitățile cele bătrîne. Preste acestea ne vom sili ca se cunoașteți că spre voi vom fi pururea cu toată grația și bunăvoința noastră. Iarăș vă rugăm ca almintrelea se nu faceți. Dat în Agria, joi, după Boboteaza din anul Domnului, 1491. (L.S.)"

Mai înainte de a priimi sasii hrisovul acesta, precum mi se pare, s-au fost jăluit craiului pentru nedreptatea și pagubele, lor făcute prin secuii din Ardeal, căci după puțin tîmp, așa le scrie craiul în hrisovul, ce se ține iarăș în arhivul Sibiiului și sună precum urmează:

„Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ș.c. Înțelepților și luătorilor de samă credincioși, noao adeverat iubiți! Am înțeles toate, despre cîte ne-ați înștiințat pentru pagubele și dosădzile, ce vi s-au făcut acum de curînd voao prin secui, la care zicem: după ce vom isprăvi trebile noastre și ale crăimei, care le avem cu duxul Albert, fratele nostru, carele acuma jăfuește țeara aceasta, și cu carele numai ce ne vom bate și, după ce vom mîntui țeara aceasta de vrăjmășia lui, îndată vom trimite pe credinciosul nostru, măritul comitul Stefan de Bator, voivodul Ardealului, carele acuma necurmat petrece lîngă noi, la părțile acelea ale Ardealului, căruia i-am și dat informație și toată puterea noastră, ca se vă facă destul pentru toate pagubele și dosădzile ce vi s-au făcut prin numiții săcui, așa, cît se ve îndestuliți și noao mai mult se nu ni vă puteți jălui; și, de va fi cu putință, după ce vom isprăvi trebile noastre, doară și noi, în persoana noastră, ne vom repezi în părțile acelea. Ce, de vom putea face, noi înșine vom lecui pagubele acelea și dosădzile acelea și pre voi vom îndestuli ca mai bine. Tătuși vă rugăm ca pînă atunci se fiţi cu răbdare şi se nu vă scîrbiţi. Dat în oraşul Mohi, miercuri, înaintea serbătoarei s. mucenicului Vinchentie, din anul D. 1491. (L.S.)“

Comitul Stefan de Bator încă aşa scrie cătră sasii din Sibiiu, al căruia
114 hrisov se află la Cornides [6] şi sună aşa: / „Înţelepţilor şi luătorilor de samă bărbaţi, prietenilor noştri cei iubiţi! se ştiţi că noi pre omul vostru pentru aceaia l-am ţinut aşa de lungă vreme la noi, ca se vă înştiinţăm de buna sporire a maestatei sale, a noastră, şi a crăimei aceştiia. Drept aceaia acum vă înştiinţăm că maestatea crăiască cu fratele său, duxul Albert, s-au împăciuit şi are bună înţelegere cu dînsul, căci va merge cu maestatea sa, în coantra oricăror protivnici şi mîne demineaţă vom întra în Caşovia; şi noi în toate bucuroşi vom lucra şi înaintea maestatei sale şi airilea pentru voi şi ne vom sili se vă fim de folos. Dat în tabăra maestatei sale, de lîngă Caşovia, duminecă înaintea serbătoarei cátedrei S. Petru, din anul 1491. Comitul Stefan de Bator, voivodul Ardealului ş.c.“

Catedra Sîntului Petru cade în 22 fevruarie, aşadară nu mai îndelung au ţinut şi sfada între Vladislav II şi frate-său, Ioann Albert. Greşesc dară toţi, carii zic că sfada aceasta ar fi ţinut mai îndelung de zioa, prin comitul Stefan de Bator, însemnată.

Cum că în anul acesta, 1491, s-au încoronat Vladislav II craiu Ungariei, de aci încă poţi culege, că în anul acesta, duminecă înaintea lunei lui avgust, petrecea tîmpul în oştezele Albei ceii crăeşti, de-unde, precum arată Basilovici [7], au dat doao hrisoave în partea episcopului Muncaciului, a lui Ioann, care hrisoave, fiindcă au fost cu înşelăciune scoase de la craiul, s-au şi stricat, în anul 1498, cum se va arăta acolo. În hrisovul cel dintîiu porunceşte craiul preoţilor ruseşti, se fie ascultători de episcopul Ioann şi se-i plătească birul cel obicinuit; întru al doilea iarăş porunceşte: „Tuturor prelaţilor, baronilor, comitilor, castellanilor, nobililor şi deregătorilor lor, aşişderea cetăţilor, oraşelor, satelor şi îndreptătorilor acestora din toată Ungaria“ ca aceştea se silească pe preoţii ruseşti şi pe lăcuitorii de legea grecească [a], cei din bunurile lor, se plătească birul obicinuit cinstitului Ioann, episcopului ruşilor sau rutenilor, lăcuitoriului în mînăstirea S. Mihail arhanghelului, în Maramurăş

---

[a] Locuitorii de lege grecească din Maramureş sînt românii.

zidită.“ Și amîndoao hrisoavele acestea sînt date în dumineca mai sus
zisă din anul 1491, al crăimei lui Vladislav II în Ungaria 2, în Bohemia
21. De unde poți închide cu Haner [8], că Vladislav II, au numerat anii
115 crăimei sale de la alegerea, nu de la încoronarea sa. / Basilovici zice
că mînăstirea S. Mihail arhanghelului, din Maramurăș, au fost zidită
în Körtvélyes; eu zic că măcar unde au fost zidită, au trebuit se fie
românească, pentru că dintru început tot Maramurășul se stăpînește
de români pînă astăzi, iară nu de ruteni sau ruși, carii, ca niște venitici,
acolo nici între nobilii comitatului aceluia se numeră pînă acum. Ci
despre aceasta, mai multe airilea și nu din pizmă.

[1] Bonfinius, f. 677. [2] Sambucus in *Appendice ad Ranzanum*, f. 408. [3] Reva, f. 56. [4] Sambucus in *Appendice ad Bonfinium*, f. 742 seqq. [5] Istvánfi, f. 12 seq. [6] Cornides *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 15. [7] Ioannicus Basilovits, *De fundatione koriathovitsiana monasterii Munkatsiensis*, part. 1, cap. 5. [8] Georgius Ierem. Haner, *Reg. Hung.*, period. 16, § 380, nota h.

Anul 1492. La anul acesta, zice preavestitul Enghel dintr-o scrisoare din culegerea domnului Eder, directorului școalelor celor lătinești naționalnice din Țeara Ardealului, că „«Vlad, voevodul Valahiei, atîta grijă au avut de crăimea ungurească, de au înștiințat pre sibiieni» despre pornirile de harț ale turcilor și anume că împăratul turcesc au dat voevodatul Semendriei, prietenului său, lui Alí-beg, iară voevodatul Vidinului, oare cărui Málcovici și se vede că tot harțul vrea se-l pornească asupra Ardealului. Cere ca înștiințarea aceasta să se țină întru ascuns și numai lui Stefan de Bator să se spună, pentru ca nu cumva se o priceapă turcii, și el pentru aceaia se aibă vreo scîrbă. Dat în București, duminecă înaintea serbătoarei S. patriarhului Silvestru, din anul Domnului 1492.“ Zioa S. Silvestru, după lătini, au căzut tocma în sfîrșitul anului, așadară în dumineca cea mai de pre urmă a anului de-acum, au scris Vladislav V, nu VI (cum am arătat la anii 1477 și 1481), cătră sibiieni și așa se adeverează ce am scris la numiții ani, că Vladislav V sau Țăpăluș Vodă [a] s-au plecat cătră turci, numai ca se-și poată ținea domnia și apăra de Vladislav VI, fiiul lui Radul IV sau al Radului celui

---

[a] În anul 1492, în Țara Românească domnea Vlad Călugărul.

116 Frumos; Vladislav V tătuşi / se lingărea şi ungurilor de frica lui Vladislav VI, carele, cum s-au zis şi se va mai zice la anul 1495, trecuse în Ardeal, ci lingăritura aceasta au prăpădit pre Vladislav V, cum vom vedea la anul viitoriu.

Zice acelaş Enghel[2] mai încolo: „Încă în anul 1492 au poruncit Baiazet II turcilor, ca se încungiure Severinul, la a căruia apărare grăbindu-se Chinisie (comitul Timişoarei), au prins mulţi turci, pe carii cu nespusă tyrănnie i-au omorit în Timişoară, adecă pre unii i-au legat de petri de moară, pre alţii i-au cusut în saci şi aşa i-au aruncat în apă; pre alţii i-au belit de vii şi i-au fript, pre alţii i-au dat porcilor, celor flămînziţi, de i-au mîncat ş.c."

Chinisie acesta doară au avut dascăl pre Vladislav V sau Vlad Ţăpăluş, domnul Ţerei Munteneşti, cînd au fost acesta în robie la unguri, de au lucrat aşa cu turcii?

[1] Engel in *Antiqua Hist. Valachiae*, part. 1, p. 183. [2] Idem Engel, l.c.

Anul 1493. Baiazet II, împăratul turcesc, auzind de tyrănnia, carea o făcuse Chinisie, comitul Timişoarei, cu turcii, în anul trecut, au chiemat înaintea sa pre Ţóbor, solul unguresc, şi ş-au deschis cugetul, că el nu va ţinea pace cu Vladislav II, craiul Ungariei, de nu se va lega acesta, că nu se va amesteca mai mult în trebile Valahiei şi ale Albaniei şi de nu-i va îngădui ca turcii se poată trece prin Dalmaţia şi Croaţia în coantra Germaniei, precum scrie preavestitul Enghel[1].

Înţelegînd aceasta Stefan V, domnul Moldovei, şi vezînd că Vladislav V, domnul Valahiei, îmblă cu curul în doao luntri, s-au socotit şi mai întîiu au trimis la craiul Vladislav II, de i-au făgăduit ajutoriu asupra turcilor, precum scrie iarăş Enghel[2]. Apoi însuş s-au rădicat cu oaste asupra lui Vladislav V, domnului muntenesc, pre carele l-au şi învins şi tăiat în războiul de la Rîmnicul Sărata, precum am arătat la anul 1477, din Anonymul românesc, carele şi la anul de-acum, aşa scrie: „Radul Vodă cel Mare, leat 1493. Feciorul lui Vlad Vodă. După pisania mînăstirei Glavaciocului, ce era începută de tată-său, Vlad Vodă, au

---

[a] Lupta de la Rîmnicul-Sărat a avut loc în anul 1481 împotriva lui Ţepeluş, care era atunci domnul Ţării Româneşti.

117 săvîrşitu-o/ el, la leat 1496. Acest domn au făcut şi mînăstirea Dealului, după pisania la leat 1500, în locul besericei ceii vechi, ce era făcută de Vlad Vodă ş.c." Care pentru aceaia nu le scriu aci, pentru că Anonymul acest românesc iarăş amestecă bîrfelele sale, despre care am cuvîntat la anul 1456, şi apoi am şi arătat că sînt bîrfele. Pentru aceaia tătuşi lui îi putem crede că Vladislav V, domnul Valahiei a doaoa oară, în anul acesta s-au tăiat de Stefan V, domnul Moldovei, şi că i-au urmat în domnie feciorul lui, Radul V sau cel Mare, căci aceasta se dovedeşte şi din alţi avtori, cum se va arăta la anii viitori. Greşeşte aşadară preavestitul Enghel [4], cînd scrie: „Radul, fiiul călugărului Ioann, adecă al unui boieriu, carele după aceaia s-au făcut călugăr, mai nainte au ţinut cu turcii, apoi cu ungurii şi au domnit în Valahia, de la anul 1493 pînă la anul 1508. El au îndreptat lucrurile beserıceşti în Valahia şi pentru aceaia se numeşte în *Annalii* lui Filştih, Radul cel Mare."

Ziseiu că greşeşte Enghel, nu întru altele, ci întru aceaia că zice că Radul V au fost feciorul călugărului Ioann, carele au fost numai boieriu, iară nu domn Valahiei, căci ştiut lucru iaste, că domnii Valahiei, începînd de la anul 1207, în care an au reposat Ioannichie sau Ioann I, craiul Bulgariei, toţi s-au numit şi se numesc, pînă astăzi, Ioanni, de pe numele lui Ioann celui dintîiu, şi aşa Vladislav V încă s-au zis Ioann, iară Călugăr s-au poreclit, precum mi se vede, pentru robia, ce o au suferit în Ungaria, după întîia domnie. Aşadară Radul al cincilea sau cel Mare n-au fost feciorul vreunui boieriu, ci al lui Vladislav V sau Ţăpăluş Vodă şi pentru aceaia au ţinut mai întîiu cu turcii, pentru că turcii l-au şi aşezat în thronul Valahiei, după ce au tăiat Stefan V, domnul Moldovei, pre tată-său, Vladislav V; ci tu mai ceteşte acelea, care le-am scris la anii 1477, 1481 şi la cel trecut [a]. Vezi şi anul 1507.

Cum că turcii încă în anul cel trecut, 1492, s-au bătut cu ungurii în banatul Craiovei, s-au arătat la anul acela, iară cum că în anul de-acum, 1493, au năvălit şi în Ardeal, mărturisesc *Annalii besericei din Braşău* [5],
118 cînd zic: „În anul 1493 turcii/ se taie la Turnul Roşu." Ci despre perderea aceasta a turcilor, carea s-au întîmplat în luna lui făurariu din

---

[a] Şincai încearcă să explice greşeala făcută în înşiruirea domnilor Ţării Româneşti. Aşa cum se poate remarca, el îl omite pe Vlad Călugărul din lista domnilor munteni, asimilîndu-l cu Ţepeluş, care moare în anul 1481. Lui îi urmează în scaun Vlad Călugărul, fiul lui Vlad Dracul, care domneşte între anii 1481-1495. S-a numit „Călugărul" pentru că în tinereţe a îmbrăcat rasa într-o mînăstire. Lui Vlad Călugărul i-a urmat în scaun fiul său, Radu cel Mare, pe care îl asociase la domnie încă din anul 1494.

anul 1493, după cum scrie Haner[6], mai pre lung scrie Sigler[7], Tréster[8] și Bonfinie[9], pre carii tu îi cetește, că eu aduc aci epistola lui Stefan de Telegd, cea scrisă către sasii din Sibiiu, ce se ține de arhivul Sibiiului supt numerul 522, și sună așa: „Înțelepților și luătorilor de samă, noao adeverat iubiți! Fiindcă voi scrieți că turcii cu mare mulțime vreu se năvălească în Ardeal, de către Hațeg, vă rugăm și vă și poruncim cu de-adinsul, în numele crăesc și al voivodului, ca, îndată cît veți lua acestea, ne mai așteptînd altă poruncă, se rădicați steagurile voastre, după obiceiu, și se grăbiți după noi cu stipendiarii voștri spre Hațeg, pentru că și noi vrem se ieșim mîne din cetatea Clușului și se mergem către părțile acelea. Iară cu călăreții și cu pedestrașii voștri se fiți gata ca, îndată cît vom porunci voao prin alte cărți ale noastre, se puteți porni după noi. Almintrelea se nu îndrăzniți a lucra. Dat în Cluș, miercuri, după Boboteaza din anul D. 1493. Stefan de Telegd, vițe-voivodul Ardealului." Din hrisovul acesta se vede că sasii din Ardeal, afară de călăreții și pedestrașii cei din neamul lor, era detori se țină și stipendiari sau ostași plătiți.

La războiul acesta cu turcii, Stefan de Bator n-au fost de față, căci tocma atunci s-au măzălit din voivodatul Ardealului, cum arată hrisovul craiului Vladislav II, carele iarăș în arhivul Sibiiului se ține, supt numerul 521 și sună așa: „Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ș.c. Credincioșilor noștri, înțelepților și luătorilor de samă magistrilor cetățenești, judecătorilor, juraților și celoralalți cetățeni din șepte scaune săsești din părțile Ardealului, sînătate și grațiă! Fiindcă noi așa am luat voivodatul părților acestora și comitatul secuilor, de la credinciosul nostru, măritul comitul Stefan de Bator, judecătoriul curței noastre, ca grația și bunăvoința noastră se remînă cu dînsul, aceleași deregătorii cu toate cădințele lor le-am dat și juruit credincioșilor noștri, măriților magistrilor, lui Ladislav de Loșónț, tavernicului, și lui Vîrtholomeiu Drágfi, cubiculariului, despre a cărora credință și credincioșire
119 tocma nu ne îndoim. / Drept aceaia credincioșirei voastre vîrtos vă poruncim ca de aci înainte, pre numiții Ladislav de Loșonț și Vîrtholomeiu Dragfi, se-i cunoașteți voao voivodzi și lor, în cele obicinuite și cuvioase, se le fiți supuși și se-i ascultați și toate, cîte vor porunci, cu numele nostru, se le pliniți, nici se îndrăzniți a lucra almintrelea. Iară acestea cetindu-le, se le dați iarăș arătătorilor. Dat în Buda, sîmbătă, înainte de

serbătoarea ss. mucenicilor Fabian şi Sebastian, din anul D. 1493. (L. S.)“

Comitul Stefan de Bator, după măzălirea sa, cea cu cinste făcută, nu mult au trăit, ci au murit încă în anul de-acum, 1493, precum mărturiseşte Bonfinie[10], carele tocma atunci vieţuia în curtea craiului Vladislav II şi Iştvanfi[11] şi şi mai chiar se va vedea din hrisovul, ce-l voiu aduce la anul viitoriu, pentru banii cei de dînsul răpiţi de la spălătorii de aur. Greşeşte aşadară Petru de Reva[12], cînd zice că au murit comitul Stefan de Bator, în anul viitoriu, 1494.

---

[1] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 183. [2] Idem Engel, l.c. [3] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [4] Engel, l.c., p. 185. [5] *Annales templi Coronensis* ad h.a. [6] Haner, *Reg. Hung.*, periodi 16, § 384. [7] Sigler, f. 63 seq. [8] Troester, p. 389. [9] Bonfinius, f. 706. [10] Bonfinius, l.c. [11] Istvanfi, f. 18. [12] Petrus de Reva, f. 59.

Anul 1494. Sasii din Iad cuprinsese o parte din otarul Bîrgăului de la Franţísc Leonárd şi Nicólae Apafi din Noşfalău, drept aceaia craiul Ungariei, Vladislav II, porunceşte din Buda, mercuri, după Boboteaza din anul 1494, prin hrisovul ce se aduce de Cornides[1], voevodzilor Ardealului, lui Ladislav de Loşonţ şi lui Vîrtholomeiu Dragfi, ca se facă dreptate Apafieştilor, carii au fost tot de o seminţă cu Betleneşti, cum am mai zis la anii trecuţi; pentru aceaia au moştenit şi Bîrgăul.

La anul trecut am fost făgăduit că voiu aduce hrisovul, din care se arată tîmpul reposării comitului Stefan de Bator, la anul de-acum; hrisovul acela se află iarăş la Cornides[2] şi iată, sună aşa: „Prietenilor săi, cinstiţilor conventului din Cluş-Mînăştur, Ladislav de Loşonţ şi/ 120 Vîrtholomeiu Dragfi de Belteuc, voivodzii Ardealului şi comitii secuilor, pretenşug gata, cu cinste poftesc! Se ştiţi că zdravănul magistrul Benedict Bórşai de Sgheul, directorul cauzelor crăeşti, venind înaintea noastră, în persoana preanserinatului prinţului domnului craiului Ungariei, Bohemiei ş.c. Vladislav, domnului nostru celui prea milostiv, în typ de mare jalbă, noao aşa au făcut se ne spună: că cu trei ani mai nainte, oare carii spălători de aur în părţile acestea ale Ardealului, lîngă crăiasca cetate a Sas-Şebeşului, în locul unei cetăţi bătrîne şi stricate, mare summă de galbeni amestecaţi, mai mari şi mai mici, cu ceară învăluiţi şi îngropaţi, ar fi găsit din întîmplare, carea vistierie, măcar

că din legea cea bătrînă și priimită și obiceiul crăimei unguresti, ar fi trebuit se vină în mînile domnului craiului nostru, și ale fiscului său, tătuși măritul reposatul comitul Stefan de Bator, judecătoriul curții numitului domnului nostru craiu și voivodul Ardealului, trăind încă, vistieria aceasta, așa aflată, de la cei ce o au găsît, o ar fi luatu-o preste voia domnului craiului nostru, lăsînd găsitorilor numai ceara și, pînă cînd au trăit, o ar fi ținut la sine, pre sama sa; iară murind comitul Stefan de Bator, vistieria aceaia ar fi venit în mînile măritului Andreiu de aceaiaș Bator, fratelui de un trup al numitului reposatului comitului Stefan, carele, vistieria aceaia o ar ținea la sine, iarăș preste voia numitului domnului craiului nostru și cu puterea, întru prea mare paguba și batjocura deregătoriei crăești. Pentru carea pe pretenșugurile voastre vă cercăm cu osîrdie, prin acestea, ca se trimiteți omul vostru pentru mărturie vrednică de credință, în fața căruia Sigismund de Drag sau Paul de Indal sau Gheorghie Șandorházi de Nadașd sau Valentin Pelbert de Buda-Noao sau Franțisc Mícola de Somoșfalău sau Mihail de Búdoc sau Salatuil Gereufi de Gereu-Oșorheiu, nefiind alții de față, omul nostru, pre numitul Andreiu de Bator se-l sorocească împrotiva numitului domnului craiului nostru, pe octavele fericitului apostolului Iacob, acum viitoare, înaintea noastră, ca se respundă pentru cele mai sus zise, spunîndu-i aceluia că au va veni la octavele puse, înaintea noastră, au ba, noi la inștanția părței, carea va veni, vom sluji toată direptatea. Și apoi sireaca sorocelei aceștiia cu numele sorocitului se ni-o scrieți preteneşte, la octavele acelea. Dat în Cetate a Clușului, vineri, înaintea sîntei Margarete din anul Domnului 1494." Din hrisovul acesta
121 poți culege/ că comitul Stefan de Bator murise în anul trecut 1493, și că mîzga familiei Bătorești, carea după aceaia mulți ani au stăpînit Ardealul, cum vom vedea la anii viitori, din vistieria aceasta s-au tras, doară și pentru aceaia au fost măzălit din voivodatul Ardealului.

După luna lui iulie din anul acesta, 1494, în carea au căzut octavele sîntului Iacob, Ladislav de Loșonț și Vîrtholomeiu Dragfi, voivodzii Ardealului, au început a se sfădi între sine, pre cum scrie Haner[3]; drept aceaia Vladislav II, craiul Ungariei, au mers în Ardeal de i-au împăcat, precum urmează: adecă, pre Ladislav de Loșonț l-au făcut judecătoriu curței sale, iară pre Vîrtholomeiu Dragfi, carele s-au prăsit din Drag, fiiul lui Sas Vodă, domnului Moldovei (cum s-au arătat la anii trecuți și drept-aceaia au fost diaoș român), l-au lăsat singur voivod pînă la anul 1497 [4]. Cu prilejul mergerei în Ardeal, au stors craiul Vladislav II de la beții ardeleni, după zisa lui Míles [5], 60.000 de florinți, iară după zisa lui Fașing [6], 60.000 de galbeni sau ducați.

În cît iaste despre Valahia sau Țeara Muntenească, mă mir că acuma o dată și preavestitul Enghel [7] scrie adeverul, zicînd: „Pretenția coroanei ungurești la Valahia, numai din cetatea și banatul Severinului custa. Aci s-au plătit doi bani în luna lui maiu din anul 1494, Gheorghie More de Ciula și Franțisc Balásța de Gearmat; iară din noemvrie al anului 1494, au fost Petru Tarnoc și Iacov Ghelesténi. Plata sau simbria lor era 6.000 de florinți, din carii trebuia se plătească [și o samă de ostași." Ziseiu că mă mir, căci nu tăgăduiesc eu că ungurii acuși-acuși cuprindea banatul Craiovei, ci iarăș îl perdea, dară toată Țeara Muntenească nu o au cuprins vreodată, cum s-au arătat la anii cei mai dinnainte.

Despre Moldova încă așa scrie tot acelaș Enghel [8]: „În anii 1494, 1495, se află mai adese ori solul moldovenesc la curtea ungurească. Aceasta se arată din darea de samă a cămerei despre amîndoi anii aceștea, că pe Stefan din Moldova l-au ajutat cu bani asupra turcilor, pentru că senatul unguresc foarte îi prindea partea. Se zice în această dare de samă, pe anul 1494, în pagina 47 „măritului domnului Stefan, voevodului moldovenesc i s-au dat din darea Ardealului, flor. 1.000"; în pag. 48, avgust 30: „Pentru cuhnă (bucătărie), pentru cai și pentru vin, pre sama a doi soli ai voevodului moldovenesc, carii au venit în Sibiiu, la maestatea crăească, s-au dat preste tot flor. 111"; septemvrie 2 „am
122 cumpărat / pei tărcate pentru berlíșul bundei solului voevodului moldovenesc cu flor. 18." Din această dare de samă încă poți vedea că Vladislav II, craiul Ungariei, în avgust și septemvrie din anul de-acum, au fost în Ardeal. N-au avut așadară Miles [9] pentru ce întîrziia mergerea craiului Vladislav II în Ardeal, pînă la anul 1501.

---

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 279. [2] Idem Cornides, *ibidem*, tom. 1, p. 533. [3] Haner, *Reg. Hung.*, period. 16, § 387. [4] Bonfinius, f. 717; Tubero, p. 119; Timon in *Epit. chron.*, f. 94 seq. [5] Miles, p.4. [6] Fasching, *Novae Daciae*, part. 3, p. 161. [7] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 185. [8] Idem Engel, in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 147. [9] Miles, l.c.

Anul 1495. *Annalii besericei din Brașău*[1] numai atîta zic la anul de-acum: „În anul 1495, ciumă foarte mare au fost în Brașău și în Țeara Bîrsei.“ Iară preavestitul Enghel[2] aduce darea de samă a cămărei crăești din Ardeal și pe anul 1495, în carea se scrie, în pagina 149: „Bunurile domnului Stefan, voevodului moldovenesc din Ciceu și Cetatea de Baltă, de la care s-au ertat darea, fac florinți 1515“; în pag. 178, în 11 dechemvrie, iarăș s-au cumpărat doao buți de vin, pre sama solilor voevodului moldovenesc prin Blasie Zacaci, cu 17 florinți. Aceloraşi soli moldovenești, ca se-și cumpere cele de lipsă pentru bucătărie, s-au trimis din porunca thesaurariului, flor. 64.“ Din darea aceasta de samă, poți vedea că dominiul Ciceului și al Cetății de Baltă era date, pe vremea aceasta, lui Stefan V, domnului Moldovei, și nici dare poftea de la dînsul ungurii, numai ca se țină cu ei împrotiva turcilor, carii vrea se înghită Ungaria.

Vladislav II, craiul Ungariei, încă au trimis un hrisov cătră Vladislav VI, fostul domnul muntenesc[a], care hrisov îl aduce preavestitul Enghel[3], ca căpătat de la Eder, și sună așa: „Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ș.c. Măritului voevodului Vlad, fiiului reposatului Dracula, credinciosului noao iubit! Ne aducem aminte că pînă acum de vro cîteva ori ți-am scris ca din părțile cele ardelenești ale crăimei noastre se eși, iară acuma cu neplăcere am înțeles că încă în părțile acelea zăbăvești și foarte multe pagube și rele ai făcut, mai ales sasilor noștri; preste acestea de părțile muntenești (sau Valahia) încă te-ai apucat de vro cîteva ori împrotiva păcei. Ci adeverat cu greu ne-au căzut și tare te și vinătuim. Drept aceaia voim și credincioșirei tale, prin rîndul acestora, cu de-adinsul îți poruncim ca, îndată cît vei priimi
123 acestea, fără de zăbavă și tămîndare, se eși din părțile / acelea și în tot typul se mergi la credinciosul nostru, măritul Ioșa de Șom, comitul Timișoarei. Căci se știi că am dat tot feliul de putere numiților sasilor noștri, ca să se apere împrotiva ta și alor tăi, cum vor putea. Almintrelea drept aceaia se nu faci. Dat în Cináde, în zioa Tuturor sfinților (noemvrie, 1 zi), din anul 1495.“

---

[a] Documentul pe care-l aduce Șincai nu era dat lui Vladislav, fostul domn muntenesc, ci unui pretendent domnesc, care se numea Vlad. Acesta era fiul lui Vlad Țepeș și încearcă înanul 1495 să cucerească tronul Țării Românești, fără să izbutească. La plîngerile lui Vlad Călugărul, Vladislav al II-lea, regele Ungariei, îi poruncește acestui Vlad să părăsească regiunea de graniță cu Țara Românească.

Ca se înțelegi, cetitoriule bune! hrisovul acesta, pre carele preavestitulEnghel nu l-au socotit, cetește acelea, care le-am scris la anul 1481 și vei vedea că eu am dirept, iară nu Enghel, carele numai cît au încîlcit istoria Valahiei, nu o au luminat.

[1] *Annales templi Coronensis* ad h.a. [2] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 148. [3] Idem Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 185 seq.

Anul 1496. La anul acesta zice Miron logofătul[1]: „În anul de la plăsmuirea lumei 7004 au murit Alexandru, feciorul lui Stefan V și l-au îngropat în mînăstirea Bistrița, lîngă strămoșul său, Alexandru Vodă." Așișderea scrie și preavestitul Enghel[2], ci greșește în an, căci anul de la plăsmuirea lumei 7004 nu respunde anului de la Hs. 1492, cum vrea dînsul, ci respunde anului 1496.[a] De anul de-acum se ved a se ținea și acelea, care le scrie generariul Bauer[3], zicînd: „Pînă la Radul cel Mare (sau al cincilea), carele au început a domni în anul 1496, n-au fost fără numai un prelat sau episcop în toată Valahia, dară domnul acesta priimind sfatul patriarhului Nifon [b], au mai făcut doao episcopii, adecă cea de la Rimnic și cea de la Buzeu." Apoi mergînd mai încolo, în pagina 41, scrie: „Episcopia Rîmnicului cuprinde cinci județe din banatul Craiovei, cea de la Buzeu, trei județe din țeară și raia Brăilei, prin decretul Radului, fiiului Radului celui Mare, ce s-au dat în anul 1544." Pînă aci, generariul Bauer, carele greșește zicînd că Radul V sau cel Mare au început a domni în anul de-acum, pentru că am arătat la anul 1493, că atunci au început a domni; ci doară în anul acesta, 1496, au așezat mitropolia și doao episcopii ale Valahiei, despre care vorbește Bauer. În cît iaste pentru Radul, fiiul Radului celui Mare, carele, de cumva au domnit în Valahia, ar fi al șeselea, așa scrie Anonymul românesc[4]: 124 „Radul Vodă, sin Radului Vodă celui Mare. Acest domn/ la letopiseț și la hronologia veche nu se vede scris, de aceaia nici numer îi punem. Iară după pisania mînăstirei Dealului se vede că la leat 1512, au săvîrșit mînăstirea Dealului. De Radul Vodă, feciorul Radului Vodă celui Mare, ca se nu se strice sireaoa letopisețului, nu punem văleat, măcar că se găsește hrisovul lui cu leat 1544, la episcopia Buzeului, prin care Brăila s-au trecut supt episcopia Buzeului.“ Bine face Anonymul românesc că Radului VI, feciorului Radului V sau celui Mare, nu-i pune stătornică domnie în Valahia, pentru că doară și el tocma așa au pățit, ca Vladislav VI, adecă au domnit cîtva în Valahia, dară nu stătornicește și atunci, cînd au început a domni cîtva, au dat și hrisoavele, de Bauer și Anonymul românesc aduse. Vezi și acelea, care le voiu scrie la anul 1544, despre Radul IX.

---

[a] Șincai are de data aceasta dreptate, pentru că, așa cum datează Ureche, Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, moare în anul 1496.

[b] Nifon a fost patriarhul Constantinopolului. Fiind îndepărtat de turci din scaunul patriarhal, în anul 1504, Radu cel Mare l-a chemat în țară, unde, luînd conducerea bisericii Țării Românești, a reorganizat-o.

Ghebhardi[5] scrie că orînduielele besericești în Valahia, tătuși la treapta cea cuviincioasă pînă astăzi n-au venit, pentru că unele mînăstiri și astăzi sînt supt ocîrmuirea maicelor sale, celor din Sfetágoră, altele supt patriarcii din Alexandria, Antiohia și Ierusalim, și bine zice.

Fiindcă în anul viitoriu s-au întîmplat războiul între Ioann Albert, craiul Poloniei, și între Stefan V, domnul Moldovei, oare nu de anul acesta se țin?, care le scrie Iștvanfi[6] zicînd: „Pe zica pusă, Albert cu Sigismund și cu cardinalul Frideric, frații săi cei mai tineri, și cu Frideric, marhionul din Brandenburg, feciorul sororei sale, au venit în Leucíovia la craiul Vladislav II și acolo s-au făcut de nou legături cu polonii[a]. Tătuși, preste voia crailor, au eșit veste că Vladislav, în întîlnirea aceaia, pre ascuns au îngăduit lui Albert, fratelui său, ca, supt pretest de a se bate cu turcii, se cuprindă și se țină supt stăpînirea sa cetățile Ahilléa și Moncástrul, care sînt în Bessarabia (nu în Moldova), unde cură Tŷras 125 acum Nistrul, în Dunăre, și s-au cuprins de Baiazet, împăratul/ turcilor în vreme de pace, pînă a trăi încă Matiaș craiul, și că sfatul acesta dintradins l-au ascuns de unguri, pentru că aceștea n-ar fi îngăduit orînduelei aceiia, căci ar fi zis că toată Moldova și mai ales cetățile acelea, care s-au dires și întărit de craii Carol, Ludovic și Sigismund (pre cum arată și în zioa de astăzi înscripțiile cele tăiate în petri), s-ar ținea de ei și de crăimea Ungariei. Și Albert după aceaia cu mari oști și gătire au și mers ș.c.“ precum se va arăta la anul viitoriu. Iară tu, cetitoriule, înseamnă că ungurii mult se întemează în cuvintele acestea ale lui Istvanfi. „Precum arată şi în zioa de astăzi înscripţiile cele tăiate în petri“, ci cuvintele acestea atîta plătesc înaintea mea şi înaintea celor ce iubesc adevărul, cît iaste adeverat că Nistrul se varsă în Dunăre şi nu în Marea Neagră. De-unde poţi înţelege că istoricii şi cei ungureşti şi cei poloneşti, unde au putut, încă şi preste adever, tot la oala sa au tras jarul, ce nu se cuvine istoricilor, a cărora deregătorie iaste a scrie numai dirept, nepărtinind vrunuia, neasuprind pe vrunul.

---

[a] La întîlnirea de la Leutschau au participat toți fiii lui Cazimir: Ioan Albert, regele Poloniei, Vladislav al II-lea, regele Ungariei, Alexandru, mare cneaz al Lituaniei, și Sigismund. Frații Iagelloni s-au înțeles între ei ca Moldova să recunoască suzeranitatea Poloniei. În cazul în care Ștefan cel Mare n-ar fi acceptat suzeranitatea polonă, atunci toți frații trebuiau să pornească împotriva voievodului moldovean, să-l scoată din scaun și în locul lui să pună pe unul dintre ei, pe Sigismund.

Anul 1497. Cîte s-au scris la anul acesta de mai mulţi istorici, lung aş fi de le-aş scrie în Hronica aceasta. Drept aceaia cîte am însemnate în *Annalii* miei, o parte, şi numai măduva, o voiu aduce aci, ca ţie se-ţi dau prilej ca se ceteşti pre Cromer [1], pre Miron logofătul [2], pre Sarnichie [3],
126 pre Tuberón [4] şi Foresti [5], carii toţi scriu / ca şi Cureu, cel ce scrie aşa [6]; „În anul următoriu 1497, au fost războiul cel nenorocit al polonilor cu românii (moldovenii). Avea Ioann Albert craiul inimă de a pătra lucruri mari, ci nu avea putere şi minte; cu viclenşug se sfătuise se gonească pre Stefan (V, domnul Moldovei) din scaunul său, carele nu era credincios polonilor, şi vrea se pună domn în Moldova pre Sigismund, fratele său, ca apoi din Moldova mai lezne să se poată bate cu turcii, cărora li se lăuda cu harţ. Şi măcar că nu era în stat de a ţinea lung războiu, pentru prea marea nenfrînare a nobililor leşeşti, tătuşi nu s-au lăsat de scopul său. S-au vorbit în commun şi s-au crezut că Callímah florentinul, carele singur ştiia inima craiului şi numai în anul mai de curînd trecut murise, ar fi fost sfătuit pre craiul, ca pe şleaota cea nenfrînată a polonilor se o înfrîngă cu oarece perdere. Au purces cu 80.000 de poloni, carii ducea cu sine 30.000 de carre. Se făcea că merge asupra turcilor, ci Stefan au prins de veste, că lui i se întinde cursa şi au strins unguri (mai bine secui) nenprotivindu-se craiul Vladislav, căruia nu-i plăcea sfatul frate-său, şi ostaşi turceşti încă au tras la sine. Oastea polonească drept aceaia mai întîiu din leşuri au păţit foarte mare perdere, apoi bătîndu-se, după obiceiul războaelor, floarea călăreţilor

---

[1] ConstansMiron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 30. [2] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 146. [3] Generalis Bauer in *Pro memoria*, p. 39. [4] Anonimus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [5] Gebhardi apud Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 191. [6] Istvánfi, p. 33.

poloneşti s-au tăiat, prins şi fugărit. Şi, de nu ar fi ajutat Sigismund, fratele craiului Ioann Albert, cu vîrtutea sa, tabăra polonească, cu mult mai mare perdere ar fi păţit polonii."

Cum că Stefan V, domnul Moldovei, în anul de-acum au mai stins oastea craiului Ioann Albert, afară de avtorii aci din sus aduşi, mai scriu Mihóvie[7], Calvisie[8], Brietie[9] şi alţii mai mulţi, pre carii şi preget a-i mai pomeni, pentru că tot într-un typ scriu; singur Cantemir[10] se osebeşte de alţii şi scrie aşa: „Stefan V, prinţul Moldovei, ... bătînd oastea leşească la Cótnar, unde creşte vinul cel lăudat, cu totul o au stins, numai 15.000 au prins vii, prę carii i-au prins în jug şi i-au silit de au arat în lung doao miluri, în lat o milă de pămînt, în carea arătură tot
127 prin leşii aceia au semănat doao păduri, ce şi pînă astăzi / se numesc de poloni Bucovína, iară de moldoveni Dumbrava Roşie sau Păduri Roşii, pentru că s-au semănat şi sădit cu sînge leşesc." Aşa Cantemir Vodă, căruia atîta îi crede, cît vei vrea."[a]

---

[1] Cromerus, lib. 30 et ultimo. [2] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 31. [3] Sarnicius, lib. 7, cap. 8. [4] Tubero, lib. 6, § 2 et 3. [5] Foresti, lib. 11. [6] Ioachimus Cureus in *Annalibus Silesiae*, p. 217. [7] Michovius, lib. 4, cap. 75. [8] Calvisius in *Opere chron.* ad h.a. [9] Brietius ad h.a. [10] Princeps Demetrius Cantemir in *Hist. Osmanici regni*, lib. 1, cap. 5, nro. 2.

Anul 1498. Despre Ioann Albert, craiul polonilor, după ce s-au înturnat de la bătaia din Moldova, cea la anul trecut zisă, aşa scrie Cromer[1]: „Înturnîndu-se, nici un lucru bun au făcut pentru folosul ţerei, ci nebăgînd în samă ruşinea şi perderea, care le suferise în Moldova, nu ş-au adus aminte că au întărtat pe Stefan, bărbatul cel inimos şi viteaz; care lucru, grele nevoi şi mare jele au pricinuit după aceaia polonilor şi ruşilor. Pentru că Stefan vrînd se-şi izbîndească strîmbătatea de el făcută şi bătaia cea cu nedireptul pornită asupra sa, în primăvara din anul acesta, 1498, cu oştile sale, cu oşti turceşti şi tătăreşti au întrat în Podolia şi Russia şi trecînd Leópoiul, cetatea cea tare, au agiuns pînă la tîrgul Cánciuga şi rîul Víslcc, în lung şi-n lat prădînd toate şi nespusă groază şi frică punînd preste toată crăimea leşească, întru atîta, cît nimenea putea sau îndrăznea se-i stea asupră, ci toți era gata de fugă, nu numai pe la orașe și pe la cetăți, ci la munți și prin codri mari și deși fugea. De-unde foarte mulți bărbați, mueri, prunci și oameni de frunte s-au tras la robie prin nemicii, carii îi gonea și cerca pretutindenea așa, cît Thrachia, Machidonia, Schithia și Asia s-au împlut de robi rusești. Mai bine de o sută de mii de oameni s-au robit atunci, cu nenumărată 128 pradă de turme/ și ciurzi de dobitoace. Premíslia, Radímnul, Iaroslávia, Prevórscul cu mai multe tîrguri mai mici și cu nenumărate sate încă atunci s-au jăfuit și ars." Așișderea scriu despre războiul acesta al lui Stefan V, domnului Moldovei, cu polonii, toți istoricii, pre cîți am dus la anul trecut, numai Miron logofătul[2] scrie așa: „Scos-au Stefan Vodă multe turme de dobitoace din Țeara Leșească și ca la o sută de mii de robi au așezat în țeară, de și pînă astăzi trăiește limba rusească în Moldova."

---

[a] Nu se poate preciza dacă Dimitrie Cantemir a avut sau nu dreptate. Legenda cu Dumbrava-Roşie a circulat oral şi a fost inclusă în *O samă de cuvinte* a lui Ion Neculce.

Spondan[3] încă scrie: „La sfîrșitul lui noemvrie din anul 1498 (precum scriu Mihovie, cartea IV, cap. 75 și Cromer, cartea 30), turcii, carii, ca la 70.000 trecuse prin Valahia în Russia și toate le prădase cu sabie și cu foc, nestîndu-le cineva împrotivă și foarte mare dobîndă culesese, cuprinzindu-se de mare frig, îngheț și zăpadă, fără de veste, mai mulți de 40.000 au înghețat și perit. Ceialalți cu anevoe scăpînd în Moldova, așa s-au tăiat de Stefan Vodă și de români, cît de-abea au remas 10.000, ca să se întoarne acasă." Așișderea scriu Brentan[4] și Brietie[5]. Drept are așadară Miron logofătul[6] cînd scrie: „Iară după Stefan Vodă, turcii și tătarii întrînd în Țeara Rusească, reu au prădat Podolia, Galliția și alte părți." Nu poate fi adeverat drept aceaia, ce scrie Ureche vornicul[7], adecă că craiul Ioann Albert, după prada de Stefan V Vodă făcută, au trimis oaste asupra Moldovei pînă la Botoșani, pre care iarăș o ar fi tăiat Stefan Vodă, ci doară pre turcii cei scăpați din Russia, i-au tăiat Stefan Vodă la Botoșeni.[a]

Hrisovul craiului Vladislav II, despre care am fost scris la anul 1491, că-l voiu aduce la anul de-acum, iată, așa sună la Basilovici[8]: „Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ș.c. Credincioșilor noștri, comitului sau vițe-comitului și judecătorilor, nobililor din Maramurăș, celor de-acum și celor viitori, sînătate și grație!

---

[a] În *Letopisețul* vornicului Ureche, lupta cu polonii, despre care amintește Șincai, a avut loc în anul 1500. Confuzia vine de acolo că textul care vorbește despre această luptă urmează celui care se referă la incursiunea lui Ștefan făcută în Polonia, în anul 1498. Se poate ca această confuzie să se explice prin aceea că în manuscrisul pe care l-a folosit Șincai va fi lipsit data care să precizeze cronologic succesiunea evenimentelor.

129 Se spune maestatei noastre, în persoana cucernicului / fratelui Gelásie, priórului sau egumenului mînăstirei fericitului Mihail arhanghelului, ceii de lege grecească, din Maramurăș că măcar că noi, după cererea numitului jăluitoriu, am întărit niște cărți ale preacinstitului în Hs. părintelui fratelui Antonie, patriarhului Țărigradului, ce s-au dat mînăstirei aceia despre oarecare slobozenii și îngăduințe, tătuși cinstitul fratele Ioann, episcopul de Múncaci, cel de lege grecească, în vara de curînd trecută, împrotiva privilegionului prin numitul patriarh îngăduit, pe toți lăcuitorii din pertinențiile numitei mînăstiri, cu puterea unor cărți, ce le-au căpătat de la noi, precum se zice, cu viclenșug, ar vrea se-i paște și el se ia toate veniturile mînăstirei aceia, fără cădință și măcar că noi am sorocit îmbe părțile înaintea maestatei noastre, ca se ținem judecată, tătuși pentru că numitul episcopul din Muncaci, pe terminul pus n-au venit de față, drept aceaia noi pre jăluitoriul voindu-l a-l ținea în cădințele sale, pînă cînd se va îndrepta tot lucrul între părți, credincioșirilor voastre, din rîndul acestora, tare vă poruncim, ca, priimind acestea, pre jăluitoriul așa se-l apărați în cădințele și privilegioanele mînăstirei sale, cît episcopul din Muncaci se nu-l poată sili se-i dea vro parte din veniturile mînăstirei, pînă cînd nu vom judeca noi. Dîndu-vă la aceasta toată puterea noastră, almintrelea se nu lucrați, și acestea, după ce le veți citi, se le dați iarăș arătătoriului. Dat în Buda, în ajunul S. apostolului Andreiu, din anul D. 1498, al crăimilor noastre, al Ungariei 9, al Bohemiei 29." Așa se aduce hrisovul acesta de Basilovici, proto-egumenul călugărilor de supt episcopia Muncaciului; ci tu mai cetește acelea, care le-am scris la anul 1491.

---

[1] Cromerus, lib. 30, p. 444. [2] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 31. [3] Spondanus ad ann. 1498, nro. 11. [4] Brentanus in *Epit. chron.* ad h.a. [5] Brietius in *Chronico univ.* ad h.a. [6] Miron, l.c. [7] Ureke Vornicus apud Mironem, l.c. [8] Ioannicius Basilovits, *De fundatione koriatovitsiana*, part. 1, cap. 5.

130 **Anul 1499.** Vitejia lui Stefan V, domnului Moldovei, / carea o au arătat el în anul trecut, întîiu asupra polonilor, apoi asupra turcilor, la atîta au adus pe Vladislav II, craiul Ungariei, de, în anul de-acum, 1499, au

făcut întîlnire cu frații săi, Ioann Albert, craiul Poloniei, Alexandru, marele povățuitoriul Litvaniei, și Sigismund, duxul, ca se-i împace cu numitul Stefan V, domnul Moldovei, precum i-au și împăcat, căci scrie Iștvanfi[1]: „Iară despre Moldova, al căriia prinț, Stefan, fiindcă era vestit viteaz, ci de fire și credință nestătornică, lăsînd pre Matiaș, craiul Ungariei, trecuse în partea polonilor și dăduse prilej acestora, de a-și face cădință la țeara aceaia, așa s-au nărăvit frații laolaltă: ca Moldova, de-aci înainte, se remînă supt clientela crailor unguréști și numitului prințului Moldovei, așișderea și Radului (V, sau celui Mare), prințului Valahiei, de cumva s-ar scula turcii cu războiu asupra lor, amîndoi craii se le stea întru ajutoriu. Și legăturile acestea s-au ținut pînă la moartea crailor acestora, iară după moartea lor, împuternicindu-se turcii, țerile acelea încă au căzut supt jugul turcilor, cu destul de mare pagubă a creștinătăței."

Cromer[2] încă scrie: „Cu Stefan, palatinul Moldovei, și cu Bogdan, feciorul lui, încă s-au făcut atunci pace și cu numele craiului Ioann Albert și al prinților Alexandru și Sigismund s-au legat confederație, în carea Stefan au mărturisit că craiul milostivește i-au ertat toată greșala și strîmbătățile și i-au lăsat domnia Moldovei și au făgăduit craiului că-i va fi întru ajutoriu asupra tuturor dușmanilor. Tot în confederația aceaia s-au așezat și aceasta: ca fugiții și sîrguniții unora, de alții se nu se priimească; iară Stefan, de cumva s-ar măzăli, se poate, fără de vreo primeșdie, scăpa în Polonia și Litvania și întoarcerea de-acolo se-i fie slobodă, ba și ajutoriu se i se dea, cînd ar pofti se-și cîștige îndărăpt domnia. Dinprotivă și Stefan se fie detoriu a ajuta așa pe craiul unguresc,
131 ca și pe cel leșesc, în coantra turcilor,/ sau, de nu va putea merge însuș întru ajutoriu, se fie detoriu a trimite pre fiiul său cu oști, iară turcilor se nu le dea ajutoriu, fără numai atunci cînd va fi silit la aceaia cu cea mai de pre urmă putere. Dară confederații se fie detori a ajuta pe Stefan asupra turcilor. Despre protivnici și despre primeșdii încă se se înștiințeze prinții mai nainte la olaltă. Despre pacostele ce s-ar putea naște între supușii leșești și moldovenești se judece părcălabii din Cameneț, Cernăuț și Hotin adunați la olaltă; dară, de se vor întîmpla pricini mai grele de cît a se putea judeca prin numiții părcălabi, atunci prinții se trimită judecători dintre sfetnicii săi. Negutătoriile se fie slobode între leși sau

poloni şi între moldoveni. Acestea, precum s-au aşezat atunci, aşa sînt scrise în arhivul din Cracovia." Aşişderea scrie şi Miron logofătul[3].

Iară Doghiel[4] aduce tocma hrisovul confederaţiei, carele sună aşa: „În numele Domnului, amin.

Noi, Ioann Albert, din mila lui Dumnezeu craiul Poloniei, cel mai înalt dux al Litvaniei, domnul şi moşteanul Russiei şi al Prussiei, facem înştiinţare, prin rîndul acestora, tuturor, cărora se cuvine, că, după ce, în vremea mai dinnainte şi trecută, s-ar fi fost stîrnit ori ce nepretenşug, însemnată sfadă şi harţ, de toţi ştiut, între maestatea noastră şi măritul Stefan voevodul, din mila lui Dumnezeu domnul Ţerei Moldovei, prietenul noao adeverat iubit, noi, prin mişlocirea preanserinatului prinţului şi domnului Vladislav, din aceaiaş milă dumnezeiască craiului Ungariei şi Bohemiei, fratelui nostru celui prea iubit, numitului Stefan voevodului, prietenului nostru celui adeverat iubit şi feciorilor lui şi fiilor feciorilor lui, boierilor şi supuşilor lor din Moldova, le-am ertat şi le ertăm toate scîrbele, strîmbătăţile şi pagubele, cîte ne-au fost făcut noao în
132 vremile trecute şi lui, pace şi trevgă de pururea îi îngăduim/ şi lăsăm pentru toate cele mai sus zise şi alte orice trecute pagube, scîrbe şi strîmbătăţi, cîte au făcut noao şi supuşilor noştri mai nainte pînă acuma. Şi aşişderea trebue să fie pace de pururea între maestatea noastră şi între prealuminaţii prinţi, domni, din aceaiaş milă (adecă dumnezeiască) marele duxul Litvaniei şi duxul Sigismund, fraţii noştri cei prea iubiţi, şi între voevodul Stefan, noao adeverat iubitul prietenul nostru, şi între următorii noştri, ài îmbe părţilor. Drept aceaia de-aci înainte voevodului Stefan, feciorilor, următorilor şi supuşilor lui, slobod şi secúr le va fi se vieţuiască şi se domnească în Ţeara Moldovei, fără de vreo împedecare a noastră şi aşişderea fără de împedecarea numiţilor prinţi, duxilor Alexandru şi Sigismund şi a feciorilor, următorilor şi supuşilor noştri. Noi, craiul mai sus zis, cu numiţii fraţii noştri şi cu toţi arhiepiscopii, episcopii, prelaţii sufleteşti, şi cu toţi consiliarii şi supuşii noştri, jurăm şi făgăduim voevodului Stefan, adeverat iubitului prietenului nostru, feciorilor lui şi supuşilor săi din Ţeara Moldovei, pe un Dumnezeu şi Născătoarea lui, supt creştinească credinţa noastră, a fraţilor noştri, celor mai sus zişi şi a tuturor arhiepiscopilor, episcopilor, prelaţilor şi consilierilor noştri, că de-aci înainte, cu voevodul Stefan, adeverat iubitul prietenul nostru, cu fiii lui şi cu fiii fiilor lui şi cu boierii şi cu

toți supușii lor din Țeara Moldovenească, pentru mai nainte zisele toate scîrbele și pagubele și ori care alte pagube, strîmbătăți și scîrbe, măcar cînd ni s-au făcut pînă astăzi, trebue să avem și ținem pace și liniște de pururea nevătămată și nefrîntă; și așișderea pre voevodul Stefan, pre fiii lui, pre fiii fiilor lor și pre supușii săi din Țeara sa cea Moldovenească, noi trebuim și următorii noștri vor trebui se-i păzească /
133 și apere despre toată partea de toți dușmanii lui, cu sabia, cu sfatul, cu oamenii și cu toată puterea noastră, totdeauna, după putința noastră; și așișderea voevodul Stefan și următorii săi, cu toată puterea lui trebue se fie de sfat și întru ajutoriu totdeauna noao, craiului, crăimei Poloniei și următorilor noștri, după putința lor. Iarăș făgăduim și noi, cum mai sus scrișii frații noștri și cu toți consiliarii, mai sus zisului voevodului Stefan, feciorilor lui și fiilor feciorilor lui, boierilor lor și supușilor celor din țeara lor, a Moldovei, că trebue se fim prietenilor lor prieteni și dușmanilor lor dușmani. Și asemenea trebue voevodul Stefan și feciorii lui și fiii feciorilor lor și supușii lor se fie prietenilor noștri și prietenilor fraților noștri și supușilor și prietenilor țerilor noastre prieteni și dușmanilor noștri și dușmanilor fraților noștri, totdeauna dușmani. Iarăș că pre nici un dușman al voevodului Stefan, măcar cine ar vrea se se numească pre sine domn Țerei lui, ceii Moldovenești, carele ar veni la noi, la țerile noastre și la supușii noștri, sau la măcar cine altul, carele se ține de crăimea Poloniei, noi nu trebue, pre un om ca acela, se-l priimim, nici trebue se-i dăm loc sau hrană undeva, în țerile noastre, sau la vrunul dintre supușii noștri, ci, pre un om ca acela, oriunde l-am auzi sau l-am găsi în țerile noastre, sau la măcar care supus al nostru, noi trebue se-l trimitem din țerile noastre așa, ca mai îndelung întru acelea se nu remînă. Iarăș de se va întîmpla ca se fugă vrun supus al numitului voevodului Stefan la noi, sau la oarecare supus al nostru din țerile noastre, atunci acela, carele va fi la noi, trebue se-și cerce grație de la domnul său, voevodul Stefan, prin sine sau prin mișlocirea noastră; atunci, de-l va erta voevodul Stefan, aceluia se-i fie slobod și se aibă securitate a se înturna la voevodul Stefan, și, de nu l-ar erta
134 voevodul Stefan, atunci noi pre unul ca acela / nu trebue se-l sprîjinim în țerile noastre, nici pre-ascuns, nici aiavea. Iarăș făgăduim voevodului Stefan, că, de s-ar întîmpla, din pronia dumnezeiască (de ce, Dumnezeu se-l ferească), ca voevodul Stefan, alungat fiind de oarecare vrăjmaș

puternic, căruia nu i-ar putea sta împrotivă, se iase din ţeara sa sau în Ungaria sau în crăimea noastră, a Poloniei, atunci ţerile noastre trebue se fie deschise voevodului Stefan şi cniechinei, muerei lui, şi fiilor lor şi boierilor lui cu muerile sale, cu supuşii, cu şerbii şi cu averile lor şi cu toate, cîte se ţin de dînşii, şi ei se vină la noi şi la ţerile noastre sau la cetăţile şi oraşele noastre, oriunde le va plăcea lor a zăbăvi în numita crăimea noastră, atunci noi trebue pre voevodul Stefan şi pre cniechina şi pre fiii lui, pre boierii, supuşii şi şerbii lor, se-i iubim şi în graţiă şi cinste se-i ţiném şi-i va fi lui secur, binevoit şi deschis din ţerile noastre a-şi cîştiga înapoi Ţeara sa cea Moldovenească. Întro întîmplare ca aceasta, noi, craiul cel mai sus scris, trebue se-l ajutăm cu toată puterea noastră şi pre dînsul se-l reducem şi aşezăm în patria sa, mai sus numita Ţeara Moldovei, şi, cînd îi va da Dumnezeu se-şi cîştige îndărăpt patria sa, Ţeara Moldovei, atunci aceluiaş prietenului nostru, voevodului Stefan, dinprotivă trebue se-i fie secur, binevoit şi deschis, fără de vreo pagubă, a eşi din ţerile noastre cu cniechina sa, cu feciorii şi cu toţi boierii lui şi cu muerile şi cu şerbii şi cu toate averile lor şi cu toate lucrurile acelea, care le vor avea pre lîngă sine, iarăş în patria sa, Ţeara Moldovei. Iarăş am făgăduit şi făgăduim că voevodului Stefan şi feciorilor lui şi fiilor feciorilor lor şi Moldovei, ţerei lui, nu vom face vrodată pagubă, vătămare sau duşmănie, nici cu fapta, nici cu sfatul, nici aiavea, nici pre-ascuns. Şi de am înţelege despre vro parte oarece reu sau pagubă sau împedecare de cătră oricarii protivnici ai lui, atunci noi trebuim voevodului Stefan şi feciorilor lui şi Moldovei, ţerei lui, toate acestea a le înştiinţa, descoperi şi spune. Şi aşişderea voevodul Stefan nu trebue se ne facă noao şi ţerilor noastre, nici pagubă, nici împedecare, nici cu fapta, nici cu sfatul, nici aiavea, nici pre-ascuns, şi de ar
135 înţelege însuş / ceva pagubă, reu sau împedecare, de cătră oricarii protivnici ai noştri, atunci însuş voevodul Stefan trebue, noao aşişderea, se le descopere, spună, vestească, şi înştiinţeze.

Iarăş ori cînd vom vrea dinpreună cu preanserinatul prinţul domnul Vladislav, craiul Ungariei, fratele nostru, a porni bătae şi a face harţ sau ajutîndu-ne Domnul, aceasta a o face vom judeca, şi la aceaia vom merge, în persoanele noastre, cu toate puterile şi oştile noastre în coantra împăratului turcilor şi a ţerilor lui şi atunci fratele nostru, domnul Vladislav, craiul Ungariei, încă ar merge şi ar trece prin Ţeara Bessarabiei şi acolo ar trece şi luntri prin Dunăre, în ţeara împăratului turcilor, atunci şi noi trebue se trecem şi se luntrim prin Dunăre, aşişderea în ţeara împăratului turcilor, ci în liman, almintrelea *przevoz*, carele în comun se nummeşte Oblucicea, sau unde se va vedea mai pre uşor, înţelegîndu-ne cu preanserinatul domnul craiul Ungariei şi cu voevodul Stefan, cum se va vedea mai bine şi mai preuşor şi atunci trebue şi voevodul Stefan însuş, în propria sa persoană, şi cu toată puterea sa, a Ţerei Moldoveneşti, şi următorii lui vor fi detori a merge dinpreună cu noi în coantra împăratului turcilor. Iarăş de s-ar întîmpla, de ce se ferească Dumnezeu, ca atunci aşa se fie de bólnav, cît n-ar putea însuş, în propria sa persoană, merge dinpreună cu noi, atunci trebue se meargă dinpreună cu noi, fiiul lui, în propria sa persoană, sau acela, pre carele îl va trimite însuş voevodul Stefan, cu toată puterea Ţerei Moldovei. Iarăş pînă la tîmpul oştirei aceiia, noi, cei mai în sus scrişi, preanserinaţii domnii craii, Vladislav al Ungariei şi Bohemiei şi Ioann Albert al Poloniei, făgăduim voevodului Stefan că totdeauna îl vom apăra pre dînsul şi Ţeara lui, a Moldovei, de împăratul turcilor şi totdeauna vom sta cu el şi lîngă el şi vom da lui ajutoriu în coantra numitului împăratului turcilor. Iarăş însuş voevodul Stefan şi pînă atunci, măcar cum de va înţelege trecerea turcilor, cît va putea mai curînd, trebue se ne înştiinţeze pre noi, amîndoi, craii despre turci, cărora împrotiva noastră, nici ajutoriu, nici sfat le va da, ci, după putinţa sa, le va fi nemic.

Neguţetorilor voevodului Stefan, celor din Ţeara Moldovei, încă le
136 va fi şi trebue se le fie secur şi deschis / prin ţeri a merge, a călători şi a
neguţători, tătuşi plătind vămile cele trebuincioase, după legea cea
bătrînă şi după locurile cele obicinuite. Aşişderea trebue şi voevodul
Stefan, se lase prin Ţeara Moldovei pre neguţătorii din ţerile noastre,
se treacă cu securitate şi bunăvoinţă şi se neguţătorească, plătind tătuşi
vămile cele trebuincioase, după legea cea bătrînă şi locurile cele obicinuite.

Iarăş în cît iaste pentru margini de îmbe părţile, noi trebue se poruncim căpitanului din Cameneţ şi căpitanilor, carii vor fi în Cameneţ, aşa, adecă de s-ar întîmpla oare cui dintre supuşii sau măcar cui din Ţeara cea Moldovenească a voevodului Stefan, orice pagubă sau orice strîmbătate de la supuşii sau de la măcar cine din ţerile noastre, acela, cui i s-au făcut strîmbătatea, trebue se ceară direptate de la căpitanul

din Cameneţ şi căpitanul din Cameneţ trebue se aibă putere despre fieştecare supus al nostru, de a face direptate şi de a-l sili pre acela, carele va fi vinovat, ca se facă destul păgubaşului, supusului şi omului din Ţeara Moldovei; şi aşişderea cînd se va întîmpla vro strîmbătate oarecărui supus al nostru de la supuşii voevodului Stefan din Moldova, atunci acela, cui i s-au făcut strîmbătatea, trebue se ceară direptate de la căpitanul din Hotin sau din Cernăuţ, şi căpitanul din Hotin sau din Cernăuţ, carele va fi, trebue se aibă putere despre fieştecare supus al voevodului Stefan de a face direptate supuşilor noştri, avînd pe Dumnezeu înainte ochilor. Iarăş cînd s-ar întîmpla vro strîmbătate mai însemnată sau răsvrătire între căpitanii sau supuşii noştri de îmbe părţile, atunci noi trebue se înştiinţăm pre voevodul Stefan despre aceaia prin oarecare om al nostru şi aşişderea trebue se ne înştiinţeze voevodul Stefan. Atunci de îmbe părţile trebue se trimitem consiliari (sfetnici) ca aceasta se o cerce şi îndată se facă direptatea trebuincioasă. Şi tătuşi pentru unele răzvrătiri şi nentocmiri ca acestea, ale supuşilor noştri de
137 îmbe părţile, măcar cum s-ar stîrni, pacea şi întocmirea /mai sus zisă, înfrîntă se nu se înţeleagă.

Care toate şi cîte una dintre cele mai sus scrise, noi, Ioann Albert, din mila lui Dumnezeu craiul Poloniei, cum că în toate punturile, condiţiile şi închieturile sale, le vom avea priimite şi plăcute, pe credinţa noastră cea crăiască, făgăduim dinpreună cu prealuminaţii prinţii, domnii, marele duxul Litvaniei şi cu Sigismund, iarăş duxul, mai sus numiţi, preaiubiţi fraţii noştri şi cu toţi arhiepiscopii, episcopii şi bărbaţii beserceşti şi cu toţi baronii, supuşii noştri, şi cu toţi, carii se ţîn de noi, cum că aceluiaş voevodului Stefan, feciorilor lui şi fiilor feciorilor lor şi moştenilor şi următorilor lor, tare, nemişcat şi nevătămat le vom păzi, ţinea şi plini şi că vom face să se păzească, ţînă şi plînească, fără de aruncare de soarte şi vreo mîntuinţă înşălătoare. Prin puterea şi mărturiia cărţilor noastre, acestora, care pentru mai mare securitate şi mai mare stătornicie a tuturor celor mai sus zise, am făcut să se întărească cu pecetea noastră şi a prelaţilor şi a baronilor noştri, cîţi sînt acuma cu noi. Dat în Cracovia, marţi în mînecarea serbătorei fericiţilor mucenici Tiburtie şi Valerian (13 aprilie, după lătini) din anul D. 1499.“

Din hrisovul acesta, lezne poţi vedea că bîrfesc şi Iştvanfi şi Cromer în cele mai sus aduse cuvintele lor, adecă Iştvanfi bîrfeşte zicînd că

Moldova pînă la craiul Matiaş I au fost supt Coroana Ungariei şi, în confederaţia aceasta, iarăş s-au dat supt clientela eii. Iară Cromer întru aceaia bîrfeşte că zice că Stefan V au mărturisit, în confederaţia aceasta, că craiul Poloniei milostiveşte l-au ertat şi i-au lăsat domnia Moldovei, pentru că în hrisov unele ca acestea nu se află, ci se află că Stefan V, din mila lui Dumnezeu au fost domn Moldovei, ca şi Ioann Albert, craiu Poloniei şi Vladislav II, craiu Ungariei. Miron logofătul au scris din Cromer şi pre el l-au şi urmat.[a]

[1] Istvanfius, lib. 3 seu pag. 45. [2] Cromerus, lib. 30, p. 445. [3] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 31. [4] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 603.

138 **Anul 1500.** Ce s-ar ţinea de anul acesta şi ar fi vrednic/ se între în *Hronica* aceasta, numai atîta am găsit la preavestitul Enghel[1]: „În anul 1500, craiul Vladislav II, au poruncit să se întărească cetatea Severinului şi să se împle de zăhărea, căci au poruncit sibiienilor ca lui Petru Tárnoc de Macicáş, banului Severinului, se-i trimită cărrăuşi, tăetori de petri şi zidari, precum se vede din diplomaturile de domnul Eder culese." Doară Radul V sau cel Mare, domnul Valahiei, pentru frica de turci, au fost dat Severinul ungurilor?[b]

[1] Ioann. Christianus Engel in *Antiq. Historia Valachiae*, part. 1, p. 187.

Anul 1501. Am arătat la anul 1467, că după ce au perdut Matiaş I sau Corvinul, craiul Ungariei, bătaia cu Stefan V, domnul Moldovei, Petru V Aron, carele au domnit mai nainte de Ştefan V în Moldova, din bătaia aceaia au fugit la poloni, de unde l-au chiemat Stefan V cu înşălăciune, cum s-au arătat la anul 1469, şi prinzîndu-l l-au tăiat. De Petru V Aron au remas un fecior anume Elia. Despre Elia acesta, carele n-au domnit în Moldova, căci de ar fi domnit, ar fi fost al doilea în sireaoa domnilor cu acest nume, aşa scrie Cromer[1], la anul de-acum: „Adunîndu-se seim în Petricóvia, la începutul anului 1501, din porunca craiului Ioann Albert, au venit acolo soli de la Stefan, palatinul moldovenilor, carii, după aşezemîntul (în anul 1499) legat, cerea pre Elia, feciorul lui Petru, carele fusese palatin mai nainte de Ştefan, pentru că se zicea că pofteşte domnia Moldovei.... Iară la cererea lui Stefan a da pre nevinovatul Elia, carele se ruga se nu-l dea, după multă sfătuire se vedea a fi lucru tyrănesc, a ţinea iarăş pe rivalul soţului celui necredincios, de carele ar trebui să se teamă şi să se ferească, măcar că polonilor le-ar fi fost de folos, tătuşi se împrotivea aşezămîntului mai nainte făcut şi se judeca că Stefan îl va lua cu războiu, căci solii încă aşa se lăuda. Iară craiul gătindu-se cu oastea în Prussia, nu vrea se lase pe Stefan protivnic din dărăpt. Despre acestea aşa sfătuindu-se, Elia (nu Petru) nu s-au dat lui Ştefan, ci i-au tăiat capul înaintea solilor. Şi ca se nu se vadă a fi făcut aceaia fără vină, preste direptate, au scornit că Elia au făcut cărţi viclene supt numele craiului." Aşişderea scriu Mihovie[2] şi Sarnichie[3].

---

[a] În fond Şincai are dreptate cînd afirmă că Moldova era independentă. Prin tratatul de pace din anul 1499, Moldova ieşea, pentru multă vreme, de sub influenţa polonă. De data aceasta Ştefan cel Mare trata pe picior de egalitate cu Polonia. Totuşi, regele Vladislav al II-lea rămîne „domnul milostiv", i se recunoaşte o suzeranitate pur nominală.

[b] Cetatea Turnul-Severinului, cît şi ţinutul înconjurător au fost anexate coroanei maghiare de către regele Sigismund de Luxemburg, în anul 1419.

Miron logofătul[4] greşeşte zicînd: că toată tragédia aceasta s-au întîmplat cu Petru V Aron şi nu cu Elia, feciorul lui, căci istoricii leşeşti mai bine au ştiut aceasta decît Miron, carele cu mult mai tîrziu au
139 trăit. / Nici ar fi putut trăi Petru V Aron, carele au început a doaoa oară a domni în Moldova, în anul 1456, pînă la anul de acum.[a]

[1] Cromerus, lib. 30, p. 448. [2] Michovius, lib. 4, cap. 79 seq. [3] Stanislaus Sarnicius in *Annalibus Polonicis*, lib. 7, cap. 8. [4] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 31.

Anul 1502. La anul acesta aşa scrie Miron logofătul[1]: „În anul 7010 au reposat Paizie, arhimandritul şi egumenul mînăstirei Putnei. Întru acelaş an au reposat şi Athanasie Bólşul, în 4 avgust, curînd după Paizie. Amîndoi lăudaţi de viaţă bună şi curată."

---

[a] Petru Aron a fost ucis de Ştefan cel Mare în anul 1469. În anul 1501 polonii l-au executat, la cererea lui Ştefan cel Mare, pe Ilie, fiul lui Petru Aron.

Iară Daniil Cornides[2] aduce hrisovul, ce sună aşa: „Noi, conventul mînăstirei fericitei Mariei Vergurei din Cluş-Mînăştur, facem înştiinţare că nobilul Mihail de Comlód venind înaintea noastră de faţă, de voia sa şi neînteţit au mărturisit aşa: că el, pentru că văzutul şi măritul domnul Stefan, moşteanul, domnul şi voevodul Ţerei Moldovei, pentru toate bătăile, răniturile, strîmbătăţile, pagubele, stricările şi alte feliuri derele, care le-au pătimit şi suferit de la nişte boieri, şi oamenii numitului domnului voevodului Stefan ... supt cetăţuica Ciceului, i-au făcut în tot typul destul cu bani, drept aceaia pre numitul domnul voevodul Stefan şi pre Bogdan Vodă, fiiul lui, şi pe toţi moştenii şi remăşiţele lor şi pre toţi boierii şi oamenii lor, adecă de la carii au pătimit şi suferit bătăile şi ranele, i-au ertat şi deslegat de tot, ba îi iartă şi desleagă deplin înaintea noastră, prin puterea şi mărturisirea cărţilor acestora. Dat miercuri, după dumineca a treia din Păresimă, în anul D. 1502." Din hrisovul acesta se culege că boierii şi oamenii lui Stefan V, carii lăcuia în Ciceu şi bătuse pre Mihail de Comlod, s-ar fi pedepsit după legile ungureşti, de nu s-ar fi împăcat Stefan pentru dînşii, măcar că Stefan V era singur oblăduitoriu.

Assemani[3] încă scrie că: „Mînăstirea Zúgrafului din muntele Atho s-au făcut în cinstea marelui mucenic Gheorghie, în tîmpul împăratului **140** Leon celui Înţelept, de trei fraţi din/ Ohrida: Moisí, Aron şi Ioann, carii era din seminţa împăratului Iustinian." Iară Ioann Comnenul la Mont Faucón[4] zice: „Ci mînăstirea aceaia, o au dires oblăduitoriul Moldo-Valahiei, voevodul Stefan, în anul de la plăsmuirea lumei 7010, carele s-au şi zugrăvit pentru pomenire din afară de beserică." Iarăş Assemani[5] scrisese că şi mînăstirea S. Grigorie din Atho încă voevodul Stefan o au dires, în anul 1497. De-unde se vede că Stefan V, domnul Moldovei, cu toată vărsarea de sînge, de cele sufleteşti nu-şi uita.

---

[1] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 31. [2] Daniel Cornides, *Mss. dipl*, tom. 1, p. 84. [3] Ioseph. Simonius Assemeni in *Kalendariis eccl. universae*, tom. 1, part. 1, cap. 4. [4] Ioannes Comnenus apud Montfauconium in Palaeographia, p. 487. [5] Idem Assemani, *ibidem*, cap. 5.

Anul 1503. Despre anul acesta vorbind Cromer[1], zice: „În vara aceaia tătarii din Crim iarăş au năcăjit Podolia şi Russia, de Stefan, palatinul moldovenilor, precum s-au crezut, îndemnaţi. Însuş Stefan slobozindu-şi oastea în Russia cea din vecini au cuprins tot ţinutul, cît iaste între Nistru şi munţii Cárpatului, pre carele noi îl chiemăm Pocúţe, nestîndu-i cineva împrotivă, ba nici aşteptînd cineva un lucru ca acela; sau, după cum zicea el, l-au luat îndărăpt ca pre un ţinut, ce cu nedreptate s-au fost luat mai nainte de la dînsul. De vestea aceasta şi prin multe cărţi şi solii ale polonilor, strămurat fiind craiul Alexandru, pre la sfîrşitul lui octomvrie, din Litvania au venit în Lublín şi acolo au avut seim. Au plăcut seimului ca în vara următoare, cu oaste plătită, să se apuce de moldoveni şi să se cîştige înapoi Pocuţia." Mai pre scurt scrie Sarnichie[2], zicînd: „Válahul (sau românul, adecă moldoveanul) cuprinde ţeara de supt munţii sarmaticeşti, zicînd că cu nedireptate s-au luat mai nainte de la el."

Preavestitul Enghel în *Istoria cea mai Bătrînă* despre Moldova[3], scrie: „O păreche de estracturi diplomaticeşti, care mi s-au dat de la domnul Eder, pentru ca să se arate custarea şi întîmplările Moldovei din anul 1503, pot avea aci loc; cel dintîiu estract iaste: „Voevodului său celui moldovenesc, lui Stefan, şi feciorului lui, voevodului Bogdan, despre fassia (aşezarea), carea o făcuse Nicolae Betlen în partea lor, pentru 141 cetăţuica Ciceului,/ craiul Vladislav le dă învoirea sa şi toată cădinţa crăiască, în anul 1503." Al doilea estract iaste: „Cărţile lui Vladislav la capitulul din Alba: se spune maestatei noastre, în persoana credinciosului nostru, zdravănului Franţisc Balaşşa de Gearmat, că atunci, cînd au fost el, prin maestatea noastră, la credinciosul nostru, măritul Stefan, voevodul moldovenesc, în solie trimis ş.c." Ce vrea preavestitul Enghel să închidă din estracturile acestea? au nu, că Stefan V, domnul Moldovei, au fost supus lui Vladislav II, craiului Ungariei? pentru că în cel dintîiu îl numeşte *voevodul său*, întru al doilea *credinciosul său*; ci eu îi respund că la supuşi nu se trimit soli, ci porunci. Iară tu mai ceteşte hrisovul confederaţiei, care l-am adus la anul 1499 şi vei vedea că Stefan V de carele se cutremura toţi oblăduitorii din vecini, n-au fost supus, fără numai prieten craiului unguresc. În zădar se lingăreşte, aşadară, preavestitul Enghel şi aci ungurilor, căci scopul său nu-l va dobîndi pururea.

---

[1] Cromerus, lib. 30, p. 451. [2] Sarnicius, lib. 7, cap. 9. [3] Ioann. Christ. Engel in *Antiq. Historia Moldaviae*, p. 156.

Anul 1504. Stefan al cincilea, domnul Moldovei, coroana vitejilor, în anul trecut luase Pocuţia de la poloni, ci bătrîn şi bolnav fiind şi apropiindu-se de moarte, iarăş o au dat îndărăpt, în anul de-acum, căci scrie Cromer[1]: „În vremea aceaia Moldova s-au prigonit şi năcăjit de polonii noştri, aşa, cît Stefan au trebuit se-şi scoată oastea din tărimile Pocuţiei, mai vîrtos că el avea prea mare durere de picioare, din carea mai pre urmă, nu mult tîmp după aceaia, au şi murit. Fost-au bărbat ca acela, carele pentru inima cea mare, înţelepciunea militărească, ştiinţa lucrurilor de războiu şi faptele cele norocoase asupra turcilor, ungurilor, polonilor şi a tătarilor, în veci trebue să se pomenească. Căruia i-au urmat în domnie fiiul său Bogdan (al treilea) Luscul (adecă ponihósul, nu orbul de un ochiu). La ai noştri destul le-au fost că au cîştigat înapoi Pocuţia." Aşişderea scrie Mihovie[2].

Ioachim Cureu[3] scrie: „În anul 1504 au murit şi Stefan românul, ostaşul cel vrednic de vecinică pomenire, carele cu mărimea şi tărimea sufletului şi cu norocul cel bun au sprîjinit toate năvălirile turcilor, ale
142 tătarilor,/ ale ungurilor şi ale polonilor, pre carii toţi, i-au învins cu mari bătăi." Aşişderea scriu Iştvanfi[4], Brietie[5] şi Spondan[6], carele vaeră pre Stefan V că n-au fost unit cu beserica Romei.

Miron logofătul, carele mai bine au ştiut lucrurile şi obiceiurile Moldovei cele din lăuntru, decît streinii, aşa scrie[7] despre Stefan al cincilea: „În anul 7012, nu mult tîmp dacă s-au întors Stefan Vodă de la Pocuţia la Suceava, fiind bătrîn, bolnav şi slab, ca un om, carele au fost întru atîtea războae şi ostenele şi neodihne, în 47 de ani şi mai bine, în toate părţile de se bătea cu toţi, şi după multe războae cu norcc ce au făcut cu mare laudă, au reposat marţi, iulie 2. Fost-au acest Stefan Vodă, om nu mare la stat, mînios şi grabnic a vărsa sînge nevinovat; de multe ori la ospeţe omorea fără de judecată; iară de alta, era om întreg la fire, nu leneş şi lucrul său îl ştiia apăra foarte bine şi unde nu gîndeai, acolo îl aflai. La lucrurile de războiu era meşter şi unde era greu, se nevoia de însuş se vîrea, ca văzîndu-l ai săi, se nu se îndărăpniceze şi pentru aceaia rar războiu era de nu învingea şi unde îl învingea alţii, nu perdea nădejdea, că ştiindu-se căzut gios, se rădica de-asupra biruitoriului... Iară pe Stefan Vodă l-au îngropat ţeara cu multă jele şi plîngere, la mînăstirea Putnei, carea iaste de dînsul făcută... După moartea lui pînă astăzi îi zic Sîntul Stefan cel Bun, nu pentru suflet, că iaste în mîna lui Dumnezeu, căci el încă au fost om păcătos, ci pentru lucrurile vitejiei lui, ca care nimene din domnii, nici cei mai nainte de el, nici după el au făcut, nici pre el l-au agiuns.... Domnit-au acest Stefan Vodă patruzeci și șepte de ani și doao luni și trei septemîni. Apoi au stătut la domnie fiiul său, Bogdan (al treilea) Vodă, căruia îi zic Orb și Grozav. Stefan Vodă aproape de moartea sa au chiemat vlădicii și toți sfetnicii săi, boierii cei mari și pre alții, cîți s-au tîmplat aproape și le-au arătat că nu vor putea ei se țină țeara, cum o au ținut el, ci socotind din toți mai puternic pre turc, au dat învățătură să se închine turcilor.[a]

143 Dimitrie Cantemir Vodă[8], despre acelaș Stefan V./ scrie precum urmează: „Stefan, prințul Moldovei, au fost viteazul cel mai mare de pe vremea sa. El au învins pe Matiaș, craiul cel lăudat al Ungariei, și au luat de la dînsul munții Ardealului, carii pînă astăzi sînt otarele Moldovei de cătră apus. El, după mai multe biruințe, au supus șie Pocuția și Podolia și mergînd în rînd de bătae, cum se cuvine, asupra polonilor, au bătut oastea leșească la Cotnar ș.c. (Precum am scris la anul 1497, după care, acolo aduse ale lui cuvinte, merge mai încolo și zice), toate cetățile dintre Leopoiu și Moldova le-au luat de la poloni. Cu Baiazet Ghilderim au ținut doao bătăi: în cea dintîiu s-au învins, întru a doaoa l-au bătut și după bătae au făcut șepte movile mari din trupurile turcilor celor tăiați, carea și Hesarfen, ce s-ar tîlcui: « O mie de viclenșuguri », istoricul cel nelingușitoriu al turcilor încă o mărturisește. El au supus șie Valahia pînă în București și au pus pe Vintilas ocîrmuitoriu preste acest dărab de țeară. El au stăpînit Bessarabia, ce se numește acum Bugeac... Cu un cuvînt, el au prealățit otarăle Moldovei, precum voiu arăta mai cu de-adinsul, de voiu trăi se poci sfîrși istoria despre Moldova cea veche și cea noao. În statul acesta au lăsat lucrurile, cînd s-au chiemat de pre lume, după ce au domnit patruzeci și șepte de ani și cinci luni. Fiiul lui, Bogdan (III), au supus Moldova turcilor. De-aci se numesc moldovenii... de turci bogdani."

---

[a] După tradiție, pe care Ureche a consemnat-o în *Letopisețul* său, Bogdan cel Orb a închinat țara turcilor după sfatul lui Ștefan cel Mare. Ni se spune că logofătul Tăutu a mers la Constantinopole ca să trateze condițiile acestei subordonări. De bucurie, sultanul, după ce l-a primit cu cinste pe logofăt, căruia i-a dat cafea, pe care logofătul a băut-o ca pe vin, i-a întors banii tributului, cu care bani Tăutu a ridicat biserica de la Bălinești. În realitate, în afara haraciului pe care-l plătea Moldova anual, și în afară de faptul că a fost trimisă o solie care să înștiințeze pe sultan de moartea lui Ștefan și urcarea lui Bogdan în scaun, n-a avut loc nici o închinare a Moldovei față de Imperiul otoman.

În cartea 3, capul 4, numerul 17, *Despre împărăţia turcească*, în notele la cuvîntul Bogdan, acelaş Dimitrie Cantemir Vodă, din hronicile moldoveneşti, aduce cuvîntarea lui Stefan V către Bogdan III, fiiul său, şi către moldoveni, făcută mai nainte de moartea sa, cu carea i-au îndemnat ca, din bună voia lor, să se supună turcilor, apoi scrie: „Ca se urmeză voiei ceii mai de-apoi a tătîne-său, Bogdan întru al şeptelea an al domniei sale au trimis sol la Baiazet II (nu la Soliman II, cum se va arăta la anul 1511) şi i-au supus Moldova.“ [a] Mai nainte scrisese acelaş Cantemir [9], aşa: „Nu se poate tăgădui că pre muntenii-au supus turcii cu armele; pentru aceaia au fost că mai dedemult ocnele şi vămile se cumpăra de la cămara împărătească pînă la Matheiu Vodă, cînd **144** înălţîndu-se tributul sau haraciul pînă la 50.000/ de taleri, iarăş s-au dat îndărăpt ţerei. Iară moldovenii, carii din bunăvoinţa lor, s-au dat pre sine turcilor supt apărare, pînă la Petru (VI) Rareş, numai bairámpişchieşi, adecă cinste de Paşti plătea împăratului turcesc 4.000 de galbeni, 20 de şoimi şi 40 de cai moldoveneşti. Pe vremea acestuia au poftit turcii mai mare summă de bani supt nume de haraci; ci Petru Rareş au respuns că el îşi poate da domnia, dară nu poate cinstea sau darul se-l mute în haraci, sau se adaoge la summa, carea obicinuise a o trimite împăratului, că aceasta nu stă în puterea lui. Tătuşi după ce l-au strîmtorit la cele mai de pre urmă şi el au scăpat în Ardeal, turcii nu s-au lăsat de pofta sa şi punînd următoriu lui Petru Rareş, atîta au suit plata, cît nefericiţii moldoveni, peste haraciul cel de 75.000 de taleri, s-au îndetorit a plăti şi pentru cinstea de la Paşti 50.000 de lei.“

Stricovschi [10] îmblînd el prin ţările românilor, scrie că au auzit cîntarea aceasta despre Stefan V, domnul Moldovei: „*Stefan, Stefan voiévoda, biial turcov, bil tatarov, biial vugróv, rus i polacov,* adecă: „Stefan, Stefan-Voevodul, bătu pre turci, bătu pre tătari, bătu pre unguri, pre ruşi şi pre poloni.“

După sfărmitura *Annalilor ruseşti* scrie preavestitul Enghel [11]: „Stefan au avut 4 feciori, pe Petru, Alexandru şi doi Bogdani, după cum am văzut, din mai multe mueri. Dintre aceştea au murit Petru, Alexandru, şi un Bogdan.“ Eu zic: dacă au avut Stefan V doi Bogdani, pentru ce n-au putut avea şi doi Petri? precum au şi avut, că în hrisovul confederaţiei, care l-am adus la anul 1499, se vorbeşte de mai mulţi feciori ai lui Stefan V şi la anul 1527 se va arăta că Petru VI Rareş, domnul Moldovei, au fost feciorul cel mai tiner al lui Stefan V.

---

[a] Dimitrie Cantemir consideră că Moldova s-a supus Porţii în anul 1511. Faţă de Ureche, el se apropie mai mult de adevăr, pentru că în anul 1512 are loc o înţelegere între Bogdan cel Orb şi Selim, sultanul turc.

Iarăş Enghel[12] scrie: „Bogdan cel cu un ochiu, carele se porecleşte de istoricii leşeşti Luscus, feciorul lui Stefan celui Mare, după însemnarea din Iaşi, au domnit ani 12, luni 9, adecă de la 1504—1517." Dară Luscus nu însemnează cu un ochiu, ci ponihos.

Mihail Chendeffi de Malómviz încă în anul acesta, 1504, în 19 noemvrie au căpătat slobozenie de la Vladislav al doilea, craiul Ungariei, ca se poată aduce din Ţeara Muntenească doaosprăzece corturi de ţigani şi se le aşeze în bunurile sale, cele din Ardeal, precum arată hrisovul de la Cornides[13].

---

[1] Cromerus, lib. 30, p. 452. [2] Michovius, lib. 4, cap. 84. [3] Ioachimus Cureus in *Annalibus Silesiae*, p. 223. [4] Istvanfius, lib. 4, p. 51. [5] Brietius ad h.a. [6] Spondanus ad ann. 1504. [7] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 32. [8] Princeps Demetrius Cantemir, in *Hist. Osmanici regni*, lib. 1, cap. 5, nro. 2. [9] Idem Cantemir, l.c., lib. 2, cap. 3, nro. 8. [10] Strikovski apud Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 154. [11] Engel, l.c., p. 157. [12] Idem Engel, *ibedem*. [13] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 7, p. 292.

145 **Anul 1505.** Alexandru, craiul Poloniei, zăcea bolnav în tîrgul Radóm, unde la-u cercat solii lui Bogdan III, domnului Moldovei, despre carii aşa scrie Cromer[1]: „Alexandru, din Radom, după gimătatea lui iunie, s-au purtat în Cracovia, unde l-au urmat solii lui Bogdan, palatinului moldovenilor, carii venise atunci la el, în Radom. Iară Bogdan poftea şie muiere, pre Elisaveta, sora craiului, şi, ca mai lezne se-şi poată dobîndi pofta, făgăduia craiului că-i va da îndărăpt Tismenichía şi Cessibiézul. Ci el au fost cuprins ţinuturile acelea de la poloni, după moartea tătîne-său, precum scrie Vapovie, sau le ţinuse ca de tată-său luate, cum vrea Mihovie, sau, care nu le avea încă în mînă, dară le putea avea ca pre ale sale, acelea le dăruia, nu se ştie. Ci dăruia ţinuturile, care el nu le putea ţinea, ca cu o facere de bine ca aceaia, carea lui nu mult îi sta, cu atîta mai tare se tragă inimile leşilor şi a craiului spre sine. Se ferea fata şi mumă-sa (iarăş Elisaveta) de căsătoria cu omul ponihos, tătuşi n-au socotit se lepede cererea omului, ca nu cumva se-l mînie

și din prieten se-l facă dușman. Drept aceaia pentru dar i s-au mulțemit lui Bogdan, dară respunsul, ce i s-au dat, au fost îndoit." Așișderea scrie Miron logofătul[2].

---

[1] Cromerus, lib. 30, p. 454. [2] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 33.

Anul 1506. La anul acesta iarăș așa scrie Cromer[1]: „Neputîndu-se Bogdan III căsători cu Elisaveta, sora cea crăiască, pentru că i se împrotivise
146 crăiasa, muma fetei, după ce au înțeles / că au murit crăiasa, iarăș au trimis soli pentru treaba aceaia. Ci nevrînd fata să se mărite după dînsul, s-au aprins de mînie și au întrat cu oastea în Pocuția și neaflînd străjari sau păzitori întrînsa, nici tărimi, lezne o au supus șie. Drept aceaia din orînduiala seimului s-au trimis 4.000 de ostași plătiți, în Russia, carii au întrat în Pocuția și fugărind pe 600 de păzitori moldovenești, tot ținutul mai cu atîta osteneală, cu cîtă îl perduse, l-au luat înapoi. De-aci au năvălit asupra Moldovei. Unde doi frați, Felix și Gheorghie Strúși, tineri, nobili și hărțegași, podoaba boerimei russești, cu 50 de călăreți, mai departe mergînd și întîmpinîndu-se cu mai mulți români, cu aceștea mai cu îndrăzneală s-au lovit, de cum se cuvenea și s-au asuprit de mulțime. Felix au căzut în bătae, iară supt Gheorghie, cînd vrea se ajute frate-său, prin mișlocul nemicilor, au căzut calul, și el s-au prins și după ce s-au dus la palatinul, cu opt alții, fiind de față tyrannul, s-au tăiat. Ci n-au remas neizbîndită moartea lor, pentru că a doaoa zi ai noștri agiungînd pre nemicii, cei ce se bucura de învingere, și bătîndu-se, multă moarte au făcut. Tăiatu-s-au părcălabul Hotinului, iară Copáci, povățuitoriul românilor, cu fuga au scăpat. Mihovie tătuși și Vapovie nu scriu cum s-au sfîrșit bătaia aceasta cu moldovenii, ci noi, din cărțile craiului Alexandru, care se țin în arhiv, culegem că prin confederație s-au așezat. Pentru că din cărțile acelea se vede că Bogdan de nou au trimis trei soli la craiul Alexandru și aceia s-au întocmit cu dînsul, ca Elisaveta să se mărite după Bogdan, supt condițiile acestea: ca Bogdan cu toți curtenii lui se treacă la legea latinilor; ca în Moldova să se facă beserici, preoți și un episcop lătinesc; ca papa de la Roma, căsătoria aceaia, cînd va pofti Bogdan, se o întărească; ca Bogdan se fie confederat cu țerile craiului Alexandru supuse și dinpreună cu ceialalți prinți creștinești să

se bată cu varvarii. Tătuși legăturile acestea n-au fost stătornice și cu războiu s-au silit după aceaia Bogdan de Sigismund craiul, se întoarcă cărțile acelea, ale lui Alexandru.“ Așișderea scriu Neughebaver[2], Miron logofătul[3] și Foresti[4].

Iștvanfi[5] vorbind despre Stefan V, domnul Moldovei, încă așa scrie: „Pe Bogdan, unișorul fiiu, cel orb de un ochiu, l-au avut următoriu și moștean, carele n-au fost viteaz ca tată-său, ci așa de nestătornic 147 ca și tată-său; carele după / ce au vrut să se însoare cu sora crailor Vladislav și Alexandru și nu o au dobîndit, căci dînsa nu vrea să se mărite după om de altă lege, de cătră poloni s-au desdinat spre unguri și ținutul de lîngă mare *(maritimum)*, ce se chiamă Pocuțe, l-au cuprins cu armele sale. Ci scoțindu-se dintrînsul prin poloni și neîncetînd de la războiu, Vladislav (II, craiul Ungariei), au trimis în Cracovia la craiul Alexandru, pre Oșváld Colovrat (nu Corlatcóvie) și pre Várnava Belai, mai nainte de a merge acesta în Țarigrad, și toată răzmírița aceaia o au așezat; și solii de Bogdan trimiși, din Polonia au venit în Buda, la Vladislav, și de-acolo s-au înturnat acasă. Așa Bogdan numai cît se vedea că cunoaște patroni pre amîndoi craii, dară nici unuia era adeverat client sau prieten.“ Iștvanfi destul de bine scrie aci[a], ci s-au arătat la anul 1504 că Stefan V, afară de Bogdan III au mai avut un fecior, adecă pe Petru VI, și că Bogdan III n-au fost orb de un ochiu, fără numai ponihos. Așișderea s-au arătat, la anul 1503, că Pocuția nu iaste lîngă mare, ci între Nistru și munții carpaticești.

În anul acesta, 1506, s-au născut și Ludovic II, feciorul lui Vladislav II, craiului Ungariei[6], după a căruia naștere poftind craiul de la secui, ca, după obiceiul cel bătrîn, fieștecare gazdă să dea cîte un bou, secuii n-au voit se dea, ci pre unii dintre trimișii craiului i-au omorit, iară pre ceialalți i-au întirit de la ei, pînă cînd nu i-au silit craiul cu oaste la darea boului[7].

Precum scrie preavestitul Enghel[8]: „Curînd, după pacea, carea s-au făcut între Alexandru, craiul Poloniei, și Bogdan III, domnul Moldovei, au murit Alexandru, în 19 avgust din anul 1506 și Coroana Poloniei oau moştenit frate-său, Sigismund. " Iară Miron logofătul [9], îndată după moartea lui Alexandru, scrie precum urmează: „Pe aceaia vreme Radul (V) Vodă, domnul muntenesc, fără de nici o pricină asupra lui Bogdan **148** Vodă/ s-au sculat cu toată puterea sa şi cu Roman pribeagul, de au întrat în ţeară şi au prădat şi au ars ţinutul Putnei şi pe de ceaia parte de Siretiu, de au făcut multă pradă şi perire şi s-au înturnat înapoi." Iarăş Miron logofătul [10] scrie după aceaia aşa: „Văzînd Bogdan Vodă paguba ţerei sale, cea de Radul Vodă făcută, nu putu suferi atîta rîsîpă, socotind şi numele tătîne-său, al lui Stefan V, se nu piară, şi el ispitit fiind, în cîteva rînduri, cu lucrurile războaelor, spre care mai mult îşi vedea firea plecată, vrînd să urmeze tătîne-său despre partea vitejiei, sculatu-s-au cu toată puterea armelor sale, trăgînd ajutoriu pre secui şi au purces spre Ţeara Muntenească şi au întrat la locul, ce se chiamă Rătezaţi, la Movila Caiatei peste Rimnic, octomvrie 28, unde au şezut zece zile prădînd şi arzînd, de la Milcov pînă la Rimnic şi în gios pe de îmbe părţile, pînă în Siretin. Şi acolo l-au întîmpinat soli de la Radul Vodă, un călugăr, anume Máxim, de neamul déspoţilor sîrbeşti (nu greceşti), cu poftă la Bogdan Vodă trimis pentru pace şi aducînd aminte lui Bogdan Vodă detoria creştinească, la carea sînt detori domnii creştineşti se caute pururea. Şi aşa acea solie a Radului Vodă, prin acel călugăr, au închiat pace între Bogdan şi între Radul, trimeţînd şi Bogdan solii săi la Radul, pentru mai mare încredinţare şi întemeiere între domni. Jurat-au Radul Vodă cu boierii săi, cum că va ţinea pacea neclătită şi otarul ţerei, pre unde au fost, se-l întoarcă lui Bogdan Vodă, Radul Vodă şi alte prădzi, ce au fost făcut ţerei Radul Vodă. Şi aşa s-au înturnat Bogdan Vodă cu pace la ţeara sa."

---

[a] Istvanfi simplifică mult lucrurile. Relatarea lui se referă la evenimente care s-au petrecut în anii 1509—1510. Conflictul dintre Moldova și Polonia nu s-a terminat în anul 1506. După doi ani de zile, timp în care nu atacă nici moldovenii, nici polonii, în anul 1509 Bogdan pradă Polonia și ajunge pînă la Liov, în același an polonii fac o incursiune în Moldova. La intervenția ungurilor au loc tratative între cele două părți, și în anul 1510 se încheie o nouă pace între Moldova și Polonia.

---

[1] Cromerus, lib. 37, p. 455. [2] Neugebaver in *Hist. Polon.*, lib. 6, p. 449. [3] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 33. [4] Foresti nel tomo 4 del *Mappamondo istorico*, lib. 10. [5] Istvánfi, lib. 4, p. 51. [6] Sambucus in *Append. ad Bonfinium*; Nicolaus Olahus in *Chronico*, f. 38; Pistorius, f. 763. [7] Istvanfi, f. 35 seqq. [8] In *Antiq. Hist. Mold.*, p. 158. [9] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 34. [10] Idem Miron, *ibidem*, cap. 35.

Anul |1507. Vladislav II, craiul Ungariei, în anul acesta 1507, în 28 maiu, au făcut mare legătură cu frate-său, Sigismund, craiul Poloniei, în carea legătură, după cum stă la Doghiel[1], acestea se zic despre Moldova: „Iarăș fiindcă pentru Moldova și voevozii eii pînă acuma multe și primeșdioase certări au fost între antecessorii noștri,... s-au așezat ca pînă cînd vom trăi noi (Vladislav) și Sigismund și vor stăpîni prin alegerea de commun a țereanilor în crăimile acestea, moștenii și remășițile cele legiuite ale amînduror, pentru zisa Țeara Moldovei și voevozii eii, se nu se facă între noi și între țerile noastre, sfezi, pricini și **149** nenărăviri, ci/ țeara aceaia se remînă la noi și la crăimea aceasta și la sîntă Coroana și crăimea Ungariei și voevodul, carele se va pune din vreme în vreme, *pro tempore constitutus*, pre noi și pre moștenii noștri se ne cunoască domnul său și se trebuiască se ne joare credință. Tătuși vom putea noi, craii și moștenii noștri cei mai sus ziși, cu sfatul și învoirea domnilor prelaților, baronilor și a celoralalți țereani din amîndoao crăimile, cerca se facem tocmeală despre țeara și voevodul Moldovei, ca se nu se stîrnească pentru aceaia războiu între amîndoao țerile, de cumva s-ar stînge moștenii noștri, de ce se ne ferească Dumnezeu. Ci așa, ca, de nu s-ar săvîrși întocmirea aceaia prin noi și prin moștenii noștri, se nu fie vreo price pentru aceaia, ci legătura aceasta se aibă tărimea sa. Iară întraceaia îndelungarea vremei se nu strice cădințelor amînduror crăimilor“.[a]

Despre Valahia, tot în legătura numită, la Doghiel[2] iarăș așa se vorbește: „Iarăș de s-ar întîmpla ca turcul să se scoale asupra țerei sau voevodului muntenesc și crăimea aceaia, *illud regnum*, va vrea sau se o împărțească în offițiolaturi sau cu totul almintrelea de cum iaste acuma în sine, pentru sine se o cuprindă, atunci maestatea cea frățească, de se va cerca prin noi, numitului voevod, dinpreună cu noi trebuie se-i stea întru ajutoriu, precum în commun ni se va vedea mai bine a fi. Carea crăime, după ce o vom mîntui de mînile turcilor, domnul craiul Poloniei, va fi detoriu a o goli de ostași, cît mai rapede a eși dintrînsa, a se înturna și a ni o lăsa în pace, noao și crăimei aceștii unguresti.“

Cine ar închide din legătura aceasta a craiului Vladislav II cu fratesău, craiul Sigismund cel dintîiu, că Moldova și Valahia n-au avut maestatea sa, adecă că n-au fost oblăduitoare numai de sine, acela mult ar greși, pentru că Vladislav II, craiul Ungariei, numai cît au rîvnit se aibă Moldova și Valahia supt sine, dară nu le-au avut vreodată, de au și dat bunuri în Ardeal voevozilor sau domnilor amînduror țerilor. De se va împrotivi cineva zisei mele, arete-mi pre cine au pus Vladislav II sau alt craiu unguresc, vodă, măcar în Moldova, măcar în Valahia, fără de voia țerilor acestora; căci că au ajutat unii crai ungurești, ba și polonii, pre vro cîțiva, pre carii i-au voit țerile acestea, de nu întregi, încai o parte dintrînsele, de au apucat la domnie, însumi nu tăgăduesc; dară **150** de-aci nu urmează că țerile/ acestea ar fi fost supuse lor, pentru că atunci ar fi fost supuse crailor ungurești sau celor leșești, cînd ar fi putut aceștea așa pune domni în Moldova și în Țeara Muntenească, precum au pus craii leșești pre palatinii lor și craii ungurești pre voivozii Ardealului, carea punere cînd s-au întîmplat?

---

[a] Legătura de vasalitate nu presupunea supunerea țării, cum crede Șincai. În evul mediu se cunosc vasali mai puternici decît suzeranii lor. Țările românești, înconjurate de state mult mai întinse și care doreau să le supună, pentru a nu avea pe toți vecinii adversari, și-au ales ca suzeran, în cazul de față, pe cel mai slab, pe regele Ungariei.

Preavestitul Enghel[3] încă așa scrie la anul de-acum: „În anul 1507, Radul (V sau cel Mare) au făcut o legătură cu sasii din Ardeal, ca, de cumva s-ar goni el prin cineva din Valahia, se poată scăpa la dînșii, carea legătură sună așa:

«Noi, Radul, din mila lui Dumnezeu voevodul Țerei Muntenești ș.c., cunoaștem prin acestea că antecessorii noștri, Sîntei Coroni și fericiților crailor (Ungariei) pururea au fost credincioși și credincioase șerbiri le-au făcut totdeauna, pretutindenea, și că și țeara noastră iaste mădularea crăimei Ungariei. Drept aceaia vrem să urmăm urmelor fericiților, *divorum*, antecessorilor noștri, mai ales urmelor reposatului tatălui nostru, voevodului Vlad, mai de curînd reposatului domnului muntenesc ș.c., celui de fericită pomenire. Că pacea și trevga de pururea, carea o au orînduit și făcut cu preanserinatul domnul Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ș.c., adecă cu domnul nostru cel milostiv, *gratioso*, cu prelații și baronii crăimei lui, dinpreună cu boierii și nobilii Țerei aceștiia a noastre, ceii Muntenești, supt jurămîntul credincioșilor noștri, vrem se o ținem cu înțelepții și luătorii de samă bărbați, magistrul cetățenilor, cu judecătorii și jurații, consulii și bătrînii cetăței Sibiiului și ai celor Șepte scaune săsești din Ardeal, așa, ca lor și țerei se le fim credincioși în toate, fără de înșălăciune și se trăim cu dînșii în pace. Iarăș de ar vrea neștine, precum sînt turcii sau alții, se năvălească în Ardeal, țeara preanserinatului domnului craiu,

domnului nostru celui milostiv, sau în Țeara noastră această Munte-
nească, atunci noi se fim datori a-i sta împrotivă și a-l opri de la reu,
cu toată puterea noastră, cu puterea boierilor noștri și cu toată țeara
noastră dinpreună și cu ajutoriul sibiienilor și al Șepte scaunelor sășești.
Iară de s-ar întîmpla ca atîția se fie nemicii, cît noi se nu le putem sta
împrotivă, atunci noi se fim datori, supt bună credința noastră cea
creștinească, de cu vreme a înștiința pe magistrii cetățenilor, pre jude-
151 cătorii și jurații, consulii Sibiiului și pre înțelepții / celor Șepte scaune
sășești, despre meșteșugurile turcilor și ale altora, ca voi, cît mai bine
se gîndiți și se vă puteți apăra. Preste aceasta, de s-ar întîmpla ca să se
scoale vrun rival asupra noastră, împrotiva puterei căruia nu am putea
sta sînguri, de ce Dumnezeu se ne ferească, ci de-acolo am scăpa la țeară
preanserinatului domnului craiului nostru, în Sibiiu sau în Șepte scaune
sășești, atunci toate cetățile, orașele și satele voastre se fie deschise noao,
doamnei muerei noastre, pruncilor și tuturor lucrurilor noastre, boierilor
noștri și muerilor și pruncilor lor, și se avem slobodă voe de a întra cu
toate lucrurile și averile noastre și cu toată familia noastră, de a zăbăvi,
remînea și eși unde ne va mai plăcea. Iarăș de s-ar scula niscai rivali
asupra noastră, cu carii voi n-ați putea birui și s-ar sili, pre noi și pre
cei ce se țin de noi, a ne vătăma în lucruri și în persoane, atunci voi,
supt bună credința voastră cea creștinească, se fiți detori tîmpuriiu a
ne înștiința. Iarăș că rivalii noștri în ținuturile voastre, sălașuri sau
locuri de poposit nu vor avea, ba, ce iaste mai mult, nici o bucătură de
pîne. Iarăș, ca nici unuia dintre protivnicii noștri se-i fie slobod a întra
în țeara aceasta a noastră, cu ajutoriul luărei voastre de samă, *circum-
spectionum*, și a prăda, fără numai noao se ne fie slobod, cu ajutoriul
preanserinatului prințului domnului craiului Ungariei, Bohemiei ș.c.
al domnului nostru celui milostiv și al prelaților și baronilor lui, a întra
și a prăda (înțelege: de ne-am sîrguni din țeara noastră). Iară la cîști-
garea țerei noastre îndărăpt, jupînii sasii se fie detori a ne sta întru
ajutoriu. Iarăș, ca nici un dușman al nostru se poată înșăla pre oamenii
cei de lîngă noi; iarăș de va greși cineva dintre oamenii noștri cuiva,
vom face direptate și judecată. Iară de s-ar întîmpla ca făcătorii de reu
se fie oameni ca aceia, pre carii se nu-i putem pedepsi, atunci se ne fiți
întru ajutoriu ca cu ajutoriul vostru se frîngem cerbicea acelora. Iarăș,
de ar vrea vrunii dintre șerbii noștri, preste voia noastră, se treacă în

țeara aceasta la rivalul acela, carele ar fi atunci în țeara noastră aceasta,
luările voastre de samă trebue să se împrotivească acelora și se nu-i lase
se treacă. Iarăș pînă cînd vom zăbăvi în ținuturile voastre, oamenilor
noștri nu vom îngădui să păgubească pre seraci, ci numai atîta se pof-
tească, cît s-au fost obicinuit a se lua mai de demult, pe vremea anteces-
152 sorilor noștri, domnilor celor bătrîni, / cînd au îmblat în mișlocul ținu-
turilor voastre, iară cînd va da Dumnezeu ca se putem lua înapoi țeara
noastră, cu ajutoriul preanserinatului domnului craiului nostru, cu al
prelaților și baronilor crăimei Ungariei și cu al vostru, atunci la întur-
narea noastră, toate cetățile, orașele, tîrgurile și satele se fie deschise
așa, ca noi, dinpreună cu doamna muierea noastră, cu pruncii și toate
bunurile, cu boierii, muerile, pruncii și toată familia lor, a celor ce se țin
de noi, fără de aríște și ori ce opreală, se ne sloboziți, se ne înturnăm
slobozi și în pace la ale noastre și se faceți se ne sloboadă și se fiți detori
a ne petrece, cu buni străjari și cu cinste pînă la țeara noastră. Iară ca
toate, cîte s-au scris mai nainte, se fie adeverate, neclătite și așezate,
făgăduim supt bună credința noastră cea creștinească și jurăm pe Dum-
nezeu cel viu, carele au făcut ceriul și pămîntul, pe cea fără de prihană
maica lui, Vergura Maria, pe Sînta Cruce, pe sînții și sîntele lui Dum-
nezeu și pe Sînta Evanghelie, că acestea, toate cîte s-au scris mai nainte,
fără de sminteală și înșălăciune le vom ținea nevătămate pînă ce vom
trăi și vom face ca supușii și oamenii noștri se le țină. Întru a căriia po-
menire și tărie de pururea dăm acestea întărite cu spînzurată și avthen-
tică pecetea noastră. Dat în cetatea noastră, Tîrgovești, sîmbătă, înaintea
serbătorei mucenițel și vergurei Vîrvarei, din anul D. 1507."

Și noi Ghirghíva, castellanul Cetății Depoivárului, Barbul banul cu frații săi, Pîrvul vornicul și Danciul vornicul, Stroia, provísorul curței, Colța, vornicul, Badia vornicul, Badia castellanul, Bogdán logofătul și secretariul, Pîrvul, magistrul agazonilor, Ralotha thesaurariul, Ivan Calinațchi, Danciul spătariul, Badea culciarul, Alb thesaurariul, Drăghiț Cristian și Stefan pitariul, boierii mai sus-numitei Țerei Muntenești ș.c. pre lîngă acelaș Radu Vodă, domnul nostru cel milostiv, făgăduim, supt creștinească credința noastră, și jurăm pe Dumnezeu cel viu, carele au făcut ceriul și pămîntul și pe fericita Vergura Maria și pe Sînta Cruce că mărimea sa va ținea toate cele mai sus zise magistrului cetățenilor, juraților, consulilor și juraților celoralalți, carii

lăcuesc în numita cetate și în Șepte scaune, fără de sminteală și fără de înșălăciune și noi încă, în cît iaste despre partea noastră, așișderea
153 le vom ține pururea. / Întru a căriia tărime și mărturisire, pre lîngă pecetea domnului voevodului nostru, domnului nostru celui milostiv, la cărțile mărimei sale am făcut să se acheţe peceţile noastre. Dat în zioa și locul ca mai în sus ș.c."

După hrisovul acesta scrie directorul Eder[4]: „Hrisovul acesta eu l-am scris din original și iaste scris pe pergamén și întărit cu 13 peceți de ceară, acățate. Iosif Carol Eder."

Din hrisovul acesta lezne poți vedea că Radul al cincilea, domnul Valahiei, n-au fost supus, ci numai allèat și ca un client ungurilor și că el au fost feciorul lui Vladislav V, cum s-au mai zis și la anul 1493.

Preavestitul Enghel[5] mai adaogă acestea: „După diplomaturi, Bogdan (III), în anul 1507, încă moștenea Cetatea de Baltă, carea i s-au fost dăruit în anul 1492." Eu zic că nu numai Cetatea de Baltă o moștenea, ci și Ciceul, cum s-au arătat la anii trecuți și se va mai arăta și la cei viitori.

Filíp Chýprie[6] încă scrie: „După ce s-au măzălit patriarhul Ioachim, din porunca sultanului Baiazet II, soborul, carele se adunase pentru alegerea patriarhului, au trimis soli la Nifon, carele de doao ori fusese patriarh Țarigradului și atunci se afla în Valahia; ci acesta nu s-au putut aduce se mai priimească patriarcia și pre soli, fără de cinste i-au slobozit de la sine. Drept aceaia în locul lui Ioachim, s-au făcut patriarh Pahomie, mitropolitul Zihnelor." Cum că Nifon au fost mare prieten cu Radul V, poți culege dintru acelea, care le-am însemnat la anul 1496, din generariul Bauer.

Mai pre urmă, la anul acesta, Cornides[7] aduce hrisovul lui Vladislav II, prin carele au dat sasului baron Șáler, locul dintre Bistriță și Dumitra Mare.

---

[1] Apud Dogiel in *Codice dipl. Polon.*, tom. 1, p. 104. [2] Apud eundem Dogiel, l.c., p. 107. [3] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 107 seqq. [4] Ios. Carolus Eder apud Engel, l.c. [5] Idem Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 159, [6] Philippus Vyprius in *Chronico ecclesiae Graecae*, p. 381. [7] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 13.

Anul 1508. De e adeverat că Alexandru, craiul Poloniei, în anul 1506 au murit, cum s-au arătat la anul acela, războiul între Bogdan III și Radul V

154 încă în anul 1506 s-au întîmplat, căci Miron/ îl pune îndată după moartea craiului Alexandru; și așa greșește preavestitul Enghel[1], punîndu-l la anul 1507. Poate fi că mitropolitul Valahiei au murit în anul 1507[a] și în anul acela au pus Radul V, în locul lui, pre călugărul Maxim, pre carele îl trimesese sol la Bogdan III, domnul Moldovei, cum s-au zis la anul 1506. Dară cînd au mers Radul V, pre la începutul anului de-acum, 1508, la Vladislav II, craiul Ungariei, dus-au și pre Maxim cu sine, cum vrea preavestitul Enghel[2], eu nu știu, căci Iștvanfi[3] numai atîta scrie: „În zilele acelea, stîrnit fiind de vestea războiului cu venețianii, carea se lățise, Radul, prințul Valahiei, carea și Țeara Muntenească se zice, și ca să se arate a fi client unguresc, după cădința cea veche, și pentru alte trebi au venit în Buda, la Vladislav, aducînd cai militărești, împărătește înșălați și asturconi de cei mai buni, sabii poliite cu aur și cu petrii scumpe și alte daruri și cîtva tîmp au remas la craiul, încărcat de deregătorii și de cinste. După aceaia.... au dobîndit de la craiul, cu nume de donație sau dăruire, Gioagiul-de-Gios, tîrgul cel destul de mare și vestit din Ardeal, cu multe pertinenții și venituri, ca se-l aibă și moștenii lui...... De care dar bucurîndu-se Radul și mulțemind craiului Vladislav, cu pace s-au înturnat în țeara sa. Nici au fost în zădar dat darul acela, pentru că Radul nu numai craiului Vladislav i-au fost mulțemitoriu și plecat, ci și lui Ludovic, feciorului lui, i-au remas credincios pînă la sfîrșitul vieței și crăimei acestuia.“ [b]Așa scrie Iștvanfi, ci greșește întărind că Radul V lui Ludovic încă i-au remas credincios, pentru că Radul V, domnul muntenesc, au murit în anul acesta, 1508, pre cum mărturisește hrisovul de la Catona[4], carele sună așa:

„Zdravănului Emeríc Țóbor de Țoborsîntmihaiu, solului nostru, credinciosului noao iubit. Vladislav. Astăzi am auzit și acuma știm din adeverată înștiințarea credinciosului nostru, măritului Ioșa de Șom, că voevodul muntenesc au murit și că turcii acolo sînt gata cu prea mare și întreită oaste, iară boierii și toată Țeara Muntenească, precum spun,

---

[a] Nifon, mitropolitul Țării Românești, moare la Muntele Athos în anul 1508. El a părăsit scaunul mitropolitan datorită neințelegerii sale cu Radu cel Mare. Voivodul voia să căsătorească pe Caplea, sora sa, cu Bogdan vornicul, care se despărțise de soția sa. Nifon s-a opus, iar Radu l-a forțat să părăsească, în cele din urmă, țara.

[b] Radul cel Mare moare la inceputul anului 1508, în luna aprilie. În februarie boala lui se agravase,și sibienii știau acest lucru, iar la 13 martie regele ungur era ingrijat de boala voievodului. În asemenea condiții, este imposibil ca Radu să fi mers în Ungaria.

sînt în mare nădejde și încredințare și în stătornică credincioșire spre noi și spre sîntă coroana noastră, carii poftesc pre un fecior al lui Țăpăluş Vodă se le fie voevod. Pentru aceaia am scris numitului comit, ca el, cu toată puterea Ardealului, muntenilor se le fie întru ajutoriu și pre ei de alt voevod și de turci se-i apere în tot typul.. Iară credinciosului nos-
155 tru,/ vederosului și măritului voevodului Moldovei, i-am făcut de știre ca și el cu oaste, cu sfat, cu prindere de parte și cu apărare se le ajute. Iară astăzi am trimis la vederosul și măritul comitul din Sțepús, carele are pre feciorul lui Țăpăluş la sine, ca pre acela se-l trimită la noi, pre carele îndată îl vom trimite în Valahia, cu toate puterile. Drept aceaia dă-le acelora tare nădejde și-i îndeamnă se remînă credincioși, că nu-i vom părăsi în vre un typ... Dat în Buda, vineri înainte de a cincea septemînă a păresimei din anul Domnului 1508."

Din hrisovul acesta poți vedea că greșește Miron logofătul în tîmp, cînd scrie[5]: „Întru acest an, 1508, după Paști au murit Radul (V) Vodă. Pre urma lui au stătut domn Țerei Muntenești Cumplitul Mihnea Vodă, carele au omorît pe boierii muntenești." Căci Radul V sau cel Mare, domnul muntenesc, au murit în postul mare, nu după Paști. Dară mai mult greșește preavestitul Enghel[6] scriind că „În anul 1509, îndată după Paști, au murit Radul", căci nu numai în tîmp, ci și în an greșește, de nu cumva în an iaste greșală de typariu.

Precum arată hrisovul craiului Vladislav II, cel din Buda, în 12 martie din anul 1508 dat, carele se află la Eder[7], pre Ioșa de Șom, comitul Timișoarei, și generariu, căpitanul părților Ungariei celor de Gios, l-au fost trimis craiul în Țeara Bîrsei, după ce au înțeles că s-au bolnăvit Radul V, ca se nu îngădue turcilor se pună ei vodă în Valahia, de cumva ar muri Radul și de-acolo au înștiințat pe craiul despre moartea Radului. Iară Emeric Țobor se vede a fi fost sol la Radul V, în Valahia, almintrelea cum i-ar fi scris craiul se îndemne pe munteni se remînă credincioși?[a]

Pre feciorul lui Țăpăluş Vodă, adecă al lui Vladislav V, carele petrecea la comitul Zápolia, în epistola, cătră Țobor trimisă, nu-l zice pe nume craiul, ci din judecata comitului Petru de Bozin pentru uciderea lui Mihnea Vodă, carea o voiu aduce la anul 1510, se dovedește că s-au

---

[a] Îndemnurile puteau fi făcute și prin scrisori.

chiemat Danciul; și Danciul acesta au trebuit se fie frate cu Radul V,
domnul Valahiei, căci am arătat la anii 1477, 1481, 1492 și cel mai de
curînd trecut, 1507, că Radul V au fost fecior lui Vladislav V, adecă
lui Țăpăluș Vodă. Dară cum au pribegit Danciul la comitul Zapolia,
nu aflu scris; doară de frica Radului V sau celui Mare, după reu obiceiul
156 domnilor / românești, dintre carii mulți, mai adesea ori, au izgonit pe
frații săi din ținuturile sale.

Pofta craiului Vladislav II de a pune el domn și oblăduitoriu în Valahia nu s-au plinit, pentru că turcii au năvălit nu numai în Valahia, ci, precum scrie Miles [8], și în Țeara Bîrsei, de-unde s-au bătut îndărăpt prin Ioșa de Șom, dară în Valahia au așezat domn pre Mihnea sau Mihail III Vodă, despre carele așa scrie preavestitul Enghel [9]: „Mihnea sau Mihail (III) au domnit prea aspru în Valahia, de la anul 1508, și în anul 1510 s-au fugărit din domnie. Despre semînța lui Mihnea Vodă, carele au domnit după Radul (V), întreită cuvîntare iaste. Nicolae Olahul zice că au fost din semînța Dăneștilor și, drept aceaia, rudenie cu neamul său. *Annalii* Valahiei zic că au fost feciorul armașului Dracea din satul Monești. Mai pre urmă Sigler zice despre dînsul: «Mihnea, fiiul lui Dracula». Acești trei avtori s-ar putea întocmi laolaltă, de nu deplin, încai cît și cît, așa: că Mihnea au fost feciorul boieriului Dracea, carele au fost rudenie cu Olahul și Sigler din cuvîntul Dracea au făcut cuvîntul Dracula.[a] Iară eu zic că măcar al cui fecior au fost Mihnea Vodă, au trebuit se fie din semînța domnilor Valahiei, celor mai de demult, almintrelea cum ar fi putut scrie doctorul Ioann Salie [9], în verșurile de pre mormînturile lui: „*Regnabam nuper multo cumulatus honore, sede parentali splendida sceptra gerens*“ adecă: „Împărățeam odineoară cu mare cinste în scaunul părintesc, purtînd strălucite schiptruri.“ Și cum s-ar fi așa de tare împretenoșit Stefan, tatăl lui Nicolae Olahul, cu dînsul, deși, cînd l-au omorit, au fost de față, cum se va dovedi la anul 1510, de n-ar fi fost tot dintr-o viță, adecă a Dăneștilor?

Despre Ioachim, mitropolitul Dramei, mai nainte, iară acum a doaoa oară patriarhul Țarigradului, așa scrie Emanuil Malάx [10]: „Acesta, după scurtă vreme, iarăș au vrut se călătorească și se cerce Moldova. Drept aceaia avînd cu sine vro cîțiva clirici au sosit în vecinătatea eii. Auzise

---

[a] Cronica internă il socotește pe Mihnea cel Rău ca „feciorul Dracii, armașul din Mănești“. În actele oficiale, Mihnea cel Rău apare ca fiu al lui Vlad Țepeș. Se poate să fi fost fiul nelegitim al lui Vlad Țepeș.

Bogdan, ὁ Πογδάνος, despre adaogerea la tribut, carea o făcuse patriarhul, pentru că dînd 500 de galbeni, lepădase pe Pahomie din scaun și se pusese pre sine. Pentru aceaia prințul acela n-au vrut se-l priimească, ba nici se-l vadă, ci au trimis din ministri săi se-l scoată din toată țeara Moldovei, ca pre unul, carele au răpit patriarcia împrotiva canoanelor. 157 Acestea auzindu-le patriarhul/ foarte s-au întristat și rușinat și întorcîndu-și calea, au mers în Dolovíșt și acolo bolnăvindu-se de întristare, au murit, pentru că n-au putut răbda batjocura cu el făcută."

Așișderea scrie Filip Cyprie[11]. Din carea poți culege cu cîtă evlavie și cucernicie sînt și arhiereii resăritului.

---

[1] Engel in *Antiq. Hist. Val.*, part. 1, p. 190. [2] Idem Engel, l.c. [3] Istvanfi, lib. 4, p.56. [4] Katona ad ann. 1508, p. 534. [5] Constans Miron in ms. *Chron. Val.*, cap. 36. [6] Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 160. [7] Eder in sua *Collectione dipl.* [8] Miles, p.6. [9] Doctor Ioannes Salius in *Michnae epitaphio.* [10] Emanuel Malaxus in *Hist. eccl.* apud Martin. Crusium in *Turco-Graecia*, lib. 2, p. 146. [11] Philippus Cyprius in *Chronico ecclesiae Graecae*, p. 382.

Anul 1509. Nevrînd Sigismund I, craiul Poloniei, se stea pre pacea, carea o făcuse frate-său, craiul Alexandru, cu Bogdan III, domnul Moldovei, în anul 1506, pentru căsătoria cu Elisaveta, sora crailor, Bogdan, precum scrie Miron logofătul[1], ș-au luat șie muiere moldoveană, din carea s-au născut Stefan VI. Dară rușinea încă și-o au căutat în anul acesta 1509, pentru că scrie Vapovie[2]: „Întru aceaia Bogdan, palatinul Moldovei, trecînd cu toate oștile sale Nistrul pre la Hotin, au îndrăznit a încungiura și bate Camenețul, cetatea cea din firea și așezarea sa, prea tare, pre carea o spală rîul Smotríchiului. Ci în zădar perzînd tîmpul lîngă dînsa, de-aci ș-au pornit oștile și cercînd și alte tărimi, orașele, satele și șurile din Podolia cea roditoare, care era la cîmp, fără de întărire și pază, le-au ars. De-aci au trecut în Halíția, ce fusese mai nainte scaunul țerei și iaste lîngă Nistru zidită. De care lucru spăimîntîndu-se străjarii cei din cetate și nobilii, carii scăpase acolo, suflînd vîntul din protivă au ars orașul cel de lîngă cetate. Bogdan cu toată oastea sosind acolo, au poruncit de au întins tunurile și bombardele asupra cetăței, ci străjarii și nobilii dînd năvală din cetate asupra românilor, pre mai mulți dintrînșii i-au tăiat și luînd bătăria o au aruncat în șanțurile cetăței și înturnîndu-se vitezește au apucat cetatea. Bogdan perzîndu-și nădejedea de a putea lua cetatea, pentru vitejia celor din-

lăuntru, au pornit cătră Leopoiu și stricînd și arzînd toate, au sosit la
Leopoiu, carea cetate e întărită cu doao ziduri, cu șanțuri și cu multe
158 baște,/ și încungiurînd cetatea, tunurile le-au întins pe dealul cel de
lîngă dînsa, ca de-acolo se o bată. Iară românii au început a bate cetatea
de cătră șes, ci nu fără de multă perdere, căci eșea străjerii și proștii cu
coasele și în șanțuri se bătea cu românii. Trei zile s-au bătut aci, la ziduri,
pînă cînd s-au nimerit tunul cel mai mare al lui Bogdan, de o gloanță
din cetate împușcată și s-au rupt, și magistrul tunurilor, carele sta aproape,
încă s-au omorit tot de aceiași gloanță. Pentru întîmplarea aceaia perzîndu-și
inima Bogdan, nici avînd nădejde de a lua cetatea, a patra zi
în pripă au pornit tabăra și lăsînd cetatea, s-au tras înapoi. Înturnîndu-se
orașul Rohatinului l-au bătut și l-au jăfuit dinpreună cu beserica, ce era
întrînsul, încărcată cu odoare de aur și de argint; și clopotele le-au dus.
Pre Rafaíl Halițchi, domnul locului, cu fratele lui și cu toți lăcuitorii,
i-au dus cu sine în Moldova, fiindcă auzind că vine craiul cu toată puterea
crăimei sale și cu prea mari oști, se grăbea a se înturna. Pentru că
după ce au înțeles craiul Sigismund, că Bogdan cu moldovenii bate
Camenețul, Haliția și Leopoiul, pornind în 4 avgust din Cracovia, cu
groaznică gătire mergea mînios și turbat asupra românului celui necredincios.
Neaflînd la Leopoiu pre nemici, ș-au pus oastea în rînd, carea
se suea la 60.000 de călăreți, au pus povățuitoriu preste dînsa pre Nicolae
Camenéțchi, palatinul Cracoviei, ostașul cel lăudat, și i-au poruncit
ca se între în Moldova și se o prade. Însuș craiul au remas bolnav de friguri
în Leopoiu, părîndu-i reu că nu poate fi față în oștirea aceasta.........
Nicolae Camenețchi,.. după ce au trecut Nistrul, prin Pocuția au mers
în orașele Colomia și Sniatin și de-aci la Cernăuți, otarul Moldovei de
lîngă Prut, unde lăsînd carrele și bagagia, ca se nu le fie spre împedecare,
și numai mîncare pe vro cîteva zile luînd cu sine, au întrat în Moldova,
pre carea prea cumplit o au jăfuit și ars[a] ... Călăreții cei mai ușori au

---

[a] Campania din anul 1509 a fost considerată de cronicarii poloni ca o mare victorie polonă. Istoricii noștri au acceptat-o ca atare. Citind atent relatarea lui Wapowski, cronicarul polon contemporan evenimentelor, se poate desprinde următoarea concluzie: polonii, care voiau să organizeze o campanie de mari proporții pentru a supune Moldova, își lasă tunurile și bagajele la Nistru și trimit cavaleria să prade. De la început se renunță la supunerea Moldovei și se caută să se evite întîlnirea cu oastea moldovenească. Din această pricină Bogdan, care se pregătise să întîmpine toate forțele regatului într-o luptă de mari proporții, nu poate să trimită decît o parte din călăreții lui în urmărirea polonilor, care se retrăgeau în grabă. Din felul cum s-au desfășurat evenimentele nu se poate vorbi de o victorie a polonilor, ci de teama acestora de a înfrunta oastea Moldovei.

prădat pînă la Crálov și Cotnari... Cernăuțul, Sțepénicul, Dorohúnul
Botușenii, Tirasovúța, Stepanovúța, Hotinul și alte orașe și sate cu
curțile palatinului au ars..... Pînă la Suceava, mitropolia țerei, au agiuns
frica războiului aceluia. Bogdan tare se năcăjea văzînd stricarea țerei
sale, dară nu îndrăznea a eși la larg, fără numai din păduri scărmăna
pre poloni. Se înturna acuma oastea crăiască încărcată de pradă, după
159 ce au jăfuit Moldova în doaoazeci de zile, în carea vreme/ craiul nu
luase veste despre oastea sa și sosind la Nistru, au trecut întîiu boerimea
din Polonia cea Mare, apoi din cea Mică; ostașii cei plătiți și cei crăești,
pre carii îi povățuia Tvurovúchi, bărbatul cel viteaz, remăsese îndărăpt
și acuma se găta se treacă și el, cînd în pripă au năvălit moldovenii cu
turcii și cu tătarii carii încă era vro cîteva mii, din pădurile cele de
aproape, preste polonii cei ce nu trecuse, și s-au bătut foarte
cumplit de îmbe părțile, pînă ce au răzbit catafráctii leșești, și moldovenii
cu turcii și cu tătarii au prins fuga. În fugă mulți s-au tăiat și
s-au prins, dintre căpeteniile moldovenilor treizeci, dintre cei mai de
gios vro cîteva sute, dintre carii au tăiat Nicolae Camenețchi cincizeci
ca se resplătească uciderea celor cincizeci de poloni, pre carii i-au
fost prins Stefan (V), palatinul Moldovei, la Trebovúlia și i-au tăiat la
altă cetate, ce se chiamă Podhaíțe....... Prinsu-s-au dintre cei mai de frunte
moldoveni, Matiaș logofătul, Cîrșa Pitariul, Pétrica și Dobrostéf, carii
s-au dus cu ceialalți robi și cu jafurile de la protivnici la Sigismund craiul,
în Leopoiu. Unde din porunca craiului, s-au dat mulțemită lui Dumnezeu
pentru biruință. Întîmplatu-s-au biruința aceasta, în zioa S. Franțisc (în 4
octomvrie). Pentru aceaia zioa aceasta, de-atunci pînă astăzi, se și serbează
de poloni, zicînd că S. Franțisc încă le-au ajutat. Vladislav, craiul Ungariei
și al Bohemiei, supt tot războiul acesta, n-au încetat a lucra prin
solii săi, Oșváld Carlachie și Bornemisa, ca se împace pre Sigismund cu
Bogdan.“ Precum i-au și împăcat, cum se va arăta la anul viitoriu 1510.
Precum scrie Vapovie, așa scrie și Miron logofătul[3] cu Sarnichie[4].

Ci greșesc foarte tare, Foresti[5] zicînd: „Voevodul Valahiei, umilit de armele lui Sigismund, s-au înturnat de i-au plătit tributul ca un supus, de la carele se trăgea“ și Hofman[6] scriind: „Și iarăș Sigismund, craiul Poloniei, învingînd pe români și prinzînd senatul lor, pe Bogdan Vodă l-au silit de i-au jurat, în anul 1506“ pentru că acestea nu sînt adeverate, cum s-au arătat din avtorii mai sus aduşi şi vei vedea din hrisovul craiului Sigismund I, ce-l voiu aduce la anul viitoriu. Dară 160 Hofman au supt/ zisele sale din Cromer[7], carele, cînd au vorbit aşa, au fost orátor, nu istoric. De-unde au luat Foresti ale sale, nu ştiu.

Despre lucrurile, ce se ţin de Valahia, aşa scrie preavestitul Enghel[8], cum mi se pare, la anul de-acum: „Istoricul sîrbesc Brancovici pomeneşte că Mihnea cel Cumplit, pre mitropolitul Maxim încă nu l-au putut suferi şi numai ca se-l poată depărta de la sine, i-au aruncat că fiind el din neamul déspoţilor sîrbeşti, doară turcii n-ar lua în nume bun remasul lui în Valahia. Vrînd aşadară Maxim să se depărteze, i s-au dat prilej ca acesta: Mihnea s-au sfătuit cu boierii săi, ca, după pilda Radului, antecessorului său, se facă strînsă legătură cu ungurii şi pentru scopul acesta, din Argiş, scaunul său, au trimis pre Maxim cu cărţi, la unguri. Maxim au priimit solia, au plinit ce i s-au fost încredinţat şi au dobîndit respuns în scris de la unguri, care respuns l-au trimis pe poştă în Valahia, iară el au remas în Sirmiu."

---

[1] Constans Miron in ms. *Chronico Val.*, cap. 37. [2] Bernardus Vapovius in *Fragmento*, p. 540 seqq. [3] Idem Miron, l.c., cap. 38. [4] Sarnicius in *Annalibus*, lib. 7, cap. 10. [4] Foresti nel tomo 4 del *Mappamondo*, lib. 10. [6] Ioannes Iacobus Hofmannus in *Lexico univ.* [7] Cromerus in *Oratione funebri de morte Sigismundi I, regis Polon.* [8] Engel in *Antiq. Hist. Val.*, part. 1, p. 192.

Anul 1510. Hrisovul despre pacea ce s-au făcut între Sigismund I, craiul Poloniei, şi între Bogdan III, domnul Moldovei, iată, aşa sună la Doghiel[1]:

„În numele Domnului, amin

„Noi, Sigismund, din mila lui Dumnezeu craiul Poloniei, marele duxul Litvaniei ş.c. facem înştiinţare, prin rîndul acestora, tuturor şi fieştecăruia, carii vor ceti sau auzi cărţile acestea, căci măcar că în vremile mai de demult, între preanserinaţii craii Poloniei şi între domnii Ţerei Moldovei au fost pace şi linişte întreagă, neclătită şi de pururea, tătuşi fiindcă dăunăzi s-au urzit greu şi premeşdios războiu între noi, despre o parte şi între prietenul nostru, măritul domnul voevodul Ioann Bogdan, domnul Ţerei Moldovei, despre altă parte, şi se vedea că războiul acela

din zi în zi va crește și se va lăți cu mare pagubă a creștinătăței, preanserinatul prințul domnul Vladislav, din aceaiaș milă craiul Ungariei și al Bohemiei ș.c. prea iubit fratele nostru, știind și cugetînd în inima
161 sa, că mari/ și nenumerate rele s-ar putea face între creștini, de s-ar întinde un războiu groaznic și greu ca acesta și mai încolo și cît prilej cu îndrăznire s-ar da necredincioșilor, mai vîrtos turcilor, se năvălească și se cuprindă domniile creștinești, cunoscînd că vecinii nu se nărăvesc între sine, ci se bat, din sfatul tuturor consiliarilor țerei și Sîntei Coroni Ungariei, din deregătoria craiului catholic și dragostea legei creștinești dorind ca prinții creștinești, împăcați între sine, cu o rîvnă și o inimă se întoarcă armele și puterile sale asupra păgînilor, spre stricarea și stîngerea acestora, au trimis solii și consiliarii săi se stîngă și continească războiul acesta, pre măriții Oșvald de Colovrat, comitul Comarómului și castellanul cetăților Tata și Comárom și pre Várnava Belai, banul Severinului, cu puterea întreagă și deplin, carii, cu grija și sîrguința sa, au făcut de armele de îmbe părțile s-au pus gios și oștile cu toți oamenii din tabere, s-au tras înapoi.

Noi după aceaia am trimis în Cameneț pre consiliarii noștri cei adeverat și cu cinste noao iubiți, pre măritul, cinstitul, viteazul și cucernicul Stanisláv de Hódeț, marșalul crăimei noastre și căpitanul Leopoiului și al Camenețului, pre Ioann de Lasco, ajutătoriul de pururea al besericei din Gnesna și cancellariul (logofătul) crăimei noastre, pre Gheorghie Țúpschi, castellanul și căpitanul Belzului și pre Petru Tomíțchi, doctorul legilor patriarcești, arhidiaconul Cracoviei și secretariul nostru, cu destulă putere și poruncă dinpreună cu numiții solii preanserinatului domnului Vladislav, craiului Ungariei, Bohemiei ș.c. fratelui nostru celui prea iubit. Carii îndelung și mult sfătuindu-se cu consiliarii și boierii domnului voevodului Bogdan, domnului Țerei Moldovei de la carele era trimiși cu plină și destulă putere, adecă cu domnii Ioann Téutul logofătul, Theodór căpitanul, Isaac căpitanul și Ioványc păharnicul, prin mișlocirea numiților consiliarilor maestatei frățești a Ungariei și în fața lor au făcut și întărit pace și împăciuire de pururea între noi și între numitul măritul domnul voevodul Bogdan. Noi încă așișderea, nenărăvirile și împrotivirile, cele dintre noi și țerile noastre și dintre numitul măritul domnul voevodul Bogdan și Țeara lui cea Moldovenească, le-am întocmit și stîns, ba le întocmim și stîngem prin rîndul acestora, întru pace și liniște de pururrea, supt modrurile și închieturile mai gios scrise. /

162 Întîiu, din odoarele besericei din Rohatín, cîte se vor afla întru adever sau fie de aur sau de argint, sau fie veșmînturi și alte podoabe besericești, măritul voevodul Bogdan, toate trebue se le întoarcă, fără de celșág și înșălăciune. Aceaiaș să se facă și cu lucrurile altor beserici, ca, cîte se vor afla, toate să se întoarcă înapoi, de îmbe părțile. Așișderea și cu clopotele, ca, cîte se vor găsi, toate să se dea îndărăpt de amîndoao părțile.

În cît iaste despre doao cărți, care s-au dat supt pecețiile cele mari de prenserinatul reposatul prințul domnul Alexandru, craiul Poloniei, preaiubit fratele nostru, și de consiliarii maestatei sale, măritului domnului voevodului Bogdan, despre sora noastră, prealuminata crăița Elisaveta, acelaș domnul voevodul Bogdan trebue se trimită cărțile acelea în mînile preanserinatului prințului domnului Vladislav, craiului Ungariei, Bohemiei ș.c. preaiubitului fratelui nostru, prin solii săi, și de-aci înainte pururea se nu-și mai aducă aminte de căsătoria aceaia, precum au făgăduit solilor preanserinatului fratelui nostru, lui Oșvald Harláțichi și lui Varnava Belai, banului de Severin, că va face.

Iară cheltuielele care le-am făcut pentru oștile în Moldova trimise, boierii măritului domnului voevodului Bogdan, n-au vrut se ni le întoarcă, ci tot lucrul l-au mînat înaintea preanserinatului prințului domnului craiului Vladislav și înaintea domnilor consiliarilor crăimei Ungariei. Lucrul acela și noi îl lăsăm pe judecata numitului preanserinatului domnului Vladislav și pe judecata domnilor consiliarilor crăimei ungurești. Iarăș despre oarecare Petru, care se numește pre sine fecior de vodă și despre toți moldovenii, carii au fugit din Țeara Moldovei în crăimea Poloniei, oare trebue să se țină la noi și în țerile noastre, sau nu, aceaia și noi o am lăsat pe judecata preanserinatului domnului craiului Vladislav și a domnilor consiliarilor crăimei ungurești.

Iarăș robii, carii s-au prins în bătăi, în străji și în orice locuri, fie aceia nobili, coloni sau oameni sirimani, de îmbe părțile trebue să se sloboadă. Iarăș nobilii, colonii, oamenii sirimani și cetățenii de măcar ce neam și limbă sînt, carii s-au dus și luat din Rohatin, aceia toți trebue să se sloboadă prin măritul domnul Bogdan, voevodul moldovenesc, cu toate bunurile lor, care le vor avea cu sine. Iarăș toți oamenii, carii

163 s-au dus din Polonia și din partea Pocuției,/ trebue să se sloboadă prin numitul domnul voevodul Bogdan, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, cu toate cîte vor avea lîngă sine. Iarăș și noi Sigismund, craiul Poloniei, ș.c. trebue se slobozim toți oamenii, carii s-au luat din Țeara Moldovei, măcar de ce neam și limbă sînt, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, cu toate cîte vor avea pre lîngă sine, și din Polonia și din marele ducatul Litvaniei. Iarăș pagubele, care s-au făcut de îmbe părțile prin foc și prăzi, oricît au fost de grele și mari de îmbe părțile, s-au judecat ca nici o parte se le arunce părței ceialalte.

Iarăș despre partea aceaia a Pocuției, despre carea iaste sfada între noi îi între măritul domnul Bogdan voevodul, așa precum s-au făcut legătura mai dinnainte, am lăsat se judece preanserinatul prințul domnul Vladislav, craiul Ungariei și al Bohemiei, și domnii consiliarii crăimei unguresti, așa, ca orice zi va pune maestatea lui, pre zioa aceaia va trimite consiliarii săi, pre carii și cîți se va milostivi a-i trimite. Noi încă pre aceaiaș zi și vreme vom trimite patru consiliari ai noștri și așișderea va trebui măritul domnul Bogdan Vodă se trimită patru consiliari ai săi pe zioa și vremea aceaia. Iară consiliarii aceia ai crăimei unguresti vor judeca și îndrepta numita părticea de țeară, așa cum au fost pe vremile cele bătrîne ale preanserinaților prinților crailor Poloniei și ale voevozilor și domnilor Țerei Moldovei, celor de demult. Și de nu va merge vro parte, se fie de față pre terminul și zioa pusă, partea aceaia se-și peardă cădința și cauza sa, de nu i se va întîmpla oarecăriia dintre părți, de ce Dumnezeu se ferească, tocma atuncea vro strîmbătate și împedecare mare, grea, și de a se băga în samă sau protivnică sau rea întîmplare.

Iarăș pagubele, care s-au făcut în oamenii și dobitoacele din țerile noastre și din Țeara Moldovei, prin supușii și oamenii noștri cei plătiți și de odată prin șerbii și supușii măritului domnului Bogdan, voevodului Moldovei, după tîmpul, în carele s-au făcut încetarea de la arme între noi și între domnul Bogdan Vodă, prin mișlocirea solilor maestatei frățești din Ungaria, toate trebue să se întoarcă și să se plătească, cîte se vor arăta cu direptul și destul și oamenii cei rei, carii au făcut pagubele, de îmbe părțile trebue să se pedepsească.

Iarăș de va înțelege măritul domnul Bogdan Vodă despre turci sau
164 alți protivnici, că ar vrea se jăfuiască țerile/ noastre, despre aceaia va

trebui se ne înştiinţeze pre noi şi pre căpitanii cetăţilor noastre celor din margini şi nu va da nici sfat, nici ajutoriu turcilor şi altor nemici ai noştri şi ai crăimei noastre, apriat sau pre ascuns, ci, după putinţa sa, le va fi lor nemic, luînd afară maestatea crăiască şi Sîntă Coroana Ungariei. Aşişderea şi noi, Sigismund craiul, de vom pricepe că va se vină vro reutate asupra măritului domnului Bogdan Vodă şi asupra Ţere lui ceii Moldoveneşti, de la oricarii nemici ai lui, despre aceaia îl vom înştiinţa, nici vom da sfat şi ajutoriu protivnicilor lui şi protivnicilor Ţerei lui ceii Moldoveneşti, apriat sau pre ascuns, ci, după putinţa noastră, le vom fi lor nemici, luînd afară maestatea crăiască şi Sîntă Coroana Ungariei.

Iarăş pre nici un protivnic al nostru, măcar cine s-ar numi pre sine domn crăimei Poloniei sau marelui ducatului Litvaniei sau altor ţeri ale noastre şi ar veni la măritul domnul Bogdan Vodă sau la niscari supuşi ai lui, îl va priimi numitul măritul domnul Bogdan Vodă sau următorii lui, nici îi vor da loc şi hrană aceluia, nici la sine, nici la oarecarele dintre supuşii lor, ci pre un om ca acela, oriunde s-ar auzi şi găsi în ţeara lui sau la oricare dintre supuşii lui, trebue se-l lepede şi scoată din ţeara sa, ca nici leac de vreme se remînă în ţeara lui. Aşişderea şi noi, Sigismund craiul şi următorii noştri, pre nici un protivnic al măritului domnului Bogdan Vodă, măcar cine s-ar numi pre sine domn Ţerei Moldovei şi ar veni la noi sau la crăimea noastră a Poloniei sau la marele ducatul Litvaniei şi la celelalte ţeri ale noastre sau la vrunul dintre supuşii noştri, îl vom priimi de-aci înainte, nici loc şi hrană îi vom da în ţerile noastre sau la vrunul dintre supuşii noştri, ci pre unul ca acela, oriunde s-ar auzi sau găsi în ţerile noastre sau la măcar cine dintre supuşii noştri, trebue se-l lepădăm şi scoatem din ţerile noastre, aşa, cît nici o ţiră de tîmp se remînă în ţinuturile noastre.

Iarăş de s-ar întîmpla ca se fugă vrun nobil sau vrun şerb al nostru la măritul domnul Bogdan Vodă sau în ţeara lui sau la oarecare supus al lui, de-aci înainte unul ca acela trebue se-şi ceară ertare şi graţiă de la noi, prin sine, sau prin rugămintea numitului domnului Bogdan Vodă; şi de-şi va căpăta ertare şi graţiă de la noi, îi va fi slobod şi secur a se
165 înturna la noi, iară de nu-şi va căpăta ertare şi graţiă, atunci/ măritul domnul Bogdan Vodă, pre acela nu-l va ţinea, nici la sine, nici în ţeara

sa, nici pre ascuns, nici apriat. Iarăș de s-ar întîmpla se fugă vrun nobil sau vrun șerb al măritului domnului Bogdan Vodă la noi sau în crăimea noastră a Poloniei sau în marele ducatul Litvaniei sau la oricine dintre supușii noștri, de-aci înainte, unul ca acela trebue se-și cerce ertare și grațiă de la domnul său, Bogdan Vodă, prin sine sau prin mișlocirea noastră și, de-și va căpăta ertare și grațiă de la numitul domnul Bogdan Vodă, îi va fi slobod și secur a se înturna la numitul domnul său. Iară de nu i se va erta sminteala, noi nu trebue se-l ținem pre acela nici la noi, nici în țerile noastre, nici îi vom îngădui se remînă, nici pre ascuns, nici apriat.

Iarăș de s-ar întîmpla din oarece pronie dumnezeiască, de ce Dumnezeu se ferească, ca măritul domnul Bogdan Vodă, de oarecare dușman, căruia nu i-ar putea sta împrotivă, să se scoată din țeara sa la crăimea Poloniei sau la marele ducatul Litvaniei sau în oarecare țeri, cetăți și orașe ale noastre, țerile noastre vor fi deschise lui, mîne-sa, muerei sale, pruncilor săi, sororilor sale, boierilor săi cu muerile lor, supușilor săi, șerbilor săi și cu toți cei ce se țin de dînsul, va putea veni la noi sau în crăimea noastră a Poloniei sau în marele ducatul Litvaniei sau în cetățile și orașele noastre și va putea zăbăvi oriunde va vrea în crăimea noastră a Poloniei sau în marele ducatul Litvaniei. Și noi atunci trebue se iubim și se ținem în grațiă și în cinste pre numitul Bogdan Vodă, pre mumă-sa, pre muierea sa, pre pruncii săi, pre sororile sale, pre boierii săi cu muerile lor, pre șerbii și supușii săi și-i va fi lui secur, slobod și deschis, din crăimea noastră a Poloniei sau din marele ducatul Litvaniei, a-și cîștiga iarăș patria sa, Țeara Moldovei. Într-o întîmplare ca aceaia noi încă trebue se-l ajutăm pre el, cu toată putința și puterea noastră, ca se-și poată cîștiga înapoi patria sa, Țeara Moldovei. Și cînd îi va ajuta Domnul Dumnezeu ca se-și cîștige îndărăpt moștenirea sa, Țeara Moldovei, îi va fi lui slobod, secur și deschis, fără de vreo pagubă, a eși din țerile noastre cu mumă-sa, cu muierea sa, cu pruncii săi, cu sororile sale, cu boierii săi și cu muerile și pruncii lor, cu toți șerbii săi, cu toată bogăția și cu toate lucrurile sale, care le va avea, și iarăș a se /
166 înturna în patria sa, Țeara Moldovei.

Iarăș negutătorilor din țerile noastre și din marele ducatul Litvaniei, trebue se le fie slobod și deschis a merge în Țeara Moldovei și a cumpăra și vinde, așișderea în Țeara Turcească și în Țeara Bessarabilor sau Valahia, plătind hărminţiile, după legile şi vămile cele bătrîne, fără paguba hărminţaşilor şi a vameşilor. Aşişderea şi neguţătorilor din Moldova trebue se le fie slobod şi deschis a merge şi a neguţători în ţerile crăimei noastre şi ale marelui ducatului Litvaniei, plătind cele adeverate hărminţii, după obiceiul şi vămile cele bătrîne, fără paguba hărminţaşilor şi a vameşilor.

Iarăş trebue să se facă direptate pentru strîmbătăţi şi detorii de îmbe părţile. Iarăş oamenii cei rei trebue să se pedepsească de îmbe părţile şi nici o parte trebue se le părtinească spre paguba şi strîmbătatea altuia. Iarăş de vor avea vro strîmbătate supuşii noştri de la ţeara şi supuşii măritului domnului Bogdan Vodă, aceştea trebue se ceară direptate de la căpitanii din Hotin, Cernăuţi şi Soroca şi căpitanii aceia vor avea putere deplin de a face direptate fieştecăruia dintre supuşii noştri. Aşişderea de vor păţi vro strîmbătate supuşii măritului domnului Bogdan Vodă de la supuşii noştri din ţerile Galliţiei şi a Podoliei, aceştea trebue se ceară direptate de la căpitanii din Cameneţ şi Haliţia; carii vor avea putere deplin de a face direptate tuturor supuşilor numitului domnului Bogdan Vodă despre toţi oamenii carii lăcuesc în Galliţia şi Podolia. Iarăş de se va întîmpla ca se fie sfadă şi price între căpitanii noştri şi între căpitanii măritului domnului Bogdan Vodă, atunci şi noi şi numitul domnul Bogdan Vodă trebue se trimitem pre consiliarii noştri, ca se împace sfezile şi pricile acelea şi se facă direptate amînduror părţilor.

Iarăş preanserinatul prinţul domnul Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei şi al Bohemiei ş.c. preaiubitul fratele nostru, toate închieturile mai sus zise şi pacea aceasta de pururea, aşa o va scrie în cărţile sale, care ni le va da noao amînduror, ca toate cîte s-au închis şi scris mai sus, să se ţină şi să se plinească de îmbe părţile şi pacea cea de pururea, nevătămată şi în veci să se ţină de îmbe părţile. /

Care toate şi fieştecarea, cum s-au scris mai nainte, noi, cel mai sus zis, Sigismund, craiul Poloniei, am jurat şi jurăm, am făgăduit şi făgăduim pentru noi şi pentru următorii noştri, că le vom plini şi ţinea tare şi vîrtos neclătite, întregi şi nevătămate, fără de vreo înşălăciune. Aşişderea am jurat că cu măritul domnul Bogdan, voevodul Moldovei, cu următorii lui şi cu Ţeara Moldovei, vom ţinea pace de pururea tare şi vîrtos, neclătit, întreg şi nevătămat, fără de vreo înşălăciune şi celşag, supt jurămîntul nostru și credința noastră cea creștinească și supt jurămîntul și credința tuturor arhiepiscopilor, episcopilor și prelaților sufletești și consiliarilor noștri, așișderea și a consiliarilor celor mai mari și celor mai mici. Întru a cărora tuturor și a fieștecăriia mai mare tărime și mărturie, am poruncit de s-au acățat de acestea, pecețile, a noastră cea mai mare, și ale consiliarilor noștri. Dat în Cameneț, în 23 ianuarie din anul Domnului 1510."

Din diplomatul acesta chiar se dovedesc greșelele de Hofman și Foresti făcute, care s-au adus la anul mai de curînd trecut. Dară Petru pribeagul, despre carele se face vorbă la începutul hrisovului acestuia care n-au fost Petru VI Rareș, carele au domnit după aceaia în Moldova, la anul 1527, precum mi se vede mie?

Despre moartea lui Mihnea sau Mihail III, domnului Valahiei, așa scriu *Annalii besericei din Brașău*[2]: „În anul 1510, Mihnea (voevodul muntenesc), se omoară de Iaxit, în Sibiiu." Mai pre larg scrie Nicolae Olahul[3], despre Mihnea, zicînd: „În Sibiiu, nu după multă vreme, cînd din beserica catholicească, pentru cinstea lui, se petrecea de tatăl mieu (Stefan) și de Ioann Horvat de Vingárt cătră sălaș, oarecare Dimitrie Iaxit, de neamul sîrbesc, sărind din leș, cînd nici gîndea, nici se temea, ca unul carele era supt credința de obște, pe trei sau pe patru locuri l-au rănit, mai în brațele celor ce-l petrecea și ale curtenilor celor mulți, carii, din porunca lui, ca se nu se vadă a se îndoi cu gîndul despre credința cea de obște, toți era desarmați, și l-au istovit. Iaxit încă, după ce au pătrat nelegiurirea, s-au fugărit la sălașul din vecini și de unul din norodul cel ațițat, pentru vătămarea securității crăești și a ceii de obște, împușcîndu-se, au perit ca un blăstămat."

Sigler[4] încă scrie: „Mihnea, feciorul lui Dracula, pentru cumplirea
168 și tyrănnia sa, cea prea mare, fugărindu-se din domnia / muntenească, au fugit în Sibiiu, unde supt treptele de supt arcul de lîngă piaț, fără de veste se omoară din leș prin Dimitrie Iaxit, în 12 martie, zioa s. Grigorie papei, din anul 1510. Iaxit cu soții lui se tae de sibiienii, carii se rescolise pentru aceaia. Mihnea cu cinste se îngroapă în beserica Sîntei Cruci de la dominicani."

Iară Filștih[5] zice: „XII. Mihnea Vodă cel Reu, feciorul armașului Dracea din satul Monești, au omorît mare mulțime de boieri; ci neamul boierilor din Craiova, adecă Pîrvuleștii [a], s-au mîntuit și au scăpat preste Dunăre, tocma la Țarigrad. Acesta au domnit trei ani fără trei luni.

XIII. Vlăduță Vodă s-au făcut domn în locul lui, prin Pîrvulești, iară Mihnea Vodă au fugit la Ardeal, în Sibiiu. Pe vremea aceaia au venit Dumitru Iaxit și Danciul, feciorul lui Țăpăluș Vodă, cu cărți de la craiul și s-au întîmpinat cu Mihnea Vodă, cînd mergea acesta pe trepte în beserica catholicească, căci se lăsase de legea grecească și se făcuse de legea lătinească, unde cei mai sus numiți boieri, pre Mihnea acesta, l-au izbit de părete. De-aci s-au adunat cetățenii din Sibiiu și amînduror ucigătorilor acestora, le-au dat plata sa, stîngîndu-le viața."

Destul de chiar scrie Filștih, dară și mai chiar se cuprinde toată tragédia aceasta, în hrisovul comitului Petru de Bozin, carele se află la Eder [6] și sună așa: „Noi, comitul Petru, comitul de Sîntul Gheorghie și Bozin, judecătoriul curței preanserinatului prințului domnului Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiului Ungariei, Bohemiei ș.c. voevodul Ardealului și comitul secuilor ș.c. facem înștiințare că fiind noi cu unii nobili din Ardeal, vineri, după zioa Sîntului papei Grigorie, în Sibiiu, au venit înaintea noastră Ioann Agota de Sibiiu, pentru înțelepții și luătorii de samă, magistrul cetățenilor, judecătorii și jurații, cetățeni și consuli și toată communitatea Sibiiului, cu cărți de procătorie și în týp de tudumană ne-au cuvîntat așa: «Că măcar că reposatul măritul Mihnea, voevodul muntenesc, după ce au fugit în Ardeal și s-au așezat în Sibiiu, după legăturile și încredințarea domnului craiului nostru și încredințarea și împrumutata făgăduință a domnilor prelaților și baronilor, ar fi trebuit să se țină în pace și de alții încă să se apere, tătuși reposatul zdravănul Dimitrie Iaxit, din sfatul și înțelegerea cu reposații, zdravenii Danciul, fiiul reposatului Țăpăluș, și cu Albescul, boieriul muntenesc, nebăgînd în samă încredințarea și împrumutata făgăduință
169 a maestatei crăești și a/ celoralalți prelați și baroni și a noastră, ba și a sa, care ni o făcuse noao despre aceaia, împrotiva slobozeniei și a împrumutatei făgăduințe a cetăței Sibiiului, cînd se înturna numitul Mihnea Vodă, în zioa fericitului papei Grigorie, din parohia cetăței către

---

[a] Pîrvuleștii (de la Pîrvu mare vornic în Țara Romănească) sînt boierii Craiovești, cea mai puternică familie boierească din toată țara. Ei voiau să ridice domn pe unul dintre ei, din care pricină intră în conflict cu Mihnea cel Rău, după aceea cu Vlăduț (1510—1512), ca pînă la urmă să ridice în scaunul țării pe Neagoe Vodă, fiul lui Pîrvu.

sălaşul său, atunci numitul Dimitrie Iaxit, luînd cu sine pre unii prieteni şi sortaşi ai săi, întrarmaţi şi cu puterea năvălind asupra lui Mihnea Vodă, pre acesta, cu viclenşug, cu înşălăciune şi cu cugetată reutate, pe vro cîteva locuri rănindu-l, cu moarte amară i-au stîns viaţa, tocma cu puterea; ci înţelegînd după aceaia cetăţenii că nelegiure ca aceaia s-au pătrat în mişlocul lor şi aprinzîndu-se de mînie şi deodată făcîndu-li-se milă de Mihnea Vodă, după obiceiul lor, fără de vreun rînd, năvălind pre lăcaşurile numiţilor Dimitrie Iaxit şi Danciul Ţăpăluş, pre ei dimpreună cu vro cîţiva prieteni ai lor, aşişderea cu amară moarte i-au omorit.“ Drept aceaia numitul Ioann Ágota, după ce au tudumănit în persoana sa şi în persoanele numiţilor magistrului cetăţenilor, ale judecătorilor şi juraţilor şi şi ale toate Cetăţei Sibiiului, au poftit ca noi, după cursul legilor, se cercăm, oare pe lege s-au făcut aceaia de sibiieni, au nu? Iară pentru că s-au aflat din esperienţiă şi din mărturisirea noastră, carea cu jurămînt o au întărit 21 de cetăţeni înaintea noastră, că numitul Mihnea Vodă, din cugetată reutate s-au omorit prin numitul Dimitrie Iaxit, din sfatul numiţilor Danciului Ţăpăluş şi al Albescului, împrotiva încredinţărei domnului craiului nostru şi a celoralalţi prelaţi şi baroni ai crăimei ungureşti şi împrotiva făgăduinţei noastre, ba şi împrotiva făgăduinţei lui Dimitrie Iaxit, carea o au fost făcut noao şi împrotiva cădinţelor şi slobozeniilor şi încredinţărei cetăţei Sibiiului ş.c. .... Din sfatul cel rescopt al nobililor carii au fost cu noi, am judecat că Dimitrie Iaxit, Danciul Ţăpăluş, Albescul şi ceialalţi soţi ai lor..... pe lege şi cu cale s-au omorit ... Dat în locul şi terminul mai sus însemnat, în anul Domnului 1510. (L.S.) Cetită şi îndreptată.“

În sfîrşitul hrisovului acestuia scrie Eder: „Hrisovul acesta cam încîlcit şi nenţeles, din originalul său, însumi eu l-am scris şi mărturisesc
170 că iaste asemenea originalului.“ / Şi bine zice Eder că iaste încîlcit, dară nu e de a te mira că aşa era înţelepciunea oamenilor de-atunci; tătuşi tragedia lui Mihnea sau Mihail III, domnului Valahiei, mai bine se spune întrînsul decît cum se scrie de alţii. Adecă învăţăm din hrisovul acesta, că Dimitrie Iaxit sîrbul, de Danciul, despre carele am vorbit la anul 1508, şi de Albescul au fost îndemnat se omoară pre Mihnea Vodă. Aşadară nu pentru aceaia l-au omorit Iaxit, pentru că au ruşinat pre soru-sa, cum scrie Şeséu [7], ci pentru aceaia, că vrea se fie domn Valahiei Danciul, feciorul lui Vladislav V sau Ţăpăluş, cum s-au zis la anul 1508.

După moartea lui Mihnea Vodă, Vladislav II, craiul Ungariei, pre văduva şi feciorul lui, i-au priimit supt apărarea sa, precum arată hrisovul cel către sibieni trimis, carele se aduce de preavestitul Enghel [8] şi sună aşa:

„Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ş.c. înţelepţilor şi luătorilor de samă, credincioşilor noao iubiţi! Vrem se ştiţi că pre mărita doamna văduva voevodului Mihnea şi pre fiiul lui, voevodul Mircea, şi pre nobilul Stoica, prietenul nostru şi soţul său, şi toată familia mai sus numiţilor, i-am priimit în crăiasca noastră apărare şi osebită clientelă şi poftim şi vrem cu de-adinsul, ca în domniile, ţinuturile şi ţerile noastre, fără de primeşdie, securi şi în bună linişte, se poată remînea, ce şi celoralalţi supuşi le-am poruncit prin alte cărţi ale noastre. Drept aceaia credincioşirei voastre tare vă poruncim ca pre numiţii, doamna văduva şi pre voevodul Mircea şi pre ceialalţi numiţi şi toată casa şi familia lor, nebăntuiţi, securi şi fără de împedecare se-i ţineţi acolo, în mişlocul vostru, şi în cinste se-i aveţi; preste acestea, de toţi se-i apăraţi şi sprîjîniţi şi se fiţi detori în tot typul a le prinde parte, nici se cutezaţi almintrelea a lucra. Din curtea noastră cea din Vissegrad, joi înaintea Rusalilor (adecă în 15 maiu) din anul Domnului 1510."

Din cîte s-au zis aci despre Mihnea sau Mihail III Vodă, poţi culege că Anonymul românesc [9] aşa scriind: „Vlăduţ Vodă, leat 1512. Pe acesta l-au rădicat Pîrvuleştii domn, iară Mihnea Vodă au fugit în Ţeara Ungurească şi acolo, în beserica catolicească, l-au omorit Dimitrie Iaxit sîrbul (nu Iarcheţ ungurul) cu Danciul, sin Ţăpăluş Vodă; apoi sculîndu-se Mircea Vodă Ciobanul, feciorul lui Mihnea Vodă [a], şi venind cu oaste
171 din Ţeara Ungurească, / s-au lovit cu Vlăduţ Vodă şi biruindu-se Mircea Vodă, au fugit preste Dunăre; iară Vlăduţ Vodă învrăjbindu-se cu Pîrvuleştii, vrea se-i omoară, ci ei au luat turci întru ajutoriu şi biruindu-se Vlăduţ Vodă, au perit în războiu, după ce au domnit an 1", greşeşte în mai multe, adecă greşeşte întîiu, în începutul domniei lui Vlăduţ sau Vladislav VII Vodă; a doao, în anii, în cîţi au domnit, a treia, în neotărîrea anului, în [carele au mers Mircea Ciobanul sau al treilea asupra lui Vladislav VIII ş.c. cum vom vedea la anii viitori.

Vapovie [10], după ce au scris despre pacea între Sigismund I, craiul Poloniei, şi între Bogdan III, domnul Moldovei, legată, precum se

---

[a] Mircea Ciobanul a fost feciorul lui Radu cel Mare. Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău, n-a domnit în Ţara Românească.

cuprinde în hrisovul aceluiaş Sigismund, cel la începutul anului de-acum adus, aşa cuvîntă: „În toamna următoare (adecă din anul 1510) Mendligér, chesariul tătarilor celor din Crim, înflat de biruinţa carea o avusese de pe nogăiani, au trimis 15.000 de tătari se prade Litvania, carii o au şi prădat pînă la cale de o zi de la Vílna, şi cu mare mulţime de robi şi pradă de dobitoace s-au înturnat nevătămaţi. Şi cu prada aceasta nu s-au îndestulit Mendliger chesariul, ci adunînd 60.000 de călăreţi, pre aceia i-au trimis ca trecînd Borístenul şi Nistrul, se prade Moldova, pre carea o au şi prădat şi ars în lung şi lat, cu vărvărească cruzime; 74.000 de oameni au adus în robie prócleţii de tătari din Moldova, numai atîta perdere pătimind, că Veticaréi, feciorul chesariului Mendliger şi povăţuitoriul tuturor oştilor, cînd trecea înapoi Nistrul cu notul calului, s-au răpit de vîltorile rîului şi s-au înecat cu 4.000 de tătari şi cu mulţi robi. Dintre moldoveni au picat Copáci, viteazul cel mare, carele gonind pre tătari cu o mie de moldoveni, după ce au căzut în cursa lor, s-au tăiat cu şepte sute lîngă sine, iară cele trei sute de moldoveni, carii mai remăsese, cu sabiile ş-au deschis calea, prin mişlocul tătarilor şi de-abea s-au mîntuit cu fuga. Bogdan Vodă spăimîntîndu-se de atîta pradă au trimis soli la craiul Sigismund, pre Ioann, thesaurariul Moldovei, cu altul lîngă el, de au cerut ajutoriu asupra tătarilor, de cumva ar mai năvăli asupra Moldovei, precum se temea. Preste aceasta s-au rugat
172 Bogdan de craiul ca solilor săi se le fie slobod a trece prin Litvania / în Moscóvia, la împăratul Vasilie, şi amîndoao cererile le-au dobîndit, adecă: că, de va fi op, ajutoriu îi va trimite şi solilor încă le-au îngăduit slobodă trecere.“ Aşişderea scriu Miron logofătul[11] şi Enghel[12], ci aceştea reu pun năvălirea tătarilor în Moldova, la anul 1513 [a] şi mai reu fac Miron că numeşte pre generariul moldovenilor Cárpaci, iară Enghel că îl chiamă Hárpaci, după rea întoarcerea hronicei lui Miron, în loc de Copáci [b], care iaste adeverat nume românesc, ci de preavestitul Enghel nu te mira că au greşit, pentru că aşa se satură, carii mîncă cu gurile altora.

Mai pre urmă pentru aceaia mai aduc aci un hrisov, ce se ţine de prealuminata familia comitilor Vaş de Ţeagă, ca se arăt că de nu mi-ar fi stat familia aceasta întru ajutoriu, eu, cu ajutoriul românilor miei, în veci n-aş fi scris hronica aceasta, ba doară o aş fi şi pîrjolit de mult, atîta m-au năcăjit românii, de la carii am aşteptat ajutoriu! Hrisovul ce îl ziseiu, se află la Cornides[13], oarecînd iubit prietinul meu şi sună aşa:

---

[a] În anul 1510 au loc două năvăliri tătare în Moldova: una în primăvară şi alta în toamnă. Izvorul polon, pe care îl reproduce Şincai, se referă la năvala tătarilor din toamnă. În afara incursiunilor din anul 1510, tătarii năvălesc şi în anu 1513.

[b] În timpul domniei lui Bogdan cel Orb nu se întîlneşte în Moldova nici un boier cu numele de Copaci i sau Corpaci.

„Leonard Barrabáşi de Hederfáia, viţe-voevodul Ardealului şi viţe-comitul secuilor ş.c. nobililor Matiaş de Ghéuţ, Iacob Códori şi Mateiu Iclódi, sînătate şi dragoste! Se spune noao în persoana zdravănului Blasie Vaş de Ţeagă, că el pentru o legătură, ce s-au făcut între dînsul şi nobilul Mihail, aşişderea, Vaş fiind voi judecători între îmbe părţile, ar avea foarte mare op de a face nişte fássii. Drept aceaia vă cercăm pre voi şi de odată vă şi poruncim tare şi vîrtos, în persoana domnului voivodului nostru celui ardelenesc, ca luînd acestea, în terminul ce vi s-a pune voao prin numitul esponent, se fiţi detori, supt gloabă de 16 marce, a vă afla de faţă înaintea conventului din Cluş-Mînăştur şi acolo a mărturisi despre toate faptele şi trebile numitului esponént, dirept, precum veţi şti, supt credinţa voastră cea creştinească. Almintrelea, supt gloaba mai sus zisă, se nu faceţi. Dat în Turda, sîmbătă, înaintea serbătorei fericitului mărturisitoriului Antonie din anul D. 1510."

---

[1] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 606. [2] *Annales templi coronensis* ad h.a.
173 [3] Nicolaus Olahus in *Hung.*, p. 24. [4] Sigler, f. 64. [5] Filstich/ in *Annalibus*, p. 11. [6] Iosephus Carolus Eder in *Collectione diplomatica.* [7] Schesaeus, p. 11. [8] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 194 seq. [9] Annonymus Valachicus in *Ms. chronico*, cap. 44. [10] Vapovius in *Fragmento*, p. 545. [11] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 38. [12] Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 163. [13] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 85 seq.

Anul 1511. După ce au domnit Vlăduţ sau Vladislav VII, domnul Valahiei, carele urmase lui Mihnea sau Mihail III, un an, scrie Filştih[1]: „Au venit Mircea (III) Vodă, feciorul lui Mihnea Vodă, din Ardeal, cu mare mulţime de unguri, între carii şi între Vlăduţ Vodă, mare războiu s-au făcut în zioa tîrgului din Ghérghiţe, ci Pîrvuleştii au arătat în bătaia aceaia atîta inimă, cît s-au biruit Mircea Vodă şi mulţi unguri au picat de sabie, iară Mircea Vodă au scăpat preste Dunăre şi s-au dus în Ţarigrad. Vlăduţ Vodă au domnit doi ani." Aşadară n-au domnit numai un an, precum zice Anonymul românesc, ale căruia cuvinte le-am adus la anul trecut.[a]

Preavestitul Enghel[2] încă scrie: „Vlăduț au domnit cu pace într-un an, întru al doilea an au avut de a se bate cu rivalii săi, pînă cînd s-au măzălit și i s-au tăiat capul ș.c." Apoi, ca se nu-și uite năravul, tot acolo adaogă acestea: „Tătuși atîta au făcut Ioann Zápolia în anul 1511, de Vlăduț au cunoscut cădința Coroanei ungurești preste Valahia"; hrisovul despre aceaia așa sună la Eder[3]: „Noi, Vlad, din mila lui Dumnezeu voevodul muntenesc.. cu zdravenii boierii și nobilii noștri cunoaștem că pentru că domnul nostru, cel prea milostiv, Vladislav craiul, dinpreună cu luminatul întîiul născut al său, craiul Ludovic, pre noi în ţeara cea părințească și de moșie a Valahiei, milostivește ne-au întărit, drept aceaia urmînd predecessorilor noștri, vrem pururea se slujim sîntei coroni și craiului Vladislav, cu toată credința." Din cuvintele acestea eu nu ştiu ce supunere a lui Vladislav VII aş putea culege, căci nu zice că iaste domn din mila craiului Vladislav II, cum era voivod Ardealului Ioann Zapolia, ci din mila lui Dumnezeu.

Mai multe și mai încîlcite lucruri se scriu despre Moldova la anul acesta, 1511, căci scrie Miron logofătul[4], zicînd: „În anul 7019, miercuri, în septămîna albă, au murit Maria, doamna lui Stefan (V) Vodă, muma lui Bogdan Vodă și cu cinste o au îngropat în mînăstirea Putnei. Întru acest an au murit Téutul (nu Táutul) logofătul." Așadară nu în
174 păresimă/ au murit doamna Maria, carea au fost soră cu Vasilie, împăratul Moscului, pre cum culeg eu din Sarnichie[5], măcar că Miron, la anul 1477, o zice a fi fost din Mágop.

Preavestitul Enghel[6] nu fără de pricină scrie așa: „Pre Bogdan (III) și altă năpaste l-au spăimîntat. Selim, feciorul sultanului Baiazet II, nenărăvindu-se cu tată-său pentru urmarea frate-său, Ahmet, în sultănie, au mers în Cáffa, s-au căsătorit cu fata hanului din Crim și au strîns mare oaste tătărească, la sine. Bogdan au crezut că Selim pentru aceaia au strins atîta oaste, ca se cuprindă Moldova și îndată au răpezit soli pentru ajutoriu și la poloni și la unguri. Întru aceaia oștile lui Selim au încungiurat cetatea Achermanului, carea se păzea prin turci. Déchie zice că Selim au şi luat Achermanul. Pînă cînd au bătut Selim Achermanul, feciorul hanului din Crim au stătut la Dásso, în marginea Moldovei, îngrozind ţeara aceasta. Craiul Vladislav cît au auzit vestea aceasta, au poruncit din plină şi întreagă adunarea prelaţilor şi a baronilor săi, commendanţilor de pre margini, ca gimătatea oştilor de supt bandériuri să se adune la Oradea-Mare şi ceaialaltă gimătate se stea gata, ca supt commanda voivodului din Ardeal şi a comitului din Temişoară se poată merge întru ajutoriu voevodului din Moldova.... După Stricovschi au şi mers întru ajutoriu lui Bogdan Vodă de la unguri mai bine de opt sute de călăreţi, de la poloni, supt generarii Lanscorónschi şi Tvorovschi, 4.000 de ostaşi; trăsese Bogdan pe plată la sine şi oşti turceşti din Bulgaria. Dară gătirile acestea n-au fost de lipsă, pentru că o parte de tătari au trebuit să se întoarne în Crim, unde năvălise nogaianii, iară ceialalţi tătari cu Selim şi cu Cárzic (adecă feciorul hanului) au trecut în Thrachia, ca se măzălească pre Baiazet II. Ci au perdut Selim războiul la Odriu şi au trebuit se fugă înapoi." Zis-am mai nainte, că nu fără de pricină scrie aşa preavestitul Enghel, pentru că toate, cîte le scrie despre Bogdan III, despre Selim I şi despre Carzic, pînă cînd au trecut în Thrachia, se cuprind în hrisovul craiului Vladislav II, cel dat din Buda, miercuri, după 25 maiu din anul 1511, care hrisov s-au typărit de Prai [7], unde-l poţi ceti. /

---

[a] Vlăduț sau Vlad cel Tînăr (care este Vlad al V-lea, și nu al VII-lea, cum considera Şincai) a domnit doi ani; 1510—1512.

175 De atîtea nevoi, cîte îi venea pre cap, îngrozindu-se Bogdan III, în anul de-acum 1511, precum se va arăta la anul viitoriu, au plinit porunca cea mai de pre urmă a tătîne-său, Stefan V, căci scrie Miron logofătul [8] despre dînsul: „Pe învăţetura lui Stefan Vodă, tătîne-său, trimis-au la împărăţia turcilor, pe Teutul, logofătul cel mare, şi pedestrime de dărăbanţi, de au dus zece mii de pungi de bani şi s-au închinat cu toată ţeara la sultan Murát, împăratul turcesc. Iară împărăţia de bucurie mare cu dragoste au priimit banii şi i-au dăruit toţi Teutului logofătului, carele i-au adus în ţeară şi au zidit pre acei bani beserică, în sat în Bălăleşti, la ţinutul Sucevei, unde stă şi pînă astăzi."[a]

Dimitrie Cantemir [9] scrie: „Cînd au remas Soliman II în vecini, se-şi odihnească oastea, după luarea cetăţei (Budei), în vro cîteva zile, au venit la el Teutuc logofătul, ca un sol al prinţului Bogdan din Mol-

---

[a] Vezi nota *a* de la p. 118.

dova, în tabăra turcească.[a] Dobîndind Teutuc audiénţiă, ş-au plinit deregătoria, adecă au spus cu numele prinţului şi al lăcuitorilor din Moldova, sultanului că amîndoao Moldovile (şi cea de Sus şi cea de Gios) se închină împărăţiei, numai se nu li se împedece credinţa şi legile. N-au putut fi mai plăcută veste lui Soliman, decît aceasta..... Drept aceaia au priimit bucuros condiţiile şi întărindu-le cu iscălitura mînei sale au dat diplomatul cel despre iale solului, ca se-l ducă domnului său, în Suceava. După aceaia tot întru acest an, cînd se înturna Soliman cu oastea cătră casă, l-au întîmpinat însuş Bogdan, nu departe de Sofia, cetatea Serbiei, vro cîţiva boieri avînd cu sine şi au dăruit sultanului 4.000 de galbeni, 40 de cai moldoveneşti şi 24 de şoimi, cu făgăduinţă că atîtea daruri în fieştecare an, de aci înainte va trimite la Ţarigrad, pentru ca se-şi arete supunerea. Atunci împăratul au chiemat înaintea sa pre Bogdan Vodă şi toate făgăduinţele, cîte făcuse mai nainte soluui, le-au înoit şi cinstind pre Bogdan Vodă cu o cucă grămădită cu petrii scumpe, şi cu un cal împărăteşte înşălat şi înfrînat, au poruncit de au mers patru din străjarii săi la curtenirea lui Bogdan Vodă, carea pompă pînă astăzi se face prinţilor Moldovei, de cîte ori merg aceştea
176 a strălucita Poarta turcească." Aşa scrie Dimitrie Cantemir / Vodă, ci reu greşeşte că nu lase să se fie întîmplat supunerea Moldovei la turci supt Baiazet II, cum scrie Miron, căci supunerea aceaia au trebuit să se facă în anul acesta 1511, şi pentru moartea lui Teutul sau Teutuc carea s-au întîmplat în anul acesta şi pentru aruncarea lui Tomiţchi, carea o voiu aduce la anul îndată următoriu; iară în anul 1511 împărăţea preste turci Baiazet II, nu Soliman II, fiiul lui Selim I şi nepotul lui Baiazet II, precum arată Freiér[10] şi Anonymul despre *Statul Turchiei*[11]. Ba, ce e mai mult, nici au trăit Bogdan III pînă la împărăţia lui Soliman II, carele au urmat tătîne-său, Selim I, în anul 1520, pre cum scrie iarăş Freier[12], ci au murit în anul 1517, cum se va arăta acolo; tătuşi Moldova el o au închinat întîiaş dată turcilor, după cum mărturisesc toţi istoricii, carii au scris despre aceasta, ţine predania moldovenilor, arată turcii, numind şi astăzi Moldova pre limba lor Cara-Bogdan, dară şi mai chiar s-ar arăta din fermanul ce l-au fost dat împăratul turcesc

---

[a] Soliman Magnificul îşi începe domnia în anul 1520. Buda a fost luată în anul 1527. Bogdan cel Orb moare în anul 1517. Tăutu logofătul moare în anul 1511.

moldovenilor, de nu l-ar fi ars polonii, în anul 1686, cum scrie Cantemir[13] și se va arăta la anul acela.

Cît au ținut de Moldova n-au plătit mai mult turcilor, fără numai 4.000 de galbeni, 40 de cai moldovenești și 24 de șoimi pe an, se va arăta la anul 1538. Iară despre Teútul sau Téutuc logofătul, așa scrie acelaș Cantemir[14]: „El era dintre boierii cei mai de frunte din Moldova, dintru a căruia semînță sînt încă în Moldova ca la cinci sute de căsi, măcar că cei mai mulți dintre dînșii atîta s-au depărtat de la vița și strălucirea lor cea bătrînă, cît acuma mai mult se aseamănă plugarilor decît boierilor. Teutuc au știut grecește, lătinește, leșește și alte limbi de prin pregiur; au fost mare statístic și de o mare înțelepciune. Cînd s-au trimis sol la Poarta turcească și au dobîndit audiențiă de la veziriul cel mare, au poruncit de i-au tras păpucii sau călțunii în sala veziriului, iară veziriul l-au întrebat: «Au nu se teme că i-or fura călțunii?» Respuns-au Teutuc: «De unii ca aceia, carii toate le poftesc, trebue omul să se păzească.» Zis-au iarăș veziriul «Că nu are de a se teme, pentru că turcii sînt acuma prieteni, nu dușmani». Respuns-au iarăș Teutuc, zicînd: «Vrere-aș ca turcii așa de buni prieteni se fie pentru capete, cum sînt pentru picioare!» 177 Teutuc au făcut o curte în Țarigrad, carea/ pînă în zioa de-acum se numește Bogdan-Seraiu sau Curtea moldovenească, în carea iaste beserica Sîntului Nicolae.“

Filstich in *Annalibus*, p. 12. [2] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 197. [3] Eder in *Obss.*, p. 186. [4] Constans Miron in ms. *Chronico Val.*, cap. 38. [5] Sarnicius in *Annalibus Polon.*, lib. 7, cap. 9. [6] Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 162. [7] Pray, *Dissert.* in *Annales veteres*, p. 150. [8] Miron, cap. 33. [9] Princeps Demetrius Cantemir in *Hist. Osmanici regni*, lib. 3, cap. 4, nro. 17. [10] Freyerus, p. 794. [11] Author de *Statu Turcice*, p. 31 seqq. [12] Freyerus, l.c. [13] Idem Cantemir, l.c. in notis ad vocem Kronen. [14] Idem Cantemir, l.c. in notis ad vocem Teutuk.

Anul 1512. După bătaia care au fost în anul trecut între Vladislav VI și Mircea III, domnii muntenești, așa scrie Filștih[1]: „După aceaia Pîrvuleștii s-au pîrit de pizmașii lor lui Vlăduț, ca cum ar cugeta reu asupra lui, cărora crezîndu-le Vlăduț Vodă, cerca prilej de a-i putea vîna și pedepsi ca pre niște vînzetori ai țerei; ci n-au lăsat Dumnezeu, pentru că Pîrvuleștii au sîmțit primeșdia și au fugit preste Dunăre. Acolo au ales fugiţii aceştea alt domn ţerei, adecă pre Bessarab Vodă şi adunîndu-şi vro cîtăva oaste, au chiemat întru ajutoriu şi pre Mahomet-beiul carele se numea Mihai-oglu. Aceştea au venit (în fevruarie din anul 1513, cum se va vedea acolo) cu toate oştile sale în Bucureşti şi au început mare bătae cu Vlăduţ Vodă, iar unii dintre boieri au înşălat pe Vlăduţ Vodă şi i-au tăiat capul." Bessarab Vodă acesta s-au chiemat Neagoe, cum se va arăta la anii viitori.

Selim I, măcar că era feciorul cel mai tiner al lui Baiazet II, tătuşi au dobîndit thronul împărătesc, în anul acesta, 1512, precum scrie Sambuc[2], Iştvanfi[3], Tuberon[4] şi Freier[5], după carii scrie preavestitul Enghel[6], zicînd: „Tătuşi i s-au lovit lui Sélim de în anul 1512 s-au suit în thronul împărătesc şi acuma au făcut Bogdan (III) contract de supunere cu dînsul, numai ca se aibă odihnă de cătră turci şi, prin mişlocirea lui, şi de cătră tătari. Mai nainte încă, în anul 1511 (nu în anul 1512), **178** aruncase şi vinătuise / Tomiţchi, solul leşesc, înaintea consiliarilor ungureşti pre Bogdan că s-au lăsat de unguri şi de poloni şi că ţine cu turcii, ci lui Tomiţchi s-au respuns de unguri, că şi în Moldova şi în Valahia s-au trimis soli ca se ispitească cugetele amînduror voevozilor şi la vreme de lipsă se-i încredinţeză despre ajutoriu asupra turcilor, dară ei încă se încredinţeze pre unguri despre ajutoriul lor, în cît le va fi cu putinţă. Iară solului unguresc, celui în Moldova trimis, de osebi i s-au poruncit ca lui Bogdan se-i arunce ruşinoasa şi păguboasa nestătornicia lui şi se-i arete că aşa lucrînd, cu totul va cădea supt jugul turcilor." Tomiţchi, precum se culege din hrisovul craiului Vladislav II, cel de la Prai, despre carele am cuvîntat la anul trecut, în anul cel trecut, 1511, au fost sol la unguri; drept aceaia în anul acela s-au închinat şi Bogdan III cu Ţeara Moldovei turcilor.[a]

De anul acesta se ţine şi ce scrie Emanuil Maláx[7] despre Pahomie, a doaoa oară patriarhul Ţarigradului, zicînd: „Cu puţine zile după ce au stătut sultan Selim, luînd clirici şi mireni cu sine patriarhul Pahomie au mers în Valahia şi în Moldova. Acolo l-au priimit cu toată evlavia şi prinţii locului aceluia şi boierii şi tot norodul, ἐλέχθησαν αὐτὸν οἱ

---

[a] Solia lui Tomicki, la care se referă Şincai, a avut loc în anul 1512. El îi cerea regelui ungur să-i împace pe cei doi voievozi români, pe Bogdan şi pe Neagoe, şi să încerce să-l scoată pe Bogdan din alianţa sa cu Selim, pentru că Bogdan, văzînd că nu primeşte ajutor nici de la poloni şi nici de la unguri, iar Selim pentru că nu voia să-l aibă ca duşman pe Bogdan, s-au înţeles între ei, iar Bogdan a făcut pace şi cu hanul tătar.

'Αυθένται τοῦ τόπου ἐκείνου καὶ οἱ Ἄρχοντες καὶ ὅλλος ὁ λαὸς μετὰ πάσης εὐλαβίας și foarte l-au dăruit. Apoi binecuvîntînd pre toți au vrut să se întoarne în Țarigrad și venind în Selívria, oarecare monah, prietenul lui, anume Theódul, i-au dat venin, silit fiind la aceaia de unii clirici, care bindu-l au vărsat ca povoiul sînge pe gură și pre din gios și apropiindu-se de moarte, l-au pus în căruță și ducîndu-l în beserica cea mare, cît au sosit acolo, ș-au dat sufletul și întrînsa s-au și astrucat." Așișderea scrie și Filip Chyprie [8], din care poți învăța cum trebue tunse oile cele cuvîntătoare.

Mai frățește au lucrat Ioann Dragfi de Belteuc, carele s-au prăsit din semînța lui Sas Vodă din Moldova, cu patru români, pre carii i-au nemișit în anul de-acum, precum arată hrisovul lui cel de la Cornides [9], carele sună așa:

„Noi Ioann Dragfi de Bélteuc, magistrul culcerilor crăești și comitul comitaturilor Solnocului-de-Mișloc și al Crasnei, facem înștiințare prin 179 acestea, / că noi, vezînd și cetind privilegiurile isteților *(agilium)* bărbați Simon, Nicolae, Ioann și Tarța Radul numiți, prin care predecessorii noștri, strămoșilor lor le-au fost de folos și socotind și slujbele, care le-au făcut ei cu toată stătornicia credinței, mai îndelungă vreme, doao sessii iobăgești din satul nostru Sacaloșfalău din comitatul Satmariului cu toate folosurile și pertinențiile lor, adecă cu pămînturile arătoare, lucrate și nelucrate, cu rîturile, pășunile, cîmpii, pădurile, fînațele, dumbrăvile, apele, rîurile, viile și pescuiturile, iară în commun cu întregimile tuturor folosurilor și pertinențiilor lor, măcar cum se chiamă, care se țin și trebue să se țină de acele doao sessii, am gîndit se le dăm, dăruim și lăsăm. Ba le dăm, dăruim și lăsăm din feciori în feciori și în remășițele moștenilor lor se le țină, moștenească și aibă. Scutind și suppurtînd noi pre numiții Simon, Nicolae, Ioann și Tarța Radul și pre toți moștenii și remășițele lor, de toate dările și aruncăturile și cele de rînd și cele fără de rînd și de alte dări, stoarceri și plăți și ale noastre și ale craiului și de toate slujbele, mînările și silințele noastre și ale judelor și deregătorilor noștri. Ba îi scutim și suppurtăm și în numitele doao sesii îi nemișim prin puterea și mărturia cărților acestora, care le-am întărit cu propria noastră pecete. Dat în Erdeud, joi, înainte de serbătoarea fericitului mărturisitoriului Gall, din anul D. 1512."

Filstich in *Annalibus*, p. 12. [2] Sambucus in *Appen. ad Bonfinium*, f. 336. [3] Istvanfi, f. 41. [4] Tubero, p. 322. [5] Freyerus, p. 784. [6] Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 162 seq. [7] Emanuel Malaxus in *Hist. ecclesiastica* apud Crusium in *Turco-Graecia*, lib. 2, p. 152. [8] Philippus Cyprius in *Chronico ecclesiae Graecae*, p. 388. [9] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 7, p. 561.

Anul 1513. După ce au perit Vlăduț Vodă sau Vladislav VII, domnul Valahiei, cum s-au zis la anul mai de curînd trecut, stătut-au domn muntenesc Neagoe Bessarab, despre carele așa scrie Filștih[1]:

„Bessarab Vodă au venit în scaunul Valahiei în 8 zile ale lui fevruarie din anul de la Adam 7021 (nu 6992), iară de la Hs. 1513. După aceaia s-au căit Bessarab Vodă pentru moartea lui Vlăduț Vodă, drept aceaia au chiemat patriarcii, arhiepiscopii, episcopii, arhimandriții, parohii, **180** preoții, călugării și diaconii în Tîrgoveşti, ca prin gătirea sîntului / mir și prin obicinuitele rugăciuni și slujbe, se îmblînzească mînia lui Dumnezeu, cea pentru uciderea lui Vlăduț Vodă pornită, și aceasta o au plinit în beserica mitropoliei, cea de dînsul zidită.... După aceasta au făcut Bessarab Vodă multă milostenie cu mulți seraci și au zidit multe beserici și mînăstiri în Valahia și întru alte țeri, precum și alte lucruri bune au făcut pre lume, a cărora pomenire se cuprinde într-o carte, ce s-au scris despre viața lui[a] și s-au pus în mai susnumita beserica mitropoliei. După aceaia au zidit mînăstirea cea fără de măsură frumoasă din Argiș, carea și din lăuntru și din afară, cu foarte mare meșteșug iaste făcută. Domnit-au cu pace pînă la moartea sa și s-au îngropat în mînăstirea sa din Argiș. Domnia lui se întinde la 8 ani și 8 luni."

Anonymul românesc[2] încă scrie: „Neagoe Vodă Bessarab, leat 1513. Acesta se numește fiiu al lui Bessarab și iaste ginere lui cnez Lázar, déspotului sîrbesc (nu bulgăresc). Au stătut domn bun și milostiv și țeara, în zilele lui, au fost în pace și fără de războae. La leat 1518 au zidit o mînăstire la Argiș[b], acea mai frumoasă decît toate mînăstirile din Țeara Românească și la leat 1521 murind, s-au îngropat în mînăstirea lui, la Argiș. El au făcut și mitropolia din Tîrgoveşti și cuprinzîndu-l moartea, n-au apucat a o săvîrși. Iară după moartea lui au lăsat domn pe fiiul său, Theodosie, carele fiind tiner au lăsat chivernisitoriu domniei pe Preda, fratele său. Neagoe Vodă au domnit 8 ani." Pentru ce nu și 8 luni, cum zice Filștih?

---

[a] Din porunca lui Neagoe Basarab a fost scrisă *Viața patriarhului Nifon*, unde sînt cuprinse multe știri despre boierii Craiovești și despre domnia lui Neagoe Basarab.

[b] Biserica Mănăstirii de la Curtea-de-Argeș a fost terminată și tîrnosită la 17 august 1517.

Preavestitul Enghel greșește cînd scrie[3] că Neagoe Vodă au domnit de la anul 1512 pînă la anul 1521[a], dară apoi[4] mai bine scrie zicînd: „Istoria Serbiei zice că Neagoe Bessarab Vodă s-au căsătorit cu Mílița, fata lui Lazar Gheorghievici din Serbia, și că iarăș au pus mitropolit Valahiei pre Maxim, mitropolitul cel mai de demult, pînă la o vreme."

Cum că Neagoe Bessarab Vodă au făcut sau au înfrumsețat mînăstiri și afară de Valahia, mărturisește și Ioann Comnenul[5], pentru că scriind despre Mînăstirea sîntului Athanasie din Muntele Atho, așa vorbește: „Iaste și altă icoană a sîntului Athanasie athonitului cu argint împodobită, de prea măritul avthentul Ungro-Vlahiei, Neagul Vodă, de acăriia lature iaste zugrăvit el cu muierea sa, pentru aducerea aminte."
181 Unde bine înseamnă preavestitul /Enghel[6] că Ioann Comnenul pe prinții, sau domnii românești în commun îi numește 'Ανθένται, iară pre boieri "Αρχοντες, dară eu adaog că aceasta nu numai Ioann Comnenul o face, ci toți scriitorii grecești.

Mai pre urmă, cetitoriule bune! înseamnă că luînd sireaoa domnilor muntenești de la Bessarab Vodă cel dintîiu pînă la Vlăduț Vodă sau Vladislav VII, carele au fost dintre Pîrvulești, toți au fost din sămînța lui Bessarab; așadară Neagoe Bessarab Vodă încă au trebuit se fie din sămînță domnească, dar gîcește dintru a Dăneștilor, au dintru a Drăculeștilor spiță au fost.[b]

[1] Filstich in *Annalibus*, p. 13 seq. [2] Anonymus Valachicus, cap. 44. [3] Engel in *Antiq. Hist. Val.*, part. 1, p. 198. [4] Idem Engel, l.c., p. 199. [5] Ioannes Comnenus apud Montfauconium in *Palaeografia Graeca*, p. 453. [6] Idem Engel, l.c., p. 198.

Anul 1514. Acesta iaste anul cel mai nefericit pentru românii carii sînt supt Sîntă Coroana Ungariei, pentru că în anul acesta au căzut supt jugul, supt carele și astăzi gem mișeii. Pricina nenorocirei au fost, precum scrie Calvisie[1], că: „În anul 1514 solul papei Leon X au vestit în Ungaria indulgenții sau ertare de păcate acelora, carii se vor oști împotriva turcilor. Prin vestirea aceasta mulți s-au adunat la olaltă, carii neavînd cele de lipsă spre hrana vieței, și-au ales șie povățuitoriu pre Gheorghie Secuiul sau Secheli și au jăfuit toată Ungaria, împrotivindu-se tuturor. În patru luni au omorit la șeptezeci de mii de oameni, între carii au perit patru sute de nobili. Ioann Zapolia, voivodul Ardealului, pre aceștea mai pre toți i-au prins și i-au flămînzit trei zile, apoi i-au slobozit asupra păvățuitoriului lor se-l sfîrtice cu dinții și după ce l-au sfîrticat, i-au tăiat capul."

---

[a] De data aceasta greșește Șincai, pentru că, pornind de la spusele anonimului, crede că Neagoe a domnit între anii 1513—1521. În realitate, Neagoe își începe domnia în iarna anului 1512.

[b] Neagoe Basarab era feciorul unuia dintre boierii Craiovești. Care este originea acestor boieri este greu de precizat deocamdată.

Annalii besericei din Brașău zic: „În anul 1514, răzmirița curuților din Ungaria, ce s-au fost stîrnit prin povățuirea lui Gheorghie Doșa secuiului, s-au stîns prin Ioann Zapolia, voivodul Ardealului. Gheorghie Doșa s-au prins lîngă Timișoară și după ce s-au încununat cu coroană de ferr arsă, s-au sfîrticat cu dinții de ai săi."

Mai groaznic scriu despre tragedia aceasta Paul Iovie[3], Tuberon[4], **182** Sigler[5], Sambuc[6], Iștvanfi[7] și Han[8], / pre carii îi poți ceti. Iară Sómmer[9] scrie despre pedeapsa curuților acestora, precum urmează: „*Quidquid inhumana potuit furor asper ab arte, Protulit in sontes carnificina viros*", adecă: „Ori cîte au putut mînia cea aspră împrumuta de la meșteșugul cel tyrănesc, toate le-au plinit în chinuirea bărbaților celor vinovați".

Haner[10] scrie că supt povățuirea lui Gheorghie Doșa secuiului s-au fost adunat ca la 40.000 de proști din toate neamurile, carii toți ș-au fost cusut cruci roșii pe veșmintele sale, ca cei ce ar fi mers asupra turcilor, de nu le-ar fi lipsit hrana și că de la crucile acelea, s-au numit curuți, care nume nemții, după aceaia, l-au luat întraltă parte și însemnare.

Ci oricum au fost cruzimea aceasta, românii și ungurii cei proști, de supt Sînta Coroană a Ungariei, o pot plînge pururea; pentru că aceștea mai nainte era oameni slobozi, adecă se putea muta de pre un loc pre altul, cînd vrea, dacă plătea domnilor, pre ale cărora locuri ședea, ce li se cuvenea, și-și plătea detoriile, dară în toamna din anul acești 1514 (cînd s-au priimit și *Tripartitul* sau *Fundămîntul legilor unguești și ardelenești*, cel de Stefan Verbéuți alcătuit, din carele[11] scriu acestea) s-au făcut iobagi deplini, adecă așa s-au legat locurilor, pe care ședea, cît dintrînsele nu s-au putut după aceaia mișca, sau, de s-au mișcat neștine, s-au dus înapoi cu sila. Tătuși slujba carea era detori se o facă

domnilor pămîntești, dintru început n-au fost fără de măsură grea, căci era detori se lucre numai o zi în septămînă, se dea în toată luna fieștecarele cîte o găină, pe an doao gînște, una la Rusali, alta pre la zioa Sîntului Martin, apoi iarăș pe an zece gazde dinpreună un porc gras, pre sama domnilor săi celor pămîntești, precum arată decretul VII al craiului Vladislav II[12]. Iară după ce s-au milostivit atotputernicul Dumnezeu a cerca mîndria Sîntei Besericei Romei prin mădulările eii, adecă prin protestanți ce (ce s-ar zice tudumănitori) sau luterani și calvini, carii singuri au deschis mintea apusenilor (aceasta zic nu că doară că eu însumi m-aș abate de la acelea, care le-au descoperit Dumnezeu, le-au învățat Domnul nostru, Isus Hristos, le-au propoveduit ss. lui apostoli și ucenici și sîntă beserica lui mi le dă se le cred, căci acestea toate le mărturisesc și, cu ajutoriul lui Dumnezeu, sînt gata a le apăra și cu punerea vieței mele, ci pentru că știu năravurile popești, ca unul carele am fost între dînșii și în cinul lor, cel mai de gios în sfințire, dară al doilea în deregă-
183 torie, / ca un canonic în zece ani, de la anul 1774 cînd plinisem a vîrstei mele 19 ani, pînă la anul 1784), neamul nostru cel românesc întreg, adecă nu numai proștii, ci și nobilii din Ardeal și părțile Țerei Ungurești, pentru că n-am priimit rătăcirile protestanților, precum nu priimisem și obiceiurile Besericei Romei mai nainte, la atîta au agiuns, cît numai suferiți s-au ținut în Ardeal și părțile Țerei Ungurești, precum arată *Aprobatele Ardealului*[13]; ba proștii la atîta agiunsese pe vremea mea, de se vindea ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pe carele lăcuia împreună; afară de slujbele, care le făcea domnilor pămîntești, începînd de luni pînă sîmbătă seara, în toată septămîna, preste tot anul, dumineca, fiind că alta nu se putea lucra, domnii cei pămîntești, pre iobagii sei îi trimetea cu cărți pre la alți domni. Preoții românești trebuia se dea dăjdi domnilor pre an și se le crească și hrănească cîni; pre feciorii lor îi răpea de la învățături și făcîndu-i curteni îi silea se-și mute legea și credința și altele mai multe făcea domnii cei pămîntești cu bețiii români, mai vîrtos domnii aceia, carii se lepădase de neamul, legea și credința românilor din care era prăsiți, numai ca se-și poată tăgădui neamul, și să se arete a fi de neamul unguresc. Mulți domni de aceștea ț-ași putea numera aci, ci îi las pentru țensúra, prin carea va merge hronica aceasta mai nainte de a se typări, de se va typări sub S. Coroana Ungariei, precum mi-ar fi voia. Ție, cetitoriule bune! fie-ți destul că ț-am

arătat la anii trecuți și îți voiu mai arăta și la cei viitori ani, carii domni sînt de viță și porodiță diaoși români, măcar că ș-au strămutat legea și prin aceaia și neamul.

Tyrănnia aceasta socotindu-o avgustă Casa Austriei și fiindu-i milă de beții români, după ce au luat Ardealul de la turci, la sfîrșitul veacului al șeptesprăzecelea, au adus unirea între românii din Ardeal, numai ca se poată ajuta nobililor și preoților celor românești, carea unire n-au 184 stat nici stă din alta,/ fără numai se nu clevetim pre cei ce se țin de Beserica Romei, pentru obiceiurile lor, iară noi românii se ținem obiceiurile Besericei Resăritului și lătinii încă se nu ne clevetească pre noi, căci cele patru punturi, care sînt între uniți și neuniți (cu ertare se fie zis de mine), necum se le știe românii cei proști și nenvățați, dară dintre cărturarii românești încă mulți nu le înțeleg, ci numai pleve vorbesc, neînțelegînd unul pre altul. Unirea aceasta, cum se va arăta la locul său, mai pre urmă numai popilor au folosit, că aceștea au dobîndit puțină scutință cam anevoe, dară nobilii au remas și remîn cu buzele drîmboiate pînă astăzi, căci lătinilor destul le iaste că înșălînd pre români în partea lor, au putut învinge cu numerul pre calvini, carii în sine era cei mai tari, în tîmpul acela. Românii cei proști au gemut supt tyrănnie pînă la anul 1785, cînd s-au milostivit avgustul împăratul, Iosif II, a strica iobăgia, precum se va arăta la anul acela. Barem de ar fi trăit împăratul Iosif pînă cînd ar fi ușurat și jugul beților proști, carii nu mult s-au ușurat prin stricarea iobăgiei.

Despre Moldova așa scrie Miron logofătul[14]: „În anul 7022 au întrat fără de veste în țeară, cu oaste ungurească, un Trifăilă, ce se făcea fecior de domn, ci oblicind Bogdan Vodă, cu cine au putut pre vreme de iarnă, cînd toate oștile au prins a fi în odihnă pre la casele sale și au eșit la pod la Vasluiu și acolo dîndu-i războiu, au prins pe Trifăilă viu, în 27 fevruarie, pre carele ducîndu-l la Bogdan Vodă, i-au tăiat capul."

---

[1] Sethus Calvisius in *Op. chronologico.* [2] *Annales templi coronensis* ad h.a. [3] Paulus Iovius in *Hist. sui temporis*, lib. 13, p. 222 seqq. [4] Tubero, p. 288 seqq. [5] Sigler, f. 65. [6] Sambucus in *App. ad Bonfin.*, f. 736 seq. [7] Istvanfi, f. 47 seqq. [8] Han, p. 223 seqq. [9] Sommer, *Reg. Hung.*, 33. [10] Haner, *Reg. Hung.*, period 16, § 404. [11] *Tripartitum*, part. 3, tit. 25, § 2. [12] *Decretum VII Vladislai II*, artic. 16 seq. [13] *Approbatae Constit.*, part. 1, tit. 8. [14] Constans Miron, in ms. *Chronico Valachico*, cap. 39.

Anul 1515. Anul acesta au fost mult fericit în partea lui Vladislav II,
185 craiului Ungariei, pentru că întrînsul s-au făcut / logodna între pruncii cei crăești, adecă în anul acesta, 1515, în 22 iulie, s-au făcut contractul cel de căsătorie în Vienna Austriei, prin mijlocirea împăratului Maximilian I, în carele s-au așezat ca Ludovíc II, fiiul lui Vladislav II, să se căsătorească cu Maria, fata lui Filip, craiului Hișpaniei, și fiiului-împăratului Maximilian I, iară Anna, sora lui Ludovic II, să se mărite după Ferdinand I, fratele Mariei, precum arată Cuspinian[1] și Sambuc[2].

Lui Ioann Zapolia, voivodului Ardealului, carele vîna crăimea ungurească, nu i-au căzut la inimă logodna aceasta; drept aceaia ș-au făcut coada colac și în loc de a merge la logodnă, ca un chiemat, s-au dus asupra turcilor cu 10.000 de ardeleni, dară s-au învins de Bálibeg și mulți ostași au perdut, precum mărturisesc Iștvanfi[3] și Tuberon[4].

Cuspinianus, f. 296 seq. [2] Sambucus in *Append. ad Bonfinium*, f. 738 seqq. [3] Istvanfi, f. 53 seqq. [4] Tubero, p. 295 seqq.

Anul 1516. În luna lui martie, din anul acesta, 1516, au murit Vladislav II, craiul Ungariei, în vîrstă de 60 de ani și doao zile, după ce au domnit preste unguri 25 de ani, 5 luni și 13 zile[1]. Murit-au în Buda și s-au îngropat în Alba-Crăiască[2], căruia i-au urmat în crăime fiiul lui, Ludovic II, în vîrstă de zece ani[3].

Tot la acesta an, despre Valahia așa scrie preavestitul Enghel[4]: „Neagol Bessarab prin aceaia ș-au cîștigat pace despre turci, că le-au făgăduit pe an 3.000 de bani roșii, adecă 900 de taleri și șese sute de prunci și, cum scrie generariul Bauer, au făcut aceasta în anul 1516."[a]

Alta despre Valahia și Moldova n-am aflat scris la anul acesta și cel trecut.

[1] Nicolaus Olahus in *Chronico*, f. 39; Haner, *Reg. Hung.*, period. 16, § 410; Pistorius, f. 773; Istvanfi, f. 55; Timon, f. 104. [2] Baksai, f. 931; Sambucus in *Append. ad Bonfinium*, f. 737. [3] Istvanfi et Timon, ll.cc.; Sigler, f. 66. [4] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 198.

---

[a] Nu există nici un document care să confirme spusele lui Bauer.

Anul 1517. Despre moartea lui Bogdan III, domnului Moldovei, aşa
scrie Miron logofătul[1]: „În anul 7025, aprilie 18, plinindu-se a domniei
lui Bogdan Vodă ani 12, luni 9, datu-ş-au detoria omenească, murind în
oraş în Huşi, şi de acolo i-au dus oasele, cu mare cinste, în mînăstirea
186 Putnei, / lîngă tată-său, Stefan Vodă, punîndu-l, nu cu puţină laudă
pentru lucrurile vitejeşti ce au făcut, că nu în beţii, nici în ospeţe, ci ca
un bun străjariu în toate părţile au priveghiat, şi ca se nu se ştirbească
ţeara, carea îi remăsese de la tată-său, multe lucruri au făcut. Iară ce
s-au lucrat înlăuntru în ţeară despre partea judecăţilor şi a direptăţei,
nu aflăm. Cunoaşte-se că unde nu sînt îndreptări şi legi scrise, din
voia domnilor, multe strîmbătăţi se fac." Apoi tot acelaş Miron scrie:
„După moartea lui Bogdan Vodă, stătut-au domn ţerei fiiul său, Stefan
(VI) Vodă, întărit la domnie, după obiceiul domnilor ţerei, de Theoctíst,
pre acel tîmp, mitropolitul ţerei, în oraşul Sucevei."

Iară preavestitul Enghel[3] scrie aşa: „Stefan (VI), feciorul lui Bogdan (III), au domnit, după însemnarea din Iaşi, 9 ani şi 9 luni, de la anul 1517—1527. Supt el s-au întărit supunerea Moldovei la turci căci, după cum scrie Cantemir, poftindu-i sultanul noroc la domnie, i-au trimis un turban, un căftan, un cal înşălat şi înfrînat împărăteşte, doao cozi de cal şi un sangeac sau steag[a]. Iară toate darurile acestea nu însemna, fără numai atîta: Tu eşti supusul sultanului, precum te-ai şi arătat a fi, prin priimirea darurilor acestora. Modrul, prin carele au stors sultanul Selim, supunerea de la Stefan (VI), îl arată craiul Ludovic II, într-o epistolă, carea o au trimis unchiului său, lui Sigismund I, craiului Poloniei, în anul 1516, zicînd: «Împăratul turcilor, precum spun, au făcut să se vestească că el va erta moldovenilor şi muntenilor darea, de gimătate, şi o parte din alte greutăţi, de vor părăsi pre domnii lor şi se vor da în partea turcilor.»[b] Aceasta au fost pricina, de s-au supus şi Neagoe Bessarab Vodă, domnul muntenesc, în anul trecut, 1516, turcilor.... Stefan (VI), domnul Moldovei, după ce s-au suit în scaunul ţerei şi s-au uns prin mitropolitul Theoctist, în anul 1517, au trimis pre

---

[a] Sultanul a trimis pentru prima dată însemnele de domnie unui voievod moldovean în anul 1504, lui Bogdan cel Orb.

[b] Este vorba de un simplu zvon. Turcii făcînd pregătiri militare, vecinii din Europa au crezut că ele au ca scop o campanie turcească în Europa. Unii bănuiau că obiectivul acestei campanii ar fi fost cele două ţări româneşti. În realitate, aşa cum a arătat-o evoluţia ulterioară a faptelor, turcii se pregăteau pentru o nouă campanie în Asia Mică. Sfîrşitul ei avea să fie în anul 1517, o dată cu cucerirea Egiptului.

Luca Chirsa și un cumienic (concórnic) la craiul Sigismund, ca se înoiască tractaturile cele bătrîne, care s-au și înoit încă în anul 1517. Ci diplomatul despre dînsele, ce s-au typărit la Doghiel, l-au dat Sigismund, în 7 martie din anul 1518." Pînă aci preavestitul Enghel destul de bine, numai cît greșește scriind: „pre Luca Chirsa și un cumienic (concornic)" căci diplomatul, carele îl voiu aduce la anul viitoriu, zice: „Pre Luca Chirsa, carele se zice Cumiennic" și așa n-au fost doao persoane, fără numai una.

---

[1] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 39. [2] Idem Miron, l.c., cap. 40.
[3] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 164.

187 **Anul 1518.** Cuvîntat-am la anul mai de curînd trecut, despre înoirea legăturilor de pace, carea o au făcut Stefan VI, domnul Moldovei, cu Sigismund I, craiul Poloniei; acuma, la anul acesta, aduc diplomatul, carele s-au făcut despre aceaia; se află la Doghiel[1] și sună așa:

„În numele Domnului, amin. Pentru pomenire de pururea. Noi Sigismund, din mila lui Dumnezeu craiul Poloniei, marele duxul Litvaniei ș.c. înștiințăm pre toți și pre fieștecarele, carii vor ceti sau auzi acestea, că poftind de la noi, măritul domnul Ioann Stefan, voevodul Țerei Moldovei, prietenul noao adeverat iubit, după ce au dobîndit scaunul tătîne-său, al reposatului măritului Ioann Bogdan voevodului, prin solul și deregătoriul său, nobilul Luca Chirsa, carele se zice Cumiennic, ca cu dînsul se înoim și întărim legăturile și înscripțiile cele bătrîne, care le-am făcut cu tată-său, reposatul Bogdan voevodul, noi, cunoscînd că fieștecui, încă și celui mai puternic domn, mult îi folosește ca să se nărávească și se aibă pace cu vecinii și mai ales noao, amînduror, pentru puterea protivnicilor neamului creștinesc, carea din zi în zi se lățește, am judecat a fi dirept, ca acelea se le înoim și întărim, precum le și înoim și întărim, prin rîndul cărților acestora; și noi, Sigismund craiul, voim se ținem și avem legătură și pace de pururea cu numitul măritul voevodul Stefan și Petru, fratele lui, și cu Țeara Moldovei și făgăduim cu cuvîntul nostru cel crăesc, pentru noi și următorii noștri, pentru consiliarii cei besericești și lumești și pentru toți supușii țerilor noastre, că pacea aceasta pururea o vom ținea nevătămată, cu măritul voevodul Stefan, cu Petru,

188 fratele lui, cu pruncii lor, cu pruncii/ pruncilor lor şi cu următorii lor,
cu boierii, toţi supuşii, şi Ţeara lor cea Moldovenească; şi că crăimea,
ţerile, consiliarii şi toţi supuşii noştri o vor ţinea; şi Stefan Vodă şi Petru,
fratele lui, trebue se fie secúri că vor domni în Ţeara sa cea Moldovenească
acum şi de-aci înainte fără de vreo împedecare a noastră, a pruncilor şi
următorilor noştri şi a supuşilor crăimei şi ţerilor noastre.

Făgăduim preste aceasta că lui Stefan Vodă şi frate-său, Petru, pruncilor
lor şi Ţerei lui ceii Moldoveneşti, împrotiva tuturor nemicilor, le vom
fi de sfat şi de ajutoriu şi le vom da sfat şi ajutoriu, după putinţa noastră,
şi pre ei îi vom apăra cu armele şi oamenii noştri, şi următorii noştri îi
vor apăra. Şi aşişderea Stefan Vodă cu Petru, fratele său, şi următorii
lor, noao şi următorilor noştri, împrotiva tătarilor şi altor nemici ai noştri
vor ajuta şi ne vor da sfat şi ajutorinţă după putinţa sa, în arme şi
oameni.

Mai făgăduim cu consiliarii noştri lui Stefan Vodă, frate-său, Petru,
pruncilor lor şi feciorilor pruncilor lor, boierilor, supuşilor, şi Ţerei lor
ceii Moldoveneşti, că prietenilor lor vom fi prieteni şi nemicilor lor,
pururea nemici. Stefan Vodă cu frate-său, Petru, cu feciorii lor, cu
pruncii feciorilor lor şi cu supuşii lor din Moldova încă vor fi şi trebue
se fie prietenilor noştri prieteni şi nemicilor noştri, pururea nemici. Iarăş
că pre nici un duşman al lui Stefan Vodă şi al fratelui său, Petru, carele
s-ar numi pre sine domn Ţerei Moldovei şi ar veni la noi sau la supuşii
crăimei şi ţerilor noastre, îl vom priimi, nici îi vom da loc aceluia şi hrană
în ţerile noastre şi la supuşii noştri, ci vom porunci ca omul acela, de-acolo,
unde s-ar afla în ţerile noastre şi la oricare dintre supuşii noştri,
să se ducă şi se-l gonească din ţerile noastre, ca nici o clipeală de ochi
se remînă în ţerile noastre, nici îl vom sprîgini şi ţinea pre acela, spre
paguba voevodului Stefan şi a fratelui său Petru, a următorilor, a supuşilor
şi a Ţerei lor, ceii Moldoveneşti, nici pre ascuns, nici aiavea. Aşişderea/
189 şi Stefan Vodă cu frate-său Petru, pre nici un duşman al nostru,
carele s-ar numi pre sine domn Russiei sau Podoliei şi ar veni la ei sau
la oarecare supus al lor din Moldova, îl vor priimi, nici loc sau hrană
vor da aceluia în Moldova şi la supuşii lor, ci oriunde s-ar afla omul
acela, în Ţeara Moldovei, la măcar care supus al lor, vor porunci ca acela
să se ducă şi să se gonească din Moldova, ca se nu remînă în vreo clipeală
de ochi în ţeara lor, nici îl vor ţinea şi sprîgini spre paguba noastră, a

următorilor și supușilor noștri și a crăimei și țerilor noastre, pre ascuns sau aiavea.

Și de s-ar întîmpla ca oarecare boieriu sau șerb al lui Stefan Vodă se fugă la noi, la țerile noastre sau la supușii noștri, acela va putea cerca șie grațiă de la domnul său Stefan Vodă, prin sine sau prin rugămintea noastră, și, de o va dobîndi, îi va fi lui slobod și secur a se înturna la domnul său, Stefan Vodă. Iară de nu-și va dobîndi grațiă și ertare, noi pre acela nu-l vom ținea la noi și la supușii noștri, în crăimea și țerile noastre, nici pre ascuns, nici aiavea. Așișderea de s-ar întîmpla ca oarecare nobil, șerb, și supus al nostru, se fugă la Stefan Vodă și la frate-său, Petru, sau la oarecare supus al lor din Moldova, acela își va cerca grațiă de la noi, prin sine însuș sau prin rugămintea numitului Stefan Vodă, și, de o va dobîndi, îi va fi aceluia slobod și secur a se înturna la noi și la crăimea și țerile noastre; iară de nu va putea dobîndi grația și ertarea noastră, Stefan Vodă și frate-său, Petru, pre acela nu-l vor ținea la sine și la supușii lor din Moldova, nici pre ascuns, nici aiavea.

Iarăș făgăduim voevodului Stefan, prietenului nostru, că, de s-ar întîmpla, din voia dumnezeiască, de ce Dumnezeu se ferească, ca el și frate-său, Petru, pentru puternicia vrunui vrăjmaș, căruia nu i-ar putea sta împrotivă, se iase din țeara lor la crăimea Poloniei sau la celealalte țeri ale noastre, atunci, în întîmplarea aceaia, țerile noastre vor fi deschise lor și muerilor lor, mumînei lor, sororilor și pruncilor lor și la toată familia și neamul lor și boierilor lor cu muierile lor, cu pruncii și cu
190 supușii acelora, cu vistieriile/ și cu toate lucrurile, ce se țin de dînșii, și le va fi slobod lor a veni la noi, la țerile, tărimile și cetățile noastre și a remînea slobozi și securi oriunde le va plăcea și noi, în întîmplarea aceaia, pre Stefan Vodă, pre Petru, fratele lui, pre muma lor, pre muerile lor, pe pruncii lor, pre boierii lor cu muerile și pruncii acelora, îi vom avea și ținea în grația și bunăvoința noastră și vor avea ei, remînînd în țerile noastre, slobozenie de a-și rescumpăra Țeara lor cea Moldovenească și cînd vor vrea se facă aceasta, noi, Sigismund craiul, cu vîrtutea și puterea noastră îi vom ajuta pre ei ca se-și poată căpăta și rescumpăra Țeara lor cea Moldovenească și, cînd le va ajuta Dumnezeu se-și dobîndească înapoi țeara, va fi slobod, secur și deschis lui Stefan Vodă și lui Petru, fratelui său, prietenilor noștri, fără de îngălmăceală și pagubă a eși di țerile noastre, cu muma și muerile sale, cu pruncii săi, cu sororile sale, cu

tot neamul său și cu toți boierii săi și cu muerile, cu pruncii și cu șerbii acestora, cu vistieriile lor și cu toate, cîte vor avea, la Țeara sa cea Moldovenească.

Iarăș făgăduim voevodului Stefan și frate-său, Petru, feciorilor lor și pruncilor feciorilor lor și Țerei Moldovei, că nu le vom face pagubă, nici îngălmăceală lor, și că nu vom avea vreo împrotivire cu ei, cu fapta sau sfatul, pre ascuns sau aiavea; și, de vom oblici că măcar de unde și măcar de la cine va să se pornească asupra lor vro reutate sau pagubă, aceasta noi, lui Stefan Vodă și frate-său, Petru, pruncilor lor și Țerei Moldovei, o vom înștiința. Și așișderea Stefan Vodă și frate-său, Petru, și pruncii și supușii lor, nu trebue se ne facă noao și țerilor noastre vreo stricare și pagubă, nici se țină împrotiviri asupra noastră, nici cu fapta, nici cu sfatul, nici pre ascuns, nici apriat; și de vor oblici că se pornește ceva reu asupra noastră, prin dușmanii noștri, însuș Stefan Vodă și Petru, fratele lui, trebue se ne înștiințeze pre noi despre aceaia.

Preste acestea, de vom vrea noi cu preanserinatul prințul Ludovic/
* craiul Ungariei, Bohemiei ș.c. prea iubit nepotul nostru, se facem
războiu, precum ne iaste voia, asupra împăratului turcilor și a țerei lui
și noi înșine, în persoanele noastre, vom merge cu toate puterile noastre
la războiul acela, însuș preanserinatul nepotul nostru, domnul Ludovic/
191 craiul va merge în Țeara Bessarabiei și cea Muntenească și acolo va trece
Dunărea, noi încă vom merge în țeara chesariului turcilor și înțelegîndu-ne la olaltă cu preanserinatul domnul Ludovic craiul, prea iubit nepotul nostru, și cu măritul Stefan Vodă și cu Petru, fratele lui, pre acolo vom merge și vom trece Dunărea, pre unde ni se va vedea a fi mai bine și mai de folos. Și atunci Stefan Vodă singur, în persoana sa, cu toată Țeara sa cea Moldovenească, împreună cu noi va trebui se meargă împrotiva numitului împăratului turcilor, de nu cumva, ce se nu fie, ar fi foarte bolnav, pentru carea întîmplare n-ar putea merge în persoana sa cu noi, pentru că atunci și în întîmplarea aceaia, va trebui se trimită cu noi pre Petru, fratele său, cu toate puterile sale.

Iară pînă cînd am putea face războiul acesta asupra chesariului turcilor, noi, Sigismund craiul, dinpreună cu preanserinatul nepotul nostru, domnul Ludovic, pre Stefan Vodă și pre Petru, fratele lui, cu Țeara Moldovei, îi vom apăra de chesariul turcilor și-i vom ajuta în coantra lui. Așișderea și Stefan Vodă cu frate-său Petru, orice lucru nou vor auzi despre turci, cît mai curînd vor putea, ne vor înştiinţa pre noi şi pre numitul preanserinatul nepotul nostru, craiul Ludovic, şi nici sfat, nici ajutoriu turcilor asupra noastră vor da, ci, cît vor putea mai mult, le vor fi lor protivnici.

Iară de s-ar întîmpla ca Stefan Vodă şi Petru, fratele lui, să se silească cu puterea de împăratul turcilor şi de oastea lui, a le da ajutoriu asupra ţerilor noastre şi ei, neputîndu-le sta în coantră, ar da ajutoriu turcilor în coantra crăimei noastre, atunci legătura şi pacea aceasta de pururea, nu trebue să se rumpă, în cît se va şti că ei au fost siliţi la aceaia.

Neguţătorilor voevodului Stefan, celor din Moldova, le va fi slobod şi secur a merge prin ţerile noastre şi a neguţători, plătind vămile şi ţinînd cădinţa vămilor celor bătrîne. Şi aşişderea trebue se le fie slobod şi secur neguţătorilor şi supuşilor noştri a merge prin Moldova şi a neguţători, plătind vămile şi ţinînd cădinţa vămilor celor bătrîne.

Iară de se vor întîmpla niscai strîmbătăţi şi pagube între supuşii
noştri amînduror, la margini, noi încredinţăm îndreptarea acelora căpi-
192 tanilor noştri din/ Cameneţ şi Haliţia, aşa, ca atunci cînd se va face vro
strîmbătate şi pagubă vrunui moldovean prin oarecare supus al nostru, acela, cui i s-au făcut strîmbătatea, se ceară direptate de la căpitanii din Cameneţ şi Haliţia, şi căpitanii aceştea vor avea putere de a face direptate oamenilor voevodului Stefan din Moldova, despre fieştecare supus al nostru, avînd pre Dumnezeu înaintea ochilor. Aşişderea de se va face cuiva dintre supuşii noştri strîmbătate sau pagubă, prin oarecare moldovean, acela trebue se-şi ceară direptate de la căpitanii din Hotin şi Cernăuţ, carii trebue se aibă putere de la domnul lor, Stefan Vodă, de a face direptate despre toţi, avînd pre Dumnezeu înaintea ochilor. Iară de s-ar întîmpla vro strîmbătate mai mare şi sfadă între căpitanii noştri şi între căpitanii voevodului Stefan, noi despre aceaia vom înştiinţa pre voevodul Stefan şi el asemenea pre noi, şi vom trebui amîndoi se trimitem sólii şi consiliarii noştri, carii împreunîndu-se se cerce strîmbătatea aceaia şi se o îndrepte. Iară strîmbătăţile şi pagubele, care s-ar întîmpla între supuşii noştri amînduror, nu trebue se vatăme şi frîngă legătura şi pacea aceasta. Iară adunarea la îndreptarea acestora trebue să se ţină în locurile cele obicinuite mai nainte.

Care toate, cum s-au scris mai sus, noi Sigismund, craiul Poloniei şi marele duxul Litvaniei ş. c. făgăduim cu cuvîntul nostru cel crăesc, cu toţi arhiepiscopii, episcopii, cu consiliarii bisericeşti şi lumeşti şi cu toţi supuşii crăimei şi ai ţerilor noastre, prietenului nostru, măritului domnului Stefan, voevodului Ţerei Moldovei, şi lui Petru, fratelui său, feciorilor lor şi pruncilor feciorilor lor, tuturor moştenilor şi supuşilor lor, că le vom tare ţinea, împlini şi nevătămate păzi fără de înşălăciune şi viclenşug şi că următorii şi supuşii noştri le vor păzi, în credinţa şi mărturia cărora, dăm acestea, întărite cu pecetea noastră. Dat în Cracovia, din adunarea ţerei, miercuri, după a treia duminecă din păresimă, în anul Domnului 1518, al crăimei noastre 12, fiind de faţă preacinstitul şi cinstiţii în Hs. părinţii domnii Ioann arhiepiscopul din Gnesna ş.c."

La diplomatul acesta scrie preavestitul Enghel[2]: „Petru acesta, fost-au chiar frate lui Ioann Stefan (VI), au mai bine unchiu de pre tată?
193 nu se poate otărî. Atîta se ştii adeverat / că Petru, fratele lui Bogdan (III), şi feciorul lui Stefan celui Mare, au trăit mai mult de cît Ioann Stefan, nepotu-său, şi i-au urmat în domnie." Ci diplomatul zice că Petru au avut o mumă cu Ioann Stefan; aşadară Petru acesta au fost chiar frate lui Stefan VI şi greşeşte prea vestitul Enghel, cînd se îndoieşte despre aceasta; barem de s-ar fi îndoit prea vestitul Enghel la anul trecut, despre Luca Chirsa, solul lui Stefan VI, şi n-ar fi făcut din *cumiennic*, deregătoria lui, altă persoană şi cuvîntul *cumiennic* nu l-ar fi tîlcuit *Concórnic*, că eu, ca un născut român, nu înţeleg cuvintele acestea. Iară despre Petru, unchiul lui Stefan VI, vezi ce am scris la anul 1510.[a] În anul acesta, 1518, s-au zidit şi mînăstirea cea vestită de lîngă Argiş,[b] de Neagoe Bessarab, domnul Valahiei, în carea mînăstire s-au şi îngropat acelaş Neagoe Vodă precum mărturisesc Anonymul românesc[3] şi Enghel[4].

Iară Vagner[5] aduce hrisovul următoriu, ce s-au scris cătră Ioann Zapolia, voivodul Ardealului, şi sună aşa: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ş.c. vederosule şi măritule credincios, noao adeverat iubite! Primeşdiile marginilor şi ale crăimei noastre întregi, atîta sînt de mari, cît nu se pot arăta prin cărţi, nici se cuvine sau iaste secur, fiindcă se ved de sine, a le vesti apriat. Iară măcar că noi, în anul acesta, doao adunări am ţinut, ca întrînsele se ne sfătuim

---

[a] Acest Petru nu poate fi Petru Pribeagul şi nici Petru Rareş, pentru că, aşa cum reiese din documentul citat, primul era frate cu Ştefăniţă. Petru Rareş era unchi lui Ştefăniţă. De altfel, Petru, fratele lui Ştefăniţă, moare în anul 1526.

[b] Vezi nota b, de la p.180.

despre încungiurarea primeşdiilor acestora, tătuşi s-au întîmplat măcar de unde, de, bună voia noastră, precum toţi ştiu, nu s-au plinit. Drept aceaia ca se nu ne asuprească primeşdiile pentru întîrzierea şi lenea noastră, căci de vom întîrzia nu ne vom putea apăra şi feri de ele, am judecat se stringem ţeara pre Sîngiorzul viitoriu, aici în Buda, ca dinpreună cu voi şi cu ceialalţi domni şi lăcuitori ai ţerei, sfătuindu-ne, se lecuim cîte nu s-au băgat în samă pînă acuma. Pentru aceaia pe credincioşirea-voastră vă îndemnăm şi de odată tare vă poruncim, supt pedeapsa în decret scrisă, ca, priimind acestea, pe Sîngiorz se veniţi la maestatea noastră, nu cu oaste, ci numai cu cuvios numer de slujitori, cu inimă plecată spre binele de obşte şi bine întocmită, ca despre încungiurarea primeşdiilor celor mai sus zise, împreună cu ceialalţi domni şi lăcuitori ai ţerei, pre carii încă i-am chiemat, se sfătuiţi şi acelea se faceţi, care au
194 obicinuit fieştecare bun credincios pentru mîntuirea patriei sale, / la lipsa cea mai de pre urmă, a le face; almintrelea a face se nu îndrăzniţi, supt pedeapsa mai sus zisă. Dat în Buda, în a patra duminecă a păresimei din anul Domnului, 1518."

Din hrisovul acesta poţi vedea şi primeşdiile ce se amelinţa încă de pe vremea aceasta crăimei ungureşti, şi frica carea o avea Ludovic craiul, de Ioann Zapolia; nu e de a te mira atîta, aşadară, că secuii din Ardeal încă s-au rădicat în anul 1518 şi au făcut mare rezmiriţă şi mai mare ar fi făcut, de nu i-ar fi bătut Ioann Zapolia între Hémorod-Sînpal şi între Daróţ, satul cel din marginea săsimei, de către scaunul Şepsi ce se zice în privilegiul sasilor, Daráus, precum scrie aceasta Sigler[6], pre scurt. Iară Miles[7], mai pre lung, pre carele îl poţi ceti.

Aduce-aşi aci şi hrisovul lui Mihail, episcopului Milcóviei, din Ţeara Moldovei, supt a căruia episcopie au fost decanaturile: Milcoviei, Molvabáţului, Bîrsei, Sibiiului, Varanéţului, Sépşului, Bistriţei, Chíşdului, Cózdului, Giurgéului, Şébeşului, Chézdi-Oşorhéiului, Micházei, Orbaiului, Svetului, Chíliei, Nesterálbei, de nu ar fi prea lung, ci fiind că iaste, tu îl ceteşte la Cornides[8], la carele se află scris.

---

[1] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 610. [2] Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 165. [3] Anonymus Valachicus, cap. 44. [4] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 198. [5] Carolus Vagner, *Mss.*, tom. 9, p. 59. [6] Sigler, f. 66. [7] Miles, p. 10. seq. [8] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 77.

Anul 1519. La anul acesta zice Miron logofătul[1]: „Hronica Ţerei Moldovei scrie că al doilea an al domniei lui Stefan (VI) Vodă, în anul de la plăsmuirea lumei 7027, luna lui avgust, s-au rădicat Albul sultanul cu tătarii de la Precóp, cu multă oaste tătărească, de au trecut Nistrul fără de veste şi au tras spre Prut şi au agiuns pînă la locul ce se chiamă Şerbáca, din sus de Ştefăneşti şi au apucat a prăda, ci norocul cel bun al lui Stefan Vodă, s-au prilejit cu oastea gata, în gura Coroviei mai gios de Ştefăneşti, făcînd ştire şi ţerei să se strîngă îndată. Tătarii bulucindu-se se suia în sus pe Prut, iară Stefan Vodă au trimis pre Carabaţul vornicul cu Giosenii, de au trecut Prutul şi au lovit pre tătari, la reversatul ziorilor fără de veste şi i-au resipit, că pre mulţi tătari au tăiat şi mulţi în Prut s-au înecat şi în Ciurha s-au noroit şi scotea vii din noriu; aşişderea şi pre doi mîrzaci mari, anume pre Thímiş şi Bicáz i-au prins vii; alţii s-au resipit pe cîmp şi la trecătoarea Nistrului n-au remas fără de pagubă tătarii, fiind obosiţi caii lor de multă fugă, ci mulţi s-au înecat şi însuş
195 sultanul se fie scăpat rănit, cu puţini tătari./ Iară Stefan Vodă după izbînda ce au avut asupra acelui han, s-au întors la Hîrlău, făcînd laudă de biruinţă şi pre toţi vitejii cei buni i-au dăruit. Apoi ş-au luat doamnă, Stefan Vodă, iară pe cine ş-au luat şie doamnă nu scrie hronica Moldovei."

Aşişderea scriu Vapovie[2] şi Enghel[3] despre tătari şi amîndoi zic că Stefan VI au avut cu sine şi 3.000 de poloni întru ajutoriu, dară Vapovie zice că tătarii aceştea, au fost din Crim şi au fost cu numerul 15.000 de călăreţi. Enghel dinprotivă zice că au fost 50.000 de călăreţi şi trecînd de unde au fost năvălirea lor în Moldova, o pune la anul 1518, ce nu se vede a fi adeverat.[a]

În cît iaste pentru însurarea lui Stefan VI, domnului Moldovei, în anul de-acum, 1519, hronica Moldovei, cea de Miron adusă, nu se nărăveşte cu diplomatul craiului Poloniei, Sigismund I, cel la anul trecut adus, în carele apriat se pomeneşte muierea lui Stefan VI, ba încă şi a frate-său, Petru. Adeverat iaste că Stefan VI au trebuit se fie prea tineri de ani, oricînd s-au însurat, de iaste adeverat ce am scris la anul 1509, că Bogdan III, tatăl lui, pre acele vremi s-au însurat; ce nici mi se vede a fi fost cu putinţă, pentru că aşa Stefan VI, în anul 1517, cînd au urmat tătîne-său, Bogdan III, ar fi fost în vîrstă de 9 sau 10 ani; și cum s-ar fi însurat așa de tiner? Îngălmăceala aceasta ar fi trebuit se o socotească și Miron logofătul și la anul 1509 și la anul de-acum. Eu știu și am arătat la anii trecuți mai adeseori că între domnii românești, mai vîrtos atunci cînd încă eram împreunați cu bulgarii, întrase reu obiceiul de își lepăda muerile cele dintîiu, de la care avea prunci și lua altele în locul lor; oare n-au vrut și Bogdan III se facă așa cu muma lui Stefan VI, cînd au vrut să se căsătorească cu crăița Elisaveta, sora crailor? carea părere de va plăcea criticilor, toată îngălmăceala se va șterge.[a]

---

[a] Năvala tătarilor a avut loc în anul 1518.

[1] Constans Miron in mss. *Chronico Valachico*, cap. 40. [2] Vapovius in *Fragmento*, p. 571. [3] Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 165.

Anul 1520. Cornides[1] aduce un hrisov, ce se ține de anul acesta, și sună așa: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ș.c. Credincioșilor noștri, conventului mînăstirei fericitei Vergurei Mariei din Cluș-Mînăștur, sînătate și grațiă! Vîrtos poruncim credincioșirei-
196 voastre, ca priimind acestea, alte cărți de poruncă ale noastre / în partea doamnei Doroteei, văduvei reposatului zdravănului Leonárd Apafi din Apa-Noșfalău date, care sună: « Credincioșilor noștri, vederosului și măritului Ioann Zapolia, comitului Șepuzului, de uric, voivodului Ardealului și comitului secuilor, zdravănului Leonhard Bárlabași, vițe-voivodului lui, și juraților din scaunul Murășului » și vi s-or da voao dinpreună cu acestea, prin mărturia voastră, se le dați acelora, și ce vor respunde la iale, cu credință se scrieți maestatei noastre. Dat în Buda, marți, după Boboteaza din anul Domnului 1520.“

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 282.

Anul 1521. Murise în anul mai de curînd trecut Selim I, împăratul turcilor, și i-au urmat Soliman II, feciorul lui, precum arată Freier[1] și Anonymul despre *Statul Turciei*[2]. Murit-au în anul de-acum și Neagoe Bessarab, domnul Valahiei, și au lăsat domn țerei, cum s-au arătat la anul 1513, din Anonymul românesc, pre Theodosie, fiiul său, căruia, fiind că era tiner și (cum scrie Bocignoli[3], în epistola cătră Gerárd Plánia scrisă) numai de șepte ani, i-au dat purtătoriu de grijă și chivernisitoriu țerei, pe Preda, fratele său. Pe Preda, chivernisitoriul Valahiei și tútorul lui Theodosie Vodă, neputîndu-l suferi boierii muntenești, au pus domn Valahiei pre Radul VII, despre carele așa scrie Anonymul românesc[4]: „Radul Vodă, leat 1521. Pre acest domn rădicîndu-l boerii de la Buzău, au venit cu războiul la Tîrgovești și au omorit pe Preda, fratele lui Neagoe Bessarab Vodă; iară Theodosie, fiiul lui Neagoe Vodă, fugind la Țarigrad, acolo au murit. Deci un Mehmét-beiu de la Nicopoiu, prietenul Predei și al lui Theodosie Vodă, auzind de întîmplarea lor, au venit cu războiu și biruind pre Radul VII Vodă, i-au tăiat capul, apoi au scris Mehmet-beiul la împărăție, cum că cere țeara pre el domn, căruia i-au și trimis domnie. Dară întru aceiași vreme, fiind în Țarigrad un logofăt, anume Stoica, și prinzînd de veste, au scris boierilor să rădice domn pre Radul (VIII) Vodă din Afumați. Radul VIII Vodă din Afumați, leat 1521. Acesta au fost ginere lui Neagoe Bessarab Vodă. Îndată cît au domnit, s-au rădicat cu războiu asupra beiului Mehmet și omorîndu-i toți subbașii, pre carii pusese prin orașe, au biruit și pre Mehmet-beiul în doao rînduri, întîiu la satul Glubavi, apoi la satul Glejanitargești; **197** iară întru al treilea/ războiu fu biruit de Mehmet-beiul și au fugit în Ardeal (nu Țeara Ungurească) și de-acolo lovind cu ungurii de la Ianoș craiul (adecă de la Ioann Zapolia, carele în anul acesta încă nu era craiu, fără numai voivod Ardealului), au biruit pre Mehmet-beiul și l-au gonit din țeară; și ca să se împace cu turcii, au mers însuș la Țarigrad și avînd pîrîș pre Mehmet-beiul, împărăția l-au pus la închisoare."

---

[a] Ștefăniță se căsătorește în anul 1526 cu Stana, fata lui Neagoe Basarab.

Ludovic II, craiul Ungariei, în epistola sa, cea cătră sibieni scrisă, vineri după serbătoarea fericitelor unsprăzece mii de verguri, din anul 1521, carea se aflã la Enghel[5], așa scrie: „Nu fără de prea mare mîhnire am înțeles din cărțile voastre, năcazul care l-au făcut călugărul acela, Dragomir, lui Theodosie, voevodului muntenesc; și fiindcă Theodosie iaste moșteanul cel legiuit și prin noi încă s-au întărit voevod muntenesc am otărit, pentru toată întîmplarea, ca cît mai curînd se-l ajutăm și am și poruncit voivodului nostru din Ardeal, se-i ajute în contra împrotivirei aceștiia."

Apoi în epistola carea o au trimis către unchiul său, Sigismund I, craiul Poloniei, din Buda, în 27 dechemvrie din anul 1521, ce se află iarăş la Enghel[6], acelaş Ludovic II iarăş aşa scrie: „Din părţile munteneşti, încă mare primeşdie se porneşte asupra Ardealului şi asupra crăimei noastre întregi, pentru că după ce au urmat, şi din voinţa noastră, tătîne-său, lui Bazorab, voevodului muntenesc, fiiul lui, pruncul Theodosie, s-au rădicat în ţeara aceaia unul, din neamul voevozilor, carele, ca se scoată pe prunc din domnie, i-au făcut războiu. Nu era departe pe vremea aceaia Mehmet-begul, prefectul turcesc, carele auzind ce se ucra în Valahia, ca se îndetorească pre voevod, cu vro cîteva mii de turci au mers întru ajutoriul lui Theodosie şi bătîndu-se cu protivnicii, pre acela, carele vîna domnia, l-au omorit şi pe prunc cu mumă-sa, cu vistieria tătîne-său şi a mai marilor săi şi cu nişte prea bune tunuri, ca la 32, l-au trecut în Ţeara Turcească. Iară Mehmet-begul cu acesta meşteug şi viclenşug au pătrat aceaia. Se făcea că-i iaste voia se aşeze pe prunc în scaunul şi domnia părintească aşa, ca după aceaia se fie fără de primeşdie. Aşadară după ce au venit Theodosie cu mumă-sa, cu averile şi cu tunurile în Tîrgovești, oraşul cel vestit al Valahiei, unde lăcuieşte voevodul, preste aşteptare se pun în luntri, care era gătite spre 198 aceaia la Dunăre şi s-au dus în Nicopoiu, unde se ţin pînă/ astăzi. Şi aşa Mehmet-begul ţine Valahia, în tîmpul de-acum, măcar că muntenii cu războaele dinlăuntru, cu resmiriţile şi cu sfezile, toată ţeara o au turburat; pentru că fieştecare răpeşte şi pradă bunurile altora. Ba, ce e mai mult, mai daunăzi au năvălit turcii şi muntenii şi în Ardeal şi vro cîteva sate ale secuilor noştri, le-au prădat şi vreau, cît se va desprimăvăra, se încungiure Braşăul şi Sibiiul, cetăţile noastre cele mai de frunte în Ardeal. Vreau se se bată şi Severinul, Ruşava, Mihădia şi Pánciova, cetăţile noastre de lîngă Valahia, care de le vor lua, de ce Dumnezeu se ferească, celealalte toate lezne le vor putea dobîndi şi acestea sînt, despre care am putut acum a scrie către maestatea voastră.“ Din cuvintele acestea ale craiului Ludovic II, poţi culege că Radul VII, carele se zice în epistola către sibieni, cea mai sus adusă, Dragomir, au fost mai nainte călugăr şi că au fost din neamul domnilor munteneşti, precum s-au zis şi despre Neagoe Vodă, la anul 1513.

Preavestitul Enghel[7], după ce au scris că Radul VII au tăiat pe Preda, unchiul şi tutorul lui Theodosie Vodă, aşa vorbeşte: „Ci Radul nu îndelung s-au bucurat de biruinţa sa, pentru că Mehmet-begul cu Theodosie au dus oaste turcească asupra Radului Vodă şi bătîndu-l la Tîrgovești, l-au prins dinpreună cu boierii, carii ţinea cu dînsul, şi supt pretest de a izbîndi moartea lui Preda, în 2 maiu din anul 1521 au ars Buzăul, locul naşterei Radului Vodă. Întrînd acuma Mehmet-begul în Tîrgoveşti, ş-au arătat arama, că vrea se facă din Valahia provincie turcească. Drept aceaia pre Theodosie l-au trimis în Ţarigrad, iară ţeara au început a o întocmi după obiceiul turcesc..... Pre Radul (VII) l-au dus prins preste Dunăre, în Nicopoiu; acolo boieriul Cédica commissul[a], unchiul lui Neagoe Bessarab Vodă, ca se izbîndească uciderea Predei, au cerut pre Radul (VII) la moarte şi lezne i l-au şi dat Mehmet-begul numai ca să se mîntue de un rival ca Radul. Cînd s-au omorit Radul, tocma atunci au murit şi Theodosie Vodă, în Ţarigrad."

Mi-ar plăcea a şti de unde au luat preavestitul Enghel povestea despre boieriul Cedica commissul, că la Bocignóli, în epistola mai sus adusă, în carea foarte se amestecă toate, cîte ziseiu mai nainte din Anonymul
199 romînesc, povestea aceasta nu se află. Miron logofătul [8]/ greşeşte punînd moartea lui Neagoe Bessarab Vodă, la anul de la plăsmuirea lumei 7030, care an respunde anului de la Hs. 1522.

După ce au robit Mehmet-begul cu românii, carii ţinea cu dînsul, pre secuii din Ardeal, cum s-au arătat mai nainte, din epistola craiului Ludovic II, cea către Sigismund I, craiul Poloniei, trimisă, sasii din Ardeal, după cum scrie Miles [9], au început a-şi încungiura sau ocoli besericele sale cu ziduri.

Tot întru acest an, în iunie, precum arată Nicolae Olahul [10] şi Timon[11], s-au ţinut şi nunţile craiului Ludovic II şi a lui Ferdinand I, în Linţ, oraşul Austriei-de-Sus, după logodna, ce se făcuse în anul 1515.

[1] Freyerus, p. 784. [2] Author de *Statu Turciae*, p. 31 seqq. [3] Bucignoli in epistola ad Gerardum Plania, secretarium imp. Caroli V, anno 1524, die 29 Iunii exarata. [4] Anonymus Valachicus, cap. 44. [5] Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 202. [6] Idem Engel, l.c., p. 201. [7] Idem Engel, l.c., p. 202 seq. [8] Constans Miron in ms.*Chronico Valachico*, cap. 40. [9] Miles, p. 12. [10] Nicolaus Olahus, f. 39. [11] Timon, f. 105.

---

[a] Bădica Comisul (Radu Bădica), care făcea parte din familia boierilor Craioveşti, a ocupat scaunul Ţării Româneşti în anul 1523.

Anul 1522. După ce au pus împărăţia turcească la închisoare pre Radul al optulea cel din Afumaţi, cum s-au zis la anul mai de curînd trecut, fiind că muntenii n-au vrut se priimească domn pe Mehmet-begul, măcar că acesta destul s-au nevoit şi în anul acesta, 1522, precum scrie Enghel[1], se încapă domn, le-au trimis pe Vladislav VIII, despre carele aşa scrie Anonymul romînesc[2]: „Vladislav Vodă, leat 1522. Pus domn de la împărăţie, carele necinstind pre Pîrvul, banul Craiovei, s-au sculat Pîrvul banul cu războiu şi biruind pe Vladislav Vodă, acesta au fugit la Ţarigrad.“ Despre Vladislav VIII şi Pîrvul banul scrie Bocignoli[3] precum urmează: „Muntenii lepădînd pre voevodul (Vladislav VIII) cel de împăratul turcesc trimis, pun pre altul (pre Pîrvul banul) în locul lui, ci bine că nu i-au căzut la inimă împăratului Soliman II, tătuşi (doară aşa poftind tîmpul) nu ş-au arătat neplăcerea, ci îndată au trimis în Valahia un sol cu trei sute de călăreţi şi au trimis stemmele cele de domnie, la voevodul cel de curînd ales, adecă buzduganul, steagul... carele e făcut cu o coadă de cal şi turbanul. Solul acesta sosind în Valahia, se priimeşte cu toată cinstea de vodă, dară cînd se făcea înaintea boierilor şi a norodului celor adunaţi, a pune turbanul pe capul lui vodă, îl toacă pre acesta în cap cu buzduganul şi-l omoară, pre cum îi fusese poruncit de împăratul turcesc. Ceialalţi turci năvălind asupra boierilor,
200 pre mulţi dintre/ dînşii au sugrumat, apoi încălecînd au fugit în cetatea ce iaste făcută în ţermurii Dunărei, adecă în Giurgi. După ce au perit aşa Pîrvul Vodă, Poarta au pus domn Valahiei iarăş pre Radul VIII din Afumaţi, cum se va arăta la anul viitoriu.“ [a]

Despre Moldova aşa scrie preavestitul Enghel[4]: „În anul 1522, Sigismund, craiul Poloniei, au trimis sol la Stefan VI în Moldova, ca se stea gata cu ajutoriul său împrotiva năvălirei turcilor şi a tătarilor, carea o amelința asupra Poloniei și Ungariei. Așa ruga pre acela de ajutoriu, pre carele ei ar fi trebuit se-l ajute."

---

[a] După moartea lui Neagoe Basarab au avut loc lupte îndîrjite pentru scaunul Ţării Româneşti. Mai întii, împotriva lui Teodosie, fiul şi urmaşul lui Neagoe Basarab, s-a ridicat un oarecare Dragomir Călugărul, pe care-l susţineau boierii buzoieni. Acest Dragomir, căruia i s-a mai spus şi Vlad Voievod, reuşeşte să-l omoare pe Preda, unchiul lui Teodosie, şi ocupă scaunul ţării. În sprijinul lui Teodosie a venit Mehmed-beg, l-a prins pe Vlad, l-a trecut Dunărea şi l-a ucis. Mehmed nu s-a mulţumit numai cu atîta, ci l-a trimis şi pe Teodosie la Constantinopole, şi scaunul ţării l-a păstrat pentru sine, introducînd, pentru puţin timp, administraţia turcească. În faţa acestei primejdii, toată ţara s-a unit în jurul lui Radu de la Afumaţi (era din satul Afumaţi, din Ilfov) şi l-a alungat pe Mehmed. Radu de la Afumaţi era fiul nelegitim al lui Radu cel Mare. Pînă în anul 1525 au loc lupte între Radu de la Afumaţi şi turci şi între Radu şi alţi pretendenţi, ca Bădica Comisul sau Vladislav al III-lea. După acest an el a ocupat fără întrerupere scaunu ţării, pînă la moartea sa, în anul 1529.

Primeșdiile, care se pornise asupra Ungariei, cu toate seimurile ce și preste măsură des se aduna, nu s-au putut încungiura, căci în anul de-acum 1522, în luna lui avgust, au luat Soliman II, împăratul turcesc, Bălgradul din Serbia, de la unguri, precum mărturisesc Sambuc[5], Iștvanfi[6] și Miles[7], dară mai ales însuș craiul Ludovic II, în hrisovul, ce se aduce de Cornides[8] și sună așa:

„Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ș.c. facem înștiințare, prin rîndul acestora, tuturor, cărora se cuvine, că fiind că în anul mai dinnainte, adecă în anul 1522 (nu 1521, sau în sfîrșit e greșit anul 1523), mai de curînd trecut, toate cetățile, coștieelle, orașele, satele, prediurile, moșiile, porțiile, și toate cădințele moștenești ale măritului Francischi de Hedervára, banului cetății noastre Nándor-Alba numite, oriunde și în ce comitat al Ungariei și al părților eii împreunate, ar fi fost și oricum s-ar fi fost chiemat, au venit la Sîntă Coroana Ungariei și drept aceaia la mînile fiscului crăesc pentru nota aceaia de necredință, în carea pentru aceaia au căzut Francisc de Hedervara, după ținerea decretului crăimei noastre, pentru că el, pornit de duhul rebélliei. Cetatea Nandor-Alba, ce se credea a fi baște și zid nemișcat Ungariei și la toată creștinătatea, dinpreună și Banatul și căpitănia cetății aceiia, carea el o ținea de la maestatea noastră, ca un deregătoriu, supt detoria credinței, ascultărei și întoarcerei, n-au vrut se ni o dea îndărăpt, precum era detoriu, măcar că și de față și prin cărți și prin soli, mai adese ori l-am cercat și auzea în toate zilele că împăratul turcilor, Soliman, vrea se o bată. După aceaia lățindu-se vestea ocolirei cetății aceiia, la vro cîteva porunci, ce am trimis în cetatea aceaia, ca pînă atunci, pînă
201 cînd vom putea ajuta, se o apere, / n-au vrut nici se o direagă, nici se bage hrană și păzitori întrînsa, măcar că avea bogăție de prisosit, și de la maestatea noastră încă luase de cheltuială, cît s-au auzit vestea. Ba, ce e mai mult și mai reu, preste voia multora, au lăsat în locul său părcălab cetății pre un om prea fără de lege și însemnat de faptele cele rele, anume Mihail More carele, după ce au încungiurat Soliman tyrannul... cetatea, n-au așteptat pînă ce am fi trimis ajutoriu, ci noaptea au eșit din cetate fără de așteptarea, voia și știrea tuturor celor din cetate și nu s-au înfricoșat a o vinde, și așa cetatea aceaia mai mult cu voia, decît prin puterea

turcilor, s-au perdut ș.c. Dat în curtea noastră din Vissegrad, în 15 septemvrie din anul mîntuirei 1523 (L.S.). Cetită prin Verbeți căimăcanul, cu mîna sa." Neamul lui More și acuma custă în ținutul Hațegului din Ardeal. Pagubă că iaste român corcit de viță!

---

[1] Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 166. [2] Anonymus Valachicus, cap. 44. [3] Bocignoli in epistola ad ann. praeced. citata. [4] Engel, l.c. [5] Sambucus in *Append. ad Ranzanum*, f. 411. [6] Istvanfi, f. 62 seqq. [7] Miles, p. 13. [8] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 3, p. 68.

Anul 1523. După ce s-au omorit Pîrvul Vodă din Valahia, cum s-au arătat la anul mai de curînd trecut, în anul de-acum, 1523, iară nu în anul 1524, cum scrie preavestitul Enghel[1], Poarta turcească iarăș pre Radul VIII din Afumați l-au pus domn Valahiei; pentru că scrie Anonymul românesc[2] așa: „Radul Vodă din Afumați, leat 1523, cu a doaoa domnie pus de la împărăție. El au zugrăfit Mînăstirea Argișului. După aceasta, la leat 1529, s-au sculat asupra lui, Neagoe vornicul și Drăgana postelnicul cu oaste; iară pre Radul Vodă cu fiiul său, Vlad, fugind la banul Craiovei, l-au agiuns boierii la Rîmnic și i-au tăiat capul și lui și fiiului său, și s-au îngropat la Mînăstirea Argișului."

Auzind Ioann Zapolia, voivodul Ardealului, de moartea Pîrvului Vodă și a doaoa domnie a Radului VIII, precum scriu Bocignoli[3] și Enghel[4], au întrat în Valahia și atîta au făcut, de Radul VIII au ținut pretenșugul cu ungurii, măcar că de turci era pus domn Valahiei.

Mai reu au curs lucrurile în Moldova, căci scrie Miron logofătul[5]: 202 „În anul 7031 au pribegit Șerpe postelnicul, / de frica lui Stefan (VI) Vodă, cînd au perit Arbure hătmanul cu feciorii săi. Arătatu-s-au acest Stefan Vodă mare vărsătoriu de sînge, cum s-au cunoscut cu bietul Arbure hătmanul și cu feciorii lui, în cetate, în Hîrlău, cărora le-au tăiat capetele... Scrie hronica Țerei Moldovei, pre cum se fie aflat Stefan Vodă în viclenie pre Arbure hătmanul, iară lucru adeverat nu se știe. Dară de au aflat pre Arbure cel bătrîn în viclenie, feciorii lui, Theodór și Nichita, ce au greșit? de i-au omorit. De-aci se cunoaște tyrănnia lui Stefan Vodă."

Precum se vede din cartea lucrurilor de Sigismund I, craiul Poloniei, făcute[6], Șerpe postelnicul cu alții mai mulți au fost pribegit în Polonia, pentru carii s-au și rugat craiul de ertare lui Stefan VI, domnului Moldovei, prin solii săi, Lavrentie Miedziléschi, episcopul Cámenețului și Gheorghie Crupschi, castellanul Leopoiului, ci nemica au isprăvit solii aceștea.

După perderea Nandor-Albei sau a Bălgradului turcesc sau a celui din Serbia, din anul trecut, la atîta spaimă venise ungurii, de Ludovic II, craiul lor, și pre Boboteaza din anul acesta 1523, poruncise adunare de țeară sau seim, în Buda, ca să se sfătuiască cum ar putea împedeca năvălirile turcilor, ci zăbăvind craiul mai multișor în Bohemia, pre terminul pus el însuș nu s-au putut înturna în Buda. Drept aceaia au pus pentru seim alt termin, serbătoarea mucenicului Valentin, carea cade în 14 fevruarie. La seimul acesta s-au chiemat și sasii din Ardeal, precum arată hrisovul craiului Ludovic II, cel din Praga, în 31 dechemvrie al anului 1522, trimis cătră sasi, ce se află la Godofréd Chéler [7]. Care lucru pentru aceaia l-am însemnat aci, pentru că mai nainte au fost neauzit să se chieme sasii din Ardeal la adunările Țerei Ungurești.

Tot despre sasii din Ardeal vine și altă poveste. Martín Lutér încă în anul 1517 au început a semăna dogmele sale în coantra Besericei Romei. Dogmele lui, patriarhul Romei, Leon X, le-au afurisit îndată, ci Luter nebăgînd samă de afurisenia papei, ș-au typărit dogmele și le-au împrăștiat prin toată Germania. Sasii din Sibiiu, fiindcă și sasii sînt germani sau nemți de viță, au început a cumpăra și a ceti cărți de ale lui Luter. Aceasta oblicindu-o craiul Ludovic II au poruncit magistrului din Sibiiu, prin hrisovul său, cel din Buda, în anul de-acum 1523, dat, **203** ce se ține în biblioteca/ Țerei Ungurești [8], ca toate cărțile lui Luter, se le culeagă de la sibieni și se nu se cumpere și cetească mai mult, supt perderea capului și a bunurilor fieștecărui.

Ioann Dragfi de Bélteuc, despre carele am cuvîntat la anul 1512, încă în anul acesta, au căpătat dominiurile cele mari din Croația, precum arată hrisovul de la comitul Franțisc Secéni [9].

---

[1] Engel in *Antiq. Hist. Val.*, part. 1, p. 205. [2] Anonymus Valachicus, cap. 44. [3] Bocignoli, loco ad ann. 1521, citato. [4] Engel, l.c. [5] Constans Miron in ms. *Chronico Val.*, cap. 40. [6] *Actionum regiarum Sigismundi I*, tom .24. [7] Godofredus Keler in suis *Mss.* [8] Comes Franciscus Széchény in *Collectione dipl.*, tom. 1, nro. 125.

Anul 1524. La anul acesta aşa scrie Miron logofătul[1]: „În anul 7032 rădicatu-s-au boierii Moldovei asupra domnului său, Stefan (VI) Vodă, şi de groaza lui s-au resipit în alte ţeri; iară pre cîţi au prins vii, pre toţi i-au omorit, anume pre Costea părcălabul şi pre Ivanco logofătul şi pre Sima vistiernicul; şi aceasta s-au întîmplat în tîrg, în Roman, în 2 septemvrie din anul 7032.[a] Dintru oastea turcească întru acelaş an întorcîndu-se o samă de turci din pradă de la Ţeara Leşească, le-au eşit Stefan Vodă înainte la Prut şi din turci puţini au scăpat la locurile sale."

Vapovie[2] scrie aşa: „Cinci sute de turci trecînd Nistrul prădase Pocuţia cea polonească, pre carii, cînd se înturna prin Moldova, cătră sboccatura Dunărei, moldovenii îmbrăcaţi în haine şi cu arme poloneşti încinşi, i-au lovit de la spate şi pre toţi i-au tăiat."

Iară preavestitul Enghel[3] îmmăreşte lucrul, zicînd: „În anul 1524 au bătut Stefan (VI, domnul Moldovei) la Prut, 12.000 de turci şi 4.000 de tătari, cînd se înturna cu pradă din Polonia."

Iarăş Vapovie[4] scrie: „În vremea aceaia au venit solii lui Stefan, palatinului Moldovei, la Sigismund craiul, spunînd că palatinul vrea se ţină toate legăturile, şi s-au rugat ca pentru binele păcei, castellanilor din margini se li se poruncească ca tîlhăriile se le oprească şi acelora, carii năzuesc la ei, se le facă dirept. Cerut-au şi aceaia, ca solilor palatinului se le fie slobod a trece la Vasilie, marele duxul Moscoviei, prin ţerile crăeşti şi Litvania. Solilor palatinului, la cea dintîiu cerere bine s-au respuns,.....a doaoa n-au vrut Sigismund craiul se o îngădue, fiind prepus
204 ca nu cumva / doao neamuri de legea grecească şi osebite de legea polonilor şi a litvanilor, să se înţeleagă la olaltă şi se năvălească şi de o parte şi de alta, asupra ţerilor crăeşti. Şi întru acestea au trecut anul 1524."

[1] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 4. [2] Bernardus Vapovius in *Fragmento*, p. 588. [3] Engel in *Antiq. Hist. Mold.*, p. 166. [4] Idem Vapovius, l.c., p. 598.

Anul 1525. La anul acesta despre Moldova şi Valahia nemica am aflat scris, dară Cornides[1] aduce un hrisov al lui Stefan Tómori de Ciuci, viţe-voivodului Ardealului, iarăş din Ciuci dat, în 9 septemvrie din anul 1525, prin carele se porunceşte tuturor, ca în partea lui Dimitrie Coródi viţesimátorului din Braşău, se fie detori a mărturisi, fost-au slobod a trece în Valahia pre la Bozamezéu fără de cartea sau răvăşelul viţesimatorului din Braşău, au ba? Şi aceasta pentru aceaia s-au făcut, pentru că Dimitrie Corodi, carele de pe nume încă se arată a fi fost român, luase de la oamenii lui Paul Beldi de Bódola noao cai cu marfele ce duce, pentru că n-au avut răvăşel; şi drept aceaia se pîrea cu Paul Beldi.

---

[a] Şincai calculează greşit anul în care boierii s-au ridicat împotriva lui Ştefăniţă. Anul 7032 septembrie corespunde anului 1523.

[1] Daniel Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 87.

Anul 1526. Acesta iaste anul în carele puţin au fost de nu s-au sodomit toată crăimea ungurească şi în carele aşa s-au despărţit Ardealul de Ungaria, de pînă în zioa în care scriu acestea, în satul Sinea din comitatul Abaúi, adecă pînă în 13 dechemvrie din anul 1809, încă nu s-au împreunat cu dînsa, nu fără mare năcaz al bieţilor românilor din Ardeal, carii pentru nenpreunarea aceasta şi acuma gem supt jugul cel greu al domnilor pămînteşti (măcar că s-au stricat iobăgia, cum am zis la anul 1514), căci nu au vreo ruptoare de slujbe, cum au proştii din Ungaria.

Despre începerea sodomirei aceştiia aşa scrie Iştvanfi[1]: „Încă de cu iarnă au venit veste că Soliman (II) face mare gătire de războiu, nu numai în Evropa, ci şi în Asia.... şi zicea că Soliman se gată asupra lui Ludovic (II) şi asupra ungurilor, pentru uciderea solilor turceşti. Această veste venise şi la Tomori (arhiepiscopul din Colocea) şi la voivodul din Ardeal, de la oamenii lor, pre carii pre-ascuns şi cu mare cheltuială, îi ţinea la turci; se întărea aceasta şi de prinţii Stefan VI (nu Bogdan) **205** al Moldovei şi Radul (VIII) al Valahiei ... carii / făcea de ştire că ei încă aşa au înţeles din oamenii lor, pre carii îi trimesese în Ţarigrad cu haraciul, şi nu de mult se înturnase.

Drept aceaia nu puţină frică s-au băgat în unguri, dară Stefan VI, domnul Moldovei, ca un vărsătoriu de sînge, ce era[a], nu mult au gîndit cu primeşdia ungurilor şi a toată creştinătatea, ci el încă s-au apucat de munteni, căci scrie Miron logofătul[2]: „În anul 7034, prădat-au Stefan Vodă, Țeara Muntenească pînă la Tîrgșor (nu cum scrie Enghel[3], pînă la Tîrgoveşti) și nicăirea i-au cutezat Radul Vodă se-i stea asupră, ci cu pace au nevoit Radul Vodă de au potolit pe Stefan Vodă.“

---

[a] Aceasta este părerea boierilor despre Ştefăniţă, formulată de Ureche, unul dintre reprezentanţii lor. În realitate, Ştefăniţă, în afară de faptul că a înăbuşit răscoala pornită împotriva lui de marea boierime n-a dat dovadă de tiranie, cum crede Şincai.

Gătindu-se toți cei de supt Sîntă Coroana Ungariei să se apere de turci cu de-adinsul, Ioann Zapolia încă au ținut seim sau adunare de țeară, în Aiud, la carea s-au chiemat și sasii și s-au otărit întrînsa, ca nu numai toți mirenii din Ardeal, carii purta arme, ci și preoții se prindă arme asupra turcilor, așa cît tot pentru doao sate se remînă acasă un preot, după cum arată epistola aceluiaș Ioann Zapolia, carea o au scris cătră decanul Sibiiului, din Sas-Sebeş, a treia zi de Paști, în anul 1526 și se află la Cornides[4].

Craiul Ludovic II, întru aceaia au priimit supt apărarea sa, pre Stefan Mailat de Suniagseg, cubiculariul și dispenzátorul său și pre frații lui, și au poruncit lui Timons, castellanului din Făgăraș, ca se-i apere de toți protivnicii lor, precum mărturisește hrisovul, care l-au dat din Buda, marți înaintea Rusalilor din anul 1526 și se găsește în *Diplomatariul* Țerei Ungurești[5]. Apoi, precum scrie Iștvanfi[6], au trimis la Stefan VI, domnul Moldovei, și la Radul VIII, domnul Valahiei, ca și ei se-i vină întru ajutoriu; ci aceștea n-au putut veni, pentru legătura carea o avea cu turcii, ba Radul la atîta au fost silit de Soliman II, de pre Vlad, unul născut fiiul său, au trebuit se-l trimită cu turcii asupra ungurilor. Greșește așadar Ghebhardi[7] cînd scrie că Urban Battiani au fost căpătat vro cîteva steaguri de moldoveni, pe bătaia de la Mohaci.

Așa gătindu-se toți cei de supt Sîntă Coroana Ungariei, Solimán II n-au așteptat ca toți să se adune la olaltă, ci au întrat în Ungaria, după Betlen[8] cu 150.000, după Camerárie[9] și Reva[10] cu 200.000, după Broderít[11] cu 300.000. Iară Ludovic craiul nu avea cu sine fără numai 26.000, cum zice iarăș Broderit, episcopul Vadului, de pe vremea aceaia[12]; căci Paul Tomori, arhiepiscopul Colocei, n-au lăsat pe craiul se aștepte pre ardeleni și pre horváți, cum mărturisește Sigler[13]. Zic unii că și
206 aceaia ar fi zis Paul / Tomori despre ardeleni, că ce le trebuie ungurilor românii la biruință! carea, de au fost așa, destul de reu au vorbit, căci ungurii numai pînă atunci au fost pururea biruitori, pînă cînd au fost una cu românii, iară după ce s-au despărțit de români, mai tot reu le-au

mers, cum s-au arătat la anii de mai dinnainte; ci eu mă întorc la firul istoriei.

Craiul Ludovic II, așadară, cu așa de puțină oaste, însuș au pornit asupra turcilor (silit fiind de unguri, căci zice la Broderit[14]: *„Ibo ego, deo optimo bene juvante, oras vobiscum, in persona eo, quo alii sine me ire nolunt“*, adecă: Voiu merge eu, ajutînd Dumnezeu cel prea bun, dimineață, cu voi în persoana mea, acolo unde alții nu vreu se meargă fără de mine), pre carii întîmpinîndu-i în 29 avgust din anul 1526, la Mohaci, orașul cel de lîngă Dunăre din comitatul Baránia, s-au lovit cu ei, ci bătaia n-au ținut mai mult, fără numai un ceas și o gimătate, și ungurii s-au stropșit de mulțimea turcilor, precum scriu Broderit[15] și Nicolae Olahul[16] cu alții mai mulți. Craiul fugind de nevoe ș-au găsit moartea în părăul, de unguri Celepatac numit, în carele noroindu-se cu calul, au perit în vîrstă de ani 20, lună 1, zile 29, după ce au stăpînit preste unguri ani 10 și mai 6 luni, precum arată Iștvanfi[17], Timon[18] și Haner[19].

Zic unii că Ioann Zapolia cu ardelenii întradins pentru aceaia n-au silit se agiungă pe bătaia de la Mohaci, pentru că vîna Coroana Ungariei, ci Ioann Salardi[20] așa scrie despre dînsul: „Voivodul Ardealului, Ioann Zapolia, fiiul comitului Șepuzului, Stefan Zapolia, neștiind de carea poruncă a craiului să se țină, din doao, dintre care una îl chiema cu grabă lîngă craiu, ceaialaltă îi poruncea ca, împreunîndu-se cu Radul (VIII), domnul muntenesc, și trecînd Dunărea, cu jefuirea Bulgariei și Serbiei, se abată pre turci de la Ungaria, trimisese pre Gheorghie Deac din Baci la craiul, se întrebe de carea poruncă trebue să se țină? și întru aceaia s-au întîmplat bătaia de la Mohaci, carea au fost stricarea ungurilor, pînă a nu agiunge acolo Ioann Zapolia cu ajutoriul cel formos și alte ajutoriuri, ce se aștepta de vro cîteva laturi.“

După moartea craiului Ludovic II, omenește au lucrat Soliman II, că n-au cuprins toată Ungaria, cum putea face, ci s-au înturnat în țeara sa, îndestulindu-se că au biruit pre unguri, dară nebunește au lucrat ungurii, că s-au desdinat de la olaltă și unii au voit craiu pre Ioann Zapolia, alții pre Ferdinand I, arhiduxul Austriei. Pricinele pentru care au lucrat așa ungurii, le spune Betlen[21]. Partea cea mai mare au ales pre Ioann Zapolia craiu Ungariei, și l-au și încoronat în Alba-Crăiască /
207 în 11 noemvrie din anul 1526, prcum mărturisesc Nicolae Olahul[22],

Bacșai[23], Betlen[24] și Timon[25], carele, după încoronarea sa, îndată au cercat trupul craiului Ludovic II și l-au îngropat în Alba-Crăiască, cum zice Zérmeghi[26]. Iară Stefan Batori, palatinul țerei, cu ceialalți carii fugise în Poșon, cu crăiasa Maria, au ales craiu pe Ferdinand I, pre cum arată hrisovul de la Carol Feiervari[27], ce sună așa: „Noi, Ferdinand, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Bohemiei ș.c. infantul hișpanilor, arhiduxul Austriei, duxul Burgundiei, Stíriei, Caríntiei, Carnioliei, Virtembergei ș.c. comitul Tyrolului, cunoaștem și mărturisim prin acestea, că noi am dat niște cărți unor boieri și nobili din Ungaria, ale cărora cuprindere iaste și sună așa:

„Noi, Ferdinand ș.c. cunoaștem și mărturisim prin acestea, că noi, pre vederosul și măritul *(spectabilem ac magnificum)* domnul Stefan de Bator, palatinul crăimei ungurești și judecătoriul cumanilor, pre cinstiții domnii episcopii, Thoma al Vesprímului și Stefan Broderíc al Sirmiului, cancellariul sau logofătul crăesc, iarăș pre măriții Franțisc de Batían, banul Dalmației, Croației și Slavoniei, Alexie Turzo de Betlenfálva tavérnicul, Ioann Tahi, gubernatorul prioratului Aurânei, Cáspar Hórvat de Vingart, bucătariul crăesc, Ladislav de Machidonie, prepositul din Peci consiliariul, Nicolae de Gherend, cústosul din Alba, Thoma Nadașdi, Nicolae Olahul, arhidiaconul din Ștrigón secretariul, pre zdravenii Emeric Nagi de Várgaș, vițe-palatinul și Franțisc de Reva, protonotariul palatinului și pre alți consiliari ai preanserinatei doamnei Mariei văduvei, crăiesei Ungariei, Bohemiei ș.c. prea iubitei sororei noastre și pe muerile, pruncii, moștenii, frații și prietenii lor, adecă pre aceia, carii ar ajuta noao, ce și trebue se facă, după făgăduința lor, cu sfatul, cu fapta, cu averile sau cu puterea sa, se dobîndim coroana și crăimea țerei, vrînd se-i încredințem despre bună voința noastră spre ei, le făgăduim cu cuvîntul nostru cel crăesc, că pre ei și pre fieștecare dintre ei, ii vom apăra în toate deregătoriile, treptele și bunurile lor, de Ioann, comitul din Șepuz, voivodul ardelenesc, carele s-au ales și încoronat prin ai săi, craiu, împrotiva legilor și obieciurilor Țerei Ungurești, și de alți protivnici ai lor, carii pentru aceaia s-ar rădica asupra lor, pentru că sînt credincioși cătră noi, carii, de vor păți ceva pagubă în deregătorii, 208 în bani, în averi, în bunuri, în venituri, pentru noi,/ le vom întoarce lor tocma atîta, cît se va putea arăta că au păgubit, și în cursul de doi ani, au le vom cîștiga înapoi cît au perdut, au atîta le vom da în țerile noastre, unde le va plăcea. Iară pînă atunci fieştecăruia îi vom da loc în ţerile noastre, unde se poată lăcui securi şi cu odihnă, după treapta fieştecăruia, cu muerile, pruncii şi toată familia lor, şi le vom plăti şi bani, fieştecăruia după vîlfa lui şi după veniturile care le-au perdut. Şi acestea le vom plini îndată cît vor păţi pagubă şi-şi vor perde bunurile. Iară prelaturile, baronaturile, deregătoriile, şi cele bisericeşti şi cele lumeşti, şi bunurile cu cădinţă de moşie, care se ţin de dăruirea crăiască, măcar cum vor veni la mînile noastre, înaintea altora tuturor, le vom dărui numiţilor consiliarilor crăiesei şi acelora, carii prind partea noastră, fieştecăruia după vredniciile sale şi pre ei îi vom ţinea, cinsti şi dărui mai mult decît pre alţii. La a cărora tuturor tare ţinere, ne legăm pre noi şi pre moştenii noştri, prin mărturia cărţilor acestora, care le-am întărit cu pecetea noastră, cu carea ne-am folosit pînă acuma ca arhiducul Austriei. Dat în Vienna, cetatea noastră, în 30 noemvrie din anul Domnului 1526, iară al crăimei noastre 1. Ferdinand c.m.s. (L.S.). La porunca preanserinatului d. craiului nostru, Nicolae Olahul, c.m.s."

Din hrisovul acesta se nu închizi că doară în anul 1526 s-ar fi făcut craiu deplin Ferdinand I, căci în anul acesta numai s-au ales craiu Ungariei de aceia, carii fugise cu crăiasa Maria, iară în anul îndată viitoriu s-au încoronat, cum vom vedea acolo.

[1] Istvanfi, lib. 8, p. 115. [2] Constans Miron, cap. 40. [3] Engel in *Antiq. Hist. Moldaviae*, p. 166. [4] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 7, p. 535. [5] *Diplomatarium regnicolare*, tomo 16. [6] Istvanfi, p. 119 seq. [7] Gebhardi, tom. 4, p. 621. [8] Bethlen, f. 10. [9] Camerarius, p. 53. [10] Reva, f. 66. [11] Broderithus, f. 767. [12] Idem Broderithus, f. 774. [13] Sigler, f. 66. [14] Broderithus, f. 764. [15] Broderithus, f. 769. [16] Nicolaus Olahus in *Chronico*, f. 39. [17] Istvanfi, f. 87. [18] Timon, f. 109. [19] Haner, *Reg. Hung.*, period. 16, § 418. [20] Szalárdi Iános *á Siralmas magyar Kronikának 1*, Kőnyvének, 3 részében. [21] Bethlen, f. 17—24. [22] Nicolaus Olahus, l.c. [23] Baksai, f. 931. [24] Bethlen, f. 24. [25] Timon, f. 110. [26] Zermegi, f. 385. [27] Carolus Fejérvári in *Coll. dipl.*, tom. 3, nro. 486.

Anul 1527. La anul acesta scrie Miron logofătul[1], precum urmează: „În anul 7035, ş-au plinit detoria omenească Petru, fratele lui Stefan
209 (VI) Vodă, feciorul lui Bogdan (III) Vodă.[a] /Întru acestaş an, ianuarie

---

[a] Petru, fratele lui Ştefăniţă, a murit la 20 septembrie 1526. Şincai greşeşte anul pentru că, în *Letopiseţul* lui Ureche, la anul 7035 sînt puse ambele evenimente: moartea lui Petru la 20 septembrie şi moartea lui Şt^efăniţă la 14 ianuarie. În Moldova, însă, Anul nou în epoca respectivă începea la 1 septembrie, aşa că Petru moare în 1526, iar Ştefăniţă în anul 1527, după cum calculăm noi.

14, murit-au și Stefan (VI) Vodă, feciorul lui Bogdan Vodă, în Cetatea Hotinului, otrăvit de doamna sa. Iară oasele lui s-au astrucat în mînăstirea Putnei, cea făcută de moșu-său, Stefan cel Bun. Domnit-au acest Stefan Vodă, ani 9 și 9 luni. Semăna la fire cu moșu-său, Stefan Vodă cel Bun, că la războae era fericit, căci tot învingea și lucrul său îl știia purta, măcar că era tiner, numai era mînios și vărsătoriu de sînge omenesc."

Tot același Miron[2] scrie apoi așa: „După moartea lui Stefan (VI) Vodă celui Tiner, s-au strins boierii împreună cu toate căpeteniile de țeară și au sfătuit pre cine vor alege se pună domn, că după obiceiul țerei de-atunci nu încăpea altul la domnie, fără numai carele era semînță de domn; și întrebînd și iscodind unul de la altul, s-au aflat unul de au mărturisit că au înțeles din mitropolitul țerei, Theoctist carele reposase mai nainte de Stefan (VI) Vodă, fiind și Stefan bolnav la Hotin, că, de se va sfîrși Stefan Vodă, se nu pună la domnie pre altul, fără numai pre Petru Măjeriul, ce l-au poreclit Rareș, de pe numele muerei, carea au fost măritată mai nainte după alt bărbat, tîrgovaț, ce l-au chiemat Rareș. Așa, pe Petru aflîndu-l și adeverindu-l a fi de osul lui Stefan Vodă celui Bun, cu toții l-au rădicat domn, ianuarie 20, carele apucîndu-se de domnie, nimene ș-au perdut nădejdea, căci pace și odihnă au fost tuturor." Înțelege: „celor din Moldova", căci ardelenii și polonii destulă pacoste au avut de la Petru Rareș sau al șeselea, cum se va vedea de-aci încolo.

Cum că Petru VI sau Rareș, domnul Moldovei, au fost fecior lui Stefan V sau celui Bun au Mare, domnului Moldovei, am zis la anii 1504, 1510, și 1518. Și aceasta o mărturisește și Sigismund I, craiul Poloniei, în hrisovul său, cel de la Doghiel[3], prin care hrisov tocma aceaia confederația o au făcut cu Petru VI, în seimul de la Petricóv, în 13 dechemvrie din anul 1527, carea o făcuse în anul 1518 cu Stefan VI. Drept aceaia hrisovul întreg, aci nu-l aduc, fără numai cuvintele care arată că Petru VI au fost fecior lui Stefan V; iară cuvintele sînt acestea: „Fiindcă măritul domnul Ioann Petru, voevodul Țerei Moldovei, prietenul noao adeverat iubit, după ce au dobîndit scaunul tătîne-său, al lui Stefan Vodă, și al frate-său, Ioann Bogdan, și al nepotu-său, Ioann Stefan Vodă, carele au reposat mai dăunăzi, prin nobilii Vlad, căpitanul
210 Hotinului, și Thoma / Bernóvschi, căpitanul Cernăuțului, și de altă dată și acuma, în seimul cel de commun al țerei, au poftit de la noi, ca se

înoim și întărim legăturile, care le-am făcut mai de demult cu tată-său, Stefan, și cu frate-său, Bogdan, și cu nepotu-său, Stefan Vodă ș.c." Iată că Petru VI au fost fecior lui Stefan V, dară cum s-au rezlețit de după moartea tătîne-său, pînă acuma nu s-au știut despre dînsul? Au nu, că el au fost Petru pribeagul, despre carele vorbește hrisovul la anul 1510 adus? Eu și aci zic ce am zis acolo, că el iaste acela și așa au pribegit și s-au ascuns de groaza fratelui său, Bogdan, și a nepotului său, Stefan, de numai mitropolitul Theoctist l-au știut, pentru aceaia au și lăsat cu limbă de moarte mitropolitul Theoctist, ca, de se va sfîrși Stefan VI, pre el se-l pună domn Moldovei, precum l-au și pus.[a] Ci eu mă întorc la istoria Ungariei.

Ferdinand I vezînd că Ioann Zapolia s-au încoronat craiu Ungariei, îndată au scris patriarhului de la Roma, lui Climent VIII, și acesta s-au lăudat cu afurisanie lui Ioann, de nu va lăsa crăimea lui Ferdinand; dară Ioann nu mult au gîndit cu lauda aceaia, ci au domnit în Buda pînă în iulie din anul 1527. Atunci întrînd Ferdinand cu mare oaste în Ungaria, Ioann au lăsat Buda și au fugit în Tocaiu. Ferdinand încă bucuros au luat Buda, în 20 avgust, fără vărsare de sînge, aflîndu-o goală [4]. De-aci au trimis cu oaste pe palatinul Stefan Batori, de au bătut pe Franțisc Bodo, generariul lui Ioann, întîiu la Tocaiu, apoi la Sina și pre Ioann l-au întirit din Ungaria în Polonia [5].

După aceste doao perderi ale lui Ioann, mulți au trecut de la dînsul la Ferdinand, între carii au fost cei mai de frunte: Paul de Varda, arhiepiscopul Strigonului, și Petru de Peréni, pre carele îl făcuse Ioann, voivod Ardealului. Acesta, adecă Petru de Perni, sîntă Coroana Ungariei încă o au dus de ceaia parte, cu carea s-au și încoronat Ferdinand, în 5 noemvrie din anul 1527, iarăș în Alba-Crăiască, precum scriu Nicolae Olahul [6], carele au fost de față la încoronarea lui Ferdinand, Iștvanfi[7], Betlen [8] și Timon [9].

Ferdinand, după încoronarea sa, îndată au vestit că Ioann nu e pre legi încoronat craiu Ungariei și celor ce au ținut cu dînsul, le-au poruncit, supt perderea vieței și a bunurilor sale, să se lase de Ioann, în cursul de 15 zile, pentru carea și mai mulți au părăsit pre Ioann și s-au lipit de Ferdinand, între carii au fost și sasii din Ardeal, cum scrie 211 Betlen [10] și Miles [11], carele greșește cînd zice / că Ferdinand s-au încoronat în Buda, în 26 avgust, noaptea, sau doară și aceaia s-au fost făcut mai nainte de a se încorona în Alba cea Crăiască, după obiceiu.

---

[a] Despre tinerețea lui Petru Rareș nu se știe nimic precis. Unii cred că ar fi fost trimis ca ostatic la Constantinopole. Alții sînt de părere ca și Șincai, că ar fi stat fugit în Polonia. După tradiție, pe care o consemnează *O samă de cuvinte* a lui Neculce, a fost un simplu negustor de pește sau măjar; ea pare adevărată.

Iară Ioann Zapolia neputînd căpăta ajutoriu de la creștini asupra lui Ferdinand, au năzuit la Soliman II, împăratul turcesc, cu care faptă au deschis cale turcilor în Ungaria, cum vom vedea la anii viitori.[a]

[1] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 40. [2] Idem Miron, *ibidem*, cap. 41
[3] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 613. [4] Bethlen, f. 45 et Istvanfi, f. 92.
[5] Reva, f. 70; Nadányi, p. 211; Sigler, f. 67. [6] Nicolaus Olahus in *Chronico*, f. 39.
[7] Istvanfi, f. 92. [8] Bethlen, f. 36 seqq. [9] Timon, f. 112. [10] Bethlen, l.c. [11] Miles, p. 19.

Anul 1528. Năzuind Ioann Zapolia la ajutoriul turcesc, încă în anul trecut au fost trimis pre Hierónim Laschi la Soliman II, împăratul turcesc, carele au și căpătat audienție la împăratul, în 27 ianuarie din anul acesta 1528, în carea i-au făgăduit Soliman, supt mare jurămînt, că va ajuta pre Ioann, nu numai împrotiva lui Ferdinand, ci și asupra altor nemici, și așa au slobozit pre solul de la sine, în 3 fevruarie dintru acestaș an, precum mărturisește însuș Hieronim Laschi [1]. Iară Ferdinand întru aceaia au trimis pre generarii săi, Petru Pereni și Valentin Turcul (Tőrők) se cuprindă Ardealul, carii au și mers pînă la Brașău, ci nu bine li s-au întîmplat acolo, cum se va arăta acum.

Despre Petru VI, domnul Moldovei, așa scrie preavestitul Enghel [2]: „La începutul anului 1528, au năvălit el fără de veste pre la Gurgiiu în Scaunele secuenești, Șepși, Chezdi, Órbai, Ciuc, Gergeu, băgînd vină secuilor că l-au vătămat, și au prădat țeara lor prea amar și s-au întoarnat, cu începutul lui făurariu, înapoi, pre la Bistrița, la Suceava, cu foarte mare dobîndă, din carea au început a zidi mînăstirea Probáta și așa s-au, înturnat, cît au căutat sasilor din Brașău a scrie cătră cei din Sibiiu, în 8 fevruarie din anul 1528 (pre cum zice Simigianul lui Eder, I, 68), că Petru numai se face a ținea cu Ferdinand, dară din inimă ține cu Ioann Zapolia."

---

[a] După înfrîngerea de la Tokai, Ioan Zapolya s-a refugiat în Polonia. Turcii își deschiseseră singuri calea în Ungaria, totuși, amestecul lor a fost ușurat datorită luptelor dintre Ferdinand și Zapolya.

Nici au smintit braşovenii în prepusul său, căci scrie Iovie[3]: „Petru de Pereni şi Valentin Turcul, generarii cei mai de frunte ai lui Ioann, trecuse la Ferdinand şi ca se-şi arate vîrtutea şi credinţa cătră craiul cel străin, cetăţile din Ardeal, care se ţinea de ostaşii lui Ioann, le lua cu
212 puterea, ci moldoveanul (Petru VI), ca un / neaşteptat protivnic, au năvălit în Ardeal, temîndu-şi Ciceul şi Cetatea-de-Baltă, de care îşi aducea aminte că craii Vladislav şi Ludovic le poftise înapoi, şi de Ferdinand încă se temea că făcîndu-se craiu Ungariei, cu puterea Germaniei şi bogăţia frate-său, Carol V, le va lua de la el..... Pentru pricina aceasta moldoveanul apucîndu-se de austriani, carii bătea cetăţile în cîmpul Bîrsei, lîngă Braşău, i-au învins şi ca se fie biruinţa mai mare şi mai vestită, le-au luat toate tunurile. Ioann Zapolia încă bucurîndu-se de o învingere ca aceasta, îndată au mulţămit moldoveanului pentru dînsa şi multe făgăduindu-i s-au rugat ca se-i stea întru ajutoriu, se-şi poată dobîndi iarăş crăimea. Ci moldoveanul înflîndu-se de norocul ce-l avusese şi judecînd se nu cerce folosul altuia, ci al său, ş-au băgat în cap se cuprindă Ardealul, nădăjduind în tunurile, ce luase de la oastea lui Ferdinand; căci ma nainte nu avusese tunuri de cioae şi de a putea zdrobi ziduri, fără numa de ferr şi reu făcute, care le luase de la corăbieşii, carii îmbla pe Marea Neagră sau le cumpărase cu mic preţ." Aşişderea scrie Miron logofătul[4], la anul de la zidirea lumei 7036, care respunde anului de la Hs. 1528. Greşesc aşadară Enghel[5] şi Haner[6], carii pun biruinţa lui Petru VI asupra oastei lui Ferdinand, la anul 1529, carea greşală şi dintru aceaia se dovedeşte, că atunci cînd au învins Petru VI pre ferdinandiani, Ioann încă nu dobîndise îndărăpt crăimea Ungariei, nici Ardealul[a] .

Mai nainte de a învinge Petru VI, domnul Moldovei, pre ferdinandiani, în 22 iunie din anul de-acum, Petru de Pereni, ca voivodul Ardealului pre partea lui Ferdinand, au fost scris preoţilor celor săseşti, se-i dea carre şi cai că le va zălogi Făgăraşul, la carea poruncă a lui Petru de Pereni, în Dumineca Patimilor din anul 1528, au scris Luca Plebanul din Proştea-Mare şi generariu vicariul cătră decanatul Sibiiului, se nu se împrotivească, ci se dea cai şi carrele cerute, pentru că el va stringe sobor şi în commun se vor plăti, precum arată hrisovul de la Cornides[7].

---

[a] Întemeindu-se pe informaţiile lui Ureche, Şincai fixează luptele dintre moldoveni şi partizanii regelui Ferdinand în anul 1528. Însă lupta de la Feldioara s-a dat la 22 iunie 1529.

[1] Hieronymus Laszki in *Arcana Hist. legationis*, p. 185 seq. [2] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 170. [3] Paulus Iovius, lib. 40, p. 466. [4] Constans Miron in ms. *Chronico Val.* cap. 41. [5] Engel, l.c., p. 70 seq. [6] Haner, *Reg. Hung.*, period. 17, § 434. [7] Cornides *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 129. ()

213 **Anul 1529.** După ce s-au tăiat Radul VIII dinpreună cu Vlad,/ feciorul său, cum s-au zis la anul 1523, turcii au pus domn Valahiei pre Moisí, feciorul lui Vladislav VIII Vodă, căci scrie Anonymul românesc[1]: „Moisi Vodă, leat 1529, iaste feciorul lui Vladislav (VIII) Vodă, pus domn de la împărăție. El au tăiat pre Neagoe vornicul și pe Drăgan postelnicul; iară ceialalți boieri fugind la Țarigrad cu pîră asupra lui, l-au măzălit împărățiia. Au domnit an 1.“

Iară Enghel[2] scrie: „Moisi, feciorul lui Vladislav (VIII), au domnit 1 an și 6 luni. Despre] acesta zice *Breviariul Hronologicesc*, că l-au numit Poarta, și drept aceaia n-au fost plecați muntenii spre el. Belie zice despre el, că au fost feciorul lui Bessarab; așadară Vladislav VIII au trebuit se fie din semînța lui Bessarab.“[a] Aci mai bine scrie Enghel, că Moisi Vodă au domnit mai mult de un an, căci aceasta se va adeveri la anul viitoriu.

Craiul Ioann Zapolia, după ce au bătut Petru VI, domnul Moldovei, oastea lui Ferdinand, cum s-au arătat la anul trecut, în anul de-acum, 1529, au pus voivod Ardealului, în locul lui Petru de Pereni celui rătăcit cătră Ferdinand, pre Stefan Batori din Șimleu și l-au trimis în Ardeal, căci zic *Annalii secuenești*[3]: „În anul acesta 1529, au venit voivod Stefan Batori din Șimleu. În Dánoș au ținut adunare, întîiu în 13 iulie, carea o au isprăvit în Murăș-Oșorhei. Am dat ostași asupra sasilor, a zecea parte dintre secui și împrotiva lui Valentin Turc, pre toți secuii i-au chiemat pe nume Stefan Batori. În 15 avgust au prins Stefan Batori pe Franțisc Lazar și pe Corniș, iară lui Franțisc Béughezi (Bőgőzi) i-au tăiat capul, luni, după Tăierea capului sîntului Ioann. De-aci, în 21 septemvrie au început Stefan Batori a supune țeara și pre sasi craiului Ioann și i-au supus pînă la Sibiiu, și s-au înturnat în 21 octomvrie, iară noi, secuii, multă oaste am dat asupra sasilor și hodnogiul nostru au fost Grigorie Niúitodi.“ Secuii au ținut lîngă craiul Ioann pentru aceaia.

---

[a] Moise Vodă era feciorul lui Vladislav al III-lea, adversarul lui Radu de la Afumați.

pentru că în zioa sîntului Bonifatie, Petru VI, domnulMoldovei, le-au fost scris ca se lase pe Ferdinand și se treacă la Ioann, precum iarăș aceia *Annali*[4] mărturisesc. Iară secuii foarte se temea de Petru, pentru prada, ce li se întîmplase la începutul anului trecut, nu la începutul anului acestuia, 1529, cum vrea Haner[5].

Așișderea scriu despre faptele lui Stefan Batori, și Betlen[6] cu Sigler[7]. Iară Soliman II, împăratul turcesc, pînă cînd lucra așa Stefan Batori în **214** Ardeal, după făgăduința / ce o făcuse prin Laschi craiului Ioann, în anul trecut, în anul de-acum, în septemvrie, au venit în Ungaria cu foarte mare oaste și luînd Buda de la Ferdinand, o au dat craiului Ioann, căci acesta așa închide cartea sa, cea cătră Climent VII, patriarhul Romei, trimisă, ce se aduce de Cornides[8]: „Dat în Alba-Crăiască, în anul 1529, în carele, în 14 septemvrie, bătînd pe Ferdinand dușmanul, mai toate cetățile și scaunul țerei (Buda) cu coroana Ungariei le-au căpătat înapoi. Ioann craiul, cu mînsa sa.“

Afurisise Climént VII pre Ioann, pentru că n-au dat crăimea Ungariei lui Ferdinand și pentru aceaia îi scrie craiul Ioann, carea carte eu o aș scrie aci întreagă, dară mă tem că nu o va lăsa țenzura, atîtea cuprinde în sine și împrotiva patriarhului Climent VII și împrotiva lui Ferdinand I.

Soliman II după ce au dat Buda lui Ioann Zapolia, au mers de au încungiurat Vienna Austriei, ci de acolo, cu pagubă și cu rușine s-au înturnat iarăș în Buda, precum scriu Soitér[9], Zérmeghi[10] și Iștvanfi[11], unde, în 21 octomvrie, au dat craiului Ioann, hrisovul, ce se aduce de Toppeltín[12], apoi s-au înturnat în țeara sa.

De-abea eșise Soliman II din Ungaria, și Petru VI, domnul Moldovei, iarăș au întrat în Ardeal, căci zic *Annalii besericei din Brașău*[13]: „În anul 1529 ... bătaia, carea s-au ținut la Mariebúrg cu moldovenii, în zioa de O mie de mucenici, Petru, voivodul Moldovei, arde Prasmáru, și înainte de Símon și Iuda (adecă în 27 octomvrie) au bătut Cetatea Brașăului, cu foc și o au prădat“. Betlen scrie[14] că Petru Vodă, cu noroc s-au înturnat acasă, pe la Bistriță, din Brașău, ci Miles[15] scrie că Petru au fost bătut pre cale, cînd se înturna, și fugărit în țeară. Dară eu întreb pre Miles, de cine au fost bătut și fugărit Petru VI Vodă?

Preavestitul Enghel încă scrie[16]: „Voivodul lui Ioann Zapolia, Stefan Batori, au ținut seim în Ernot, în septemvrie din anul 1529, cu secuii și nobilii (din Ardeal), la carea adunare sasii n-au vrut se trimită pre numiții sei. Ca se-i îndemne la aceaia, Stefan Batori le-au vestit la începutul lui septemvrie, că Petru Vodă, ca un credincios vasáll sau supus al lui Ioann Zapolia, din porunca lui și a împăratului turcesc, stă se pornească asupra lor, se le rumpă cerbicea: tătuși nu se ved a fi mers numiții sasilor, pentru că Petru Vodă au și năvălit în octomvrie din anul 1529, în Țeara Bîrsei și arzînd Prășmariul, în 17 octomvrie, în 19 octomvrie au ars cetatea din Brașău și cu multă pradă s-au întors spre Bistriță, unde au luat nu numai ținutul cu Rodna cea bogată, cu baia de argint, **215** ci și Cetatea Bistriței și o au / întărit cu bună pază, apoi au început a prăda comitaturile de prin pregiur și ținuturile secuilor, băgîndu-le vină că i-au fost spre împedecare, cînd au trecut, și nu i-au dat zăhărea." Așa vorbește preavestitul Enghel, dară prea mult greșește, căci Simon și Iuda, întru al cărora ajun au ars Petru Vodă, cetatea Brașăului, nu cad în 20 octomvrie, se o fie ars în 19, ci cad în 28 octomvrie, și așa cetatea o au ars în 27 octomvrie; a doaoa, Bistrița[b] o au bătut în anul viitoriu, cum se va arăta acolo; a treia, cum cutează zice că Petru VI, patronul lui Ioann Zapolia, au fost vasallul acestuia? au nu din obicinuita sa lingăritură cătră unguri? carea nu se cuvine istoricilor.

Mai bine au nimerit preavestitul Enghel [17], istoria Valahiei, cînd așa scrie despre Moisi, domnul muntenesc: „Voevodul acesta nou, Moisi, în anul 1529, îndată după Petru Vodă, au năvălit în Ardeal și încungiurînd Brașăul cu oaste muntenească și turcească, au prădat ținuturile de prin pregiur și mulțime de oameni, încă și de nobili au robit." Ziseiu că mai bine au nimerit istoria Valahiei, pentru că *Annalii secuenești*[18] încă așa zic: „În anul acesta (1529), muntenii au ars în săsime. Iarăș întru acesta an au eșit muntenii și tot întru acesta an, voevodul au cuprins Șilíndrul-Mare, dară sasii iarăș l-au luat înapoi, ci cu multă perdere de oameni. Pe Simon Deác încă l-au fugărit sasii la Sas-Șebeș." Așișderea scrie Miles[19]. Ci *Annalii besericei din Brașău*[20] pun năvălirea lui Moisi Vodă la anul 1530, ce nu se vede a fi adeverat, au doară au ținut năvălirea aceasta din sfîrșitul anului 1529 pînă la începutul anului 1530.

---

[a] Prejmerul a fost ars în 27 octombrie. Asediul Brașovului durează pînă în luna noiembrie, cînd au loc tratative între Rareș și brașoveni, în urma cărora brașovenii au recunoscut ca rege pe Ioan Zapolya.

[b] Cetatea Bistriței a fost asediată în anul 1529. După retragerea sa din Transilvania, Petru Rareș a trimis întărituri oștii moldovene care asedia Bistrița. Abia la 14 iulie 1530 s-au supus bistrițenii.

[1] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [2] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 213. [3] Mss. *Annales Siculici*, lingua Hungarica exarati ad h.a. [4] Iidem *Annales Siculici*, l.c. [5] Haner, *Reg. Hung.*, period. 17, § 433. [6] Bethlen, f. 52. [7] Sigler, f. 68. [8] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 96. [9] Soiterus, f. 569 seqq. [10] Zermegi, f. 396 seqq. [11] Istvanfi, f. 105 seqq. [12] Toppeltinus, 174 seqq. [13] *Annales templi coronensis* ad h.a. [14] Bethlen, f. 58. [15] Miles, f. 21. [16] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 71. [17] Idem Engel in*Hist. Valachiae*, part. 1, p. 213. [18] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [19] Miles, f. 21. [20] *Annales templi coronensis* ad ann. 1530.

Anul 1530. Despre Moisi, domnul Valahiei, după ce s-au înturnat de la prada Ardealului, așa scrie preavestitul Enghel[1]: „După ce s-au înturnat Moisi Vodă din Ardeal, au crezut că o samă de boieri îi sînt dușmani, **216** și mai ales aceia, carii omorîse/ pre antecessorul lui, adecă Neagoe și Drăgan. Drept aceaia s-au folosit Moisi Vodă cu prilejul, cînd au măritat pre soru-sa după banul din Craiova, și au chiemat pre acei doi boieri dinpreună cu alții, despre carii avea prepus, pre 13 fevruarie din anul 1530, la nuntă. În zioa aceaia au și tăiat pre Neagoe vornicul (nu dvornicul) și pe Preda postelnicul, iară ceialalți, și mai ales Drăgan, au scăpat la Țarigrad și pîrînd pre Moisi Vodă, au făcut de Poarta au numit domn pe Vlad (sau Vladislav IX). Moisi Vodă vezînd aceasta, au fugit în Ardeal și jăfuindu-se de secui pre cale, au ajuns în Sibiiu.

Vlad (sau Vladislav IX) au domnit numai 2 ani și 6 luni, de la anul 1530 pînă la anul 1532.

Moisi Vodă ș-au aflat puternici prieteni în Ardeal, pre Nicolae de Gherend, episcopul Ardealului, pre Stefan Mailat, carii amîndoi ținea cu Ferdinand I, și pre Caspar Horvat și cu bună oaste ardelenească s-au înturnat în Valahia, unde, în 18 avgust din anul 1530, iarăș au căpătat scaunul, pentru că au făcut se-i joare țeara de nou, în Tîrgovești. Ci Vlad Vodă adunînd oaste și bătîndu-se cu Moisi Vodă, la Viișoară (nu Vilșán) au căzut Moisi cu cumnatul său, Barbul, banul Craiovei. Amîndoao hronicile, cele cu mîna scrise, spun că Vlad Vodă, carele au biruit pre Moisi Vodă, s-au înecat în Dîmbovița lîngă satul Popești, dară cum? și cînd? nu spun.[a] Eu am îndreptat „Viișoară“, în loc de „Vilșan“, pentru că așa scrie Anonymul românesc; iară „vornic“, pentru aceaia am pus în loc de „dvornic“, pentru că românii n-au cuvîntul *dvornic*, ci *vornic*, care cuvînt vine de la *vernicus*, cuvîntul cel lătinesc, despre carele au putut preavestitul Enghel ceti pe Grevie[2] şi pre Hofman[3], dacă nu mi-au crezut şi mie, cînd i-am scris despre aceasta, din Buda, tocma atunci, cînd se typărea istoria lui, ce o au scris despre Moldova şi Valahia.

---

[a] Vlad Înecatul, fiul lui Vlăduț, domnește doi ani, 1530—1532 și moare în septembrie 1532.

În cît iaste pentru istoria, de preavestitul Enghel aci adusă, nu am de a mă împrotivi lui, pentru că Sigler[4] încă aşa o scrie; dară *Annalii secueneşti*[5] aşa vorbesc despre Moisi Vodă: „În zioa sîntului Vit (în 15 iunie din anul 1530), pre Moisi Vodă l-au fugărit din Ţeara Muntenească şi începătorii vrăjbei au fugit..... În zioa sîntului Augustin (în 28 avgust), Mailat au dus în Ţeara Muntenească pre Moisi Vodă; dară acolo i-au bătut; Mailat încă s-au prins şi au adus pe turci cu sine supt Făgăraş, ci Făgăraşul nu li l-au dat, drept aceaia s-au înturnat în Ţeara Muntenească şi Mailat de-acolo au scăpat.“ *Annalii secueneşti* de se vor
217 bine socoti, / nu se împrotivesc aci preavestitului Enghel, dară se împrotivesc ziselor lui, celor la anul trecut, despre Bistriţă aduse, căci zic[6]: „În anul 1530, în zioa sîntei Dorotheei (în 6 fevr.), voevodul Moldovei s-au rădicat cu războiu asupra bistriţenilor şi noi eram gata de a porni asupra lui, dară au trecut mergerea noastră.“

Mai pre lung scrie Iovie[7] războiul lui Petru VI, domnului Moldovei, asupra bistriţenilor zicînd: „Întîiaş dată s-au luat Bistriţa, apoi s-au cuprins vro cîteva sate, mai pre urmă aceia toţi, carii s-au împrotivit, cînd au năvălit, şi nu i-au dat zăhărea, greu s-au pedepsit şi au simţit puterea şi cruzimea biruitoriului. Acestea înţelegîndu-le craiul Ioann, s-au rugat se dea pace ţerei lui, că, de va auzi Soliman, nu-i va părea bine, şi au cerut Bistriţa înapoi; ci omeneşte, căci nu cuteza în vremea în care lucrurile lui era în cel mai primeşdios stat, a întărita puterea omului aspru şi neodihnit. La acelea moldoveanul au respuns preteneşte şi ş-au dat pricinile, pentru care au venit asupra bistriţenilor, aducînd aminte şi aceaia, cu cîtă primeşdie s-au bătut pentru craiul Ioann. Mai pre urmă zicea că el nu-i de aceia, carii aruncă facerea de bine, dară gîndeşte că s-ar cuvini lui Ioann ca el se-i cinstească Bistriţa carea o au luat cu puterea (de la ferdinandiani), în resplătirea şi a învingerei ceii mai dinnainte (din 1528), fiind că iaste aproape de Ciceu, pre cum i-au dăruit şi lui, Soliman, crăimea Ungariei. Ci după puţine zile mai pre urmă, moldoveanul, au pentru că preste nădejdea sa sporise în războiul acela, au pentru că se temea a mîniia pre Soliman, mînînd foarte multe dobitoace, s-au înturnat în țeara sa." Așișderea scrie Betlen [8]. De-aci au fost că secuii n-au mers asupra lui Petru VI, cum s-au zis mai nainte.

Craiul Ioann Zapolia, în epistola carea o au trimis către Stefan Batori, voivodul său din Ardeal, din Buda, joi, dintre octavele Veșmîntului Maicei Preacurate, din anul 1530, ce se află la Cornides [9], așa scrie: „Veștile muntenești de la voi, în bun nume le-am priimit, și că ați trimis la voevodul moldovenesc pentru Nicolae Apáffi și celalalt, carele se zice a fi prins cu el, ne-ați făcut lucru prea plăcut. Tocma așa i-am scris și noi numitului voevod și credem că nu se va împrotivi, mai ales înțelegînd că au greșit ajutînd pre voevodul muntenesc și că greșala aceasta nu se poate îndrepta almintrelea, fără numai prin noi." Cum mi se vede, pre Nicolae Apaffi și pre celalalt, atunci i-au fost prins
218 Petru VI, / cînd au prădat Bistrița, iară voevodul cel muntenesc, pre carele l-au ajutat, nu poate fi altul fără numai Moisi Vodă, carele năzuise la ferdinandiani pentru ajutoriu asupra lui Vlad IX Vodă,[a] despre carele așa scrie Anonymul românesc[10]: „Vlad (sau Vladislav IX), leat 1530. Acesta au venit domn de la Poartă, ales de boieri, iară Moisi Vodă fugind în Țeara Ungurească au venit cu ungurii și lovindu-se la Viișoară cu Vlad Vodă, au perit Moisi Vodă și Barbul banul. Iară Vlad Vodă preste doi ani s-au înecat în apa Dîmboviței. Au domnit ani 3."

Annalii secuenești[11] și aceasta zic: „În zioa Tuturor ss. (întîia zi a lui noemvrie, din anul 1530), nemții au încungiurat, în Buda, pre Ioann craiul". Și poate fi, pentru că în epistola mai sus adusă, așa scrisese Ioann craiul către Stefan Batori: „Vă scrisesem mai dineoară despre venirea nemților la Vaț, carii de nu s-ar fi întors pre niște căli strimte și înguste, auzind și înțelegînd despre oștile noastre, nu ar fi fost îndoială că i-am fi bătut și șters de pre pămînt, cu ajutoriul lui Dumnezeu, măcar că așa încă nu fără de pagubă s-au întors. Se așezase lîngă Comárom, ci trimețînd noi și acolo oștile noastre, pre apă și pre uscat, n-au cutezat a ne aștepta, fugind înapoi. Sînt acuma de ceaialaltă parte, doao miluri departe de Nitra; vom avea grija lor și acolo."

---

[a] Moise s-a refugiat în Transilvania la Făgăraș, unde era stăpîn Ștefan Mailat, partizan al regelui Ferdinand. El l-a ajutat pe Moise, dar în lupta de la Viișoara a căzut în mîna turcilor, care-l sprijineau pe Vlad Înecatul.

[1] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 213. [2] Graevius in *Antiq. Rom.* [3] Hofmannus in *Lexico universali.* [4] Sigler, f. 68 seq. [5] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [6] Iidem *Annales Siculici*, l.c. [7] Paulus Iovius, *Historiarum sui temporis*, lib. 40, p. 466 seq. [8] Bethlen, f. 59. [9] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 2, p. 242. [10] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [11] *Annales Siculici*, l.c.

Anul 1531. *Annalii secuenești*[1] așa grăesc la anul de-acum: „Craiul Ioann în păresimă au venit în Ardeal. Noi am dat ajutoriu în zioa de Sîngiorz craiului Ioann asupra sasilor; iară la Sîntă Măria Mare am dat bou pe încoronarea craiului Ioann.“ Era obiceiu mai de demult ca fieștecare secui, carele era gazdă de sine, se dea cîte un bou pre sama craiului unguresc, cînd se năștea, se însura și se încorona acesta. Și boii aceștea mai nainte de a se mîna la craiul, se aduna la Murăș-Oșorheiu, drept aceaia s-au și chiemat Murăș-Oșorheiul, în zilele cele bătrîne, *Forum siculorum*, Tîrgul secuilor. Cînd s-au încoronat craiul Ioann (căci la nașterea lui, nenăscîndu-se craiu nu i s-au căzut), boul acesta nu-l dăduse secuii, pentru aceaia acuma l-au poftit.

Cu mergerea sa în Ardeal, atîta au isprăvit craiul Ioann de toți
219 ferdinandianii, adecă nu numai sasii, ci și Stefan Mailat/ cu alți ortaci ai săi, s-au plecat lui, singură Turda au fost mai remas în credincioșirea cătră Ferdinand I, carea s-au și pedepsit cu foc pentru aceaia, în anul acesta, 1531, din judecata lui Stefan Mailat, precum scriu Haner[2] și Miles[3].

Mai reu i-au slujit norocul, în anul 1531, lui Petru VI, domnului Moldovei, pentru că sumețîndu-se cu biruințele cele multe din Ardeal, au cuprins Pocuția de la poloni, fără de veste și o au întărit cu păzitori, despre a căriia luare îndărăpt, așa scrie Vapovie[4]: „Cu puțin după aceaia s-au văzut cometă sau stea cu coadă pe ceriu, întîia zi avgust. De carea povățuindu-se 1.200 de ostași polonești au trecut Nistrul și după ce de zece ori s-au bătut cu moldovenii, carii era lăsați spre paza Pocuției, în mai multe locuri i-au învins și au luat Pocuția de la ei. După aceaia Ioann Tarnovschi întrînd în Pocuția, nu departe de Cetatea Gvosdecia, s-au lovit cu 6.000 de moldoveni și învingîndu-i au luat Gvosdecia de la dînșii. Puține zile zăbăvind aci Tarnovschi, începuse a se trage înapoi, cînd i-au venit veste că Petru, palatinul Moldovei, cu prea mare oaste, de 22.000 și cu tunuri, se apropie de sîrg și că în marginea crăimei, nu

departe de-acolo, s-au tăbărit. Tarnovschi nu avea mai mulți de 4.000 de ostași, călăreți și pedestrași, carea oaste era prea mică pre lîngă oastea protivnică și cei mai mulți judeca se nu aștepte pre protivnicul, ci se lase tunurile și trecînd Nistrul spre Haliția, așa se-l înșele. Dară Tarnovschi n-au voit.... deci ș-au întărit tabăra cu șanț și cu carre și la carre au pus pușcașii cei pedestri, în mișloc pre călăreți.... Petru, palatinul Moldovei, încă s-au apropiat cu prea mare gătire, și așezîndu-și tabăra din protiva taberei leșești, ca la 50 de tunuri au înșirat și nu avea mai mare grijă de cît se nu se scape polonii, îngrozîndu-se de oastea lui; pentru aceaia împărțindu-și oastea au încungiurat tabăra leșească. De-aci au început a bate cu tunurile tabăra leșească,dară fără de stricare mergea gloanțele. Mai cinci ceasuri s-au bătut așa tabăra polonească, cu mai mare perderea moldovenilor, de cît cu a polonilor, căci polonii avea mai buni tunari.... Ținut-au bătaia mai șese ceasuri, cu noroc amestecat. pînă cînd au scos Tarnovschi toată oastea sa asupra moldovenilor, pre carii foarte îi prăpădea tunurile polonilor. Atunci moldovenii au început întîiu a se trage îndărăpt, apoi a fugi. Polonii, ca biruitori, n-au
220 încetat a goni și tăia pre moldoveni/ și foarte multă moarte au făcut întrînșii. Petru Vodă sta într-un deal, așteptînd sfîrșitul bătăei; ci văzînd că nu se pot opri ai săi, mutîndu-și calul, și el au fugit și puțin au fost de nu s-au prins de poloni.. că i se înglodase calul, tătuși au scăpat cu iuțimea calului, ajutat fiind de ai săi. Tabăra moldovenilor s-au prins și prădat și tunurile toate s-au luat de la ei. S-au întîmplat biruința aceasta a polonilor la satul Obertín, în 22 avgust (din anul 1531). Iară steaoa cea cu coadă și mai tare au strălucit în noaptea după biruință, apoi s-au ascuns.“ Așișderea scriu Miron logofătul[5], Sarnichie[6], Iovie[7] și alții mai mulți, numai cît zic Sarnichie și Iovie, că Petru Vodă rănit au fugit, căci nu s-au uitat din dîlmă, cum scrie Vapovie, ci au fost de față în bătae.

Apoi scriu Iovie și Vapovie[8] că Sigismund I, craiul Poloniei, s-au jăluit împăratului Soliman II, împrotiva lui Petru VI; și Soliman au și poruncit lui Petru se aibă pace cu polonii. Dară aceștea n-au ținut pacea cu Petru VI, căci scrie mai încolo Vapovie: „Și fiindcă palatinul Moldovei, și după perdere, nu se vedea a se lăsa de cruzimea sa și se zicea că iarăș se gată de războiu, s-au poruncit căpitanilor călăreților carii păzea Pocuția, ca se prade Moldova. Iară Polonii întrînd în Moldova, mare pradă au scos de-acolo. Şi făcînd aceasta de vro cîteva ori cu noroc, o dineoară unul dintre căpitani cu călăreţii de supt el, cînd se înturna cu prada, au căzut în primeşdie şi încungiurîndu-l l-au prins moldovenii. Iară ceialalţi căpitani întru izbînda perderii aceştiia mai adeseori au prădat Moldova şi o au învăluit cu neîncetat războiu. Ioann, craiul Ungariei, drept aceaia, făcîndu-i-se milă de neamul acela, au trimis pre Statilie, episcopul din Alba sau al Ardealului, la palatinul Moldovei şi l-au dojenit se ceară pace de la craiul Sigismund. Carele urîndu-se de războiul cel nenorocos au aşezat cu solul lui Ioann, ca se trimită la Sigismund şi se ceară încetare de la arme pre un an dinpreună cu întoarcerea tunurilor, care le perduse, zicînd că aşa mai lezne se va face pace.“

Ci din pacea aceasta tocma nemica s-au ales, cum se va vedea la anul viitoriu. Iară episcopul Statilie doară au urmat în episcopia Ardealului lui Nicolae de Gherend.

Tot întru acesta an, sîmbătă după Paşti, au întărit Stefan Verbéuţi, compilátoriul Tripartitului, hrisovul tătîne-său, al lui Mihail de Zob, fiiului lui Petru de Zob, prin care hrisov au dat Mihail de Zob din Artiodiu, duminecă, înaintea lui noemvrie din anul 1486, sasilor din Teaça, toate privilegiurile şi slobozeniile acelea, cu care trăesc numiţii sasii din
221 Teaca, / pînă astăzi. Hrisovul acesta, cum s-au întărit de numitul Stefan de Verbeuţ, aşa se aduce de Cornides[10], omul cel preanvăţat.

---

[1] Mss. *Annales Siculici* ad ann. 1531. [2] Haner, *Reg. Hung.*, period. 17, § 441. [3] Miles, p. 22. [4] Vapovius in *Fragmento*, p. 605 seq. [5] Constans Miron in Ms. *Chronico Val.*, cap. 41. [6] Sarnicius, *Annalium*, lib. 7, cap. 10. [7] Iovius, lib. 40, p. 467 seq. [8] Iovius et Vapovius, ll.cc. [9] Vapovius in *Fragmento*, p. 606 seq. [10] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 4, p. 424.

Anul 1532. Despre Moldova aşa scrie Vapovie[1], la anul de-acum: „La începutul anului nou, ce au fost de la Hs. 1532, o mie de călăreţi poloneşti, din Pocuţia au întrat în Moldova, şi cînd ardea şi jăfuia ţeara, fără de veste s-au încungiurat şi bătut de moldoveni, la locul Tarasouţe; la 200 s-au tăiat şi prins dintre ei, ceialalţi s-au mîntuit cu fuga.“ Aşişderea scrie Miron logofătul[2], carele zice după aceaia: „Văzînd atîta pagubă Petru VI Vodă despre leşi, au gătit oaste, fiind iarnă, la fevruarie; au dat cuvînt se-şi potcovească caii de iarnă. şi dacă au întrat în Podolia, moldovenii au ars Cervónii, Iaghélnițul și Cearnacojíții, de carea pradă prinzind de veste polonii s-au gătit rotmistrii (adecă căpitanii călăreților) carii era puși pre margine, și cu dînșii Andreiu Ticinschie și Nicolae Sinevschie, hătmanul Polței, și cu alți rotmistrii cu oști și au eșit înaintea moldovenilor, la apa Siretiului (scriu hronicarii leșești se fie fost și turci cîțiva, între moldoveni); datu-ș-au războiu la apa Siretiului. Purta de-a dreapta pre leși, hătmanul de cîmpuri, Nicolae Sinevschie, iară de-a stînga, Ticinschie, starostele Rohatinului; ci puțin au stătut leșii la bătae, că îndată au purces la resîpă, cine încătrău putea, mulți s-au înecat în Siretiu, mulți au încăput la robie vii, prins-au 60 de șlectáci aleși, iară 800 au perit din cei mai de gios. Căzut-au la acest războiu Vinglíschie din Godívia și Pilíjchie din Lélevo, iară Vlódec Prándici s-au prins viu de moldoveni.“ [a]

Craiul Ioann Zapolia încă au cercat în anul de-acum, după cum arată Betlen[3], să se poată împăca cu craiul Ferdinand I, și prin mișlocirea împăratului Carol V, la atîta au fost mers lucrul, de s-au și ținut adunare în Poșon, pentru împăciuire; pace tătuși deplin nu s-au putut face. Mai reu au lucrat craiul Ioann, că în anul acesta, 1532, pre Ludovic Griti, feciorul dogei din Veneția, carele fusese trimis la dînsul de sultanul 222 Soliman II, pentru niște trebi politicești, l-au numit gubernátor / Ungariei, preste voia mai multora, iară mai vîrtos preste voia lui Emeríc Țíbac, alesului episcopului Orăzei-Mari, cum scrie Zermeghi[4]; căci din gubernatoria lui Ludovic Griti multe rele s-au întîmplat după aceaia.

[1] Vapovius in *Fragmento*, p. 607. [2] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 41. [3] Bethlen, folio 65—69. [4] Zermegi, f. 404.

Anul. 1533. La anul acesta așa scrie Anonymul românesc[1]: „Víntilă Vodă din Slatina, leat 1533, l-au rădicat boierii domn; el au zidit mînăstirea ce i-i zic «Vintilă Vodă», la județul Buzăului. Acesta au tăiat mulți boieri; iară într-o zi eșind la vînat pre apa Giiului, i-au tăiat boierii capul. Au domnit 3 ani.“

---

[a] Lupta la care se referă pasajul reprodus de Șincai a avut loc la 1 februarie, în anul 1538.

Iară preavestitul Enghel[2] scrie: „Vintilă au domnit 2 ani și 6 luni, de la anul 1532 pînă la anul 1534. După Vlad (sau Vladislav IX), carele mai că s-au fugărit în Ardeal, însuși boierii ș-au ales șie domn pre Vintilă din orașul Slatina. Acesta, măcar că au zidit o mînăstire și o beserică la Omenedíc, în județul Buzeului, ce se numește de pe numele ziditoriului, pre cum scrie Sulțer, I, 310, tătuși au fost mare tyrann, potopind mai mulți boieri. Întru al treilea an al domniei sale, adecă în anul 1534[a], eșind la vînat de cerbi, la Craiova, pre apa Giiului, s-au sfătuit cu cei mai credincioși ai săi, cum ar putea tăia și pre ceialalți dintre boierii cei mai puternici? Sfatul acesta înțelegîndu-l boierii, au prins ei mai nainte arme și au tăiat pre Vintilă Vodă, în țermurile Giiului, în anul1534."

Aci, în cît iaste pentru hronologie sau anii, în carii au domnit Vintilă Vodă, în Valahia, mai dirept are preavestitul Enghel, decît Anonymul românesc, cum se va reschira lucrul la anul viitoriu. Despre Vladislav IX, încă nu fără fundămînt vorbește așa Enghel, căci poate fi că Vladislav IX s-au numit de alții Laiót, despre carele vom cuvînta iarăș la anul viitoriu. Vintilă Vodă au trimis, așadară, soli la Sigismund I, craiul Poloniei precum scrie Vapovie[3], zicînd: „Sigismund craiul, după ce s-au isprăvit seimul din Petricóv, s-au înturnat în Cracovia; unde au venit la el, de la palatinul muntenesc, carele oblăduiește în Valahia, sol, poftind pace, pretenșug și legătură de pururea cu craiul Sigismund, nu pentru altă ceva, fără numai de vîrtutea, înțelepciune și vestea craiului, cu carea întrecea pre toți craii, pornit, măcar că nu atingea marginea crăimei Poloniei, despărțit fiind de poloni prin moldoveni, secui și unguri."

223 În anul acesta, 1533, au mers și Ludovic Griti din Ungaria, / ca un gubernator al Țerei Ungurești, la Țarigrad, cu niște trebi proprie și ale țerei, după a căruia pornire craiul Ioann Zapolia au pus pre Emeric Țibac, voivod Ardealului, precum mărturisesc Iștvanfi[4] și Betlen[5]; tot întru acesta an, în 27 septemvrie, s-au născut și Stefan Batori, fiiul lui Stefan al fiiului lui Stefan Batori din Șimleu, carele apoi au fost prinț Ardealului și mai pre urmă craiu Poloniei, cum scrie Bucolcer[6].

Aci bun loc va avea, ce scrie Ioann Comnenul[7] despre mînăstirea Cutlumúsei din muntele Atho, carea întîiaș dată au fost zidită de împăratul Alexie Comnenul, zicînd: „Mai pre urmă prea strălucitul oblăduitoriul Valahiei, Neagoe Vodă, după mulți ani, și iarăș Radu Vodă, amîndoi Bessarabi, Mircea Vodă și Vintila Vodă, mînăstirea aceaia toată o au înoit, carii sînt zugrăviți de-a rîndul în beserică, așa, cît după cei dintîiu ei se socotesc fundátorii mînăstirei aceiia. Hramul besericei iaste Schimbarea la Față a Mîntuitoriului Hs.“

---

[a] Vlad Vintilă de la Slatina a început să domnească din luna septembrie 1532. A fost omorît în luna iunie 1535, pe Jiu, lîngă Craiova.

---

[1] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [2] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 213 seq. [3] Vapovius in *Fragmento*, p. 613. [4] Istvanfi, f. 127. [5] Volfg. Bethlen, f. 70. [6] Bucholcerus in *Indice chronologico*, p. 540. [7] Ioannes Comnenus apud Montfauconium in *Palaeographia Graeca*, p. 483.

Anul 1534. După moartea lui Vintilă Vodă, despre care am cuvîntat la anul trecut, măcar că în anul acesta s-au întîmplat, Anonymul romănesc foarte amestecă istoria Valahiei, drept aceaia eu sînt silit a mă depărta în multe și mai vîrtos în hronologie, de Anonymul acesta și a îndrepta, după zisele altora, toată istoria Valahiei, cea de pe tîmpul de-acum. Carea ca se o poci cu mai bun rînd face, întîiu voi aduce cuvintele lui, cum sînt scrise, apoi le voiu îndrepta, cum scriu alți avtori vrednici de credință. Scrie dară Anonymul romănesc[1]: „Radul (IX) Vodă Paisie, leat 1536. Acesta era călugăr și egumen la mînăstirea Argișului și l-au pus boierii domn, numindu-l Radul Vodă. La letopiseț scrie că el au făcut mînăstirea Mislei, dară cercetîndu-se la pisania mînăstirei, se vezu că iaste făcută mînăstirea, de Petru (I) Vodă și de fiiul său, Marco. În domnia acestui Radu Vodă, boierii ce era pribegi în Țeara Ungurească, făcînd domn pre un Laiót Vodă și venind în țeară cu oaste, s-au lovit cu Radul Vodă și biruindu-se Radul Vodă, au fugit la Nicópoli. Au domnit Laiot Vodă 2 luni, apoi venind Radul Vodă cu turci și bătîndu-se la Fîntîna Țiganului, au perit Laiot Vodă. Iară după aceasta, pe Radul Vodă măzălindu-l împărăția, l-au sîrgunit la Eghipt și acolo au murit./

224 Petru (I) Vodă, leat 1537. Acest domn la letopiseț și la hronologhia veche nu iaste, dară iaste dovedit lucru că au stătut domn, că la acest văleat scrie în pisania mînăstirei din Mislea că au zidit mînăstirea acest Petru Vodă și fiiul său Marco; și la mitropolia din Tîrgoveşti scrie, în pisanie, că remînînd nesevîrșită de Neagoe Vodă, au sevîrșit-o Petru și cu fiiul său, Marco, la leat 1538 și tot acesta domn au zugrăvit mînăstirea, după care se adeverează că au stătut domn la acest văleat. Au domnit ani 9.“

Pînă aci, Anonymul românesc, dară greșește întîiu, anul, în carele s-au pus domn Radu IX, pentru că în anul acesta, 1534, cînd au tăiat pe Griti, Radul IX, după cum scrie Iștvanfi[2], era domn Valahiei [a], ci întîiaș dată; greșește a doaoa, scriind că Radul IX au domnit numai un an, și apoi măzelindu-se în anul 1536, au murit sîrgunit, pentru că Radul IX tocma în anul 1536 au domnit a doaoa oară, pînă la anul 1546, cum se va arăta la anii viitori; greșește a treia oară, în toată hronologia domniei lui Petru întîiu Vodă, căci istoria iaste așa:

După uciderea lui Vintilă Vodă s-au adunat boierii în anul acesta 1534, și au ales domn Valahiei pre Paisie, egumenul Mînăstirii din Argiș; căci scrie și Filștih, la Enghel[3]: „După moartea lui Vintila s-au adunat boierii în Mînăstirea din Argiș, și pre Paisie, egumenul de-acolo, l-au ales domn punîndu-i numele Radul.“ Carele în sireaoa domnilor muntenești iaste IX, cu acest nume. După ce l-au pus domn, nu mult tîmp au trecut și mai nainte de a veni Griti, precum mi se vede mie, s-au rădicat Laiot Bessarab Vodă asupra lui, căci scrie iarăș Filștih tot acolo: „După scurt tîmp au venit Laiot Bessarab Vodă din Ungaria cu boierii Stroia pribácul, Mánole și Mihalcul și cu o samă de haiduci și bătîndu-se cu Radul l-au fugărit la Nicopoiu, iară Radul căpătînd ajutoriu de la turci, după doao luni s-au întors înapoi și bătîndu-se a doaoa oară cu Laiot Bessarab, la Fîntîna Țiganului, de astă dată l-au învins și au perit Laiot Bessarab dinpreună cu boierii mai sus numiți.“ [b]

Preavestitul Enghel[4], după ce au adus cuvintele lui Filștih, bine înseamnă acestea: „Laiot Bessarab doară au fost Vladislav IX și au putut, după bătaia aceasta, să se înece în apa Dîmboviței. Muierea lui, Déspina, după cum scrie Betlen, I, p. 557, ca o matróna de cinste au murit de ciumă la Sibiiu, în anul 1554.“

Pre Radul, cum gîndesc eu, nu fără de fundămînt, Poarta turcească pentru aceaia l-au măzălit, curînd după uciderea lui Ludovic Griti,
225 pentru că și el au dat ajutoriu / asupra lui Griti, cum se va vedea acuș,

---

[a] Radu Paisie a încercat să ia scaunul în anul 1534 și-l ocupă două luni, 1 septembrie — sfîrșitul lui noiembrie, cînd este alungat de Vlad Vintilă de la Slatina. Redevine domn în anul 1535, după omorîrea lui Vlad Vintilă.

[b] În timpul domniei lui Radu Paisie au avut loc mai multe încercări de răsturnare a domnului. Una dintre ele este și aceea întreprinsă de Laiotă Basarab, din luna mai, anul 1544.

și în locul lui au pus domn Valahiei pe Petru I de la Argiș; căci scrie Haner[5]: „Cît s-au făcut voivod Ardealului Stefan Mailat, îndată au ajutat cu frumoasă oaste ardelenească pre oarecare boieriu din Moldova, anume Moghila, fără de știrea craiului Ioann Zapolia, se-l facă domn muntenesc; ci reu i s-au întîmplat norocul, pentru că fu bătut de Petru, voevodul Valahiei, și s-au prins de turci carii venise întru ajutoriu lui Petru (I). Mai norocos au fost curînd după aceaia Stefan Mailat, că pre afuriș au scăpat din robia turcească și s-au înturnat în Făgăraș.“ În nota *i* apoi zice acelaș Haner: „Despre toată istoria aceasta, tac alți avtori, numai Betlen, f. 76, o au scris cu de-adinsul.“ Iară despre voivodatul lui Stefan Mailat, așa scriu *Annalii secuenești*[6]: „Craiul Ioann au venit în Ardeal și pre 28 octomvrie (din anul 1534) au strîns seim în Turda, de tutetrele neamurile din Ardeal și voivodatul l-au dat lui Mailat.“ Din care toate, lezne poți culege că Petru I de la Argiș, au urmat Radului IX, în anul acesta 1534, după uciderea lui Griti și că Mailat, la sfîrșitul anului acestuia, au cercat se pună pre Móghila în locul lui Petru I, domnului Valahiei, despre carele mai multe voiu arăta la anul 1536, cînd au domnit a doaoa oară Radul IX, în locul lui. Vezi și acelea care le voiu scrie la anul 1544, despre Radul IX. Acum trec la tragédia lui Ludovic Griti, carea așa au fost:

Ludovic Griti, cum s-au zis la anul trecut, cu oarece trebi mersese în Țarigrad; în anul de-acum s-au înturnat de-acolo spre Ungaria, cu mulțime de turci (Iștvanfi[7] zice, cu atîța, cîți arăta oaste întreagă; Betlen[8] și Ortelie[9] zic, cu 7.000, iară Petru de Reva[10] zice, cu 2.000 de călăreți și 1.000 de pedestrași, afară de unguri; căci avea cu sine pre Ioann Dogi, Orbán Batiáni și Caspar Pérniș), și venind la Drăștior, pretutindenea au arătat mare pofală, iară acolo au spînzurat pre boieriul Elia din Valahia, pentru că n-au avut atîta luntri gata, cîte poftea el, ca se treacă în grabă. După ce au trecut Griti Dunărea și au agiuns în Valahia, pre domnii românilor, pe Petru VI al Moldovei și pe Radul IX al Valahiei, îi ținea numai ca pre niște supuși ai săi, încă și mai slabi, pînă ce au trecut în Ardeal, la Brașău. Zăbăvind cîtva la Brașău Griti, Emeric Țibac, voivodul Ardealului, i-au eșit întru întîmpinare, ca se-i
226 curtenească și mergînd pînă la Felșér, aproape de Brașău, au mas / acolo, în ajunul mucenicului Lavrentie, ca dimineața, mai pre ușor, se ajungă la Griti. Înțelegînd Griti venirea lui Țibac, au trimis noaptea pre Ioann

Dogi, căruia îi dăduse oarecînd mai nainte Țibac doao pălmi, pentru neobrăzarea lui, și pre Urban Batiani, de au omorit fără de veste pe Țibac, și tăindu-i capul l-au dus la Griti. Cei de lîngă Țibac, carii s-au mîntuit de perire, s-au împrăștiat în tot Ardealul și așa, în grabă s-au vestit moartea lui. Carea înțelegîndu-o ardelenii s-au adunat toți la Sibiiu și ș-au ales povățuitoriu pre Stefan Mailat, pre Gothárd Cun și pe Franțisc Chendi. După aceaia au trimis pre doi secui la domnii românilor, pentru ajutoriu, pe Nicolae Corniș la Petru VI, și pe Martin Andrăși la Radul IX, carii au și venit, cum scrie Iștvanfi[11], cu 10.000, iară cum zice Vapovie[12], cu 18.000; din Ardeal și din comitatul Bihărei încă se strinsese ca la 40.000 de ostași. Griti înțelegînd acestea și nădăjduind că-l va ajuta craiul Ioann, cu înșălăciune au întrat în Mediaș și de-acolo s-au apărat, pînă cînd fu vîndut de Perniș și Batiani, ca se li se iarte uciderea lui Țibac; atunci s-au prins cu doi feciori ai săi, adecă cu Antonie, pre carele vrea se-l facă episcop în Agria, și cu Andreiu. Lui Griti i-au tăiat, în 28 septemvrie din anul acesta 1534, dimineața, mînile, la ameazi, picioarele, seara, capul, precum scrie Reva[13]; iară feciorii lui s-au dat pre mînile moldovenilor și nu s-au mai auzit după aceaia despre dînșii. Așa s-au stîns și numele și mîndria lui Ludovic Griti.

Tot întru acest an au trecut și Sibiiul de pe partea lui Ferdinand I, spre partea craiului Ioann Zapolia, prin mișlocirea lui Stefan Mailat, acum voivodului ardelenesc, pre cum arată hrisovul, carele s-au scris despre aceasta și se află la Haner[14].

---

[1] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [2] Istvanfi, lib. 12, p. 197. [3] Filstich apud Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 215. [4] Idem Engel, l.c., in notis. [5] Haner, *Reg. Hung.*, period. 17, § 451. [6] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [7] Istvanfi, lib. 12, p. 196. [8] Bethlen, f. 71. [9] Ortelius, f. 65. [10] Reva, *Centuria*, 6. [11] Istvânfi, l.c. [12] Vapovius in *Fragmento*, p. 616. [13] Reva, l.c. [14] Haner, *Ms. dipl.*, tom. 2, p. 63 seqq.

Anul 1535. Petru VI, domnul Moldovei, vezînd sfezile dintre craiul Ioann Zapolia și dintre Ferdinand I, care de-abea s-au alinat cîtva, în anul de-acum, prin încetarea de la arme, iară nu s-au așezat de tot prin
227 pace stătornică, după cum arată Haner[1], / încă în anul trecut au început

a lucra la Ferdinand ca se i se întărească moştenirea Ciceului, a Cetăţei-de-Baltă, a Unguraşului şi a Bistriţei, carea poftă a sa, o au dobîndit de la Ferdinand, prin diplomatul ce s-au dat din Vienna Austriei, în 17 ianuarie, la anul 1535, şi se aduce de Prai[2].

Iară în vara din anul acesta, 1535, precum arată preavestitul Enghel[3], Petru VI de nou au prădat Pocuţia, apoi în luna lui dechemvrie au trimis la craiul Sigismund I, pre oarecare Avram, se rînduiască craiul adunare la Hotin, să se îndrepte pricile dintre îmbe ţerile, care adunare o au şi poruncit craiul, în 5 ianuarie din anul 1536, pe 26 a lunei lui maiu din acelaş an.

[1] Haner, *Reg. Hung.*, period 17, § 452. [2] Pray, *Annal.*, V, p. 277. [3] Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 175.

Anul 1536. La anul 1534 am fost zis că la anul acesta, 1536, mai multe voiu arăta despre domnii Valahiei, Petru I şi Radul IX. Ca se-mi plinesc făgăduinţa aceaia, iată, aduc acuma cuvintele preavestitului Enghel[1], care sună aşa: „Radul (IX), cel măzălit de turci şi de Petru (I), au năzuit acuma iarăş la turci şi s-au făcut prea primeşdios protivnic lui Petru. Arhiepiscopul Nicolae Olahul carele în anul 1536 scriia *Ungaria* sa la Bruxélle, ne pomeneşte noao dintr-o epistolă carea tocma în anul 1536 au priimitu-o, nenorocirea unchiului său, a lui Petru din Argiş, carele era feciorul Stanciului, cu cuvintele, ce sună aşa, la Nicolae Olahul[2]:

„Mahomet, başa turcilor, au numit pe Petru din Argiş domn Valahiei[a], carele nu se aşezase încă bine în scaunul domnesc şi s-au rădicat asupra lui unul din ceaialaltă parte, *diversae factionis* (zice Enghel, adecă Radul din partea Drăculeştilor), şi venind cu oaste, s-au nevoit se-l surpe din domnie. Iară cînd s-au întîlnit îmbe oştile, Petru au eşit să se bată cu protivnicul său, numai amîndoi în vederea amînduror oştilor şi acuma Petru era se învingă pre protivnicul său, cînd boierii munteneşti, vicleni fiind, au ajutat celuialalt şi pe Petru l-au prins, apoi însemnîndu-l la nas, l-au alungat din ţeară,tătuşi nădăjduieşte el, că, cu ajutoriul lui Dumnezeu, va învinge pre duşmanii săi şi cu sabia îşi va rescumpăra scaunul său.“

---

[a] În anul 1536, un anume Drăghici, fiul lui Danciul Gogoaşă, este numit de Poartă ca domn al Ţării Româneşti. Se dovedeşte însă îndată după aceea că nu este fecior de domn şi este spînzurat la Constantinopole.

Care fiind aşa, cum poate fi adeverat ce scrie Anonymul românesc, la anul 1534 adus, că mînăstirea din Mislea o au zidit Petru I din Argiş, la aleat 1538? mai vîrtos că în anul 1538, cum se va arăta acolo, în Valahia domnea Radul IX Vodă.

228 Despre Radul IX Vodă încă aşa scrie preavestitul Enghel[3]:/ „Radul au domnit 9 ani şi 8 luni, de la anul 1536 pînă la anul 1546. Despre domnul cel descălugărit al Valahiei, Radul, numai atîta pomenesc hronicile Ţerei Munteneşti:

Întîiu, că el au zidit mînăstirea Mislei, ci doară începută fiind de Petru, el o au sevîrşit.

A doaoa, că el au spînzurat pre doi boieri, pre banul Thoma şi pre logofătul Vlaicul.

A treia, după hronica lui Filştih, l-au măzălit turcii şi l-au sîrgunit în Eghipt. După *Breviariul hronologicesc*, el însuş s-au lăsat de domnie şi îmbrăcîndu-se iarăş călugăreşte, s-au dus în Palestina, la o mînăstire, şi acolo şi-au sfîrşit viaţa. Ci de nu pomenesc mai multe despre Radul IX Vodă, hronicile cele munteneşti, pomenesc cele streine, cum vom vedea la anii viitori.

Despre Moldova aşa vorbesc *Annalii secueneşti*[4]: „În anul 1536, la Ispas, am luat Unguraşul de la voevodul Moldovei, iară în Zioa trupului lui Hs. toată Ţeara Ardealului ne-am sculat asupra voevodului din Moldova şi am descălecat iarăş în 27 iunie.“ Pricina pentru carea s-au făcut acestea, o dă prevestitul Enghel[5], scriind: „Mailat, voivodul Ardealului, carele şi în propria sa persoană era vătămat de Petru (VI), au oblicit că acesta se gată se năvălească în Ardeal, pentru ca se facă pre voia lui Ferdinand. Drept aceaia în anul 1536 au bătut Unguraşul, cetăţuica lui Petru, şi lui Franţisc Lazar secuiului, carele era pîrit că se înţelege cu Petru, i-au tăiat capul. În Réghinul săsesc, precum scrie Verántie. Iară Petru vezînd acestea s-au rugat de ertare craiului Ioann, carele lezne l-au ertat şi s-au împăcat cu el, avînd şi alte griji mai mari.“ Aşişderea scrie Ḫaner[6] despre Unguraş, şi de ar fi fost cetit pre Verantie, carele încă nu era typărit pe vremea lui, nu s-ar fi îndoit despre pricina uciderei lui Franţisc Lazar.

După ce s-au împăcat Petru VI, domnul Moldovei, cu craiul Ioann Zapolia, nu s-au putut odihni, ci iarăş s-au apucat de poloni, căci scrie preavestitul Enghel[7]: „Petru întru aceaia cu năvălirile sale au împedecât pre poloni, de nici au lucrat Pocuția, nici o au întărit; au îndopat cu daruri pre ministrii lui Soliman II, au ținut cu muscanii și au învitat pre tătari asupra polonilor; despre care toate s-au jăluit Sigismund I seimului ce s-au adunat în Cracovia, în luna lui noemvrie din anul 1536."

Cornides [8] încă aduce un hrisov al lui Stefan Mailat, prin carele poruncește din Murăș-Oșorheiu, în 21 noemvrie al anului 1536, conventului din Cluș-Mînăștur, ca doamnei Elisavetei, muerei măritului Ladislav Banfi Loșónți / de Bonțida, fetei doamnei Marthei Vanța, ceii din 229 zdravănul reposatul Ladislav de Gherend născute, carea își perduse dreptățile sale, se-i dea afară toate cărțile neamului eii, cîte se vor afla în sacristia conventului.

[1] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 214. [2] Nicolaus Olahus in *Hungaria et Attila*, ed. Kolar, p. 58. [3] Engel, l.c., p. 215. [4] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [5] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 179. [6] Haner, *Reg. Hung.*, period. 17, § 453. [7] Idem Engel, l.c., p. 178 [8] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 282.

Anul 1537. Care le-am scris eu din Miron logofătul, la anul 1532, despre moldoveni și despre poloni, preavestitul Enghel [1] le pune la anul de-acum. Tu, drept aceaia, judecă care are mai dirept. Înse cum că în anul de-acum, încă au fost gîlceavă între moldoveni și între poloni, arată lucrurile care le voiu aduce la anul viitoriu.

Ungaria încă destul au pătimit în anul acesta, pentru nenărăvirea crailor Ioann Zapolia și Ferdinand I, precum scrie Iștvanfi [2], ci între acești doi crai încă s-au făcut pace deplin în anul 1538, cum vom vedea la anul acela.

[1] Engel in *Recentiore Hist. Mold.*, p. 178. [2] Istvanfi, f. 138 seqq.

Anul 1538. Inima cea mare și neodihnită a lui Petru VI, domnului Moldovei, la atîta l-au adus pre el, de mai l-au prăpădit în anul de-acum, căci polonii s-au rădicat asupra lui mai întîiu, apoi și turcii și craiul Ioann Zapolia, cît mai l-au repus, cum se va arăta de-aci înainte. Despre poloni carii nu mai putea suferi dosăzile lui, așa scrie preavestitul

Enghel[1]: „Seimul din Cracovia au orînduit plată noao pentru ostaşi; craiul Sigismund I au trimis în anul 1538, pre Ioann Tarnovschi, se încungiure Hotinul şi se-l cuprindă; şi feciorul craiului Sigismund Avgustul, au strins oşti la Leopoiu ca se meargă întru ajutoriu lui Tarnovschi. De care toate spăimîntîndu-se Petru VI au făcut pace cu Tarnovschi, cătră sfîrşitul anului 1538, carea pace iaste typărită la Doghiel ş.c. “ Pacea, la Doghiel typărită, eu o voiu aduce la anul viitoriu; aci mai întîiu voi spune toată istoria surpărei lui Petru VI, numai pre scurt, 230 căci pre larg o poţi ceti la avtorii, pre carii îi voiu aduce./ Aşadară Petru VI, cît s-au făcut domn Moldovei, îndată au început a prăda Ardealul şi Polonia; mestecatu-s-au şi la uciderea lui Ludovic Griti, cum s-au arătat la anii trecuţi. Acestea neputîndu-le mai mult suferi polonii, pre carii pururea îi ziderea, şi turcii, la carii nu înceta a merge jalbele asupra lui, întîiaş dată polonii au început a lucra asupra lui, precum ziseiu mai nainte din Enghel, apoi turcii. Ci Petru Vodă vezînd că Soliman II, împăratul turcesc, cu toată puterea sa, vine împrotivă-i, cu Ioann Tarnovschi au făcut pacea, ce se aduce de Doghiel, apoi s-au gătit se stea împrotiva împăratului Soliman II. Dară boierii moldoveneşti (doară că s-au fost urit de neodihnele cele multe) cît s-au apropiat Soliman cu oastea, s-au desdinat de Petru Vodă şi s-au sfătuit se-l dea legat turcilor. Aceasta înţelegîndu-o Petru Vodă, n-au aşteptat se-şi plinească boierii sfatul, ci au fugit de la Hotin, preste rîuri şi prin codri neîmblaţi, pre la secuimea din Ardeal pînă la Ciceu, unde-şi trimesese cu puţin mai nainte, muierea cu doi coconi, Elia şi Stefan, şi cu cocoana Ruxanda, pruncii săi. Iară Soliman II oblicind că Petru VI Vodă au părăsit Moldova, au pus în locul lui domn Moldovei, pre Stefan carele, în sireaoa domnilor moldoveneşti, iaste, cu acest nume, al şeptelea. Aşa scriu istoria pînă aci, dară mai pre larg Iovie[2], Iştvanfi[3], Miron logofătul[4] şi alţii mai mulţi. Dară cine au fost domnul acest nou al Moldovei, Stefan VII, nu se nărăvesc istoricii la olaltă, pentru că Iovie şi Iştvanfi[5], urmînd pre poloni, zic că au fost frate lui Petru VI; Miron logofătul[6] zice că au fost „fecior lui Alexandru Vodă, carele era mai dinainte scos de Petru Vodă“. Cantemir[7] zice că, după hronicile moldoveneşti, au fost fecior de după gard al lui Bogdan III Vodă. *Annalii turceşti*[8] zic: „Urma atunci Poarta sultanului Soliman, unul, născut din familia voevozilor moldoveneşti, căruia şi bucate îi îmbla; pre acesta l-au pus Soliman, voevod Moldovei." Ci fie cine au fost Stefan VII, destul că el au remas domn în Moldova, legîndu-se că va da turcilor haraci pe an 10.000 de galbeni, precum scrie Miron logofătul [9]. Şi aşa s-au schimbat cinstea de Paşti, carea o da pînă acuma Moldova turcilor, în haraci, care bir după aceaia s-au şi mai înmulţit, după cum arată Dimitrie Cantemir Vodă.[10] /

231 Soliman II după ce au aşezat pre Stefan VII domn în Moldova, au chiemat pe moldoveni înaintea sa şi, precum scrie Cantemir [11], aşa le-au vorbit: „Că, măcar că după legea musulmănească, pentru faptele lor, toţi ar fi vinovaţi morţei, tătuşi le mai dă o probă a milei sale, le dărueşte viaţa şi slobozenia cea mai dinainte, ci aşa, ca se-i dea lui vistieria domnului lor, celui mai dinnainte. Nefericiţii moldoveni n-au putut călca voia lui şi aşa defterdalul cu ianiciarii au întrat în cetate şi au prădat toată vistieria lui Vodă, şi cea de obşte, în carea afară de mulţi bani, au aflat coroane de aur, cruci şi icoane încărcate cu petrii scumpe, care toate le-au luat Soliman şi aşa s-au înturnat la Ţarigrad.

Iară despre Petru VI, după ce s-au mîntuit de cei ce-l gonea prin secuime, aşa scrie Miron logofătul [12]: „Sîmbătă, în resărita soarelui, n 20 septemvrie, au întrat Petru Vodă în Cetatea Ciceului şi au închis porţile, iară cei ce-l gonea din urmă, vezînd că au scăpat dinnaintea lor, s-au întors înapoi. Aci, multă plîngere şi tînguire era de doamna sa, Elena, şi de fiii săi, Iliaş şi Stefan, şi de fiica sa, Rosanda, şi de alţi căsaşi, pentru mult năcaz şi nevoe, ce le venise asupră...... Acea cetate, Ciceul (încă şi Cetatea-de-Baltă, cum s-au arătat la anii trecuţi), o au fost dat Matiaş, craiul unguresc, lui Stefan V Vodă, celui Bun şi Mare, cînd s-au mpăcat; şi era această cetate slobodă de craii ungureşti şi se ţinea supt porunca domnilor de Moldova."

Craiul Ioann Zapolia mai nainte de a porni Soliman II asupra lui Petru VI, domnului Moldovei, făcuse pace, în anul acesta, 1538, precum arată Haner [13], cu Ferdinand I, supt condiţiile acestea: „Întîiu, ca amîndoi craii să se lase de legăturile care le-au fost făcut mai nainte cu alte puteri, unul asupra altuia. A doaoa, ca Ioann şi Ferdinand să se cunoască unul pre altul a fi crai Ungariei. A treia, ca, de i se va naşte fecior lui Ioann, după acela să se mărite o fată a lui Ferdinand. A patra, ca Ioann se ţină Ardealul şi atîta din Ungaria, cît avea pre mînă pînă cînd va trăi, iară după moartea lui, de i s-ar şi naşte fecior, Ardealul

și toată Țeara Ungurească se vină supt stăpînirea lui Ferdinand sau a moștenilor lui. A cincea, ca, de s-ar naște fecior lui Ioann, acesta se
232 moștenească toată moștenirea părintească, supt titul de prinț/ din Sțepuz. A șesea, ca Ferdinand se fie detoriu atunci, cînd va urma în toată Ungaria, a jura după obiceiul crailor celor mai dinnainte. A șeptea, ca în vestirea păcei aceștiia, să se plinească voia împăratului Carol V. A opta, ca, de s-ar sîrguni Ioann, pentru pacea aceasta, din țerile sale, împăratul Carol V și Ferdinand I, se fie detori a-i da lui și moștenilor lui atîtea venituri, cît se poată trăi după statul lor."

Pentru pacea aceasta, despre craiul Ioann Zapolia, așa scrie Samoil Grendi[14]: „Ioann temîndu-se de Soliman, pentru pacea däunăzi făcută cu Ferdinand, din legătură au poftit ajutoriu de la dînsul și strîngîndu-și oștile sale, au întărit plaiurile, care lucru înțelegîndu-l Soliman, prin solul său, au aruncat nemulțemirea lui Ioann. Iară Ioann, vrînd să se îndrepte înaintea lui Soliman, au zis că el s-au într-armat asupra resvrătitoriului Petru (VI) carele au fugit la el și îndată s-au apucat de Petru (asupra căruia ținea mînie, pentru că prădase Ardealul, pînă a fi el izgonit în Polonia) și prinzîndu-l, l-au trimis lui Soliman, ci căpătîndu-i mai nainte grațiă de trăit de la Soliman și lăsînd Cetatea Ciceului doamnei lui Petru, lăcaș. Și așa s-au împăcat Ioann cu Soliman II. Iară oștile de la Ferdinand trimise întru ajutoriul craiului Ioann, s-au înturnat înapoi de la Dobrițin." Așișderea scriu, ci foarte pe lung, Iovie[15] și Miron[16].

Iară preavestitul Enghel[17] așa scrie: „În anul 1538, Soliman II au pornit asupra lui Petru (VI) Vodă din Moldova; Ioann Zapolia se temea se nu năvălească Soliman și în Ardeal, drept aceaia au trimis și la Ferdinand I și la voevozii din Moldova și din Valahia, după ajutoriu. Și Radul (IX, domnul muntenesc) au și adunat bună oaste (unii zic că optzeci de mii de ostași), ci n-au fost de lipsă, pentru că numai împrotiva lui Petru au fost venit Soliman." Tot acelaș Enghel scrie apoi, în note, că pentru aceasta au dăruit atunci lui Radul IX, Alvínțul, craiul Ioann.

Din toate, cîte am scris mai sus, la anul acesta încă nu s-au otărît în ce lună s-au pus domn Moldovei Stefan VII și în ce lună s-au trimis Petru VI de Ioann craiul, la Soliman II. Aceste doao lucruri, ca se le poci otări, și mai ales lucrul cel dintîiu, aduc pre Nicolae Olahul, carele atunci trăia și scrie[18] că Soliman II au mers în Moldova asupra lui Petru VI, în luna lui avgust din anul 1538. Miron logofătul încă zisese mai

233 nainte că Petru au agiuns în Ciceu, în 20/ septemvrie. Așadară pre Stefan VII au trebuit se-l pună domn la începutul lui septemvrie și așa Petru VI au trebuit să se împace, în avgust, cu Tarnovschi, nu la sfîrșitul anului 1538, cum scrie preavestitul Enghel mai nainte. Despre Petru VI scrie Iovie[19], că, în patru luni, au fost închis în Cetatea Ciceului, apoi au eșit însuș și s-au dat pre sine craiului Ioann Zapolia; așadară și Petru VI cu începutul anului viitoriu, 1539, s-au trimis la împăratul Soliman II.[a]

[1] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 178. [2] Paulus Iovius, lib. 40, p. 468. [3] Istvanfi lib. 13, p. 219. [4] Constans Miron in ms. *Chron. Val.*, cap. 43. [5] Iovius et Istvanfi, ll.cc. [6] Miron, l.c. [7] Cantemir in *Hist. Osmanici regni*, lib. 3, cap. 4, nro. 36, in notis ad vocem Fűrsten. [8] *Annales Turcici* a Leunclavio ed. ad ann. Hegirae 944, qui est Christi 1538. [9] Miron, l.c. [10] Cantemir, l.c., nro. 17, in notis ad vocem Kronen. [11] Idem Cantemir, l.c., nro. 36. [12] Miron, l.c. [13] Haner, *Reg. Hung.*, period 17, § 455. [14] Samuel Grendy sive Gronzki in *Mss.* ad ann. 1538. [15] Iovius, l.c., p. 469 seq. [16] Miron, l.c. [17] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 215. [18] Nicolaus Olahus in *Chronico*, f. 40. [19] Iovius, l.c., p. 269.

Anul 1539. După ce s-au prins Petru VI sau Rareș de Ioann Zapolia, așa scrie despre dînsul, Iovie[1]: „Craiul Ioann au îmbrățoșat pe Petru și l-au mîngăiat, făcîndu-i bună nădejde de a-și putea căpăta iarăș domnia... și numai străjari au pus în Cetatea Ciceului, iară folosurile și veniturile Ciceului, toate le-au lăsat lui Petru și muerei lui, ca se trăiască din iale, pînă li se va îndrepta norocul. Ci Stefan (VII), cît au înțeles că Petru au căzut în mînile craiului Ioann, îndată au trimis soli la Soliman, cu rugare se poruncească ca pe Petru se i-l dea lui, că almintrilea Moldova nu va avea pace cu dînsul. Și în grabă s-au și cerut Petru, prin Soliman, dară Ioann, n-au vrut se-l dea pînă cînd n-au fost silit la aceaia, căci porfirății zicea că prin nedarea lui Petru, se vatămă maestatea împărătească; atunci încă prea bună mișlocire au găsit craiul Ioann pentru Petru Vodă, pentru că au respuns că el va trimite pe Petru în Țarigrad, dară nu ca pre un rob, ci ca pre solul său, ca de față să se îndrepte și, de va fi cu putință, se-și dobîndească și ertare, numai Soliman încă se-și arate mila sa spre cel umilit și la picioarele lui căzut. Nici s-au tras Soliman de la

---

[a] Petru Rareș a mers la Constantinopole ca să ceară scaunul Moldovei in luna iunie 1540.

cererea craiului Ioann.... Drept aceaia întărindu-și inimile amîndoi, Petru,
234 încărcat cu averile sale și împodobit cu solia craiului Ioann, / au mers în Țarigrad,[a] comîndat fiind lui Lufti-beiu mai mult decît celoralalți porfirați, căruia mai mari daruri îi dusese, ca se aibă mai puternic patron, cînd se va îndrepta. Datu-i-au doi mărgăritari atîta de mari, cît doao pere de rînd, carii se zicea a fi din prada, de la Griti luată, ca Rostani, fata lui Soliman, se-și facă cercei din ei, pre nunta sa. După ce au tras în partea sa, cu darurile, pre cei mai mari și i s-au îngăduit se între la Soliman, așa de înțelepțește au arătat pricinile războaelor, care le-au făcut, pricina lui Griti, viclenșugurile lui Stefan VII și ale boierilor și cădințele sale cele bătrîne în coantra polonilor, pentru otare, cît, după ce au gătat de a zice și s-au cerut ertare, tuturor li s-au părut că n-au fost vrednic de nenorocirea în carea căzuse..... Soliman nici l-au ertat, nici l-au osîndit de tot.... ci l-au sîrgunit în Pera sau Gálata, spre foarte mare folosul lui Petru; pentru că acolo, nebăgînd de samă turcii, se însoțea cu creștinii și cu nădejdea de a dobîndi iarăș domnia Moldovei, își stîmpăra năcazul sîrgunirei sale.“ Așișderea scrie Miron logofătul[2], carele scrie după aceaia tot acolo, așa: „Iară Stefan Vodă în țeară, în Moldova, mari și grele nevoi făcea cu dările, beților lăcuitori, și de la o vreme s-au arătat mare vărsătoriu de sînge, că fie pentru ce mică greșală, poruncea de-i omorea și încă de multe ori la masă chiemînd pre mulți, cu mîna sa îi omorea...... În zilele acestui Stefan (VII) Vodă, s-au întîmplat mare foamete în Moldova și în Ardeal; venind lăcuste foarte multe, au stricat toată roada pămîntului și urînd țeara pre Stefan Vodă, l-au poreclit Lăcustă Vodă.“

Pre cum se culege din împăciuirea craiului Ioann Zapolia cu Ferdinand I, carea o am adus la anul trecut, craiul Ioann făcuse vorbă mai nainte, să se căsătorească cu Isabélla, fata lui Sigismund I, craiului Poloniei, almintrelea pentru ce s-au zis în numita împăciuire, de vro cîteva ori: „Că, de i se va naște craiului Ioann fecior“? Vorba aceaia o au și plinit craiul Ioann, pentru că în anul acesta, 1539, în întîia zi a lui fevruarie, s-au și logodit cu Isabella, apoi în scurt o au adus în Ungaria și s-au și cununat cu dînsa, pre cum scriu Zermeghi[3] și Betlen[4]. Ci bucuria craiului Ioann nu îndelung au ținut, pentru că doi voivozi 235 ai Ardealului, Stefan/ Mailat și Emeric Baláșșa pre carele, după cum zic *Annalii secuenești*[5], numai în anul trecut îl dăduse soț lui Mailat, în 12 octomvrie din anul acesta, 1539, au trecut de la dînsul în partea craiului Ferdinand I și toate relele le-au pătrat asupra lui, măcar că avea pace cu Ferdinand. Pricina pentru carea au făcut aceasta voivozii, o spune Betlen[6], adecă: că Mailat au fost cerut prin cărți, de la Poarta turcească, se-l pună pre el craiu Ardealului și împăratul Soliman au trimis cărțile în mîna craiului Ioann, de-unde mare primeșdie aștepta pre Mailat, carea primeșdie o au încungiurat, trecînd în partea lui Ferdinand. Scrie Haner[7], că răzvrătirea o au făcut în Vinții-de-Gios, ci cum au putut fi aceasta, că Vinții-de-Gios, cum s-au zis la anul trecut, se dăduse lui Radul IX, domnului Valahiei; au doară și el s-au fost înțeles cu voevozii? ce nu iaste de a se crede.[a]

---

[a] De fapt, Ion Zapolya voia să-l prindă pe Petru Rareș pentru faptul că acesta fusese aliatul lui Ferdinand I. Petru Rareș a trimis pe ascuns scrisori la Constantinopole și, cu toate că sultanul a acceptat să-l primească, Zapolya nu i-a îngăduit lui Rareș să părăsească Ciceul decît după mai multe porunci pe care i le-a trimis sultanul.

Pacea de Petru VI făcută cu Tarnovschi, supt Hotin, despre carea am cuvîntat la anul trecut și se aduce de Doghiel[8], sună precum urmează: „Facem înștiințare tuturor și fieștecui, cărora se cuvine, că noi, rugați fiind de preanserinații craii, domnul Ferdinand al romanilor, sîngele nostru, și Ioann al Ungariei, cumnatul nostru, cei prea iubiți, măritului Ioann, comitului în Tarnóv, castellanului Cracoviei și Sandomiriei și căpitanului oștilor crăimei noastre, i-am dat putere deplin de a face pace cu măritul domnul Petru, voevodul Moldovei (nu Valahiei), carele au și făcut pace între noi și între numitul Petru, supt condițiile acestea:

«Ca să se țină, care s-au legat în pacea ce s-au fost făcut între preanserinații craii Poloniei, domnii Vladislav, moșul, și Cazimir, tatăl nostru, și între măriții Stefan și Bogdan, voevozii Moldovei, și între țerile amînduror părților.

Ca oamenii carii s-au prins pe vremea războiului, să se întoarcă cu toate averile sale.

Ca românii se nu se așeze în ținutul crăesc, cel dincolo de Nistru, fără de voia căpitanilor noștri sau a domnilor pămîntești.

---

[a] Ștefan Mailat și Emeric Balassa au încercat să transforme Transilvania într-un principat autonom. Ei au cerut încuviințarea sultanului, căruia îi promiteau un tribut de 12.000 de galbeni anual. În 1540, sultanul a primit propunerea lui Mailat.

Ca morile care le-au făcut în ţeara noastră, numai pînă atunci se le folosească voevodul, pînă cînd vom vrea noi sau următorii noştri.

Ca adunările pentru îndreptarea trebilor să se ţină după obiceiul cel bătrîn.

Ca făcătorii de reu, resvrătitorii, păgubitorii şi furii să se pedepsească după legi./

236 Ca pribegii se nu aibă scăpare şi apărare, ci să se întoarcă acelora de la carii au fugit.

Ca Pocuţia, precum au fost pururea, aşa se fie şi de-aci înainte, a noastră şi a următorilor noştri, propriă şi de moşiă.

Ca să se ţină de îmbe părţile, acelea care s-au însemnat în alte cărţi, despre facerea dreptăţei.

Ca în ţinutul nostru se fie judecători, căpitanul Cameneţului şi al Haliţiei, iară în Moldova, căpitanul Hotinului şi al Cernăuţului şi se judece după acelea care se vor pune în alte cărţi.

Ca neguţătorilor de îmbe părţile, se le fie slobodă neguţetorirea.

Ca se nu călătorească pre alte căi, fără numai pre căile cele bătrîne.

Ca se nu se pună alte otare între crăimea Poloniei şi între Moldova, fără numai cele bătrîne se remînă.

Ca toate, încă şi care nu sînt spuse aci, să se ţină nevătămate între crăimea noastră şi între Moldova, de îmbe părţile.

Cum că toate condiţiile acestea, le va ţinea nevătămate el şi următorii lui, Petru Vodă au jurat cu toţi boierii săi ş.c.»

Noi, drept aceaia, carii mult ne îngrozim de vărsarea sîngelui creştinesc, în graţia preanserinaţilor prinţilor celor mai sus numiţi, am îngăduit pacea carea cu atîta rîvnă o au poftit Petru Vodă şi toate cîte au legat cu dînsul, măritul Ioann, comitul în Tarnov ş.c. le-am întărit. Iară fiind că din nenorocire s-au întîmplat de, curînd după aceaia, în locul lui Petru, s-au făcut domn măritul domnul Stefan, voevodul Moldovei, şi acesta încă s-au rugat noao ca, supt condiţiile acelea, se întărim pacea cu el, noi, pentru inima cu carea sîntem spre cei ce dinpreună cu noi se închină lui Hs. celui răstignit, pre carii nu-i vrem se fie osebiţi, ci împreunaţi cu noi, priimim bucuroşi se făgăduim supt jurămînt, că noi cu următorii noştri vom ţinea pacea aceasta nevătămată cu măritul domnul Stefan Vodă şi cu următorii lui, carea o şi făgăduim, prin diplomatul acesta, care l-am pecetluit cu pecetea noastră şi pentru mai mare credință l-am și iscălit cu mîna noastră. Dat în Cracovia, în 20 fevruarie din anul 1539. Sigismund craiul, c.m.s."

Tocma atunci s-au dat diplomatul acesta, cînd acuma luase craiul
237 Ioann Zapolia pre Isabella. Eu nu înțeleg drept/ aceaia, cum numește mai nainte craiul Sigismund I pe craiul Ioann cumnat, și nu ginere, fiind Isabella, fata lui.

[1] Iovius, lib. 40, p. 470 seq. [2] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 43. [3] Zermegi, f. 413. [4] Volfg. Bethlen, f. 94 seqq. [5] Mss. *Annales Siculici* ad ann. 1538. [6] Bethlen, f. 99 seq. [7] Haner, *Reg. Hung.*, periodi 17, § 460. [8] Mathias Dogiel in *Cod dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 617.

Anul 1540. Craiul Ioann Zapolia ne mai putînd răbda reutățile, care le făcea voivozii Mailat și Balașșa în Ardeal, în 18 aprilie din anul 1540, precum scrie Betlen[1], au pornit din Buda cătră Ardeal, lăsîndu-și muierea greoae în Buda, și pe 23 aprilie au strîns seim în Turda, în care seim voivozii amîndoi fură judecați la moarte și Balașșa, carele se aflase de față în seim, lezne ș-au dobîndit grațiă de la craiul. Iară Mailat carele remăsese din seim, știindu-se vinovat, din porunca craiului s-au încungiurat în Cetatea Făgărașului, de Valentin Turcul, pre cum scrie Zermeghi[2].

După sfîrșitul seimului au mers craiul Ioann, în 28 maiu, în Bălgradul Ardealului, de unde, bolnav fiind de friguri și de amețire, în 21 iunie s-au dus, din sfatul doctorilor, în Sas-Șebeș; unde au început a se sîrgui pentru feciorul, despre carele avea nădejde că i se va naște și i-au pus tútori pe Petru Petrovit, frăția-sa, și pe Gheorghie Martinúsie sau Monahul, episcopul Orăzei-Mari, precum mărturisesc avtorii mai sus aduși și Șezéu[3].

Nădejdea craiului Ioann s-au și plinit, pentru că muierea lui, Isabella, în 7 iunie, au născut pre Ioann Sigismund, precum scriu Sigler[4], Betlen[5] și Bucolcer[6]. Auzind craiul Ioann de nașterea fiiului său, Ioann Sigismund, foarte s-au bucurat și luminat ospăț au dat, în carele fiind și el de față, mai greu s-au bolnăvit și au murit în Saș-Șebeș, în 21 iunie din anul 1540, în vîrstă de 50 sau 51 de ani, de unde s-au dus și s-au îngropat în Alba-Crăiască, precum scriu Nicolae Olahul[7] și Betlen[8].

După moartea craiului Ioann, așa scrie preavestitul Enghel[9]: „După moartea lui Ioann Zapolia, Mailat și Balașșa, în anul 1540, s-au

ales voivozi de ardeleni, și s-au trimis soli în Moldova și în Valahia,
pentru întărirea pretenșugului vecinesc, cum scrie Catona la pagina 1408.
La seimul Ardealului s-au arătat un sol turcesc carele au vestit pre
Mailat a fi voivod despre partea turcilor și că s-au poruncit voevozilor
din Moldova (lui Stefan VII) și din Valahia (lui Radul IX) se stea întru
238 ajutoriu lui Mailat."/ Şi bine scrie Enghel, pentru că însuş Stefan Mailat
se numește pre sine „Generariu-căpitan al crăimei Ardealului", în hrisovul său, cel de la Cornides[10], care l-au scris din Dej, sîmbătă, înaintea serbătorei sîntului Dimitrie din anul 1540, cătră universitățile nobililor din comitaturile Albei și a Cetăței-de-Baltă, în partea lui Gheorghie Apafi, cubiculariul său, în protiva Ecaterinei Monóștori, văduvei lui Nicolae Apafi, mumînei lui. Dară, care adeverat e ce scrie Verantie[11], că Mailat, prin mişlocirea lui Hierónim Laschi și a Radului IX, domnului muntenesc, au cercat la Poarta turcească, să se facă domn Ardealului, poți judeca dintru acelea, care le-am adus la anul trecut, din Betlen, despre dînsul.

Iară despre Stefan VII, domnul Moldovei, așa scrie Miron logofătul[12]: „Ci și boierii îl urise, pentru faptele lui de tyrănnie. Deci într-una de zile, o samă de boieri, Găneștii și Arbureștii, vorbiți la un loc spre cumplita moarte a stăpînului său, Stefan Vodă, .. aflîndu-l încă în pat odihnind, în Cetatea Sucevei, l-au omorit. Iară ațițetorii aceștii urite fapte au fost Mícul hătmanul și Trotușan logofătul............ Domnit-au acest Stefan Vodă, pre carele îl poreclesc Lăcustă Vodă, doi ani și trei luni. Iară după fapta cea rea ce au arătat Micul hătmanul și Trotușan logofătul dinpreună și cu alții carii era asemeni lor, cu toții au rădicat domn pre Alexandru ce-i zicea Cornea, carele pre acea vreme era portariu Cetăței Sucevei, iară mai nainte de acea deregătorie au fost șerb la Micul hătmanul, și după ce au rădicat domn pre Cornea, i-au schimbat numele și i-au zis Alexandru Vodă." Așișderea scriu despre uciderea lui Stefan VII, Iovie[13] și Iștvanfi[14], dară pe Cornea, amîndoi îl numesc Alexie și zic că au fost din semînță domnească și că din Podolia s-au chiemat la domnie, ba, ce e mai mult, Iștvanfi zice că Alexie au fost feciorul lui Elia, carele s-au tăiat la anul 1501, în Petricov.

Mai pre scurt și mai pre înțeles spune toată istoria aceasta, cartea cea cu mîna scrisă despre faptele supt craiul Sigismund I, din bibliotheca comitului Ossolínschi, carea se aduce de preavestitul Enghel[15] zicînd:

„După ce s-au fugărit și scos din Moldova (nu Valahia), voevodul Ioann Petru prin turc, s-au fost pus acolo iarăș prin turc, voevod nou, Stefan, carele era român de neam și fecior reposatului Bogdan Vodă (ci de după gard). Acela, fiind că crescînd în curtea turcului, prea tare trăgea spre 239 turci și mare parte din Moldova dăduse turcilor, s-au / omorit de români. Pre carele așa omorîndu-l moldovenii, ș-au ales șie domn pre un Alexandru. Pre Alexandru acesta, pentru că era leneș și nebăgătoriu de samă și de cei mai puternici pre cei mișei nu-i apăra, norodul l-au urgisit, și s-au lipit de Petru, voevodul cel mai dinnainte, carele îi apărase. Așa Alexandru temîndu-se de vînzare au fugit din Moldova, iară norodul, după ce s-au înturnat Petru, pre boieri și pre stăpînii săi i-au prins și i-au dat lui.“ Tot cartea aceasta zisese mai nainte că Petru VI au întrat în Suceava, în 22 fevruarie din anul 1541. Dară de fuga lui Alexandru III, alții nu scriu, ci zic că și el s-au omorit, cum vom vedea la anul viitoriu. Aci mă mir că nici unul dintre istorici înseamnă vremea, în carea s-au omorit Stefan VII, ci, după acelea, care s-au zis de mine la anul 1538, și de Miron la anul de-acum, în noemvrie au trebuit să se omoare.[a]

[1] Bethlen, f. 108. [2] Zermegi, f. 414. [3] Schesaeus, p. 4 seq. [4] Sigler, f. 69 seq. [5] Bethlen, f. 110. [6] Bucholcerus in *Indice chron.*, p. 553. [7] Nicolaus Olahus in *Chronico*, f. 40. [8] Volfg. Bethlen, f. 112 seqq. [9] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 216. [10] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 283. [11] Verantius apud Stephanum Katona, p. 1427. [12] Constans Miron in Ms. *Chronico Valachico*, cap. 43. [13] Iovius, lib. 40, p. 471. [14] Istvanfi, lib. 13. [15] Ms. *Codex Ossolinskianus* apud Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 185.

Anul 1541. „În anul de la Hs. (zice Miron logofătul) 1540 (nu 1538), Alexandru Vodă Cornea cu Micul hătmanul și cu Trotușan logofătul, înțelegînd că Petru Vodă Rareș se află în cinste la împărăția turcească, îndată au repezit la Ferdinand I, craiul unguresc, pre un Petru Rúben, ispravnicul Sibiiului, pre acele vremi, cu rugăminte de ajutoriu înprotiva lui Petru Vodă Rareș, carele acum aștepta căftan de domnie de la Poartă, arătînd că și în trecutele tîmpuri au avut domnii razăm de craii ungurești, asupra turcilor, și făgăduind că se vor închina[9] cu toată țeara crăimei

---

[a] Ștefan Lăcustă a fost omorît în luna decembrie, 1540. Alexandru Cornea a fost prins de Petru Rareș și decapitat în anul 1541, cînd Rareș a început cea de a doua domnie.

ungurești. Această poftă a lui Alexandru (III) Vodă, neputîndu-o plini
craiul Ferdinand I, pentru alte cuprinderi ale sale, și oblicindu-se lucrul
la împărăția turcească, Petru Vodă Rareș pre lezne și cu puțină chеltu-
ială au dobîndit a doaoa domnie în Moldova, de la împăratul Soliman II,
carele au trimis pre imbrohórul său cu mulțime de ianiceri și de călăreți
240 turcești, se ducă pe Petru Vodă în scaunul Țerei Moldovei. / Pornit-au
în 6 ianuarie din anul 1541, din Țarigrad cătră Drăștior și acolo trecînd
Dunărea, au venit la Brăila, de-unde se găta asupra lui Alexandru Vodă.
Iară boierii țerei înțelegînd de domnia lui Petru Vodă, au părăsit cu
toții pre betul Alexandru Vodă Cornea și au eșit întru întîmpinarea lui
Petru Vodă la Brăila, lăsînd pre Alexandru Vodă pe sama Micului hăt-
manului în cetatea noao și cu Trotușan logofătul și cu Petrașco și cu
Crasneș și cu Cozma. Mergînd boierii la Brăila, Petru Vodă i-au priimit
cu dragoste, ertîndu-le greșelele, cîte i-au fost arătat în domnia lui, cea
dintîiu. Și așa cu bucurie priimind pre domnul său, Petru Vodă, i-au
strigat de bine venit întru ani îndelungați și norociți. Iară pre Alexandru
(III sau Cornea) Vodă, l-au omorit boierii, carii remăsese cu el, nădej-
duind că dintru acea faptă, vor avea față la Petru Vodă. Iară Petru Vodă
cunoscîndu-i vicleni, după ce i-au eșit înainte la Galați, au poruncit
de le-au tăiat capetele, muncindu-i întîiu cu grele și cumplite chinuri.....
Iară acolo, la Galați, au pus Petru Vodă hătman pe Petru, feciorul lui
Vartic, carele au fost și părcălab de Suceava.“

Așișderea scriu Iovie[2], Iștvanfi[3] și Betlen[4].

De la Galați pornind Petru VI Vodă au agiuns la Suceava, în 22 fevruarie din anul 1541, cum s-au zis la anul trecut. De-acolo, precum scrie Miron logofătul[5]: „După ce s-au așezat al doilea rînd Petru (VI) Vodă la domnia țerei, trimis-au de au adus pre doamnă-sa, Elena, și pre fiii săi, Elia și Stefan, și pre fiica sa, Roxanda, de la Cetatea Ciceului și sosind la Suceava, în 25 maiu, le-au eșit Petru Vodă întru întîmpinare, cale de trei mile de la oraș, cu multă bucurie la adunarea lor.“

Aci bun loc va avea, ce scrie Dorotheu din Monemvasia[6], că în tîmpul acela s-au născut Stefan, feciorul lui Petru VI și s-au botezat de Anastasie, mitropolitul Moldovei, cînd au îmblat în Moldova, patriarhul Țarigradului, Ieremia II.

Annalii secuenești[7] pre scurt foarte multe lucruri ce se țin de anul acesta 1541, cuprind în sine, căci zic: „În 15 maiu din anul 1541, căpitanului Mailat i-am dat jóldoşi împrotiva oamenilor crăiesei Isabellei, ai cărora hodnogi au fost Valentin Petchi şi Franţisc Daniel.

La Ispas, în seimul ţerei, s-au ascultat solul împăratului Soliman, prin carele ni s-au poruncit ca se ţinem domn pre fiiul craiului Ioann şi se părăsim pre căpitanul Stefan Mailat./

241 În 27 iunie din anul 1541 au venit asupra noastră Petru (VI) Vodă cu moldovenii, Radul (IX) Vodă cu muntenii, vai! cum ne-au chinuit, cum ne-au robit cu turcii şi cum au ars ţeara! Ne-au jurat se fim credincioşi fiiului craiului Ioann şi pre Bornemisa Boldişár l-au pus căpitan, iară pre Mailat l-au dus cu sine.

Din seimul din Turda s-au rînduit soli la Buda şi, precum s-au fost întocmit ţeara cu voevozii româneşti în şese mii de florinţi, ca să se adune banii aceia, au aruncat dare.

În 8 septemvrie, împăratul turcesc au luat Buda şi partea Tisei-de-Gios pre sama fiiului craiului Ioann şi pre Valentin Turcul (Tőrők) l-au dus prins, iară pre crăiasa Isabella o au trimis în Lipova."

Annalii secueneşti destul de chiar vorbiră aci despre Stefan Mailat, tătuşi voiu mai aduce ce scriu şi alţi istorici, fiind că el au fost diaoş român, din seminţa celui ce au domnit în Valahia, la anul 1300, precum nu tăgăduieşte seminţa lui cea de-acuma, carea în destul de luminată treaptă înfloreşte în tîmpul, în carele scriu acestea, tocmai în seara cea mai de pre urmă a anului 1809. Aşadară scriu:

Preavestitul Enghel[8]: „Ci Mailat au remas credincios lui Ferdinand I, carea şi turcii o au priceput şi drept aceaia l-au prins în 19 iulie din anul 1541. Ahmet, başa din Nicopoiu, au avut poruncă se facă aceasta cu voevozii din Valahia şi Moldova."

Raihersdórfer[9]: „Din carea cetate (Braşăul se înţelege)[a], în anul 1541, Stefan Mailat, voivodul Ardealului, bărbatul cel viteaz, de turci şi de Petru, voevodul moldovenesc, cu viclenşug şi cu înşălăciune s-au scos şi s-au dus rob în Ţarigrad, unde pînă astăzi se ţine în amare legături." Aşişderea cuvîntă Iştvanfi[10] şi Iovie[11], numai cam pre larg. Iară *Annalii besericei din Braşău*[12] zic: „În anul 1541 măritul Stefan Mailat prinzindu-se prin doi voivozi vecini, supt pretest de pace, s-au dus în robia turcească și întru aceaia au și murit, în anul 1551. Stefan Catona[13] arată din Verantie, că românii dintru amîndoao țerile, cu prilejul acesta, au fost mers în Ardeal, la 60.000, și Petru VI au mers însuș, iară Radul IX ș-au trimis generarii săi.()

---

[a] Deşi pe faţă s-a arătat aliatul Porţii, pe ascuns Mailat sprijinea pe Ferdinand. În momentul în care ardelenii şi turcii au aflat acest lucru, Ştefan Mailat s-a închis în cetatea Făgăraşului, de unde avea să fie prins şi dus în captivitate în anul 1541.

---

242 [1] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 43. [2] Iovius in *Historia/ sui temporis*, lib. 40, p. 472. [3] Istvanfi, lib. 13. [4] Bethlen, f. 93. [5] Miron, l.c., cap. 44. [6] Dorotheus Monembasiae in *Synopsi historiarum*, p. 347. [7] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [8] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 216. [9] Reychersdorfer in sua *Transsylvania*, p. 575. [10] Istvanfi, lib. 14, p. 243. [11] Iovius, lib. 40, p. 462. [12] *Annales templi coronensis* ad h.a. [13] Stephanus Katona, tom. 2, in *Ferdinandum I*, p. 94.

Anul 1542. Precum scrie preavestitul Enghel[1], împăratul Soliman II au poruncit crăiesei Isabellei în anul de-acum, ca lui Petru VI, domnului Moldovei, pentru prinderea lui Mailat, se-i întoarcă cetățile Ciceului și a Cetăței-de-Baltă, care se luase de la el, în pribegia lui, ci porunca aceasta nu s-au plinit acum, de astă dată, cum vom vedea la anii viitori.

Iară Miron logofătul[2] scrie: „Vezînd multe și nepărăsite amestecuri în Ardeal, după moartea craiului Ioann Zapolia, sultanul Soliman de nou au trimis poruncă lui Petru Vodă Rareș, se meargă cu oști la Ardeal. Bucuros era Petru Vodă a lua de acelea porunci, căci tot nu uita strîmbătățile, ce cunoscuse la Cetatea Ciceului despre unguri și de nou au întrat Petru Vodă, de au prădat Ardealul și au ars pînă la Cetatea-de-Baltă, unde au șezut șese zile, făcînd multă strîmbătate și pagubă Ardealului și după prada aceaia s-au înturnat pe la Bistriță.“ Așișderea scrie preavestitul Enghel[3], numai cît zice că Petru VI pentru aceaia au fost trimis asupra Ardealului, ca se scoată acele 10.000 de galbeni, care le-au fost făgăduit pe an ardelenii lui Soliman II.

Iară *Annalii secuenești*[4] zic: „Tot în anul acesta au adus pe crăiasa Isabella în Ardeal. Petru Vodă încă au venit cu toată puterea sa și trecînd prin țeară, foarte multă pagubă au făcut, dară sculîndu-se țeara asupra lui, s-au întors.“

Aceasta s-au întîmplat la sfîrșitul anului 1542, cum zice preavestitul Enghel.

[1] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 186. [2] Constans Miron, cap. 44. [3] Engel,l.c. [4] *Annales Siculici* ad h.a.

Anul 1543. *Annalii secuenești*[1], după eșirea moldovenilor din Ardeal,
așa vorbesc: „În 15 ianuarie din anul 1543, Gheorghie Martinusie au
strins seim la Turda și de-acolo, în 25 ianuarie, l-au mutat la Murăș-
243 Oșorheiu, în carele ni s-au tîlcuit/ porunca împăratului Soliman II, că
el vrea se fie tutor fiiului craiului Ioann și drept aceaia țeara de el se
asculte.

În darea împărătească și ajutoriul crăiesei, am dat friptură de bou. Împăratul venind în Ungaria au luat multe cetăți, adecă: Peciul sau Cinci-Besericile, Strigonul și Alba-Crăiască. Am dat noi, secuii, fieștecarele cîte cincizeci de bani; fruntea secuilor au dat cîte doi boi, călăreții cîte un bou, dărăbanii cîte un florint.“

Mai frumoasă istoriă scrie Lazie[2] despre niște români și o parte a vistieriei de Dechéval ascunse supt albia Streiului, ceii neaflate de împăratul Traian, zicînd: „O parte a vistieriei aceștiia, mai nainte de opt ani (Lazie scriia în anul 1551), în numitul rîul Sargeției, pre care rîu românii îl chiamă Streiu, s-au aflat, prin întîmplarea aceasta: Mergea niște pescari români cu șeicile din Murăș în Streiu și legîndu-și luntrile de un trunchiu, au zărit că sclipește ceva în fundul apei; vrînd se scoată de supt apă aceaia ce sclipea, au scos o grămadă de galbeni. Îndemnîndu-se a cerca mai încolo, au dat de o boltiță zidită supt apă, carea se stricase prin rădăcinile lemnului și cercînd mai cu de-adinsul, au aflat și mai mulți galbeni, mai cu seamă de ai lui Lísimac, craiului Thrachiei, cu înscripțiă grecească; cum am înțeles din oameni vrednici de credință, la 400.000 de galbeni și mulți sloi de aur au aflat. Carii ducîndu-i acasă și împărțindu-i pescarii între sine, unii dintre dînșii au mers la Bălgradul Ardealului și întrebînd de argintari de cît preț ar fi aurul acela, s-au vestit lucrul și Gheorghie Monahul sau Martinusie carele, ca un tutor al fiiului craiului Ioann Zapolia, ocîrmuia Ardealul, au început a cerca după pescari. Au și luat multe mii de la unii pescari și multe mii au mai găsit în numita boltiță. Dară ceialalți pescari, prinzînd de veste, au încărcat vro cîteva carre și au trecut în Moldova.“

---

[1] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [2] Volfgangus Lazius, *De repl. Romana*, lib. 12, sectione 2, cap. 1.

Anul 1544. La anul 1496 s-au arătat din generariul Bauer și din Anonymul românesc, că Brăila o au supus episcopiei Buzeului, Radul, fiiul Radului V sau celui Mare, în anul 1544. Așadară Radul, fiiul Radului V, pre carele l-am fost numit la anul 1496, Radul VI, au fost Radul IX, carele s-au făcut domn Valahiei din Paisie, egumenul Argișului, cum s-au arătat la anii 1534 și 1536, carele pentru aceaia s-au fost călugărit, pentru că în anul 1508, n-au putut încăpea domn în locul tătîne-său, de Mihnea sau Mihail III Vodă./

244 Împăratul Soliman II, în anul 1542, poruncise crăiesei Isabellei, ca se întoarcă lui Petru VI, domnului Moldovei, cetățile Ciceului și cea de Baltă, dară Isabella n-au plinit porunca pînă în anul acesta, 1544, cînd iarăș au poruncit împăratul lui Gheorghie Martinusie sau Mónahul pentru întoarcerea cetăților acelora, precum arată Enghel[1]. Atunci neavînd încătrău mai șovîrca Isabella cu Martinusie au stricat Cetatea Ciceului și ținînd Cetatea-de-Baltă pentru sine, ținuturile lor le-au întors lui Petru. Căci zic *Annalii secuenești*: „Au stricat țeara Cetatea Ciceului, iară ținutul eii l-au dat voevodului din Moldova."

Zice Enghel[3], că Cetatea Ciceului, pentru aceaia o au stricat ardelenii, ca se nu aibă Petru VI cuib, de-unde jăfuia Ardealul, acuș acuș.

---

[1] Mss. *Annales Siculici*, ad. h. annum. [2] Engel in *Recentiore Hist. Moldaviae*, p. 186. [3] Engel, l.c.

Anul 1545. Petru VI, domnul Moldovei, precum arată preavestitul Enghel, din cartea cea cu mîna scrisă a comitului Ossolinschi[1], în anul 1545 trimesese soli la împăratul Moscoviei, se-i cumpere pei de sobol, șoimi și alte scumpeturi, pre sama împăratului turcesc. Au fost și căpătat solii lui Petru Vodă slobozenie de la amîndoi craii, adecă și de la Sigismund I și de la fiiul lui Sigismund, Avgust, se poată trece în Moscovia, ci consiliarii polonești i-au împedecat de la călătorie, nedîndu-le sălașuri și alte trebuincioase, care toate au făcut moldovenii cu solii polonești. Ba, ce e mai mult, întorcînd pre solii lui Petru Vodă din Vilna pînă în Clodua din Volhinia, i-au și jăfuit, precum poți vedea la preavestitul Enghel, pentru care fapte, mari lucruri s-au stîrnit după aceaia între poloni și între Petru VI, cum se va arăta la anul viitoriu.

Despre Valahia, acestea se aduc de Ioann Comnenul[2], vorbind el
despre mînăstirea S. Xenofónt din muntele Atho sau Sfetágoră: „Are
mînăstirea șepte pomelnice, unde se află zugrăviți acești boieri: Banul
Barbu, Danciul vornicul, Pîrvul și Radul. Cel dintîiu urzitoriu al mînă-
stirei au fost sîntul Xenofont, de la carele se și numește. După aceaia
în anul de la zidirea lumei 7053, o au înoit Duca vornicul și frate-său,
245 Radul, boierii Ungro-Vlahiei, carea stă supt apărarea / a tot puternicului
Dumnezeu și au zugrăvit frumos toată beserica. Mai pre urmă prealu-
minatul și preamăritul prințul Valahiei, Matheu vodă Bessarab, au zu-
grăvit toată narthéca și triclíniul, unde și el dinpreună cu doamna sa
iaste zugrăvit."

Anul 1546. Sigismund I, craiul Poloniei, au scris o epistolă din Cracovia, în 16 ianuarie din anul acesta, 1546, cătră Petru VI, domnul Moldovei, carea se aduce de preavestitul Enghel[1] din codicellul bibliothecei comitului Ossolinschi. În epistola aceasta, ce o au trimis craiul prin Iacob Vilamónschi, se jeluiește craiul că prea multe tîlhării fac moldovenii în Russia, căci mînă ciurzi de boi și stave de cai întregi, neguțătorii leșești încă se jăfuesc în Moldova. Pentru aceaia Petru Vodă Rareș se-i facă destul. Petru Vodă au oprit pre Iacob Vilamonschi la sine, și el încă s-au jăluit craiului pentru cele ce se întîmplase solilor săi și poftea îndestulare de la craiul; ci pînă a se așeza gîlceava între amîndoi, au murit Petru VI sau Rareș, în luna lui avgust din anul 1546. Pînă aci, din preavestitul Enghel.

Iară Miron logofătul scrie: „După ce s-au întors Petru (VI) Vodă din Ardeal (în anul 1542) spre țeara sa, au săvîrșit mînăstirea Probáta, carea iaste de dînsul zidită, pre apa Siretiului, despre apusul soarelui. Așișderea și mînăstirea Rașca au urzitu-o și mînăstirea ce-i zic Dobrovadul, la ținutul Vasluiului, au sevîrșit-o; și mînăstirea Cipriana au ziditu-o, carea mînăstire se află la ținutul Lăpușnei; și alte lucruri bune multe se află de dînsul făcute în Moldova, baș cum iaste și la episcopia de la Roman și la mitropolia de la Suceava și la mînăstirea de Suceava.

---

[1] *Codex Ossolinskianus* apud Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 188. [2] Ioannes Comnenus apud Montfauconium in *Palaeographia*, p. 494.

Așișderea și beserici sînt vro cîteva zidite de Petru Vodă, cum e în Hîrlău, în Bae. Semăna bine a fi fecior lui Stefan celui Bun, așa era isteț la fire spre războae, la judecăți blînd și dirept. Statul lui era cuvios și gata la cuvînt. Fiind anii de la facerea lumei 7054, amù îmbătrînit Petru Vodă și cu boală grea adaosă către bătrînețele sale, ș-au dat detoria cea de obște și s-au astrucat în mînăstirea Probata, cea de dînsul făcută." /

246 Apoi scrie tot acelaș Miron[3]: „După moartea lui Petru Vodă Rareș au rădicat boierii, domn Moldovei pre Iliaș, fiiul lui cel mai mare, ... carele se părea boierilor și țerei a fi blînd și milostiv, ci pre urmă s-au arătat ca și lupul cel îmbrăcat cu pielea oei. La anul 7054, în 3 septemvrie, au stătut Iliaș Vodă la domnie." Din fățernicia carea au arătat Elia II la începutul domniei sale, s-au întîmplat de așa au scris Reihersdorfer[4] despre dînsul: „Elia, după ce au urmat tătîne-său, Petru, se zice că cu noroc, mare înțelepciune, liniște și milă ocîrmuiește pre supușii săi."

Sigismund I, craiul Poloniei, auzind de moartea lui Petru VI și vezînd că Iacob Vilamonschi nu se întoarnă, au scris către divanul Moldovei, *ad palatinatus Moldaviae consiliarios*, epistola ce se ține în bibliotheca comitului Ossolinschi. Se aduce de preavestitul Enghel[5] și sună așa:

„Generozilor, noao adeverat iubiților! Au venit la noi vestea despre moartea măritului domnului Petru, voevodului Moldovei (nu Valahiei), vecinului noao adeverat iubit, pentru carea, după omenire, ne-am supărat, și măcar că gîndim că voi țineți aminte legăturile, în care au jurat noao Moldova și împrotiva cărora așa delung se ține acolo solul nostru, tătuși am judecat ca acelea se vi le aducem aminte. Pre carii vă dojenim ca se vă siliți să se sloboadă solul și pentru ce s-au fost și trimis, să se țină adunare în marginea crăimei noastre și a palatinatului Moldovei, în carea adunare vătămările de împrumut și strîmbătățile să se poată îndrepta. Noi mai nainte am poruncit ca commissarii noștri, pre zioa nașterei Prea curatei Mariei, se meargă în Cameneț și acolo se aștepte pre cei ce se vor trimite din Moldova. Pre carii, ce veți face, cît mai curînd se-i înștiințați. Celealalte va spune acela carele va da epistola aceasta, căruia se-i credeți deplin; căci veți face lucru plăcut noao. Dat în Cracovia, în 12 septemvrie, 1546."

Încă nu priimisă divanul din Moldova epistola aceasta și Elia II scrisese, precum arată preavestitul Enghel[6], tot din cartea cea cu mîna scrisă a comitului Osselinschi, craiului Sigismund I, despre înălţarea sa la domnia Moldovei şi despre slobozirea lui Iacob Vilamonschi, şi ceruse şi el ca să se ţină adunarea, despre carea scrie craiul la divan, ci din adunarea aceaia mai că nemica au fost, pentru că în 9 dechemvrie din anul acesta, 1546, din Iaşi iarăş au scris Elia la craiul jăluindu-se, la carea jalbă, aşa respunde craiul Sigismund I lui Elia:/

247 „Mărite doamne, noao adeverat iubite! Avram Banilóvschi scriitoriul, ne-au dat cartea serenitatei-voastre, în carea tare vă jăluiţi că iaste unul, carele făcîndu-se fecior de vodă şi culegînd mare oaste din crăimea noastră, au năvălit în Moldova şi prea reu au prădat vro cîteva sate şi cînd au cerut serenitatea-voastră de la prefectii noştri, ca se silească pre aceia carii au făcut paguba, se o întoarcă, prefectii noştri n-au băgat în samă pofta aceaia şi vă îndoiţi, oare că cu voia noastră s-au pătrat pagubele acelea. Cereţi după aceaia de la noi, din cădinţa legăturilor, care scrieţi că vreţi se le ţineţi, ca se poruncim prefectilor noştri, celor din margini, se prindă pre cel ce se numeşte fecior de vodă şi pre soţii lui şi se-i dea în mîna serenitatei-voastre şi să se plătească pagubele făcute. Care, de nu se vor face de noi, se va jălui preaputernicului împăratului turcesc şi ce va porunci el, aceaia va face. Mai pre urmă poftiţi de la noi se credem solului serenitatei-voastre, acelea care le va spune cu gura. Noi am crezut... dară mai multe n-am spus, de cîte se cuprindea în epistolă. Îndoiala o puneţi de o parte; noi totdeauna .. am ţinut legăturile .. şi împăratul turcesc încă nu va pofti alta de la noi, fără numai ce sîntem detori din legătură.. în carea apriat iaste scris: «Ca, pre cel ce va fugi din Moldova în crăimea noastră şi ar vrea se facă pagubă din ţinuturile noastre în Moldova, se nu-l suferim în ţinuturile noastre...» Prefectilor noştri din margini asemenea vom porunci..... Dat în Cracovia, în 31 dechemvrie din anul 1546.“ Pagubă că nu se şti cine au fost cel ce se numea pre sine fecior de domn şi se sculase asupra lui Elia II.[a]

Despre Valahia aşa scriu: *întîiu,* Anonymul românesc[7]: „Mircea Vodă Ciobanul, leat 1546. Acesta iaste fecior Mircei Vodă Dracei. El au tăiat mulţi boieri, între carii au tăiat şi pre Coadă vornicul. Acest numit vornic au orînduit de s-au pus otar la Brăila, la Giurgi, la Turn, cînd le-au luat turcii de la Ţeara Românească, supt stăpînirea lor şi cu un ban mare. Drept aceaia se numesc otarele acestor locuri: Pînă în Drumul Banului. Iară o samă de boieri au fugit și făcînd oaste, au rădicat domn pre un Radul Vodă Ilie. Acest Mircea Vodă au făcut beserica Ghiced din București. Au domnit 7 ani.

---

[a] Unii istorici presupun că era vorba de viitorul domn, Alexandru Lăpuşneanu.

Radul Vodă Ilie, leat 1553. Au domnit an 1 și o gimătate și venind Mircea Vodă l-au scos.

Mircea Vodă cu a doaoa domniă sau Mircea Vodă III, pentrucă au stătut trei Mirci Vodă: unul Mircea cel Bătrîn, altul Mircea Vodă Ciobanul și altul Mircea Vodă cel Tiner./ 248 Și la letopiseț se numește acest Mircea Vodă, carele au scos pre Radul Vodă, cel Tiner sau Ciobanul cu a doaoa domnie. Au domnit an 1."

Apoi preavestitul Enghel [8]: „Mircea au domnit de la anul 1546 pînă la anul 1554. Hronica lui Filștih apriat zice că el s-au pus domn de împăratul turcesc și că au domnit ani 8, luni 6. După *Breviariul hronologicesc* au fost feciorul lui Mihnea (sau Mihail III) Vodă. Timon [9] îl numește și Alexandru, schimbîndu-i numele. Radul (IX) n-au murit, ci s-au măzălit prin turci și au fugit în Ardeal."[a]

Ci preavestitul Enghel se împrotivește aci cuvintelor sale, care le-am adus eu la anul 1536 despre Radul IX sau Paisie, măcar că bine zice aci, că Radul IX n-au murit, ci au fugit în Ardeal, de frica lui Mircea Vodă, pentru că așa scrie și Natéle comitul, cum vom vedea la anul 1552.[b] Și așa nu iaste adeverat că Radul Ilie ar fi domnit la anul 1553, pentru că atunci au domnit iarăș Radul al noaălea sau Paisie, carele, poate după domnia aceasta, s-au dus în Palestina, cum scrisese preavestitul Enghel, la anul 1536.[c]

Mai încîlcit lucru ni se vede a fi, a gîci al cui fecior iaste Mircea Vodă acesta[d], carele au scos din domniă pre Radul IX; căci de iaste feciorul lui Mircea Vodă, cum zice Anonymul românesc în sireaoa domnilor muntenești nu iaste III, cu acest nume, ci IV, nici iaste Ciobanul, pentru că Mircea Ciobanul au fost III şi el au fost feciorul lui Mihnea sau Mihail III, cum s-au arătat la anul 1511. Eu zic cu *Breviariul hronologicesc* că el iaste Mircea III Ciobanul, feciorul Mihnei, carele fugărindu-se de Vlăduţ Vodă sau Vladislav VII, în anul 1511 au mers în Ţarigrad; pentru că şi Reihersdorfer[10], carele scriia în anul 1550, aşa scrie despre dînsul: „Iară în Ţeara Muntenească nu de mult s-au pus de împăratul turcesc iarăş domn, oarecare Mircea, carele, precum zic, mai mulţi ani au zăbăvit la Poarta turcească, după ce au perit Vlad Vodă, domnul ţerei aceştiia. Despre Mircea acesta, zic că pre toţi domnii cei dinnaintea lui întrecea cu cruzimea şi tyrănnia sa." Iată că Mircea s-au pus domn după Vladislav VII, cu carele au avut războiu în anul 1511, nu îndată, ci după mulţi ani, adecă după 35 de ani; nici te mira, pentru că atunci, cînd s-au bătut cu Vladislav VII era încă tiner, cum poţi culege din cele ce am scris la anul 1510, care fiind aşa, Mircea II Ciobanul, în anul acesta, au domnit a doaoa oară în Valahia, nu întîiaş dată, cum vrea Anonymul nostru mai în sus.[a]

---

[a] Toate izvoarele folosite de Șincai socotesc anul 1546 ca anul de început al domniei lui Mircea Ciobanul. Însă Mircea Ciobanul a fost ales domn în luna ianuarie 1545 și intră în București la 17 martie, deci a început să domnească cu un an mai devreme.

[b] Mircea Ciobanul nu figurează printre pretendenții care încercau să-l răstoarne pe Radu Paisie. La 1536, așa cum am mai arătat, a încercat să se facă domn Drăghici al lui Danciu Gogoașă.

[c] În anul 1552 Radu Ilie vine din Transilvania și reușește să-l alunge pe Mircea Ciobanul, după lupta de la Mănești, din 16 noiembrie. Radu Ilie se menține în scaun numai cîteva luni, pentru că în mai 1553 se refugiase la Brașov. Radu Paisie a fost surghiunit încă din anul 1545 în Egipt, unde a și murit.

[d] Mircea Ciobanul era feciorul lui Radu cel Mare.

Preavestitul Enghel[11] încă aşa scrie despre Mircea III Ciobanul: „Toţi istoricii se nărăvesc despre tyrănnia lui. De-abea au domnit doao septămîni şi au tăiat pre vro cîţiva boieri, adecă pre Coadă vornicul, **249** pre Radul/ comissul, fratele lui Coadă, pre Dragul stolnicul, pre Stroia spătariul şi pre Vintila comissul. Pre boierii cei bogaţi i-au stors. O parte dintre ei au scăpat în Ardeal. Tătuşi au făcut o beserică în Bucureşti, ce se chiamă Ghiced."[b]

Şi aceasta înseamnă preavestitul Enghel[12], că îndată după măzălirea lui Radul IX, au luat Vinţii-de-Gios, carii i-au fost căpătat în anul 1538 de la el Gheorghie Martinusie sau Monahul, despre carele zic *Annalii secueneşti*[13]: „Crăiasa Isabella au adus cu sine pe Petru Petrovici cu sîrbii, ca se poată scoate din Ardeal pre Gheorghie Monahul, ci Gheorghie Monahul luînd pre secui cu sine, au năvălit preste ei în Bălgradul Ardealului şi de-acolo au slobozit pre sîrbi." La atîta venise acuma popa, de nu mult gîndea cu crăiasa.

[1] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 187. [2] Constans Miron in ms. *Chron. Valachico*, cap. 44. [3] Idem Miron, cap. 45. [4] Reychersdorfer in *Chronographia Moldaviae*, p. 585.

---

[a] Şincai încearcă să-l identifice pe Mircea Ciobanul cu Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău. Între cei doi Mircea nu este însă nici o legătură.

[b] Mircea Ciobanul a ridicat în Bucureşti biserica domnească de la Curtea-Veche

[5] Engel, l.c., p. 188. [6] Idem Engel, l.c., p. 189. [7] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [8] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 216. [9] Timon in *Hungaria nova*, cap. 16. [10] Reychersdorfer, l.c. [11] Engel, l.c., p. 217. [12] Idem Engel, l.c., p. 216. [13] Mss. *Annales Siculici* ad h.a.

Anul 1548. În anul acesta au dat Ferdinand I, diplomatul cel vestit, despre carele am cuvîntat la anii trecuţi, lui Nicolae Olahul. Din diplomatul acesta mai multe se pot culege, ce mult luminează istoria; drept aceaia eu îl voiu întoarce pre românie, tocma cum s-au typărit de Cólar la sfîrşitul cărţilor aceluiaş Nicolae Olahul[1], carele întorcîndu-se pre românie, sună aşa:

„Ferdinand, din mila lui Dumnezeu craiul romanilor, Ungariei ş.c. Credinciosului, noao adeverat iubit, preacinstitului Nicolae Olahul, episcopului Agriei, consiliariului şi cancellariului (logofătului) nostru dinlăuntru, sînătate şi îmulţirea graţiei şi a bunei voinţei noastre, poftim! Ce atîta au plăcut mai marilor noştri, dumnezeeştilor împăraţilor şi crailor, carii cu prea mari lucruri în războae şi pace pătrate ne-au împodobit pre noi, ca pururea mai mult iubiţi decît temuţi se fie, aceaia preste măsură o voim şi noi, au firea aducîndu-ne la aceaia, au din esperienţie ştiind că acelea sînt proptelele cele adeverate, care vin din inimile oamenilor, celea cu milă şi cu dărnicie adunate şi măcar că ne silim, în cît putem, tuturora a face bine, tătuşi mai bucuroşi ne plecăm a face bine acelora carii întrec pre alţii cu vîrtuţile şi cu naşterea şi carii fiindcă sînt de aşa, din zi în zi se silesc ca cu credinţă de pururea, cu grijă, cu sîrguinţă, / 250 cu strădanie şi cu deşteptare se ne placă noao. În carea treaptă, cu cît eşti mai înalt, o Nicolae! cu atîta sîntem mai gata a te încărca pre tine, cu toate podoabele, pentru că:

În cît iaste pentru neamul tău, aşa ne-am înştiinţat prin spunerea vrednică de credinţă a unor credincioşi ai noştri, că tu te-ai prăsit din cei mai bătrîni prinţi ai neamului românesc, avînd tată pe Stefan Olahul, bărbatul cel zdravăn, pre al căruia tîmp era încă unii din familia ta, prinţi Dachiei munteneşti, ce iaste acuma patria românilor. Căci pentru aceaia nu s-au făcut tatăl tău prinţ, pentru că inima lui se îngrozise de sfezile cele sumeţe şi mai vrea odihna şi securitatea. Drept aceaia după ce ar fi eşit din patria sa, pe vremea preanserinatului craiului Matiaş, pentru cruzimea şi tyrănnia voevodului Dracula, adecă a rudeniei sale, carele era atunci prinț muntenesc, nici prin bună voința țerenilor săi, carii cu rîvnă poftea întumarea lui, nici prin îndemnul și ajutoriul numitului reposatului preanserinatului craiului Matiaș, s-au putut aduce ca se sufere să se pună în scaunul moșilor săi, ci au mai voit bărbatul blînd și înțelept, a remînea la vecinii din Ardeal, la carii numai pribeag a fi se credea, și cu odihnă a trăi privat, de cît a fi prinț cu primeșdie. Tătuși cu cinste au trăit el în Ardeal, precum se cuvenea vîrtuților lui și așa au purtat deregătoriile, lui încredințate, cît se zice că în viața lui, toți s-au minunat de el, după moarte toți l-au dorit.

Frumoase laude sînt acestea, ce se spun de urzirea și neamul tău, care tu, ca un rîvnitoriu al vîrtuților părintești, ți-ai băgat în cap, din pruncie, nu numai a le ținea în familiă, ci a le și spori. Pentru că ai venit în curtea preanserinatului reposatului craiului Vladislav, socrului nostru celui prea iubit și aci, și cu sîrguința ta, și cu însoțirea și traiul cu oamenii preaprocopsiți, aceaia laudă de învățătură, de vîrtute și de sîrguință, ca și o făclie ți-ai cîștigat, cît fiiul și următoriul lui, preanserinatul prințul și craiul Ludovic și preanserinata muierea lui, crăiasa Maria, preaiubită sora noastră, te-au priimit în numerul secretarilor și consiliarilor săi. Și după ce așa aducînd cu sine nenorocirea aceluiaș slăvit craiu Ludovic, cumnatului nostru de pe soră, cel prea iubit, pentru credință
251 și pentru patrie bătîndu-se / cu turcii, protivnicii cei de pururea ai numelui creștinesc, ar fi căzut vitezește în cîmpul de la Mohaci și în îngrozirea aceaia toți ar fi fugit care încătrău, tu, pre numita sora noastră, carea era prea greu detunată de prea amara căderea bărbatului său și mai dessuflețită, o ai urmat așa de bucuros și o ai cinstit, cît cea mai mare laudă de credincioșire, de tărie și de stătornicie ai căpătat, de carea fiind noi porniți după aceaia, cînd ne-am încoronat craiu Ungariei, te-am făcut ecclesiarh besericei din Alba-Crăiască și te-am numerat în rîndul secretarilor și consiliarilor noștri.

Iară precum au fost credincioșirea ta, neclătită cătră numita preanserinata crăiasa Maria, așa au fost și bunăvoința eii, tocma nentunecată spre tine, căci ducîndu-se din Ungaria, numai pre tine unul te-au ales dintre toți ungurii, de te-au dus din vederea sodómurilor și a mișălătăților celor din lăuntru, cu sine în Belgiu, în slujba sa, cînd s-au chiemat de avgustul împăratul Carol V, domnul și prea iubit fratele nostru, la ocîrmuirea mai multor țeri, și te-au avut mărturie și ajutoriu năcazurilor și grijelor eii, celor mai dinnainte. Iară în Belgiu așa te-ai purtat, cît pre tine, nemernicul, toți te-au iubit și cinstit, și cei mai mari și cei mai mici oameni. Oamenii cei învățați s-au mirat de mare învățătura ta, de știința limbilor grecești și lătinești și de îndămînarea de a scrie și orătorește și poeticește.

Și numita preanserinata sora noastră, nu fără de pricină au îngăduit ție se te depărtezi de curtea eii, tătuși îndemnată de mărimea trebilor, care le avea cu noi și nu cuteza a le încredința altuia, te-au trimis sol la noi, în carea vreme, fiind că au fost op se remîni mai îndelung în curtea noastră, noi socotind și credincioșirea ta, carea o ai arătat numitei doamnei crăiesei în cele mai mari lucruri și primeșdii și sîrguința, evlavia, învățătura, înțelepciunea și îndămînarea ta la toate, care în toate faptele tale strălucea, pre tine te-am făcut de odată și episcop Zagrábiei și cancellariu noao, bucurîndu-se și întărind lucrul și preaiubita sora noastră.

Iară tu, cît de bine te-ai purtat în deregătoriile acestea și de cîtă bună voință a noastră te-ai făcut vrednic, de-acolo încă destul se vede, 252 că noi aceaia cinste am dat ție,/ carea craii nu o dau altora, fără numai celor ce sînt din sîngele lor sau sînt de neam și deregătorie prea mare, adecă că te-am voit nănaș preaiubitei fiicei noastre, Ioannei, ceii mai pre urmă născute, ca se o ții supt apa din botez, ca legat fiind cu cumetria aceasta, preaiubiților pruncilor noștri încă aceaia credincioșire și dragoste se li-o arăți, carea o ai arătat noao și preaiubitei muerei noastre, prenserinatei reposatei crăiesei Annei, despre carea știm că iarăș au fost cu prea bună voință cătră tine, pururea. Carea, cum că o vei face cu osîrdie, ai arătat cu fapta în prea mari lucruri și primeșdii.

Pentru că mergînd noi din Bohemia la războiul din Saxonia ca se ne împreunăm cu avgustul împăratul, domnul și fratele nostru, ca se domolim pre răsvrătitorii și protivnicii lui și ai noștri, se desrădăcinăm sectele cele veninoase ale ereticilor și se stîngem tăciunii războiului din Germania, pretutindenea ai fost de față și așa te-ai purtat înaintea numitului domnului împărat, înaintea noastră și înaintea prea iubiților fiilor noștri, a preanserinaților prinților, arhipovățuitorilor Austriei, Maximilian și Ferdinand, dintre carii unul povățuia oștile împărătești, celalalt ale noastre, precum s-au cuvenit unui bărbat sîrguitoriu, bun și credincios. Cu aceaiaș sîrguință ai fost și în așezarea rescoalelor din Bohemia, după sfîrșitul cel norocos al harțului din Saxonia.

Drept aceaia, după ce am învins pe vrăjmașii noștri, am împăcat Germania și ne-am înturnat în Ungaria, pre tine, din scaunul episcopiei Zagrabiei, în carele cu prea mare laudă ai șezut, te-am mutat la episcopia din Agria, carea se cinstește îndată după mitropolia țerei, socotind că după vremile acelea, se cuvine vîrtutei și tăriei tale, ca, precum ai fost părtaș strădaniei noastre, așa se aibi ceva nou folos și din biruințele noastre, pînă cînd te vom putea împodobi și încărca cu mai bogată grația noastră, carea totdeauna o vei avea de la noi.

Dară că nu numai în tine, ci și în familia ta și în remășițele tale se custe semnul dragostei noastre, ceii spre tine, noi, din osebită grația noastră, și din voită plecarea inimei noastre: întîiu, pre tine, Nicolae Olahul, carele ai avut tată pre Stefan Olahul, mumă pre Vîrvára Ceásar **253** și, prin tine, pre feciorii fratelui tău / celui dulce și reposat, Matheu (carele pînă cînd au trăit, precum se spune noao, ca un bărbat mărit, cu cinste au purtat judecatul crăesc al Orăștiei și prefectura sărilor din Ardeal), pre Thoma și Mihail și pre fiica Anna Olahii, așișderea pre sororile tale cele dulci și pre bărbații lor, adecă pre Úrsula, carea acuma e măritată după Gheorghie Bona și pre Elena, carea are bărbat pre Nicolae Óloz, și pre feciorii Ursulei, pre Nicolae Ceazar, pre carele îl are din bărbatul cel dintîiu, Cristófor Ceazar, și pre Gheorghie Bona, carele are tată pre Gheorghie Bona, pre tine adecă, Nicolae! și, prin tine, pre numitele tale surori, cu bărbații lor, pre nepoții tăi pre toți și fieștecare prunc al lor și pre toți și pre toate, carii și care se vor naște pre lege dintrînșii și dintrînsele, vă întărim și, cît iaste op, cu puterea crăiască, carea o avem din mila lui Dumnezeu craiul romanilor, al Ungariei, al Bohemiei ș.c. cu noao boerie vă dăruim și prin dăruire noao vă dăm toate podoabele, privilegiurile, slobozeniile, scutințele și cădințele cele strămoșești, ale voastre și ale boerimei nemțești, care le-ai priimit tu de la numiții strămoșii tăi și cu care trăesc și se folosesc și alți nobili din sîntă împărăția romanilor și din crăimile Ungariei, Bohemiei și altor țeri ale noastre, de la a patra semînță și despre tată și despre mumă născuți, și vrem ca nobili ca aceștea se vă zică, numească și aibă pururea toți și fieștecare, măcar de ce condiție, înălțime, stat, treaptă și deregătorie vor fi."

Aci apoi scrie țimiriul care l-au dat familiei lui Nicolae Olahul, cu asemănare la vîrtuțile lui. După aceaia iarăș zice: „Așa sînt începuturile tuturor neamurilor celor prea lăudate, întru carii românii, neamul tău, nu sînt cei mai de pre urmă, despre carii se ști că sînt prăsiți din Roma, doamna și stăpîna împărățiilor, și s-au așezat într-o parte a Dachiei ceii prea bogate, carea se zice Țeara Muntenească sau Valahia, ca se apere ținutul romanilor de năvălirile protivnicilor din vecini, de-unde acuma încă români se chiamă în limba sa. Unicornul (din țimiriu) drept 254 aceaia însemnă nobilitatea neamului și de odată și/ istețimea, căci ce iaste asprime în feară, în om aceaia iaste tărime, de carea e vestită vița românească, maica generarilor celor mai vestiți, dintre carii iaste și Ioann Huniadi, tatăl marelui craiului Matiaș și cei de pre tîmpul lui mai mari ai tăi."

După ce au înșirat aci, unde și cum să se folosească cu țimiriul, zice: „Așa dară nici unui om se-i fie slobod a călca decretul acesta, sau, de l-ar călca cineva, se știe că mînia noastră o va simți și va plăti o sută și zece marce de aur curat, gimătate fiscului nostru și gimătate celui ce va fi vătămat. Ba, ce e mai mult, toate acestea le dăm, dăruim și orînduim prin acestea, care sînt întărite cu înduplicata pecetea noastră. Dat în Poșon, prin mînile preacinstitului în Hs. părintelui și domnului Petru de Varda, arhiepiscopului Strigonului ș.c., în anul Domnului 1548, al crăimilor noastre, a romanilor 18, a celoralalte 22, în 23 noemvrie." Acesta e diplomatul cel vestit.

Iară preavestitul Enghel[2] scria la anul acesta, precum urmează: „După doi ani (zice hronica lui Filștih, și aceasta au fost în anul 1548), au venit boierii cei pribegi din Ardeal cu oaste și s-au bătut cu Mircea Vodă (III) la satul Périș, unde au învins Mircea Vodă și mulți boieri au căzut; pentru pildă au căzut vistiariul Udriște și banul Theodosie, și așa s-au întărit Mircea Vodă în domnie.

---

[1] Kollar ad calcem operis Nicolai Olahi, *Hungaria et Attila*, p. 228 seqq. [2] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 217.

Anul 1550. Istoria anului de-acum, *Annalii besericei din Brașău*[1] așa o spun: „În anul 1550 Elia, voevodul Moldovei, cu turcii au năvălit în secuime." Cevaș mai pre larg vorbesc despre aceasta *Annalii secuenești*[2], cînd zic: „În anul acela, doamna crăiasa au pornit pre turci, și bașa

din Buda au venit pînă la Ilia, din gios de Deva. Atunci au intrat în
255 Ardeal / și muntenii, dară i-au bătut, și bașa din Buda au fugit.

De cătră Tălmaci au venit în Haroșsec, Elia, voevodul Moldovei, și acolo mult au ars, prădat și robit și luînd Hermánul și Prasmáriul, multă groază au făcut. În războiul acesta au perit Stefan Șandor, supt Négreș și așa s-au înturnat românii în Cic." Așișderea scrie Iștvanfi[3].

Dară mai chiar vorbește preavestitul Enghel[4] scriind: „În anul 1550 iarăș vine înainte, în istoria Ardealului, Mircea III, domnul muntenesc. Adecă în anul acela s-au rădicat Gheorghie Martinusie sau Monahul și au încungiurat, în Bălgradul Ardealului, pe crăiasa Isabella și pre feciorul eii, Ioann Sigismund și pe ministrul lor, Petru Petrovici. Turcii s-au gătit se-i sloboadă pre ei din închiderea aceaia și Cassán, bașă din Buda, au luat poruncă se facă aceasta. Planul au fost făcut ca turcii se năvălească din Banat; moldovenii se vină pre la Brașău și Sibiiu, iară muntenii se treacă pre la Turnul Roșu și așa strîngîndu-se cu toții la Sas-Șebeș, de-acolo se meargă întru ajutoriu celor încungiurați și închiși. Ci Gheorghie Martinusie au făcut alt plan împrotiva acestuia, căci dintîiu au bătut pre moldoveni, la Murăș-Oșorheiu, dară așa cît moldovenii n-au simțit perderea lor, pentru că întorcîndu-se au prădat secuimea (și Țeara Bîrsei, după Iștvanfi), carea mai mult au fost decît de ar fi învins ei mai nainte. După aceaia asupra muntenilor, la Turnul Roșu, pre Ioann Chéndefi și pre Ladislav Udénfi (cum scrie Iștvanfi, nu pre Ioann Chemeni și Chendefi) au trimis Martinusie; ci muntenii înțelegînd de întoarcerea moldovenilor, ei încă s-au înturnat. Oastea turcească ce sta la Deva, încă s-au tras înapoi și cei din Bălgrad au remas acolo închiși."

În note apoi zice tot acelaș Enghel[2]: „Volfgáng Betlen zice că întorcîndu-se muntenii, li s-au dat o bătae, în carea au picat 5.000 de munteni." Ci cum poate fi aceasta? cînd muntenii, după cum scrie Iștvanfi[5], n-au fost mai mulți, fără numai 4.500? de unde se vede că greșește Betlen dinpreună cu preavestitul Enghel.

---

[1] *Annales templi coronensis* ad h.a. [2] Mss. *Annales Siculici* ad hunc annum. [3] Istvanfi, lib. 16, p. 295 et lib. 17, p. 322. [4] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 217. [5] Istvanfi, lib. 16, p. 295.

Anul 1551. Gheorghie Martinusie sau Monahul, episcopul cel lătinesc al Orăzei-Mari, credinciosul cel fățearnic al craiului Ioann Zapolia și tútorul cel crud al lui Ioann Sigismund, fiiului crăesc, uitîndu-și de detoria 256 cea popească, încă în anul trecut se sculase asupra clientului / său, Ioann Sigismund, și a mîne-sa, crăiesei Isabellei, și începuse a se înțelege cu craiul Ferdinand I în vînzarea Ardealului, carea o au și săvîrșit în anul de-acum, căci zic *Annalii secuenești*[1]: „În dumineca după Preasînta Troiță, Gheorghie Monahul au încungiurat iarăș Bălgradul și după 12 zile l-au și luat, dîndu-i-l Frantisc Horvat. Acuma au adus în țeară pre Ioann Baptísta Castáld cu nemții și șpaniolii. Crăiasa Isabella în Cluș-Mînăștur, au dat țeara craiului romanilor și o au deslegat de credincioșirea cu carea era datoare fiiului său. Spre mai mare mărturie a lucrului, pre Anna, fata craiului romanilor, o au făgăduit muiere craiului Ioann Sigismund. După aceaia crăiasa Isabella au eșit din Ardeal dinpreună cu fiiul eii, și așa au remas neamțul în țeară. Turcii au încungiurat Timișoara, au luat și Lipova, carea iarăș o au luat înapoi Gheorghie Monahul, în 5 noemvrie din anul acesta."

Ardealul l-au luat craiul Ferdinand I după legătura carea o am adus eu, la anul 1538. Tătuși Gheorghie Martinusie nu se poate apăra de păcatul vînzărei, căci trebuia se țină lîngă Ioann Sigismund mai mult de cît lîngă Ferdinand, ci el alta avea în cap, precum se va arăta acuș. La luarea Ardealului, precum arată Stefan Catona[2], au trimis craiul Ferdinand, în 29 martie din anul 1551, pre Thoma Nadóșdi, judecătoriul curței crăești, pre Andreiu Batori și pre baronul Sigismund Herberștein, cărora le-au fost poruncit, ca înțelegîndu-se cu Gheorghie Monahul, se tragă în partea sa și pre domnii românești. Ci porunca aceasta a o plini nu li s-au sfetit, cum se va arăta la anii viitori.

Gheorghie Martinusie sau Monahul, precum mărturisesc toți istoricii, iară mai ales Iștvanfi[3] și preavestitul Enghel[4], după ce au eșit crăiasa Isabella cu fiiul său din Ardeal, întru aceaia s-au străduit cum ar putea scoate pre nemți și ținea el Ardealul, pentru carea s-au fost și înțeles cu oarecare beglerbeg turcesc, ci sfatul lui fu dovedit prin oarecarele dintre prietenii lui, drept aceaia Castald l-au și tăiat în Vinții-de-Gios, în 17 dechemvrie din anul 1551. Lîngă Martinusie fiind Frantisc Vaș, strămoșul comitilor Vaș de Țeaga, carele se numește de Iștvanfi, *puer Franciscus Ferreus*, și întinzîndu-i o sabie să se apere de șpaniolii carii venise asupra lui, un spaniol i-au tras o palmă, de au căzut în cur și lui alta nu i-au făcut, dară pre stăpînu-său, Gheorghie Martinusie sau Monahul l-au omorit./

257 Așa ș-au sfîrșit viața Gheorghie Martinusie sau Monahul, carele prădase și pre bieții pescarii românești, cum s-au zis la anul 1543. Despre Martinusie acesta așa scrie Samoil Cheuleșeri [5]: „Din *Istoria ardelenească* a luminatului cancellariului Volfgang Betlen se ști că, după moartea lui Martinusie, s-au aflat în Cetatea Gherlei, cea de el făcută, aur nelucrat, funți 872, sloi de aur, funți 20, de argint nelucrat, funți 1387, sloi de argint, funți 466, galbeni de ai lui Lisimah 4.000, dintre carii fieștecare făcea patru galbeni unguresti." Iată cum s-au folosit călugărul cu răpirea de la români!

Iară despre Moldova așa scrie Miron logofătul [6]: „După ce s-au înturnat Iliaș (II) Vodă din Ardeal la scaunul său, s-au arătat din fire, depărtat de cum îl socotea țeara, căci din tăvoroșiia cu turcii la Ardeal, s-au dat după obiceiurile turcești, avînd cîțiva turci tineri pre lîngă sine, care l-au adus la spurcate curvii și despărțindu-se de obiceiurile ce se cuvin domnilor creștini, de față se arăta creștin, iară întru ascuns era păgîn turc. Atîta călcase legea creștinească, cît de-l vea ținea Dumnezeu mai îndelungat, pre mulți, de nu pre toți, îi vea aduce la orbire și întunerec. Certat-au Dumnezeu țeara pentru spurcate faptele lui Iliaș Vodă, de și arborii și pomii și viile au secat de geruri mari. Tyran însă se făcuse Iliaș Vodă, că au omorit sîmbătă după Paști pre Vártic hătmanul, pre carele apoi l-au îngropat în mînăstirea tătîne-său, în Probata.[a] Așa rătăcit fiind Iliaș Vodă au lăsat domnia la frate-său, Stefan (VIII), în anul de la facerea lumei 7059, iară de la Hs. 1551 și s-au dus la Țarigrad, la sultanul Soliman II, de au luat legea turcească."

Scrie Cromer și Gvágnig că după ce s-au turcit Iliaș, sultanul Soliman l-au pus la isprăvnicie, cu carea vezîndu-se cinstit, pentru ca se-și arate credința și slujba cătră împărăție, s-au vorbit cu o samă de oști turcești, cu știrea Porței și avînd povață pre un turc, de nu va fi fost grec, anume Mármora, au mers la Bratláv și bătînd cetatea, pre orășeni i-au dus în robie, iară tîrgul Bratlavului, l-au ars pînă-n pămînt. Pentru carea au și avut resplătire Iliaș, căci întorcîndu-se ca turc la Țarigrad, Soliman

---

[a] Pe Vartic l-a omorit în anul 1548.

258 au avut prepus despre dînsul./ că doară nu ţine deplin legea turcească si au poruncit de l-au perdut; poate fi că l-au înecat în mare, căci nu s-au mai ştiut ce s-au făcut. Aşa i-au resplătit Dumnezeu lui Iliaş Vodă!“ Aşişderea scrie Orihovie[7].

Vezuşi aci că Miron scrie că Elia II au lăsat domnia Moldovei fratelui său, lui Stefan VIII, în anul de la Adam 7059, iară de la Hs. 1551, după Paşti, şi că Elia II tot întru acela an au ars Braţlavul. Ce vrea aşadară preavestitul Enghel[8]? cînd scrie aşa: „Stefan, fratele lui Elia, în anul 1552 aşişderea s-au dat pre sine spre desmerdări şi tyrănnie, şi avînd rival pe Petru (Alexandru Lăpuşanul, s-au omorît în anul 1552... Aceasta au fost pricina de Stefan n-au domnit mai mult de doi ani şi 4 luni. Ci cómputul acesta al lui Miron, după alţi istorici nu se vede a fi dirept. Miron zice că Elia au ars Braţlavul în anul 1550, dară istoricii leşeşti pun aceasta la anul 1551. Volfgang Betlen încă Elia numeşte pre voevodul, carele au năvălit în Ardeal, în primăvara din anul 1552.“ Eu zic că nu numai Betlen, ci şi Istvanfi numeşte Elia pre voevodul Moldovei, carele au năvălit în Ardeal, dară năvălirea aceaia a lui Elia s-au întîmplat în anul 1550, cum s-au arătat acolo, pentru că şi după Orihóvie[9], Elia s-au turcit în anul 1551 şi aşa, în anul 1552 n-au putut fi domn Moldovei, ci au fost frate-său, Stefan VIII, şi, de au năvălit moldovenii în Ardeal şi în primăvara din anul viitoriu, cum s-ar culege din Iştvanfi[10], năvălirea aceaia s-au făcut supt Stefan VIII, pre carele Iştvanfi şi Betlen l-au mestecat cu Elia II. Greşeşte, drept aceaia, preavestitul Enghel, că aruncă lui Miron ce el n-au scris, adecă că zice că Miron pune prada Braţlavului la anul 1550, cînd el aceaia încă cu îndoită numerare de ani o pune la anul de-acum, după carea punere a lui Miron, iase şi tîmpul domniei lui Stefan VIII, cel de el însemnat, mai vîrtos de vei socoti şi tîmpul jurămîntului lui Alexandru IV, ce-l voiu aduce la anul viitoriu.

După *Annalii besericei din Braşău*[11], în anul acesta, 1551, au murit şi Stefan Mailat în Ţarigrad, în robia turcilor.

---

[1] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [2] Stephanus Katona ad annum 1551, p. 21. [3] Istvanfi, lib. 17. [4] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 217 seq. [5] Samuel Köleseri in *Auraria Romano-Dacica*, cap. 1, nro. 17. [6] Constans Miron in Ms. *Valachico*, cap. 45. [7] Stanislaus
259 Orichovius in *Annalibus* ad ann. 1551. [8] Engel in/ *Recentiore Hist. Mold.*, p. 191. [9] Orichovius, l.c. [10] Istvanfi, lib. 17, p. 332. [11] *Annales templi coronensis* ad ann. 1541.

Anul 1552. Năvălirea moldovenilor în Ardeal, despre carea s-au făcut pomenire la anul trecut, nu s-au întîmplat primăvara, ci în luna lui iulie din anul acesta, 1552, pentru că atunci au luat Stefan VIII poruncă de la sultanul se între în Ardeal, cînd bătea turcii Timișoara, iară Timișoara o au luat turcii, după cum scrie Tuán [1], în luna lui avgust și mai nainte de aceaia au întrat Stefan cu 40.000 de moldoveni și turci, de au prădat secuimea și Țeara Bîrsei (cum scrie și Iștvanfi [2], carele greșește numind Elia pre Stefan VIII, cum s-au arătat la anul trecut), dară de la Brașău s-au bătut înapoi Stefan VIII prin generarii lui Castald și ai lui Andreiu Batori, voevodului Ardealului, celui de Ferdinand I pus.

După ce s-au înturnat din Ardeal Stefan VIII, i s-au întîmplat uciderea; căci scrie despre dînsul Orihovie [3], precum urmează: „Între tyrannii moldovenești, Stefan, feciorul aceluia Petru, pre carele l-au bătut Ioann Tarnovschi la Obertín (în anul 1531) și fratele lui Elia, despre carele s-au arătat mai nainte (la anul 1551) că s-au turcit, au fost cel mai cumplit tyran; căci priimind domnia de la fratele său, tot feliul de tyrănnie au pătrat, nelăsînd vre una....... Și îmărind din zi în zi tyrănnia, nici trecînd vre o cirtă, în carea se nu chinuiască pre cineva, au fugit lăcuitorii Moldovei, și între dînșii mai mulți boieri de divan, în Polonia, și au priimit arme în oastea crăiască, pre carii în tot typul vrea se-i aibă tyrannul, ca se-și sature inima cu uciderea lor. Era trimis, în anul acesta, de craiul (Sigismund avgustul) la Soliman ca se înoiască legăturile, Valentín Dembischi, castellanul din Diențens, bărbat harnic...... Pre acesta au vrut Stefan se-l prindă din Colm și se nu-l sloboadă pînă cînd nu-i va da craiul pre toți cei fugiți. Ci sfatul acesta s-au oblicit de solul și el s-au înturnat în Cracovia, lăsînd solia. Stefan vezînd că nu-și poate plini pofta, ș-au băgat în inimă se omoară tot divanul și, după pilda frate-său, să se turcească și el; și se vîndă țeara la turci. Întru desnădăjduirea aceaia ș-au adus dascali și doao curve de la turci, ca pururrea se fie lîngă dînsul, de carii amogindu-se, din zi în zi sporea în obiceiurile turcești."

După acestea prea prelung scrie Orihovie că boierii cei fugiți s-au rugat de Nicolae Sienióvschi, prefectul oștilor crăești din Russia, se le fie întru ajutoriu, ca se-și poată pune domn pe Petru, culceriul *(pincernam)* Moldovei, carele era de fațe în oastea crăiască / și că Sieniovschi **260**
le-au și făgăduit ce au cerut și au venit cu oaste pînă la Nistru. Apoi zice: „Întru aceaia înștiințîndu-se despre voia lui Sieniovschi moldo-

venii, s-au înțeles cu cei ce era în oastea crăiască, au pus termin cînd se omoară pre tyrannul..... Și le-au slujit norocul, pentru că aflînd tyrannul modrul acesta de a perde tot divanul, ca se-i chieme pre toți la ospăț, cătră sfîrșitul lui avgust, și acolo, în ospăț, se-i omoară, ei au întrecut zioa pusă și sfatul lui. Căci aflînd pre tyrannul la rîul Prutului, unde mersese să se desmerde cu curvele, numai cu 17 păzitori, și tinzîndu-și cortul lîngă rîu, dormea noaptea cu curvele, au dat preste el și au început a-l segeta, carele deșteptîndu-se din somn prin larma păzitorilor, după ce au fugit aceștea, tare s-au apărat împrotiva celor ce năvălise preste el, pînă cînd au smult moldovenii cortul, din carele bine se apăra. Atunci au început a se ruga se-l iarte și se ia aurul, care-l avea la el, dară nencetînd boierii, cînd mai murea de ranele cele multe, au strigat: «Omoriți-mă dară!» Capul lui cel tăiat, boierii iarăș l-au cusut la trup și l-au trimis de l-au îngropat lîngă tată-său, fără de prohod, cum se cuvenea unui tyran."

După ce s-au omorit Stefan VIII, în carele s-au sfîrșit semînța bărbătească a domnilor Moldovei, celor mai dinnainte, scrie Orihovie mai încolo, că 300 de boieri dintre cei ce au omorit pre Stefan au mers la Sieniovschi și dinpreună cu cei ce era în oastea crăiască, de nou au cerut de la dînsul se le dea domn pe Petru Lăpușanul, pre carele li l-au și dat, supt jurămîntul ce-l voiu aduce acuș din Doghiel, ci nu toți boierii venise la Sieniovschi, căci Sturza și Móghila cu mai mulți alții remăsese înapoi, carii înșălîndu-se de doamna Elena, muma lui Stefan, au ales domn în locul lui pre Joldea, carele logodise pre domnița Ruxandra, sora lui Stefan. Aceasta înțelegîndu-o Sedigniovschi polonul și Mozóc moldoveanul, carii fusese trimiși întru întîmpinarea lui Sturza și a lui Moghila și a celorlalți boieri ce remăsese și se aștepta și ei, au stat pe loc și au trimis patru boieri se vadă pentru ce nu vin cei așteptați, iară ei au prins pe acei patru boieri și i-au ferecat în obezi. Drept aceaia Sedigniovschi cu Mozoc au încungiurat satul Șipote numit, unde era Joldea cu Sturza, cu Moghila și cu ceialalți și pre toți i-au prins și legați i-au dat lui Petru Lăpușanul, domnului celui nou, pre carele moldovenii
261 l-au numit Alexandru. Alexandru IV după ce au venit în scaunul / țerei, pre acei prinși pre toți i-au ertat, numai pre Joldea l-au însemnat la nas, ca se nu poată fi mai mult domn Moldovei. Așa scrie Orihovie istoria aceasta. Iară Miron logofătul [4] scrie: „După ce au părăsit Iliaș Vodă și legea și țeara, rădicat-au țeara domn pe Stefan, fratele lui Iliaș, feciorul

cel mai mic al lui Petru (VI) Vodă Rareş, socotind că va semăna tatălui său....... Stînd dară la domnie Stefan (VIII) Vodă, se arăta spre toţi plecat şi milostiv şi silitoriu spre fapte bune, spre beserici nevoitoriu, vrînd cu aceasta să se stîngă numele cel reu al fratelui său şi să se înoiască cel bun nume al tătîne-său, Petru Vodă...... Aceasta au socotit că o va arăta, de va scoate ereticii din ţeară, pre carii cu sila îi aducea la orthodoxie, că pre unii dintre armeni de bună voe, cu făgăduinţă, pre alţii cu sila i-au întors la credinţa cea adeverată; iară mulţi lăsînd Moldova, s-au dus la turci şi la poloni şi în Ardeal, cine încătrău putea se iase, pentru ca se-şi ţină legea. Pe proastă cale purceasă Stefan Vodă, cu acestea socotind că va astupa ocărîta viaţa frate-său, Iliaş Vodă; dară şi el pre urmă au făcut fapte lui Dumnezeu neplăcute şi oamenilor vătămătoare, că s-au pornit spre lăcomie, şi lăcomia iaste mama tuturor reutăţilor, că din lăcomia ce avea Stefan Vodă, s-au făcut curvariu; nu se răbda de mueri cu bărbaţi, nu scăpa fete fecioare nebatjocorite, nici jupînesele boierilor scăpa nesilite. Dară tyrănnia lui cît era de cumplită?...... Scriu hronicarii leşeşti că Stefan Vodă agiunsese la Poartă făgăduind că se va turci, ca şi fratele său, şi-i venise făgăduinţă de la împărăţie, că i se va da deregătorie la Anadól; dară au agiuns boierii cei remaşi în ţeară mai nainte la cei pribegiţi în Polonia de groaza lui şi adunîndu-se într-o noapte la pod, la Ţuţora, au tăiat aţele cortului asupra lui Stefan Vodă şi cu multe rane cuprinzîndu-l, l-au omorit. Domnit-au acest Stefan Vodă, 2 ani şi 4 luni.

„Despre domnia lui Joldea Vodă:

Dacă au ucis boierii pe Stefan Vodă, din sfatul tuturor au rădicat domn ţerei pre Joldea şi i-au dat doamnă pe Ruxanda, fata lui Petru VI Vodă, sora lui Stefan (VIII) Vodă, şi de-aci au purces Joldea Vodă pe Jijéaia în sus, se meargă la Suceava, se facă nunta, şi au mers pînă la
262 Şipote, pre Miletic, neavînd nici o veste de venirea / altui domn, că pribegii din Polonia înţelegînd fapta ce s-au lucrat în Modova, îndată au aflat tîmp pe-ndemînă se meargă la moşiile sale şi îndată au căzut cu rugăminte la Sinevschi, hătmanul coronei şi voivodul Russiei, pentru ajutoriu, se meargă în ţeară... Iară boierii cei pribegi în Polonia, au rădicat domn pe Petru stolnicul, schimbîndu-i numele în Alexandru (IV) Vodă cu porecla Lăpuşanul. Şi înţelegînd că Joldea merge la Suceava se facă nunta cu domniţa Ruxanda, Alexandru Vodă au pornit pre Mo-

zoc vornicul înainte cu o samă de oaste, ca se prindă calea Joldei, carele întimpinîndu-se cu Joldea la Şipote, l-au luat viu şi ducîndu-l lui Alexandru Vodă, acesta au însemnat la nas pre Joldea şi l-au dat la călugărie."

Apoi scrie Miron [5] că Alexandru IV, după ce au însemnat şi dat la călugărie pe Joldea, s-au cununat cu Ruxanda, fata lui Petru VI sau Rareş şi au avut cu dînsa doi feciori, pre Bogdan şi pe Petru.

Jurămîntul, supt carele au ajutat Sinevschi pre Alexandru IV, să se facă domn Moldovei, aşa sună la Doghiel [6]: „Eu, Petru Alexandru, palatinul ţerilor Moldovei şi Valahiei, cel de sînta maestatea crăiască ales şi pus, cu toţi consiliarii cei mai mari şi cei mai mici şi cu toţi supuşii noştri, ai ţerilor Valahiei, jor Domnului Dumnezeu, în sînta Troiţă unuia, dumnezeeştei Vergurei Mariei şi tuturor sfinţilor, că mă leg a ţinea pace depururea cu toţi următorii miei, palatinii Valahiei, şi voiu ţinea credinţă, sfială şi stătornică slujbă şi ascultare cu omagiu maestatei crăeşti, preanserinatului prinţului domnului Sigismund avgust, craiului Poloniei ş.c. domnului mieu celui prea milostiv şi următorilor lui şi consiliarilor maestatei sale ş.c. ... şi voiu fi ascultătoriu de ei în toate ş.c..... Dat ca mai în sus, marţi înaintea naşterei prea curatei Vergurei Mariei din anul Domnului 1552."

Din diplomatul acesta, ce-l poţi ceti la Doghiel pre lung, poţi vedea şi mîndria polonilor şi blăstămul moldovenilor, că sfîrşindu-se sămînţa oblăduitorilor Moldovei, cel nou domn vrea se supună pe moldoveni
263 polonilor, ce nu i-au ajutat Cel de Sus. / Eu trec acuma la istoria Valahiei, pre carea în zădar o amestecă polonii cu Moldova, căci şi în anul de-acum' altul au fost prinţul Valahiei şi altul al Moldovei, pentru că: despre Valahia aşa scrie la anul acesta, Natale comitul [7]: „Fiindcă Mircea, voevodul muntenesc, .. aflînd prilej, pre Radul (el îl numeşte Randúlf) îl zgonise din domnie şi cuprinsese scaunul acela, Radul, carele ca un măzîl slujea cu arme generariului Castald (el îl numeşte Castalie), au cerut ajutoriu de la dînsul, se-şi rescumpere domnia sa, carea după tată-său, cu cădinţă i se cuvinea lui. Pentru că Radul îşi băgase în cap au se peară vitezeşte, au se peardă pre Mircea, pentru că din domn făcîndu-se privat, atîta schimbare nu putea suferi cu inimă direaptă. Drept aceaia se silea se aducă pre Castald ca se nu-l lase pre el, cel mai nefericit, căci va fi de Ferdinand şi ţeara aceaia o av dobîndi..... Castald i-au şi făgăduit ajutoriu .... şi i-au dat 1.000 de haiduci şi 600 de călă-

reţi, carii mai nainte foarte bine se purtase împrotiva taberei lui Mahómet. La aceştea s-au adăugat unii, carii dorea se pună iarăş domn pre Radul şi carii mai gata era a peri decît a mai răbda tyrănnia; înţelegînd acestea Mircea ş-au strins putere, la 80.000 de ostaşi cu 36 de tunuri, la Tîrgoveşti (el îl chiamă Zergonísti) şi s-au tăbărit la cîmp. Radul cu toată sîrguinţa nu ş-au putut aduna mai mulţi ostaşi de 12.000, carea putere fiind puţină, nu cuteza prietenii Radului a arăta cu ce inimă sînt cătră tyrannul. Ci Radul bine ştiind că mai toată puterea prinţilor stă în bună voinţa supuşilor, s-au întîmpinat fără de frică. Mircea povăţuia 600 de călăreţi turceşti în fruntea bătăei, pre carii îi socotea a fi buni stîlpi asupra lui Ioşu. Radul, după ce s-au întîlnit cu Mircea, ş-au întocmit oastea de bătae, mai vîrtos că almintrelea n-ar fi avut cu ce se-şi
264 ţină oastea./ Mircea se grăbea cu bătaia, ca nu cumva se vină ajutoriu nou Radului. Radul, după ce s-au pornit la şes, ş-au împărţit oastea în doao, carea mai toată sta din puşcaşi. Cînd au venit pînă unde slujeşte o săgeată, au stat oastea înaintea Mircei, carele socotind că sînt mai mulţi protivnici, de cum se zicea, se temea de înşălăciune. Drept aceaia pre ai săi i-au strins la olaltă, preste obiceiul său; atunci puşcaşii Radului, neaşteptînd vre un semn de bătae, cu atîta groază au început a puşca, cît turburînd rîndurile cele dintîiu, mulţi turci au oborit; ceialalţi văzînd perirea celor dintîiu, au prins a fugi. Radul, de altă parte, s-au apucat de ei cu călăreţii şi pedestraşii ... şi stricîndu-i cu gloanţele, i-au alungat pre toţi. Mircea s-au mîntuit cu fuga, Radul s-au cărat după el, ci Mircea cu 500 de turci au scăpat preste Dunăre. Căzut-au în bătaia aceaia despre partea Radului 700, iar despre partea Mircei 10.000. Carii au mai remas, au trecut la biruitoriu şi Radul ş-au căpătat iarăş domnia şi au întrat în Tîrgoveşti cu mare pompă."

Breviariul hronologicesc [8] încă zice: „Radul, cu armele în mînă, se făcu prinţ şi Mircea fugi în Giurgi. Ce sfîrşit au avut Mircea, nu se poate şti, pentru că în anul 1553 iarăş se numeşte un Mircea Vodă; dară fost-au acelaş Mircea sau altul, nu se poate judeca, fiind zugrăviţi în beserica curţei domneşti din Bucureşti, trei prinţi cu numele Mircea."

Iară Filştih [9] scrie: „După aceasta au venit Radul Vodă Iliaş din Ungaria cu vro cîţiva boieri pribegi, şi cu mulţi haiduci şi au ţinut bătae cu Mircea Vodă la satul Moneşti. Radul Vodă Iliaş au biruit şi au întirit pre Mircea Vodă pînă la Vsargin, unde mulţi oameni au perit. După aceaia au venit a doaoa oară Mircea Vodă cu hanul tătăresc și cu mulți turci și au alungat pre Radul Vodă preste munți, în Ardeal."

Dintre acești trei avtori, carii îi aduseiu aci, Natale comitul cu atîta mi se vede a fi mai vrednic de credință, că tocma în tîmpul acesta au trăit și că, și după preavestitul Enghel[10], s-au scris istoria din scrisorile lui Ascánie Centóri, carele au fost secretariu la Castald, în Ardeal, și drept aceaia mai bine au trebuit se știe lucrurile, de cît avtorul *Breviariu-*
265 *lui| hronologicesc* și Filștih. Iară de vom lăsa că Natale comitul are mai dirept, Filștih și Anonymul romănesc, ale căruia cuvinte le-am adus la anul 1546 remîn de scădere, și Radul Ilie n-au stătut pre pămînt în tîmpul acesta, cum vrea Filștih și Anonymul romănesc, pentru că Radul Ilie n-au domnit înaintea Mircei III, ci au domnit Radul IX sau Paisie și acesta au scos în anul acesta, 1552, pre Mircea III și iarăș s-au scos prin Mircea III, în anul viitoriu, din domnia Țerei Muntenești și au fugit iarăș în Ardeal, de unde poate fi că au mers după aceaia în Palestina, cum s-au zis la anul 1546.[a]

Iară pre urmă așa închide anul acesta preavestitul Enghel[10]: „Încă în anul 1552, în noemvrie, înștiințease sultanul pre ardeleni, că el vrea ca Ardealul să se întoarcă Isabellei și fiiului eii și să se scoată armada craiului Ferdinand I dintrînsul. Și spre plinirea poruncei aceștiia au orînduit cu oști pre Ahmet-bașa, pre voevozii din Moldova și din Valahia și pre hanul tătarilor. Castald, cît au putut s-au silit să se țină în Ardeal; ci despre voevodul Moldovei (Alexandru IV Lăpușanul) au simțit că iaste protivnic, și din porunca împăratului turcesc și pentru voia craiului leșesc, fratelui Isabellei, și că lucră dinpreună ca se scoată pe ferdinandiani din Ardeal. Drept aceaia precum se vede, au rădicat rival asupra lui Alexandru pre un Aron, și au cercat se-l pună domn în Moldova, cum pusese pre Radul în Valahia, dară nu i s-au sfetit. Aceasta o croesc de-acolo, că în anul 1557, numitul Aron se află a fi penzionérul craiului Ferdinand I, după cum arată Prai[11]."

[1] Thuanus, lib. 9. [2] Istvanfi, lib. 17. [3] Orichovius in *Annalibus* ad ann. 1552. [4] Constans Miron in ms. *Chronico Val.*, cap. 46. [5] Idem Miron, cap. 47. [6] Dogiel in *Cod. dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 618. [7] Natalis comes in *Hist. sui temporis* apud Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 218 seq. [8] *Breviarium chronologicum* apud Engel, l.c., p. 220. [9] Fil-

---

[a] Vezi nota b, de la p.249.

stich apud eundem Engel, l.c. [10] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 194. [11] Pray, *Diss. crit.*, p. 152.

Anul 1553. După acelea ce s-au zis la anul trecut, Radul IX iarăş s-au izgonit din Valahia şi Mircea III, în anul 1553, au domnit a treia oară întrînsa.[a] Iară Alexandru IV, domnul Moldovei, au resplătit generariului Castald înălţarea lui Aaron Vodă, cu năvălirea în Cic; căci zic 266 *Annalii secueneşti*[1]: „În zioa / apostolului Matheu au năvălit românii în Cic, au robit pre Bernard Lazar şi au ars Cicul mai gimătate."

Craiul Ferdinand I încă, în anul acesta, au pus în locul lui Andreiu Batori, voivozi Ardealului, pre Stefan Dobo şi pre Franţisc Chendi; căci zic iarăş *Annalii secueneşti*[2]: „În 13 iulie au venit voivod, Stefan Dóbo şi i s-au dat soţ în voivodat, Franţisc Chendi. Atunci au fost moartea cea cumplită în Cic. Tot întru acest an s-au rădicat Antonie Chendi şi Franţisc Batóri asupra voivozilor, vrînd se aducă înapoi pre craiul Ioann, fiiul lui Ioann Zapolia." Tot în anul acesta au mers solii la Ţarigrad şi Antonie Verántie cu Franţisc Zai, se lucre ca se remînă Ardealul supt craiul Ferdinand I[3], ci nemica au isprăvit, cum se va arăta la anii viitori.

[1] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [2] Idem *Annales*, l.c. [3] Engel in *Hist. Valachiae*, part. I., p. 220.

Anul 1554. La anul acesta aşa scrie Anonymul românesc[1]: „Petraşc Vodă cel Bun, leat 1554. Acesta iaste tatăl lui Mihaiu Vodă celui Viteaz şi lui Petru Vodă Cercel. Cu războiu au scos pre Mircea Vodă şi domnind cu pace, au murit în scaun. Au domnit ani 4." Destul de scurt vorbeşte aci Anonymul nostru, dară nu nimereşte bine lucrul, că nu înseamnă al cui fecior au fost Petraşc sau Petru II şi de ce moarte au murit în scaun. Despre moartea lui voiu vorbi la anul 1557, iară despre aceaia, al cui fecior au fost, aşa scrie Verantie şi Zai[2], solii craiului Ferdinand I, din Ţarigrad, în întiia zi a lui martie din anul 1554, cătră craiul lor: „Înainte de 4 zile s-au numit nou voevod pentru Valahia, anume Petrașc, feciorul voevodului aceluia, carele au fost mai nainte călugăr; în 28 fevruarie au pornit din Țarìgrad cătră scaunul său. Mircea s-au chiemat la Poartă; după ce va sosi aici, vom vedea cu ce inimă se lasă de domnie." Dintru ale cărora cuvinte, doao poți culege: una, că Petru II n-au scos pre Mircea III cu războiu din domnie, cum vrea Anonymul nostru mai în sus, ci Mircea s-au măzălit de împărăție; alta, că Petrașc au fost feciorul Radului IX sau Paisie. Dară iaste mare întrebare, de ce oară Radul IX au scăpat în anul 1553 și mai pre urmă în Ardeal, feciorul său, Petrașc sau Petru II, cum au ajuns în Țarigrad?[a]

---

[a] Mircea Ciobanul, alungîndu-l pe Radu Ilie, ocupă pentru a doua oară scaunul Ţării Româneşti (1553—1554).

Preavestitul Enghel[3] așa scrie despre Petru II: „În sîmbăta Paștilor din anul 1554, au sosit Petrașc cel Bun în scaunul țerei; Bun s-au poreclit pentru că supt el nu s-au omorit boieri. Lucrul solilor lui Ferdinand încă nu mult sporea în Țarigrad, căci sultanul, întăritat de curtea frîncească, au otărit / se întoarcă pre Ioann Sigismund în Ardeal, numai războiul
726 cu persianii îl împedeca de la aceaia, tătuși au poruncit, în anul 1554, amînduror domnilor românești, ca se stea gata cu oștile sale."

[1] Anonymus Valachicus, in *Ms.*, cap. 44. [2] Verantius et Zai apud Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 220. [3] Engel, l.c.

Anul 1555. Frumos iaste tractatul care l-au avut solii craiului Ferdinand I cu împărăția turcească pentru Ardeal. Drept aceaia îl pun aci, întors de pre lătinie, precum se află la Anonymul din Bălgrad[1]: „Tractatul împăratului turcesc despre cererea lui Ferdinand I, craiului romanilor, prin solii lui făcută în anul 1555.

Maestatea crăiască a romanilor cu puțin mai nainte de lunile acestea trimesese pre Augérie Borogbéc flandrul, solul său, la Poarta prea puternicului împăratului turcesc, ca împreună cu cei mai dinnainte doi soli, Antonie Verantie și Franțisc Zai, să se roage prea puternicului împăat, pentru Ardeal și celalalt ținut al reposatului preanserinatului craiurui Ioann și se dea acele zece mii de galbeni, care le trimesese prin Augerie, în nume de dare pentru Ardeal și celalalt ținut al fiiului craiului Ioann. Și după ce au mers acei trei soli în Amásia, Cetatea Cappadochiei, şi, din porunca craiului, au început a lucra pentru Ardeal şi celalalt ţinut al fiiului craiului Ioann, şi au îmbiat cu cele zece mii de galbeni, îmbiarea nu s-au priimit. Carea vezîndu-o solii, după porunca ce o avea, almintrelea au prins lucrul.

---

[a] Nedumerirea lui Șincai vine de acolo că el confundă pe Radu Paisie (1535—1545) cu Radu Ilie (1552—1553).

S-au rugat preaputernicului împărat, ca, în locul fiiului craiului Ioann, se priimească fiiu pre craiul lor şi crăimea Ungariei cu Ţeara Ardealului se o dea lui, nu pentru zece mii de galbeni pre an, cît plătea fiiul craiului şi preanserinata crăiasa, muma lui, ci pentru mai mare dare pre an, că atîta va da, cît se va pofti.

Împăratul de pofta aceasta, atîta s-au ferit, cît au poruncit domnilor başi se le spună că necum Ardealul, dară nici un sat din ţinutul fiiului craiului Ioann, nu pentru darea aceaia, ci nici de ar împlea Ardealul cu aur şi cu argint îi va da, şi că pre fiiul craiului Ioann de mult l-au priimit fiiu, cînd l-au mîntuit pre el şi pe preanserinata muma lui din închiderea în Buda şi l-au luat în braţe şi i-au jurat că-i va fi pururea patron.

După ce au căzut solii şi din nădejdea aceasta, au început a mîntui pe craiul său, pentru că au cuprins Ardealul şi partea Ţerei Ungureşti **268** de la fiiul craiului Ioann şi de la preanserinata/ doamna, muma lui, zicînd că craiul lor, nici prin Gheorghie Monahul, nici prin alţi baroni, ci prin însa crăiasa s-au chiemat se cuprindă ţeara. Dară zisele cele mai dinnainte şi baterea Bălgradului în 21 de zile, spunîndu-se prin Mahomet, dragomanul împărătesc, crăiasa s-au mîntuit şi craiul romanilor cu solii au remas de scăderea lor. După aceaia cu osîrdie s-au rugat solii de domnii başi ca se stea în partea craiului lor, că craiul nu le va fi nemulţemitoriu, de vor lucra pentru dînsul la împăratul, căci craiul, afară de aceaia ce ar da domniilor sale, va da pentru Ardeal pre an preaputernicului împărat cîte 150.000 de galbeni şi va ţinea pururea nevătămată credinţa împăratului şi Înălţatei Porţei sale.

Başii au respuns: Că împăratul iaste în vîrstă de ce au zis odată, se ţine de aceaia. Şi fiindcă Ardealul şi partea Ungariei o au făgăduit odată fiiului craiului Ioann şi mîne-sa, de ar da altul atîta aur cît iaste Ardealul, nu le va da. Şi fiindcă cuvintele împăratului sînt neclătite, se nu mai vorbească despre aceaia, ci de au altă ceva de a vorbi, se facă rapede că împăratul stă se pornească se meargă întru ajutoriu fiiului craiului Ioann şi mîne-sa şi se strice sfaturile craiului nemţesc.

Solii vezînd că după ce toate le-au cercat, nemica au isprăvit, au zis către domnii bași că vreau se audă aceasta din gura împăratului, că ei sînt trimiși la împăratul și nu la domnii bași. Pentru vorbele acestea s-au scîrbit bașii; tătuși i-au slobozit și întrînd la împăratul, le-au zis: nu poate, nu poate, că eu am dat odată Ardealul și Ungaria fiiului craiului Ioann și mîne-sa și făgăduința noastră remîne la ei. Auzind aceasta solii, s-au legat la robie vecinică, de nu va înturna craiul lor toate, că ei au poruncă despre aceaia, ci s-au rugat preaputernicului împărat ca spre întoarcerea acelora, se pună termin ca să se facă toate cu cinste și fără de vărsare de sînge.

Preaputernicul împărat măcar că orînduise toată oastea din Thrachia și pre voevozii moldovenesc și muntenesc, se ducă înapoi pre fiiul craiului Ioann și pe preanserinata muma lui, tătuși ca se nu se vadă că-i iaste 269 sete de sîngele creștinesc, / precum zicea Carol (V) și Ferdinand (așa au vorbit împăratul), au îngăduit craiului romanilor ca se întoarcă Ardealul și partea Țerei Unguręști fiiului craiului Ioann și preanserinatei mame lui, șese luni, adecă de la luna noao a lui iunie pînă la luna veche din noemvrie, poruncind, prin Augerie flandrul, unul dintre trei soli, craiului romanilor, ca pînă atunci se întoarcă toate, cîte au luat, ce, de va face, împăratul îi va fi prieten, de nu va face, va simți războiul gata.

Și au poruncit preaputernicul împărat tuturor beglerbegilor săi, ahágilor și voevozilor românești, ca necăutînd la iarnă sau la vreme rea, pre a șesea lună toți se fie în arme și se înceapă de toate părțile asupra țerilor lui Ferdinand. Poruncit-au și bașei din Buda ca pînă atunci se apere pe credincioșii crăiesei și ai fiiului eii de asuprirea oamenilor lui Ferdinand. Acestea s-au făcut în anul 1555."

Scris-au Soliman II și o epistolă craiului Ferdinand I prin Augerie flandrul, carea o poți afla la numitul Anonymul din Bălgrad.

---

[1] *Anonymus Carolinensis* quem edidit clarissimus Kultsár, scriptor *Novorum Hung.* ad h.a.

Anul 1556. Netinîndu-se craiul Ferdinand I de tractatul din anul 1555, ca se întoarcă Ardealul și partea Ungariei lui Ioann Sigismund, fiiului craiului Ioann Zapolia și mîne-sa, crăiesei Isabellei, în anul acesta, 1556, au luat noao poruncă de la împăratul Soliman II, amîndoi domnii românești, ca se între cu oștile sale în Ardeal și se scoată pe ferdinandiani dintrînsul. Carii au și întrat, pre cum scrie Bórșai Pal[1], cu 40.000 de ostași; iară cum scrie preavestitul Enghel[2], Petru II, domnul muntenesc, au întrat cu 12.000 și Moțóc sau Mozóc, vornicul lui Alexandru IV, domnului moldovenesc, cu 8.000, pe la Brașău, de-unde moldovenii s-au trimis la Bălgradul din Ardeal, iară muntenii la Gherla, se le bată și cuprindă de la nemți. Iștvanfi[3] zice că Mozoc vornicul numai cu 4.000 au fost venit, căci, precum arată iarăși Enghel[4], Alexandru IV după aceaia au întrat pre la Rogna.

După ce au întrat românii în Ardeal, Petru Petrovici au adunat căpeteniile Ardealului și, cum zic *Annalii secuenești*[5]: „În 12 martie Țeara Ardealului au jurat credincioșire feciorului craiului Ioann și s-au lăsat
270 de credincioșirea / către craiul Ferdinand. Pe Petru Petrovici l-au ales tutor feciorului craiului și întru aceaia au luat Bălgradul."

În ce zi au luat Gherla de la Franțisc Dobo carele se închisese în Cetatea Gherlei, nu-mi aduc aminte, ci amîndoi domnii românești după aceaia curînd, precum arată Catona[6], s-au dus întru întîmpinarea crăiesei, pînă la Satmar-Nemeti și au ars în drumul acela mai mult de 300 de sate.

Trimis-au și din Ardeal întru întîmpinarea crăiesei, căci zic *Annalii secuenești*[7]: „Din Gilău au pornit episcopul Ardealului în 11 iunie și am dat lîngă dînsul, despre partea țerei, pe Nicolae Ombozi, Mihail Șandor și Benedict Șiucheușd, ca se-l petreacă pînă la Cașșovia, și luînd cu sine pre nobili și pre secui, toată vara au remas supt Uioara și de-acolo au trimis pre Martín Andrási, Paul Beci, Emeric Lázar și Franțisc Bernard în Polonia, după crăiasa. Întru aceaia tot prostul au dat cîte un florint lui Petrovici și noi, secuii, am dat a cincea parte din norod, se meargă se bată Oradea-Mare."

Despre toate cîte s-au întîmplat în anul acesta, mai pre scurt scrie Borșai Pal[8], zicînd: „În anul 1556 Petru Petrovici iarăș au adus în Ardeal din Silesia pre feciorul craiului Ioann și pre mumă-sa, pre carele îl desmîntase Gheorghie Monahul din Ardeal, și în drumul acesta au cuprins Petrovici Tocáiul, Oradea-Mare, Hustul și Gherla de la Ferdinand. Iară moldovenii și muntenii carii venise ca la 40.000 întru ajutoriul feciorului craiului Ioann, în Ardeal și pe Niír, mare pradă și aprindere au făcut și așa s-au înturnat."

Trimis-au fost şi Petru II, domnul muntenesc, pre vornicul său, Socól, precum scrie Filştih[9], înaintea crăiesei pînă în Leopoiu, cu carele şi cu cei mai nainte zişi au venit crăiasa dinpreună cu fiiul său şi au întrat în Cluş, în 22 octomvrie din anul 1556, în carea zi dăruind pre domnii româneşti, pre Alexandru IV şi Petru II, şi mulţămindu-le crăiasa, i-au slobozit acasă, ale cărora oşti întorcîndu-se mult au prădat Ardealul.

După ce au slobozit crăiasa pre români, cătră casă-şi, aşa vorbesc despre dînsa *Annalii secueneşti*[10]: „Sosind în Cluş crăiasa au strins seim din Ardeal şi din partea Ungariei, pe zioa sîntei muceniţei Ecatherinei, în care seim cu toţi s-au supus ocîrmuirei eii. La adunarea aceaia au adus şi pe Franţisc Dobo crăiesei."

Miron logofătul[11] carele încă scrie despre mergerea românilor/ 271 în Ardeal, după ce au scris că Alexandru IV cu norocire s-au înturnat în Suceava, zice: „În zilele acestui domn au reposat Macarie, episcopul de Roman, începătoriul şi ziditoriul mînăstirei Rîşca, carele au fost episcop la episcopia Romanului, în 27 de ani, şi cu cinste s-au astrucat în mînăstirea de la Rîşca. În locul lui fu sfinţit Anastasie, om vrednic întru slujbele păstoriei sale, carele în 14 ani au fost episcop şi pre urmă şi mitropolit au agiuns."

---

[1] Borsai Pál à kézel irt *Magyar kronikaban*, 1556 Esztendönél. [2] Engel in *Hist. Val.*, part. I, p. 220. [3] Istvanfi, lib. 19, p. 371. [4] Engel, l.c. [5] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [6] Katona, p. 843. [7] *Annalis Siculici*, l.c. [8] Borsai Pál, l.c. [9] Filstich apud Engel, l.c. [10] *Annales Siculici*, l.c. [11] Constans Miron in ms. *Chronico Val.*, cap. 47.

Anul 1557. *Annalii secueneşti*[1] aşa vorbesc la anul de-acum: „Doamna crăiasa au poruncit să se stringă seim în Cluş, pre zioa sîntei Dorotheei (pre 6 fevruarie), în care seim s-au strins de la ţeară 25.000 de florinţi. Supt Oradea-Mare iarăş au trimis oaste şi i-am dat cîte un florint. Petru Petrovici au murit în Cluş." După moartea lui Petru Petrovici s-au întîmplat, aşadară, ce scrie preavestitul Enghel[2], zicînd: „În anul 1557, în martie, au căpătat poruncă de la sultanul, voevodul Moldovei, Alexandru IV, ca se ducă în Ardeal pe Franţisc Bébec, gubernátor, căruia i s-au împrotivit crăiasa Isabella, ţinîndu-l duşman, şi au făcut de sultanul ş-au chiemat îndărăpt porunca". Tătuşi atîta au lucrat, în anul de-acum, precum arată Catona[3], doi domni românești, Alexandru IV și Petru II, de au împăcat de astă dată pre Franțisc Bebec cu Isabella; pentru că de către toamnă Bebec au ajutat dinpreună cu moldovenii, crăiesei Isabellei, de au luat Muncaciul de la craiul Ferdinand I și de-acolo s-au înturnat acasă oastea moldovenească. Cum că toamna s-au luat Muncaciul de la nemți, se vede din *Annalii secuenești*[4], carii zic: „Pe zica Ecatherinei crăiasa iarăș au strins seim și de-acolo au trimis pre călăreții secuenești în Ungaria asupra Seleușului, care luîndu-l, au trecut supt Muncaci și pe mare frig s-au înturnat de supt el."

Despre Petrașc sau Petru II, domnul muntenesc, scrie Sigler[5] că au murit în 24 dechemvrie din anul 1557, în București, nu fără de prepus că au fost otrăviț, și zisa lui o întărește nu numai Franțisc Forgaci[6], ci și fapta vornicului Socol, carele îndată au vrut se fie domn în locul lui, cum se va arăta la anul viitoriu: Ce am zis la anul 1554 despre Pe-
272 trașc sau Petru II din Anonymul românesc, adecă că el au fost tată/ lui Petru Cercel și lui Mihai Vodă celui Viteaz, aceaia o zice și *Breviariul hronologicesc*[7].

[1] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [2] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 195. [3] Katona, p. 981. [4] *Annales Siculici*, l.c. [5] Sigler apud Stephanum Katona, p. 1036. [6] Franc. Fo gáts apud eundem Katona, tom. IV sive potius XXIII, p. 66. [7] (In) *Breviario chronologico* apud Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 221.

Anul 1558. După ce au otrăvit Socol vornicul pre Petru II, cum s-au zis la anul trecut, vrea însuș se fie domn Valahiei, ci Mircea III, carele era ca un măzil în Țarigrad, oblicind de moartea lui Petru II, precum arată preavestitul Enghel[1], la atîta au adus pre Rustán, viziriul cel mare, de iarăș el s-au făcut domn, nu a treia, ci a patra oară, de-i vom socoti și domnia cea din anul 1511[a], și îndată au căpătat ostași turcești carii se-l ducă în scaunul Valahiei. Înțelegînd Socol vornicul cu boierii cei ce ținea cu dînsul, de a patra domnie a Mircei III, au fugit în Ardeal, căci zic *Annalii secuenești*[2]: „În anul acesta, 1558, au eșit în Ardeal voevodul muntenesc cu bogăția lui cea mare și cu muierea sa, pre carele l-au trimis la Poartă cu toate bunurile lui.“ Dară mai chiar și mai bine scrie Franțisc Forgaci, la Catona[3], că „Boieriul Socol, după ce au otrăvit pe Petrașc, s-au rădicat domn în locul lui, ci Soliman l-au alungat din Valahia; iară Socol ș-au încredințat toată avuția lui lui Franțisc Chendi și după aceaia au mers la Țarigrad, unde au și perit; și Franțisc Chendi după aceaia n-au vrut se întoarcă averile acelea muerei și pruncilor lui Socol.“ Pentru că și Verantie[4] așa scrie. După ce s-au tăiat Franțisc și Antonie Chendi, cum se va arăta acuș, Iștvanfi[5] încă așa scrie despre dînșii: „Bunurile lor, care era prea mari, s-au luat pre sama fiscului. Se zice că nemăsurat aur și argint s-au aflat la Franțisc Chendi și că vistieria lui Socol, prințului Valahiei, carele fugise la el, de frica lui Soliman, încă la el s-au înecat după moartea lui Socol. Aflatu-s-au la Franțisc Chendi nenumărate dobitoace și o mie și mai multe stoguri de bucate, care plătea sute de galbeni și mai multe altele.“

---

[a] Mircea Ciobanul ocupă scaunul Țării Românești pentru a treia oară, în anul 1558. Eroarea lui Șincai se datorează faptului că-l confundă, așa cum am mai arătat, pe Mircea Ciobanul cu Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău.

Iară despre Mircea III scrie preavestitul Enghel[6] mai încolo, zicînd: „În 25 ianuarie din anul 1558 s-au înălțat de nou Mircea în thronul Valahiei, carele nu ș-au uitat tyrănnia cea mai dinnainte; pentru că îndată au trimis soli la pribegii din Ardeal, de i-au chiemat acasă, trimețîndu-le carte cu mare jurămînt, că nu le va face vreun reu. Jurămîntului au crezut unii, precum Sternílă vornicul și alții, și s-au înturnat / pre la 273 10 martie; cu mare înșălăciune au chiemat pre boieriul Sternilă și pre ceialalți boieri la București, și ca se-și ascundă și mai bine scopul său, chiemat-au și pre doi episcopi, pre toți egumenii și pre mulți călugări ca la un seim sau adunare de țeară, să se sfătuiască în commun. Iară întru ascuns s-au înțeles cu un aga turcesc, ce se facă după ce se vor aduna cu toții la olaltă. Acesta, așadară, au năvălit cu turcii cei de supt sine preste adunare și au tăiat, precum zice *Hronica* lui Filștih, pre mulți, despre carii va da samă sufletul lui.... Tătuși o samă de boieri s-au mîntuit și au scăpat la Ardeal.“ Pînă aci, preavestitul Enghel și doară bine, pentru că și alții așa scriu, mai ales Anonymul românesc[7].

Dară greșește preavestitul Enghel[8] că pune uciderea Chendieștilor în anul 1559, pentru că aceasta s-au întîmplat în anul acesta, 1558, în întîia zi a lui septemvrie, căci zic *Annalii besericei Brașăului*[9]: „În anul 1558, Franțisc Bebec, Franțisc și Antonie Chendi se tae în Bălgrad în întîia zi a lui septemvrie. Au fost cutrămur de pămînt, în 10 dechemvrie.“ *Annalii secuenești*[10] încă zic: „În anul acesta, 1558, au omorit crăiasa pre aceşti trei domni, adecă pre doi Chendi şi pre Bebec. După aceaia au trimis în Ungaria pre nobili şi pre cei mai de frunte dintre secui înprotiva lui Menhárt Balási şi au ajutat pre nemţi. Iară românii din Moldova au fugit înapoi." Ce le iaste voia *Annalilor secueneşti* se zică prin fugirea înapoi a moldovenilor, însumi nu înţeleg.

Zice mai încolo preavestitul Enghel[11], că „Boierii aceia carii n-au mers în Valahia din Ardeal, după înălţarea lui Mircea (III), ci s-au dus în Ţarigrad cu cărţi de securitate de la împărăţie, încă s-au aruncat în mare, din porunca împăratului, între carii au fost şi Socol cu oarecare Radul şi cu alt boieriu. Aşa s-au înştiinţat episcopul Verantie[12] prin oarecare prieten al său din Ţarigrad, în 20 noemvrie din anul 1558." Ci moartea lui Socol s-au întîmplat mai nainte de septemvrie, pentru că Franţisc Chendi au perit în întîia zi a lui septemvrie, cum s-au arătat mai în sus, şi muierea cu pruncii lui Socol mai nainte au cerut avuţia bărbatului său de la Chendi, dară nu o au căpătat./

27 Despre Moldova aşa scrie Miron logofătul[13], la anul de acesta: „Domnind cu linişte Alexandru (IV) Vodă Lăpuşanul, zidit-au mînăstirea Slatina, în lauda lui Dumnezeu, cu multă cheltuială şi osîrdie, ce iaste vestită între alte mînăstiri ale Moldovei, carea mînăstire s-au sfinţit de preaosfinţitul Grigorie, mitropolitul Sucevei. Avut-au la sfinţirea Slatinei preoţi cu diaconi 116 şi s-au sfinţit în luna lui octomvrie 14, din anul de la Adam 7066. Mai pre urmă şi mînăstirea Pangratiei o au zidit.... şi o au sfinţit pe numele sîntului Dimitrie."

Cu toate facerile de bine Alexandru IV tătuşi prea mare tyran au fost, căci scrie Gratian[14] despre dînsul, că pre mai multe mii de moldoveni i-au sluţit, tăind la unii urechile, la alţii nasurile, la alţii mînile, la cei mai mulţi scoţîndu-le ochii şi calicind pre boierii cei mai de frunte, ale cărora bunuri le-au tras la sine. Pentru care l-au şi bătut Dumnezeu prin Déspot grecul carele în anul acesta au fugit de la el în Braşău. Despre grecul acesta mai multe voiu arăta la anii viitori. [a]

---

[a] Şincai îl socoteşte tiran pe Alexandru Lăpuşneanu. Sub influenţa ideilor iluministe, el accepta ideea despotului luminat, dar se ridică împotriva prinţilor care execută pe nobili (boieri), fără să ţină seama de împrejurările istorice care au determinat această atitudine. În ceea ce priveşte Ţările Române, trebuie să arătăm că lupta domnilor pentru întărirea autorităţii domneşti a întîmpinat opoziţia boierilor. Din această cauză au loc dese execuţii de boieri, pe care Şincai le socoteşte acte de tiranie, aşa cum le prezentau şi izvoarele pe care le foloseşte, deoarece majoritatea acestor izvoare erau opera unor reprezentanţi ai boierimii, deci erau scrise de pe poziţia de clasă a boierimii.

[1] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 221 seq. [2] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [3] Franciscus Forgats apud Katona, tom. 4, p. 66. [4] Verantius apud Katona, p. 294. [5] Istvanfi, lib. 20, p. 388. [6] Engel, l.c. [7] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [8] Engel, l.c. [9] *Annales Coronenses* ad h.a. [10] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [11] Engel, l.c. [12] Verantius apud Katona, p. 295. [13] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 47. [14] Gratianus apud Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 196.

Anul 1559. La anul acesta aşa vorbesc *Annalii secueneşti*[1]: „Au murit crăiasa Isabella, duminecă, înaintea Sîntului Dionisie şi o au îngropat în Bălgrad. Mircea (III), voevodul muntenesc, încă atunci au murit în doao septămîni. Îndată după moartea crăiesei, au venit acasă în cetatea sa din Făgăraş şi Gavriil Mailat.“

Iară Anonymul românesc[2] zice: „Iarăş Mircea (III) Vodă, leat 1558.
După ce iarăş au domnit (adecă a patra oară, cum s-au zis la anul trecut),
au făcut pace cu boierii cei pribegi şi venind în ţeară, el iarăş au omorit
275 pre unii dintre dînşii, / apoi murind şi el, au remas stăpînitoare ţerei,
doamna lui, Chiajna, şi cu fiiul său, Petru (III) Vodă. Iară boierii cei
pribegi sculîndu-se cu războiu, au biruit pe doamna; şi au fugit cu fiiul
său preste Dunăre. Iară boierii doamnii au luat turci de la Giurgi şi
bătîndu-se la satul Şărpăneşti cu pribegii, au biruit ai doamnei. Domnit-au
Mircea Vodă ani 2, nu deplin.“

Preavestitul Enghel[3] încă scrie: „Nu mult s-au folosit Mircea Vodă cu călcarea jurămîntului său, pentru că şi el au murit în 25 septemvrie din anul 1559 şi, cum zice hronica lui Filştih, tocma călătorind în Ardeal; doară vrea se ceară afară pe pribegi. Trupul lui s-au dus în Valahia şi s-au îngropat în beserica, în carea au obicinuit a se îngropa domnii.[a]

Petru (III), feciorul Mircei (III), cu porecla Schiopul[b] au domnit 8 ani, de la anul 1560 pînă la anul 1567.

Doao septămîni după moartea lui Mircea Vodă au venit boierii cei pribegi din Ardeal cu oaste şi bătîndu-se cu boierii cei ce ţinea cu Mircea Vodă, au biruit pribegii. Văduva Mircei, Chiajna, cu fiii săi au fugit preste Dunăre, iară boierii carii ţinea cu dînsa au remas în Giurgi ca se capete oaste turcească, carea căpătîndu-o s-au înturnat şi bătîndu-se la Şărpăneşti (nu Şărpeşti) au perdut pribegii şi au perit Beda culciariul cu mai mulţi boieri. Iară Chiajna cu fiiul său Petru s-au înturnat în Bucureşti.

---

[a] Mircea Ciobanul n-a mers in Ardeal în anul 1551, pentru că pretendenţii care porniseră împotriva lui au fost prinşi înainte să treacă munţii. A fost înmormîntat în biserica domnească de la Curtea-Veche
[b] Petru, fiul lui Mircea Ciobanul, a domnit sub numele de Petru cel Tînăr. Între el şi Petru Şchiopul nu este nici o legătură.

Mai cercat-au şi a doaoa oară pribegii întrînd în Valahia, pre albia Oltului, şi avînd căpetenii pe Stanciul Béngai, pre Matheiu Mérghe, pre Radul logofătul, pre Vulcan şi pre alţii, dară iarăş s-au învins la Boiani de turcii lui Petru Vodă. Atunci au venit un portariu mare de la împărăţie şi au adus steag de domnie lui Petru (III) Vodă, iară el cu mumă-sa, Chiajna, au mai îmărit haraciul cel de pe an la turci." Acestea le scrie preavestitul Enghel, precum se vede, din hronica lui Filştih, şi nu se împrotiveşte *Annalilor secueneşti*, nici Anonymului românesc, numai cît respică lucrul mai de amăruntul.

Istoria Moldovei cea din anul acesta, o vei putea culege din cele ce voiu scrie la anii îndată următori.

---

[1] *Annales Siculici* ad ann. 1559. [2] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [3] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 222 seq.

276 **Anii 1560, 1561.** Lung aş fi de aş aduce cuvintele tuturor/ istoricilor carii au scris despre Despot, tyrannul Moldovei, căci unii, precum şi Ioann Sommer, au scris cărţi întregi despre dînsul. Drept aceaia eu numai ale acelora cuvinte le voiu aduce aci, din care se poţi înţelege istoria anilor acestora, apoi la sfîrşit îţi voiu numera pre mai mulţi, carii au scris despre acelaş Despot. Aşadară, zice viaţa lui cea din scrisorile lui Fórgaci alcătuită[1]: „Iacob Basílic, Heráclid numit, s-au prăsit din ostrovul Candia din tată prost, carele slujea pe simbrie la corabii. Numele cel adeverat i-au fost Ioann, porecla Basilic. Pre acesta încă de prunc l-au commîndat tată-său oarecăruia grec, anume Iacob Heraclid, carele se fălea a fi din seminţa prinţilor ostroavelor Samos şi Paros.. şi povăţuia vro cîţiva călăreţi greceşti în slujba împăratului Carol V. Drept aceaia Iacob acesta pre pruncul Ioann l-au dat la învăţătură şi cînd au murit l-au commîndat prietenilor săi, ca pre un fecior al său. Prietenii lui Iacob Heraclid au împărţit între sine averile, iară Ioann Basilic au luat diplomaturile lui cele de la împăratul Carol V, şi numele, ca cu atîta mai lezne se poată înşăla de-aci înainte pre cei nepricepuţi. Acelea suna

despre dăruirea unor ostroave a stăpînului său, despre care nici nădejde putea avea de a le căpăta și i se da putere de a face cu numele împăratului, doctori, poete încoronați și protonotari. După moartea lui Iacob au slujit Ioann între greci, ca un ostaș de rînd. De-aci au trecut în Belgiu la crăiasa Maria; de-acolo străbătînd Gallia și Germania, mai pre urmă au venit în Polonia.

Acolo, după ce au luat numele lui Iacob Heraclid, au început a povesti, precum auzise din Iacob (dară ce are un grec, carele iaste născut în undele cele mai de pre margini ale Evropei, cu românii!), că el iaste prăsit din semînța prinților moldovenești. Deci muierea lui Alexandru (IV) Vodă, din evlavie muierească l-au chiemat la sine și s-au crezut a fi Iacob Heraclid carele murise de mult. În Moldova el lezne s-au înțeles cu boierii, pentru că Alexandru (IV) era mare tyran..... Drept aceaia începînd a i se pricepe lucrurile și temîndu-se au fugit în Ardeal ș.c."

Iștvanfi[2], carele trăia pre acele vremi, scrie: „Din numerul grecilor 277 celor făloși au fost și Iacob Basilic/ acesta carele fiind din Samos sau, cum vreau alții, din Creta sau Candia, pentru că din firea sa era sumeț și mîndru, tot în familiile cele luminate se vîrea și aceasta o au și arătat în genealogia sa cea mincinoasă, carea o au typărit în Brașău, ca cum ar fi fost întărită de împăratul Carol V, măcar că sînt carii zic că genealogia aceaia încă o au furat de la Iacob Heraclid... Despot acesta, după bătaia carea o au avut împăratul Carol V în Moríni, la Teroanna, cu frîncii, îmblînd mai toată Germania, au venit în Polonia și de-acolo în Moldova, unde s-au împretenoșit cu Alexandru, prințul Moldovei, după multe meșteșuguri ale lui; căci zicea că el iaste dintro semînță cu Ruxanda carea era din semînța domnilor Moldovei, și aceaia vrea se o arate cu o cărticea typărită, ce mult au plătit la neamul nenvățat; pentru aceaia s-au și priimit de Alexandru Vodă și cu toate cîte îi era de lipsă, s-au și ajutat și de el și de Ruxanda, muierea lui.

Un an întreg Ioann Basilic n-au plinit în Moldova, pentru că au s-au adeverit, au au avut prepus despre dînsul că s-au înțeles cu boierii se omoară pre Alexandru Vodă și se răpească el domnia. Drept aceaia au trebuit se fugă întîiu în Valahia, apoi în Brașău, și aceasta cu atîta o au făcut mai lezne, că învățase ceva și românește..... Din Brașău, fiindcă Alexandru Vodă îl cerea la moarte, și Ioann Sigismund (adecă în anul 1559) era se-l dea, au fugit noaptea, prin ajutoriul prietenilor săi, și atîta au îmblat ticălos, pînă cînd au agiuns la Albert Laschi, în Şepuz. Acesta moştenea acolo multe bunuri căpătate de la craii ungureşti, şi cu puţin mai nainte luînd șie muiere pre văduva lui Gheorghie Şéredi, prea mare avuţie luase cu dînsa. Priimindu-se cu toată cinstea de Albert Laschi, Ioann Basilic, fiindcă acesta nu avea cu ce se poată începe ceva, s-au rugat de Albert Laschi, arătîndu-i mai nainte cine și de ce neam iaste, de ajutoriu, făgăduindu-i că el încă îi va sluji pentru facerea de bine. Pre carele nu l-au aflat depărtat de cererea sa. Și era Laschi prăpăditoriu și rîvnitoriu de bunurile altora, căci bunurile cele multe care i-au fost remas de tată-său și care le căpătase nu de mult cu însurăciunea, toate le prăpădise, întru atîta cît se zicea că iaste născut spre prăpădirea banilor. Tătuşi cu puţin după aceaia ş-au vîndut bunurile şi căpătînd / **278** zece mii de galbeni pentru dînsele, acelea le-au dat lui Ioann Basilic, făgăduindu-i că întru toate va sta lîngă dînsul. Cu banii aceia s-au plătit ostaşi, nu mulţi, ci atîţa cîţi se vedea a fi de lipsă ca să se poată apuca. Pentru că Despot îşi băgase în cap că toţi aceia cu carii se sfătuise asupra lui Alexandru Vodă, îndată vor sta lîngă dînsul asupra tyrannului.

Drept aceaia gătind ce era de lipsă și oştile și luînd cu sine opt tunuri mari, au pornit spre munţii carii despart Ungaria de Polonia, unde au aflat plaiurile păzite de poloni, din porunca craiului Sigismund Avgust, carele nu vrea se treacă Despot prin ţeara lui asupra lui Alexandru Vodă, ca nu cumva să se mînie Soliman II, al căruia client era Alexandru Vodă. Vrînd Laschi și Despot se treacă cu puterea, fură învinşi de poloni şi au perdut şi tunurile.....

După ce nu i-au slujit norocul întîiaş dată lui Despot, nu ş-au perdut inima, ci au agiuns la Franţisc Zai, prefectul lui Ferdinand I, din Ungaria-de-Sus, la carele fiind necunoscut, au dus și pre Laschi cu sine. Drept aceaia dăruind pre Zai și multe făgăduindu-i... la atîta l-au adus, de împreună s-au rugat prin cărţi de Ferdinand I ca, din îngăduinţa și cu ajutoriul lui, se poată înoi războiul asupra lui Alexandru Vodă; căci mai cuvine-se ca Ferdinand se aibă, în Moldova, un client al său, de cît se domnească întrînsa un tyran, carele ţine cu turcii şi iaste împrotivitoriu creștinilor.

Ferdinand au priimit cărţile acestea, cînd mulţi consiliari nu era de faţă, tătuşi treaba o au spus celor ce era de faţă, lui Nicolae Olahul, arhiepiscopului Strigonului, lui Thoma Nádașdi palatinului şi episcopilor,

celui din Zagrabia, lui Gheorghie Drășcovici și celui din Oradea-Mare, lui Franțisc Fórgaci, carii după ce au respuns ce li s-au părut, au întrebat și pre nemți. Nu se nărăvea sfaturile, pentru că unii zicea că nu trebue ajutat Despot carele nu se ști cine și de-unde iaste, nici trebue ațițat Soliman, cu carele vreau se facă pace; ci alții carii era mai sprinteni la fire, sfătuia ca să se facă a nu ști, și îngăduind se stea lîngă Despot carii vor
279 vrea de bună voia lor, se-l și ajute / la călătoria aceaia..... Sfatul acest de pre urmă au mai plăcut chesariului; și au scris lui Zai ca ținînd lucrul întru ascuns, se facă toate cîte vor fi de lipsă, și lui Despot i-au dăruit șese mii de galbeni. Zai priimind porunca chesariului și sfătuindu-se cu Laschi și cu Despot, au chiemat pre Antonie Secheli, povățuitoriul cel vestit, și, după multe făgăduințe ale lui Despot, l-au adus de au priimit povățuirea războiului acestuia, căruia s-au adăogit Ioann Petru Rossél burgundul cu frate-său Clavdie și cu Hartinie Légmanul carii povățuia o sută de pușcași călare. Și dîndu-se tuturor slobozenie de a merge cu Despot, s-au mai lipit de ei Ioann Villeiu frîncul... cu o sută de călăreți și o sută de pedestrași. Mers-au și din Silesia 150 de călăreți supt Petru Sedlíchie și pedestrași nemțești încă s-au luat din Cașșovia și din alte cetăți despre margini, dară nu mulți; așa cît cu toții era ca la 2.000 de ostași sau ceva mai bine. Sînt carii zic că numai 1.600 de ostași au fost. După ce s-au adunat oastea aceasta, măcar că Laschi însuș vrea se o povățuiască, tătuși au trebuit se lase povățuirea lui Antonie, așa poftind acesta și și ostașii......

Și ca se meargă lucrul mai pre ascuns, au făcut veste că au murit Despot, și Laschi au și îngropat în beserica cea mai mare din Cheșmarc un copîrșău gol, ținînd pre Despot ascuns într-o parte a cetăței, despre carele numai un șerb preacredincios știia. Drept aceaia pornind Despot cu Laschi și cu Antonie și ducînd opt tunuri cu sine, au trecut prin Ungvar și lăsînd Serédnia de-a stînga și Muncaciul de-a dreapta, au agiuns la munții rutenilor... și știind că prefectul leșesc le va împedeca calea, mai nainte de a-și strînge acesta oastea... au trecut la orașul Stepénic, ce iaste în marginea Moldovei. Scosese și Alexandru Vodă, înștiințat fiind de poloni despre venirea lui Despot, la 25.000 de oameni, în cîmpii Sucevei, ci aceștea mai mare parte era proști fără de arme.... Au pornit, așadară, Alexandru Vodă cu oastea sa și ducînd tunuri au întărit puntea de preste apa carea trebuia se o treacă Despot (Ureche vornicul[3] chiamă locul acesta, Verbia), care lucru văzîndu-l Despot și văzînd și aceaia că din oastea lui Alexandru Vodă nici unul se gată se treacă la el, el însuș **280** se găta se fugă/ îndărăpt, de nu s-ar fi tras pre lîngă apă în gios Antonie cu oștile, făcîndu-se că pre acolo vrea se treacă apa. Carea văzîndu-o Alexandru Vodă și sfătuindu-se cu Mozoc, generariul său, au poruncit de au tras tunurile de la punte mai în gios și cu nepriceperea sa nu s-au putut folosi cu iale. Pentru că înturnîndu-se cu pripa ostașii lui Antonie, au cuprins și puntea și tunurile și celor ce-i urma le-au făcut slobodă trecere........ și îndată au început bătaia. Moldovenii carii era amestecați cu 2.000 de ianiciari și cu călăreți turcești, nici cea dintîiu năvălire a ostașilor lui Antonie o au suferit, sau pentru că li s-au spăriat caii de sunetul puștilor, la ce nu era dedați, sau pentru că nu era cu credință cătră Alexandru Vodă. Pre carii gonindu-i Antonie și pușcașii burgundești și frîncești, pre mulți au prăpădit dintre dînșii. Despot și Laschi apucîndu-se de oastea ce se povățuia de Alexandru Vodă, de Mozoc și de Bodnár și venind și Antonie, așișderea o au resipit și luînd multe steaguri și toate tunurile, au făcut biruință de plin. Tăiatu-s-au în zioa aceaia dintre moldoveni la 3.000 și ianiciarii mai toți, și s-au prins foarte mulți, pre carii după aceaia i-au slobozit Despot, din sfatul lui Laschi și al lui Antonie, ca se-și cîștige nume bun la moldoveni. Despre Alexandru Vodă se zice că el, în fruntea oștilor, vitezește purtîndu-se, pre un ungur l-au tăiat cu mîna sa. Ci văzîndu-se numai cu puțini remas și el au prins fuga.....

Întîmplatu-s-au bătaia aceasta [a] în ajunul Sîntului Martin din anul 1561, și Despot au poruncit de o au zugrăvit în Iași, între icoanele cele adeverate ale domnilor moldovenești, carea pictură, după moartea lui Despot, dimpreună cu alte lucruri ale lui, s-au astupat cu var, precum s-au stricat beserica carea o zidise în orașul Bacău, șese coți de înaltă, întru pomenirea tătîne-său (că și aceaia scornise, că tată-său au fost boieriu de divan în Moldova și s-au omorit în Bacău, de Alexandru IV Vodă, precum scrie Sommer [4], dară nu o săvîrșise).

Alexandru Vodă îndoindu-se de sfîrșitul bătăei, muierea cu pruncii și toată averea sa, ce era foarte mare din jaful altora, o trimesese la Dunăre, poruncindu-i ca îndată se treacă, cît va înțelege că n-au merse bine războiul. Ce făcînd Ruxanda, în zădar au trimis Despot călăreți după dînsa, că aceștea n-au apucat fără numai un carr cu puține și eftine scule.

---

[a] E vorba de lupta de la Verbia din 18 noiembrie 1561.

Despot, după biruință, au mers la Suceava, unde i-au ieșit înainte
281 vlădicii cu tot feliul de oameni, și cu lítie/ l-au dus în cetate, ci el încă era înfricoșat auzind că Alexandru Vodă n-au trecut Dunărea, ci se ține în țeară, la Prut, adunîndu-și oastea cea resipită, avînd 5.000 de turci în tabără, mai cu samă ianiciari și așteptînd întru ajutoriu și pe Petru III (nu pre Mircea), prințul Țerei Muntenești........ Sfătuindu-se Despot ce se facă, moldovenii l-au îndemnat se trimită o parte a oștilor asupra lui Alexandru Vodă; ci Antonie s-au împrotivit despărțirei oștilor zicînd: se stringă țeara la arme și se amestece țerenii cu ungurii, nemții și frîncii și așa, cu toții, să se ducă. I-au plăcut lui Despot sfatul lui Antonie și adunînd 25.000 de moldoveni la Suceava, cu aceia și cu oastea cea biruitoare au purces, ducînd cu sine și treizeci și doao de tunuri. După ce au sosit Despot la Prut, Alexandru Vodă au stricat puntea, carea o făcuse pe Prut, la orașul Hușului. Iară Antonie văzînd un sătuț dinnaintea taberei ceii protivnice ce era preste apă, au așezat tunurile întrînsul și pre pușcașii unguréști și nemțești i-au ascuns prin sălci și prin țermurii Prutului și le-au poruncit ca, fără de știrea lui, se nu sloboază nici tunurile, nici puștile. Protivnicii carii era amestecați cu turcii și avea cu sine doao mii de călăreți, preste carii era mai mare Mozoc, străjuind de ceaialaltă parte a Prutului și văzînd sulițile oștilor lui Despot, s-au apropiat, și Mozoc, după ce i s-au dat credință, au vorbit puțintel cu Antonie, dară tunurile și pușcașii cei din leș nu i-au putut vedea de călăreți. Turcii încă gîndind că sînt apărați de rîu și neștiind înșălăciunea, s-au bulucit se vadă pre Antonie și tabăra lui Despot; iară Antonie atunci au poruncit de au slobozit toate tunurile asupra lor și pușcașii încă pre mulți au culcat cu gloanțele și cîți au scăpat, au fugit în tabăra lui Alexandru Vodă. Nici au întîrziat Antonie carele vrea să se bată cu Alexandru Vodă mai nainte de a sosi Petru III (nu Mircea) cu muntenii și tătarii a direge podul cel stricat, carele gătindu-l... ar fi trecut toată oastea în doao zile; dară Alexandru Vodă nu l-au așteptat, ci au fugit întîiu în Drăștior, apoi în Țarigrad, și ostașii lui s-au resipit care încătrău au putut. Așa biruind Despot prin vîrtutea și știința cea militărească a lui Antonie Secheli, mai fără vărsare de sînge, s-au înturnat cu mare bucuria tuturor la Suceava.

După ce s-au înturnat Despot, au poruncit ca moldovenii se desbrace
282 armele, care le prinsese întru apărarea lui Alexandru Vodă / și să se întoarne la căsile sale. Ca se-și poată sfîrși scopul au avut întru ajutoriu patru oameni înțelepți carii au plecat norodul spre aceasta, adecă pre Bernovschi spătariul, pre Mozoc serdariul, pre Stroița logofătul și pre Gheorghie Revélles scriitoriul; și ca se-și plătească ostașii, au avut bani din candelabrul carele l-au fost cinstit Alexandru Vodă mînăstirei Dintre Munți; pentru care lucru s-au și supărat moldovenii."[4] Acest punt mai de pre urmă l-am scurtat însumi.

Iară despre Despot, grecul cel fălos, mincinos, fățarnic, înșelătoriu și adeverat tyran, mai scriu și istoricii aceștea: Rosaín[5], Brentan[6], Brietie[7], Crusie[8], Spondan[9], Bacșai[10], Ioann Sommer[11], Miron logofătul[12], pre carii îi poți ceti, de vei vrea, că eu m-am urit a mai scrie despre grecul acesta, la anii de-acum.

Despre Petru III, domnul muntenesc, pre carele, cum bine înseamnă preavestitul Enghel[13], Iștvanfi îl amestecă cu tată-său, Mircea III, și despre tătarii carii vinea întru ajutoriu lui Alexandru Vodă, scrie acelaș Iștvanfi[14] că s-au înturnat înapoi, după ce au fugit Alexandru IV Vodă, prin tabăra de la Prut.

---

[1] *Vita Despotae e scriptis Forgatsianis concinnata* atque operi Ioannis Sommeri praefixa. [2] Istvanfi, lib. 20, p. 400 seq. [3] Ureke vornicus apud Mironem, cap. 48. [4] Sommerus in *Vita Despotae*, p. 7. [5] Ioannes Rossius in *Appendice Chronici Turcici*, p. 92. [6] Brentanus /
283 ad ann. 1561. [7] Brietius ad ann. 1561. [8] Crusius in *Turco-Graecia*, p. 558. [9] Spondanus ad ann. 1561, nro. 41. [10] Baksai, p. 933. [11] Sommerus in *Vita Despotae*. [12] Constans Miron in ms. *Chronico Val.*, cap. 48. [13] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 223. [14] Istvanfi, l.c.

Anul 1562. Sosind Alexandru IV Vodă la Țarigrad s-au rugat de împăratul Soliman II ca se-l pună iarăș în domnie, carele au și poruncit ca beglerbegul din Evropa se-l ducă înapoi și se-l așeze. Și pornise beglerbegul, ci Despot au lucrat întru aceaia la împărăție făgăduind cu zece mii de galbeni mai mare dare pe an, de împărăția l-au întărit în domnia Moldovei, trimețîndu-i ste rr mele celecbiciruite și pe beglerbegul l-au chiemat înapoi. Dară nu multă vreme au trecut și împăratul Soliman au trimis alt sol la Despot, prin carele i-au poruncit ca cu oastea streină se nu îngreuieze Moldova, ci se o sloboadă, că el va avea grijă de apărarea Moldovei. Atunci Despot au slobozit pre Antonie Secheli și pre ceialalți, foarte frumos dăruindu-i și numai puțini unguri și nemți ținînd lîngă sine, numai pe Petru Devai l-au ținut la sine și l-au făcut părcălab de Suceava, pre carele Sommer îl zice a fi fost frate cu Antonie; eu zic că doară au fost rudenie.

Lui Albert Laschi, afară de alte cheltuiele, ce-i da pe fieștecare zi de prisosit, i-au întors zece mii de galbeni, care împrumutase mai nainte, ci așa ca se i le mai plătească o dată și i-au dat Cetatea Hotinului, în carea Laschi au pus părcălab pre polonul Ioann Piassoțchi, prietenul său. Dară nu îndelung au ținut pretenșugul între Despot și între Laschi, pentru că așezase căpeteniile ca în lucrurile de perzare, numai Despot se fie judecătoriu, și s-au întîmplat de doctorul lui Laschi au omorit un om; pre doctorul acela, drept aceaia Despot l-au osindit se-și peardă capul, nebăgînd în samă rugarea lui Laschi. Laschi pentru aceaia foarte s-au mîniat și zicînd nemulțemitoriu pe Despot, aceaia încă i-au aruncat că nu-i dă destulă cheltuială pe zi. Despot au aruncat lui Laschi că tot venitul, nu al Moldovei, ci al unei crăimi cît de mari, încă nu i-ar fi destul lui Laschi, și l-au slobozit de la sine, lăsîndu-i tătuși Hotinul. Acestea s-au întîmplat în vara din anul acesta, pentru că scrie Sommer: **284** „Noi am vezut pre Laschí în Lublín, la poloni, în luna/ lui septemvrie din anul 1562 și cum că acestea așa s-au întîmplat, ne-au povestit Lusínie episcopul.“

Laschi, după ce s-au dus din Moldova, s-au împreunat cu Dimitrie Visnovițchi rutenul carele petrecea tîmpul în Leopoiu sau Liov și tare se bătea după domnia Moldovei și au început a pofti cele zece mii de galbeni, care i le făgăduise Despot, dară Despot n-au vrut se i le dea, scriindu-i și lui și la alți vecini, că el așa i-au făgăduit că-i va mai plăti încă o dată 10.000 de galbeni, de va remînea prieten; iară acuma Laschi unindu-se cu Visnovițchi îi iaste dușman și de-l va putea prinde, așa va și face cu el, ca cu un dușman. Din sfada aceasta i-au și venit apoi despre o parte perirea lui Despot.

Însă Despot nu numai cu Laschi și cu Visnovițchi se mînca, ci și cu Ioann Sigismund, prințul Ardealului, și cu Petru III, domnul muntenesc, pre carele reu îl numesc și Sommer și Iștvanfi, Mircea, de pre numele tătîne-său, pentru că nendestulîndu-se grecul blăstămat cu tyrănnia

Moldovei, vrea să se facă domn și Ardealului și Valahiei, și cerca prilej
cum ar putea dobîndi și domnia acestor doao țeri. Pre amîndoi domnii
țerilor acestora, pentru aceaia era mînios, pentru că Ioann Sigismund
au fost gata se-l dea în mînile lui Alexandru IV Vodă, de nu ar fi scăpat
prin ajutoriul sasilor (ale cărora dogme le credea, măcar că, ca un fățar-
nic, se arăta a fi de legea besericei Resăritului) din Brașău, cum s-au
arătat la anul trecut; iară Petru III mersese întru ajutoriu lui Alexandru.
Cu Ioann Sigismund, acesta prilej ș-au făcut: i-au scris se-i dea Ciceul
și Cetatea-de-Baltă care au fost mai nainte ale domnilor Moldovei,
că de nu i le va da, din cele mai ascunse ale peptului lui (cum scrie
Iștvanfi) încă le va lua; ci Ioann Sigismund nu mult au gîndit cu amelin-
țătura lui Despot. Drept aceaia au ațițat pre secui asupra lui Ioann
Sigismund carii reu au pățit, căci fură învinși de Ladislav Rádac, gene-
rariul lui Ioann Sigismund, și ș-au perdut atunci de odată toate privile-
giurile, luînd afară scaunul Arieșului carele nu se amestecase cu ceia-
lalți secui. După pedeapsa secuilor bolnăvindu-se Ioann Sigismund în
Brașău, s-au făcut veste că au murit; iară Despot au și alergat cu oaste
pînă la Tótruș, gîndind că toate cetățile din Ardeal care se lăcuesc de
sasi, i se vor închina lui. Sosind la Totruș au înțeles Despot că Ioann
Sigismund s-au însînătoșat și el încă s-au înturnat acasă, cu buzele drîm-
285 boiate, temîndu-se a-și duce dinții în Ardeal. Lui Petru/ III, domnului
Valahiei, au vrut se-i pună următoriu, precum scrie Sommer, „Pre
un Dimitrie, de neam, unii zic grec, alții bulgar, om tyran, scump și la
toate născut, numai la domnie nu.“ Despre al căruia sfîrșit voiu cu-
vînta la anul viitoriu.

Acestea toate numai cît le-am scurtat din Sommer[1] și din Iștvanfi[2], carii așa se nărăvesc mai în toate cuvintele, de mi se ved a fi scris unul de la altul.

Tot întru acesta an au respuns Despot și lui Ioann Zigómala, rétorului patriarcesc din Țarigrad, în carea epistolă, ce se aduce de Crusie[3], se iscălește: Δεσπότης Βασιλεύς Μολδαβίας, din carea iscălitură poți socoti mîndria grecului, carele anul de-acum l-au petrecut în tyrănnii și stoarceri care le-au plătit în anul viitoriu.

---

[1] Ioannes Sommerus in *Vita Despotae.* [2] Istvanfi, lib. 20 et 21. [3] Martinus Crusius in *Turco-Graecia,* lib. 3, p. 274.

Anul 1563. Vai! neamului românesc! și iarăș vai! carele uitîndu-și vița și semînța, geme sub jugul altor neamuri, nu pentru altă ceva, ci numai pentru nenvățătura, nedragostea între sine, nepriceperea sa și viclenșugul neamurilor celor streine care cu frumoase pretesturi, mai ales ale legei creștinești, în carea eu vreu se moriu, înșală pre bieții români, de-i stăpînesc și în zioa de-acum. Nu vreu eu se numesc neamurile acestea, ci numai atîta zic: ce păstoriu ai, ale căruia cuvinte nu le înțelegi? Vezi, socotește și judecă ce vreau arhiereii aceștea? se te învețe se-ți prindă partea pre lumea aceasta, au se te ducă la ceriuri? Nu crede, o române! pentru că numai punga ta o voesc, ca se-și împle pungile lor și tu se remîni rob acelora, pre carii mai marii tăi i-au stăpînit oarecînd. Deșteaptă-te, drept aceaia, o, iubite neamul mieu, și ai minte! luînd pildă din moldoveni, al cărora tyran, Despot, grecul cel blăstămat, așa au lucrat în anul de-acum.

Pre lîngă tyrănnia cea mare, carea o făcea cu bieții lăcuitorii Moldovei, Despot la atîta au agiuns în anul de-acum, de au început a se făli că el iaste prăsit din semînța împăraților din Țarigrad, uitîndu-și ce au fost mințit mai nainte, despre vița și porodița sa. Drept aceaia au făcut pre-ascuns doao coroane de aur și-au mințit înaintea norodului, că acelea i s-au trimis din ceriu, în semn că el încă și împărat va fi, nu numai
286 domn/ Moldovei; și cu minciuna aceasta pre mulți au și înșălat dintre cei mai nepricepuți, de o au crezut, precum se înșală și astăzi mulți din neamul românesc, de mai mult cred celor ce nici le fuge, nici le muge de dînșii, de cît celor ce sînt de neamul lor și mai se sfarmă pentru binele lor; căci sîngele nu se face apă, precum iaste zicala. Pre lîngă acestea, Despot, carele numai cît se arăta a fi bine credincios, ci întru adever era eretic, au început a aduna în Moldova pre mai mulți eritici, cum au fost episcopul cel cu muiere, Lusinie, Caspar Peucér, ginerele lui Meláncton, Ioachim Réticul, Ioann Sommer acesta, carele îi scrie viața, și alții; și în orașul Cotnar, unde lăcuia atunci mai cu samă sasi și unguri, au făcut școală, în carea au pus dascali tot eritici, și pe pruncii moldovenilor îi silea se învețe acolo, ba, ce e mai mult, pre unii prunci îi hrănea el însuș la învățătură. Făcut-au fost și bibliothecă în orașul Cotnari. Pre Lusinie episcopul încă pentru aceaia l-au fost chiemat la sine, ca se îndrepte lucrurile besericești și mai ales cele de căsătorie; căci întrase foarte reu obiceiu în Moldova, de cei căsătoriți, pentru fiece se despăr-

ţea şi iarăş se căsătorea. Pentru carea sminteală scrie Sommer că şese au vezut tăiaţi numai într-o zi. Şi cum au lucrat cu proştii, aşa au vrut se lucre şi cu boierii, pentru despărţirile cele fără de cale, de căsătorie. Carea toate în sine au fost foarte bune, de s-ar fi făcut din bun sfîrşit şi nu din scopul acela, ca pre urmă, pre toţi moldovenii se-i facă luterani. Oare nu greşesc şi în zilele noastre unii şi tocma dintre arhiereii cei ce se ţin pre sine pravoslavnici, carii îşi ţin sfetnici şi mai vîrtos secretari eritici, căci despre aceaia nu mă mir că vreau ca pruncii româneşti se nu înveţe româneşte, fără numai în limbile arhiereilor, pentru că almintrelea cum ar putea domni preste români? ci despre acestea mai apriat voiu cuvînta airilea, aci mă întorc la firul istoriei.

Afară de acelea care le-am scris mai în sus, Despot, preste măsurile şi stoarcerile cele tyrănneşti, aruncase pre ţeară, ca fieştecare om căsătorit se-i dea cîte un galben de aur, carea dare prea grea li s-au părut, mai ales oamenilor celor mişei. Întru aceaia Dimitrie Visnoviţchi, aţiţat de Albert Laschi, s-au rădicat cu oaste asupra lui; care lucru înţelegîndu-l Despot ş-au gătit şi el oastea sa şi au purces / spre Hotin. Pre cale **287** l-au întîmpinat Piassóţchi, părcălabul lui Laschi, de Hotin, şi i-au spus că, din porunca lui Laschi, îi va da cetatea, de-l va lăsa se meargă în pace cu toţi ai săi. Despot au priimit făgăduinţa şi au mers la Hotin. Acolo odineoară l-au încungiurat norodul şi l-au rugat se iarte galbenul, cel mai nainte aruncat pe fieştecarea casă, sau se dea în mîna lor pe Bernovschi spătariul, pe Mozoc serdariul, pe Stroiza logofătul şi pe doi vlădici, zicînd că aceştea au pricinuit toate reutăţile şi supt Alexandru IV Vodă. Despot le-au făgăduit că-i va da şi de-aci s-au început apoi răscoala asupra lui. Aci, la Hotin, au zăbăvit Despot cu oastea o lună şi mai bine. Şi vezînd că Visnoviţchi cu Laschi nu es din Cameneţ, s-au înturnat la Suceava.

Din Suceava au eşit se cerceteze partea Moldovei cea de cătră Dunăre şi mergînd pînă la Galaţ şi Réghen, oraşul neguţetorilor greceşti, iară de-acolo la începutul vărei s-au înturnat iarăş în Suceava. Pînă cînd au călătorit Despot, au murit episcopul Lusinie, doară otrăvit de Bernovschi spătariul, şi l-au îngropat episcopissa lui în Iaşi, iară Despot, după întoarcerea sa în Suceava, măcar că avea o grecoae la sine, căriia îi făcuse şi o fată, s-au logodit cu fata lui Martin Sborovschi, palatinului leşesc, gîndind că prin căsătoria aceaia mai tare se va întări în tyrănnia sa, și acuma se găta de nuntă, făcînd noao trăsuri și stoarceri, cînd iată au sosit tîmpul vrednicei resplătiri pentru toate blăstămățiile lui, carea așa s-au întîmplat:

Bernovschi cu Mozoc și cu Stroiza auzind despre perirea sa, cea la Hotin făgăduită norodului, au început a se apăra pre sine de tyrănnia lui Despot; pentru aceaia se și zice că Bernovschi ar fi otrăvit pre Lusinie, pseudo-episcopul și duhovnicul lui Despot, și cînd se găta mai tare Despot cu ai săi de pompa nunței, au făcut veste că au năvălit tătarii în Moldova. Cuvîntul boerilor l-au întărit și cei ce era lîngă Despot; și Despot au și trimis oastea cea streină mai mare parte cu vro cîteva mii de români moldoveni asupra tătarilor și au încredințat povățuirea oștilor acestora lui Stefan Tomșa și oarecărui boieriu, anume Dormán. Aceștea mergând pînă la Nistru, n-au aflat vreun tătar în ținutul Moldovei; iară boierii moldovenești le-au zis că iaste numai meșteșugul tătari-
288 lor, / de s-au tras îndărăpt, și pre unguri, și nemți i-au așezat în noaptea aceaia în niște sate vecine, iară boierii moldovenești toată noaptea s-au sfătuit și în reversatul zorilor au și omorit pre toți streinii; și boierii carii nu mersese cu ei la Nistru, au încungiurat pe Despot cu ai săi în Suceava. Remăsese cu Despot în Cetatea Sucevei, streini și moldoveni, 656 de ostași; aceștea au apărat cetatea și pe Despot cevaș mai bine de trei luni.

Iară întorcîndu-se cei ce mersese la Nistru cu oastea, de-acolo și ei au mers la baterea Sucevei și acolo cu sila au pus domn pre Stefan Tomșa, carele îndată au și orînduit toate cîte era de lipsă la baterea cetăței, ci cei de lîngă Despot, tare o apăra. Întru aceaia foarte multă moarte s-au făcut în țeară, căci fetișoara lui Despot, carea o făcuse cu o grecoae, s-au sugrumat în leagăn și muma eii s-au pus întro mînăstire; rudeniile acelora carii era închiși cu Despot, s-au aruncat în apă, și toate armencele care se ruga lui Dumnezeu pentru mîntuirea lui Despot, s-au omorit. Atunci s-au omorit toți streinii. Episcopissa lui Lusinie s-au sugrumat, Gheorghie Revelles, scriitoriul lui Alexandru IV Vodă și sfetnicul lui Despot, s-au prins. Cetatea tătuși o bătea Stefan Tomșa Vodă, ci se temea ca nu cumva se vină Dimitrie Visnovițchi rusul și se apuce domnia. Drept aceaia au trimis boierii soli la Visnovițchi se vină la domnie și venind acesta, l-au prins dinpreună cu Piassoțchi și i-au trimis la Țarigrad, unde din porunca împăratului Soliman II, i-au spînzurat de coaste cu cîrlige de ferr, şi aşa au trebuit se-şi sfîrşească viaţa bărbaţii cei viteji şi slava ruşilor.

Apărîndu-se tocma vitezeşte cei ce era cu Despot şi mai adeseori
năvălind asupra celor ce-i încungiurase, într-o năvălire a lor au căzut
şi Bernovschi spătariul, capul congiuraţilor, nimerit de o gloanţă. Iară
Stefan Tomşa Vodă au trimis în Ardeal pentru ajutoriu, la prinţul Ioann
Sigismund Zapolia carele i-au şi trimis pre generariul său, Ladislav
Radac, cu o mie de călăreţi şi cu altă mie de pedestraşi, după a cărora
sosire la Suceava, nu mult au întîrziiat şi Despot, ci vezînd că nu se mai
poate apăra (căci ai săi încă începuse asupră-i), pe credinţa împăratului
Soliman, a boierilor moldoveneşti şi a lui Ioann Sigismund, au eşit din
289 cetate, foarte împodobit şi s-au / dat pre sine lui Stefan Tomşa Vodă
carele nu mult au căutat la făgăduinţa de alţii făcută, ci l-au tocat cu
buzduganul, de-au murit ca un blăstămat, cum au fost Despot, tyrannul,
nu domnul Moldovei, că n-au avut vre o cădinţă de a se mesteca la
Moldova. Perit-au Despot în 9 noemvrie din anul 1563, în vîrstă de 40
de ani, după ce-au tyrănnit doi ani şi pielea capului lui, dinpreună cu
pielea capului lui Ioachim Prudéntie, carele îl urmase în 10 ani, pline
de pae s-au trimis la Ţarigrad. Aşa scriu acestea Sommer[1] şi Iştvanfi[2],
pre carii eu numai cît i-am mai scurtat în cuvinte.

Miron logofătul[3] zice că Stefan IX Tomşa Vodă s-ar fi bătut şi cu Petru III, domnul muntenesc (nu cu Mircea), carele au fost venit pînă la Milcóv asupra lui Tomşa şi că Tomşa au învins pe domnul muntenesc şi apoi, cînd domnise numai cinci septămîni, au fugit dinnaintea lui Alexandru IV Vodă. Ci bătaia aceasta a lui Tomşa cu Petru III, eu nu o poci crede, pentru că Sommer şi Iştvanfi nu scriu despre dînsa, dară scriu amîndoi[4] că Stefan Tomşa Vodă, după ce au potopit pe Despot, pe Dimitrie acela carele rîvnea domnia muntenească, l-au însemnat la nas, ca se nu poată domni şi apoi l-au ţinut prieten aşa de bun, de, cînd au şi fugit de fata lui Alexandru IV Vodă, cînd au venit se domnească a doaoa oară, tunurile sale, lui cu alt boieriu, le-au încredinţat. Doară pentru Dimitrie acesta se fie fost bătae între Tomşa şi între Petru III? Dară pricina aceasta încă nu o poci priimi, căci ce ar fi avut Tomşa, pentru ce atîta se apere pe Dimitrie?[a]

---

[a] Tomşa aflînd că vine Alexandru Lăpuşneanu să ia domnia, i-a ieşit înainte la Dunăre şi, cu toate că Lăpuşneanu era ajutat de munteni, Tomşa l-a respins.

Cînd au venit Alexandru IV Vodă la a doaoa domnie a Moldovei, adecă în sfîrşitul anului de-acum sau la începutul anului viitoriu, nu mă pricep; pentru aceaia a doaoa domnie a lui o trec la anul viitoriu.[a] Aci numai atîta mai zic, că eu aşa aspru scriind despre Despot, n-am vrut nici vreu se vatăm vre un neam, că neamurile toate au preţ înaintea mea şi cu mult în mai mare preţ sînt arhiererii neamurilor, numai se nu fie de năravul lui Despot.

[1] Ioannes Sommerus in *Vita Despotae*. [2] Istvanfi, lib. 21, p. 427 seqq. [3] Constans Miron, cap. 50. [4] Sommerus et Istvanfi, ll.cc./

290 **Anul 1564.** Despre a doaoa domnie a lui Alexandru IV Vodă, aşa scrie Iştvanfi[1]: „Împăratul Soliman II, rugat fiind şi de Ioann Sigismund şi de Alexandru IV, pre acesta iarăş l-au făcut domn Moldovei, carele adunîndu-şi oaste din turci şi din tătari, cu făgăduinţa că le va da Ţeara-de-Gios de jaf, curînd au mers în Moldova. De a căruia venire auzind moldovenii, au fugit care încătrău au putut. Tomşa, Mozoc, Stroiza au fugit la ruteni. Alexandru aflînd toate deşerte, lezne au cuprins şi tabăra cu tunurile şi cetatea şi ţeara şi pe Dimitrie bulgarul (de n-au fost grec), cel însemnat la nas de Tomşa... pe carele i l-au dat legat boieriul cel ce remăsese cu dînsul la tunuri. Pe Dimitrie l-au trimis domnului muntenesc, a căruia domnie o rîvnise, ca se-l pearză cu ruşine. Pre Tomşa, următoriul lui Despot, dară carele numai puţine luni au domnit, pre Mozoc şi pe Stroiza carii fugise în Leopoiu, i-au pîrit lui Sigismund, craiului Poloniei, carele era mînios pre dînşii pentru perirea lui Visnoviţchi şi a lui Piassoţchi şi prin mişlocirea împăratului Soliman II şi a lui Ioann Sigismund, nepotului, atîta au făcut, de prinzîndu-se ş-au perdut capetele. Pre Gheorghie Revelles carele se ţinea prins în Cetatea Neamţului, dinpreună cu alţi prefecţi i-au sugrumat armaşii. Pre ceialalţi boieri i-au ertat pînă la o vreme, dară apoi cînd era securi, i-au sugrumat pe rînd în ospeţe, pînă cînd i-au istovit pre toţi carii au fost pricină de s-au alungat din domnie sau carii era rudenii cu ei. Şi aşa au domnit în pace, pînă cînd au trăit, domnind întîiaş dată şepte ani pînă la fugă-

---

[a] La 11 decembrie 1563 Alexandru Lăpuşneanu era la Brăila. Lupta dintre el şi Tomşa se dă după această dată. Înseamnă că Lăpuşneanu n-a putut intra în Moldova decît în luna ianuarie 1564.

rirea sa.“ Așișderea scrie Sommer[2], numai cît adaogă că Alexandru IV Vodă au poruncit de au desgropat trupurile lui Despot și al lui Ioachim Prudentie și cusîndu-le în saci, așa le-au spînzurat. Despre Mircioae muma lui Petru III, domnului muntenesc, adecă despre Chiajna, încă scrie că dînsa au batjocorit mai tare pe Dimitrie bulgarul sau grecul, numindu-l domn Valahiei și scuipîndu-i în față.

Despre Alexandru IV Vodă scrie Miron logofătul[3] că după ce au domnit a doaoa oară, au stricat, după făgăduința Porței turcești făcută, toate cetățile din Moldova, numai Hotinul l-au lăsat întreg. Heideiștein[4] încă scrie că el au mutat scaunul țerei din Suceava în Iași, căzîndu-i urîtă Suceava, pentru că dintrînsa se fugărise./

291 Tot întru acesta an s-au măzălit și Ioasaf II, patriarhul Țarigradului, de soborul besericei Resăritului, cum scrie Crusie[5], în care sobor au fost de față și s-au iscălit, precum arată Lecvien[6]:

„Anania, episcopul Strúmiței, Parthenie, mitropolitul Drăștiorului, Arsenie, mitropolitul Tyrnovului și Paisie, arhiepiscopul Ahridei“; dară pricina măzălirei lui n-au fost carea o dă soborul, ci au fost aceasta carea o spune Henríh Hilárie[7], zicînd: „Pricinile măzălirei patriarhului Ioasaf II, nu sînt care le aduce soborul, ci acelea sînt numai minciuni, iscodite de Mihail Cantacuzenul, grecul cel puternic, pre carele îl numea Ἄρχοντα. Iară pricina măzălirei lui cea adeverată, iaste aceasta: Era o doamnă văduvă, în Valahia, al căriia bărbat, domnul țerei (adecă Mircea III, cum scrie grecul, la Crusie[8], din carele sînt acestea), murise mai nainte. Aceaia avea doao cocoane foarte formoase și vrea se le mărite în Țarigrad. Drept aceaia scrisese în taină cătră patriarhul Ioasaf ca se-i capete doi tineri, după carii se-și poată mărita cocoanele. Au și aflat patriarhul pre doi tineri, adecă pre Stammatie, nepotul său din frate, tiner formos și procopsit și și bogat și pre Andronic, fratele lui Mihail Cantacuzenul. Aceștea amîndoi au mers în Valahia, cu cîte 40 de călăreți. Stammatie fiind iubit, lezne s-au și căsătorit. Cu Andronic mai mult s-au lucrat, pentru că nu-i plăcea cocoanei dintru început și pentru bătrînețele și pentru făptura lui; tătuși s-au făcut căsătoria între ei. Pre cale au început a-și mustra muierea Andronic, pentru că nu s-au arătat cu mai mare dragoste dintru început; drept aceaia dînsa de pre cale au scris mîne-sa se trimită se o ia îndărăpt, că almintrelea se va omori însa. Drept aceaia au și trimis mumă-sa și o au luat de la Cantacuzenul, cu toată blaga carea o ducea cu zece carre. Deci Cantacuzenul cu rușine s-au înturnat la Țarigrad. Văzînd Mihail Cantacuzenul nefericirea frate-său, Andronic, și fericirea lui Stammatie, n-au încetat a ațița pre arhierei asupra patriarhului Ioasaf, pînă cînd l-au pus gios. Așa scrie despre treaba aceasta oarecare grec tălienește, în scrisoarea, carea o au dăruit Gerláhie lui Crusie."

292 Scrisoarea aceasta se va mai pomeni și la anul/ 1578, unde se va aduce moartea lui Mihail Cantacuzenul, pentru surparea lui Petru III, domnului muntenesc, pre carele pentru aceaia l-au amestecat Iștvanfi, Sommer și Miron logofătul cu tată-său, Mircea III, la anii trecuți, pentru că el domnea supt oblăduirea mîne-sa, Chiajnei, cum se poate vedea din scrisoarea grecului mai în sus numit.

Ce scrie Miron logofătul[9] despre oarecare Stefan carele s-ar fi rădicat cu niște păstori unguești asupra lui Alexandru IV Vodă, făcîndu-se fecior de domn, eu o țin numai poveste.[a] Dară mai aspră iaste ce scrie Iștvanfi[10], zicînd: „La începutul anului 1564, înțelegînd Balașșa și Zai din cei ce de curînd se înturnase din Moldova, că iaste o mînăstire, supt poalele munților, foarte bogată și împodobită cu multe scule de aur și de argint, ce era dăruite mînăstirei de oameni cu evlavie, mînăstirea aceasta au vrut ei se o prade, dară i-au împedecat omătul."[b]

Despre Ardeal așa scriu *Annalii secuenești*[11]: „Feciorul craiului Ioann luînd ajutoriu turcesc, au cuprins Erdéudul, Baia-Mare și mai multe cetăți." Iară Ioann Rossin[12] așa scrie: „La sfîrșitul ánului 1564 murind mai nainte Ferdinand avgustul, în 25 iunie, și feciorul lui, Maximilian, de-abea începînd a împărăți, Ioann Sigismund, prințul Ardealului... ațițat de Gheorghie Bébec și de alții au cuprins Sătmariul, alungînd pre Mélhior Balașșa, prefectul chesariului, și prinzîndu-i muierea cu pruncii, cu toată averea."

[1] Istvanfi, lib. 21, p. 433. [2] Ioannes Sommerus in *Vita Despotae*, p. 56. [3] Constans Miron în ms. *Chronico Val.*, cap. 50. [4] Heidenstein, lib. 10, p. 318. [5] Martinus Crusius in *Turco-Graecia*, p. 274. [6] Lequien in *Oriente christiano*. [7] Henricus Hilarius, rector scholae Cellerfeldensis in *Excerptis e Chronico Cyprii*, p. 410 seq. [8] Crusius, l.c. [9] Con-

---

[a] Ștefan Mîzgă (fost Sava Mizgă) era proclamat la Bîrgău în anul 1566 domn al Moldovei. Documentele au confirmat informația din *Letopisețul* lui Ureche.

[b] Este vorba de Mănăstirea Putna.

stans Miron, cap. 51. [10] Istvanfi, lib. 21, p. 436. [11] Mss. *Annales Siculici* ad ann. 1564. [12] Ioannes Rosinus in *Appendice Chronici Turicici*, p. 92.

293 **Anul 1565.** Despot, tyrannul Moldovei, în doi ani ce/au domnit, foarte mari mutări făcuse în lucrurile bisericești și întru ale mînăstirilor; drept aceaia Alexandru IV Vodă, după ce s-au așezat la a doaoa domnie, toate stricările de Despot făcute, le-au întocmit în anul acesta și în cel trecut, precum arată preavestitul Enghel[1], pre Volfgang Șraibér carele vindea cărți lutereneşti prin Moldova, încă în anul acesta l-au prins, din porunca lui Alexandru IV Vodă, precum scrie Crusie[2].

Ioann Sigismund, prinţul Ardealului, cum scrie Evstatie Giulafi[3], trimesese soli la împăratul Maximilian II, pre oarecare Nisoţchi și pre Stefan Batori carele au fost după aceaia prinţ Ardealului și apoi craiu Poloniei. Pre solii aceștea Ioann Sigismund i-au chiemat înapoi de pre cale și Nisoțchi s-au și înturnat, dară Batori au mers pînă în Vienna, unde fu pus la închisoare multă vreme.

[1] Engel in *Recent. Historia Mold.*, p. 213. [2] Crusius in *Turco-Graecia*, p. 492. [3] Gyulaffi Lestán, *Mss. Hevenesianorum*, tom. 68, p. 335.

Anul 1566. În anul acesta au murit Alexandru IV Lăpuşanul, domnul Moldovei*, despre carele așa scrie Miron logofătul[1]: „Spune Ureche vornicul că căzînd Alexandru Vodă în boală, au făgăduit că, de va mai trăi, se va face călugăr, și leșinînd l-au făcut episcopii călugăr, punîndu-i nume Paisie, iară el trezîndu-se și vezîndu-se călugăr, au zis că el încă, de se va scula, va popi pre unii. Iară doamnă-sa, Ruxanda, temîndu-se de acest cuvînt, l-au otrăvit și l-au îngropat în mînăstirea Zlatnei."

Vezi ce plătește muierea rea la casă! dintîiu pe bărbat l-au făcut domn prin măritișul său, apoi l-au surpat făcîndu-și rudenie pe Despot, mai pre urmă l-au și otrăvit! Pagubă că au fost din sîngele cel adeverat al domnilor moldovenești, cea mai de pre urmă!/

294 Tot acelaș Miron[2] scrie așa: „După Alexandru (IV) Vodă, fiind fiiul său, Bogdan (IV), de 15 ani, l-au rădicat cu toții domn, în anul 1566

---

* Alexandru Lăpușneanu a murit în luna martie, 1568.

(nu în anul 1572). Lucrurile ţerei le ocîrmuia mumă-sa, doamna Ruxanda, şi după ce au domnit Bogdan doi ani şi noao luni, au murit Ruxanda, muma lui Bogdan Vodă, şi o au îngropat unde şi pre bărbatul său."

Preavestitul Enghel[3] încă scrie: „Bogdan (IV), feciorul lui Alexandru (IV), de la anul 1566 pînă la anul 1572, s-au plecat spre poloni, dară neputîndu-l apăra polonii, s-au măzălit din ţeară.... Alexandru au lăsat după sine pre văduva sa, doamna Ruxanda, muiere înţeleaptă, cu doi feciori, Bogdan şi Elia, şi cu doaoa fete. Bogdan, ca cel mai mare, măcar că era numai de 15 ani, au urmat tătîne-său şi în doi ani şi noao luni au domnit în pace, supt tutela mîne-sa, adecă de la anul 1566 pînă la anul 1568[a], precum scrie Iştvanfi[4]. Pe vremea aceaia au poruncit şi sultanul Selim II lui Ioann Sigismund, de i-au dat Ciceul şi Cetatea-de-Baltă, precum arată Catona[5]."

Stefan Batori scăpînd de la închisoarea în carea îl pusese împăratul Maximilian II, în anul trecut 1565, şi înturnîndu-se în Ardeal la domnul său, Ioann Sigismund, de acesta cu mînie fu priimit, aruncîndu-i că el ş au căutat oprirea aceaia, precum scrie Giulafi Leştan[6]. Şi au avut pricină Ioann Sigismund de a se mîniia, pentru că de s-ar fi fost înturnat Stefan Batori, cînd i-au poruncit să se întoarne, cărţile lui Ioann Sigismund, care le scrisese împăratului Maximilian, nu s-ar fi trimis împăratului Soliman II, pentru care, mare potcă au avut Ioann Sigismund cu Soliman, cînd au mers la el, în Bălgradul din Serbia, cum vom vedea acuş.

Din cărţile acelea cunoscînd împăratul Soliman II că Ioann Sigismund se înţelege cu împăratul Apusului, însuş au venit şi au bătut Síghetul şi Giula, iară pe tătari i-au pornit asupra Ardealului, de unde fugărindu-se îndărăpt, ce n-au lucrat păgînii aceia cu bieţii românii noştri din amîndoao ţerile? Despre carii poţi ceti pe Fabrichie[7] şi pre Catona[8].

Annalii secueneşti[9] numai atîta zic la anul de-acum: „Gavriil Mailat s-au dus din Ardeal în Germania. Soliman II au luat Sighetul, Giula, ş.c. şi au murit." Iară Giulafi Leştan[10] scrie: „După ce s-au slobozit Stefan Batori, feciorul craiului s-au dus la împăratul turcesc. Pre la
295 Panciova au trecut/ Dunărea şi doao pricini au avut de a merge la el: una, au fost se-i aducă aminte făgăduinţa lui şi se ceară Buda de la

---

[a] **Bogdan, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, a domnit 4 ani, şi nu doi, cum apare la Engel şi la Şincai, iar domnia lui a avut loc între anii 1568—1572.**

dînsul, alta, să se curățe de prepusul că se înțelege cu neamțul. Pentru că după ce au prins împăratul Maximilian II pe Stefan Batori, și feciorul craiului au cuprins Tocaiul, Maximilian s-au foarte scîrbit și toate cărțile lui Ioann Sigismund, cîte dusese Stefan Batori, le-au trimis lui Soliman II zicîndu-i: vezi ce lucră credinciosul tău asupra ta, la mine! de care anevoe s-au spălat după aceaia feciorul craiului." Aceasta mi se vede a fi fost pricina de n-au căpătat Ioann Sigismund Buda de la Soliman II carele nu lezne își muta cuvîntul. Măcar că destule daruri au dus lui Soliman, precum zice Cheleșéri[11], scriind: „Cînd au mers, în anul 1566, Ioann Sigismund, feciorul craiului Ungariei, al lui Ioann Zapolia, din Ardeal la împăratul turcilor, Soliman (II), carele se tăbărise la Bălgradul din Serbia, i-au dus daruri împărătești, între care era blide de aur, și într-unul i-au dus sloi de aur, de cîte doi funți și și de cîte doi funți și o gimătate. Și sloii aceștea nu era vărsați, ci așa aflați în băi, între carii au fost și un pom de aur cu toate ramurile, din firea sa crescut. Și acestea le scriu din arhivurile ardelenești."

Mai pre urmă scrie Giulafi Leștan[12]: „În anul 1566 pînă cînd au îmblat feciorul craiului Ioann la împăratul turcesc, lăsase pe Cristófor Hagimași cu mare oaste, pre șesul Turdzei, ca se-i meargă întru ajutoriu, de i s-ar întîmpla ceva reu pre cale."

[1] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 51. [2] Idem Miron, cap. 52. [3] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 214. [4] Istvanfi, lib. 24, p. 523. [5] Katona, tom. 25, p. 21 e relatione Verantii. [6] Gyulaffi Lestán à maga *Diariumában Mss. Hevenesianorum*, tom. 68, p. 336. [7] Georgius Fabricius, lib. 2. [8] Katona, tom. 24, p. 312. [9] *Annales Siculici* ad h.a. [10] Gyulaffi Lestán, l.c. [11] Samuel Köleséri in *Auraria Romano-Dacica*, cap. 2, § 3. [12] Gyulaffi Lestán, l.c.

Anul 1567. Murind împăratul Soliman II, în anul trecut, i-au urmat fiiul său, Selim II, carele către sfîrșitul anului de-acum, 1567, precum scrie Anonymul romànesc[1], au măzălit pe Petru III, domnul Valahiei, și chiemîndu-l la Țarigrad, în locul lui au pus domn pre cel mai mic fecior al lui Mircea III, adecă pre Alexandru II, fratele lui Petru III, domnului/
296 muntenesc.[a] Pricina măzălirei lui Petru III, carele domnea supt tutela

---

[a] Petru cel Tînăr a fost mazilit în iunie 1568. În locul lui turcii puneau domn pe Alexandru al II-lea, fiul lui Mircea, pretendentul din anul 1511, care era fiul lui Mihnea cel Rău. Deci nu este nici o înrudire între Petru cel Tînăr și Alexandru al II-lea.

mîne-sa, Chiajnei, au fost Mihail Cantacuzenul, pentru rușinarea fratelui său, a lui Andronic, despre carea am cuvîntat la anul 1564, căci scrie grecul de la Crusie[2]: „Ali-bașă viziriul cu Mihail Cantacuzenul surpară din scaunul patriarcesc pe prea cinstitul Ioasaf II (carele era dintre Paléologi) și luîndu-i toată averea, l-au izgonit, de i-au căutat a muri de rușine. Și aceasta n-au fost destul, ci însuș Cantacuzenul, după scurt tîmp, au făcut de au venit în Țarigrad feciorul Mirceoaei carele era prea zdravăn tiner, numai de 15 ani și era voevod în Valahia." Mie mi se vede că Petru III atunci au fost de 15 ani, cînd au urmat tătîne-său, lui Mircea III, în anul 1559, nu acuma; almintrelea Alexandru II, frate-său cel mai tiner, prea de tiner ar fi început a domni.[a]

Annalii secuenești[3] încă așa vorbesc la anul de-acum: „Feciorul craiului Ioann Zapolia au cuprins Chioarul și Baia-Mare, în zioa de Rusali."

[1] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [2] Martinus Crusius in *Turco-Graecia*, p. 274. [3] Mss. *Annales Siculici* ad ann. 1567.

Anul 1568. Zisu-s-au la anul 1566 că pînă cînd au trăit Ruxanda, muma lui Bogdan IV, acesta cu liniște au domnit în Moldova. Iară în anul de-acum, Ruxanda au murit[b] și Bogdan IV îndată s-au plecat după nebuniile polonilor, carii l-au și prăpădit, cum se va arăta la anii viitori.

Despre Valahia așa scrie Anonymul românesc[1]: „Alexandru II Vodă, leat 1568. Iaste fecior Mircei Vodă și frate cu Petru (III) Vodă. La acest domn au venit toți boierii cei pribegi, iară el au tăiat pre unii dintre dînșii. Acesta, la acest văleat, au făcut mînăstirea Radului Vodă din București[c] și la leat 1575 au rădicat cruce de piatră, supt dealul Piteștilor, iară pe frate-său, Petru Vodă, l-au făcut împărăția domn în Moldova, și întîlnindu-se amîndoi frații la Focșani, au venit boierii Moldovei cu oaste și lovindu-i fără de veste, i-au biruit. Petru Vodă au fugit la Brăilă, Alexandru Vodă la oraș în Ialomiță. Iară boierii moldoveni au rădicat domn Țerei Românești pre un Vintilă, pre carele bătîndu-l Alexandru Vodă cu oamenii săi, l-au omorit. Domnit-au Alexandru Vodă ani 9.“ Cîte scrise aci Anonymul nostru, se țin de mai mulți ani și se vor mai aduce la anii viitori.

---

[a] Vezi nota precedentă.

[b] Ruxandra a murit în anul 1570, la doi ani după urcarea în scaun a lui Bogdan. Greșeala vine de acolo că, socotind începutul domniei lui Bogdan în anul 1566, în loc de 1568, Șincai conchide că anul 1568 este anul morții Ruxandrei.

[c] Alexandru al II-lea a ridicat Mănăstirea Sf. Troiță, pe care a refăcut-o din temelie nepotul său Radu Mihnea, din care pricină biserica se cheamă și azi Radu-Vodă.

297 Iară preavestitul Enghel[2] așa scrie despre întîmplările/ din anul de-acum: „Alexandru (II), fratele lui Petru (III), feciorul lui Mircea III, de la anul 1568—1577. Divanul turcesc în locul lui Petru au pus domn Valahiei pe Alexandru, fratele lui, carele s-au adus în Valahia, în 7 maiu din anul 1568. La voevodul acest nou s-au înturnat toți boierii cei pribegi în Ardeal, dară spre perirea sa; căci de-abea au trecut 2 luni și Alexandru au omorit pre mulți dintre dînșii, între carii au fost: Radul logofătul din satul Drăgoești, Mihnea, feciorul vistiernicului Forístie, Toader din Búcov ,Vlad, Petrașcul, Calótea, Stan, feciorul Drăgulețului, Radul stolnicul din Boldești și Radul, feciorul vornicului Socól. Tătuși au zidit o mînăstire dincolo de București, întru lauda Preasîntei Troițe; așa au cercat ucigașii aceștea se-și astupe tyrănniile cu facerile de bine cătră preoți.“[a]

[1] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [2] Engel in *Historia Valachiae*, part. 1, p. 223.

Anul 1569. Precum scrie *Magazinul unguresc*[1], în anul 1569 pribegea în Hișpania oarecare Nicolae Bessarab carele se zicea pre sine a fi feciorul lui Barbul Bessarab Vodă, și fiind în mare mișălătate, mult l-au ajutat un neamț din Segóvia, anume Ioann Héber.

Bogdan IV, domnul Moldovei, carele bine se odihnea supt aripile Porței turcești, după ce au murit mumă-sa, doamna Ruxanda, la atîta nebunie au agiuns, de s-au împretenoșit deplin cu polonii cei făloși carii n-au ajutat vreo dată pre neamul românesc și mai vîrtos pre moldoveni, ci tot întru aceaia s-au silit cum ar putea supune șie Moldova, de unde au și urmat atîtea vărsări de sînge între dînșii și între moldoveni, cîte s-au arătat la anii trecuți. Din care pretenșug, la atîta au venit Bogdan IV, de, în anul acesta 1569, precum arată diplomatul de la Doghiel[2], au jurat crăimei și craiului Poloniei, lui Sigismund avgustul, că le va fi

---

[a] Alexandru al II-lea a omorît o parte dintre marii boieri pentru că aceștia conspirau, la instigațiile Chiajnei, împotriva lui.

credincios și întru ajutoriu împrotiva tuturor, afară de turc, cînd vor
avea războiu, cu toată puterea și în persoana sa, iară almintrelea le va
da leșilor spre toată lipsa lor, cîte 7.000 de ostași, nelegîndu-se leșii se-i
dea lui vreun ajutoriu, cînd va avea op de ajutoriu. Vezi nebunia omului
tiner! și la nebunia aceasta nu alta l-au plecat, fără numai căsătoriile
cu polonii, pentru că pre o soră a sa, o măritase după Caspar Paniévschi
rusul mai nainte, pre ceaialaltă soră a sa o făgăduise lui Cristófor Sbo-
róvschi, și el vrea să se însoare cu fata lui Ioann Tárlo, cum scrie Goré-
298 chie[3]. De-aci s-au întîmplat de el mai tot în Russia / și cu polonii ș-au pe-
trecut după aceaia tîmpul, pînă cînd ș-au perdut și domnia și mai pre
urmă și viața, cum vom vedea la anii următori.

[1] *Magazinum Hung.*, tom. 1, p. 366. [2] Dogiel in *Codice dipl. Poloniae*, tom. 1, p. 620.
[3] Leonhardus Gorecius in *Descriptione belli Ivoniae*, p. 22.

Anul 1570. Ghebhardi[1] scrie că Bogdan IV, domnul Moldovei, în anul acesta, 1570, ca se îmbuneze pre moldoveni carii foarte se supărase pre dînsul pentru însoțirea lui cu polonii, s-au apucat se întoarcă pre armeni de la rătăcirea lor la credința cea adeverată, pre carii fiindcă nu s-au plecat poruncei lui cu frumosul, cu reu încă i-au pedepsit, pentru că au stricat din fundămînt doao orașe ale lor, Vasluiul și Nátinul, pentru carea mulți negutători și mulți meșteri au părăsit Moldova.

[1] Gebhardi, tom. 4, p. 664, ex Kazy *Hist. regni Hungariae.*

Anul 1571. Într-un typ au certat Domnul Dumnezeu și Moldova, cu doamna Ruxanda și Ardealul, cu crăiasa Isabella, tocmai pre o vreme; pentrucă în pruncii acestor doao mueri s-au stins doao semințe oblăduitoare, despre partea femeiască, adecă și semînța domnilor celor bătrîni din Moldova și semînța crailor din Polonia. Carea stîngere nu alții o au urzit, fără numai aceste doao mame, care fiind dînsele rele, pe pruncii săi încă cu reu lapte i-au adăpat și reu i-au și crescut; drept aceaia așa le-au și folosit, căci se stinseră cu sunet pruncul Isabellei, Ioann Sigismund, în anul de-acum, iară pruncii Ruxandei, în anul viitoriu, cum vom vedea acuș.

Nu aşa au lucrat Chiajna, doamna Mircei III, cu pruncii săi, în Valahia, pentru aceaia au şi domnit amîndoi feciorii eii, cum s-au zis şi se va mai zice. Ci eu mă întorc la istoria Ardealului.

Ioann Sigismund, prinţul Ardealului, sugînd veninul de la mumă-sa, Isabella, s-au însoţit cu eriticii şi i-au băgat în Ardeal, între carii au fost şi Blandráta, doftorul lui, de la carele au supt arianismul, în care eres au şi murit, precum scrie Brietie [1]. Mai nainte de moartea sa, Ioann Sigismund trimesese pre Caspar Bécheşi se facă pace cu împăratul Maximilian II, căci scrie Giulafi Leştan [2]: „Văzînd Ioann Sigismund, cînd au fost la împăratul turcesc, cît sînt de nestătornice făgăduinţele turcilor, 299 iarăş au început a lucra de pace cu Maximilian II, prin Becheşi / carele au şi făcut pace spre mare bucuria tuturor creştinilor, întru al căriia semn, cumnăţie încă au făcut atunci Becheşi între împăratul şi între Ioann Sigismund, logodind acestuia pre fata duxului din Bavaria. Acestea făcîndu-se, fără de ştire vine veste că au murit Ioann Sigismund.“ Despre a căruia moarte şi următoriul lui, aşa scriu *Annalii besericei din Braşău* [3]: „În anul 1571 au murit Ioann II, în Alba-Iulia, în 14 martie. Acolo s-au astrucat întru acelaş an. Întru acelaş an, în 25 maiu, luminatul şi măritul domnul Stefan Batori de Şómlo s-au ales prinţ Ardealului şi locultenent al părţilor Ţerei Ungureşti.“ Aşişderea scriu mai mulţi, între carii sînt Rosin [4] şi Brietie [5].

Eu însemn aci că Dumnezeu cel de Sus, prin crăiasa Isabella şi prin fiiul eii, au început a bate pre românii din Ardeal, pre carii îi mîncase papa de la Roma mai nainte; căci nu s-au plecat lui se-i fie dobitoace, nu oi sufleteşti. Care lucru l-am arătat la anii trecuţi şi tocma s-au adeverit în tîmpul, în carele scriu acestea, că fieştecare episcop numai atîta putere are, cîtă i-au dat Domnul nostru Is. Hs., nu cîtă i-au dat împăratul Foca, Carol cel Mare, Mahómet II sau Bonaparte de-acum. Aceasta iaste credinţa cea adevărată. Care are dirept dintre împăraţii aci numiţi, judece alţii, că eu cred că beserica lui Hs. va remînea pînă la sfîrşitul veacului şi a doaoa venire a Lui.

După moartea lui Ioann Sigismund au venit Ardealul, cum scrie Salardi [6]: „Supt Stefan Batori, în anul 1571, în carele numai supt nume de voivod şi nu de prinţ, au fost pînă la anul 1576, cînd s-au ales craiu Poloniei şi, cu ştirea împăratului turcesc, au lăsat în Ardeal ocîrmuitoriu în locul său, pre frate-său, Cristófor Batori carele era atunci căpitan de Oradea-Mare.“ /

300 Giulafi Leștan [7] scrie că împăratul Maximilian II au fost dăruit Ardealul lui Caspar Becheși se-l aibă ca un voivod, dară Stefan Batori l-au apucat mai nainte. Pentru carea și războiu au fost între dînșii, cum vom vedea la anii următori.

[1] Philippus Brietius in *Chronico universali* ad ann. 1571. [2] Eustachius Gyulaffi in *Mss. diario apud Hevenesi*, tom. 68, p. 335. [3] *Annales templi coronensis* ad h.a. [4] Rosinus in *Appendice Chronici Turcici*, p. 96. [5] Brietius, l.c. [6] Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikában*, lib. 1, part. 3. [7] Gyulaffi, l.c.

Anul 1572. Nebunit fiind cu totul în dragostea polonilor Bogdan IV, domnul Moldovei, cum s-au zis la anul 1569, cînd în cîșlegile din anul acesta au trecut iarăș în Podolia să se oaspete cu polonii, fu prins de Cristofor Sborovschi, pre carele îl înșălase cu făgăduința sororei sale și-l făcuse de în zădar se cheltuise pînă la dînsul în Moldova, și fu de odată și rănit lîngă o ureche de oarecare Sițignieschi; nici s-au slobozit mai nainte de a plăti lui Sborovschi 6.000 de galbeni, cîți avea la sine, cu făgăduință că-i va plăti și ceaialaltă cheltuială după aceaia, pentru carea au băgat chizeș la Sborovschi, pre Caspar Tanievschi, după carele măritase pre soru-sa cea mai mare, din sfatul mîne-sa, Ruxandei, cum scrie Ioann Lasíchie[1]. Moldovenii auzind de rănirea lui Bogdan IV Vodă, pre carele nu-l putea suferi, pentru însoțirea cu polonii, și gîndind că au perit, ș-au cerut domn de la împăratul Sélim II, pre Ivónia sau Ioann I. Așa scriu acestea Gorechie[2] și Lasichie[3].

Despre Ivonia sau Ioann I Vodă, scrie Miron logofătul[4]: „Acesta al cui fecior ar fi fost, leșii, unii zic una, alții alta. Ureche vornicul zice că au fost fecior de armean, dară de unde au știut, nu scrie.“ [a]

Așa, Miron; și dirept are, pentru că Gorechie[5] zice: „Era Ivonia, pre carele unii îl zic că au fost polon, născut în Masovia, de neam român, carele se zicea pre sine că iaste prăsit din semînța domnilor celor bătrîni, de stat înalt, formos la față, strălucit la ochi și tare în trup. După moartea lui Alexandru IV, cînd trăia încă Soliman II, au vrut să se facă domn

---

[a] Ioan Vodă cel Cumplit era fiul nelegitim al lui Ștefăniță, fiul lui Bogdan cel Orb. Mama lui era armeancă.

Moldovei, ci Soliman au întărit pre Bogdan IV. Pînă la o vreme au
301 petrecut în Polonia cu românul Eremia / Cernăuţanul carele l-au şi vîndut mai pre urmă, după aceaia amîndoi au trecut în Ţeara Turcească şi s-au dat la neguţătorie şi, ca se-şi facă prieteni pre turci, Ivonia s-au şi tăiat împregiur." Ioann Lasichie[6] aşa vorbeşte despre dînsul: „Era atunci la împăratul turcesc, Ivonia (aşa chiamă ei pre Ioann), fecior de după gard al lui Stefan Vodă, carele au slujit în anul 1561 la Ioann Fierléu... în Lublin. Pre acesta l-au poftit moldovenii domn." Iştvanfi[7] tace despre neamul lui Ivonia şi numai atîta zice, că au fost unul dintre boierii moldoveneşti.

Pînă a fi încă în prinsoare şi nevindecat de rană Bogdan IV, cum scrie Gorechie[8], nu în ospeţe, cum scrie Iştvanfi[9], au sosit Ivonia, după Lasichie[10], duminecă, la Lăsatul de carne, cu 20.000 de turci şi i-au eşit întru întîmpinare Gavriil logofătul, Dinga generariul, Crăciun săhastrul, Rasul vistiernicul, Lupul Stroiţ cu mai mulţi boieri şi l-au dus în Iaşi, unde mutase scaunul din Suceava, Alexandru IV, cum s-au zis la anul 1564.

Auzind acestea Bogdan IV în zădar s-au rugat de ajutoriu craiului Sigismund Avgust, că nu i-au dat, precum scrie Lasichie[11], zicînd că nu poate strica pacea cu Turcul, tătuşi i-au mers întru ajutoriu, pre ascuns, Nicolae Mielóvschi cu 4.000 de poloni, dară nemica au isprăvit asupra lui Ivonia, şi s-au înturnat de unde venise. Iară Bogdan IV, precum scrie Iştvanfi[12]: „După ce au cercat se-şi capete domnia cu ajutoriul polonilor şi nu o au putut căpăta, care cît tîmp au trăit ca un sîrgunit în Polonia, apoi au trecut prin Austria şi Saxonia la Marea Albă şi pre mare s-au dus în Moscovia, la Ioann Vasilie carele îi era rudenie de pe mumă-sa şi de-aceaiaş lege cu el. Iară craiul Sigismund II cu puţine zile mai nainte de a muri au respuns lui Selim II carele îl cerea şi pre el şi pe frate-său, Elia, ca pre nişte fugiţi şi vinovaţi, că Bogdan nu iaste mai mult în ţerile sale. Pre Elia carele era tiner de mare aşteptare, pe jurămîntul solului turcesc, că nu va păţi vre un reu, l-au dat craiul, dară în scurt tîmp după aceaia au murit în Ţarigrad, doară otrăvit de turci. Pre Bogdan IV mai adeverindu-se prepusul că iaste luteran, neplinind un an întreg acolo, Ioann Vasilie carele e cunoscut de tyrănnia sa, l-au cusut în sac şi l-au aruncat într-un rîu. Aşa s-au stins seminţa lui Alexandru." Eu zic, aşa s-au stins seminţa Ruxandei, carea au fost cea mai de pre urmă din sîngele domnilor Moldovei, celor bătrîni, cum s-au zis și la anii trecuți, măcar că mai pot fi încă surcele și acum din cele doao fete ale Ruxandei, care eu nu le știu. /

302 Prea vestitul Enghel[13] bine înseamnă că Lasichie, Miron logofătul și însemnarea de la Prai chiamă pe fratele lui Bogdan IV, Petru, nu Elia, ca Iștvanfi; dară, oare n-au știut mai bine Iștvanfi, cum s-au chiemat al doilea fecior al Ruxandei?[a]

După ce au lăsat așa, precum s-au zis, Bogdan IV, Moldova, o au cuprins Ivonia, dară Hotinul numai în luna lui iulie din anul 1572, cînd au murit craiul Sigismund Avgust, cel mai de pre urmă din semînța lui Iaghéllo, l-au dobîndit de la polonul Dobrosolóvschi, pre carele îl lăsase Bogdan IV în Hotin, și atunci încă supt jurămînt că va fi credincios polonilor, l-au căpătat, precum scrie Lasichie[14], la care jurămînt între ceialalți s-au iscălit și Isaia, episcopul Rădăuțului.

[1] Ioannes Lasicius, *De ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano voevoda*, p. 130. [2] Leonhardus Gorecius in *Descriptione belli Ivoniae*, p. 22 seq. [3] Lasicius, p. 127 seqq. [4] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 54. [5] Gorecius, p. 24. [6] Lasicius, [1]l.c. [7] Istvanfi, lib. 24, p. 524. [8] Gorecius, p. 25. [9] Istvanfi, l.c. [10] Lasicius, p. 128. [1] Lasicius, p. 131 seqq. [12] Istvanfi, lib. 24, p. 525. [13] Engel in *Recent. Historia Moldaviae*, p. 219. [14] Lasicius, p. 155.

Anul 1573. După ce au dobîndit Ivonia sau Ioann I, toată Moldova, cum s-au arătat la anul trecut, nu s-au omenit ca un domn, ce se făcuse, ci cu mult mai tare au tyrănnit pre bieții moldoveni,[b] căci scrie Lasichie[1], despre dînsul, așa: „Însuș Ivonia pentru cea mai mică greșală încă, cu moarte pedeapsea pre cei vinovați, îi belea de vii, îi trăgea în țapă, le scotea ochii, le tăia nasurile și urechile, pre scurt, de vindea cineva numai un strugur din viia sa, fără de îngăduința lui, sau altă ceva ce era supt dare, pre acesta au îl omorea, au îi punea belciug în nas și legîndu-i mînile după spate îl da muncitorilor, sau dacă nu se afla muncitori, țiganilor, se-l tragă pre ulițe și se-l bată fără de milă și, ce e mai tyrănnesc lucru, trupurile celor uciși, le lăsa neastrucate, se le mînce cînii, ca văzînd oamenii ceialalți acestea, se fie mai ascultători. Cu carea tyrănnie la atîta au adus pre moldoveni de nu numai l-au cinstit și s-au temut de el după aceaia, ce și cu inimă s-au luptat pentru dînsul." Pînă aci Lasichie; înse tyrănnia lui nu îndelung au remas neresplătită, pentru că:

---

[a] Fratele lui Bogdan se numea Petru, și nu Ilie.

[b] Ioan-vodă, una dintre cele mai importante personalități ale istoriei noastre, este prezentat în chip nefavorabil de Șincai. Atitudinea istoricului se explică prin aceea că a folosit izvoare scrise de reprezentanții boierimii, care erau ostili domnului.

Alexandru II, domnul Valahiei, precum scrie Gorechie[2], vrînd se pună domn în Moldova pre antecessorul și fratele său, Petru III, de
303 carele poate că-și temea domnia sa, cum i se vede/ preavestitului Enghel[3], au început încă în anul de-acum a pîrî pre Ivonia la împăratul Selim II, și au făgăduit că, de va da domnia fratelui său, lui Petru III, carele s-au poreclit Schiopul, îi va înduplica haraciul sau darea pre an, adecă că-i va da în loc de 60.000 de galbeni, 120.000 de galbeni pe tot anul.

Anul 1574. Făgăduind Alexandru II, domnul Valahiei, îndoit haraci pentru domnia Moldovei, precum zice Spondan[1]: „Selim II, împăratul turcesc, bucuros au priimit făgăduința și, în luna lui fevruarie din anul 1574, au trimis la Ivonia, se dea el haraciul acela, au se lase Moldova aceluia carele vrea se-l dea, că almintrelea se va măzăli cu puterea. Ivonia turburîndu-se de o poruncă ca aceasta, au respuns solului turcesc că despre aceaia se va înțelege cu țeara carea trebue se plătească darea aceaia, și adunînd boierii, le-au spus pofta împăratului și le-au zis că, de au inimă și ei, el însuș iaste gata a suferi toate cu dînșii, numai să se poată mîntui de jugul turcilor. Boierii încă au respuns că și ei sînt mai gata a suferi toate, de cît a înălța haraciul, și făgăduindu-i ascultare deplin, o au și întărit cu jurămîntul lor. Înțelegînd aceasta împăratul Selim II au trimis oști turcești întru ajutoriu prințului muntenesc și i-au poruncit ca împreunîndu-și cu el oștile sale, se scoată pre Ivonia din Moldova și se pună în locul lui domn pe frate-său, Petru. Așa, la foarte mare războiu au venit îmbe părțile, în carele Ivonia cu ai săi și cu ajutoriul cozacilor (nu și al polonilor), de vro cîteva ori au zdrobit pre protivnicii

---

[1] Ioannes Lasicius, p. 129 seq. [2] Leonhardus Gorecius, p. 27 seqq. [3] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 223.

săi, au jăfuit vro cîteva cetăți și întrînd în Valahia, foarte groaznic o au prădat și ars, nepărtinind cuiva, încă nici dobitoacelor, cu atîta nebăgare de samă de ori ce pradă, carea toată o da ostașilor săi, cît îmbiindu-l un bașa carele căzuse rob și era de mare stat, ca să se poată rescumpăra, cumpănindu-se pe sine de șese ori, de doao ori cu aur, de trei ori cu argint, o dată cu petrii scumpe, n-au vrut se priimească toate acestea, ci l-au tăiat tot dăraburi. Lăsînd mai pre urmă norocul pre Ivonia și vînzîndu-l oarecarele dintre povățuitorii lui, pre carele îl stricase turcii cu mulți bani, la atîta au agiuns, de s-au dus cu 30.000 asupra 200.000 de
304 protivnici, gîndind că sînt/ numai 15.000. Aci încungiurat fiind, după mare luptă și vărsare de sînge, au trebuit să se dea prins, în 11 iunie din anul 1574, supt condițiile acestea, pre care au jurat protivnicii de șepte ori, pentru mai mare securitate: «Ca ai săi să se sloboadă nevătămați, în pace, și el încă nevătămat să se ducă înaintea împăratului Selim II, pentru că mai avea încă ca la 20.000 de ostași»; tătuși bașa cel mai mare au spintecat pre Ivonia pentru un respuns cu sumeție dat și ianiciarii i-au tăiat capul. Iară trupul lui l-au legat de doao cămile și bătînd dobitoacele acestea, așa l-au sfîrticat; capul i l-au pus într-o suliță și trupul lui, l-au tăiat tot fărîmi, apoi cu sîngele ș-au uns sabiile și ș-au adăpat caii, rugîndu-se prorocului Mahómet ca se le dea și lor inimă ca aceaia ca carea au avut Ivonia. Moldovenii, cîți mai remăsese, toți s-au tăiat împrotiva jurămîntului. Cozacii (că polonii n-au fost) îndemnînd unul pre altul, s-au slobozit asupra turcilor și în bătae au perit vitezește. Așa s-au făcut domn Moldovei Petru, fratele domnului muntenesc, cu haraciul cel prea mare." Așișderea scrie Gorechie[2], din carele au luat acestea Spondan, ci Gorechie[3] zice că Henríc frîncul, craiul Poloniei, necum se fie dat ajutoriu lui Ivonia, ci nici polonilor au îngăduit se-i meargă pe plată întru ajutoriu. Așa dar încete fala polonilor și remînă lauda cozacilor!

Despre ajutoriul lui Alexandru II, domnului muntenesc, trimis din Ardeal încă, tace Spondan, măcar că vorbește despre dînsul Gorechie, și *Annalii secuenești*[4] cuvîntă așa: „Împăratul turcesc porunci Ardealului ca se ajutăm pre Alexandru Vodă; și am dat întru ajutoriu 800 de călăreți și 200 de dărăbanți roșii, al cărora hodnogi au fost Gheorghie Dațo; și în locul voivodului din Ardeal (al lui Stefan Batori) au fost Mihail Raț."

Miron logofătul[5] încă scrie: „Domnia lui Petru Vodă, celui poreclit Schiopul. Bașa, după izbînda ce au făcut cu Ioann Vodă, au pornit pe Petru Vodă la scaun și singur cu oștile turcești s-au întors înapoi. 305 Iară Petru Vodă au și pornit pre Biláe vornicul, / de au cuprins scaunul și au dat veste de pace și de domn tiner și pre urmă au sosit Petru Vodă la Iași, în scaun, în 25 iunie din anul 1574.“

Aci înseamnă că Petru Schiopul, în sireaoa domnilor muntenești, au fost al treilea; iar în sireaoa domnilor moldovenești iaste al șeptelea și așa îl voiu și numi de-aci înainte.

Ce scrie Anonymul românesc, ale căruia cuvinte le-am scris la anul 1568, despre ospățul lui Alexandru II, domnului muntenesc, cu frate-său, Petru, și despre așezarea lui Víntilă în thronul Valahiei, nu s-au putut întîmpla în anul de-acum, cum ar vrea preavestitul Enghel[6], pentru că în toată cartea lui Gorechie carele tocma de-amăruntul au scris toate întîmplările lui Ivonia și ale moldovenilor, cele din anul acesta, nemica se aflä despre acele doao lucruri, ba numele lui Vintilă și al lui Dúmbravă încă nu se află; la anii viitori iarăș cînd s-ar fi întîmplat? Drept aceaia eu și ospățul și domnia lui Vintilă, le țin numai poveste.[a] Mai nimerit-au preavestitul Enghel[7]: „Că Stricovschi în anul 1575 au vezut capul lui Ivonia, țintuit cu cue, în poarta Bucureștilor.“

[1] Henricus Spondanus in *Continuatione Baronii* ad ann. 1574, nro. 12 seq. [2] Leonhardus Gorecius in *Descriptione belli Ivoniae*, p. 27 seqq. [3] Idem Gorecius, p. 35 seq. [4] Mss. *Annales Siculici* ad h.a. [5] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 55. [6] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 224. [7] Idem Engel in *Recent. Historia Mold.*, p. 226.

Anul 1575. Zisu-s-au la anul 1571 că după moartea lui Ioann Sigismund, fiiului Isabellei, prințului Ardealului, dăruise Maximilian II Ardealul, supt nume de voivodat, cum fusese mai nainte, lui Caspar Becheși; ci mai nainte de a veni Becheși, îl cuprinsese Stefan Batori întru acelaș an. Pentru carea cuprindere după aceaia multe s-au întîmplat între Batori și între Becheși. Pentru că, după cum scrie Giulafi Leștan[1], Becheși nu vrea să se supună lui Batori, pentru jurămîntul ce făcuse lui Maximilian II, iară Batori în anul 1573, cum zic *Annalii secuenești*[2],/ au 306 încungiurat Făgărașul, unde se trăsese Becheși și l-au alungat pre Becheși de-acolo și din Ardeal. Becheși drept aceaia au fugit la împăratul Maximilian II, și în anul acesta, 1575, cum zic *Annalii secuenești*[3] și arată epistola împăratului Maximilian II cătră Stefan Batori, cea de la Anonymul din Bălgrad[4], s-au rădicat cu războiu asupra lui Batori; dară au învins Batori pre Becheși și toți secuii carii au ținut cu Becheși, multe rele au pătimit atunci. Pe Stefan Batori l-au ajutat asupra lui Becheși și Alexandru II, domnul muntenesc, precum scrie Betlen[5].

---

[a] După lupta de la Jiliștea, din aprilie 1574, în care au fost bătuți Alexandru al II-lea, domnul Țării Românești, și fratele său, Petru Șchiopul, Ion Vodă cel Cumplit a încercat să pună în scaunul Țării Românești pe Vintilă, unul din fiii lui Pătrașcu cel Bun. Vintilă a reușit să ocupe scaunul numai patru zile, fiind ucis de boierii lui Alexandru.

Tot întru acest an scrie Gherlachie cătră Crusie[6], așa: „Mai sînt încă puține familii dintre nobilii grecești, doi frați Paleologi, dintre carii unul pentru gonirea și pizma lui Mihail Cantacuzenul, vameșului celui mai mare, s-au dus la hanul tătăresc, doară cumnatul său. Celalalt cu feciorii săi lăcuiește în Pera, preste mare. A Cantacuzemilor sînt doao căsi: una în Pera, alta în cetatea Anhialo, lîngă Marea Neagră. Am aflat în anul dintîiu un bătrîn în patriarhat, carele știia itălienește și grecește și nu de mult s-au făcut călugăr, în Muntele cel Sfînt. Ale Ráliilor sînt doao căsi, și din neamul lui Asan numai muieri sînt." Vezi cum s-au stîns neamurile cele vestite! de-unde poți culege că pe lume e numai „deșertăciunea deșertăciunilor și că toate sînt deșerte", sîngur numele ne va remînea de vom face bine.

---

[1] Eustachius Gyulaffi in suo *Diario* apud Hevenesi, *Mss.*, tom. 68, p. 335. [2] Mss. *Annales Siculici* ad ann. 1573. [3] Iidem *Annales* ad ann. 1575. [4] Anonymus Carolinensis apud Hevenesi, l.c., p. 277. [5] Volfg. Betlen, tom. 2, p. 308. [6] Epistola Gerlachii ad Crusium, Constantinopoli missa, anno 1575, Tubingam.

Anul 1576. Henric Hilarie[1] scrie: „În anul 1576 și cei următori ani, între oamenii cei procopsiți ai Besericei Resăritului, era și Arsenie, mitropolitul Tornovului și exarhul a toată Bulgaria, carele era nepot din frate/ 307 lui Mahomet, viziriului celui mare". Pre acesta de l-ar fi fost cetit Lecvien[2], omul cel învățat, n-ar fi scris că nu se ști numele mitropolitului Tornovului, celui din tîmpul de-acum, nici l-ar fi amestecat cu ahrideanul.

Tot în anul acesta, 1576, precum scrie Salardi[3], fu ales craiu Poloniei, Stefan Batori, carele au lăsat în locul său prinț Ardealului pe frate-său, Cristofor Batori; Caspar Becheși încă în anul acesta s-au plecat lui Batori, cum zice Giulafi Leștan[4].

---

[1] Henricus Hilarius in *Excerptis Philippi Cyprii*, p. 426. [2] Lequien in *Oriente christiano*, tom. 2, p. 299. [3] Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikában*, lib. 1, part. 3. [4] Eustathius Gyulaffi in suo *Diario*, p. 335.

Anul 1577. La anul acesta, așa scrie Heidenștein[1]: „Trăind oare cîtva tîmp între cozaci, Ioann Potcoavă, cel de neam român și de slabă naștere, dară tare în trup și mai vîrtos în mîni, căci rumpea potcoavele de cai numai cu mînile, de unde s-au și numit Potcoavă, despre o parte cu năravul, despre alta cu făgăduințele sale, lezne au tras în partea sa pre niște oameni carii numai din răpiri trăia, ca împreună cu dînsul se meargă și se-l facă domn în Moldova. Pe Petru VII carele nu știia de venirea lor, lezne l-au fugărit din domnie. Carea înțelegîndu-o craiul (Stefan Batori), și pentru că, fără de știrea sa, se apucase de alte țeri, și pentru Petru, pre carele vrea se-l țină domn, au poruncit preste toată Polonia și au scris și lui Cristofor Batori, prințului Ardealului, ca pe Petru se-l ducă înapoi. Carele trimețînd oaste cu nepotu-său, Stefan, feciorul lui Andreiu, al frate-său, Potcoavă s-au tras la Nemiróv, orașul
308 polonesc,/ și acolo s-au prins prin Nicolae Sinévschi, castellanul Camenețului și prefectul ostașilor din Russia, și s-au trimis la craiul." Așișderea scrie Miron logofătul[2], mai pre larg, carele numai atîta însemnă, că Potcoavă au întrat în Iași, în 23 noemvrie din anul 1577 și că Ioann Potcoavă, almintrelea s-au porelict Crețul. Iară preavestitul Enghel[3] scrie că Potcoavă au domnit numai o lună.

Anonymul românesc[4] scrie: „Mihnea Vodă Turcul (Mihail IV), leat 1577. Feciorul lui Alexandru (II) Vodă, nepot Mircei (III) Vodă. Au făcut mînăstirea **Tuțá**na la leat... Au scos un bir nou pe țeară și l-au numit găleată. Au avut războiu cu boierii Craiovei, căci rădicase alt domn și au biruit pre boieri, apoi măzălindu-l, s-au dus la Țarigrad. Au domnit ani 6."

Miron logofătul[5] încă scrie: „La anul de la Hs. 1576, iară de la zidirea lumei 7084 (dară greșește în an), murit-au Alexandru Vodă, domnul muntenesc, domnind 9 ani și o lună și au remas domn fiiul său, Mihail Vodă."

Mai pre larg scrie preavestitul Enghel[6] zicînd: „Alexandru au murit ca prinț, în 15 iunie[a] din anul 1577. Istoria ungurească scrie despre dînsul că au ajutat pe Stefan Batori, în anul 1575, asupra lui Becheși cu 200 de ferentari (doară călăreți). Batori Criștóf încă au ajutat pe Petru (VII), domnul Moldovei, din porunca împăratului turcesc, ca se-și cîștige iarăș domnia, cînd l-au fost alungat din scaun, în anul 1577 *(exul palatinus)* Ioann, pentru că i-au trimis întru ajutoriu pre Stefan Batori, fratele lui Andreiu, și Baltasar Batori cu oști ardelenești, precum scriu Betlen, II, p. 308 și Catona, XXVI, p. 18, ad ann. 1577."

Scrie mai încolo tot acelaș Enghel: „Mihnea, feciorul lui Alexandru, de la anul 1577 pînă la anul 1583. În locul lui Alexandru s-au făcut prinț feciorul lui Mihnea. El au trimis la Poartă după steag, pe vistiernicul 309 Mitrea și l-au dobîndit. El au/ scornit și găleata pre țeară, dară cea neștiută mai nainte." Aci nu se nărăvește prea vestitul Enghel cu Heidenștein despre Stefan Batori carele au mers întru ajutoriu lui Petru VII Vodă, al cui fecior au fost. Iară Potcoavă, în sireaoa domnilor moldovenești, ar fi Ioann II.

[1] Reinoldus Heidenstein in *Commentariis de bello Moscovitico*, lib. 1, p. 737. [2] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 55. [3] Engel in *Recens. Hist. Mold.*, p. 228. [4] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [5] Miron, l.c. [6] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 224.

Anul 1578. La anul acesta așa scrie Heidenștein[1]: „Stefan Batori, craiul Poloniei, gătindu-se la războiul cu muscanii, ca se nu facă vro turburare cozacii de la Nizóv, nefiind el de fațe, au orînduit se-i țină în frîu, cu frica; drept aceaia lui Potcoavă i-au tăiat capul, poftind Amurat (III), împăratul turcesc, ca se i-l dea. Și au avut pricină de a face aceasta, pentru că cozacii, îndulciți cu norocul cel mai dinnainte, nu se lăsa de îndrăznirea sa, ci pre Alexandru, fratele cel mai tiner al lui Potcoavă, așișderea îl dusese în Moldova și de nou izgonise pe Petru (VII) Vodă din scaun, măcar că nu fără de perirea lor; pentru că pre Alexandru l-au prins viu și l-au tras în țapă, iară o parte de cozaci, prinzîndu-se de turci, s-au dus legați în Țarigrad.“

---

[a] Alexandru al II-lea, domnul Țării Românești, a murit la 15 iulie 1577.

Mai pre larg scrie acestea Miron logofătul[2] zicînd: „Petru (VII) Vodă înțelegînd că Potcoavă au părăsit scaunul și țeara și au trecut în Țeara Leșească, au venit la Iași și s-au așezat al doilea rînd, la scaun, fiind cursul anilor 7086 și au dat mitropolia lui Theófan carele în zilele lui Ioann (II) Vodă se lăsase, de frica lui, și fugise prin munți. Cozacii, cum s-au zis, de la Nizov, fiind scîrbiți pentru moartea lui Potcoavă, de iznov s-au rădicat cu Alexandru (V), fratele lui Potcoavă (sau Ioann II) și întru acelaș an, cînd se așezase al doilea rînd Petru Vodă la domnie, la luna lui fevruarie, au întrat în țeară asupra lui Petru Vodă. Ci 310 Petru Vodă știind/ poticála ce pățise mai nainte cu cozacii, nu s-au apucat de războiu, ci le-au dat cale. Drept aceaia Alexandru au întrat în Iași și s-au așezat în scaun, în 9 fevruarie din anul 1578. Iară Petru Vodă de sîrg au venit cu oaste turcească și ungurească (adecă cu oaste ardelenească, despre carea s-au vorbit la anul trecut) și au cuprins pre Alexandru, în curtea domnească și au bătut curtea din cîșligi pînă la mează păresimă. Iară într-o noapte, în 12 martie, au eșit Alexandru cu cozacii din curte, că și iarba de pușcă și bucatele li se împuținase, și socotind că vor scăpa, au fugit spre codru, cărora prinzindu-le de veste oastea lui Petru Vodă, s-au pornit după dînșii și la iazerul Ciurbeștilor i-au agiuns, și pre Alexandru l-au prins viu dinpreună cu boierii lui. Acest Alexandru (V) au ținut o lună scaunul Moldovei. Așezatu-s-au Petru Vodă al treilea rînd în scaun și făcu mînăstirea Galata în vale, carea nu după multă vreme s-au rîsipit...... Tot în anul acesta, 7086 de la plăsmuirea lumei, iară de la Hs. 1578, în 20 iulie, au venit niște cozaci cu un domnișor pînă la Nistru, ci aceștea nu s-au întors înapoi, căci ș-au pus toți capetele.“

Martin Crusie[3] încă scrie: „Domnul Mihail Cantacuzenul în 3 martie din anul 1578, în casa sa, cea prea strălucită din Anhial, fu sugrumat, pentru că lui i s-au imputat rescoalele din Moldova și alte reutăți, și avusese dușman pre Constantin Paleologul carele iaste în cinste la hanul tătăresc; dară muierea lui cu doi feciorași iaste mișea în Țarigrad. Obicinuise Mihail Cantacuzenul a călări pre o mușcoae sau cătîrcă, cînd îmbla prin cetate, avînd șese paici înaintea sa și un șerb după sine și purtînd veșminte nu falnice. Perit-au cu cevaș mai bătrîn de 50 de ani,

fost-au bărbat de frunte, dară îi plăcea a domni preste Beserica Resă-
ritului, drept aceaia nici se făcea cineva episcop sau mitropolit, de nu-i
da lui bani. Cînd s-au prins, feciorul lui s-au osîndit la luntrii, ci ade-
verindu-se că n-au fost una cu tată-său în sfaturi, ba încă că l-au și dojă-
nit de multe ori de la reu, prin mișlocirea veziriului celui mai mare,
311 s-au / mîntuit de luntrii." Acestea le scrie grecul de la acelaș Crusie[4],
în limba tălienească.

Reinoldus Heidenstein, *De bello Moscovitico*, lib. 1, p. 745. [2] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 55. [3] Martinus Crusius in *Turco-Graecia*, p. 211. [4] Idem Crusius, l.c., p. 274.

Anul 1579. Miron logofătul[1] scrie: „La anul 7087, octomvrie 12 zile, un Constantin iarăș cu cozacii venea în Moldova și s-au topit toți în Nistru".[a]

Zisu-s-au la anii trecuți, că Isabella, văduva craiului Ioann Zapolia, cu Ioann Sigismund, fiiul eii, la atîta venise, de pre mai mulți eritici, pre carii îi izgonise din alte țeri, i-au priimit în Ardeal, prin carii foarte s-au lățit veninul ereticesc și atîta au crescut de i-au căutat lui Cristofor Batori cu mișlociri mai aspre a înfrîna pre unii dintre dînșii, în anul de-acum, de la blăstămurile lor cele nemaiauzite de creștini; căci scrie Giulafi Leștan[2]: „În anul 1579 au prins Cristofor Batori pe Franțisc Dávid, după disputația din Bălgrad, pentru că au făcut înoire în lucrurile credinței, îndrăznind, din cathedră, a propovedui că Domnului nostru Is. Hs. nu trebue să se închine oamenii, căci carii i se închină, cad în păcatul idoliei. Drept aceaia adunînd sobor în Bălgrad, din miniștri Ardealului și din părțile Țerei Ungurești, Franțisc David fu osîndit și de cei ce era tot de o fărină cu el. Osînditu-l-au și Blandrata carele ținuse mai nainte cu el. De față au fost și Fáust Socín, talianul din Sena, cel preanvățat în eresul său, și Paul Giulanul carele era mai mare preste școala din Bălgrad. În locul prințului au fost de față cancellariul Mihail Ciachi cu Caspar Becheși." Scrie apoi Giulafi că blăstămatul Franțisc David, popa Cluşului, al căruia ginere au fost Trausner Luca, au perit în prinsoarea din Deva.

---

[a] În anul 1578 (și nu 1579) sînt doi pretendenți cu numele de Constantin care incearcă să-l alunge pe Petru Șchiopul. Unul era fiul lui Ion Potcoavă, iar altul, fiul lui Ștefan Lăcustă. În textul reprodus de Șincai este vorba de ultimul.

[1] Constans Miron in ms. *Chronico Val.*, cap. 55. [2] Eustachius Gyulaffi, *Mss. Hevenesianorum*, tom. 68, p. 335 seqq.

Anul 1580. Năvălirile cele prea dese ale cozacilor în Moldova, lui Petru VII sau Schiopul nu i-au fost spre bine,[a] căci scrie Heidenştein [1]: /
312 „Lui Petru (VII) încă nu i-au fost de folos alungarea cea de-atîtea ori din Moldova, pentru că veziriul Ahmet carele au urmat veziriului Mahomet, i-au băgat vină că el iaste pricina, pentru lenevia lui, de s-au alungat de atîtea ori prin cozaci din scaun. Drept aceaia au făcut de măzălindu-se Petru, s-au pus domn în locul lui un Iancola, prăsit din sasii din Ardeal, carele nu numai aceaia au minţit, că iaste român de neam, ci şi aceaia că iaste prăsit din sîngele domnilor moldoveneşti."

Miron logofătul încă scrie [2]: „Dacă au măzălit împăratul Amurat III pe Petru VII Vodă Schiopul, dat-au domnia Iancului (sau Ioann III) Vodă carele de naşterea sa au fost sas, de lege luteran şi credinţa cea adeverată nu-o iubea. Deci au venit în ţeară şi s-au aşezat în scaun, în 17 fevruarie din anul 1580. După aceaia toată nedumnezeirea şi eriticia sa o au arătat, că lăcomie nespusă de avuţie avea, pentru carea pe mulţi au omorit şi mai apoi de lăcomie mare ce avea, trimis-au se ia a zecea din boi din toată ţeara."

Tot acelaş Miron [3] scrie iarăş: „Iancu Vodă aruncînd zeciuială de boi pre ţeară, Lăpuşnenii n-au putut suferi, ci s-au sfătuit să se dezbată de supt mîna Iancului Vodă şi bulucindu-se au rădicat dintre dînşii domn pre Lungul şi i-au pus nume Ioann (IV) Vodă şi de-aci au purces pe Prut în sus. Iară Iancul Vodă prinzînd de veste că Lăpuşnenii s-au rădicat asupra lui, de sîrg au trimis pre Bucim vornicul cu oaste împrotiva lor şi tîmpinîndu-se oştile la Bolótta, s-au lovit de faţă şi dînd războiu vitezeşte de îmbe părţile, perdură Lăpuşnenii războiul şi domnişorul încă s-au înecat în Prut."

---

[a] Petru Şchiopul a fost mazilit în anul 1579, la 21 noiembrie. La 2 decembrie, Petru părăsea Iaşul. Eroarea de datare se datorează faptului că anul începe la 1 septembrie, amănunt pe care Şincai il ignoră cu ocazia acestei datări.

Despre Iancul Vodă fiind că au fost sas, preavestitul Enghel [4] numai atîta scrie: „Iancul, un sas (un neamț), de la anul 1580 pînă la anul 1584. S-au surpat prin craiul Stefan Batori.“ Ci greșește Enghel în anul surpărei Iancului Vodă, că acela au fost anul 1582, cum vom vedea acolo.

A cui fată au fost Samfira, despre carea scrie Betlen [5] că întîiu au fost măritată după Nisoțchi, a căruia pomenire s-au făcut la anul 1565 apoi după Paul Marcházi carele în anul acesta au fugit la Țarigrad, 313 nu mă pricep, de n-au fost fata lui Socol, că acela au fost măzil/ în Ardeal, la anul 1558 și Samfira, pe aceaia vreme, au trebuit să se mărite după Nisoțchi.

Cu polonii încă nu bine s-au purtat Iancul Vodă, pentru că scrie Heidenștein [6]: „Stefan Batori, craiul Poloniei, au trimis pre Ioann Thoma Droióvschi, prefectul Premisliei, la turc. Pricinile trimeterei au fost acestea: Ca se ceară de la împăratul Amurat III, ca, după moartea frate-său, Cristofor Batori... Ardealul așa se remînă supt prințul următoriu, cum au fost și supt prinții cei mai dinnainte și se arăte solul că almintrelea craiul va fi detoriu a apăra pre ai săi și patria sa. Iară afară de aceasta, să se jăluiască pentru strîmbătățile care le făcea Iáncola Vodă supușilor crăimei leșești și se poftească să se pună îndărăpt Petru (VII), domnul cel mai dinainte, și se mărturisească că craiul nu poate suferi vecinătatea lui Iancola, nici va răbda strîmbătățile supușilor săi făcute. Partea cea dintîiu a soliei s-au plinit, a doaoa parte s-au mai tămîndat.“ Așișderea scrie Paul Piasețchi, episcopul Premisliei [7], numai mai încîlcit.

[1] Reinoldus Heidensteinius in *Commentariis de bello Moscovitico*, lib. 1, p. 745. [2] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 56. [3] Idem Miron, l.c. cap. 57. [4] Engel in *Recent. Historia Mold.*, p. 230. [5] Volfg. Bethlen, tom. 2, p. 442. [6] Heidenstein, l.c., ib. 4, p. 794. [7] Paulus Piasecius, eppus Praemisliensis in *Chronico gestorum in Europa, singularium*, p. 63.

Anul 1581. Apropiindu-se de moarte Cristofor Batori, prințul Ardealului, tare s-au silit ca în locul seu se remînă prinț, fiiul său Sigismund. Drept aceaia au adunat țeara în Cluș, despre carea adunare așa scrie Giulafi Leștan [1]: „Ca Cristofor Batori se-și facă următoriu pre Sigismund, fiiul său, în adunarea țerei cea în Cluș, ținută în anul 1581, dci

dintre mai marii Ardealului, adecă Franţisc Chendi şi Grigorie Apafi nu voia, şi ca se încungiure pizma, cu aceasta au stătut înainte, se apere Dumnezeu ca ce aleagă pre altul pînă cînd trăieşte prinţul lor, Cristofor Batori, ci Dumnezeu se ţină pe mărirea sa întru mulţi ani. Cînd s-ar
314 întîmpla, de se se ferească Dumnezeu, ca mărirea sa se reposeze,/ atunci va avea grijă ţeara pre cine se aleagă prinţ. Nici s-ar fi ales Sigismund Batori prinţ, de nu s-ar fi străduit întru aceaia Galfi carele, după ce au tras în partea sa pe Franţisc Chendi, cu multe făgăduinţe, s-au apucat cu tot de-adinsul de Apafi. Atunci Apafi aşa au cuvîntat către Galfi: «Iată, nu mă poci odihni de tine! Fie precum ai voit, dară vei vedea, şi adu-ţi aminte şi după moartea mea, că pre lumea aceasta, nimenea se va căi mai tare pentru alegerea aceasta, decît tine.» Lui Alexandru Chendi (ginerelui lui Galfi) carele tot întru aceaia se străduia, încă i-au zis: «Vei vedea şi tu, drugă de pele, Alexandre! că vei plînge aceasta şi vei pofti ca se nu fii vezut şi moştenit vre odată acele doao sate, cu care ţ-au scos ochii acuma. Pentru ce nu înveţi de pe unchiul tău, Franţisc Chendi, pre carele l-au perdut fără de vină craiul cel tiner (Ioann Sigismund, în anul 1558) cu mumă-sa. Tu încă nu vei petrece mai bine, aşteaptă numai! Ştiu eu ce plăteşte stăpînul tiner, că am cercat. Puţin au fost cînd au perit unchiul tău şi Bébec, de nu perirăm cu toţii.» Grigorie Apafi acesta era om bătrîn şi înţelept şi remăsese consiliariu de pe vremea Isabellei, al căriia căpitan de curte au fost." Aşişderea scrie Anonymul din Bălgrad[2].

Tot acelaş Giulafi[3] carele tocma atunci trăia, scrie: „În anul 1581, în 27 maiu, după ce s-au înturnat din Cluş, de la alegerea lui Sigismund, fiiului său, bolnav, muri Cristofor Batori, în Bălgrad, sîmbătă, între 4 şi 5 ceasuri, după ameazi." Aşişderea scrie Bucolcer[4].

Ioann Salardi[5] scrie: „Cristofor Batori au murit în anul 1581, unii zic că de inima cea rea, alţii că de lîngoare şi aşa s-au scris şi pre mormînt".

Sigismund nefiind încă de 12 ani, i s-au rînduit tutori, Alexandru Chendi, Ladisláv Şómbori şi Volfgáng Covaşóţi, dară fiind că nu bine curea lucrurile, s-au pus după aceaia gubernátor Ioann Gheţi." Ci mai bine au ştiut Anonymul din Bălgrad, carele scrie[6]: „După ce au murit Cristofor Batori, mai înainte de trivirat (adecă de cei trei bărbaţi, de Salardi numiţi), ocîrmuirea ţerei au remas pre lîngă cei unsprăzece sfet-

nici şi mai vîrtos pre lîngă cei ce era orînduiţi prin diata lui Cristofor Batori, adecă pre lîngă Dionýsie Ciachi carele i-au fost rudenie despre mumă, Stefan Bocicai, unchiul de pre mumă al lui Sigismund, cancellariul /
315 Covaşoţi, Alexandru Chendi ş.c." pînă la anul 1583, cum vom vedea acolo.

Despre lucrurile Moldovei aşa scrie Miron logofătul[7]: „Multe lucruri spurcate şi de Dumnezeu urîte făcea Iancul Vodă în domnia sa, cît de dînsul toată ţeara se îngrozise, căci credinţa nu o iubea, la avuţie şi la pradă era lacom, ţeara cu dările o îngreuiase şi era om curvariu fără samă, că pre jupînesele boierilor, de la masa domniei sale e scotea, de le făcea silă. Acestea toate neputîndu-le suferi boierii, mai vîrtos Movileştii, vlădica (sau mitropolitul) Gheorghie, Ieremie vornicul şi frate-său, Simeon păharnicul, Balíca hătmanul, s-au sfătuit pe taină, ca se pribegească şi întîiu ş-au făcut prilej, cu voia lui, ca se meargă se sfinţească mînăstirea Suceviţa, şi apoi cu toţii au trecut în Ţeara Leşească, alţii s-au dus la turci, alţii la munteni şi într-alte părţi. Mergînd apoi jalóbă la împărăţie de resipa ţerei, i-au luat domnia şi au dat-o iarăş lui Petru (VII) Vodă, Schiopul" cum se va vedea la anul viitoriu.

Ce am arătat la anul 1577 din Anonymul românesc despre războiul lui Mihail IV, domnului muntenesc, cu boierii Craiovei,[a] preavestitul Enghel[8] arată din Filştih, că aceaia s-au întîmplat întru al patrulea an al domniei lui Mihail IV, adecă în anul acesta, 1581, şi că domnul, cel de Craioveni pus, s-au chiemat Radul Popa.

[1] Eustachius Gyulaffi in suo *Diario* apud Hevenesi, *Mss.*, tom. 68, p. 335 seqq.[2] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 98. [3] Idem Gyulaffi, l.c. [4] Bucholcerus in *Indice chronologico*, p. 672. [5] Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikában*, lib. 1, part. 3. [6] Anonymus Carolinensis, p. 42. [7] Constans Miron in *Ms.*, cap. 58. [8] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 224.

Anul 1582. Despre perirea Iancului Vodă sau Ioann III aşa scrie Heidenştein[1]: „Cînd aştepta craiul Stefan Batori zioa seimului în Varşavia, i-au venit în mîni Iancola Vodă. Iancola acesta, cum s-au arătat mai nainte, născîndu-se din sasii din Ardeal, din slabă și întunecată viță, mințise că iaste din neamul domnilor Moldovei și, prin ajutoriul veziriului Ahmet, dobîndind domnia țerei aceiia, îndată din început au **316** arătat/ cu ce inimă va se fie către craiul Poloniei, că soli încă n-au trimis, după obiceiul cel bătrîn, la craiul, ci mult l-au desădit și pre el și pre oamenii lui; cărțile crăești către împăratul turcesc trimise, le-au prins, le-au despecetluit și despecetluite le-au trimis înapoi, pe craiu cu tot senatul leșesc a-l aduce în ură la turci, în tot typul s-au sîrguit; vro cîteva sate din Polonia le-au prădat și ars, și mergînd oamenii se le facă direptate, i-au bătut și i-au pus la prinsoare. De care strîmbătăți strămurat fiind craiul, scrisese la Poarta turcească, se-l mazălească, ci mazălirea s-au tămîndat pînă acuma. În tîmpul acesta dîndu-i-se următoriu, s-au chiemat la Poartă. Iară el jăfuind țeara și încărcînd toate, au luat pe vro cîțiva cu sine și au vrut se fugă în partea Ungariei, cea de supt împăratul Apusului, înse oblu prin Ardeal a fugi n-au îndrăznit, de ardeleni, ci au încungiurat, prin Pocuția polonească, unde s-au prins de Nicolae Iaslovéțchi, prefectul Sniatinului, și s-au dus în Leopoiu, făcînd de știre craiului. Iară craiul au scris lui Nicolae Sinevschi, hătmanului Russiei, și lui Nicolae Herbórt, prefectului Leopoiului, ca se-i tae capul; apoi îndată au trimis craiul pe vistiernicul său, Hiachínt Mlodséțchi de au luat toată averea Iancului Vodă, numai atîta au lăsat doamnei lui și coconilor, cu cît să se poată hrăni.“ Așișderea scriu Miron logofătul[2] și Bucolcer[3] carele apriat scrie că lui Iancul Vodă i s-au tăiat capul, în luna lui avgust din anul 1582.

---

[a] De data aceasta este vorba de boierii mehedinţeni, şi nu de cei de la Craiova. Lupta dintre Mihnea Turcitul şi Radu Popa s-a dat la Craiova.

Așadară greșește preavestitul Enghel[4], cum am zis și la anul 1580, cînd pune perirea, nu surparea, Iancului Vodă și a doaoa domnie a lui Petru VII Schiopul la anul 1584, pentru că, de ar fi adeverată zisa lui Enghel, cum ar fi scris Grigorie XIII, papa de la Roma[5], în 9 fevruarie din anul 1583, către craiul Galliei: „Se stea întru ajutoriu lui Ioann (adecă Iancola), ca se-și poată căpăta înapoi domnia cea de moșie a Moldovei.“ Mie mi se pare că Iancola, ca un sas ce era, îndată, cît s-au mazălit, au fost întors lepingeaoa și s-au fost rugat de ajutoriul lui Grigorie XIII, dară acesta fiind cuprins cu înoirea cărindariului și neștiind de perirea lui, au întîrziat a scrie craiului din Gallia carele foarte se nărăvea cu împăratul turcesc, în butul căsei Austriei ceii împărătești. Care fiind așa, în Miron logofătul[6] trebue cetit că Iancul Vodă au domnit doi ani și șepte luni, nu trei ani și șepte luni, cum are exemplariul mieu./

317 Despre a doaoa domnie a lui Petru VII, domnului Moldovei, carele s-au poreclit Schiopul, așa scrie Miron logofătul[7]: „După ce au măzălit împăratul pre Iancul Vodă, dat-au domnia iarăș lui Petru Vodă Schiopul, pre carele așteptîndu-l toți, iată, au venit al doilea rînd în țeară și s-au așezat la scaun, octomvrie 17. Auzind de aceaia pribegii carii era fugiți prin alte țeri, de nevoia Iancului Vodă, cu dragoste s-au întors la domnul său, Petru Vodă, pre carii i-au miluit iarăș cu boeriile lor." Din carea mărturisire a lui Miron, se vede că greșește Sulțer, la Enghel[7], și și însemnarea din Iași, cînd scriu că Iancului Vodă i-au urmat Petru Cercel, pentru că acesta au urmat în anul viitoriu, lui Mihail IV, în Valahia, cum vom vedea acolo.

---

[1] Reinoldus Heidenstein in *Commentariis de bello Moscovitico*, lib. 6, p. 829. [2] Miron, cap. 59. [3] Bucholcerus in *Indice chronologico*, p. 676. [4] Engel in *Recent. Historia Mold.*, p. 232. [5] Archivum Vaticanum, armario 44, tom. 25, p. 228. [6] Miron, l.c. [7] Engel, l.c.

Anul 1583. Zisu-s-au la anul 1581, că după moartea lui Cristofor Batori, pentru pruncia lui Sigismund Batori, Ardealul s-au ocîrmuit de 11 consiliari pînă în anul de-acum. Iară acuma scrie Anonymul din Bălgrad[1]: „În 28 martie din anul 1583 îngropîndu-se Cristofor Batori, în Dumineca Floriilor cea de curînd trecută, au început triumviratul (despre carele am vorbit la anul 1581) în Ardeal. Avut-au fieștecarele dintre acei trei bărbați, cîte doao sute de florinți pe lună și au ținut triumviratul acesta pînă în 8 aprilie din anul 1585."

Tot la acesta an scrie Bucolcer[2]: „În anul 1583, Stefan, craiul Poloniei, au măritat pre nepoată-sa, Grisélida, fata lui Cristofor Batori, după marele cancellariul Poloniei, Ioann Zamoischi, în luna lui maiu".

După moartea lui Petru II sau Petrasc celui Bun, domnului Valahiei, cea din anul 1558, feciorul lui cel mai mare, Petru IV sau Cercel, s-au
318 dus în Gallia și au slujit, în curtea crăiască,/ cîțiva ani, de unde mergînd la Țarigrad, prin comîndarea craiului Galliei, în anul de-acum s-au făcut domn Valahiei, căci scrie Giulafi Leștan[3] despre dînsul, așa: „Prea zdravăn prinț au fost acesta și tocma de mare inimă. La domnie împă-

ratului turcesc s-au comîndat prin craiul frîncesc, întru a căruia curte slujise vro cîțiva ani.“

Despre Petru IV, Anonymul românesc [4] scrie: „Petru Vodă Cercel, leat 1583. Feciorul lui Petrașco Vodă celui Bun. Poarta l-au pus domn. La acest veleat au făcut beserica Gospod din Tîrgoveşti. Au mărit birul și oeritul. Măzălindu-l Poarta, au fugit în Țeara Ungurească. Au domnit ani 2.“

Preavestitul Enghel [5] încă scrie: „Petru Cercel au domnit doi ani, de la anul 1583—1585. Acesta au fost feciorul lui Petrașco. *Breviariul hronologicesc* zice că boierii l-au poftit domn, iară *Hronica* lui Filștih întărește că au venit domn din Țarigrad și au întrat în București, în 19 avgust din anul 1583. Despre dînsul numai atîta știm din *hronica* lui Filștih, că au făcut o beserică în Tîrgovești și că au tăiat pre boierii aceștea: pe Mihail vornicul, pe Dobromír banul și pe Contíl păharnicul. El au întărit și birul și oeritul. În anul 1585 s-au măzălit și au fugit în Ardeal.“ Unde l-au și prins, cum vom vedea la anii 1585, 1586 și 1587.

Despre Petru VII Schiopul, domnul Moldovei, scrie Miron logofătul [6] zicînd: „Dacă s-au așezat Petru Vodă al doilea rînd la domnie, nu vru se lase în deșert pomana sa ,mînăstirea Gálata-din-Vale, carea o zidise în domnia sa cea dintîiu și se resipise, ci au zidit Galata-din-Deal, carea trăiește pînă astăzi.“

---

[1] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 42. [2] Bucholcerus in *Indice chronologico*, p. 680. [3] Eustachius Gyulaffi in suo *Diario.* [4] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [5] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 225. [6] Constans Miron in *Ms.*, cap. 60.

Anul 1584. Grigorie XIII, papa de la Roma (nu vreu se scriu pentru ce), pe vremea aceasta au înoit cărindariul și vrea ca toți creștini se priimească înoirea aceaia. Iară Gheorghie Móghila, mitropolitul Moldovei, i-au scris, precum arată Ocólschi [1], se dea pace românilor, se remînă pre lîngă cărindariul cel vec, și l-au ascultat papa, în anul de-acum./

319 Cartea cea cu mîna scrisă a nunciaturei din Vienna Austriei [2] zice că la cartea mitropolitului Gheorghie Moghila, au respuns cardinalii, după moartea lui Grigorie XIII.

Giulafi Leștan [3] încă scrie despre sine, că el însuș au fost sol despre partea lui Sigismund Batori la nunta lui Franțisc Veșeléni, carea s-au ţinut în Cracovia şi în numele domnului său, au dăruit mireasa cu doao păhare foarte scumpe şi cu un lanţ de aur de 800 de galbeni, afară de alte daruri ce trimesese domnii şi nobilii din Ardeal.

[1] Okolski, *Orbis poloni*, tom. 2. [2] Codex ms. nunciaturae Viennensis ad vocem Soczavia.
[3] Eustachius Gyulaffi in suo *Diario*.

Anul 1585. Despre cei trei tutori ai lui Sigismund Batori, despre carii am cuvîntat la anii 1581 şi 1583, scrie Anonymul din Bălgrad[1] că: „În anul acesta, 1585, le-au urmat, ca un gubernator, din voia craiului Ştefan Batori, Ioann Gheţi, carele fusese căpitan de Oradea-Mare. Acesta au avut pe toată luna cîte 1.000 de florinţi, la altele nu s-au ntins; au avut bucătăria sa şi din al său au mîncat."

Mihail IV măzilul, atîta au lucrat la Poarta turcească, pînă ce au surpat în anul de-acum, pe Petru IV Cercel şi iarăş au dobîndit el domnia Valahiei, căci scrie Anonymul românesc[2]: „Iarăş Mihnea Vodă Turcul, leat 1585. Domn de la Poartă. Au îmulţit birurile. Au pus păruşi la bir şi pe megiaşi găleată de pîne şi dijmă de stupi, din cinci unul; au pus un bir pe ţeară, ce-i zicea năpaste. S-au încuibat turcii în ţeară. Măzălindu-se şi mergînd la Ţarigrad, de bună voia lui s-au turcit. Domnit-au ani 6."

Preavestitul Enghel[3] încă scrie: „Mihnea a doaoa oară au domnit 5 ani, de la 1585—1589. El au lucrat la Poartă de s-au măzălit Petru Cercel şi i s-au dat iarăş lui domnia." Care are dirept aci, în tîmpul domniei ceii mai de pre urmă a lui Mihail IV, Enghel au Anonymul nostru? Eu zic că Anonymul[a], cum voiu arăta la anul 1589. Dară Petru Cercel nu bine au îmblat în Ardeal, pentru că mai trei ani au fost rob, cum se va vedea la doi ani carii îndată urmează.

Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 42. [2] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 41.
[3] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 225./

320 **Anul 1586.** Petru IV Cercel, domnul muntenesc, cît au căzut la închisoarea din Ardeal, îndată au trebuit să se roage de Sixt V, papa de

---

[a] Mihnea Turcitul a domnit a doua oară între anii 1585—1591. În luna februarie 1591 el a fost mazilit din nou şi de frică s-a turcit (a trecut la mahomedanism).

la Roma, pentru că acesta, ca un bun părinte, în 21 ianuarie din anul 1586, au scris lui Stefan Batori, craiului Poloniei, pentru dînsul, ca se facă se-l sloboadă din robia, în carea căzuse, după ce au scăpat de turci în Ardeal, precum arată cartea lui Sixt V, ce se ține în Arhivul din Vatican[1], în Roma. Dară nu mult i-au folosit mișlocirea papei, cum vom vedea la anul viitoriu.

Întru acesta an s-au ospătat și doi domni românești laolaltă, pentru că zice Miron logofătul[2]: „În anul 7094 s-au împreunat Petru (VII) Vodă cu Mihnea Vodă, domnul muntenesc, nepotul său, la sat, la Munteni pe Prut, amîndoi cu curte multă și cu gloate mari și s-au ospătat împreună.“

Despre moartea craiului Stefan Batori, așa scrie Giulafi Leștan[3]: „Murit-au și Stefan Batori, craiul Poloniei, în anul 1586, dechemvrie 13, după cărindariul cel nou, în Grodna din Litvania, precum i-au fost ursit cu mult mai nainte astrólogul, adecă că va muri în Grodna, nu fără de rană, ce s-au și întîmplat, căci căzînd mai nainte, noaptea, într-o latrină, se vătămase. Îngropatu-s-au în Cracovia, cu foarte mare pompă, în 26 fevruarie din anul 1588.“

---

[1] Archivum Vaticanum, armario 44, tom. 30, p. 207. [2] Constans Miron, in ms. *Chronico Valachico*, cap. 60. [3] Eustachius Gýulaffi in ms. suo *Diario*.

Anul 1587. Despre Petru IV Cercel așa scrie Giulafi Leștan[1]: „În anul 1587, luna lui avgust, au fugit din Cetatea Hustului, fiind părcălab cetăței Albért Lóniai, prealuminatul domnul Petru Radúlihie, voevodul muntenesc, slobozindu-să cu funea dintro fereastă, după robie de al treilea an.“

Iară Anonymul din Bălgrad[2] scrie despre dînsul, precum urmează: „Petru Radúlie, voevodul muntenesc, după ce au scăpat din Hust, pre fereastă slobozindu-se, supt părcălăbia lui Albert Loniai, la atîta s-au adus lucrurile de împăcîndu-se cu Turcul, prin mișlocirea craiului Angliei, au mers la Poartă și la atîta agiunsese, de numai la sărutarea mînilor trebuia se meargă și apoi se pornească la domnia din Valahia. Ci au sosit veste că au murit craiul frîncesc, pre carele l-au omorit un călugăr, carea veste Nicolae Gávai, solul Ardealului, o au spus întîiaș dată la

Poartă. Înţelegînd aceasta Mihnea Vodă (sau Mihail IV) au zis către
solul Ardealului: «Dă-i, se nu lăsăm, ci mai bine se dăm amîndoi cîte
321 zece mii de galbeni/ şi se ţîn eu domnia». I-au plăcut lucrul lui Gavai,
pentru că avea poruncă ca în toate să se înţeleagă cu Mihnea Vodă
împrotiva lui Petru Vodă.

După aceaia odineoară au venit Petru Vodă în divan, domneşte îmbrăcat şi iată i-au lovit cumînacul din cap şi l-au dus în Edículă, adecă la Şepte Turnuri, unde iaste vistieria de o parte şi temniţa de altă parte; acolo încă s-au dus la el, din îngăduinţa veziriului, Mihnea Vodă şi Gavai, către carii au zis Petru Vodă plîngînd: «Vedeţi cum duc darurile ardeleneşti pentru voi! pentru care daruri eu trebue se moriu; ci daţi-mi pace şi mă sloboziţi, căci voiu jura voao că nici îmi voiu aduce aminte mai mult de domnia Valahiei. Milostiv domn îmi iaste craiul frîncesc, îmi va da mie leafă, în curtea sa, din carea se poci trăi cu tihneală. Aşa am cuvîntat şi în Hust, căci am zis gubernatorului se-mi dea din averile mele care, de se vor socoti petrile şi alte unelte scumpe, mai mult plătea de cît o sută de mii de galbeni, barem 20.000 de taleri, că de ceialalţi nu-mi voiu aduce aminte, dară aceaia încă nu o au făcut. Numai darea împărătească carea o au luat de la mine, în Praşmariu, încă mai multă au fost de 200.000 de florinţi, dară alţi bani ai grecilor şi ai jídovilor?» Pe Petru Vodă seracul, după aceaia l-au aruncat în mare.“

Aci înseamnă că aceşti doi avtori pentru aceaia numesc pe Petru IV Cercel, unul, Petru Radulichie, altul, Petru Radulie, pentru că Petru IV au fost nepot lui Radul IX, cum s-au arătat la anul 1554.

Despre Moldova aşa scrie Miron logofătul[3]: „În anul 7095, ianuarie 8, rădicatu-s-au o samă de cozaci, ca nişte lupi ce era pururea învăţaţi la pradă, de au întrat în ţeară şi au prădat, şi multe bucate au luat de la ţinutul Sorocei; iară Pîrvul, părcălabul de Soroca, s-au îndemnat cu hinsárii şi cu alţii carii au vrut se meargă de bună voe, şi i-au agiuns la Piresláv, unde cozacii vrînd se nu-şi dea dobînda, moldovenii se-şi scoată al său, tare războiu s-au făcut şi în doao zile bătîndu-se, abea au spart pre cozaci, mai apoi, dacă i-au biruit, pe toţi i-au omorit, fără numai unul zic se fie scăpat; pre unii i-au prins vii şi i-au trimis la Petru Vodă carele i-au trimis la împărăţie.

Întru acest an, în luna lui iunie, Petru (VII) Vodă au făcut nunta nepotului său, Vlad Vodă, feciorului lui Míloş Vodă, de au luat pre fata

Mircei Vodă şi au chiemat la nuntă pre Mihnea Vodă, domnul munte-
322 nesc. Nuntă domnească/ au făcut cu multă cheltuială şi jocuri şi mulţi
din vecini au venit, de le-au înfrumseţat masa. Această veselie s-au
făcut în tîrg, în Tecuci." Miloş şi Mircea, carii se numesc aci vodă, n-au
fost domni, ci au fost feciori de domn, dară ai cui?

[1] Eustachius Gyulaffi in ms. suo *Diario*. [2] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 57.
[3] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 60.

Anul 1588. După ce au îngropat pe craiul Stefan Batori, în 26 fevruarie din anul acesta, 1588, precum scrie Giulafi Leştan [1], polonii s-au apucat se-şi aleagă craiu, iară Maximilian, arhiduxul Austriei, precum scrie Anonymul din Bălgrad [2], au întrat cu oaste în Polonia, vrînd să se facă el craiu. Drept aceaia Ioann Zamoischi, „cancellariul Poloniei, au cerut ajutoriu din Ardeal asupra nemţilor. Gubernatorul Ioann Ghezi şi Galfi au sfătuit se trimită ajutoriu, pentru pricinile acestea: întîiu, pentru că, de nu vor ajuta pre poloni, se va mîniia Turcul; a doaoa, pentru că cardinalul Andreiu Batori iaste strîmptorit în Cracovia şi tot ei trebue se-l rescumpere; a treia, pentru că mai mult bine au avut de la poloni de cît de la nemţi. Iară Alexandru Chendi cu ceialalţi domni au sfătuit ca se nu dea ajutoriu asupra Neamţului: întîiu, pentru că craiul Stefan Batori, ca prinţ Ardealului, au făcut legătură cu Neamţul şi aceasta s-ar strica; a doaoa, pentru că domnind Neamţul şi în Polonia, va fi mai tare şi va putea mîntui şi Ardealul de jugul turcilor. Dară au stătut sfatul lui Galfi şi împreună cu gubernatorul au făcut de s-au trimis întru ajutoriu Báltasar Batori cu vro cîţiva hodnogi, cu Albert Chiráli şi cu Ioann Bornemisa."

La Heveneşi [3] oare cine scrie aşa: „În anul 1588, cînd s-au lăsat Ioann Gheţi de gubernătorie, în seimul din Mediaş, comîndase pre Galfi se fie lîngă Sigismund Batori, dară nu i s-au plinit pofta, ci numai cît au întărîtat seimul asupra lui Galfi, de, din pizma aceaia, au dat toată puterea lui Sigismund Batori, carea făcîndu-o, au zis Gheţi: «Ia-ţi dat dologii în mînă! Dară v-a părea reu.»"

Anonymul din Bălgrad [4] iarăş scrie: „Ioann Gheţi cînd s-au lăsat de gubernătorie au lăsat în cămara fiscului, 42.000 de galbeni, 2.000 mii de taleri şi 13.000 de florinţi, în bani mărunţi". Destul de puţin! numai pre lîngă summa carea o au răpit de la Petru IV Cercel, domnul muntenesc, cum s-au arătat la anul trecut.

Despre Moldova scrie Miron logofătul [5]: „În anul 7096, noemvrie 23 [a], au venit cozacii în țeară cu un domnișor, anume Ivan, cărora le-au eșit înainte Petru (VII) Vodă, cu oaste, din sus de Țutóra, și dînd războiu vitezește de îmbe părțile, au picat mulți și în 26 noemvrie birui Petru

323 Vodă pe/ cozaci și-i sili de i-au dat pre cine au avut mai mare carele ș-au luat plata, după vina sa."

Cartea cea cu mîna scrisă a nunciaturei din Beci [6] încă zice: „În anul 1588, octomvrie 15, epistola mitropolitului din Suceava către patriarhul de la Roma și respunsul acestuia către mitropolit". Pînă cînd am zăbăvit eu în Roma, epistolile acestea nu le-am putut vedea, tătuși se culege și de-aci și din mai multe locuri, că Petru VII Schiopul au fost unit pre moldoveni cu Beserica Romei.

[1] Eustachius Gyulaffi in ms. suo *Diario*. [2] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 35. [3] Hevenesi, *Mss.*, tom. 68, p. 282. [4] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 42. [5] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 60. [6] *Codex ms. nunciaturae Viennensis* ad vocem Soczavia.

Anul 1589. Ce ziseiu la anul trecut despre unirea moldovenilor cu Beserica Romei, iată se adevereează din cartea patriarhului Sixt V [1], cea către Dimitrie, arhiepiscopul Leopoiului, în 19 avgust din anul 1588 dată, prin carea îi dă osebită putere preste Moldova cea unită cu Beserica Romei prin prințul Petru, ci puterea aceasta i se dă numai pînă atunci, pînă cînd va vrea scaunul apostolicesc.[b]

Despre Ardeal așa scrie Giulafi Leștan [2]: „Moare gubernatorul Ioann Gheți în anul 1589, ianuarie 7, în Bălgrad, și s-au îngropat în 21 a aceiiaș luni, după ce au dat mai nainte, în seimul din Mediaș, ocîrmuirea țerei prințului Sigismund carele îmbla în 18 ani ai vîrstei sale. Acolo, în Mediaș, Alexandru Chendi au jurat pre Sigismund Batori. Pre Ioann

---

[a] Este vorba de anul 1587, și nu 1588, cum socotește Șincai.

[b] Șincai crede că în vremea lui Petru Șchiopul a avut loc o unire a bisericii moldovene cu Biserica Romei. În realitate, e vorba de încercările albanezului Bartolomeu Brutti, creditorul lui Iancu Sasu și Petru Șchiopul, de a atrage la catolicism pe moldoveni. El a obținut din partea domnului unele măsuri care favorizau propaganda catolică, pentru care Petru Șchiopul a fost felicitat prin scrisori de către papă, au fost trimiși iezuiți în Moldova, însă fără nici un rezultat.

Gheți se fie gubernator, l-au fost comîndat craiului, Caspar Magóci, pentru că craiul Stefan Batori cinstea ca pre un tată, pre Magoci, și pre el au vrut se-l facă gubernator, dară Magoci n-au vrut se priimească deregătoria aceaia, ci au respuns craiului că are mărirea sa un șerb bătrîn, pre Gheți, și acela va ocîrmui omenește.

Beglerbegul au venit cu oaste la Nester-Alba în Bessarabia, și au stătut acolo de la luna lui octomvrie din anul 1589 pînă la sfîrșitul lui martie, tare înfricoșind pre poloni, nici s-au mișcat de-acolo, pînă cînd n-au slobozit pre tătari asupra polonilor, carii au mers (fiind craiul Sigismund III la părinții săi, în Sveția) pînă la Sniatin, toate sodomind cu sabie și cu foc și foarte mulți oameni robind."/

324 Despre Valahia iarăș Giulafi Leștan[3] așa scrie: „Petru Radulichie fiind măzălit din domnia muntenească, acuma de cinci ani, după ce au mers în Țarigrad, Mihnea, domnul muntenesc, atîta au făcut cu darurile sale cele multe, la Poartă, cît prinzîndu-se într-o noapte, s-au aruncat în mare." Pentru ce nu zice Giulafi că aceasta o au făcut Mihnea și cu darurile Ardealului? precum scrie Anonymul din Bălgrad, ale căruia cuvinte le-am adus la anul 1587. Din zisele acestor doi bărbați carii tocma pe vremea aceasta trăia, se vede că greșește preavestitul Enghel, punînd măzălirea lui Mihnea sau Mihail IV din a doaoa domnie, în anul de-acum, întîmplîndu-se aceaia la anul viitoriu, cum s-au zis și la anul 1585.

---

[1] Archivum Vaticanum, armario 44, tom. 29, p. 170. [2] Eustachius Gyulaffi in ms. suo *Diario*. [3] Idem Gyulaffi, l.c.

Anul 1590. Arătat-am la anul trecut că Mihnea sau Mihail IV, domnul muntenesc, în anul de-acum s-au măzălit a doaoa oară; de anul acesta se țin, așa dară, care le scrie preavestitul Enghel[1] zicînd: „Despre Mihnea se zice în hronica lui Filștih, că el au scos birul, năpaste chiemat; el au pus și pre ostași darea ce se numește roși, el au aruncat găleata pe megiiași, el au luat dijmă de stupi din cinci unul. Afară de acestea au omorit pe Stanciul logofătul. Pentru carea toate fu măzălit și temîndu-se se nu-l sugrume, s-au turcit. După cum scrie Timon, după aceaia au fost călăuzul şi sfetnicul lui Sinan-başa asupra creştinilor." Vezi şi acelea care le-am scris din Anonymul românesc, la anul 1585.

Lui Mihail IV, domnului muntenesc, i-au urmat, precum scrie prea vestitul Enghel[2]: „Stefan Surdul carele au domnit un an şi şese luni, de la 1590—1591.[a] După *Breviariul hronologicesc* l-au poftit boierii. Supt domnia lui cea scurtă, multe au pătimit ţeara de la turci. Nici e de a te mira, fiind el surd. Au murit în scaun." Aşişderea scrie Anonymul românesc[3].

Stefan Surdul acesta iaste al doilea, în sireaoa domnilor munteneşti, cu acesta nume, pentru că Mailat, de la anul 1300, au fost Stefan I. Despre Stefan II aşa scrie oare cine, la Heveneşi[4]: „Stefan Vodă au fost prea mare hoţ şi cumplit tyran, căci zic despre dînsul că de cîte ori eşea la cîmp, totdeauna tăia cîte un boieriu. Aşa spun că odineoară, acasă, în ţeară, şeptezeci de boieri au tăiat."

Încîlcite lucruri vin la anul acesta, despre Moldova, care nici Miron logofătul, nici preavestitul Enghel, nici altul (în cît ştiu eu) le-au des-
325 curcat. Pentru că patriarhul Romei, Sixt V, / întîiu[5]: „În 5 aprilie din anul 1590, respunde lui Anastasie sau Athanasie (că nu se poate ceti), mitropolitului Sucevei, şi lui Grigorie, episcopului Romanului, la cartea lor carea îi trimesese, în iunie din anul trecut, că au scris lui Sigismund III, craiului Poloniei, ca se aibă grijă se-i scoată de supt jugul turcesc şi că i-au comîndat şi împăratului Rudólf II, arhiduxului Ernést, lui Ioann Zamoíschi, cancellariului Poloniei, şi cardinalului Andreiu Batori. Şi-i dojăneşte se remînă în unire cu Beserica Romei.

A doaoa[6], în 7 aprilie din anul 1590 comîndă craiului Poloniei pe Stefan, feciorul lui Alexandru (IV), prinţului Moldovei, pre carele l-au aşezat a doaoa oară la domnie Sigismund I, cu autoritatea patriarhului Paul III, şi l-au apărat. Zice că au priimit şi cartea episcopilor Moldovei, carii se roagă de sprîgineala apostolicească, ca se poată scăpa de turci.

A treia[7], în 8 maiu din anul 1590 scrie solului său din Polonia, se lucre la craiul, la cardinalul Batori şi la cancellariul Poloniei, ca Stefan, feciorul lui Alexandru, prinţului Moldovei, se capete domnia Moldovei."

La anul 1572 am zis destule despre feciorii lui Alexandru IV, domnului Moldovei, şi am arătat că amîndoi s-au stîns, nici s-au chiemat vrunul dintre dînșii Stefan. Cum poate fi, așadară, Stefan acesta, despre carele scrie Sixt V, fecior lui Alexandru al patrulea?

---

[a] Ştefan Surdu, fiul lui Ion Vodă cel Cumplit, a domnit din luna mai 1591 pînă în luna iunie 1592.

Tot întru acesta an au murit și Grisélida Batóri, sora lui Sigismund Batori și muierea lui Ioann Zamoischi, cancellariului leșesc, în luna lui martie, precum scrie Giulafi Leștan [8].

[1]Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 225. [2] Idem Engel, l.c., p. 226. [3] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [4] Hevenesi, *Mss.*, tom. 68, p. 139. [5] Archivum Vaticanum, armario 44, tom. 29, p. 401. [6] Idem archivum, l.c., p. 404. [7] Idem archivum, l.c., p. 365. [8] Eustachius Gyulaffi in ms. suo *Diario.*

Anul 1591. Despre Petru VII Schiopul, domnul Moldovei, așa scrie Miron logofătul[1]: „Petru Vodă vezînd nevoia țerei, că turcii, pre obiceiul lor cel spurcat și nestîmpărat de lăcomie, trimiseră de cerea bani, se dea mai mult de cît era adetiul țerei, s-au sfătuit cu boierii ce vor face, cum vor putea rădica și alte dări, care n-au mai fost, că nu-i e de
326 aceasta,/ că doară nu vor putea plăti această dată țeara, ci îi iaste că se face obiceiu carele nu va mai eși și luînd aceasta, altele vor izvodi, cum s-au și întîmplat. Și au ales ca această nevoe se nu înceapă de la el, ci de la altul. Drept aceaia s-au gătit să se ducă din țeară, preste voia boierilor carii toți zicea se dea acea nevoe, că o vor da alții și țeara tot nu se va mîntui; ci Petru Vodă n-au vrut se-și ia blăstăm asupră-și, ci lăsînd boierii se păzească scaunul pînă cînd le va veni alt domn de la împărăție, el, după șepte ani și o gimătate ai domniei sale, ceii a doaoa, s-au rădicat cu fruntea boierilor, între carii au fost Stroíl logofătul, Ieremia vornicul cu frate-său, Simeon (Móghila) păharnicul carii mai apoi, amîndoi au domnit, Andreiu hătmanul și alții mai mulți carii nu se îndura de dînsul, și au trecut prin Polonia, în Germania, unde s-au așezat. De-acolo boierii s-au înturnat în Țeara Leșească și s-au așezat la tîrgul Podhaeț și pre-airea....... Acest Petru Vodă au domnit întru amîndoao rîndurile, doisprăzece ani și o gimătate."

Despre moartea lui Petru VII Schiopul, așa scrie Soranz[2]: „Petru, voevodul Moldovei, au murit în anul 1594, în munții Retiei lîngă Balsán, cînd mergea la Roma se sărute picioarele papei[a], măcar că era de legea Resăritului, despre carea eu lucrasem la papa, din porunca lui.“

---

[a] Petru Șchiopul moare în castelul Zimmerlehen, unde venise să stea pe timpul verii.

Lui Petru VII i-au urmat Aron Vodă, căci scrie Miron logofătul[3]: „După ce au părăsit Petru Vodă domnia și țeara, turcii cercară pre cine se trimită în locul lui...... și aflară în anul 7099 pre Aron, căruia i-au dat Moldova, cu multe detorii. Acesta, fiind om fără sulfet și îmblînd și alții pentru domnia Moldovei, au luat bani cu camătă de la turci și împlînd pre toți, așa au dobîndit domnia Moldovei. După ce s-au așezat la domnie Aron Vodă, nu-i era grijă de alta, numai de a prăda afară, iară din lăuntru nu se sătura de curvie, de jocuri, de cimpoieși și de măscărici ce ținea..... Nu era bieții țereni volnici cu ceva, muerile nu era ale lor, fetele le rușina dăbălarii, și turcii ce vrea se facă, făcea; de pîrea pre cineva, nu-l judeca, ci trimetea acolo, de-l perdea. Pre boieri, pentru avuție, îi omorea, jupînesele le silea și domnind numai ciude și pozne făcea. Vezînd că pentru acestea tuturor iaste urît, nu s-au încrezut țerenilor, ci au tras în leafă unguri călări și pedestri și au făcut celor pedestri
327 odăi în curte, se fie pururea/ lîngă dînsul. Mai apoi vezînd că de detornici nu se va putea mîntui, au orînduit ca se ia de tot omul, un bou, și așa au trimis în toată țeara cu turci de strîngea, și care om nu avea bou, îi lua ai cui găsea în sat; de la altul îi lua toți cîți avea, pentru alții, pentru că mulți de reutăți și de dabile ce era, nici de hrană nu avea boi.

În Valahia, lui Stefan II Surdul i-au urmat Alexandru III[a] carele au domnit un an. După Anonymul românesc [4], s-au trimis domn de la Poartă.“ După preavestitul Enghel [5] s-au ales de boieri și s-au întărit de Poarta turcească; după Valtér [6] au fost moldovean de mare neam, dară și mare tyran, carele au încărcat țeara cu atîtea detorii, de s-au suit summa la zece povoare de aur; au slobozit turcii în țeară, de atîtea grozăvii au făcut, cîte nu s-au mai auzit; pentru care în anul 1592 s-au și măzălit; și mergînd în Țarigrad cu doamna sa, după ce au cercat mai multe, în anul 1597 au vrut se surpe pre Eremia Moghila Vodă din domnia Moldovei, care lucru oblicindu-l capihaia lui Eremie Vodă, au lucrat de s-au sugrumat, în sălașul lui, în Dumineca Floriilor din acelaș an.

---

[a] Alexandru cel Rău a fost fiul lui Bogdan Lăpușneanu. Turcii l-au pus în scaun și a domnit între 1592—1593.

Supt Alexandru III au fost Mihai Vodă cel Viteaz sau Mihail V, ban de Craiova, despre carele așa scrie oare cine la Heveneşi[7]: „Lucruri de pe vremea lui Mihai Vodă. Mihai Vodă au fost mai nainte ban de Mehédie,... după aceaia s-au făcut ban de Craiova, carea deregătorie e cea mai de frunte între deregătoriile Valahiei... . Acest Mihai Vodă au avut rudenie (unchiu de pe mumă, după Valtér[8]) pre Iane vistiernicul carele și el fusese mai nainte ban de Craiova și era om înțelept. Iane vistiernicul acesta, cu darurile și purtarea sa cea bună, atîta făcuse la Alexandru (III), domnul muntenesc, de pre Mihai l-au făcut ban de Craiova. Iane vistiernicul lăcuia în Țarigrad, Mihaiu banul în Craiova, și se înțelegea la o laltă. S-au întîmplat de Alexandru Vodă s-au mîniat pe Mihai, carea înțelegîndu-o Iane, au chiemat pe Mihai (nepotul său, din soră) la Poartă, se-l facă domn Valahiei. Pornind, așadară, din Craiova Mihai cu seménii și trecînd Dunărea s-au dus și muerea și pre fiiul său, Petrașco, cu sine; și pre muiere o au lăsat ascunsă între niște mueri proaste; iară pre fiiul său, la niște țigani, la carii așa s-au ținut, cît de-abea s-au cunoscut, cînd s-au înturnat tată-său Mihai înapoi. Alexandru
328 Vodă înțelegînd de pornirea banului Mihai, au trimis/ după el se-l prindă și se-l aducă la dînsul. După ce l-au adus, la atîta au agiuns Alexandru Vodă, de pre Mihai banul, după puține zile, l-au scos se-i tae capul. Întru aceaia s-au întîmplat de țiganul carele era hoheriu, era tare beat. Acesta vezînd că Mihai banul iaste căruia trebue se-i tae capul, s-au spăimîntat și lepădînd sabia au fugit. Așa, nefiind cine se-i tae capul lui Mihai banul, boierii s-au rugat lui Alexandru Vodă de l-au ertat. Aceasta s-au întîmplat în București. Întru acesta typ fiind mîntuit Mihai banul, Iane vistiernicul atîta s-au nevoit, pînă ce iarăș i-au făcut crezămînt și la Alexandru Vodă și la Poartă. Ci mai pre urmă iarăș au căzut în prepus la Alexandru Vodă. Drept aceaia de goana lui Alexandru Vodă, Mihai banul au fugit în Ardeal la Sigismund Batori unde au remas doao septămîni, toate trebile sale prin Báltasar Bátori isprăvindu-le. Fiind el în Ardeal, Sigismund Batori au fost scris pentru dînsul la Poartă, lui Sinan-bașa, ca se-i dea lui domnia muntenească, pentru că Sigismund atunci avea mare crezămînt la Poartă; scris-au fost Sigismund și solului anglicesc, lui Eduard Barrón, se lucre în tot typul ca Mihai să se facă domn în Valahia.

Mai pre urmă Mihai întețit de Alexandru Vodă, căruia nu-i putea crede, au și mers la Poartă (după Valter [9], în anul acesta 1591). Acolo au dat lui Sinan-bașa și altora 20.000 de galbeni, ca se-i capete domnia Valahiei. La Poartă au mers cu dînsul dintre boieri, aceștea: Stroia, Buzescul, Florescul, Radul, comisul lui Alexandru Vodă, și alții mai mulți. Acolo, la Poartă, mai multă vreme zăbăvind Mihai banul, tot Iane vistiernicul l-au ținut de cheltuială, pînă cînd i-au căpătat domnia Valahiei. După ce au căpătat Mihai domnia (după cum se înseamnă la Heveneși [10], în anul 1592), au făgăduit divanului turcesc că toate detoriile țerei, cîte au remas de alți domni, le va plăti singur, ce nu era cu putință, pentru că de ar fi vîndut toți oamenii cu toți pruncii din Valahia, încă nu ar fi putut plăti atîtea detorii. Dară aceasta din alt scop o au făgăduit: pentru că cînd i-au pus cumănacul cel domnesc pe cap, în divan, s-au jurat în sine că, cît va căpăta domnia, îndată va scutura jugul turcesc. Apoi cînd au eșit din divan, s-au suit pe cal, și l-au petrecut mai mulți bași pînă la sălaș, iarăș s-au jurat în inima sa, că va fi protivnic vecinic turcilor, care după aceaia din rostul lui le-au auzit mai mulți oameni."

Valter [11], se tac pre Anonymul romănesc [12] și pre alții, apriat scrie că Mihai Vodă cel Viteaz sau Mihail V, domnul Valahiei, au fost feciorul lui Petrașco sau Petru II, domnului muntenesc. Cum au putut, așa
329 dară, scrie nu știu cine, / la Heveneși [13], așa: „Mihai Vodă ș-au adus genealogia sa de la Petrașco Vodă carele au trăit înainte de o sută de ani, dară aceaia se ști, de bună samă, că Mihai Vodă prea sărăcește s-au crescut; au fost negutătoriu, preste Dunăre, în Valahia și în Moldova, mumă-sa au fost cufăriță, de vindea vin ars." Vezi cum se înșală nepriceputul! Pentru că Petrașco n-au fost înainte de o sută de ani, ci au domnit de la anul 1554 pînă la anul 1558. Muma lui Mihai Vodă încă doară n-au fost cufăriță, ci negutătoriță, fiind mai nainte doamnă, și soră cu Iane, vistiernicul cel bogat. Tot nepriceputul acesta cu cevaș mai nainte scrie: „După Mihnea Vodă au fost Petru Vodă Cercel, al căruia fecior iaste Marco Vodă, acest tiner din Ardeal. Pre muierea lui Petru Vodă Cercel o au fost luat Aron Vodă din Moldova." Vezi la anul 1601 despre Marco Vodă.

Despre Ardeal scrie Cheuleșeri [14] că în anul 1591 s-au aflat într-însul, în pămînt, o coifă de aur curat, ca și o gáleă făcută, carea apăsa 800 de galbeni. Coifa aceasta o au împlut Sigismund Batori cu fel de fel de stufe de aur și o au dăruit duxului Hetruriei carele pentru darul acesta, i-au trimis niște miruri și mulți măscărici, cîntăreți și jucăuși pe simbrie.

---

[1] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 60. [2] Lazarus Soranzus in *Ottomanno*, cap. 84. [3] Idem Miron, cap. 61. [4] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [5] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 226. [6] Balthazar Valtherus in *Vita Michaelis, principis Valachiae*, p. 227 seqq. [7] *Mss. Hevenesianorum*, tom. 68, p. 137 seq. [8] Valtherus, l.c., p. 228. [10] *Mss. Hevenesianorum*, tom. 68, p. 139 in notis marginalibus. [11] Valtherus, l.c., p. 228. [12] Anonymus Valachicus, l.c. [13] *Mss. Hevenesianorum*, tom. 68, p. 139. [14] Samuel Kőleseri in *Auraria Romano-Dacica*, cap. 2, § 4.

Anul 1592. Despre Moldova așa scrie Miron logofătul[1], la anul de-acum: „la anul 7100, între atîtea reutăți și belituri, cîte făcea Aron Vodă, de nevoi mari ne mai putînd suferi țeara, s-au rădicat orhăienii și sorocenii cu un domnișor ce-i zicea Ionașco, pre carele îl alesese cap dintre dînșii și-i pusără numele Bogdan Vodă. Aron Vodă dacă au înțeles de aceasta, au dat știre țerei să se strîngă, și el, fără de zăbavă, au eșit cu curtea și cu lefécii săi, însă mai nainte, pînă a eși din curte, au tăiat pre Bucim vornicul, pre Bărlădean logofătul și pre Páos vornicul, dîndu-le vină
330 că e cu știrea lor. De-aci au purces împrotiva/ vrășmașilor săi și mergînd au pus pre Ureche logofăt mare, și s-au tîmpinat cu oștile la Răut, și dînd războiu vitezește de îmbe părțile, au izbîndit Aron Vodă, și prinzînd pe domnișor i-au tăiat nasul, apoi l-au călugărit. Deci dacă au spart Aron Vodă pe viclenii săi, n-au lăsat vre un loc carele se nu fie plin de vrășmășia lui; căci nu perdea numai pre aceia carii au fost întru acel războiu, ci și pe frățiile lor, cele vinovate și nevinovate, și gătindu-se se facă și mai mare vrășmășie, l-au măzălit Poarta... . Deci se mira cum va face se nu prindă oastea de veste și țeara că s-au măzălit, temîndu-se se nu-l omoară pentru reutățile lui. Drept aceaia au învățat pre călărașii carii adusese vestea, se nu scoată cuvînt afară, și au trimis în Iași, la doamna sa, să se încarce și să purceadă în gios și el încă, după ce au slobozit gloatele pre acasă-și, s-au cărat după dînsa, se meargă la Țarigrad.“

Acelaș Miron[2] scrie apoi, că Aron Vodă încă nu sosise în Țarigrad și de nou i-au dat domnia Moldovei pentru strigările turcilor cărora le era detoriu. Carea făcîndu-se, Aron Vodă îndată au repezit pe credinciosul său, Oprea, armașul cel mare, se ţină scaunul pînă ce se va înturna și el, și au scris lui Ureche logofătul, pre cine se prindă dintre boieri. Sosind, așadară, Oprea armașul în Iași, nu s-au așezat în gazdă, ci în curte, la odăile dărăbanilor celor ardelenești, și de-acolo au mers noaptea, la Ureche logofătul, pe carele îl lăsase Aron Vodă purtătoriu de grijă, de i-au dat cărţile. Ureche logofătul, după ce au cetit cărţile, s-au încrucit, dară înaintea lui Oprea armașul s-au făcut că-i pare bine și l-au sfătuit se șadă ascuns la odăi și a doaoa zi, ca nu cumva prinzind de veste boierii, pre carii era se-i prindă, se fugă. Așa amogind pre Oprea armașul, el însuș îndată s-au gătit și noaptea-zioa au călătorit, pînă ce au agiuns în Polonia, trecînd Nistrul, pre la Soroca și învăţînd mai nainte pre gazda sa (de-l va cerca neștine) se spună că s-au dus acasă, la Cîrligătură. A doaoa seară venind Oprea armașul să se sfătuiască cu el, nu l-au aflat și în zădar au trimis se ţină marginile și se-l prindă, că acuma trecuse Nistrul.

Precum scrie Ureche vornicul, la Miron logofătul[3], pînă a se înturna Aron Vodă la a doaoa domnie, cozacii văzînd că scaunul Moldovei iaste deșert, au adus pre un Petru (carele minţea despre sine că iaste feciorul lui Alexandru IV și fratele lui Bogdan IV, domnilor Moldovei,
331 despre carele am cuvîntat la anul/ 1572 și airea), la Iași, și l-au așezat în scaun, dară numai doao luni au domnit și au fost, în sireaoa domnilor Petru VIII cozacul, pentru că înturnîndu-se Aron Vodă, la a doaoa domnie, l-au prins și însemnîndu-l la nas, l-au trimis la Ţarigrad. Doară Petru acesta se chiamă de patriarhul Romei Sixt V, la anul 1590, Stefan. Preavestitul Enghel[4] scrie că Petru VIII s-au crescut în Ţarigrad și neavînd cu ce se-și cumpere domnie, au trecut la cozaci.

Și Anonymul românesc[5] și preavestitul Enghel[6] scriu că Mihail V sau Viteazul au venit la domnia Valahiei, în anul 1593, tătuși amîndoi zic că Alexandru III, numai un an au domnit, ba, ce e mai mult, Enghel[7] zisese mai nainte că Alexandru III, antecessorul lui Mihail V, au domnit de la anul 1591 pînă la anul 1592. Așadară Mihail V s-au făcut domn Valahiei, în anul 1592, nu în anul 1593, cum s-au arătat și la anul trecut.[a]

Iară despre începutul domniei lui Mihai Vodă sau Mihail V, așa scrie oare cine la Heveneși[8]: „Cînd au dat împăratul turcesc domnia

---

[a] Mihai Viteazul a fost numit domn în septembrie 1593. La 11 octombrie trece de Adrianopole și în cursul aceleiași luni el ajunge la București.

Valahiei lui Mihai Vodă, acesta i-au făgăduit pe tot anul cîte 70.000 de taleri, dară aceasta au fost numai făgăduinţă şi nu alta. Cînd au trimis împăratul pre Mihai Vodă în Valahia, aşa de mare cinste i-au făcut, cît au trimis ca se-l petreacă, pre oamenii cei mici şi muţi şi pre Hoţoia, popa lui Emír, cu 200 de turci de frunte, adecă cu şpáhi şi cu ianiciari, pre carii i-au tăiat după aceaia Mihai Vodă şi nu numai pre aceştea i-au tăiat, ci şi pre ceialalţi turci, carii se aşezase prin ţeară, ca la 6.000 sau 8.000. Pe Stroia l-au trimis înainte Mihai Vodă se cuprindă scaunul.“

Despre Ardeal scrie Giulafi Leştan [9] că în anul acesta, 1592, fevruarie 9 zile, s-au căsătorit Baltasar Batori cu fata lui Alexandru Chendi, la carea nuntă au fost venit şi cardinalul Andreiu Batori ca un frate dulce al lui Baltasar. Vara apoi, cardinalul s-au înturnat în Polonia şi Baltasar l-au petrecut pînă la otare. Întorcîndu-se de la otare cătră casă Baltasar, s-au făcut veste că merge se cuprindă thronul Ardealului. Drept aceaia Sigismund „Carele mersese, în 13 iulie din anul 1592, între sasi, se-şi petreacă tîmpul, cu mare pripă, numai cu puţini şi călare, lăsînd toate radvanele, s-au cărat la Bălgrad, unde au agiuns în 25 iulie, şi nemica au aflat din tot lucrul, fiindcă au fost numai scornitură de neştine stîrnită.“ /

332 Mai mare iaste ce scrie acelaş Giulafi[10], adecă că împăratul turcesc încă în anul de-acum au fost înţeles că Sigismund Batori au început a se întocmi cu nemţii asupra lui şi pentru aceaia au fost şi poruncit veziriului ca se vină cu 40.000 asupra Ardealului şi s-ar fi plinit porunca, de nu ar fi întors muftí pre împăratul de la cugetul acesta, pentru rugămintea solului Ardealului.

---

[1] Constans Miron in ms. *Chronico Valachico*, cap. 61. [2] Idem Miron, cap. 62. [3] Idem Miron, l.c. [4] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 234. [5] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [6] Engel in *Hist. Val.*, part. 1, p. 228. [7] Idem Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, p. 226. [8] *Mss. Hevenesianorum*, tom. 68, p. 140. [9] Eustachius Gyulaffi in ms. suo *Diario*. [10] Idem Gyulaffi, l.c.

Anul 1593. Alexandru Chendi măritîndu-şi fata, în anul trecut, după Baltasar Batori, atîta au lucrat împreună cu ginere-său, de Sigismund Batori, prinţul Ardealului, în anul acesta, 1593, au prins pre Ioann Galfi cel vestit şi trimeţîndu-l în Hust, la robie, au poruncit de i-au tăiat capul, în 8 martie, precum scrie Giulafi Leştan[1], nescriind în cartea vinovaţilor, pricina pentru carea l-au tăiat. Anonymul din Bălgrad[2] scrie că pentru aceaia nu s-au scris pricina morţei lui Galfi, în cartea vinovaţilor, pentru că nu i s-au tăiat capul din judecata tuturor sfetnicilor, ci numai dintru a unora. Iarăş Giulafi[3] scrie aşa: „În anul 1593, pînă a fi seimul în Varşavia, Sigismund Batori au mers pre afuriş în Cracovia şi au îmblat prin toate polatele cele din cetate. Zăbăvit-au şi la sălaşul lui Lephéni şi la apothecariul Pipa, supt nume de călătoriu; pornit-au din Bălgrad cu Baltasar Batori în 8 maiu şi s-au înturnat din Polonia în 13 iunie. Din călătoria aceasta au învăţat puşlăirea Sigismund."

În seimul acesta s-au făcut nobili de Polonia, Stroiţa şi Moghila, pentru că scrie Heidenştein[4]: „Luca Stroiţa şi Ieremia Moghila, moldoveni amîndoi la Petru, (VII) carele mai nainte de vro cîţiva ani au fugit, de frica Turcului, în Germania, fusese, acela vistiernic, acesta, hătman, şi pe Petru, cînd au părăsit domnia, l-au petrecut pînă în Polonia, pentru că mult slujise craiului şi crăimei pînă cînd au fost supt Petru, de tot seimul s-au făcut nobili poloneşti."

Turcii încă nu înceta a năcăji pre amîndoao ţerile românilor şi a se încuiba întrînsele, fără de voia domnilor, Aron şi Mihail V. Drept aceaia au fost siliţi amîndoi domnii a cerca mişlociri, prin care să se poată apăra de turci şi au şi aflat, cum vom vedea acuş./

333 Craiul spaniolesc, precum arată Anonymul din Bălgrad[5], ş-au băgat în inimă ca pre toţi oblăduitorii creştineşti se-i aducă la aceaia ca împreună să se scoale asupra turcilor, şi ca se-şi agiungă scopul său, au trimis în toate părţile solii săi. La împăratul Rudolf II au trimis, în luna lui avgust din anul 1593, pre cancellariul său carele înţelegîndu-se cu împăratul Rudolf II, atîta au lucrat prin Alfóns Caríll şpaniolul şi provincialul iezuviţilor, pînă ce au tras în partea sa şi pre Sigismund Batori, prinţul Ardealului, ci s-au împrotivit divanul Ardealului şi mai ales Chendieştii carii de-amăruntul socotea reutăţile ce vor urma, de se vor scula asupra turcilor. Dară Sigismund Batori nu mult au gîndit cu împrotivirea aceaia, ci pre-ascuns s-au legat prin scrisoarea sa şi împăratului Rudolf II şi lui Aron, domnului Moldovei, şi lui Mihail V, domnului Valahiei, şi sirbilor (carii dorind se scape de jugul turcesc, trimesese pre un Theodor Tívodar la el), că va ţinea cu creştinii şi se va scula asupra turcilor; sirbilor carii îl cerca se le fie despot, le-au trimis steag

și îndemnîndu-i ca îndată să se scoale asupra turcilor, le-au făgădui ajutoriu, pînă ce i-au scos din minte, de s-au repus ei înșuși pre sine. Pînă aci, din Anonymul din Bălgrad.

La anul 1591 s-au arătat că lui Aron Vodă, în anul acela, i-au fost dat Sigismund Batori, călăreți și pedestrași ungurești[a] ; lui Mihai Vodă sau Mihail V, domnului muntenesc, i-au trimis îndată după ce au făcut tocmeala mai sus zisă, întru ajutoriu pe Albért Chiráliu și pe Mihail Hórvat cu secui și cu alți ostași, precum scriu neștine la Heveneși[6] și Iștvanfi[7], carii nu se nărăvesc în numerul ajutătorilor din Ardeal, ci aceaia se ști că Sigismund Batori, ajutoriul acesta încă fără de voia sfetnicilor săi l-au trimis lui Mihail V.

Auzind împăratul turcesc, Amurat III, de trebile lui Sigismund Batori, foarte s-au mîniat pre el și au vrut se-l măzălească; pentru că scrie Anonymul de la Heveneși[8]: „Mai nainte de a tăia Mihai Vodă pre turcii din Valahia, i-au fost poruncit împăratul turcesc ca se meargă asupra Ardealului se-l cuprindă, se fie supt el de aci înainte, pentru că foarte se mîniase împăratul pre Sigismund, prințul, căci n-au dat ce poftise Sinán-bașà. Dat-au întru ajutoriu lui Mihai Vodă pre ianiciarii din orașul Diului carele iaste din protiva Hațegului, preste Dunăre[b] ;
334 pre ianiciarii din/ Nicopoiul-cel-Mare, din Avízi din Drăștior și pre begul din Nicopoiul-cel-Mic, ce se chiamă Turn, ca și Mihai-oglu se asculte de Mihai Vodă. Mihai-oglu acesta iaste dintre turcii cei mai de frunte, de mare neam și de dînsul ascultă acanzii carii turci sînt ca și haiducii la noi și tot una sînt cu tătarii din Dobrodichiu.

Lui Aron Vodă îi dăduse întru ajutoriu pre toți turcii cei din marginile Moldovei, din Tehína, Achermán și pre alții, ca se meargă și el asupra Ardealului.“

Preste cheltuielele care avusese Mihai Vodă de la unchiul său, Iane vistiernicul (cum s-au zis la anul 1591), mai luase împrumut, precum scrie Anonymul de la Heveneși[9], mai bine de 40.000 de florinți de la unii și de la alții, mai cu samă de la turci, pre carii îi chiemase se le plătească, dară făcînd legătură cu Sigismund Batori și auzind că turcii au luat Iaurinul de la împăratul Rudolf II, pre aceştea încă i-au tăiat dinpreună cu aceia, despre carii am zis, la anul trecut, că s-au tăiat după aceaia. Tăiarea turcilor, după Valter[10], s-au întîmplat la începutul lui noemvrie din anul 1593, şi în 15 noemvrie[a] au purces asupra Giurgiului, despre carea purcedere, aşa scrie Anonymul de la Heveneşi[11]: „După luarea Iaurinului, aşa de grea iarnă au fost, cît pretutindenea au înghețat Dunărea. Atunci mergînd Mihai Vodă supt Giurgi, cetatea nu o au putut lua, dară oraşul l-au ars şi mare bogăție au aflat întrînsul. Pînă a fi Mihai Vodă supt Giurgi, nepotul din soră şi comisul hanului tătăresc cu multă bogăție şi cu 7.000 de robi nemți, toți, horvați, unguri şi de alt neam, pre carii îi robise, cînd au luat Iaurinul, trecea prin Valahia, neştiind că Mihai Vodă iaste protivnic turcilor şi că au tăiat pre turci; hanul încă scrisese lui Mihai Vodă se-i lase se treacă prin Valahia cătră casă, căci nu vor face pagubă. Le-au îngăduit Mihai Vodă trecerea, dară au dat preste ei noaptea, în iarna cea mare, înainte de reversatul zorilor, la sat Şărpăteşti, şi în vreme de a frige un ou, aşa i-au bătut, de mai toți au perit acolo (robii pre mai mulți au tăiat dintrînşii) şi au slobozit pre acele şepte mii de robi. Nepotul şi comisul hanului au perit acolo şi foarte mare bogăție s-au dobîndit, pentru că ducea şi bogăția hanului, pre şese cai albi. Mihail Horvat n-au fost sosit la bătae, doară că n-au vrut, drept aceaia Mihai Vodă s-au mîniat pre el. Gheorghie Maco au fost de față, ca căpitan, în bătaia aceasta." Valter[12], satul, unde s-au tăiat tătarii, îl numeşte Cărpăreşti şi zice că hanul au fost cu tătarii, se 335 pună în locul lui Mihai Vodă, pre Bogdan, despre carele/ voiu cuvînta la anul viitoriu, dară eu mai cred Anonymului de la Heveneşi, pentru că acesta au cunoscut pre toți, carii au fost trimişi întru ajutoriu lui Mihai Vodă, din Ardeal, şi din gura lor au ştiut toate cîte au scris.[b]

---

[a] Înțelegerea dintre Aron Vodă cu Rudolf al II-lea, împăratul Germaniei, și Sigismund Bathory are oc la 16 august 1594.

[b] Diu = Vidin și este dincolo de Dunăre. Cînd se spune în fața Hațegului trebuie înțeles și în fața ținuturilor de dincolo de munți, din Oltenia. Localizarea este făcută de cineva care vedea geografia acestor ținuturi, din Transilvania.

După ce au bătut Mihail V şi pre tătari, s-au înturnat la Bucureşti, după cum scrie iarăş Valter[13], unde au venit Emir de la Iaurin, unul din vița pseudo-prorocului Mahomet carele fusese la bătaia de la Iaurin cadilesócher, adecă ca un arhiepiscop al doilea după muftí, tot întru aceaia lună a lui noemvrie din anul 1593, cu doao mii de ostaşi

---

[a] Tăierea turcilor în Bucureşti a avut loc la 13 noiembrie 1594.

[b] Tătarii care se întorceau din Banat, după ce sfîrşiseră războiul cu nemții, au primit ordin să se unească cu o armată turcă şi să-l înlocuiască pe Mihai Viteazul. Mihai Viteazul le-a ieşit înainte şi i-a înfrînt pe tătari la Putineiu, în ziua de 14 ianuarie, la Stăneşti, în ziua de 16 ianuarie şi printr-un atac de noapte, condus de paharnicul Manta, la Ştefăneşti. Toate aceste lupte au avut loc în anul 1595.

aleși, cu 50 de cămerași împărătești și cu mai mulți ciauși și spahi sau nobili, ca se se odihnească sau se prindă pre Mihai, și s-au așezat Emir, precum scrie Anonymul de la Heveneși[14], în casa vistiernicului Dan, carea era cea mai de frunte casă în București. De-acolo au cerut se-i dea Mihai Vodă 10.000 de florinți, cinste și zăhărea; și înțelegînd că Mihai Vodă iaste în polata de lîngă mînăstirea cea noao, de lîngă rîul Dîmbovița, au mers pedestru cu o mie de vonici, se-i dea binețe; ci Mihai Vodă pricepînd viclenșugul lui Emir, s-au tras în tabăra ardelenilor, carea nu era departe de-acolo și au dat poruncă se stea gata. Neputînd isprăvi Emir ce avea în cuget, se prindă pe Mihai Vodă, l-au întrebat pentru ce ține atîța streini în arme? I-au respuns Mihai că pentru Petru VIII cozacul i-au fost strîns, și perind acesta din Moldova, acuma așteaptă se le plătească leafa, dară el nu are de-unde se le plătească așa în grabă; respuns-au Emir că-i va da el împrumut o tonă de galbeni, numai se-i plătească și se-i sloboadă; i-au mulțămit Mihai Vodă și întraceaia încungiurînd fără de veste curtea vistiernicului Dan, o au aprins de cinci laturi, iară turcii au început a se apăra, ci Mihai Vodă au lucrat cu tunurile asupra lor. Vezînd aceasta Emir au aruncat pe fereastră o ladă, plină de aur, de diamanți, de mărgăritari și de alte petrii scumpe, rugîndu-se se li se îngădue viața la aceia cîți mai era, că se vor rescumpăra după aceaia, cît de scump; dară Mihai Vodă nu i-au ertat, ci omorîndu-i pre toți, le-au luat toate averile, și vezînd Mihai Vodă că niște cozaci duc doao părechi de desagi, pline de galbeni, le-au adus aminte direptatea și luînd desagii de la dînșii, din galbeni au luat el o parte, iară ceialalți i-au împărțit ostașilor." Pînă aci, din
336 Valter/ carele zice apoi: „Odihnindu-și puțintel oastea, Mihai Vodă au trimis pre Albert Chiraliu cu oaste asupra orașului ce se chiamă Ploți și iaste tocma în mișloc, între Vrúsic (mai bine Rúștiuc) și Nicopoiu, cale de o zi de la îmbe cetățile acestea, dincolo de Dunăre și nencongiurat cu zid; iar Albert au ars orașul și au tăiat pre toți lăcuitorii, pentru că prea mult năcăjise pre bieții romani." Așa scrie și Iștvanfi[15] despre Ploți.[a]

---

[a] La Șincai este o inversare a evenimentelor. Emirul, cu cei 2 000 de turci, au fost uciși după exterminarea creditorilor din 13 noiembrie 1594. După aceea sînt atacate Cetatea-de-Floci și Hîrșova (1 ianuarie 1595). Turcii informați de cele petrecute în Moldova și Țara Românească, hotărăsc înlocuirea lui Aron Vodă prin Ștefan Surdul, fostul domn muntean, și a lui Mihai cu Bogdan, fiul lui Iancu Sasul. Mihai bate la Silistra oastea turcească trimisă în Moldova, îi bate și pe tătari, trece Dunărea pe gheață și bate și oastea turcească trimisă împotriva lui, la 25 ianuarie 1595.

Anonymul de la Heveneşi[16] mai însemnă la anul acesta, că după ce au tăiat Mihai Vodă pre turcii cei din Valahia, îndată au scris dinpreună cu Sigismund Batori lui Aron Vodă, ca şi el se omoară pre turcii din Moldova, almintrelea i s-au lăudat cu reu, carea o au şi făcut Aron Vodă.

---

[1] Eustachius Gyulaffi in ms. suo *Diario*. [2] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 35. [3] Gyulaffi, l.c. [4] Heidenstein, p. 317. [5] Anonymus Carolinensis, p. 27. [6] Anonymus apud Hevenesi, tom. 68, p. 141. [7] Istvanfi, lib. 29, circa finem. [8] Anonymus Hevenesianus, l.c., p. 140 seq. [9] Anonymus Hevenes., l.c., p. 139. [10] Valtherus in *Vita Michaelis, principis Valachiae*, p. 231. [11] Anonymus Hevenes., l.c., p. 141. [12] Valtherus, l.c., p. 234 seq. [13] Valtherus, l.c., p. 231 seqq. [14] Anonym. Hevenes., l.c., p. 140. [15] Istvanfi, l.c. [16] Anonym. Hevenes., l.c.

Anul 1594. După cum scrie Valter[1], nu mult au zăbăvit Mihai Vodă după stricarea Ploţului, ci întîia zi a lui ianuarie din anul 1594, au trecut iarăş Dunărea şi au ars Arsóna, apoi Drăştiorul şi iară multă dobîndă s-au agonisit. Deci vezînd împăratul Amurat III atîta stricare, au socotit se pună în locul lui Mihai Vodă pre Bogdan, feciorul Iancului sau Ioann III, domnului Moldovei, despre carele am cuvîntat de la 1580—1582. Despre care lucru aşa scrie Anonymul de la Heveneşi[2]: „După ce au vezut împăratul lucrurile lui Mihai Vodă, au orînduit domn Valahiei pre Bogdan şi au trimis cu el pre Demén-başa şi pre (ginere-său) Mustafa-başa, aga ianiciarilor cu doao mii de ianiciari, se scoată pre Mihai Vodă şi se aşeze în thron pre Bogdan. Doaosprăzece mii au fost cu toţii lîngă Bogdan şi venise la Ruştiuc. Pre aceştea nu i-au aşteptat Mihai Vodă se treacă Dunărea, ci au trecut el cu oaste, ca de treizeci şi doao de mii, şi năvălind preste dînşii, aşa i-au bătut, cît au perit amîndoi başii şi Bogdan au scăpat cu fuga. Mihail Horvat au fost de faţă în bătaia aceasta şi bine s-au purtat. Bogăţie multă au dobîndit şi acolo. /

337 După ce au înţeles împăratul turcesc că şi Aron Vodă s-au desdinat de către el, în locul lui Aron încă au trimis pre un Stefan, în Moldova, cu opt mii de ostaşi, carele venind la Dunăre, se treacă pre la Brăila, în Moldova, l-au întîmpinat Mihai Vodă şi bătîndu-se cu el l-au învins, şi Stefan (n-au perit, că au vorbit cu el Valter, în anul 1597, ci) au fugit. Acestea toate într-o iarnă le-au făcut Mihai Vodă.

În primăvara ce au urmat din anul 1594[a] au gătit oaste Mihai Vodă și au purces asupra Brăilei cu 16.000 de ostași și luîndu-o, o au stricat. După aceaia s-au dus asupra orașelor Cerna-Vodă, Tutocáiu și Nicopoiu, care orașe cu alte mai multe, cît le-au ars, cît le-au stricat, cît le-au prădat și robit, apoi cu prea mare dobîndă s-au înturnat de preste Dunăre. În toate bătăile acestea au fost de față Albert Chiraliu, Mihail Horvat și alți oameni zdraveni carii fusese de Sigismund trimiși întru ajutoriu lui Mihai Vodă." Așișderea scrie Valter[3] și Iștvanfi[4], numai mai încîlcit și prea trăgînd în partea lui Albert Chiraliu.

Arătat-am la anul trecut, că Sigismund Batori au priimit despotatul sirbilor. Acum, așa dară, sirbii, precum scrie Anonymul din Bălgrad[5], au cerut de la Sigismund se le dea ajutoriu asupra turcilor, care ajutoriu el nu li-l putea da, fără de știrea și voia divanului ardelenesc. Drept aceaia Sigismund, în luna lui iunie din anul acesta 1594, au adunat divanul în Bălgrad, și spunîndu-le ce i-ar fi pofta, adecă se ajute pre sirbi, sfetnicii n-au voit. El pentru aceaia au cugetat se-i omoară pre toți și i-ar fi omorit, de l-ar fi ascultat Stefan Lazar, căpitanul dărăbanților de curte. Aceasta oblicindu-o sfetnicii, mai nainte de vreme au eșit din curte și mergînd pre la gazdele sale, în Bălgrad, s-au întrarmat și așa ș-au păzit capete acum deodată.

Vezînd Sigismund că nu poate plini făgăduința împăratului Rudolf II făcută, să se scoale asupra turcilor, pentru împrotivirea divanului și pentru lipsa banilor, căci nici împăratul îi trimetea bani, cum se legase Carill, în anul trecut, și el încă cheltuise într-o gimătate de an pe cîntăreți și pe alte nimicuri toți banii aceia carii îi lăsase în anul 1588, în vistierie, Ioann Gheți, ba și 80.000 de florinți ce trebuia se le dea în
338 darea împărătească încă le cheltuise fără de știrea divanului, și / acum a la atîta agiunsese, cît nu avea cheltuielele cele mai mărunte și de toate zilele, afară de acestea căzuse și în ura sfetnicilor, și pentru că voia să se scoale asupra turcilor și pentru că au vrut se-i omoară, pentru toate acestea au gîndit să se lase de stăpînire și se pribegească în lume. Drept aceaia Sigismund s-au întocmit cu Baltasar Batori, cu carele era văr primare, adecă era feciori din doi frați, se-i lase lui stăpînirea Ardealului, supt condiția aceasta, ca se plătească lui Sigismund din an în an

---

[a] Evenimentele care s-au petrecut în Țara Românească țin de anul 1595, iar cele referitoare la Transilvania s-au petrecut în anul 1594.

cîte zece mii de galbeni, oriunde va fi pe lume, pentru că ş-au fost băgat în cap se meargă în Italia şi întralte ţeri creştineşti. Despre aceasta, carte încă au fost dat cu mîna sa lui Baltasar Batori.

Mai nainte de a se întocmi Sigismund cu Baltasar Batori, precum s-au zis, divanul adunase seim în Turda şi pre şesul Turdzei toată ţeara sta întrarmată; pentru că vrea divanul ca Sigismund se joare a doaoa oară (fiind că cînd au jurat în Mediaş, în anul 1588, încă nu fusese de vîrstă legiuită, iară acuma plinise 24 de ani) sau se pună în locul lui pre Baltasar Batori; ci Sigismund s-au făcut bolnav, în Bălgrad şi n-au mers la seim. Pentru aceaia divanul făcînd veste că vin tătarii se treacă prin Ardeal, în Ungaria, au luat toată oastea de curte de lîngă Sigismund.

Despuindu-se întru acesta typ Sigismund de toată puterea, aşa au făcut tocmeala cu Baltasar, şi gătind patru carre se încarce ce mai avea, în 20 iulie din anul 1594, au mers în Uioara, lîngă Murăş de mas. De-acolo dimineaţa n-au mers în Turda, unde era divanul şi mai marii ţerei adunaţi, ci ş-au luat calea cătră Chioar, pre cîmpie. Pe prînz au mers în Agîrbici, unde l-au întîmpinat, din porunca divanului, cancellariul Volfgang Covaşoţi şi l-au dojănit să nu meargă aşa, fără de modru, ci, dacă vrea cu tot de-adinsul se părăsească ţeara, se aştepte se-i dea comîndătorie, ca se nu gîndească, unde va merge, că sau au fugit sau l-au alungat ţeara. La care au respuns Sigismund că el iaste în drum şi nu poate aştepta după comîndătorie, dară o va aştepta în Chioar, de se vor grăbi cu dînsa, şi el s-au grăbit cătră Chioar.

După aceasta divanul au mutat adunarea în Cluş, unde Baltasar Batori au descălecat la gazda prinţului, împreună cu muierea sa, şi şerbii
339 de curte îi slujea lui;/ de unde i-au şi venit după aceaia perirea. Iară divanul s-au înţeles la o laltă se ocîrmuiască ţeara acei 12 sfetnici din divan şi Alexandru Chendi însuş au vrut se meargă la Ţarigrad, se aşeze lucrurile ţerei cu Poarta turcească, carele au şi zis ginerelui său, lui Baltasar Batori, se nu se atingă de ocîrmuirea Ardealului, ci se şeadă în Făgăraş, unde va trăi ca şi un prinţ, pînă îi va sosi crăimea leşească, carea îl aşteaptă, dară nu l-au ascultat.

După ce au sosit Sigismund în Chioar, au trimis după Stefan Bocicai, căpitanul Orădzei-Mari, carele era frate cu muma lui Sigismund Batori. Au şi mers Bocicai îndată în Chioar, la nepotu-său, Sigismund, şi cu Cristófor Cherestúri l-au sfătuit pre Sigismund se nu meargă mai încolo, ci să se întoarne înapoi pentru că l-au înşălat, şi ei vor ţinea cu dînsul se-l mîntue de înşălăciunea aceaia. Sosit-au întru aceaia şi Caspar Cornis, căpitanul Hustului, din Maramurăş, cu Franţisc Gheţi carii iarăş aşa au sfătuit pe Sigismund şi pe Caspar Corniş l-au şi trimis în Cluş cu cărţi de la Sigismund, carele au tras în partea lui Sigismund pre secui şi pre mai marii Ardealului carii se adunase la Cluş, se vadă ce lucru iaste de Sigismund au pribegit din ţeară. Divanul încă au încremenit auzind că Sigismund iarăş va să se întoarne şi cu toţii au otărit se trimită soli se-l aducă din Chioar. La solia aceasta s-au rînduit Baltasar Batori, Covaşoţi şi vro cîţiva nobili carii n-au cutezat se meargă în Chioar, ci s-au abătut în Juc, la Ioann Iffiu, şi cancellariul Covaşoţi s-au înturnat de-acolo, iară Baltasar Batori dobîndind cărţi de securitate de la Sigismund, au mers pînă în Chioar şi de-acolo au adus cu toţii pe Sigismund în Cluş.

Dacă au sosit în Cluş cu Sigismund Bocicai, Gheţi, Cheresturi şi ceialalţi părtaşi, au adunat mulţi secui pedestri acolo, supt pretext că se tem ca se nu vină turcii asupra Ardealului, dară adeverat pentru aceaia i-au adunat, ca se nu poată cuteza ceva Baltasar Batori şi divanul asupra lor şi asupra lui Sigismund. Aşa i-au căutat divanului se îngădue se ţină Sigismund cu nemţii asupra turcilor, de-unde au urmat apoi toată stricarea Ardealului, precum o prorocise Alexandru Chendi şi alţii mai mulţi./

340 Plinindu-se voia lui Sigismund, să se poată scula asupra turcilor, nu s-au îndestulit cu atîta, ci, din îndemnul lui Bocicai, al lui Gheţi, al lui Cheresturi şi al celoralalţi părtaşi, duminecă, în 28 avgust din anul 1594, s-au făcut că vrea se meargă în Mănăştur, la beserică, şi, pre la noao ceasuri înainte de-ameazi, au adunat nobilii la sălaşul său, cu viclenşug, şi au prins dintrînşii pre aceştea: *dintre sfetnici*, pre Baltasar Batori, pre Alexandru Chendi, pe Franţisc Chendi, pe Volfgang Covaşoţi şi pre Ioann Iffiu; *dintre ceialalţi*, pre Ioann Bornemisa, Gavriil Chendi, Ioann Foro, Grigorie Senteniedi, diréctorul ţerei, Ioann Gherendi, Albert Lónai şi pre Baltasar Silvaşi. Pre Ladislav Salandi l-au omorit, la casa sa, în Branícica. În 30 avgust, în piaţul Cluşului, au tăiat pre Alexandru şi Gavriil Chendi, pre Ioann Iffiu şi pre Ioann Foro, pre carele l-au şi muncit, din îndemnul lui Franţisc Gheţi, pentru că au fost zis în seimul din Turda, că aşa ar trebui făcut cu Sigismund, cum au făcut senatul

Romei cu Iulie Chesariul. Pe Baltasar Batori și pre Covașoți i-au trimis în întîia zi a lui septemvrie în Cetatea Gerlei la robie și acolo i-au și sugrumat după aceaia. Poate că pre Covașoți l-ar fi ertat Sigismund, dară i-au stat pe cap Stefan Ioșica, ca se poate fi el cancellariu, precum s-au și făcut, și nu bine au isprăvit deregătoria aceaia, în anul 1598. Pe Franțisc Chendi și Ioann Bornemisa, în Gilău i-au omorit din porunca lui Sigismund. Pre Ioann Gheréndi, fiindcă era ginere lui Sigismund Bocicai, l-au sîrgunit în Țeara Ungurească, ca se nu se mai întoarne în Ardeal. Ce s-au întîmplat cu Grigorie Senteniedi, Albert Lonai și cu Baltazar Sílvași după aceaia, n-am aflat scris. Ci zice tot Anonymul din Bălgrad, din carele am scris acestea, că Sigismund Batori din averile celor tăiați, mai mult au dobîndit de o sută de mii de galbeni, numai în bani bătuți, afară de argintul cel mult și alte scumpeturi, tătuși așa le-au izidit toate pe taliani, șpanioli și pe mincinoșii de lîngă el, de, după o gimătate de an, nemica i-au remas și ar fi trăit în foarte mare lipsă, întru avenire, de nu l-ar fi ajutat papa de la Roma, craiul Hișpaniei și duxul Hetruriei, ba doară, zice el, și țeara o ar fi vîndut nemților.

Pînă cînd au pătrat Sigismund Batori în Ardeal lucrurile, care le ziseiu mai sus, după cum scrie Anonymul de la Heveneși [6]: „Împăratul 341 turcesc au trimis pre Ferhád/ -bașa cu mare putere și i-au poruncit ca făcînd pod preste Dunăre și trecînd, se sodomească ținutul lui Mihai Vodă, cu sabie și cu foc. Iară Mihai Vodă cu cuvinte bune și cu făgăduințe, atîta au tămîndat lucrul, de Ferhád-bașa au întîrziat a trece și pentru întîrziarea aceaia pîrît fiind de Sinan-bașa, împăratul au poruncit de au sugrumat pe Ferhad-bașa și în locul lui au pus serdariu pre Sinan-bașa.“ Adecă Mihai Vodă au tămîndat lucrul pînă în iarnă, cînd turcii nu țin tabără. [a]

Heveneși [7], nu știu de unde aduce o epistolă a lui Aron Vodă, carea el cu mîna lui o au scris lui Sigismund Batori. Titulul, lătinește, iară contextul unguREște, și sună așa: *titulul din afară*: „Prea luminatului prințului și domnului, domnului Sigismund Batori de Șimleu, voevodului Țerei Ardealului și comitului secuilor ș.c. domnului și vecinului său celui prea grațioz“; *titulul din lăuntru*: „Prea luminate prințule și doamne!

---

[a] Organizînd și conducînd campania împotriva lui Mihai Viteazul cu multă prudență, Ferhat, marele vizir, a dat ocazie partizanilor lui Sinan-pașa să-l acuze de moliciune, din care pricină Ferhat a fost înlocuit cu Sinan.

sînătate și noroc în toate"; *contextul*: „Mai încolo, mărirea-ta atîta m-ai biztătuit se nu mă tem despre partea polonilor, pînă cînd iată! m-au scos din scaunul mieu și mi-au prădat și pustîit țeara. Nu știu ce pricină au avut, pentru aceaia aștept de la mărirea ta. Vezi, mărirea-ta, ce-mi vei porunci, de ce trebue se mă țin, pentru că cozacii s-au întors, precum aud. Drept aceaia mărirea-ta nu slobozi oastea pînă cînd nu mă vei învăța ce trebue se fac. Numai de la mărirea-ta aștept: trebue se mă izbîndesc despre poloni, au nu? pentru că au fost necredincioși. Mărirea-ta îmi poruncește, prin jupînul Barciai, ce trebue se fac, iarăș și de ce se mă țin, că nu mă voiu trage înapoi. Dumnezeu te trăiască pe mărirea-ta. Dat în Putna, în 31 octomvrie din anul 1594. *Aron Dei gratia e. nec non perpetuus haered. regni Moldaviae*;" adecă: „Aron din mila lui Dumnezeu e. și moștean de pururea al Țerei Moldovei". Ce însemnează *e* acela gîcește tu!

Din epistola aceasta se vede că dirept scrie Miron logofătul [8], zicînd: „În anul 7103 au venit Lobodă cu oaste cozăcească și au gonit pre Aron Vodă din scaun și au ars tîrgul Iașilor". Nici greșește Miron în an, pentru că anul de la zidirea lumei îl începe cu septemvrie și Aron Vodă s-au **342** gonit din scaun prin Lobodă, în octomvrie din anul 1594, / precum arată epistola lui. Despre Aron Vodă însemnă aci, că doară au fost fecior lui Aron aceluia, pre carele au vrut generariul Castald, în anul 1552, se-l pună domn în Moldova, în locul lui Alexandru IV, almintrelea cum ar fi învățat Aron Vodă ungurește.

Balthasar Valtherus in *Vita Michaelis, principis Valachiae*, p. 233. [2] Anonymus apud Hevenesi, *Mss.*, tom. 68, p. 142. [3] Valtherus, l.c., p. 234—239. [4] Istvanfi, lib. 29, circa finem. [5] Anonymus Carolinensis, p. 28 seqq. [6] Anonymus Hevenesianus, l.c. [7] Hevenesi, tom. 68, p. 273. [8] Constans Miron in ms. *Chronico Val.*, cap. 62 sive ultimo.

Anul 1595. De a crede iaste că în iarna aceasta încă nu s-au odihnit turcii de Mihai Vodă, dară eu despre aceaia n-am aflat scris. Avram Bucolcer [1] scrie că: „În anul 1595, în 6 fevruarie, s-au ținut seim în Cracovia, la care au mers și solii împăratului romanilor, ai ungurilor, ai prințului Ardealului și ai lui Mihail, prințului Țerei Muntenești, și au cerut de la seim și de la craiul Sigismund III ajutoriu asupra turcilor, dară în seimul acesta nu s-au ales ceva despre aceaia, ci s-au lăsat pre altă dată." Pre altă dată s-au lăsat respunsul, pentru că polonii ținea pre ascuns cu turcii, cum s-au vezut la anul trecut, din epistola lui Aron Vodă, și se va vedea și de-aci nainte.

Aron Vodă, precum scrie Heidenștein [2], în iarna și primăvara aceasta, avînd ardeleni și și o samă de cozaci cu sine, au prădat Bénderul, au ars Achermanul și doară și mai multe lucruri bune ar fi făcut, după multe rele, de nu l-ar fi împedecat mai nainte pizma leșilor celor făloși, apoi nesățioasa și nebuna rîvnă a lui Sigismund Batori.

Sigismund Batori acesta, cum s-au arătat la anii trecuți și se va mai arăta și la cei viitori, nu era harnic de a ocîrmui Ardealul singur, tătuși ș-au băgat în cap se stăpînească și alte țeri. Drept aceaia au lucrat, precum scrie preavestitul Enghel [3], zicînd: „Întraceaia au pîrit Stefan Reșván pre Aron Vodă la Sigismund, că nu iaste credincios cătră creștini, ci iaste plecat spre turci. Sigismund doară poftea ca Aron Vodă să-i fie lui supus și Aron n-au vrut se facă aceasta, precum s-ar culege din istoria lui Mihai Vodă celui Viteaz. Sigismund, drept aceaia, au trimis pre Caspar Corniș și pe Franțisc Dațo cu oști ardelenești, la Iași, supt pretext ca se ducă mai mare ajutoriu lui Aron Vodă; dară întru
343 adever ca se prindă pre Aron Vodă, pentru că le-au/ poruncit pre ascuns, ca aceaia se facă, ce va zice lor Stefan Reșvan. Cu oștile acestea, la începutul lui maiu din anul 1595, necredinciosul Stefan Reșvan au împresurat fără de veste pre Aron Vodă, l-au prins cu toată familia lui, l-au bătut în ferre și l-au trimis în Ardeal. Sosit-au Aron Vodă în 19 maiu din anul 1595, la Vinții-de-Gios, unde au și murit în robie, în anul 1597. Stefan Reșvan au răpit toată avuția lui Aron Vodă și s-au făcut el domn în locul lui, nici au îndrăznit cineva dintre moldoveni a zice ceva împrotivă, de frica ardelenilor."

Așișderea scrisese mai nainte Paul Piasețchi [4] și alții mai mulți, pre carii pentru aceaia nu-i pomenesc aci, pentru ca se nu lungesc munca, ci se o isprăvesc mai rapede spre descoperirea ochilor celor ce... și se o întorc pre lătinie, de unde și nume și folos mai mare voiu avea, nici voiu avea op se-mi cerceteze munca românii miei, pentru că tipărindu-se odată munca aceasta pe lătinie, slobod îmi va fi a o tipări și pe românie, fără de censura acelora carii nu știu de acestea.

Despre Stefan Reșvan acesta, cu carele s-au însoțit Sigismund Batori, scrie Valter [5] că au fost de neam țigan și fiind norocos în războae, au agiuns la mare treaptă în oastea lui Aron Vodă, pînă ce s-au făcut şi domn în locul lui, prin ajutoriul lui Sigismund Batori carele necum se fie fost harnic de a domni şi preste românii din Moldova şi din Valahia, ci şi pre ardeleni i-au repus în scurt tîmp, cum vom vedea la anii viitori.

Tu, cetitoriule! aci, stăi, gîndeşte şi încrucează cum au putut agiunge moldovenii cei viteji carii au bătut pre poloni, pre unguri, pe tătari şi pe turci, la atîta, de acuma s-au supus şi ţiganilor? dară tătuşi nu te prea mira, pentru că aceasta o au pricinuit nenărăvirea lor între sine, după ce s-au stîns viţa domnilor cea bătrînă, despre partea bărbătească în anul 1552, iară despre cea muerească în anul 1572. Aroneştii din Bistra, dintre carii mulţi bărbaţi zdraveni au fost şi sînt acuma, în anul 1810, cînd scriu acestea, nu fără fundămînt se zic a fi din seminţa lui Aron Vodă acestuia, precum arată cărţile cele de împăratul Leopold I, lor, în 8 iulie din anul 1701, date.

Ţiganul Stefan X Reşvan, bucuros s-au făcut vasall sau supus deplin lui Sigismund Batori pentru domnia Moldovei[a], şi cum se nu
344 facă, mai ales ţiganul, una / ca aceasta! Drept aceaia îndulcindu-se Sigismund Batori cu domnia Moldovei, cea cu viclenşug şi fără de vre o cădinţă, nebuneşte răpită, dară nu moştenită, fără numai gustată, cum se va arăta acuş, sfătuit fiind şi de vro cîţiva nebuni din Ardeal, căci pre bărbaţii cei înţelepţi îi tăiase în anul trecut, ş-au băgat în cap se-şi supună şie şi pre Mihai Vodă cel Viteaz cu Valahia. Pentru aceaia, precum arată preavestitul Enghel [6], au trimis Sigismund Batori la Mihai Vodă ca se i se supună lui, de-i iaste voia se-l ajute asupra turcilor. Mihai Vodă văzîndu-se pre sine în mare primeşdie pus despre turci, de se va lipsi de ajutoriul ardelenesc, şi temîndu-se se nu păţească cum au păţit Aron Vodă, de va ţinea lîngă sine pre ardeleni, au strins pre boierii ţerei şi s-au sfătuit ce se facă şi au închis, din sfatul tuturor, ca să se supună întru atîta lui Sigismund, ca Sigismund se fie cel mai mare, dară domnia Valahiei cu toate veniturile, se fie ale lui Mihai Vodă şi ale următorilor lui. Cu orînduiala aceasta au trimis Mihai Vodă la Sigismund în Ardeal, pre mitropolitul Evthimie, pre Luca, episcopul Buzeului, pre Theófil, episcopul Rimnicului, pe Mitrea vornicul, pe Hriza vornicul, pe Dumitru logofătul, pre Dan şi Theodosie vistiernicii, pe Radul cluciariul, pe Radul

---

[a] Ştefan Răzvan încheie un tratat cu Sigismund Bathory la 3 iunie 1595, prin care sînt stipulate condiţii de subordonare politică mult mai grele decît faţă de turci.

postelnicul, pre Borhia logofătul, pre Vîntila cluciariul, pre Stomîlă postelnicul și pre Preda logofătul carii au mers în Bălgrad, în 20 maiu din anul 1595 și (fiind că ei, după cum zice Fiiștih la acelaș Enghel, vrea se strice pretenșugul între Mihai Vodă și între Sigismund Batori) întîlnindu-se cu Stefan Ioșica și cu Gheorghie Ravazdi, plenipotențiarii lui Sigismund, au făcut hrisovul, ce se aduce de Volfgang Betlen [7], carele n-au fost cu putință să se țină de Mihai Vodă mai îndelung, fără numai pînă atunci, pînă cînd s-au mîntuit de Sinan-bașa carele era se vină asupra lui, precum au și venit acuș. Și așa Sigismund Batori, prințul a toată Dachia Veche, mai pre urmă au remăs și fără Ardeal, carele e o bună parte a Dachiei lui Traian, cum vom vedea la anii viitori.

Pînă a se isprăvi nebuniile acestea, precum scrie Anonymul de la Heveneși [8]: „Sian-bașa au venit și au făcut pod preste Dunăre, ca se treacă în Valahia; și podul l-au făcut la Giurgi. Trecînd Sinan-bașa în
345 Valahia, / l-au întîmpinat Mihai Vodă cu prea mare îndrăznire, la satul Călugăreni carele iaste la tare loc, avînd apă și tină prin pregiur; preste tină era un pod. Sinan-bașa cu oastea sa, în carea era mai bine de o sută de mii de ostași, au remas dincolo de tină, Mihai Vodă dincoace. Locul acesta iaste departe de Dunăre, cale de o zi. Bătîndu-se Mihai Vodă acolo cu Sinan-bașa, au căzut patru bași și șepte sangiacbegi; însuș Sinan-bașa, cînd fugea pe pod, îmbulzîndu-se turcii pe pod, au căzut de pe pod în tină și ianiciarii l-au tras din tină. Carea întîmplare reu au însemnat și celealalte bătăi ale lui Sinan-bașa. Au luat atunci Mihai Vodă 15 tunuri de la Sinan-bașa și steagul prorocului Mahomet, ce era verde și de turci se prea cinstea. Steagul acesta l-au trimis după aceaia Mihai Vodă la împăratul Rudolf II, în Praga.

Pre Albert Chiraliu l-au fost trimis Sigismund întru ajutoriu lui Mihai Vodă asupra lui Sinan-bașa, dară acolo reu s-au purtat Albert Chiraliu, pentru că fiind vro cîțiva boieri, carii au nu iubea pe Mihai Vodă, au era fricoși, între carii au fost Mirósla logofătul și Dan vistiernicul, aceștea au desmîntat pre Albert Chiraliu se nu meargă nebunește la bătae, că ce sînt șesesprăzece mii în coantra a o sută de mii? aceasta încă zicînd: «Mihai Vodă acesta numai îndrăznire sumeață are și nu lucră după înțelepciune, ci merge orbește și cu nebunia lui vrea se ne peardă și pre noi.» Așa au remas cu ei Albert Chiraliu.

Au fost o pădure între Mihai Vodă şi între Albert Chiraliu. Aici încă dinpreună cu boierii n-au aşteptat pe Mihai Vodă, nici au mers după el, ci mai vîrtos s-au întors înapoi dinpreună cu boierii, pentru carea faptă, pre vro cîţiva boieri era se-i spînzure Mihai Vodă.

Aci, de ar fi ţinut una Albert Chiraliu şi boierii cu Mihai Vodă, n-ar fi fost de lipsă după aceaia că se meargă Sigismund Batori cu mare oaste în Valahia, pentru că de odată ar fi sfărimat oastea turcească; dară măcar că Mihai Vodă au fost numai cu oastea sa, tătuşi au bătut o parte din oastea turcească şi Sinan-başa încă au căzut în tină. Mihail Horvat încă n-au fost în bătaia aceasta.

Bătaia aceasta aşa au fost de tare, cît mai pînă/ la cortul lui Sinan-başa au străbătut oastea lui Mihai Vodă, dară sosind după aceaia 20.000 de ianiciari, carii fusese în coada taberei, pre aceştea nu i-au putut împinge oastea lui Mihai Vodă, ci s-au întors dincoace de tină. Mihai Vodă acolo aşa au lovit un turc, de l-au tăiat în doao părţi; aceasta o au vezut însuş Petru Chermendi; ţinut-au bătaia de la unsprăzece ceasuri pînă seara.

Mihail Horvat cu ajutoriul ardelenesc, adecă cu doao mii de secui şi cu alţi ostaşi au fost dincoace de o pădure. Mihai Vodă i-au chiemat la sine, dară ei n-au mers. Acela unul au fost Albert Chiraliu, precum ziseiu. O pădure au fost între dînşii, Mihai Vodă au fost dincolo de pădure, Mihail Horvat cu Albert Chiraliu şi cu boierii au fost dincoace, de către Bucureşti, iară Bucureştii sînt departe de satul Călugăreni, unde au fost bătaia, cale de o zi.“

Vezi cum au fost bătaia de la Călugăreni, nu cum bîrfesc Valter[9] şi Iştvanfi[10], în lauda ungurilor şi a cozacilor, iară mai vîrtos în lauda lui Albert Chiraliu. Una face bine Valter, că însemnă zioa în carea s-au întîmplat bătaia aceasta, adecă în 13 avgust din anul 1595.

După bătaia de la Călugăreni, precum scrie Valter[11], Mihai Vodă ş-au tras oastea îndărăpt şi au odihnit cu toţii pînă de către zio; atunci înştiinţîndu-se prin un turc carele căzuse rob şi lui îi era cunoscut despre numerul turcilor, de cu noapte au pornit şi în 14 avgust s-au tras la rîul Ardsin, de-acolo vineri, în zioa de Sîntă Măria Mare s-au tras la satul Iăgăreşti, unde au odihnit trei zile. Pînă a odihni la Iăgăreşti, ardelenii s-au furat din oaste şi au prădat Bucureştii, ce nu era mai departe de la Iăgăreşti de o milă de pămînt, zicînd că mai bine se le vină lor prada, decît se remînă turcilor. Acesta ajutoriu au avut bucureștenii de la ungurii cei lăudați! De la Iăgărești fiind că Sinan-bașa îl urma cu oastea sa cea cumplită, s-au tras la munți, pînă a-i veni ajutoriu de la Sigismund Batori din Ardeal, căruia îi scrisese pentru ajutoriu mai nainte; iară Sinan-bașa aflînd Tîrgoveștii deșerți (pentru că Mihai Vodă trimesese pre doamna sa cu feciorul, Petrașco, mai nainte în Sibiiu) au făcut întrînșii o cetățuică, în carea au așezat păzitoriu pre Ali-bașa cu Cadí de Avlóna și cu 3.500 de ostași turcești, dîndu-i 40 de tunuri și zăhărea se le fie pe trei ani." Așișderea scrie și Iștvanfi[12]./

347 Pînă cînd au pătrat acestea Mihai Vodă cel Viteaz, Sigismund Batori, precum scrie iarăș Iștvanfi[13], au ținut foarte luminată nuntă în Bălgrad cu Maria Cristierna, fata lui Carol, unchiului împăratului Rudolf II, și după ce au isprăvit ospățul, cătră sfîrșitul lui avgust din anul 1595, au petrecut pre soacră-sa pînă la Aiud, iară Maria Cristierna au petrecut pre mumă-sa pînă în Tășnád. După petrecerea soacrei sale, Sigismund au trimis pe Benedict Mindsénti, vițe-comitul secuilor, pe Baltasar Bogáti și pe Lupul Corniș, se adune secuii la Cohálm, carii s-au și adunat, ca la 24.000 de ostași, numai se-și capete îndărăpt privilegioanele, care le perduse supt Ioann Sigismund Zapolia cel Tiner, în anul 1562, precum le făgăduise Sigismund Batori prin trimișii cei mai sus numiți. Deci Sigismund încă au eșit din Bălgrad, în 27 avgust, și au mers la Sas-Șebeș cu 2.000 de pedestrași și 2.000 de călăreți de curte. De la Sas-Șebeș au mers la Cohalm și de-acolo la Vamă, lîngă Brașău, unde l-au agiuns din Oradea-Mare 800 de călăreți și 1.200 de pedestrași; din Prussia, 300 de cozaci, de la împăratul Rudolf II, 1.600 de nemți călăreți; patru cetăți săsești au dat fieștecarea cîte o mie de ostași cu hainele sale, Bistrița cu roșii, Brașăul cu vinete, Mediașul cu verzi, Sibiiul cu negre; venit-au și Stefan Reșván cu moldovenii carii era pedestri 2.300, călări 800. Aceștea toți fac la o laltă 39.000. Mai avea și Mihai Vodă cu sine 16.000, cum am vezut din Anonymul de la Heveneși mai nainte. Așa dară toată oastea, de carea au fugit Sinan-bașa, n-au stătut nici din 45.000, cum scrie Valter[14], nice din 60.000, cum zice Betlen la Enghel[15], ci au stătut din 55.000. Eu mă mir și de Iștvanfi, din carele am scris sama ostașilor lui Sigismund Batori, tot pe nume, cum au putut greși în facerea summei, de au scris că după ce au trecut Sigismund la Rucáriu și ș-au numerat ostașii, s-au aflat călăreți 22.000, iară pedestrași

32.000. Doară acele 15.000 de ostași, cu cîte mii au fost mai mulți la Rucariu de cît la Terțbúrg, i-au resărit din pămînt!

Mai cu luare de samă scrie acelaș Istvanfi[16] despre Moldova, zicînd: „Cînd era încă la Terțburg Sigismund, i-au venit veste că Ioann Zamóschi, cancellariul și hătmanul Poloniei, auzind că Stefan Reșvan s-au 348 depărtat de la/ Moldova, fără de știrea craiului, au trecut din Podolia cu oaste în Moldova și cuprinzîndu-o, au pus întrînsa domn pe moldoveanul Ieremia Moghila.“ Despre care lucru așa scrie și preavestitul Enghel[17]: „Heidenștein ar fi trebuit se adaoge și aceasta, că fala lui Zamoschi s-au îndestulit cu atîta, că au pus domn în Moldova. S-au aflat mai mulți, după obiceiu, carii poftea domnia Moldovei, căci scrie Heidenștein, pag. 315, așa: «Se bătea după domnia Moldovei un grec, carele se însurase cu fata lui Alexandru (IV) și sora lui Bogdan (IV), aceluia carele au fugit la Sigismund avgust», ci moldovenii au poftit domn moldovean. Între cei ce poftea domnia Moldovei, au fost și Luca Stroița și Ieremia Moghila... (despre carii am vorbit la anii 1591 și 1593), ci lui Zamoschi i-au mai plăcut Ieremie Moghila și pentru neam și pentru avere, cu care mult putea face în Moldova. Pre acesta l-au dat, așa dară, domn moldovenilor, lăsînd craiului întărirea; supt condițiile acestea: *întîiu*: ca legea Apusului să se țină în Moldova ca și legea Resăritului. *A doaoa*: ca, de vor fi creștinii norocoși asupra turcilor, și polonii vezînd aceaia încă s-ar rădica asupra turcilor, atunci Ieremie Moghila să se lase de domnie, să se îndestulească cu niscare venituri și Moldova se fie a polonilor (aceasta nu s-ar putea crede, de nu o ar scrie Heidenștein, secretariul crăesc, ca polonii se poftească folos din hărnicia altora, carea ei cu de-adinsul și în tot typul o împedeca). *A treia*: pînă atunci încă se fie supus polonilor și numai așa să se poarte în Moldova, ca un voevod polonesc, pentru pildă, ca voevodul din Podolia. *A patra*: de s-ar întîmpla ca făcîndu-se pace, Moldova iarăș se remînă supt turci, atunci se asculte de împăratul turcesc, ca și mai nainte, dară polonilor tătuși se le fie credincios și pre aceaia se le joare. Moghila au și jurat pe toate, cîte au poftit Zamoschi.“ Vezi fala și nedreptatea leșească! Căci nu învie acuma Stefan al cincilea! Ci eu mă întorc la istoria Valahiei.

După ce au trecut Sigismund Batori în Valahia cu 39.000 de ostași, cum s-au zis, și s-au împreunat cu Mihai Vodă, Sinan-bașa, precum scrie

Valter[18], s-au tras spre Giurgi, în luna lui octomvrie, iară Mihai Vodă cu Sigismund Batori au bătut dintîiu cetățuica carea o făcuse Sinan-bașa în Tîrgovești, apoi s-au cărat după dînsul la Giurgi, unde trecuse Dunărea Sinan-bașa cu partea cea mai mare, numai puțini turci remăsese, pre carii i-au tăiat Mihai Vodă carele mersese întîiu la Giurgi. Apoi după 349 ce au stricat/ Cetatea Giurgiului și podul cel de Sinan-bașa făcut, cu toții s-au înturnat la București, unde au aflat doao tunuri prea mari, lăsate de turci. De-aci Sigismund Batori, în 20 noemvrie din anul 1595, s-au înturnat cătră Ardeal, și Mihai Vodă l-au petrecut pînă la Ghérghița, orașul Valahiei de supt munți. De-unde Mihai Vodă s-au înturnat la Tîrgovești și acolo au petrecut iarna, iară Sigismund Batori au trecut la Brașău cu oștile sale, ducînd cu sine cincizeci de tunuri, care le căpătase Mihai Vodă de la turci și le dăruise lui.

Așișderea scrie Iștvanfi[19] cu alții mai mulți despre mergerea lui Sigismund Batori asupra lui Sinan-bașa, ba încă cu mai mare pofală scriu; cărora le respunde Franțisc Mico[20] scriind precum urmează: „În toamna aceasta au venit Sinan-bașa, veziriul lui Sultan Mahomet III, pe Țeara Muntenească; de-acolo au vrut se vină pe Ardeal, la a căruia veste au venit în Ardeal ajutoriu nemțesc ca la 12.000 de oameni și sculîndu-se și țeara, au purces în Valahia, dară numai pre la strimtori s-au ținut, pînă ce s-au răcit și au venit tîmpul să se întoarne turcii. Vezînd turcii că s-au întîrziat vremea, s-au înturnat și au trecut Dunărea pre la Giurgi. Vitejii noștri au agiuns coada la trecătoare și au tăiat pre cei mai slabi, fiindcă veziriul trecuse cu armada; tătuși s-au fălit că au bătut pre Sinan-bașa. Se pot făli și întru avenire, că l-au bătut, ci dintru aceaia tocma nemica au fost. Pre carea oaste o bat, iau de la aceaia tabăra și tunurile.“ Vezi cum scrie Mico carele pe acele vremi trăia și după aceaia au fost mare om în Ardeal, supt Gavriil Betlen, prințul Ardealului, pentru că alți avtori toată lauda o au tras de la români și o au dat lui Sigismund Batori celui nestătornic și în fire și în Ardeal! Dară eu mă întorc la perirea lui Stefan X Reșvan, domnului Moldovei, celui întîiu dintre țigani, cum am arătat mai sus, la anul de-acum.

Sigismund Batori după ce s-au întors la Brașău, au dat oaste lui Stefan Reșvan să se așeză iarăș în domnia Moldovei, ci, măcar că era prea bun ostaș, au perdut bătaia carea o au avut cu Ieremia Moghila și prinzîndu-se de viu s-au tras în țapă, la mișlocul lui dechemvrie. Așa

dară domnia ţiganului preste români, numai din maiu pînă în dechem-
350 vrie şi aceasta încă, pentru cine o au suferit moldovenii / cei lăudaţi în lumea toată, au nu pentru Sigismund Batori? Cine vrea se ştie mai multe despre Stefan Reşvan, cetească pre Iştvanfi[21], pre episcopul Paul Piaseţchi[22] şi *Arhivul din Vatican*[23]. Dară eu mă mir şi mă ciudesc, ce au avut Climent VIII, papa de la Roma, de a se mesteca şi în lucrurile Moldovei, cînd n-au avut gînd se ajute pre bieţii moldoveni fără numai se-i supună şie.

[1] Abrahamus Bucholcerus in *Indice chronologico*, p. 737. [2] Heidenstein, p. 315. [3] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 239. [4] Paulus Piasecius in *Chronico gestorum in Europa singularium* ad ann. 1595. [5] Balthasar Valtherus in *Vita Michaelis, principis Valachiae*, p. 245. [6] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 233. [7] Volfg. Bethlen, tom. 3, p. 557. [8] Anonymus apud Hevenesi, tom. 68, p. 143 seq. [9] Valtherus, l.c., p. 241 seq. [10] Istvanfi, lib. 29, circa finem. [11] Valtherus, l.c., p. 242 seqq. [12] Istvanfi, l.c. [13] Istvanfi, l.c. [14] Valtherus, l.c., 244. [15] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 239, in notis. [16] Istvanfi, l.c. [17] Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 240 seq. [18] Valtherus, l.c., 245. [19] Istvanfi, l.c. [20] Miko Ferentz a kézzel irt *Kronikában* ad ann. 1595. [21] Istvanfi, l.c. [22] Eppus Paulus Piasecius, l.c. [23] *Archivum Vaticanum*, armario 44, tom. 33, p. 131.

Anul 1596. Din decretul lui Gheorghie Racóţi celui mai Tiner, ce s-au typărit în Bălgrad în anul 1563, şi s-au dat lui Simeon Stefan, mitropolitului din Bălgrad, se vede că Sigismund Batori au fost dat în anul trecut, dară eu uitasem a-l scrie acolo, decretul acesta: „Şígmon, din mila lui Dumnezeu craiul ţerilor Ardealului şi a Moldovei şi a Ţerei Româneşti şi a sfintei biruinţei a Romei, domn părţilor Ţerei Ungureşti şi şpannul secuilor. Cinstiţilor nemişilor şi prefectúşilor şi odvarbirailor cetăţei noastre Făgăraş, celor de-acuma şi celor de-acuma înainte vreme, care vor rîndui a-i avea, vezînd sînătatea şi mila noastră, pentru că noi am îngăduit cinstitului Ioann din Prislop, vlădicei seboarelor rumâneşti în Ardeal, cum şi între alte părţi a ţerei noastre, Ardealului, din obiceiul bătrîn, de la toţi popii rumâneşti supt puterea lui s-au sucuit din an în an a lua florintul, aşa şi de la popii seboarelor /
351 româneşti, în biruinţa carea se ţine de cetatea noastră de Făgăraş, putere întreagă se aibă a-i ţercălui şi florintul din an în an, totdeauna se poată lua, cum au îngăduit pre puterea cestor de-acum, pentru care poruncim voao tare, în rîndul acestora, cum de acum înainte supt mîna şi

supt puterea lui Ioann ot Prislop carii se țin de cetatea noastră Făgărașul, întră popii rumânești puterea sa se aibă a-i țercălui pre aceia și de la aceia din an în an a avea cîte un florint și putere-i aîngădui în tot chipul se vă țineți și se fiți detori. Într-alt chip se nu faceți, cetind aceste cărți înapoi se le dați. Date în Bălgrad, în luna lui iunie, în 4 zile. Văleato 1595." Și era scris dedesupt: „Șigmon craiul, scris cu mîna lui". În sfîrșitul cărților: „Ioșica Stefan canțelariuș, scris cu mîna lui". Și cu puținel mai în gios: „Ianuș Remapofi, scris cu mîna lui". Decretul acesta așa s-au typărit românește, în numitul an 1653, cînd vrea Racoți II se refoarme pre românii din Ardeal și eu trebuiam se-l pun la anul trecut, din carele poți veda ce vrea Sigismund Batori se fie, ci nu i s-au sfetit, precum am arătat mai nainte. La anul acesta, 1596, despre Ardeal așa scrie Brietie[1]: „În anul 1596 Sigismund Batori au mers în Praga se ceară ajutoriu, unde vărsîndu-se, în grea primeșdie căzuse, ci s-au însînătoșit și mai multe i s-au făgăduit de împăratul Rudolf II, decît i s-au dat. Dară solul patriarhului de la Roma i-au făgăduit pe toată luna cîte 40.000 de galbeni, căruia mai crezîndu-i, s-au înturnat în Ardeal."

Așișderea scrie Palatie[2], numai cît zice că cîte 50.000 de galbeni pe lună i-au fost făgăduit solul papei. Eu însumi zic că n-am cetit se fie căpătat Sigismund făgădașul acela.

Bucolcer[3] scrie: „În anul 1596, la sfîrșitul lui ianuarie, au perit Ahmet, bașa din Timișoară, împreună cu oastea sa, tăiat de ardeleni." Mai chiar scrie Brentan[4] zicînd: „S-au bătut oastea turcească la Timișoară de Sigismund Batori, prințul Ardealului, cetatea tătuși nu s-au putut lua." Așișderea scrie Calvisie[5].

Iară despre Valahia scrie Valter[6]: „După ce s-au înturnat Sigismund Batori de la Ghérghița din Valahia, Mihai Vodă s-au dus în Tîrgoveşti, 352 ce sînt departe de Gherghița zece miluri, / unde au petrecut iarna și mare parte a vărei și au chiemat oamenii de la munți la șesuri; căsile cele stricate le-au dires, satele le-au împoporit și, în cît au putut, le-au dat semînțe spre însemănarea pămînturilor, pentru că turcii mîncase bucatele, prădase vinurile și călcase partea cea mai mare a holdelor, și bucatele ce se aducea de pre la munți și din Ardeal, prea scump se vindea; în Moldova încă pentru războaele cele multe, de-abea se hrănea pre sine; negutătoriile cu turcii încă încetase cu totul. Iară ca se nu se lenevească ostașii încetînd de la arme, în scurt tîmp după aceaia, vro cîteva mii au slobozit preste Dunăre, carii au bătut Cetatea Pélvin și între alte prăzi ce au luat dintrînsa, au prins și pre muierea lui Mihai-oglu celui prea bogat cu un fecioraș și cu o fetișoară, pre carii nevătămați i-au dus la Mihai Vodă și așa i-au ținut și acesta, drept aceaia cu mai mulți bani s-au rescumpărat de Mihai-oglu decît fac 500.000 de galbeni.

După aceaia scrie acelaș Valter că Hriza vornicul și Dumitru logofătul, în anul 1596 (nu 1595), după Sîntă Măria Mare s-au înțeles cu turcii asupra lui Mihai Vodă, carea oblicindu-o Mihai Vodă, pre amîndoi i-au tăiat și și pre feciorul Hrizei. Apoi cu patru zile după tăiarea acestora au și sosit trei mii de turci cu tătarii din Dobrodichiu, nădăjduind că prin vînzarea boierilor celor mai nainte tăiați, vor putea prinde pre Mihai Vodă, ci Mihai Vodă așa întocmise pre ostașii săi la Dunăre, de, cît au trecut turcii cu tătarii Dunărea, îndată s-au tăiat. Mai în gios încă venea alte trei mii de turci întru ajutoriul celor mai dinnainte, ci aceștea încă au perit mai mare parte, de sabiile românilor.

Pînă cînd au făcut acestea la Dunăre Mihai Vodă, împăratul turcesc, Mah omet III, au mers se bată Agria și au poruncit hanului tătăresc ca și el se-i meargă întru ajutoriu; despre carele așa scrie Anonymul de la Heveneși [8]: „În anul 1596, cînd au mers împăratul Mahomet supt Agria de o au luat, atunci hanul tătăresc au venit în Țeara Muntenească cu cuget ca acela, ca se-i meargă întru ajutoriu; pentru că tare și vîrtos îi poruncise împăratul ca se meargă. Prin Moldova au venit cu 40.000 de
353 tătari și cu moldovenii. Oblicind aceasta Mihai / Vodă cu țeara și cu oastea ce avea, s-au gătit și cu 28.000 de oameni au mers asupra hanului, l-au întirit din țeară și foarte mulți tătari au omorit. Așa hanul tătăresc n-au putut merge întru ajutoriu împăratului turcesc la Agria, ci s-au înturnat în țeara sa."

Așa scrie și Valter [9], numai cît mai încîlcește istoria aceasta, în grația lui Ieremie Moghila, domnului Moldovei, pentru că era clientul polonilor. Iară Vîrtolomeiu Dionígi [10] scrie că hanul numai cu 20.000 de tătari au fost venit asupra Valahiei și dintre aceia 8.000 au tăiat Mihai Vodă.

Valter [11] iarăș așa scrie mai încolo: „În anul 1596, după Sînmihai, Mihai Vodă iarăș au trecut Dunărea cu 12.000 de ostași și în XII calende ale lui noemvrie au stricat orașul Nicopoiului, tăind pre turcii dintrînsul și cînd era se bată și cetatea, sangiacul sau prefectul cetăței l-au cinstit cu multe daruri, adecă cu haine de mătase întraurite, cu haine berluite sau soboli, cu zece aşturcani înşălaţi, înfrînaţi cu ţefránguri tot întrargintite şi s-au rugat se facă pace cu el şi să se întoarne, ca nu cumva întorcîndu-se împăratul de la luarea Agriei, se vină întru ajutoriu cetăţei şi Mihai Vodă se dea de mare belea ş.c. Făgăduitu-i-au şi aceaia, că-l va împăca cu împăratul ş.c. Iară Mihai Vodă nu atîta pentru darurile şi făgăduinţele sangiacului, cît pentru aceaia, că cetatea cu anevoe s-ar putea lua, trecătoarea preste Dunăre era departe şi lezne s-ar fi putut încungiura dindărăpt, prin oastea împăratului, s-au împăcat cu sangiacul şi s-au înturnat în Valahia. După ce au trecut Dunărea, într-o dimineaţă mergea înaintea oştilor cu şese prieteni, cincizeci de călăreţi îl urma cît colea, apoi oştile mai departe. Acolo au dat preste doi turci, carii siliţi fiind l-au înştiinţat că nu departe cinci sute de turci prădează şi ard ţinutul acela. Împrotiva acelora pornind Viteazul numai cu acei şese prieteni, pe 14 el, cu brînca lui, i-au tăiat; ajutat apoi de ai săi, pe mulţi au tăiat, pe ceialalţi i-au fugărit şi aşa s-au înturnat în Tîrgoveşti şi acolo s-au odihnit."/

354 Episcopul cel lătinesc din Ardeal încă în anul de-acum au căpătat de nou Gilăul carele se luase de la episcopia lătinească dinpreună cu Zălahul şi cu alte sate, în tîmpul crăiesei Isabellei; pentru că scrie Anonymul de la Heveneşi[12]: „În anul 1596 cînd au dat prinţul Sigismund Batori, Gilăul lui Dumitru Napraghi şi au trimis în dechemvrie pre Giulafi Leştan se-i dea moştenirea, era un lup blînd în cetate, carele crescuse acolo de pui mic; cît au întrat episcopul Napraghi în cetate, îndată au sărit lupul preste ziduri şi au fugit la pădure (au fost puşcat cu tunurile, cînd au mers Napraghi şi de-aceaia s-au spăriat lupul). Aceasta cînd o au spus lui Napraghi, el au zis: «Nu e minune de au fugit, căci după zisa evangheliei, fuge lupul cînd vede că vine păstoriul cel adeverat». Tot atunci s-au rupt şi un camin sau horn, la carea au respuns că înseamnă ceva reu pentru zidariu carele nu l-au fost bine făcut."

---

[1] Philippus Brietius in *Chronico universali* ad ann. 1596. [2] Ioannes Palatius in *Aquila austriaca*, lib. 47, cap. 2. [3] Bucholcerus, p. 744. [4] Ignatius Brentanus in *Epitome chron-* ad ann. 1596. [5] Sethus Calvisius in *Opere chron.* [6] Balthasar Valtherus in *Vita Michaelis, principis Valachiae*, p. 247. [7] Idem Valtherus, l.c., p. 248. [8] Anonymus apud Hevenesi, *Mss.*, tom. 68, p. 144. [9] Valtherus, l.c., p. 249 seqq. [10] Bartolomeo Dionigi nella parte quinta delle *Istorie del mondo*, lib. 10, p. 447. [11] Valtherus, l.c., p. 252. [12] Anonymus Hevenesianus, l.c., p. 213.

Anul 1597. Filipp II, craiul Hispaniei, în anul acesta au dăruit pe Sigismund Batori cu Mielulcel de aur, prin mişlocirea împăratului Rudolf II, şi i l-au şi acăţat pre pept cu mare pompă, în şese martie, în Praga, unde mersese Sigismund să se înţeleagă cu împăratul pentru ajutoriul asupra turcilor, de-unde cu nădejde s-au şi înturnat în Ardeal, precum scriu Bucolcer [1] şi Bulenger [2]. Bulenger şi aceasta scrie, că în Mielul cel de aur au fost pus un diamant de nespus preţ. Eu socotind firea lui Sigismund Batori, gîndesc că mai bucuros au priimit el aurul din carele era făcut mielul şi diamantul, de cît vîlfa cea mare a Mielului. Tu, de vrei se ştii ce iaste Mielul cel de aur? îţi respund că iaste o vîlfă foarte mare, carea se dă mai cu samă acelora, carii sînt născuţi din familii oblăduitoare, altora mai rar se dă; s-au işdănit de argonáutele greceşti şi numai oblăduitorii Belgiului putea împărţi vîlfa aceasta; de-acolo au trecut puterea de a o împărţi la Casa Hispaniei şi la Casa Austriei./

355 Baltasar Valter carele în anul acesta 1597, au mers la Ţarigrad cu solul polonilor, ca cel ce au vezut multe, cu ochii săi, scrie că împăratul turcesc, Mahomet III, neputînd almintrelea a învinge, cu Mihai Vodă, în anul acesta, s-au întors la viclenşug şi au trimis prin un ciauş ui Mihai Vodă, toate stemmele voevodatului Valahiei, care le-au şi priimit Mihai Vodă, neavînd ce face, pentru tinera vîrstă şi nebuna purtare a lui Sigismund Batori, dară tătuşi au ţinut cu creştinătatea. Ci turcii au priceput sfaturile lui, mai vîrtos atunci cînd în luna lui iulie au trimis sirbii la Mihai Vodă se le stea întru ajutoriu. Drept aceaia împăratul turcesc au trimis alt ciauş, pre Háli Masár, la dînsul, prin carele i-au trimis şi ferman, ca de-aci înainte haraciul cel obicinuit, numai de gimătate se-l plătească Mihai Vodă şi se fie domn Valahiei dinpreună cu fiiul său, Petraşco carele acuma era în vîrstă de 15 ani, pînă cînd vor trăi. Mihai Vodă tătuşi nu s-au plecat turcilor, se-şi lepede oastea, ci au respuns că o ţine ca să se apere de nenfrînarea tătarilor carii era se treacă pre acolo, în Ungaria.

Despre Bogdan, fiiul Iancului Vodă, despre carele am vorbit la anul 1594, la anul de-acum scrie acelaş Valter [4]: „Fiind în Ţarigrad (după ce au fugit de la Rusciúc) cu mumă-sa şi cu doao surori, pururea se ascundea de solii lui Ieremia Moghila, domnului Moldovei, tătuşi pre ascuns se nevoia se capete domnia Moldovei, pentru carea mult s-au şi îndetorit la turci şi la greci. Mai pre urmă, în anul 1597, în luna lui

octomvrie, s-au rugat de Stanislav Gólschi, solul polonilor, se facă cu
veziriul Ibrahim-bașa, cumnatul sultanului, ca, murind Ieremia Mo-
ghila, pre carele pre ascuns pururea se nevoia se-l repună, să se pună
el, ca un adeverat moștean, în locul lui. Pentru aceasta solii lui Ieremia
Moghila atîta au făcut la Poartă împrotiva lui, de s-au pus la prinsoare
și s-au osîndit ca au să se turcească, au să se sugrume, spre mare jeale a
356 mîne-sa/ și a grecilor, ci plăcînd tinerul veziriului, pentru mintea și
talanturile care le avea, l-au priimit între casnicii săi. Măzălindu-se apoi
veziriul.... l-au slobozit, precum l-am vezut cu ochii miei în pălúta solului
anglicesc, împreună cu alt rival al lui carele iarăș se bătea după dom-
nia Moldovei."

Bucolcer [5] și Brietie [6] scriu că Sigismund Batori, în luna lui septemvrie din anul acesta 1597, au stricat podul cel de turci făcut preste apa Savului, la Bălgradul din Serbia, dară Timișoara tătuși nu o au putut lua, pentru că l-au împresurat iarna.

---

[1] Abrahamus Bucholcerus in *Indice chronologico*, p. 750. [2] Iulius Caesar Bulengerus in *Historia sui temporis*, lib. 10, p. 311. [3] Balthasar Valtherus in *Vita Michaelis, principis Valachiae*, p. 252 seq. [4] Idem Valtherus, l.c., p. 236. [5] Bulengerus, l.c., p. 312. [6] Brietius ad an. 1597.

Anul 1598. S-au zis la anul 1596 că hanul tătăresc n-au putut merge la luarea Agriei, după cum i-au fost poruncit împăratul turcesc, Mahomet III, pentru că fu bătut și întirit înapoi de Mihai Vodă cel Viteaz. „Pentru aceasta, zice Anonymul de la Heveneși [1], mîniindu-se împăratul turcesc pe hanul tătăresc, adecă pentru că n-au mers întru ajutoriu, cînd au luat Agria, hănia tătărească o au dat fratelui lui celui mai tiner, și mare oaste turcească i-au dat asupra hanului, ci hanul, după o bătae sau doao, au prins pre frate-său și l-au omorit; omorit-au și pre feciorii și nepoții frate-său pînă în șepte, ca se nu mai fie din vița aceaia cine să se rădice asupra lui. Făcutu-s-au bătaia aceasta între tătari și între turci în Țeara Tătărească", cătră sfîrșitul anului trecut, 1597, precum arată Valter [2]; iară la anul acesta 1598, așa mînă istoria mai încolo numitul Anonym de la Heveneși: „După acestea vezînd Mihai Vodă că împăratul turcesc nu bine se are cu hanul tătăresc, au trimis la hanul pre un boieriu al său, dintre cei mai de frunte și l-au îndemnat ca să se

lase de Turc.. și se țină cu Neamțul. Lucrul acesta îl isprăvise Mihai Vodă mai nainte cu Sigismund Batori carele încă trimesese la hanul pre Ioann Bernatfi și pre Ioann Poșona. Mihai Vodă au făgăduit hanului că, de se va lăsa de Turc, din an în an îi va da cîte cincizeci de mii
357 de galbeni, și de la împăratul Rudolf II/ încă atîta îi va cîștiga și hanul s-au și plecat cuvintelor lui Mihai Vodă și sol încă au trimis la dînsul, pre Házon-agà, comisul său."

Dară din toată străduirea lui Mihai Vodă, ca se plece pre hanul cătră împăratul Rudolf II, mai pre urmă nemica s-au ales, cum vom vedea acuș, și pricina cea mai mare au fost Sigismund Batori, pentru că scrie Anonymul din Bălgrad[3]: „Sigismund Batori urîndu-și și țeara și neamul, au vrut se dea țeara Neamțului; pentru aceaia s-au fost dus și în Praga, la împăratul. După aceaia mult au și lucrat cu solii despre treaba aceasta, pentru că împăratul Rudolf II au trimis în Ardeal pre episcopul Stefan Súhai și pre Nicolae Iștvanfi ca se așeze lucrul acesta. Ci lui Sigismund Batori mai nainte de a veni solii aceștea, i-au părut reu și vrea se-și schimbe făgăduința. Pricepînd Stefan Ioșica că Sigismund Batori se îndoiește cu gîndul despre lucrul cel urzit, se roagă se-i îngădue ca se scrie el o epistolă arhiduxului Maximilian, pre carele îl orînduise împăratul, prinț Ardealului. I-au și îngăduit Sigismund Batori se scrie, și epistola au cuprins acestea: «Ca arhiduxul Maximilian se nu se grăbească a veni în Ardeal pentru că pe prințul Sigismund nu vrea țeara se-l sloboadă și nu vreau rîndurile țerei se dea țeara pre mînă streină și, de va veni Maximilian fără de voia lor în țeară, neamurile din Ardeal așa sînt făcute, de nu se vor odihni, ci l-or prinde și-l vor trimite la Poartă». După ce au scris Ioșica cartea aceasta și o au trimis lui Maximilian, în Cașșovia, fiind că vro cîteva luni au ținut tractatul acesta, Sigismund iarăș s-au întors la cugetul cel mai dinainte, se iase din țeară și se o dea Neamțului, pentru că Sigismund Batori în toate lucrurile sale, în toate cugetele sale și în toate lucrurile pentru binele de commun, foarte nestătornic, amețit și în tot ceasul mutat era, de-unde se vede lipsirea minței lui, mai vîrtos între luni.

Întru aceasta sosesc commisarii împărătești, Suhai și Iștvanfi, ca se cuprindă Ardealul, după tractaturile cele mai dinainte. Ci Ioșica și
358 cugetul acesta l-au avut, ca, de va eși din Ardeal Sigismund/ Batori, se cuprindă el Ardealul și nici pe Maximilian, nici pe Sigismund se-l lase

mai mult în Ardeal, de ar vrea să se întoarne. (Vezi frătuțul din Caran-Șebeș, născut și în curtea lui Cristofor Batori crescut, la cît au agiuns!) Consiliarii Suhai și Iștvanfi sosind au arătat cartea lui Ioșica. Ioșica pricepînd că i s-au arătat epistola și s-au mîniat pre dînsul pentru dînsa, preste năravul lui foarte de dimineață s-au sculat și au încălecat pe parípul său cel mai bun carele-l cinstise lui mai nainte Sigismund, și au eșit cu vro cîțiva șerbi, din Bălgrad, pre poarta lui Sîngiorz, unde i s-au împedecat calul în podelele de supt poartă, de au mai căzut. Drept aceaia au înfruntat pre dărăbanii de la poartă, pentru ce nu direg ei podul; nu mult au zăbăvit afară de cetate și înturnîndu-se au mers îndată în polata, în carea era adunarea. Acolo pe Ioșica îndată l-au prins. Stefan Lazar era căpitanul dărăbanilor celor cu haine vinete. El l-au prins în 4 aprilie (din anul 1598), la șepte ceasuri înainte de ameazi, și l-au petrecut într-o polată. Sigismund și după aceaia au batjocorit pre Ioșica, pentru că au poruncit se împoldorească păluta, în carea era, cu tapeturi. Țeara s-au rugat lui Sigismund ca se-l sloboadă. Rugătorii au fost Albert Șiubeg sibiianul, Franțisc Fechete și alții. Ci Sigismund ș-au spălat mînile, că nu iaste robul său, ci al împăratului Rudolf. După aceaia Cristofor Cheresturi l-au scos din polata aceaia pe de către cuhnă și l-au dat lui Vîrtolomeu Peț se-l ducă în Sătmariu; iară cînd au pus pe Ioșica în carr, au zis către Giulafi Leștan: «*Haec sunt amicitiae, pecuniae regum*», adecă: «Acestea sînt pretenșugurile și banii crailor!».

Mai pre urmă, în 2 septemvrie, i-au tăiat capul, la Sătmariu, prin un rob turcesc și l-au îngropat nemții întro besericā resipită, numai pînă în genunche, cu fața la vale; după aceaia oarecare prieten al lui l-au cerut de la căpitanul nemților și l-au îngropat cu cinste. Atunci încă, 359 cînd l-au dus la perzare pre Ioșica, tot/ pe Sigismund Batori carele îi era cumătru, au strigat, că el iaste pricina morței sale. Pre Ioșica mai nainte de a-l omori, l-au și muncit și au mărturisit că el au fost întru aceaia cu alții împreună, ca Ardealul se nu vină în mîna Neamțului, vezînd că Sigismund așa de nebun iaste, ci se-l lase pre el să se ducă din țeară și ei se-și pună prinț de ungur. Cancellariatul l-au fost făgăduit Ioșica lui Nicolae Vitez." Așa au pățit Stefan Ioșica carele mai nainte de patru ani repusese pre Covașoți; ci eu mă întorc la firul istoriei de Anonymul de la Heveneși scrise, carele așa scrie [4] mai încolo:

„Pre Hazon-aga, solul hanului, Petru Armeanul l-au adus de la Mihai Vodă la episcopul Stefan Suhai și Nicolae Iştvanfi, commissarii împăratului, carii venise acuma se cprindă Ardealul, nebunind Sigismund Batori, se meargă în Opulia; și Petru Eórmen acesta cu solul hanului au adus și cartea hanului, despre legătura ce s-au făcut între el și între Mihai Vodă. Hanul după acestea mergînd la Drăştior ce se zice și Silistria, au poftit de la Suhai și de la Iştvanfi se-i trimită 25.000 de galbeni și se va înturna în țeara sa. Patruzeci de zile au fost pus mai nainte hanul ca se-i trimită banii, dară apoi au mai aşteptat alte doaozeci de zile și vezînd că nemica îi trimit, el încă s-au dus întru ajutoriul lui Zatárchi Mahomet-başa carele bătea Oradea-Mare."

După ce au eșit Sigismund Batori din Ardeal și hanului nu i-au trimi galbenii carii îi poftea de la împăratul Rudolf II, Mihai Vodă încă au întrat în gînduri și au trimis la commisarii împărătești, în Ardeal, despre carea trimitere aşa scrie Iştvanfi[5], unul dintre numiții commissari: „În vremea aceaia Mihail, prințul muntenesc, trimețînd la solii împărătești pe secuiul Elia Cácuci și pe Petru Eormen, au înștiințat că el, după eșirea lui Sigismund, nu şti de ce să se țină, fiindcă nici oaste poate ținea fără de plată asupra turcilor, nici bani are se plătească oasteau trebuind se cheltuiască foarte mult pentru apărătorii țerei, nici ști cugetul împăratului și al solilor. Drept aceaia se roagă se-l înștiințeze ce se facă
360 și se-i trimită/ bani, au de nu se poate face aceasta de astă dată, fiind că banii doară le trebue pentru alte lipse mai mari, că el va zălogi averile sale și va plăti oastea, numai se-l înștiințeze solii, pre ce termin îi vor trimite bani se-și rescumpere averile și se-l înștiințeze ce au judecat și despre statul lui cel viitoriu? Că el însuş ar fi venit la dînșii să se înțeleagă despre acestea, dară la vînat i s-au poticnit calul și s-au vătămat la un umer. Solii carii știindu-i vitejia, în tot typul se nevoia ca se nu-l scape la turci, i-au respuns se fie cu voe bună, că după puțin tîmp, toate se vor face după pofta lui, mai ales sosind arhiduxul Maximilian în Ardeal.... Cu respunsul acesta înturnîndu-se solii și nici Maximilian venind, nici el mai putînd aştepta, iarăş au trimis la soli pe Radul cluciariul... și pe Mirosla logofătul, iară solii împărătești, sfătuindu-se cu mai marii Ardealului și lăsînd cine se ocîrmuiască Ardealul pînă se vor înturna ei, au mers la Mihai Vodă cu Cáspar Córniș și cu Pancratie Șénnei... și agiungînd la Tîrgovești, a șesa zi după ce au pornit din Bălgrad,

cu prea mare cinste fură priimiți de Mihail carele fiind bolnav nu le-au putut eși înainte, dară au trimis pre fiiul său, Petrașco, cu trei mii și mai bine de ostași. Acolo, după ce în trei zile s-au sfătuit cu solii împărătești și au priimit de la dînșii zece mii de galbeni ca se-și plătească oastea, la acestea condiții au venit: Ca Mihai Vodă, prințul Țerei Muntenești carea iaste o parte a Țerei Ungurești, se cunoască pre împăratul și craiul Rudolf II a fi legiuit craiul său; din protivă Rudolf îi dă lui și lui Petrașco, fiiului lui, Valahia de moșie fără de vre un tribut pre an. Mihai Vodă tătuși se trimită din an în an pentru clientelă daruri vrednice de un prinț. De se va stinge vița lui Mihai Vodă și a lui Petrașco, Rudolf și următorii lui se îngădue muntenilor se-și aleagă prinț, după voia și plăcerea lor și de neamul și legea lor, a Resăritului, și împăratul se întărească pre cel ales carele se joare crailor ungurești. Legea Resăritului nevătămată să se țină în Valahia, ca și mai nainte, și împăratul se dea plată la cinci mii de ostași, cu carii Mihai Vodă să se bată împrotiva tuturor nemicilor și ai săi și ai împăratului Rudolf. Pe care, cum că le
361 va ținea, au și jurat Mihai Vodă, / în luna lui iunie (din anul 1598), în Beserica Născătoarei de Dumnezeu, cea din deal, de la Tîrgovești. Jurat-au după dînsul și aceștea: Evthimie mitropolitul, Dimitrie vornicul, Mihail, banul de Craiova, Radul cluciariul, Theodosie logofătul, Andrónic vistieriul, Negrea spătariul, Mirosla logofătul și ban Calota, carii au jurat pentru toată țeara. Iară solii împărătești, după ce au isprăvit acestea, s-au înturnat în Bălgrad și despre toate au înștiințat pre împăratul și pe Maximilian, trimețîndu-le și diplomatul de români dat.“ Jurămîntul acesta mai cu înțelepciune l-au făcut muntenii, de cît făcuse jurămîntul cel la anul 1595 adus.

Ci Ardealul numai pînă în luna lui avgust l-au ținut de astă dată Neamțul, pentru că scrie Anonymul cel lătinesc de la Heveneși[6]: „Sigismund Batori după ce s-au înturnat din Opúlia, în 26 avgust din anul 1598, și iarăș s-au făcut prinț Ardealului, au chiemat la sine pre ascuns, pre vărul său de pe tată, cardinalul Andreiu Batori, cu carele, măcar că avusese sfadă pentru uciderea frate-său, Baltasar, și alungarea frate-său, Stefan, din Ardeal, tătuși s-au împăcat și nu numai au ertat pe cardinalul Andreiu, ci și prinț Ardealului l-au făcut“, cum se va arăta la anul viitoriu.

La anul acesta așa mînă mai încolo istoria sa, Anonymul cel ungurese de la Heveneși [7]: „În anul 1598, cînd au încungiurat Oradea-Mare Zatarchi, și Sigismund au fugit acasă, din Opulia, Mihai Vodă au trimis ajutoriu lui Sigismund cu Lica-aga la 1.500 de ostași români, sirbi, și de alt neam. Însuș Mihai Vodă gătind mai nainte la 1.500 de luntri au trecut Dunărea, la Nicopoiu și, acolo, pre șesul Nicopoiului, s-au lovit cu Háfis Ahmest-bașa și cu Caraman-bașa și bătîndu-i pre amîndoi, Caramanul au picat în războiu, iară Ahmet de-abea au scăpat numai pre părul calului. Avut-au atunci, în războiul acela, Mihai Vodă 32.000 de ostași (în margine se însemnă: n-au avut atîța ostași, carii au fost acolo spun că numai 8.000 au avut). Prea mare bogăție au dobîndit. După războiu au încungiurat Nicopoiul, l-au bătut în trei zile și l-au stricat, apoi sfîrșind pravul sau iarba de pușcă s-au înturnat de la Nicopoiu și multe steaguri, cămile, mușcói și nespusă bogăție dobîndind din războiul acela, pînă la muntele Hemului au robit țeara, adecă o au robit dincolo de Dunăre, cale de zece zile, pînă la muntele Zarideal, **362** unde/ iaste un oraș ce se chiamă Deiu. Pînă acolo au robit și prădat în șese septămîni, omorind pre turci; și pre sirbi și bulgari i-au încărcat în carre și cu toate dobitoacele și averile lor aducîndu-i, i-au așezat în Valahia. Cînd au agiuns la Deiu Mihai Vodă, bașa dintrînsul adunase pre toți turcii și proștii și-l aștepta gata, ci Mihai Vodă pre aceia încă i-au bătut și robindu-i pre toți, s-au înturnat asupra Cladovei, carea iaste dincolo de Dunăre. Din Cladova încă i-au eșit în coantră sangiacul, ci aci încă au bătut pre turci și pre toți i-au robit, de la Cladova pînă la Zarideal. Valahia zace de-a lungul Dunărei, dară nu iaste lată. Cînd făcea acestea Mihai Vodă, Sigismund Batori au trimis la dînsul pe Luca Bacóniai înștiințîndu-l că Zatarchi Mahomet bașa au luat Oradea-Mare; înțelegînd aceasta Mihai Vodă, s-au înturnat în Valahia. Cu așa de mare dobîndă au îmblat Mihai Vodă preste Dunăre, de pre toată sabia s-au venit cîte 80 taleri; iară el au fost numerînd și șerbii cu treizeci și opt de mii. Doaosprăzece mii de sirbi au adus din Bulgaria și i-au așezat în Valahia."

În cît iaste pentru baterea Nicopoiului de Mihai Vodă, așișderea scriu Dionigi [8] și Brentan [9]. Bucolcer [10] scrie că Sigismund Batori, cînd au fugit din Opulia, s-au îmbrăcat în haine călugărești. Spontóni [11] prietenul lui Basta, din ura carea o avea către Mihai Vodă, bîrfeşte lucrul, care nu s-ar fi cuvenit unui cavallier, cum au fost el.

---

[1] Anonymus Hungarus apud Hevenesi, *Mss.*, tom. 68, p. 144 seq. [2] Valtherus in *Vita Michaelis, principis Valachiae*, p. 254. [3] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 20 seq. [4] Anonymus Hung. Hevenesianus, l.c., p. 145. [5] Istvanfi, lib. 31, p. 723. [6] Anonymus Latinus Hevenesianus, l.c., p. 239. [7] Anonymus Hung. Hevenesianus l.c., p. 145 seq. [8] Bartolomeo Dionigi nella parte quinta delle *Storie del mondo*, lib. 10, p. 455. [9] Ignatius Brentanus ad h.a. [10] Bulengerus in *Historia sui temporis*, lib. 10, p. 317. [11] Il cavalier Ciro spontoni nella *Storia di Transilvania*, lib. 3, p. 53.

Anul 1599. Arătat-am la anul trecut, din Anonymul cel lătinesc de la Heveneşi, cum că Sigismund Batori, cît s-au înturnat din Opulia în Ardeal, îndată au chiemat la sine pe cardinalul Andreiu Batori. Acuma numitul Anonym[1] aşa scrie mai încolo: „În 20 fevruarie din anul 1599, 363 cardinalul Andreiu au venit în Cluş şi fiind că Sigismund/ tocma pre aceaia vreme adunase Ţeara Ardealului în Mediaş, pentru aceaia au chiemat pe cardinalul din Cluş la sine, în Sibiiu, unde cu mare dragoste şi cinste l-au priimit: de-aci peste puţin tîmp s-au dus amîndoi în Braşău şi de-acolo înturnîndu-se în Mediaş, pre cardinalul l-au făcut prinţ Ardealului, în locul său, supt condiţiile acestea: Ca cardinalul se dea lui Sigismund din an în an, pre întîia zi a lui ianuarie cîte 24.000 de florinţi ungureşti, măcar unde va fi Sigismund. Ţinutul Bistriţei din Ardeal cu dişmele şi toate veniturile se remînă lui Sigismund; preste aceaia cetăţile Iaciul şi Şieul cu satele ce se ţin de dînsele şi cu toate folosurile lor se fie pururea supt stăpînirea lui Sigismund. Aşişderea dişmele din Buzd, Assonfalău, Bogaci şi Echemezéu se fie ale lui Sigismund şi el se aibă putere de a face cu dînsele ce va vrea. În 29 martie cardinalul au jurat ţerei, după obiceiul prinţilor. În 2 aprilie s-au înturnat în Bălgrad amîndoi prinţii, şezînd într-un rădvan, Sigismund tătuşi au şezut de-a dreapta.

Din mutările acestea ale prinţipatului Ardealului luînd prilej Mihai Vodă, toată vara ş-au adunat mai mare oaste din ţerile de prin pregiur, încă şi din Ardeal. Spre plata ostaşilor îi dăduse împăratul Rudolf II mare summă de bani, carele era mînios pre ardeleni pentru că ş-au mutat credinţa maestatei sale dată, nepriimind pre arhiduxul Maximilian, pre carele îl orînduise la ocîrmuirea Ardealului, ci au priimit iarăș pe Sigismund, după ce s-au înturnat din Opulia, și acuma, și pe cardinalul carele se zicea că vrea să se însoțească cu turcii. Drept acestea era veste că au îndemnat împăratul Rudolf II pe Mihai Vodă ca cît mai curînd se cuprindă Ardealul. Sfaturile acestea nu le știia cardinalul, pentru aceaia nici se temea de Mihai Vodă....

În 19 avgust au venit episcopul Germánic Malaspína din Roma, trimis de Climent VIII, patriarhul Romei, la cardinalul Andreiu, ca se-l aducă se ţină cu Neamţul, iară nu cu Turcul... În 25 septemvrie au trimis Mihai Vodă la cardinalul, pre doi boieri, unul dintre ei au fost Damian vistiernicul, carii cerea slobozenie se poată trece Mihai Vodă cu oștile sale prin Ardeal, în Ungaria, întru ajutoriu împăratului Rudolf, / **364** pentru că Ibrahim-bașa toată puterea turcească o au tras în Ungaria și oștile creștinești nu-i vor putea sta împrotivă, de nu va merge și Mihai Vodă. Ci cardinalul n-au îngăduit zicînd că n-au creștinii așa mare op de ajutoriul lui Mihai Vodă, ci, de vrea se ajute, se treacă Dunărea și se ia pre turci de după spate, ca să se întoarcă se apere ale sale.

Acestea așa întîmplîndu-se, cu puţin mai nainte de bătae iarăș trimesese Mihai Vodă la cardinalul pre Mihail banul și pre Gheorghie Raţ ș.c.... Cardinalul pre zioa Sîntului Luca poruncise să se adune seim în Bălgrad ș.c.... În 20 octomvrie Mihai Vodă cu iuţimea sa trecînd munţii, s-au auzit că ș-au trecut oastea în Ardeal, carea veste dintru-nceput de-abea se credea, ci după aceaia s-au adeverit că cu toată oastea s-au tăbărit lîngă Brașău, că năzuiește spre Bălgrad, că au ars casa și toate cîte au avut nobilul secuenesc Ioann Beldi și că pretutindenea, toate le arde și pre toţi îi tae. La o veste neașteptată ca aceasta, cardinalul au scris în toate părţile, ca toţi întrarmaţi să se adune în pripă, la Sas-Șebeș ș.c. În 22 octomvrie cardinalul au eșit din Bălgrad cu frate-său, Stefan Batori, și au mers în tabăra de la Sas-Șebeș, ca neamurile cu atîta mai tare să se îndemne a merge la tabără. Cînd au eșit cardinalul, fiind că Malaspina era bolnav în sălașul lui, s-au abătut pre la el și multe i-au aruncat că pentru pacea făgăduită despre împăratul Rudolf, la acestea au agiuns ș.c. În 24 octomvrie mai toată noaptea au fulgerat fără de samă. În 27 octomvrie carea zi era miercuri, amîndoi protivnicii s-au arătat unul altuia, la Sibiiu. Mihai Vodă cu muierea și feciorul Petrașco și cu toate oștile sale, se ţinea între niște dealuri, pentru că era mare cîmp

după curmătură, unde putea se-și țină tabăra. Mihai Vodă în zioa aceaia
nu vrea să se bată, și pentru că nu-și scosese oștile de după curmătură,
și pentru că, după cărindariul cel vec, zioa aceaia foarte se serba de
români, Sîntului Luca. Mihai Vodă s-au făcut a vrea pace și au trecut
zioa aceaia, ca a doaoa zi se fie mai gata la bătae. Venise acuma și
365 Germanic/ Malaspina la cardinalul, din Bălgrad, și miercuri mersese
la Mihai Vodă ca sol, ca se facă însoțire cu împăratul Rudolf despre
partea cardinalului și se așeze bătaia aceasta; ci Malaspina atunci nemica
au isprăvit, pentru aceaia a doaoa zi, în 28 octomvrie, iarăș au
mers la Mihai Vodă, se facă pace, ci Mihai Vodă, ca și cum nu ar ști
despre aceaia și fără de știrea lui s-ar face, au început bătaia. Ai noștri
văzînd aceasta, încă s-au pus în rînd și slobozind tunurile, au început
a se bate. În zioa trecută Mihai Vodă făcuse îndúcii cu cardinalul și
dăduse unul altuia chizeși. Cardinalul trimesese pre Moisi Secheli și
pre Melhior Bogati, dinprotivă Mihai Vodă trimisese la cardinalul
pre doi boieri carii, joi, după ce s-au plinit vremea înduciilor, s-au slobozit
îndărăpt.

Cardinalul așa ș-au orînduit oastea: în frunte era o mie de călăreți,
ai cărora povățuitori era: Moisí Secheli, Franțisc Lévai, Thoma
Ciomortáni și Thoma Beț. Aripile acestora sta din 1.600 de pedestrași
cu puști; în aripa dreaptă era povățuitoriu Franțisc Turc cu ceialalți
căpitani, în cea stîngă, Stéfan Lázar și Grigorie Áradi, căpitanul pedestrașilor
din Brașău. I-au urmat pre aceștea ceialaltă oaste, în carea era
mai puțini de o mie de călăreți și era povățuitori dintre nobili, aceștea:
Petru Husariu, Stefan Tahi, Stefan Ciachi, Nicolae Zalașdi, Melhior
Bogati și alții. Oastea cea mai de pre urmă au stătut din comitaturi,
între carii aceștea au fost mai de frunte: Stefan Toldi, Gheorghie Ravazdi,
senátori, Stefan Bódoni, Ioann Íffiu, fratele cel din mumă al cardinalului,
Baltasar Corniș și mai mulți. Între aceștea au fost și nobilii
prințului cu căpitanul de curte Caspar Șíbric, și aceștea au fost cu numerul
2.000, și povățuitorii lor, Caspar Corniș, tatăl lui Baltasar și Pancratie
Șénnei; în aripile acestora, de îmbe părțile, era 2.000 de pedestrași.
După spatele acestora era ca la 600, și povățuitorii acestora era
366 Benedict Mindzenti, Mihail Zémere, Volfgáng Petchi, Stefan / Beșeniei.
Pedestrași la aripile acestora, o mie de îmbe părțile. Oastea toată au fost
de 9.000 de întrarmați. Moisi Secheli au început bătaia împreună cu

pedestrașii și pedestrașii foarte bine s-au purtat dintru început, dară mulți au și perit dintrînșii; perit-au Stefan Lazar, bărbatul cel viteaz, și generariul craiului Stefan Batori în războiul cu muscanii, iarăș Frantisc Tóldalaghi, Theodor Cólbas stegariul (dintru a căruia semînță sînt Călbăzeștii din Urmeniș din comitatul Clușului), Mihail Chepeți, Ioann Bérendi și Caspar Bólgai. După aceștea au urmat nobilii și falanga, carii așa s-au purtat, de au fugărit de odată pe Mihai Vodă cu ai săi, ci Mihai Vodă așa au îndreptat războiul după aceaia, de iarăș au împins înapoi pre ai noștri. În bătaia aceasta s-au prins Gheorghie Rávazdi, pre carele l-au dat Mihai Vodă secuilor, se-l omoare, pentru tyrănnia, carea o făcuse, în anii trecuți, asupra lor. În tîmpul acela s-au prins, sau mai adeverat au trecut de bună voia lui la nemici, și Caspar Corniș, căruia i-au și dăruit Mihai Vodă viața. Mai remăsese Benedict Mindzenti cu ai săi, cum s-au zis, carele nu s-au apucat de bătae, ci cu Moisi Secheli și alți carii mai custa, s-au tras în tabără, pînă au înserat, ca se poată mai fără de primeșdie fugi pe întunerec. Ținut-au bătaia aceasta de la șepte ceasuri de dimineață pînă la trei ceasuri după ameazi.

Iară cardinalul Andreiu după ce ș-au vezut oastea resipită, nici au mai avut nădejde de a o aduna, din sfatul unora, pre la trei ceasuri după ameazi au prins fuga. Fugit-au cu cardinalul mai mulți nobili secuenești, între carii au fost Thoma și Emeric Beț, Thoma Ciomortani, Gheorghie Pálatiț, pre carele l-au slobozit după aceaia cardinalul de s-au înturnat, iarăș Ioann Beldi cu doi feciori ai săi, Paul și Climent, Nicolae Mico, Volfgang și Emeric Lazar, Franțisc Gheréb, Franțisc Nagi, Mihail Carácion, Franțisc Rómani, armigerul cardinalului, Petru Mico și alții. Și după ce au odihnit cardinalul în cetățuica din Odorheiu, doao nopți și o zi, nu atîta din sine, cît din sfatul nobililor celor secuenești, ca se-și poată aceștea culege și duce cu sine averile sale, prin mișlocul secuimei, au fugit cătră Moldova, lăsînd pe Gheorghie Palatiț în Odorheiu.

Pre secui mai nainte îi ațițase Mihai Vodă și le poruncise ca pre toți nobilii secuenești se-i piardă de pre pămîntul lor. Drept aceaia cît au
367 auzit secuii de/ fuga cardinalului, îndată au tras clopotele într-o ureche și pretutindenea s-au întrarmat lăcuitorii. După ce s-au depărtat cardinalul, cale de doao zile de Odorheiu și s-au apropiat de munții sarmaticești, carii despart Țeara Secuenească de Moldova, ca la trei sute de secui întramaiți cu puști, cu săgeți, cu lănci, cu sabii și cu securi, fără de

veste s-au apucat de cardinalul şi de cei de era cu dînsul pînă întru o sută şi patru cu numerul, la nişte strîmtori, care aşa le împluse mai nainte secuii cu arburi, de nici întro parte nu putea scăpa cardinalul cu ai săi. Aşa strîmtoriţi, după ce s-au bătut vro cîtva vreme nobilii cu secuii şi au picat mulţi dintre nobili, cei remaşi au sfătuit pre cardinalul se fugă, ca încai el se scape viu din primeşdia aceaia. Fugind cardinalul numai cu Nicolae Mico şi agiungînd la un gruiu, ceialalţi nobili încă s-au resipit, iară cardinalul cu Nicolae Mico ş-au lăsat caii şi călătorind amîndoi numai pedestri, supt seară au vezut de departe o colibă păstorească, în carea lumina foc. Îndată au curs în coliba aceaia, unde au aflat şi pre păstoriu, pre care cardinalul, mai mort fiind de sete şi de osteneală, l-au trimis se-i aducă apă şi i-au dat un galben, numai se îmbie repede. Cît s-au dus păstoriul, îndată au sosit la colibă secuii, unde au găsit pe Mico străjuind la uşă, iară pe cardinalul odihnindu-se în colibă, gios la pămînt. Mico sîmţind că se apropie secuii, au deşteptat pe prinţul carele sculîndu-se au trimis pe Mico se îmblînzească pe secui; ci secuii îndată au omorit pe Mico. Vezînd cardinalul că cu rugămintea nu poate îmblînzi pre secui, au prins paloşul ce-l purtase cu sine pînă acolo, şi au început a se apăra, ci mai pre urmă l-au tocat în frunte, deasupra ochiului celui stîng, cu o secure, de au căzut gios şi omorîndu-l i-au tăiat capul de la trup.

Dintre cei ce fusese cu cardinalul, mai n-au scăpat, afară de Thoma Ciomortani şi Stefan Fechete... Ceialalţi au s-au tăiat în locul bătăei, au s-au prins. Carii s-au prins, s-au şi omorit pe cale, cînd se ducea la Bălgrad. Ioann Iffiu, fratele cardinalului numai de pe mumă, şi un prunc numai de 12 ani al lui Petru Mico, legaţi s-au dus la Mihai Vodă. Cinci capuri tăiate de a nobililor s-au dat lui Mihai Vodă, în 10 noemvrie, împreună cu capul cardinalului, adecă al lui Stefan Cáboş, al lui Caspar Palóşi, al lui Nicolae Bartacúti, al lui Franţisc Ghereb şi al lui Paul Beldi. Trimis-au îndată Mihai Vodă şi după trupul cardinalului, / 368 carele l-au găsit întrun ştiab făcut din scînduri proaste şi învăluit în frunze, cu care învăluit l-au şi adus la Bălgrad, în 19 noemvrie din anul 1599, şi, în 24 noemvrie, l-au şi îngropat cu foarte mare pompă, mergînd şi Mihai Vodă la prohodul lui. Cu puţine zile mai nainte gătise cardinalul un copîrşău pe sama frate-său, Baltasar Batori, ca se-i aducă oasele din Gherla, unde fusese îngropat (vezi anul 1595) şi se-l pună deasupra oaselor. Copîrșăul acesta era numai din lemn făcut și cu porfyră neagră îmbrăcat, dară cu 800 de cue de argint țintuit. În copîrșăul acesta s-au îngropat cardinalul Andreiu Batori. Vezi pronia dumnezeiască!“

Mai scris-au despre întîmplarea aceasta cu cardinalul și aceștea: Calvisie[2], Bucolcer[3], Brietie[4], Iștvanfi[5], Spontoni[6], cel ce nu e vrednic de credință, pentru pretenșugul cu Basta, Petru de Reva[7], Bulenger[8], Ioann Palatie[9], Dionigi[10], Doglioni[11], Paul Piasețchi[12], carele ține numai cu Batoreștii, Spondan[13], carele scrie numai auzite, Samoil Gronzchi[14], Ioann Chemeni[15], Franțisc Mico[16], Paul Borșai[17] și alți mai mulți; dară nici unul au scris mai bine și mai de-amăruntul întîmplarea aceasta, decît Anonymul lătinesc, cel aci adus; pare că au fost tot de față; pagubă că nu i se ști numele! El însuș scrie despre sine că acestea le-au scris în pripă cătră Stefan Cacaș.

Precum scriu Gronzchi și Ioann Chemeni, cei mai sus aduși, Mihai Vodă, după ce i-au adus capul cardinalului, părîndu-i reu de moartea lui sau vrînd se-l batjocorească? de doao ori au zis: „*O, seracul popa!*“ În cît iaste despre locul, unde au omorit secuii pre cardinalul, acela iaste otarul Sîndomocúșului din Ciuc, precum scrie acelaș Gronzchi cu Franțisc Mico. Iară cum că pre secui i-au fost afurisit papa de la Roma pentru uciderea cardinalului, arată Anonymul din Bălgrad[18], **369** așa scriind: „Solul pre carele l-au trimis Sigismund Batori întîiaș/ dată la papa de la Roma, în anul 1599, au fost Stefan Bódoni și toată scrisoarea lui Sigismund au stătut dintru acestea: papa afurisise Ardealul pentru uciderea cardinalului și au cerut deslegare. Cerut-au și aceasta, ca pre el se-l numere între vitejii cei sfințiți. Slobozit-au papa pe Bodoni înapoi, în serbătoarea Pălutei sfinte (din anul 1600), cu formoase cărți și cu multe binecuvîntări, dară îmblarea lui Bodoni la papa au stătut mai în 15.000 de galbeni.“ Din care iarăș poți judeca despre înțelepciunea lui Sigismund Batori.

După ce au bătut Mihai Vodă pe cardinalul, joi, în 28 octomvrie din anul 1599, lîngă Sibiiu, scrie Ioann Sindi[19] așa despre dînsul: „A doao zi, adecă vineri, îndată au trimis pre neștine, făgăduindu-i multe bunuri, se cerceteze, întărit iaste Bălgradul cu ostași, au ba? carele înturnîndu-se i-au spus că iaste deșert; drept aceaia îndată au mers la Bălgrad.“ În Bălgrad fiind Mihai Vodă, mai întîiu au îngropat pe cardinalul, după cum am scris mai nainte, apoi au trimis de au adus vistieria lui Sigismund Batori din Iaciu, din sus de Reghin, despre carea așa scrie Anonymul din Bălgrad[20]: „Vistieria lui Sigismund, carea o au adus lui Mihai Vodă, în Bălgrad, din Iaciu, de supt mîna lui Stefan Bodoni, mai mult s-ar fi prețuit de 200.000 de florinți, căci au fost vase de argint așa de mari, de nu le putea rădica doi vonici. Acestea cînd le-au vezut Mihai Vodă, doao au zis, ce sînt vrednice de pomenire: *întîiu*: «Că pentru aceaia e așa de mare vistieria aceaia, pentru că n-au dat altora dintr-însa»; *a doaoa*: «Că de ce treabă iaste acuma, cînd au putut bate bani din vasele acelea pre sama ostașilor».“

Isprăvind acelea, care s-au zis mai nainte, Mihai Vodă, nu la Sighișoară, cum scrie Franțisc Mico[21], ci la Bălgrad au adunat Țeara Ardealului, pe 20 noemvrie din anul 1599, precum arată diplomatul lui[22], prin carele au întărit toate, cîte au închiat țeara în seimul acela. Eu am căpătat diplomatul acesta de la consiliariul Stefan Costa, încă în anul 1780, cînd întorcîndu-mă de la Roma, remăsesem în Vienna Austriei, pre un an, din porunca avgustei împărătesei Mariei Theresiei și și l-am însemnat în al treilea tom al scrisorilor mele celor mari, unde / **370** îl poți ceti pre larg, că eu aci nu-l scriu, pentru lungimea lui; tătuși pre scurt îți poci spune că în seimul acesta au cunoscut Ardealul prinț șie pe Mihai Vodă și i-au rînduit mare dare de bani și multă zăhărea pe sama ostașilor, de toată poarta cîte 6 florinți, 8 merțe de fărină, 8 merțe de ovăs sau de orz sau de secară, și de la zece porți o vită de belit. Pe secui încă au aruncat boul de fript, *őkőr sűtés*, adecă din șese unul, și aceasta pentru aceaia o au aruncat seimul pe secui, pentru că Mihai Vodă le dăduse toate slobozeniile cele bătrîne, secuilor.

Scrie Anonymul din Bălgrad[23] că Dimitrie Nápraghi, episcopul cel latinesc din Ardeal, la atîta au fost adus pe Mihai Vodă, de au vrut se tae pre toți nobilii din Ardeal, în seimul aci adus, mai vîrtos pentru doao pricini: întîiu, că nu ș-au ținut credința carea o jurase împăratului Rudolf II, în anul trecut, ci iarăș au priimit pre Sigismund, cînd au fugit din Opulia; a doaoa, căci sînt eretici. Și doară ar fi și făcut lucrul acesta Mihai Vodă, pentru că acelaș sfat i-l da și Theodosie logofătul cu ban Mihálța sau Mihail banul, dară s-au împrotivit lui Napraghi, Malaspina, solul papei, lui Theodosie și lui Mihalța, Radul culciariul, cum vom vedea acuș. Iară lui Mihai Vodă, mitropolitul din Bălgrad, Dimitrie, despre carele așa scrie iarăș Anonymul din Bălgrad[24]: „În seimul din Băigrad, Mihai Vodă au vrut se tae pre toți nobilii ardelenești, dară mitropolitul românilor (nu al bulgarilor), Dimitrie, au mers cu Biblia la dînsul și i-au tudumănit se nu facă un lucru reu ca acesta, că-l va bate Dumnezeu și așa au încetat Mihai Vodă." Greșește așadară Eniedi Pal, cînd scrie[25] că mitropolitul Dimitrie au fost una cu episcopul Dimitrie Napraghi în sfat, ca să se tae nobilii.

Despre Theodosie logofătul așa au scris numitul Anonym din Bălgrad[26]: „Theodosie, logofătul cel de pre vremea lui Mihai Vodă, era om bătrîn și reu cătră unguri. El au și ațițat pre Mihai Vodă se tae pre unguri și s-ar fi și întîmplat de vro cîteva ori, de nu s-ar fi împrotivit Radul culciariul."

Iară despre ban Mihalța scrie tot acelaș Anonym[27], așa: „Ban Mihalța cu mai mulți boieri sta în coastele lui Mihai Vodă se tae pre nobili, căci zicea că mai pre urmă, de nobili vor peri toți boierii. Numai Radul culciariul au stat în coantra tuturor boierilor și au sfătuit pre Mihai Vodă se nu facă lucrul acela, ci mai bine să se străduiască se-l placă nobilii, pentru că în Moldova încă bine l-au slujit (în anul 1600) și de-aci înainte încă le poate avea folosul. Radul culciariul acesta era
371 cel mai de frunte între boieri și prea bogat; pentru că moștenea/ mai a treia parte din Valahia și au fost din familia Bulțezdilor, carea familie e prea bătrînă și prea mare în Valahia. Știa și ungurește, pentru că lăcuise în Ardeal pe vremea aceaia, cînd era Stefan Batori voivod Ardealului și-i fusese slujitoriu la masă. Ban Mihalța, cînd s-au omorit din porunca lui Gheorghie Basta (în anul 1601) însuș au mărturisit că Mihai Vodă au vrut se tae pre nobilii ardelenești" ci eu însumi nu poci crede că Mihai Vodă ar fi vrut se omoară pre toți nobilii, ci bine pre aceia, despre carii avea prepus, pentru că mulți dintre nobilii din Ardeal era cei mai din lăuntru sfetnici ai lui. Și așa aceasta s-au iscodit numai din ura numelui și a legei românilor, carea ură pînă astăzi o simțim, românii cei dintre unguri: „*Tantum religio potuit svadere malorum!*" Așa ne urgisesc apusenii pre resăriteni!

Pre avtorii, pre carii i-am adus eu la anul acesta, și carii tocma pe vremea aceasta trăia și scriia, de i-ar fi cercat și cernut preavestitul Enghel[28], nu s-ar fi lipit de bîrfelele neotericilor, ci ar fi scris istorii, nu povești desfundate.

[1] Anonymus Latinus apud Hevenesi, *Mss.*, tom. 68, p. 239—244. [2] Calvisius in *Op. chron.* ad h.a. [3] Bucholcerus, p. 760 seq. [4] Brietius, l.c. [5] Istvanfi, lib. 31, p. 737 seqq. [6] Spontoni, lib. 5. [7] Petrus de Reva, *Centuria* 6. [8] Bulengerus, lib. 10, p. 323 seq. [9] Ioannes Palatius in *Aquila Austriaca*, lib. 47, cap. 2. [10] Dionigi, lib. 10, p. 455 seq. [11] Doglioni, part. 8, p. 743. [12] Paulus Piasecius ad h.a. [13] Spondanus ad ann. 1599, nro. 2. [14] Samuel Gronzki ad h.a. [15] Kemény Iános à maga életében, p. 42. [16] Miko Ferentz in *Ms.* ad h.a. [17] Borsai Pàl à *Magyar Kronikában* ad h.a. [18] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 45. [19] Szindi Iános apud Anonymum Carolinensem, p. 64. [20] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 67. [21] Miko Ferentz, l.c. [22] *Diploma principis Michaelis* quo 28 Novembris 1599 confirmavit articulos diaetales Trannicos. [23] Anonymus Carolinensis, p. 77. [24] Idem Anonymus, p. 67. [25] Enyedi Pál apud Anonymum Carolinensem, p. 2. [26] Anonymus Carol., p. 25. [27] Idem Anon. Carol., p. 74. [28] Engel in *Hist. Valachiae*, part. 1, p. 255.

Anul 1600. Mihai Vodă după ce au sfîrşit seimul din Bălgrad, cum s-au arătat la anul trecut, şi ş-au aşezat oştile de iarnă, au înştiinţat pre împăratul Rudolf II despre toate cîte pătrase în Ardeal şi, după cum scrie Petru de Reva[1]: „Au cerut ca pentru credincioşirea şi strădania aceasta se i se dea lui şi fiiului său (lui Petraşco), Ardealul de moşie 372 dinpreună cu Oradea-Mare, Hustul, Baia-Mare şi / celealalte părţi ale Ungariei; a doaoa, ca toate bunurile şi vîlfele, care le avusese Sigismund Batori de la împăratul, se le aibă şi el; a treia, ca se i se făgăduiască că, de s-ar întîmpla se cadă la robie, îl va rescumpăra împăratul şi, de s-ar alunga din Ardeal, se i se numere 100.000 de galbeni. Acestea de le va priimi împăratul, tot ţinutul de la Marea Neagră (nu Caspică) pînă la Buda, Bălgradul din Serbia şi Solnoc, îl va supune împăratului“. Aşişderea scriu Calvisie[2], Brietie[3], Brentan[4], Bucolcer[5], Bulenger[6], Palatie[7], Doglioni[8], Dionigi[9].

Ci Samuil Gronzchi[10] scrie că împăratul numai atîta au respuns acum de o dată lui Mihai Vodă că va trimite solii săi în Ardeal, şi aceaia toate le vor aşeza, cum va fi mai bine, precum au şi trimis, cum se va arăta acuş.

Întru aceaia Mihai Vodă, după cum se ceteşte întro scrisoare cu mîna la Heveneşi[11]: „Din îndemnul lui Dimitrie Napraghi, episcopului celui lătinesc din Ardeal, în anul 1600, la începutul lui fevruarie, au poruncit să se pecetluiască besericele arianilor din Turda şi din Cluş, şi la aceasta au trimis pe secretariul Iacobn, carele încă era arian. După aceaia s-au pornit mare goană asupra nobililor carii era ariani și li s-au cuprins bunurile pre sama fiscului.“

Pînă cînd au făcut Mihai Vodă toate, cîte le-am zis mai nainte, Gheorghie Basta, pre carele îl lăsase arhiduxul Maximilian în locul său, mai mare generariu preste Ungaria-de-Sus și ale căruia viclenșuguri și tyrănnii le voiu scrie întru avenire, nu înceta a pîrî pre Mihai Vodă la împăratul Rudolf II, numai ca se poată domni ei preste Ardeal; ci Mihai Vodă încă nu mult îl socotea pre Basta, de-unde i-au venit apoi perirea lui Mihai Vodă, precum mărturisește Iștvanfi[12] și eu voiu arăta de-aci înainte. Drept aceaia împăratul au și trimis soli, după cum făgăduise, la Mihai Vodă pre Dávid Úngnad și Vîrtolomeiu Peț, ca se împace pre Mihai Vodă cu Basta, carii și bani au dus lui Mihai Vodă (de iaste adeverat ce scrie Palatie[13]), 30.000 de galbeni; ci lui Mihai Vodă banii aceia i s-au părut puțini și, precum arată Spondan[14], au respuns solilor că, de vrea împăratul se trimită ocîrmuitoriu Ardealului pe vrunul din avgustă Casa Austriei, el bucuros va da Ardealul, dară lui Basta nu-l va da, pentru că tare și vîrtos crede că împăratul Rudolf încă nu va lăsa neresplătite vredniciile lui.

Întru aceaia s-au întîmplat de Poarta turcească (carea în tot typul 373 cerca pretenșugul lui Mihai Vodă, cum s-au arătat și/ la anul 1597) au trimis soli la Mihai Vodă, precum scrie Palatie[15]: „Pre Huraia (sau Hieraiana, după Calvisie) aga, om cinstit pentru cărunteţele sale, pre carele el, cu foarte mare pompă l-au priimit, eșindu-i întru întîmpinare cale de o gimătate de milă; cînd nu era departe de la olaltă, amîndoi s-au pogorit de pe cai și dîndu-și bineţe, aga au descins sabia cea persianească de pe Mihai Vodă și l-au încins cu altă sabie turcească, grămădită cu petri scumpe, dîndu-i și alte daruri, între care au fost șepte asturcani prea buni și pene de pus în cumănace, ce se ducea înaintea lui Mihai Vodă, și așa au întrat amîndoi în Brașău.“ Acestea toate scotea ochii nu numai lui Basta, ci și solilor celor mai sus numiţi; ci Mihai Vodă le-au spus că el le face acestea pentru cinstea carea se cuvine solilor, tătuși solii împărătești nu în bun nume au priimit acestea, cosorîndu-i Basta, carele au și repus după aceaia Ardealul, cum se va arăta de-aci înainte.

Sigismund Batori, omul cel lunatec și stricarea Ardealului, după ce au înţeles moartea vărului său, a cardinalului Andreiu Batori, iarăș

ș-au băgat în cap să se facă prinț Ardealului. Drept aceaia, precum scrie Ioann Palatie[16]: „Sigismund Batori unindu-și puterea cu Eremia Moghila, despotul Moldovei, ș-au adunat bună oaste dintru ai săi, din turci și din poloni și se găta se cuprindă Ardealul. Aceasta oblicindu-o Mihai Vodă, ca se nu-și adune ei mai tare oaste, au pornit asupra lor, în Moldova, și Sigismund cu Ieremia au fugit de fața lui, neavînd atîtea oști, ci oastea lui Mihai Vodă tătuși la atîta agiunsese pentru lipsa zăhărelei, de se hrănea cu frunzele arburilor. Agiungînd mai pre urmă la Nistru, lîngă Ormún, în marginea Poloniei, pre Sigismund carele se încredința ajutoriului celui nou, căci avea ca la 30.000 de ostași, amar s-au bătut, perind mulți de îmbe părțile. Mai pre urmă biruința au fost a lui Mihai Vodă. Dintre batoriani au perit 8.000, dintre români de-abea au picat doao mii. Așa au cuprins Mihai Vodă toată Moldova, supt numele împăratului, și i-au dat ocîrmuitoriu pre fiiul său, iară el s-au înturnat în Ardeal.“ Așișderea scrie Spondan[17]; o scrisoare cu mîna de la Heveneși[18] zice: „Cînd au mers Mihai Vodă în Moldova cu oaste, pre la Rusalile din anul 1600, s-au sfătuit ca se trimită în Valahia cu
374 fiiul său, treizeci de nobili de cei / mai de frunte din Ardeal, pentru aceaia, ca, de cumva n-ar avea noroc în Moldova, ci s-ar învinge și protivnicii aducînd pre Sigismund Batori, l-ar scoate din Ardeal și l-ar strimtori în Valahia, se aibă acolo pre nobilii din Ardeal, ca un zălog. Iară nobilii, pre carii i-au trimis, au fost aceștea: Șéniei Póngraț, Bodoni Íștvan, Banfi Gabor, tustrei boieri de divan, Bogáti Micloș, Camuti Farcáș, Mícola Ianoș, Bélei Gheorg, Giulai Frenț, Taróci Șebeștén, Torma Críștóf, Baládfi Íștvan, Bórnemisa Íștvan, Beșéniei Íștvan, Banfi Gheorg, Mihai și Frenț și alții pînă în treizeci, carii cinci luni au zăbăvit acolo, de primăvara pînă la seceriș.“[a] Așadară n-au pus Mihai Vodă ocîrmuitoriu Moldovei, pre fiiul său, Petrașco[b], cum scriu Palatie și Spondan, ci de aceasta nu te mira, pentru că toți istoricii, cîți au scris despre lucrurile în anul acesta pătrate de Mihai Vodă, foarte amestecă toată istoria carea eu drept aceaia așa o pun în rînd, însemnînd fieștecare lucru, de unde l-am luat.

---

[a] E vorba de ungurii care au mers cu Mihai să cucerească Moldova. Șederea lor acolo coincide cu durata campaniei și timpul cît a stat Mihai Viteazul în Moldova.

[b] Boierii moldoveni au cerut lui Mihai să le dea domn pe fiul său Nicolae-Pătrașcu, dar a fost trimis ca domn Marcu Vodă, fiul lui Petru Cercel.

Cînd au dat Sigismund Batori Ardealul cardinalului, după Anonymul din Bălgrad[19], ca să se mîntue de muierea sa, Maria Criștiérna, pre carea o au trimis la părinți, au pentru că nu o au iubit vre o dată, au, cum scrie Palatie[20], pentru că au fost legat de Ioanna, baba lui Ioann Coacócie, l-au urmat în Polonia, după Iștvanfi[21], Franțisc Vaș, Gavriil Betlen și alții, carii l-au sfătuit ca, după moartea cardinalului, să se întoarne în Ardeal și cu ajutoriul leșesc, turcesc și moldovenesc se alunge pre Mihai Vodă dintrînsul și acuma și trăsese Sigismund pre cumnatul său, Ioann Zamoschi, cancellariul și hătmanul Poloniei, și pre Eremia Moghila, domnul Moldovei, în partea sa. Oblicind aceasta Mihai Vodă, precum scrie Anonymul din Bălgrad[22], au trimis pre Ioann Murálie în Polonia și Moldova, se omoare și pre Sigismund și pre Eremia, au de nu va putea face aceasta, se-i aducă pre amîndoi la aceaia, ca Sigismund Batori să se căsătorească cu Florica, fata lui Mihai Vodă, și Eremia Moghila se-și dea fata după Petrașco, feciorul lui Mihai Vodă, că așa Mihai Vodă numai Brașăul și Făgărașul va ținea pre sama sa, iară Ardealul cu celealalte cetăți, îndată le va întoarce lui Sigismund Batori și el se va înturna în Valahia. Lui Sigismund i-au plăcut și ar fi mers bucuros, pentru că tare îl îndemna la aceaia Báltasar 375 Silvași și David Deac, / ci Hertelie n-au lăsat după ei; Eremia Moghila, domnul moldovenesc, încă au prins pre Ioann Muralie și l-au ținut în ferre pînă cînd, la rugămintea lui Sigismund, l-au slobozit, cînd au venit Sigismund la bătaia de la Gorăslău, și după aceaia Ioann Muralie au trăit în Sibiiu împreună cu Anonymul din Bălgrad, carele scrie acestea.

Pînă cînd au făcut Ioann Muralie acelea, care s-au zis mai sus, Mihai Vodă au lucrat cu solii împăratului Rudolf II, precum am scris mai nainte, dară din sumeție mare au greșit, pentru că scrie Anonymul din Bălgrad[23]: „Au îmbătat odineoară Mihai Vodă pre Vîrtolomeiu Peț și pre David Ungnad și el încă fiind derdeteag, i-au întrebat: «Fată e au nevastă, împăratul nemțesc? așa spun»". Carea întrebare nu s-au cuvinit lui, măcar cît de viteaz au fost, pentru că sumețiile acestea i-au și mîncat mai pre urmă viața. Întru aceaia, precum scrie Mico Frenț[24], Mihai Vodă toată iarna s-au gătit asupra lui Eremia Moghila, și primăvara cu mari oști au trecut în Moldova, de unde, după ce au cuprins Moldova, cum s-au zis mai sus, numai în iulie s-au înturnat în Ardeal. Ci reu au lucrat că au lăsat pre Moisi Secheli și pre Stefan Ciachi se bată Hotinul, unde se trăsese Eremia Moghila Vodă, pentru că aceia s-au înțeles cu Sigismund Batori ca se-l aducă iarăș în Ardeal, și lăsînd baterea Hotinului s-au înturnat acasă.

Mihai Vodă după ce s-au înturnat, au mers în Bălgrad, iară oștile, după cum scrie mai încolo acelaș Mico, și le-au așezat: „Pre ungurii cei cu sulițe, carii era supt căpitanii Gheorghie Maco și Stefan Tarcónii, în Țeara Bîrsei, pre sirbii cei cu sulițe la Cohalm și la Șincu-Mare, pe cozaci la Sighișoară și la Mediaș. Moisi Secheli încă, fiind generariul lui Mihai Vodă (după ce s-au înturnat), o vreme au remas în Țeara Bîrsei, în Boșfalău și în Feldioara, și de-acolo s-au înțeles cu căpitanii și hodnogii să se scoale lîngă Sigismund Batori, asupra luiMihai Vodă..... De-aci Moisi Secheli au mers la Sighișoară, unde era casnicii lui cu socru-său, Volfgang Corniș, cel sfînt; acolo nu mult au zăbăvit și s-au dus în Polonia se aducă oști împrotiva lui Mihai Vodă. Carea oblicindu-o Mihai Vodă, au prins pre Volfgang Corniș, și pre Mihail Somai, /
376 așișderea pe Franțisc Farcaș, i-au tăiat.“ Pe Volfgang Corniș l-au dus la Bălgrad în prinsoare, cum vom vedea acuș.

Vezînd Mihai Vodă că Ioann Zamoschi foarte tare s-au amestecat în reducerea lui Sigismund Batori în Ardeal, precum scrie Anonymul din Bălgrad[25], au început a se înțelege cu Muscul, cu duxul Chioviei și cu arhiduxul Maximilian, ca dinpreună cu el să se scoale asupra Poloniei și se pună craiu întrînsa pre Maximilian. Drept aceaia au trimis, dară supt alt pretext, pe Stroia Busescul și pre Gheorghie Raț în Polonia, la craiul Sigismund III, ci mai nainte de a eși aceștea din Ungaria, s-au rescolit ardelenii asupra lui Mihai Vodă, carea înțelegîndu-o Sigismund Racoți, pre amîndoi i-au prins la Muncaci și pe Stroia l-au slobozit după scurtă vreme, dară pe Gheorghie Raț l-au ținut rob pînă cînd s-au întors Mihai Vodă de la împăratul, în anul 1601, și atunci l-au slobozit.“

Mai nainte de a se începe rescoala asupra lui Mihai Vodă, așa scrie oarecine la Heveneși[26]: „Că în luna lui avgust din anul 1600, au tăiat Mihai Vodă Hoedinul; aceasta au fost pricina: Mihai Vodă își împărțise dărăbanii prin orașe, pre carii trebuia se-i hrănească orașele, și măcar că era otărît ce și cît se le dea, tătuși dărăbanii nu se îndestulea cu atîta, ci mai multe năsărîmbe făcea proștilor. În Hoedin așezase 180

de dărăbani roşi, pre carii îi ţinea cu mîncare şi beutură hoedinenii şi de biu le da ce li se cuvinea, tătuşi cît bea o ţiră, toate relele făcea gazdelor sale şi oraşul îl suduia şi spurca cu cuvintele. S-au întîmplat odineoară lucrul acesta: în Hoedin au obicinuit a se face tîrg dumineca, unde se adună românii şi ungurii de prin pregiur, cu gloata, unii cumpărînd, alţii vînzînd. Dărăbanii preîmblîndu-se prin piaţ, au scornit aceasta: Era între dînşii un lotru, carele s-au remăşit cu ceialalţi pe o vadră de vin, că el sîngur va întiri tot tîrgul. Drept aceaia s-au gătit şi au luat doao bîte la sine, una în mîni, alta în brîu şi pornind asupra tîrgului au început a bate pre români şi pre unguri, pre bărbaţi şi pre muieri, întru atîta, cît toţi au fugit şi au lăsat în piaţ, tot ce dusese se vîndă. Iară dărăbanii ceialalţi carii era de faţă, au răpit toate, batjocorind
377 pre tîrgoveţi, / că n-au fost harnici de a se apăra de un sîngur român, carele n-au avut alte arme fără numai bîtă. Şi făcîndu-se jalóbă despre acestea la hodnogiul dărăbanilor, acesta încă numai în rîs au luat tot lucrul. După aceaia hoedinenii s-au sfătuit între sine ca dumineca, pînă nu vor eşi din beserică, se nu dea dărăbanilor de mîncat şi de beut. Într-o dumineca s-au întîmplat de orăşenii au întrat în beserică şi popa le făcea învăţătură, numai un orăşean mergea mai tîrziu; pre acesta l-au întîmpinat trei dărăbani dinnaintea besericei şi reu l-au pisat cu muchea securilor, pentru ce nu le-au dus hrană. Iară orăşeanul au scăpat în beserică şi au lărmuit pre toţi orăşenii, carii eşind cu toţii s-au sculat asupra dărăbanilor şi cu ce arme proaste au căpătat a mînă, pre toţi i-au deculat, doară zece sau doisprăzece de au scăpat fugind la cîmp au la pădure, au în curţile nobilităreşti, din 180 de dărăbani. Aşa deculîndu-i însuşi hoedinenii au săpat o groapă mare lîngă beserică şi i-au aruncat întrînsa. Unii dintre dărăbani încă nu murise, tătuşi de vii i-au astrucat, şi cerînd apă însătoşaţi fiind pentru curgerea sîngelui din multe rane, le respundea hoedinenii că mai nainte nu-i putea sătura cu vin, şi atunci le-ar fi fost bună şi apa, şi nu le da, pînă ce i-au astrucat pre toţi.

Înţelegînd aceasta Mihai Vodă în Bălgrad, vrea se trimită se tae pre toţi hoedinenii, ci unii dintre sfetnicii cei ardeleneşti, l-au sfătuit se cerce mai nainte ce au smintit dărăbanii, apoi se ţină lege şi după lege se pedepsească pre hoedineni. Au şi priimit Mihai Vodă sfatul, măcar cît de cumplit era, ce au fost minune. Iară acuma prinţii şi generarii cei creştini (în margine se însemnă că Basta se înţelege), nu lucră, cum au lucrat Mihai Vodă, ci fără de leac de lege și direptate omoară, prind, tae, giăfuesc și întiresc pre nobili, pre cetățeni și pe proști. Drept aceaia Mihai Vodă au adunat pre boierii românești și pe sfetnicii ardelenești în Bălgrad și trimețînd se joare mărturiile ce știia vina dărăbanilor, au ținut lege, iară legea au aflat că hoedinenii sînt vinovați și sînt rebelli pentru aceasta, pentru că, de au greșit dărăbanii și hodnogiul lor n-au făcut direptate hoedinenilor, aceștea trebuia se ajungă la Mihai Vodă, 378 în coantra hodnogiului și, de nu le-ar fi folosit/ și Mihai Vodă, atunci ar fi avut cale se facă ce au făcut. Așa curînd judecata, după vro cîteva zile au trimis 500 de dărăbani români, se tae și se ardă Hoedinul și au ales pe Stefan Ciachi din Aghireș și Almaș se meargă cu dărăbanii. Dară au Stefan Ciachi au altul dintre sfetnici au fost înștiințat pre hoedineni mai nainte se aibă grijă că toți vor peri. Drept aceaia hoedinenii au fugit carii încătrău au putut fugi, unii la Silági, alții în Oradea-Mare, alții întralte părți, numai 10 sau 12 calici carii n-au priceput lucrul, au rămas acasă; pre aceștea i-au tăiat românii și Hoedinul tot l-au ars, numai vro doao curți nobilitărești, în care se mîntuise dărăbanii cei remași, le-au lăsat întregi. Lucrul acesta s-au întîmplat cu trei sau patru septămîni mai nainte de a se învinge Mihai Vodă la Mirislău."

După ce s-au înturnat Mihai Vodă din Moldova, în 20 de zile ale lui iulie din anul 1600, ținuse adunare de țeară în Bălgrad, ale căriia închieturi le-au întărit în 26 iulie, precum arată diplomatul lui[27]. Diplomatul acesta îl poți ceti întreg, în scrisorile mele, ale lui Gheorghie Șincai, cele mari, la anul 1600. Se vorbește întrînsul despre dări pre sama oștilor, despre reducerea iobagilor și a șerbilor, despre gătirea nobililor la războiu, despre scutința popilor celor românești de la slujbele cu proști, despre a doaoa însurăciune a preoților celor românești și despre voivodatul țiganilor; care toate s-au orînduit în seimul acela, după obiceiul de-atunci, despre carele acum a vorbi toți ardelenii ne scîrbim, várvarie ca aceasta au fost mai nainte de a stăpîni avgustă Casa Austriei, Ardeaul între noi! ci eu mă întorc la scrisul rescoalei ceii asupra lui Mihai Vodă pornite.

Despre rescoala aceasta așa scrie Mico Frenț[28]: „Acuma începuse a se vesti la Mihai Vodă lucrul carele se așezeasă la apa Nistrului, între Sigismund Batori, Ioann Zamoschi și Eremia Moghila și între ardeleni despre reducerea lui Sigismund în Ardeal; drept aceaia Mihai Vodă au chiemat pre sfetnicii ardeleneşti cu de-adinsul în Bălgrad, ci aceştea s-au adunat la Turda, Cap şi cel dintîiu în rescoala aceasta au fost Stefan Ciachi, carele strămurînd pe nobilii cei în Cluş adunaţi, pre ungurii cei ce slujea pe plată la Mihai Vodă, cu multe făgăduinţe i-au tras la sine şi pornind Gheorghie Mico cu Stefan Tarcónii din Ţeara Bîrsei, s-au împreunat cu oştile de supt Ciachi la Turda, luînd puţină simbrie./

379 Întru aceaia vezînd Stefan Ciachi şi nobilii slăbăciunea oştilor lor pre lîngă oştile lui Mihai Vodă, au agiuns la Gheorghie Basta.... carele plecîndu-se rugămintei solilor şi făcîndu-i-se milă de Ardeal, n-au întîrziat a veni cu cîte oşti au avut, adecă cu 5.000 de nemţi şi cu 2.000 de călăreţi ungureşti şi s-au împreunat cu oastea ţerei la Turda; Mihai Vodă încă n-au zăbăvit, ci în pripă ş-au strins oştile cele cozăceşti, sîrbeşti şi româneşti la Sas-Şebeş şi au chiemat şi pre secui la sine, carii bucuroşi au mers; chiemat-au şi oştile din Ieneu, Lipova şi Logógi, care încă au mers cu căpitanul lor, Andreiu Barciai. Dară pînă ce au aşteptat Mihai Vodă să se adune oştile acestea, Gheorghie Basta cu ai noştri, carii foarte mare inimă căpătase şi pentru că oastea cea mai tare a lui Mihai Vodă trecuse la ei cu căpitanii Mico şi Tarconii şi pentru că Basta avea buni călăreţi şi buni puşcaşi... pornind de la Turda, s-au ţăbărit la Uioara, lîngă Mureş. Drept aceaia Mihai Vodă încă au pornit şi s-au tăbărit din sus de Aiud, între păduri, aproape de Mirislău. Ai noştri agiungînd la Mirislău, Mihai Vodă încă ş-au adus oştile între păduri şi între Mirislău şi formoase scaramuce s-au făcut de îmbe părţile, dară nu de mare folos sau stricare. Basta carele ocîrmuia toată oastea, pentru aceaia lucra aşa, ca se înţeleagă ce vrea protivnicul şi se-i vadă oastea, cîtă iaste. Aci n-au vrut Basta se ţină bătae, Mihai Vodă încă nu s-au putut aci bate, pentru că Basta încărcase strimtoarea de la Mirislău cu tunuri şi cu puşcaşi pedestri. Drept aceaia pricepînd Basta ce voise a şti, ş-au tras tunurile de pe şanţuri, au aprins Mirislăul şi au întors spatele cătră protivnic; ci aceasta o au făcut din meşteşugul bătăei, ca se tragă pe protivnic mai la larg şi se-l aducă la aceaia, ca se-l gonească fără de rînd, precum s-au şi întîmplat. Pentru că cînd se gonise oastea lui Basta pînă la Decea de oastea lui Mihai Vodă, au oprit Basta oastea sa, şi dînd pept cu oastea lui Mihai Vodă, din pronia şi ajutoriul lui Dumnezeu, izbînda au fost a lui Basta, şi Mihai Vodă perzînd foarte mulţi ostaşi, au fugit. Aci mulţi secui nebuni de ai noştri au perit. Aşa

ș-au luat plata slobozeniei sale, uciderei și fugărirei nobililor! Mihai
Vodă după ce au fugit din bătae ș-au strins oastea cea resipită și mer-
380 gînd la Bălgrad, au scos din prinsoare pe Volfgang Corniș și/ l-au tăiat
la scăldătoare, de-aci s-au dus la Făgăraș și de-acolo au mers în Țeara
Bîrsei, unde l-au întîmpinat oștile, care îi venea întru ajutoriu din Vala-
hia și din Moldova."

Eniedi Pal[29] adaogă acestea, scriind: „Pre Mihai Vodă l-au bătut în 18 septemvrie (din anul 1600), luni, pre la ameazi; după aceaia au astrucat trupurile celor tăiați. Un aiudean au făcut răvașul celor tăiați. În groapa cea mai mare s-au astrucat, nu departe de locul bătăei, noao mii, în cea mai mică, doao mii. Fugind Mihai Vodă în Țeara Bîrsei, acolo iarăș i s-au înmulțit oastea, pînă la 18.000 de ostași. Feciorul lui încă au venit la dînsul. Basta cu ardelenii s-au cărat după dînsul, iară Mihai Vodă au trimis la dînsul de l-au întrebat ce are asupra sa, cînd și el iaste credinciosul împăratului nemțesc? și după multe vorbe s-au întocmit ca Mihai Vodă se domnească în Valahia, se lase Ardealul de tot și, de va remînea credincios împăratului Rudolf II, că-l vor ajuta asupra polonilor carii venea se cuprindă Valahia. Așa Mihai Vodă s-au înturnat în Valahia, iară Ioann Zamoschi, cancellariul Poloniei, din porunca craiului său, iarăș l-au bătut, avînd cancellariul 20.000 de ostași cu sine, și Mihai Vodă fugind prin Ardeal s-au dus la împăratul nemțesc.

După aceasta ardelenii au ținut seim în Lețfalău, în carele au orînduit ca se trimită soli la împăratul Rudolf, se-i mulțemească pentru ajutoriu și se facă o căpîlnă la Mirislău, în locul acela, unde au fost bătaia, ca trecînd cineva pre acolo, totdeauna se mulțemească lui Dumnezeu pentru biruința aceasta; și ungurii se serbeze pururea zioa aceaia, în carea s-au întîmplat războiul; orînduit-au și aceasta, ca se aducă iarăși înapoi prinț șie pe Sigismund Batori, dară așa, ca se fie credincios împăratului nemțesc."

Adaogă Bod Peter[30] vorbind despre seimul ce s-au ținut în Lețfalău, satul din scaunul Chezdi, în 25 septemvrie din anul 1600, și zice: „În seimul din Lețfalău și aceasta au așezat, ca preot românesc din Valahia se nu vină în Ardeal, dară mai ales călugării să se oprească din Ardeal, pentru că aceștea au fost spionii lui Mihai Vodă, cînd au venit pe Ardeal."

Despre perderea lui Mihai Vodă în Valahia, Mico Frenț[31] încă așa scrie: „Zamoschi, cancellariul leșesc, au scos pre Mihai Vodă și din

Valahia, punînd în locul lui pre Simeon Moghila, iară Mihai Vodă au fugit după fiiul său, la Haţeg, de unde au mers în Ieneu şi de-acolo la împăratul. În Moldova au remas domn iarăş Eremie Moghila."/

381 Despre războiul de la Mirislău mai scrie Anonymul din Bălgrad[32]: „La războiul de la Mirislău, măcar că cu mare îndrăzneală mergea, tătuşi se îngrozise şi Basta şi ardelenii, pentru că atunci cînd au socotit oastea Pancratie Şénniei, numai puşcaşi 20.000 era în oastea lui Mihai Vodă, cu carele aceştea remăsese dintră nobilii ardeleneşti: Pancratie Şenniei, Ştefan Bodoni, Stefan Bécheş, Andreiu Barciai şi vînzetoriul Daniil Zalăşdi."

---

[1] Petrus de Reva, *Centuria* 6. [2] Calvisius in *Op. chron.*, p. 954. [3] Brietius ad ann. 1600. [4] Brentanus ad h.a. [5] Bucholcerus, p. 762. [6] Bulengerus, lib. 10, p. 329. [7] Palatius, lib. 47, cap. 2. [8] Doglioni, tom. 2, part. 8, p. 745. [9] Dionigi, part. 5, lib. 10, p. 465. [10] Samuel Gronzki in *Ms.* ad h.a. [11] *Ms.* apud Hevensi, tom. 68, p. 116. [12] Istvanfi, lib. 31, p. 739. [13] Palatius, l.c. [14] Spondanus ad ann. 1600, nro. 21. [15] Palatius, l.c. [16] Palatius, l.c. [17] Spondanus, l.c. [18] *Ms.* apud Hevenesi, tom. 68, p. 265. [19] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 66. [20] Palatius, l.c. [21] Istvanfi, lib. 32, p. 747. [22] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 23. [23] Idem Anonymus Carol., p. 67. [24] Miko Ferentz in *Ms.* ad. ann. 1600. [25] Anon. Carol., p. 67. [26] *Manuscriptum* apud Hevenesi, tom. 68, p. 124. [27] *Diploma principis Michaelis*, quo confirmat articulos diaetae Carol., die 26 iulii1600. [28] Miko Ferentz, l.c. [29] Enyedi Pal apud Anon. Carol., in *Ms.*, p. 3. [30] Bod Péter az Ujvári Iános reformatus puspők életében. [31] Miko Ferentz, l.c. [32] Anonym. Carol. in *Ms.*, p. 73.

Anul 1601. Mihail V, domnul muntenesc, carele în commun numai Mihai Vodă cel Viteaz se numeşte, după ce fu părăsit de norocul cel dintîiu şi învins mai întîiu de Gheorghie Basta şi de ardeleni, la Mirislău, apoi de Ioann Zamoschi, cumnatul lui Sigismund Batori (cum s-au zis la anii trecuţi), în Valahia, pre Novac Baba, generariul său cel mai credincios decît Gheorghie Mico şi Ştefan Tarconii (secuii cei blăstămaţi carii pururea numai pentru aceaia slujesc, ca se înşale pre alţii), l-au fost commîndat lui Gheorghie Basta, ca se-l priimească în slujba împărăţiei nemţeşti, şi el s-au dus la împăratul Rudolf II ca să se apere
382 de pîrile protivnicilor, mai ales ale lui Basta. Precum/ arată Spontoni[1], Novac Baba au mers la Gheorghie Basta carele se întorsese din Braşău la Cluş, ca se priimească slujba cea împărătească. Ci Ştefan Ciachi,

vînzătoriul lui Mihai Vodă, carele, după cum scrie Iştvanfi[2]: „Biruinţa de la Mirislău mai mult din sumeţie şi nebunie, decît din înţelepciune ş-o apropia şie şi nu lui Basta, rîvnind domnia Ardealului, în care lucru nici lui Moisi Secheli, nici lui Stefan Bocicai, fără numai lui Sigismund Batori vrea se îngăduie, de nou au strîns seim la Cluş şi prin oamenii carii ţinea cu el, întîiu au sîrgunit din ţeară şi pre Stefan Bocicai şi pre Moisi Secheli.“ Apoi, după cum scriu Palatie[3], Bulenger[4], Piaseţchi[5] şi alţii mai mulţi, au pus pre doamna şi pruncii lui Mihai Vodă la închisoare, în Făgăraş. După aceasta, nu în anul trecut, cum scrie Iştvanfi[6], ci în anul de-acum, în luna lui ianuarie, precum arată Eniedi Pal[7], Gronzchi[8] şi Anonymul din Bălgrad[9], au făcut Ciachi cu seimul său, tyrănnia cea ne mai auzită pe lume, de au ars de vii, în piaţul Cluşului, pe Novac Baba, generariul cel vestit al lui Mihai Vodă, carele mersese, cum am zis mai în sus, se ia slujbă la Basta, şi pre un preot sirbesc, anume Şaşchi, pre carii, după ce i-au fript, i-au scos lîngă baştea săbăilor de către Feleac, şi acolo au împlîntat frigările cu trupurile cele fripte. Mers-au fost Novac Baba la Basta cu 400 de vonici şi Basta l-ar fi putut şi mîntui, de ar fi vrut, dară inima cea rea nu l-au lăsat, drept aceaia aşa ş-au luat şi folosul.“

Căci scrie Eniedi Pal[10]: „Seimul din Cluş aşa au aşezat, ca se nu fie mai îndelung supt stăpînirea Neamţului, ci să se supună Turcului. Aci nobilii nu s-au nărăvit la olaltă; drept aceaia au prins pre Caspar Corniş. Pînă cînd au ţinut adunarea aceasta, Sigismund Batori era, aştepta, şi eşuia în Moldova, pre cine vor alege prinţ, şi se făcuse veste că iaste cu 9.000 de ostaşi, măcar că nici cu noao au fost lîngă sine, adecă nici cu toţii noao. Prins-au atunci şi pe Pancratie Şenniei şi pe Petru Gheţi şi pe Petru Husar, băgîndu-le vină: lui Corniş şi lui Şenniei că au fost una cu Mihai Vodă cînd au venit acesta în Ardeal, iară tuturor, că aceşti patru bărbaţi n-au vrut ca să se aducă îndărăpt Sigismund Batori, şi pentru reducerea aceasta a lui Sigismund, Basta încă foarte s-au scîrbit şi s-au supărat. Făgăduit-au ardelenii mare domnie lui Basta, ci Basta nepriimind făgăduinţele lor, au eşit din Ardeal, punînd mai nainte în Gɥerla, părcălab pe Sifrid Ribis, pentru că, după ce au perdut Mihai Vodă bătaia, la Mirislău, părcălabul cel românesc o luase pe picior.“/

383 Anonymul din Bălgrad[11] aşa scrie: „Albert Deac, Stefan Ciachi din Almaş, Nicolae Vitez şi Ioann Sentpáli au fost pricinile de au eşit Basta

din Ardeal şi s-au rupt ardelenii de către împăratul nemţesc. Aceştea au şi lucrat de iarăş au redus pe Sigismund Batori în Ardeal. Aceasta aşa e de adeverată, cît Albert Deac în public au zis, cînd au dus la robie pe Pancratie Şenniei şi pe Caspar Corniş, că, de nu s-ar fi putut face într-alt typ reducerea lui Sigismund Batori, ar fi sculat pe proşti asupra lor. Toate acestea cu ostaşi le-au isprăvit Albert Deac, Stefan Ciachi şi ceialalţi. După acestea au trimis întîiu pe Paul Nagi din Seghedin şi Lavrentie Şigmond; apoi pe Nicolae Bogati cu Mihail Vaida; mai pre urmă pe Stefan Toldi, Stefan Ciufoş şi pe Baltasar Eurdeug (Őrdőg) în Moldova, ca se reducă pre Sigismund Batori, pre carele l-au aflat la Botoşeni, într-o curte, supt pază leşească. Acolo au tăiat o fereastră, au scos pre Sigismund Batori şi aşa l-au adus în Ardeal, întru întîmpinarea căruia formoasă oaste au mers din Cluş." Pentru ce au fost Sigismund Batori sub pază leşească? au nu pentru aceaia, pentru că Ioann Zamoschi vrea se facă prinţ Ardealului pre fiiul său şi nu pre Sigismund? cum scrie Spontoni[12]. Ci eu mă întorc la zisele lui Eniedi Pal carele scrie mai încolo, precum urmează:

„Cînd au adus în Ardeal pre Sigismund Batori şi se aduna mare oaste la Cluş împrotiva lui Basta carele eşise acuma în Ungaria să se împreune cu Mihai Vodă, Ribis au dat Gerla lui Sigismund, pentru carea Sigismund i-au dăruit Uioara de lîngă Murăş. După aceaia Sigismund au trimis pre Moisi Secheli se pedepsească pe secuii din Ciuc, pentru uciderea cardinalului, pre carii i-au şi tăiat şi jăfuit. Moisi Secheli acesta era vonic sfinţit, pre carele Stefan Batori, craiul Poloniei, l-au fost sfinţit. Sigismund au strins seim în Cluş, pe a doaoa zi de Rusali, în care seim au orînduit lucrurile războiului, ce era se-l facă asupra lui Basta. Mulţi ostaşi au adunat Sigismund. Domnul Moldovei, Eremia Moghila, încă i-au trimis întru ajutoriu trei mii de curteni."

Ci Anonymul din Bălgrad[13] scrie aşa: „Cînd se găta Sigismund Batori la războiu din Silagi asupra lui Basta, i-au venit întru ajutoriu o samă de călăreţi şi curuţi de la Eremia Moghila; mare veste era că ar fi
384 o mie, al/ cărora povăţuitoriu era boieriul Urs. Ursul acesta au trebuit se fie fecior de vodă, pentru că era jugănit la nas, pre carele şi eu însumi l-am vezut." Merge mai încolo Eniedi Pal şi scrie:

„Venit-au şi sirbi întru ajutoriul lui Sigismund Batori de la Ţeara-de-Gios, dară aceştea numai cu gimătate de voe mergea lîngă unguri, pentru bătaia de la Mirislău. Turcul au trimis lui Sigismund doao sute de tătari și buzdugan cu sabie. Mare caste avea Sigismund, cu carea au trecut prin Silagi la Eriu, dară scoctindu-se apoi s-au înturnat la Goroslău. Cu Basta au fost 8.000 de ostași și 2.000 de călăreți ungurești cu sulițe. Mihai Vodă au venit de la Dunăre cu 1.300 de haiduci și cu 2.000 de cozaci. La Goroslău s-au lovit la o laltă și nemții au luat tunurile de la oastea lui Sigismund, apoi oastea lui Mihai Vodă au împrăștiat pre ostașii lui Sigismund tăindu-i bărbătește. Sigismund au fugit în Moldova și de-acolo s-au înturnat după aceaia curînd la Brașău." Pînă aci Eniedi Pal, pe scurt, dară destul de chiar. De vrei se știi lucrul mai pre larg, cetește pre Iștvanfi[14], pre Gronzchi[15], pre Spontoni[16] și pre Petru de Reva[17].

Spontoni[18] și aceasta scrie, că împăratul Rudolf II, cînd au trimis pe Mihai Vodă întru ajutoriu lui Basta asupra lui Sigismund Batori, i-au numerat o sută de mii de taleri, ca se-și strîngă oaste. Adaogă Piasețchi[19] că Ardealul încă l-au făgăduit lui Mihai Vodă, împăratul, numai se scoată pe Sigismund Batori dintrînsul. Iară Iștvanfi[20] scrie că Ferdinand Gonzága, commendantul Ungariei, din porunca împăratului au împăcat pe Mihai Vodă cu Basta, chiemîndu-i pre amîndoi la prînz, în Cașșovia, mai nainte de a merge ei la bătaia de la Goroslău. Ci împăciuirea aceasta nu mult au ținut, pentru că o scrisoare de la Heveneși[21] sună așa: „În bătaia de la Goroslău haiducii și sirbii de supt Mihai Vodă au fost luat șeptezeci și doao de steaguri de la ostașii lui Sigismund Batori. Basta au cerut steagurile acestea se le trimită el la împăratul, iară Mihai Vodă, din sfatul banului Mihalcea și al comisului Leca, i-au respuns că fiind luate prin ostașii lui, el vrea se le trimită la împăratul. Iarăș au trimis Basta se-i dea steagurile, pentru că lui i-au fost încredințat tot războiul și se cuvine ca din mînile lui se meargă steagurile la împăratul; și Mihai Vodă iarăș nu i le-au dat, ci după aceaia gîndindu-se i le-au trimis prin Thoma Cápreoli și prin Aloísie Radibrád.
385 Pentru lucrul acesta Basta s-au mîniat foarte pe Mihai Vodă. / Mai pre urmă cînd au agiuns la Turda, au cerut Mihai Vodă trei sute de valloni de la Basta, cu carii se meargă la Făgăraș, se-și aducă muierea și pruncii de-acolo, și Basta i-au făgăduit. Vallonii s-au și gătit sîmbătă ca se pornească duminecă, pentru că toată oastea lui Mihai Vodă se împrăștiase prin țeară. Dimineața căpitanul vallonilor cu ai săi au mers la cortul

lui Mihai Vodă. Mihai Vodă i-au eşit înainte, şi pentru ca se-i facă cinste l-au mînat se între întîiu în cort, ci căpitanul n-au vrut se facă aceasta, drept aceaia au mers întîiu Mihai Vodă şi tocma cînd întra în cort, căpitanul aşa l-au străpuns cu o alabardă prin spate, de au eşit vîrvul alabardei de o palmă de ceaia parte; alt vallon întru aceaia l-au împuşcat şi apoi i-au tăiat capul. Perit-au atunci dintre cei ce era cu Mihai Vodă pînă în 16 bărbaţi."

Acestea, care le-am scris aci din Heveneşi, despre moartea lui Mihai Vodă celui Viteaz, sînt culese din rostul românilor, celor ce au fost cu Mihai Vodă, pentru că scrie la început: „Uciderea lui Mihai Vodă cea din anul 1601 (18 zile ale lui avgust[a]) aşa o spun românii". Drept aceaia spunerea aceasta cu mult mai adeverată trebue se fie, de cît minciunile ce le-au scornit Gheorghie Basta cu părtenii lui, care minciuni lezne le-au priimit scriitorii cei ce pătimise cîte ceva de la ostaşii lui Mihai Vodă, după obiceiul vremilor de resmíriţă, neştiind ce vor se păţească întru avvenire de la Basta şi de la ostaşii lui. Aşadară minciună iaste că Mihai Vodă s-au omorit pentru că s-au înţeles cu turcii asupra împăratului Rudolf II, căci s-au omorit numai din pizmă, pentru vitejia lui, la carea n-au putut agiunge Basta, precum mărturiseşte Borşai Pal[22], aşa scriind: „Mihai Vodă şi Gheorghie Basta după biruinţa de la Goraslău (ce au fost în trei zile ale lui avgust din anul 1601), au mers se cuprindă Ardealul pre sama împăratului Rudolf, ci Basta cel fără de Dumnezeu, făcu să se omoară Mihai Vodă fără de leac de vină, numai din pizmă şi se piardă pe prinţul cel viteaz, de carele se temea şi împăratul turcesc. Înţelegînd aceasta Sigismund Batori s-au bucurat dinpreună cu toată Ţeara Ardealului şi Batori iarăş au venit în Ardeal şi ţeara toată au stătut lîngă dînsul şi s-au tăbărit cu el. Iară Basta cel fără de Dumnezeu au ars prin oamenii săi Ardealul, l-au prădat, l-au robit şi partea cea mai mare cu cetăţile o au tras la împăratul." /

Vezi! cum scrie ungurul cel adeverat, Borşai Pal carele numai înşălat de alţii au greşit în istoria sa, nu cum au scris Anonymul din Bălgrad[23], zicînd: „Şi ca şi de la noi carii atunci năcăjeam în Sibiiu, se aibă ceva cinste, i-am făcut verşurile acestea lui Mihai Vodă, se i le pună pe mormînt:

---

[a] Uciderea lui Mihai Viteazul a avut loc la 19 august 1601.

«Hic jacet ille ferus, latro merus et Nero verus,
Canis atrox Dacus, scelerum lacus, ille Valachus!
Hac qui transibis, bis terque cacabis et ibis.»
Ast ego respondens indigno nomine dico:
Quisquis is es, taceas et meliora sape;
Nam fuit hic heros, qualem non protulit aetas,
Nec feret; huic flores florida spargat humus.
Tu qui ferre virum non vis, Anonyme! linge
Merdam ejus, tibi quae semper in ore fuit.
Sic etenim disces, quae sint dignissima scriptu,
Et quid dicendum, quaeque tacenda tibi,

pentru că istoricilor nu se cuvine a scrie alta, fără numai întîmplările, precum au fost, în carea treaptă foarte au greșit Spontoni tălianul, prietenul lui Basta și mai vîrtos ungurii carii încă nu gustase dulceața lui Basta, ale căruia fapte de-aci înainte cu mult mai amare au fost de cît ale lui Mihai Vodă. Nu te mira, așa dară, de au pus Mihai Vodă steag în locul, în carele au fost înfipt frigarea cu trupul cel fript al generariului său, Novac Baba; nu te mira că au aprins Turda, unde se sfătuise ardelenii asupra lui; nu te mira că sirbii așa de cumplit au lucrat asupra ardelenilor pentru frigerea de vii a lui Novac și a preotului Șașchi, precum scrie Anonymul din Bălgrad[24], ci judecă, oare n-au avut și Mihai Vodă și sirbii cădință de a se izbîndi? și gîndește, de ți s-ar fi fost ție făcut acestea ce făcuse lui Mihai Vodă și ostașilor lui, oare nu ai fi făcut tu cu mult mai cumplite asupra dușmanilor tăi? Care, de le vei socoti bine și deamăruntul, vei pricepe că Gheorghie Basta au fost un om tocma de nimica. Ce și din batjocura, carea o au făcut lui Mihai Vodă, după ce l-au omorit, încă poți culege. Pentru că, după cum scriu toți istoricii cei mai sus aduși, capul i l-au pus pre o mortăciune de cal și așa l-au
387 ținut vro cîtva tîmp,/ iară de pe trup i-au tăiat sfîșii, apoi l-au dat unor sirbi se-l îngroape. Nu așa au lucrat Mihai Vodă cu capul și trupul cardinalului Andreiu Batori, cum s-au vezut la anul 1599, de-unde poți culege care au avut mai bună creștere, Mihai Vodă au Basta? Ce are dară preavestitul Enghel[25] de aruncă creșterea lui Mihai Vodă? căci almintrelea, că-l laudă, nu greșește.

Spontoni[26] scrie că capul lui Mihai Vodă s-au trimis în Valahia de Basta, ca se creadă boierii din ținutul Craiovei, pre carii nu-i supusese șie Simeon Moghila vre odată, și se-și aleagă alt domn; și că, cu prilejul acesta, l-au commîndat pre Marco, feciorul lui Petru IV Cercel, despre carele am vorbit și la anul 1591, ca se-l aleagă domn, ci boierii nu l-au priimit, pentru că era tiner, numai de 18 ani. Mai multe scriu avtorii mai sus numiți despre Mihai Vodă cel Viteaz sau Mihail V, domnul muntenesc, care le poți ceti la dînșii, căci eu trec la lucrurile ce s-au făcut în Valahia tot întru acesta tîmp.

Arătat-am la anul trecut, că Ioann Zamoschi, cancellariul Poloniei, au fost alungat pe Mihai Vodă din Valahia-cea-Mare, ci în Valahia-cea-Mică, adecă în banatul Craiovei n-au întrat, pentru că acolo au ținut Mihail V sau Mihai Vodă cel Viteaz oștile sale, pînă cînd s-au omorit, prin viclenșugul lui Basta, precum bine scrie Spontoni[27], dară reu face că și ținerea oștilor acestora încă o tîlcuiește în rea parte, numai ca se poată acoperi nelegiuirea lui Basta. Drept aceaia jafurile despre care scrie Anonymul românesc[28], că le-au făcut Simeon Moghila, numai în Valahia-cea-Mare le-au făcut, și nu pentru alta, fără numai pentru că nu avea nădejde de a putea domni în Valahia, mai vîrtos înțelegînd că Mihai Vodă cel Viteaz s-au înturnat de la împăratul nemțesc și au biruit și pe Sigismund Batori la Goroslău. Nu bine scrie așadară Anonymul nostru, că „Auzind de moartea lui Mihai Vodă, Simeon Moghila Vodă au venit cu leșii și cu moldovenii și prădînd țeara, pe boieri și mînăstirile, s-au făcut domn“ pentru că domn, cum am zis, se făcuse în anul trecut. Ci apoi bine scrie, zicînd: „Iară trei frați Buzești vezînd atîta pradă a țerei, s-au rădicat cu oștile Craiovei și au scos pe Simeon Vodă din domnie.“ Pentru că și preavestitul Enghel așa scrie[29] din Filștih:
388 „Nefiind de față Mihai Vodă, Simeon/ Moghila cu moldovenii și cu polonii, cu carii venise în Valahia, foarte au prădat țeara. Iară frații Buzești s-au rădicat asupra lui cu oștile de la Craiova, dară Simeon n-au cutezat a-i aștepta, ci au fugit în Moldova. Buzeștii s-au cărat după el și i-au agiuns oștile dincoace de Focșani, la un rîu; aci au tăiat pe mulți dintre ostașii lui Simeon și au luat înapoi tot, cît prădase din Valahia; de-aci Buzeștii s-au înturnat cu mare dobîndă, și rîul, lîngă care au bătut pre ostașii lui Simeon Moghila, l-au numit Cîcata. Tocma în tîmpul, în carele s-au întîmplat aceasta, au nimerit și boierii aceia din Ardeal, la Cîneni, carii slujise pre Mihai Vodă pînă la moartea lui, cu tabăra ce mai remăsese, și s-au tăbărit la satul Cîrștinești, lîngă Argiș, la carii au venit și Buzeștii și s-au sfătuit se-și aleagă domn ca acela,

supt carele să se odihnească ţeara şi, cu ajutoriul lui Dumnezeu, au ales pe Şerban, feciorul Radului, nepotului lui Bessarab Vodă, din familia lui Bessarab celui Bătrîn, pre carele cu triumf l-au dus în scaunul ţerei, la Tîrgovești."

Şerban acesta, atunci cînd s-au rădicat domn Valahiei, s-au numit Radul (carele, în sireaoa domnilor munteneşti, după cum am scris eu sireaoa, iaste Radul al zecelea), cum bine înseamnă Volfgang Betlen[30], pentru că şi el se iscăleşte *Ioann Radul*, în cartea, carea o au scris lui Moisi Secheli, în 11 iunie din anul 1603, cum vom vedea acolo; nici greşeşte Betlen, cînd zice că ţeara au fost trei şi mai multe luni fără de domn, după moartea lui Mihai Vodă celui Viteaz, şi atunci au pus Basta pre Radul X, pentru că aşa zice şi cartea boierilor munteneşti către Moisi Secheli, carea o voiu aduce la anul 1603. [a] Spontoni[31] bine osebeşte pe Radul X, carele şi Şerban Bessarab se numeşte de alţi istorici, de Radul XI, feciorul lui Mihail IV sau Mihnea Turcul carele i-au urmat în anul 1611.

Ce scrie preavestitul Enghel[32] despre Chevenhiller, adecă că zice că Basta, după uciderea lui Mihai Vodă, au commîndat muntenilor domn pe Marco, feciorul lui Petru IV Cercel, adecă pre nepotul din frate al lui Mihai Vodă, dară boierii nu l-au priimit, ci dintîiu au vrut se pună domn pe Stoiza sau Staicul, apoi nepriimind acesta domnia, aşa au
389 pus domn pe Radul X, nu sminteşte Chevenhiller,/ pentru că şi Spontoni aşa scrie mai nainte. Dară sminteşte preavestitul Enghel[33] aşa scriind: „Despre familia lui Mihai Vodă ştim, cum se va zice în istoria Moldovei, că Florica şi Petraşco s-au robit de tătari. Carra iarăş amestecă tîmpul cînd zice că Petru, feciorul lui Mihai Vodă, au călătorit la Beci ca se ceară domnia muntenească şi să se jăluiască pentru uciderea tătîne-său, dară acolo nemica au isprăvit şi de năcaz şi mişălătate au murit... Şi aceaia tocma nu e adeverată, ce scrie el dinpreună cu Cantemir, că Ancuţa, fata lui Şerban (a Radului X), au fost muierea lui Petraşco. Adevərul iaste că Şerban au luat pre Ancuţa, fata lui Mihai Vodă, şi aşa Şerban au fost ginere lui Mihai Vodă." Zis-am că sminteşte

---

[a] În momentul în care Buzeştii au aflat că vine Mihai Viteazul, s-au ridicat şi l-au alungat pe Simion Movilă. Cu boierii şi oastea lui Mihai, care veneau din Transilvania, Buzeştii au ales ca domn pe Radu Şerban. În octombrie 1601, Simion Movilă vine şi-l alungă pe Radu Şerban. Abia în iulie 1602 reuşeşte Radu Şerban să-l alunge pe Simion Movilă şi să ocupe tronul pînă în anul 1611. Între timp, turcii încercaseră, fără să reuşească, să pună domn pe Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul.

preavestitul Enghel, pentru că zice o scrisoare de la Heveneşi[34]: „Ce au dat doamna lui Mihai Vodă lui Menhárd Bogati ca se i le ţină, sînt acestea: trei mintei cu scófiu de aur şi cuptuşite cu soboli, un asturcan foarte formos înşălat, înfrînat cu sersámuri ţintuite cu petri scumpe, care cal l-au dat după aceaia Bogati lui Ladislav Giulafi, un lanţ de aur ce plătea o mie de galbeni, o bîtă foarte formoasă ce o cumpărase Mihai Vodă din Ţarigrad cu o mie de florinţi nemţeşti. Pentru întoarcerea acestora trimesese Petraşco, feciorul lui Mihai Vodă, poruncă împărătească în Ardeal, asupra lui Menhard Bogati, ca prin commissariul Cráuşeneg se le poată dobîndi. Ci Bogati au dăruit pre Crauşeneg cu cupe şi scafe de argint şi orbindu-l cu darurile, nemica au întors lui Petraşco." Iată! că Petraşco n-au fost robit de tătari, cum scrie Enghel, ci au mers la Beci. Şerban sau Radul X încă n-au putut fi ginere lui Mihai Vodă, măcar că cu Enghel ţine şi Anonymul nostru[35], pentru că nu se ceteşte se fie avut Mihai Vodă mai multe fete de cît pe singură Florica, pe carea au vrut se o mărite după nepotu-său, Marco, şi se-i dea zestre Valahia, de iaste adeverat ce scrie Spontoni[36]; remîne aşadară că nu greşeşte Carra şi dirept are Dimitrie Cantemir[37] cînd scriu că Ancuţa, muierea lui Petraşco, au fost fata Radului X, cum se va mai zice şi la anul 1690[a].

Sigismund Batori după ce au perdut bătaia cea din 3 zile ale lui avgust 1601, de la Goroslău, şi au fugit în Moldova, nu mult au zăbăvit **390** şi luînd trei başi turceşti cu sine/ au venit la Braşău, în luna lui septemvrie, pentru că scrie Anonymul din Bălgrad[38]: „Sigismund Batori venind în Braşău, fără de ştirea şi voia ţerei ş-au legat îmblăcii pre-ascuns de nemţi, în carea treabă au pus mişlocitoriu pre iezuvitul Antonie Mariét. Acesta au tras în partea lui Sigismund pe Stefan Ciachi, Nicolae Bogati şi pe vro cîţiva nobili. Iară Sigismund, ca mai lezne se-şi dobîndească scopul, cu puterea turcească şi tătărească au strimtorit afară din Ardeal pe Gheorghie Basta carele s-au tras şi s-au şănţuit pe iarnă lîngă Dej; dară întru aceaia în toate se înţelegea cu Sigismund. Sigismund ca se amogească pe turci şi pe tătari că el nu are vre un amestec cu nemţii, după ce au trecut vremea cea bună, de doao luni după Sînmihaiu, la începutul lui dechemvrie, cînd ştiia că nu se vor putea bate oştile de frig, au încungiurat şi au început a bate Cluşul, carea dirept aceaia o au făcut, căci nădejduia că prin mișlocirea lui Basta va dobîndi de la împăratul Rudolf II ca iarăș se remînă prinț Ardealului, pentru aceaia nici el se scula pe Basta, nici Basta pre el. După ce au zăbăvit Sigismund, supt Cluș, zece zile cu turcii, cu tătarii, cu secuii și cu ungurii, au ars oștezele și întro dumineca dimineața... s-au întors de la Cluș și Basta a treia zi au mers în Cluș, iară Sigismund înturnîndu-se în Bălgrad cu toate oștile și înțelegîndu-se cu Basta, pre doi bași i-au slobozit acasă, numai pre Bec-bașa l-au ținut la sine. În Bălgrad nu îndelung au zăbăvit Sigismund, ci s-au dus cu lăcașul în Deva, de-unde la sfîrșitul lui ianuarie din anul 1602, s-au mutat în Brașău."

---

[a] Mihai Viteazul a avut doi copii, pe Nicolae Pătraşcu şi pe Florica. Nicolae Pătraşcu s-a căsătorit cu Ancuţa, fata lui Radu Şerban, iar Florica s-a măritat în 1603 cu Preda postelnicul.

[1] Spontoni, lib. 6, p. 130. [2] Istvanfi, lib. 32, p. 756. [3] Palatius, lib. 47, cap. 2. [4] Bulengerus, lib. 11, p. 335. [5] Piasecius ad ann. 1601. [6] Istvanfi, lib. 32, p. 755. [7] Enyedi Pál in *Ms.*, p. 4. [8] Gronzki in *Ms.* ad h.a. [9] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 22. [10] Enyedi Pál in *Ms.*, p. 4 seq. [11] Anonymus Carol., l.c. [12] Il cavalier Ciro Spontoni nella *Storia di Trannia*, lib. 6, p. 126. [13] Anonym. Carol., in *Ms.*, p. 25. [14] Istvanfi, lib. 32, p. 756 seqq. [15] Gronzki, l.c. [16] Spontoni, lib. 6, p. 150 seqq. [17] Petrus de Reva, *cent.*, 6. [18] Spontoni, l.c. [19] Piasecius, l.c. [20] Istvanfi, l.c. [21] Manuscriptum apud Hevenesi, tom. 68, p. 101. [22] Borsai Pál in ms. *Chronico Hung.* ad h.a. [23] Anonym. Carol., p. 70. [24] Idem Anonym. Carol., p. 68 seq. [25] Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. 1, p. 268. 391 [26] Spontoni, lib. 7, p. 172. [27] Spontoni, lib. 7, p. 171. [28] Anonimus/Valachicus in *Ms.* cap. 44. [29] Engel, l.c., p. 268 seq. [30] Volfg. Bethlen, V, p. 175. [31] Spontoni, lib. 8, p. 188. [32] Engel, l.c., p. 269. [33] Idem Engel, l.c., p. 27. [34] *Ms.* apud Hevenesi, tom. 68, p. 101. [35] Anonym. Valachicus, l.c. [36] Spontoni, lib. 7, p. 161. [37] Cantemir in *Hist. Osm. regni*, lib. 4, cap. 2, nro. 16. [38] Anonymus Carol., p. 58.

Anul 1602. După ce s-au dus Sigismund Batori la Deva, așa vorbește o scrisoare de la Heveneși[1], despre dînsul: „După perderea de la Gorăslău, carea s-au întîmplat în 3 avgust din anul 1601, pînă la războiul lui Moisi Secheli cu Basta, carele au fost în 2 iulie din anul 1602, Sibiiul nu s-au plecat lui Sigismund, măcar că destule rele au suferit de la tătari. Sigismund încă destule ori au trimis pe șpanul de cămară, Ioann Deac cel din Cluș, la dînșii, ca să se plece; căci șpanul sîngur de patru ori au îmblat în Sibiiu, iară cu Stefan Ovári de trei ori, și sibienii încă nu se ferea. Odineoară Stefan Ciachi au descălecat la Hamersdorf și chiemînd pre unii dintre sibiienii pe credință la sine, între carii au fost și craibirăul, la atîta au adus lucrul, cît s-au întocmit ca Sigismund se joare pre niște închieturi și i se vor pleca. Și acuma așa de tare credea că va fi pace, cît în Sibiiu tare ferbea și se găta de ospăț, daruri încă gătise și pe sama lui Sigismund și pe a lui Ciachi, ci nu s-au făcut pace deplin, pentru aceasta: era în Sibiiu avuțiile și muerile boierilor muntenești care se trimesese acolo, în securitate, pentru multe resmirițe din Valahia; Stefan Ciachi vrea ca averile acestea se nu se dea boeroaicelor, cînd se vor înturna, ci să se ia de la dînsele, pentru că și Mihai Vodă luase mai nainte averile nobililor ardelenești din Sibiiu și din alte cetăți și unele le ținuse pe sama sa, altele le împărțise boierilor săi. Sasii din Sibiiu n-au îngăduit aceasta, zicînd că ar fi spre ocara lor, de ar îngădui să se jăfuiască cei ce au venit pentru securitate, la dînșii. Tocma atunci cînd se lucra acestea și nu se putea nărăvi sibienii cu Ciachi, Sigismund Batori, la începutul lui fevruarie din anul 1602, au mers din Deva la Brașău se lăcuiască și Sibiiul au remas precum fusese mai nainte."

După ce au venit Basta în Cluș, după întoarcerea lui Sigismund la Bălgrad, cum s-au zis la anul trecut, așa scrie Anonymul din Bălgrad[2] despre dînsul: „Vezînd Basta că mai sînt niște locuri pe lîngă Cluș, care
392 încă / nu s-au plecat lui, întîiaș dată au mers asupra Almașului, cetăței lui Stefan Ciachi, carea cetate plecîndu-i-se pe credință, ostașii lui Basta n-au ținut credința; ci pre unii dintre cei din cetate i-au tăiat, pre alții i-au robit. Basta au aruncat cu prav (sau iarbă de pușcă) o parte a cetăței din Almaș, ca se nu se mai poată sprîgini dintrînsa asupra Clușului; fost-au atunci părcălab în Almaș Ioann Buda, pre carele fără de milă l-au tăiat......

După luarea Almașului, Basta s-au înturnat în Cluș, de-unde au trimis asupra Gilăului pre Ioann Peț. Era în Gilău un preot, anume Ioann Silvași, pre carele episcopul Dimitrie Napraghi îl lăsase acolo ca deregătoiu; acesta neavînd cele de lipsă spre apărarea cetăței, au datu-o pe credință vallonilor, dară vallonii n-au ținut credința, ci pre mulți au tăiat și au prădat toate. Cînd au întrebat Ioann Silvași pre-ascuns de Sigismund: « Da-va cetatea lui Basta, au nu? » Sigismund numai cu vorbe încîlcite l-au ținut, pentru că Sigismund, stricarea Ardealului, mult se bucura cînd perea oamenii pentru dînsul....... Sigismund se întocmise pre-ascuns cu Basta, ca Ardealul se fie în doao părți, partea de preste Mureș și Arieș, de către Bălgrad, supt Sigismund, ceaialaltă parte supt Basta, pînă atunci, pînă cînd va veni respuns de la împăratul, pentru că Sigismund nădăjduia că împăratul îi va lăsa lui Ardealul pînă în Meseș; drept aceaia nici se bătea Sigismund cu Basta.

Neștiindu-se aceasta de alții, nobilii carii era în Bistriță și cei ce era în oastea lui Sigismund, precum Moisi Secheli și alții, au scos din minte pe bistrițeni, de s-au lăsat de Basta și s-au dat supt Sigismund; înțelegînd aceasta Basta, la atîta mînie au agiuns, de au vrut se tae pre toți bistrițenii și se strice orașul. Drept aceaia în luna lui fevruarie din anul 1602, cînd lăcuia Sigismund în Brașău, au început a bate Bistrița și acuma stricase o parte de zid, cînd au început nemții a zice că vor lăsa pre Basta singur supt Bistriță, de nu le va da orașul se-l prade. Basta înțelegînd pofta nemților, măcar că, pentru mișlocirea unor bărbați de frunte, nu voia se pedepsească așa de tare orașul, tătuși au făgăduit
393 ostașilor că, de vor lua orașul cu / năvala dintîiu, le va plini pofta. Nicolae Vitez și Albert Nagi era din lăuntru și așa s-au purtat, de nemții cu năvala dintîiu n-au putut izbîndi, ci mulți au perit dintre dînșii...... Cînd bătea Basta Bistrița, Sigismund din Brașău au trimis pre Nicolae Bogati, rugîndu-se lui Basta ca lăsînd baterea, se trimită la împăratul, să se aleagă într-o parte lucrul; la carea au respuns Basta că nu va înceta pînă cînd nu i se va pleca iarăș Bistrița, cum au fost plecată mai nainte și, de nu-i vrea stricarea, se poruncească se-i dea orașul, și ostașii cei unguresti se iase dintrînsul. La carea au respuns Bogati lui Basta că el nu are putere de a face aceaia, ci se roagă se-i îngădue trei zile se înștiințeză pe Sigismund despre lucru. Basta i-au și îngăduit, dară așa ca cei dinlăuntru încă nemica se îndrăznească a face întru acele trei zile. Bogati au și trimis pe poștă, la Sigismund carele sfătuindu-se cu Stefan Ciachi, au scris lui Nicolae Vitez și lui Albert Nagi se dea Bistrița lui Basta, dară așa ca ungurii să se poată duce dintrînsa cu toate averile sale, și Basta i-au încredințat cu scrisoarea sa, despre aceasta; ci după ce s-au încărcat și au eșit nobilii, vallonii au năvălit preste carre și omorind pe mulți, pe Nicolae Vitez încă l-au tăiat și fiindcă aceasta nu s-au făcut cu voia lui Basta, Basta după aceaia au omorit pre cîțiva valloni.

După aceaia între Basta și Sigismund așa au încetat armele, ca Sigismund se trimită soli la împăratul, se cerce, lăsa-i-va Ardealul, au nu? Și, de i-l va lăsa, în ce typ? iară pînă atunci stăpînirea lui Basta de la a lui Sigismund se o despartă Murășul și Arieșul. Întru aceaia Sigismund pînă în Paști se golească Ardealul de turci și de tătari și ca se nu aibă pricină de a se teme Sigismund, Basta încă se iase cu oastea sa în Țeara Ungurească. Preste acestea Sigismund se dea chizeși lui Basta, că nu va îmbla cu cîrcovéle, ci dirept va lucra la împăratul. Așa întocmindu-se, Sigismund au slobozit acasă pe turci și pe tătari și lui Basta i-au trimis chizeși în Sătmariu, pre aceștea: pre Ioann Satmári, pre Ioann Geréufi și pre Nicolae Harrinai carii au remas la Basta, în Sătmariu."

Tot Anonymul din Bălgrad[3] scrie că: „Pe vremea aceasta, pe Radul 394 (X) Vodă l-au bătut afară din Valahia, carele eșind / la Brașău, au trecut prin secuime, și pre la Gurgiu în Ungaria (nu Silagi) la Basta și l-au rugat se-i dea ajutoriu să se poată înturna în Valahia, pentru că pentru credincioșirea, carea o au avut cătră împăratul, au pătimit aceasta. Basta îi respunse că va avea grijă și au poruncit haiducilor se asculte de Radul și se-l ducă îndărăpt în Valahia, cînd va fi tîmpul. Așa Radul povățui haiducii carii era 12.000, și veniră în Ardeal, pre la Deva, și au trecut Murășul la Bălgrad. Foarte mare stricare au făcut la Papșezeu, la Abrud și la Beiuș; pre unde au venit, numai pămîntul au remas de dînșii, pe proștii carii n-au fugit la dealuri, pre toți i-au tăiat. Pre aceștea Basta i-au trimis cu Radul, ca se-l ducă în Valahia. Basta au mers la Sibiiu și Sigismund după aceaia s-au dus la Neamțul."

Mico Frenț[4] încă scrie: „Radul sau Șerban Vodă au venit cu mare oaste pre la Caian, se meargă la domnia din Valahia. Acesta era unul dintre boierii lui Mihai Vodă și boieriu de frunte între boierii muntenești. Împăratul nemțesc poruncise lui Basta ca pre Radul se-l așeze în Valahia, drept aceaia venind Radul cu mulțime de haiduci, Basta încă au eșit din Sibiiu și urmîndu-l oștile celealalte, au trecut prin Țeara Oltului în Țeara Bîrsei și s-au tăbărit la Prașmariu....... Iară Radul au trecut în Valahia se alunge pe Simeon Moghila Vodă dintrînsa, ci cu anevoie ș-au dobîndit scopul, pentru că tocma atunci trecînd hanul tătăresc întru ajutoriul veziriului în Ungaria, pre Simeon multă vreme l-au apărat. Dară după ce au trecut hanul în Ungaria, Șerban sau Radul (X) Vodă cu puterea au cuprins țeara și Simeon s-au dus la frate-său, Eremia Vodă, în Moldova. Iară haiducii cu mare dobîndă s-au înturnat în Ungaria, pre la căsile sale." Așișderea scriu Spontoni[5], din carele culeg eu că Radul X după aceaia au alungat pe Simeon Moghila din Valahia, după ce au biruit Basta. pe Moisi Secheli la Bălgrad, în 2 iulie din anul 1602.

Despre bătaia lui Moisi Secheli cu Basta, aşa scrie Anonymul din Bălgrad [6]: „Mai pre urmă, în luna lui iulie din anul 1602, înţelegîndu-se tractaturile cele viclene ale lui Sigismund Batori şi ale lui Stefan Ciachi, Moisi Secheli n-au vrut se vină în ţeară; Basta dirept aceaia s-au bătut cu el la Bălgrad, ci s-au învins Moisi Secheli şi au fugit în Ţeara Turcească, de-unde numai în anul 1603 s-au înturnat/ în Ardeal şi au scos 395 pe Basta dintrînsul, dară apoi s-au învins de Radul X la Braşău şi au perit."

Despre ducerea cea mai de pre urmă a lui Sigismund din Ardeal, Anonymul din Bălgrad [7] iarăş aşa scrie: „În 7 iulie din anul 1602, a cincea (nu a patra) zi după războiul lui Moisi Secheli cel de la Bălgrad, după ce au vîndut Sigismund Batori Ardealul, de bună voia lui au venit din Deva la Basta, în Sas-Şebeş, unde au zăbăvit vro cîteva zile, pînă cînd au pornit cătră Bohemia, la locul pre sama lui orînduit. Şi ca se nu mai facă vro nebunie, Basta au trimis cu el se-l petreacă pînă în Caşşovia 200 de valloni călări, ai cărora hodnogi au fost Matia Vahtentúh şi Franţisc Bezercéc. De-acolo au orînduit generariu-commendantul lîngă el 100 de ostaşi pînă la Rozenberg. Acolo Sigismund s-au suit pe plute, ce le duc pre apa Vagului în gios, iară nemţii s-au înturnat la Caşşovia. De-aci au mers oblu pe rîu în gios, numai cît unde şi unde s-au abătut pre la domni, ca se-şi petreacă tîmpul.

Dintre nobilii din Ardeal, aceştea mersese cu el se-l petreacă: Nicoae Bogati, Baltasar Silvaşi, Blásie Camúti şi Franţisc Vaş; dintre sluitori, aceştea: Stefan Mácai, Mihail Cornis, Volfgang Ceréni, Martín Tórdai şi scriitoriul Sigismund Peci; dintră italiani, aceştea: chyrurgul Mezéntie, músicul Nicoló şi cîntăreţul Olivérie. Pre cale s-au întîmplat, la Trencín, de vorbind între sine Baltasar Silvaşi, Nicolae Bogati şi Franţisc Vaş despre Sigismund şi despre primeşdia ţerei, foarte au suduit pre Sigismund şi unul şi altul şi al treilea. Aceasta auzindu-o tinerul Mihail Corniş, pre carele îl jurase mai nainte Sigismund, că-i va spune ce va auzi despre dînsul, drept aceaia aceasta încă i-au spusu-o. Mîniindu-se pentru aceasta Sigismund, au chiemat pre Blasie Camuti şi l-au întetit se tae pe Silvaşi, pe Bogati şi pe Vaş. La carea i-au respuns Camuti, că în toate va sluji pe maestatea lui (căci aşa da titul lui Sigismund Batori acolo), dară la uciderea aceasta nu-i poate sluji: întîiu, pentru că doi dintre aceia îi sînt rudenie, a doaoa, că tustrei îi sînt soţi de cale, a treia, că în cît şti el, nu sînt vrednici de ucidere. Aşa vezînd Sigismund că nu i se plineşte voia, ş-au pitulat mînia şi mergînd în Bohemia, s-au aşezat în Libóţoviţ, pînă cînd ar porunci împăratul lui Sigismund unde să se aşeze cu totul. Aci remînînd, împăratul au trimis la el pre Adam **396** Gall Pópelt, ca omeneşte se-i curtenească, după/ aceaia au trimis pre Carol Magn la el, apoi pre musicii împărăteşti se-l desmerde, pînă cînd i-au dat oraşul Lubóviciul, unde lăcuieşte acum şi nemica alta." Aşa s-au cuvenit perzetoriului Ţerei Ardealului.

Ce scrie acelaş Anonym din Bălgrad [8] despre Basta şi aleşii lui, îmi iaste ruşine a le scrie, numai atîta însemn că numai întro curte mai mulţi decît de 200 de nobili s-au vezut tăiaţi, după luarea Bistriţei. Oare carea tyrănnie au fost mai mare, a lui Mihai Vodă, au a lui Basta?

Din cuvintele solilor moldoveneşti şi respunsul lui Gheorghie Basta, cele din anul 1603, care se aduc de Anonymul din Bălgrad [9], chiar se vede că Marco, feciorul lui Petru Vodă Cercel, cătră sfîrşitul anului de-acum, au fost gătit oaste asupra lui Eremia Moghila, domnului Moldovei, ci Basta n-au îngăduit se meargă asupra Moldovei, ca se nu mînie pe poloni.

---

[1] Manuscriptum apud Hevenesi, tom. 68, p. 118. [2] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 59 seqq. [3] Idem Anonym. Carol., p. 8 seqq. [4] Miko Ferentz in *Ms.*, ad ann. 1602. [5] Spontoni, lib. 8, p. 188 seqq. [6] Anonym. Carolinensis, p. 40. [7] Anonym. Carol., p. 41 seq. [8] Idem Anonym. Carol.., p. 7 seq. [9] Idem Anonym. Carol., p. 84.

Anul 1603. Moisi Secheli cel ce fugise în anul trecut, după perderea de la Bălgrad, la turci, tare se găta asupra Ardealului, iară Radul X, domnul muntenesc, în iarna de acum au prădat Drăştiorul, pentru că scrie Doglioni [1]: „Era pe vremea aceasta în Valahia vodă, (Radul X) carele ţinea cu împăratul şi era mare viteaz. Acesta, pînă a fi îngheţată Dunărea, au trecut cu 12.000 de români şi cu 2.000 de secui şi au bătut Drăştiorul, tăind pre turcii, carii i-au fost eşit împrotivă, ci o parte de turci fugi în cetatea de-acolo, iară Radul temîndu-se că se va duce ghiaţa, s-au înturnat cu mare dobîndă şi cu 17 steaguri, dintre care 13 le-au trimis la Basta, în semn de biruinţă." Aşişderea scrie Spontoni [2], numai cît adaogă că după ce s-au topit ghiaţa de pe Dunăre, iarăş au trecut Radul cu luntri, pre la Brăila, în Bulgaria, şi multe ţinuturi au prădat.

Cînd se lucra acestea de Radul X, sfîntul părintele de la Roma, Climent VIII, ca un bun păstoriu sufletesc, nu ş-au uitat de deregătoria păstorească, ci au scris în 1 martie din anul acesta 1603, cătră împă-
397 ratul Rudolf II, / că Eremia Moghila, domnul Moldovei, are poruncă de la Poarta turcească se aşeze în Valahia domn pe frate-său, Simeon; drept aceaia împăratul se trimită om şie credincios şi se stea pe zisele polonilor, precum arată *Arhivul din Vatican*[3].

Moisi Secheli luînd cu sine pe Bécteş, başa din Timişoară, cu mulţime de turci şi de tătari, cît s-au desprimăvărat au întrat în Ardeal, după Dionigi[4] în 5 aprilie din anul acesta 1603, şi lezne au cuprins Bălgradul, aflîndu-l fără de străjari; apoi, precum zice o scrisoare de la Heveneşi[5]: „Au jurat în partea sa pe sfetnicii aceştea: pe Stefan Toldi, Nicolae Bogati, Ladislav Torótcai, Franţisc Redei, Luca Trauzner şi Gheorghie Maco." Auzind Basta de venirea lui Moisi Secheli, precum scrie Anonymul din Bălgrad[6]: „Întru aceaia zi s-au dus din Cluş în Gerla. În Cluş, în 5 septămîni, n-au încetat străjile şi prada dobitoacelor, de tătari făcută prin ţeară. În 24 maiu Basta au venit din Gerla în Cluş cu 40 de călăreţi şi întru aceaia zi s-au şi dus spre Sătmariu. În 25 maiu tătarii au prădat oştezele Cluşului. În 1 iunie, Moisi Secheli au încungiurat Cluşul şi în trei zile i-au ars baştile; după aceaia au început vrajba între orăşeni şi între ostaşii lui Basta. În 5 iunie s-au făcut încetare de la arme, la rugămintea orăşenilor. În 6 iunie s-au făcut pacea cu cluşenii după voia protivnicului. În 9 iunie au năvălit orăşenii asupra iezuviţilor şi stricîndu-le colegiul i-au scos din oraş." Aşişderea scrie Iştvanfi[7] adăogînd şi acestea: „După ce au luat Cluşul şi au pedepsit pre orăşeni cu o summă de bani, lezne s-au plecat lui Secheli, Turda, Aiudul, Sas-Şebeşul şi celealalte cetăţi."

Basta după ce au fugit dinnaintea lui Moisi Secheli, de frică nu ştia ce se facă. Drept aceaia iarăş s-au înturnat cătră românii cei viteji, pre al cărora domn îl omorîse în anul 1601 şi fără de al cărora ajutoriu doară nici astăzi ar stăpîni avgustă Casa Austriei Ardealul, pentru că zice o scrisoare lătinească de la Heveneşi[8]: „În 9 maiu au scris Basta cătră Radul Vodă se vină cu toate oştile sale în Ardeal asupra lui Moisi Secheli, ci Radul în loc de a veni, se nevoia se facă pace cu Turcul. După aceaia s-au dus Stanislav Cráccher la Radul şi de-abea l-au plecat se vină."

398 Despre mergerea lui Craccher la Radul X Vodă și despre/ tot războiul lui Moisi Secheli, așa scrie o sfărmitură de la Hevenești [9]: „Stanislav Craccher de Cracco, prefectul magazinului și deregătoriul din Bălgrad, cînd au întrat Moisi Secheli în Ardeal, s-au întîlnit cu niște ostași ai lui Moisi, carii l-au despuiat de toate cîte avea, și el de-abea au scăpat în Sighișoară, unde au găsit pe căpitanul Ioann Coppa și pe Orbán Pérgman. Cu aceștea și cu stegarii de-acolo, ș-au scris cărți să se ducă cu dînsele în Valahia, la Radul Vodă și au și mers, unde s-au purtat ca un commissariu împărătesc. Radul Vodă îndată l-au slobozit înaintea sa, iară Craccher cu multe cuvinte l-au strămurat se meargă în Ardeal asupra lui Moisi Secheli. Radul în zioa aceaia n-au dat respuns deplin lui Craccher, ci s-au mîntuit că nu-și poate lăsa țeara deșartă, pentru că Simeon Vodă stă gata și acuș-acuș pradă țeara ș.c. Dară Craccher i-au zis că mărirea sa trebue se-și socotească vestea și numele cel mare și că acuma are prilej de a sluji împăratului nemțesc bătînd pe Moisi Secheli, ce lezne s-ar putea face pentru că dintre secui sînt pînă acuma adunați ca la 3.000. Pușcași nemțești încă sînt în Sighișoară 800 și dintre sasi încă se vor stringe la 1.000. La acestea Radul Vodă au respuns că toate sînt bune, dară ostașii n-au bani și cele de lipsă la războiu, afară de aceasta, cît va auzi Simeon Vodă (zice Radul) că am eșit din țeară, îndată va veni și mă va strimtori afară, căci și acuma stă gata; drept aceaia mă și tem ca nu cumva din doao scaune, se remîn gios ș.c. Craccher zăbăvind acolo mai multă vreme și vezînd că pe Radul Vodă nu-l poate aduce să se scoale asupra lui Moisi Secheli, s-au întors la ostași și s-au înțeles cu Deli Marco carele slujea la Radul Vodă cu o mie de călăreți sirbești, ca se nu remînă la Radul, de nu va merge asupra lui Moisi Secheli. Vezînd Radul Vodă că ostașii vreu să se lase de slujba lui și rugîndu-l necurmat și Craccher, îndată au trimis pe Gheorghie Raț cu 2.000 de călăreți și cu căpitanii cei mai de frunte, se meargă înainte; lîngă Craccher încă au orînduit pe Merza cel mare cu 1.000 de călăreți și așa au pornit Craccher și au mers la Brașău. Gheorghie Raț au mers pe altă cale cu călăreții lui iarăș la Brașău, unde întîlnindu-se au făcut tabără de 3.000 de ostași și au remas acolo doao zile. Pe cărțile lui Craccher și ale lui Gheorghie Raț, secui încă s-au adunat la ei vro cîteva sute dintîiu, iară mai pre urmă pînă în 5.000 de călăreți și pedestrași."

Scrie apoi îndată după acestea, mai sus zisa sfărmitură, că între ostașii carii era cu Craccher, foarte mare zarvă s-au fost făcut, pentru că înțelesese că Radul Vodă va să se împace cu Moisi Secheli, carea zarvă **399** cu anevoie o au putut așeza de o dată Craccher, / Gheorghie Raț și Aloisie Radibrad; tătuși a doaoa oară s-au fost stîrnit zarva aceaia, pentru veselia carea o au arătat Moisi Secheli după venirea boierilor carii s-au trimis la dînsul, în 11 iunie, și zarva aceasta numai cu prinderea și tăierea trimișilor Radului Vodă o au putut așeza Craccher. Nici sminteşte sfărmitura, căci iată cărțile și a Radului Vodă și a boierilor, cele către Moisi Secheli date, care din arhétyp se aduc la Heveneși[10]. *A Radului Vodă*:

„Prealuminatului domnului, domnului Moisi Secheli de Șemienfalva, voivodului Țerei Ardealului și comitului secuilor ș.c. Prea cinstitului prietenului nostru.

Prealuminate doamne, doamne prietene, vecine noao prea cinstite, sînătate și închinăciunea slujbelor și pretenșugului nostru!

Din cărțile măritei domniei-voastre am înțeles ce ne scrieți, cu ce inimă sînteți către noi și cum ne îndemnați ca se fim credincioși prea puternicului împăratului turcesc și toată nădejdea să ni o punem întrînsul. Carea a o și face pentru mîntuința noastră și a ne pleca cu umilință capetele prea puternicului împărat, iată, gata sîntem. Ci fiind că la atîta am agiuns, de ne dăm supt tutela sau sprîgineala prea puternicului împărat, ca se știe și mărita domnia-ta, drept aceaia pe mărită domnia-voastră preteneşte o rugăm ca se vă nevoiți a ne cîștiga de la prea puternicul împărat pace dorită și petrecere cu tihneală, după cum ne-ați încredințat, făgăduit și scris, și se fiți urzitorii custărei noastre. Iară lui Simeon Vodă carele au obicinuit a strica și prăda țeara aceasta, măritul Becteșbașa din voința măritei domniei-voastre cu de-adinsul se-i poruncească ca se fie fără de țeara aceasta și de-aci înainte se nu o prade, fiind că acuma iaste supt apărarea prea puternicului împărat, pentru că, de se va strica pacea aceasta între prea puternicul împărat și între noi (de ce Dumnezeu se ferească), altul nu va fi pricină, fără numai Simeon Vodă, și firea cea înțeleaptă va prinde arme. Așișderea cu de-adinsul se poruncească mărita domnia-voastră tătarilor din Bugeac ca se nu mai prade și strice mișaoa țeara aceasta, ci să se îndestuleze cu atîta, cît o au prădat pînă în tîmpul de-acum. Pentru a cărora adeverință și mărturisire am trimis pe doi boieri cu cărțile noastre la mărita domnia-voastră, anu-

400 me pe Manuil Súlher şi pre armaşul / Zlata, cu toată învăţătura, cărora se le credeţi în toate. Ce mai iaste, poftim ca prea luminată domnia-voastră se trăiască cu fericire. Din oraşul nostru, Tîrgoveşti, în 11 iunie din anul 1603. Al prea luminatului domniei-voastre prieten, vecin şi voitoriu de bine, prinţul Ţerei Munteneşti, Ioann Radul voevod."

A boierilor: Titulul şi din afară şi dinlăuntru se dă ca şi în epistola Radului Vodă, iară contextul, de pe lătinie întors în limba noastră, sună aşa:

„Din cărţile măritei domniei-voastre am înţeles ce inimă aveţi spre noi şi cum ne îndemnaţi ca pentru viitoarea şi pacinica petrecerea noastră se fim credincioşi şi ascultători de prea puternicul împăratul turcesc, cum am fost şi mai nainte multă vreme. Noi drept aceaia adunîndu-ne la o laltă, cu un cuget am închis dimpreună cu prinţul nostru, ca, pentru pacea şi liniştea noastră, se ne supunem prea puternicului împăratului turcesc, de la cel mic pînă la cel mare, pînă cînd vom trăi, după cum ne-aţi scris, făgăduit şi încredinţat împreună cu Becteş-başa, că veţi lucra pentru noi la împăratul, ca se fim apăraţi de toţi. Ci ştiut lucru iaste la mărită domnia-voastră, că Simeon Vodă, cît au întrat în ţeara aceasta şi au şezut în scaun, îndată au îngreuiat ţeara cu fel de fel de mişelătăţi care neputîndu-le noi suferi, ne-am sculat cu toţii şi prinzind arme l-am scos din ţeară. Atunci încă am vrut se cerem prinţ de la împăratul turcesc, precum am fost scris şi lui Sigismund Batori, dară n-am putut şi ţeara au fost fără de prinţ vro cîteva luni. Vezînd, aşadară, că Simeon Vodă în tîmpul acela venind cu oaste, iarăş vrea se supună ţeara, aşa ne-am întors după aceaia la împăratul romanilor, cu al căruia ajutoriu a doaoa oară am scos pe Simeon Vodă din ţeară. De-atunci am fost în pace; iară acuma se ştie mărită domnia-voastră că noi cu toţii am jurat pre evanghelie Radului Vodă împrotiva lui Simeon Vodă şi noi cu Radul Vodă vrem se şi trăim, au mai bine se murim cu dînsul, decît se avem alt domn. Drept aceaia, de va mai veni Simeon asupra ţerei, am jurat cu toţii ca, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, se prindem arme asupra lui şi mai bine se perim cu toţii, decît se-l avem prinţ în ţeara noastră. Iară fiind că pe mărita domnia-voastră v-au făcut Dumnezeu la aceaia, de au priimit în sine liniştea ţerei noastre, drept aceaia se ne fie purtătoare de grijă luminoasă la prea puternicul împărat, ca de toate părţile se avem pace şi odihnă în ţeara noastră.

Iară cătră Moldova, mărită domnia-voastră dimpreună cu Becteș-bașa se trimită oameni prin carii și prin cărți se poruncească lui Simeon/ 401 Vodă ca să se îndestulească cu primeșdiile care le-au făcut pînă acuma, pentru că țeara aceasta așa s-au stricat prin năvălirile lui, de lăcuitorii țerei cu totul au serăcit. *A doaoa*: tătarilor din Bugeac se poruncească mărită domnia-voastră ca se nu mai prade mișao țeara aceasta, pentru că cu totul iaste supusă preaputernicului împăratului turcesc. Trimitem cu cărțile noastre pre boierii Manoil Sulher și Zlata armașul, cărora mărită domnia-ta se le creadă toate, cîte vor zice cu numele nostru. Întărit-am cărțile acestea cu pecețile boierilor din țeara aceasta, cu voia și din orînduiala mai multor boieri. Dat din orașul Tîrgovești, în 11 iunie din anul 1603. Ai prea luminatei domniei-voastre prieteni, vecini și voitori de bine. Toată ceata nobililor sau boierilor din Țeara Muntenească. Și era 12 peceți."

Din cărțile acestea poți vedea că Radul X Vodă cu boierii săi au făcut vorbă de pace cu Moisi Secheli, ci iaste întrebare, oare din inimă au lucrat sau numai se înșele pe Moisi Secheli? cum au înșălat și Mihail V Vodă pe cardinalul Andreiu Batori în anul 1599. Ci măcar cum au fost, zice sfărmitura[11] mai încolo: „Moisi Secheli după ce au vezut că nemica se va isprăvi cu Radul Vodă, așa au trimis înainte pre cei mai viteji ai săi împrotiva lui Gheorghie Raț, adecă 5.000 de călăreți, lîngă carii mai era și 400 de tătari, carii au descălecat o milă departe de Brașău. În 11 iunie pe Gheorghie Raț cu ai lui i-au spăriat protivnicii, orbește mergînd asupra lor. Acolo Merza cel Mare cu 1.000 de călăreți au dat dosul și la atîta au adus pre părtenii împăratului, de ar fi perdut toată bătaia, de nu s-ar fi tras îndărăpt și încungiurat cu carre, dintre care de la prînz pînă seara s-au bătut cu protivnicii. Întraceaia au sosit și Merza cel Mic cu 300 de călăreți întru ajutoriu ostașilor împărătești, ci tîrziu, pentru că se sfîrșise bătaia. Fiind că de acea dată protivnicii nemica au isprăvit asupra părtenilor împrătești, s-au depărtat de aceștea o milă de pămînt și au trimis la Moisi Secheli după ajutoriu, dară în zădar, pentru că nu le-au trimis, așteptînd și el nou ajutoriu. Auzind părtenii împărătești că au trimis protivnicii după ajutoriu, ei încă s-au tras în 13 iulie, la trei ceasuri de dimineața, la Roșnio, care sat iaste departe de Brașău o milă, iară de Feldioara doao mile, unde s-au și tăbărît. Protivnicii au gîndit că ai noștri fug și s-au luat după dînșii, iară ai noștri

s-au închis cu carrele ce avea și bătîndu-se un ceas și o gimătate, au în-
402 vins. Perit-au în bătaia aceaia despre/ partea protivnicilor 3.000, iară despre partea celor împărătești s-au tăiat și rănit numai ca la trei sute. După bătaia aceasta părtenii împărătești s-au tras la Terțburg și acolo au tăiat capetele lui Gheorghie Mico (carele au vîndut pe Mihai Vodă cel Viteaz, în anul 1600, trecînd la Ciachi) și lui Mihail Iteci, de le-au trimis la Radul Vodă în Valahia, ca se-i facă inimă și lui și ostașilor carii era îndărăpt.

Întraceaia Moisi Secheli și Becteș-bașa au venit la Brașău cu 10.000 de ostași și tăbărîndu-se la moara cea de hîrtie, s-au închis și el cu carrele ce avea. Avut-au Moisi Secheli cu sine, tunuri mari 20 și mai multe tunuri mai mici; din Brașău încă i-au dat multe unelte de războiu și 2.000 de dărăbani; tătuși mare nădejde avea că se va putea întîlni și vorbi cu Radul Vodă despre pace, pentru că iarăș necurmat îmbla poștele de la unul la altul, și Radul Vădă și trimesese la părtenii împărătești pe boierii Constantin și Dan, logofătul cel mic, se le spună cu gura ca se nu se bată cu protivnicii pînă ce nu va sosi și dînsul. Iară sirbii mîniindu-se pentru vorbele acelea, au prins pre acei doi boieri și atîta i-au bătut cu buzduganele, pînă cînd au murit din bătaia aceaia. Radului Vodă încă i-au trimis cuvînt dinpreună cu ceialalți ostași, că ei nu vor ținea cu turcii. Iară mărirea-sa și boierii vadă ce vor face, numai se nu se căiască după aceaia. Drept aceaia Radul Vodă după vro cîteva zile au venit la tabără, dară mai nainte Stanislav Craccher, Gheorghie Raț și Aloisie Radibrad au vorbit cu ostașii ca venind Radul Vodă și boierii, se nu le arunce ceva pentru cele întîmplate, precum nici le-au aruncat, fiindcă și Radul Vodă, cît au sosit în tabără, aceaia au poftit de la hodnogi ca cele trecute, mai mult se nu se pomenească. Tătuși Moisi Secheli iarăș au trimis pe Stefan Halmagi, hodnogiul Radului Vodă, și pe doi oameni din Brașău cu cărți la stăpînul său, ca se facă pace; și Radul Vodă acuma vrea se sloboadă solii înapoi, cînd Craccher au prins de veste și s-au înțeles cu secuii ca se ceară afară de la Radul Vodă pe Stefan Halmági și, de nu-l va da, se-l tragă afară cu puterea; dară Radul Vodă prin căpitanul Áttilo au mulcomit pe secui și pe Stefan Halmagi l-au ținut pitulat în cortul său.

După acestea Craccher prin secui și prin ceialalți ostași, la aceaia au adus pe Radul Vodă, ca el încă se fie de față în bătaia ce era să se

țină cu Moisi Secheli; și așa au venit toată oastea supt ocîrmuirea Radu-
403 lui Vodă, în 24 iulie, carele/ apoi au orînduit toată tabăra, după cum se cuvinea. Deli Marco cu 1.000 de călăreți ai lui ș-au lăsat caii și s-au împreunat cu ceialalți pedestrași. După aceaia toată tabăra s-au rugat lui Dumnezeu și strigînd de trei ori numele lui Isus Hs. au mers asupra protivnicilor, pre carii i-au și învins (în margine scrie: în 27 iulie din anul 1603, într-o joi). Perit-au în bătaia aceasta 6.000 de ostași sau și mai mulți cu Moisi Secheli. Iară tătarii ca la 2.000 îndată au fugit, o parte cătră Valahia, alta cătră Moldova, ci secuii carii nu putuse veni la tabără pentru oastea lui Moisi Secheli, înțelegînd biruința, pre toți i-au tăiat la strimtori și la munți; Becteș-bașa cu mulți unguri au scăpat cum au putut."

Despre războiul acesta mai scriu afară de avtorii mai sus numiți, și aceștea: Samoil Gronzchi[12], Mic Frenț[13] și Borșai Pal[14]; ci nici unul scrie așa de-amăruntul ca sfărmitura aci adusă.

Despre perirea lui Moisi Secheli mai zice o scrisoare ungurească de la Heveneși[15]: „Moisi, după ce ș-au închis tabăra cu carrele la Brașău, au lăsat pe Franțisc Redei afară de tabără cu 300 de călăreți, ca se tae pre cei ce vor eși dintre carre. Iară carrele așa le legase cu lanțuri de o laltă, de agiungea roată de roată. Moisi au stătut la tunuri pînă cînd au putut și arăta încătrău se le sloboadă. Mai pre urmă vezînd că dărăbanii din Brașău, pre carii îi orînduise lîngă tunui, nu mai pot suferi pușcăturile cele multe, și că ostașii Radului Vodă împresură toată tabăra, Moisi și Nicolae Bogati cu trei sau patru lîngă sine au sărit cu caii preste o rudă de carr, ci calul lui Moisi așa s-au împedecat în rudă cît anevoie s-au descurcat; Nicolae Bogati o au serit și au fugit într-o parte. Prinzînd de veste românii și sirbii că fuge Moisi și Bogati, s-au cărat după dînșii, carii n-au fugit departe și i-au ajuns la un părău. Era slugă lui Moisi, Ioann Nagi din Cadicifalău. Acesta vezînd pre gonitori că se apropie, vitezește s-au purtat multă vreme, așa cît de ar fi fost numai cinci sau șese ca el, Moisi ar fi putut scăpa, dară pre acesta l-au tăiat gonitorii și apoi agiungînd și pe Moisi, pre el încă l-au tăiat...... Pe Nicolae Bogati tot atunci tare l-au rănit la cap, din carea rană au și
404 murit după aceaia în Brașău./ Românii și sirbii carii nu cunoștea pre Moisi, după ce l-au oborit de pe cal, l-au lăsat și s-au cărat după cei ce fugea, iară Gheorghie Raț într-aceaia au sosit acolo și vezînd pe

Moisi carele încă nu murise, au poruncit slugei sale de i-au tăiat capul și așa s-au vestit că Gheorghie Raț au rănit și ucis pe Moisi. Fost-au Moisi călare pre un cal cu părul în fața aghistinei, pre care cal l-au adus apoi la Basta. Capul lui Moisi l-au trimis Radul Vodă în Brașău și l-au aruncat pre o balegă de vacă, în mișlocul piațului, unde au remas o zi întreagă; alții l-au vezut cu trei zile după aceaia într-un șanț aruncat, de unde l-au ros cînii și i-au tras oasele în mai multe laturi.

Turcii carii n-au fost mai mulți cu Becteș-bașa de 120, încă s-au băgat între carre, ci Becteș, cu îngăduința lui Moisi au eșit ca se aducă și pe tătari între carre, dară apoi nu s-au mai înturnat, au pentru că tătarii n-au vrut se între între carre, au pentru că au priceput că mai bine îi va cură lucrul afară de carre; de-unde au și fugit, neașteptînd sfîrșitul războiului, cum au făcut și Franțisc Redei, cu ostașii săi, după ce au vezut că fuge Becteș-bașa.“

Cîte steaguri au luat Radul X Vodă, cînd au tăiat pe Moisi Secheli
cu toată oastea lui, istoricii nu se nărăvesc la o laltă, pentru că sfărmi-
tura mai sus adusă nu pune numerul steagurilor; Iștvanfi[16] și Borșai
Pal[17] zic, 155; Gronzchi[18] pune 32; Palatie[19] 128; iară Anonymul de
la Heveneși[20], scrie așa: „În anul 1603 Radul Vodă, după învingerea
carea o au avut de pe Moisi Secheli, au trimis în Praga 40 de steaguri.
Aceasta e adeverată. Radul culciariul, boieriul cel mare, povestea în
Cluș, că Radul Vodă au trimis la împăratul 180 de steaguri, dară aceasta
iaste o foarte mare minciună, pentru că cînd au dus acele 40 de steaguri,
la împăratul, au fost de față Mateiu Vícei, om de frunte și foarte de
treabă din Cluș, carele mărturisește așa, și că împăratul atîta cinste au
dat solilor românești, celor puturoși, de i-au pus se șeadă înaintea episco-
pilor cînd era în beserică. Atîta cheltuială s-au făcut atunci pentru solii a-
ceștea, de 200 de oameni au trăit după dînșii. Ducerea steagurilor s-au zu-
grăvit în Praga și pentru că s-au biruit Moisi Secheli, mare lítie s-au făcut,
în carea au fost de față și arhiduxul (Matia) cu mulți episcopi, dară solilor
românești tot locul cel mai de frunte li s-au dat, de-a dreapta.“ Anony-
405 mul/ acesta își arătă toată arama, numind pre solii Radului Vodă putu-
roși, căci de au fost Radul culciariul (nu cussáriul, cum reu îl numește
Iștvanfi, la locul mai sus adus) și Mircea, fratele logofătului Miríslo
puturoși, pentru că au fost români, dară pre Aloisie Rádibrad raguzí-
nul, pentru ce îl numește puturos? au nu din pizma naționalnică? din

carea vorbește și despre Radul culciariul și despre cinstea solilor dată. Ci eu întreb pre Anonymul acesta, care au putut se știe mai bine, cîte steaguri s-au dus la împăratul, Vicei clușanul au Radul culciariul, carele le-au dus?

Nobilii ardelenești cei mulți, carii s-au tăiat împreună cu Moisi Secheli sau s-au prins atunci de ostașii Radului Vodă, și după aceaia de vallonii lui Basta. Se numeră într-o scrisoare de la Heveneși[21], carea o cetește, de vrei se-i știi pe nume, căci eu o trec, pentru lungimea eii, și însemn aci ce scrie Mico Frenț[22] zicînd: „În bătaia aceasta cu Radul Vodă, s-au stins vița și semînța a multor familii de frunte. Întru aceasta s-au sfîrșit multe neamuri.“ Iară Apor Peter[23] scrie: „Cînd au perit Moisi Secheli și Țeara Bîrsei cu toată oastea sa, numai pre un pămînt ce se ară într-o zi au zăcut 14 trupuri moarte de grofi și nagișágoși.“ Cînd au îngropat brașovenii după aceaia trupurile celor tăiați, precum scrie Gronzchi[24], oarecare poetíc încă așa au scris:

«Quos genuit cives, hic Transilvania claudit
Heu! parvo tumulo quanta ruina jacet!
Victa jacet tecum tua Transilvania, Moses!
Fallor an haec nobis ultima finis erit?»,

adecă:

«Ardealul pre-ai săi îngroapă întru o prea mică groapă,
De Moisi el s-au lipsit, de rele n-a fi sfîrșit.».

După ce au învins Radul X Vodă pre Moisi Secheli, precum scrie Spontoni[25], nu mult s-au bucurat de biruința sa și au trebuit să se întoarne în patria sa, pentru că turcii și tătarii năvălise în Valahia. Și așa Ardealul s-au lăsat se-l cuprindă Basta pe sama împăratului. Dionigi[26] scrie că pînă cînd s-au bătut Radul Vodă cu Moisi Secheli: „Unul, carele fusese căpitan la Radul Vodă și apoi desdinîndu-se de către el, se făcuse turc, au trecut cu 200 de călăreți Dunărea și fără de veste întrînd în Valahia, au cuprins Tîrgoveștii, scaunul țerei, și după ce au prădat și ars polata domnească, cu mai multe lucruri din oraș, s-au înturnat cu mare dobîndă.“ Doară căpitanul acesta, despre carele vorbește Dionigi, iaste 406 Stefan / pródicul de la preavestitul Enghel[27], carele așa scrie: „După ce au supus Basta de nou Ardealul împăratului Rudolf II și s-au chiemat se povățuiască oastea cea din Ungaria, în fevruarie din anul 1604, s-au întîlnit cu Radul Vodă, la Brașău ca se-l îndemne se rămînă credincios împăratului şi de-aci înainte, făgăduindu-i tot feliul de ajutoriu asupra lui Eremia Moghila. Radul Vodă au dăruit pe Basta cu o şea şi cu sersamuri de un cal foarte mîndre, precum scrie Betlen, VI, p. 18. Pînă a fi Radul Vodă la Braşău, s-au sculat un boieriu anume Stefan prodicul, feciorul de după gard al lui Petru (IV Cercel), voevodului celui mai dinnainte, carele pînă acum trăise ascuns şi cu ajutoriul mitropolitului din Tîrgovești, făcînd resmíriță, au arătat un ferman, prin care ferman i se da domnia Valahiei, şi el îl căpătase de la veziriul Mehmet, ca se scoată pe Radul Vodă din domnie, pentru că ţinea cu nemţii. Iară Radul Vodă s-au înturnat curînd de la Braşău şi-au bătut pe resvretitori şi suvrintînd la nas pe Stefan prodicul şi pe mitropolit, i-au trimis după Basta, la Cluş, carele spre mare năcaz al Radului Vodă i-au dat lui Eremia Moghila, domnului Moldovei.“ Adecă protivnicul Radului Vodă, de-unde poţi vedea inima cea rea a lui Basta către făcătoriul lui de bine! Ci Enghel aci greşeşte în tîmp de doao ori, pentru că Basta n-au mers în fevruarie, ci la sfîrşitul lui martie sau la începutul lui aprilie din anul 1604, de la Cluş la Braşău, precum arată scrisoarea de la Heveneşi[28]; a doaoa, pentru că tragedia aceasta s-au întîmplat în anul acesta, 1603, după bătaia cu Moisi Secheli, cum zise mai nainte Dionigi.

Iştvanfi[29] scrie că Basta, după ce au fugit din Ardeal de frica lui Moisi Secheli, au aşteptat în Sătmariu sfîrşitul bătăei Radului Vodă cu Moisi, apoi au întrat în Ardeal şi împrăştiind oastea carea o adunase Becteş-başa, la Poarta-de-Ferr, după fuga de la Braşău, toată lauda dobîndirei Ardealului o au apropriat şie; ci Ardealul pentru tyrănnia lui Basta nu îndelung au remas supt Rudolf II, cum se va arăta la anul viitoriu.

Mai pre urmă, la anul acesta, 1603, o scrisoare de la Heveneşi[30] aşa vorbeşte: „Eremia Moghila, domnul Moldovei, ş-au măritat fata după nobilul din Polonia, Stefan Potoţchi, la a căriia nuntă pre întîia zi a lui iunie, au chiemat pe biräul din Bistriţă cu tot senatul, carii au
407 trimis / în locul lor pe Símon părcălab la nunta aceaia, cu foarte formoase daruri ş.c.“

---

[1] Doglioni nel *Teatro dei principi*, tom. 2, part. 8, p. 751. [2] Ciro Spontoni nella *Storia di Transilvania*,. lib. 9, p. 216. [3] Archivum Vaticanum, armario 44, tom. 47, p. 25. [4] Dionigi nella parte 5 delle *Storie del mondo*, lib. 10, p. 504. [5] *Ms.* apud Hevenesi, tom. 68, p. 161. [6] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 86. [7] Istvanfi, lib. 33. [8] *Ms. La-*

tinum apud Hevenesi, l.c., p. 176. [9] *Ms.* fragmentum apud Hevenesi, l.c., p. 167 seqq. [10] Hevenesi, *Ms.*, tom. 68, p. 173 seqq. [11] Dictum fragmentum, p. 169 seqq. [12] Samuel Gronzki in *Ms.* ad h.a. [13] Miko Ferentz in *Ms.* ad h.a. [14] Borsai Pál, in *Ms.* ad h.a. [15] *Ms. Hungaricum* apud Hevenesi, l.c., p. 135 seq. [16] Istvanfi, l.c. [17] Borsai Pál, l.c. [18] Gronzki, l.c. [19] Palatius in *Aguila Austriaca*, lib. 47, cap. 2. [20] Anonymus apud Hevenesi, tom. 68, p. 180. [21] *Ms.* apud Hevenesi, l.c., p. 258 seq. [22] Miko Ferentz, l.c. [23] Apor Péter az *Erdélyi Metamorphosis második Czik Myában.* [24] Gronzki, l.c. [25] Spontoni, lib. 10, p. 234 seq. [26] Dionigi, l.c. [27] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 274. [28] *Ms.* apud Hevenesi, l.c., p. 161. [29] Istvanfi, l.c. [30] *Ms.* apud Hevenesi, l.c., p. 149.

Anul 1604. După ce au cuprins de nou în anul trecut Ardealul Basta prin vallonii săi, au prins, după cum zice o scrisoare de la Heveneși[1], doaozeci și patru de nobili ardelenești, dintre carii pe Nicolae Vaida l-au spînzurat dinnaintea porței Brașăului, pe Gheorghie Hammai la Caladăii din piaț; iară „Pe 12 dintre ei i-au omorit din porunca lui Basta, profósul, în luna lui octomvrie din anul 1603, fără de leac de lege, spînzurînd pre unii, altora capetele tăindu-le." Pre ceialalți, între carii au fost și Blasie Camuti, foarte cu anevoe i-au slobozit Basta, în aprilie din anul acesta, 1604, cînd au mers la Brașău să se întîlnească cu Radul X Vodă.

Sporind din zi în zi Basta în tyrănniă, în fevruarie din anul 1604,
au strins seim la Cluș; pentru că scrie Anonymul din Bălgrad[2]: „Gheor-
ghie Basta supt seimul din Cluș, au prins pre nobilii Ioann Boróncai, Mi-
hail Calmándi și Grigorie Císar, pre carii după ce i-au ținut o lună în
temniță, i-au omorit profosul, Matheiu Alexandru Múag, prin hoheriul,
în 2 martie, noaptea. Mai întîiu au omorit pe Mihail Calmandi întru
acesta typ: mai nainte gătise profosul vro cîteva funi și chiemînd pre
hoheriul, i-au poruncit se lege funi de picioarele și grumazul lui Cal-
408 mandi, apoi cu acelea l-au legat/ de niște grinzi, cu care atîta l-au sucit,
pînă ce i-au întrulocat capul cu picioarele, rumpîndu-i spinarea și făcîn-
du-l ghem; după aceaia au ascuțit un par și ungînd parul cu sopon l-au
tras întrînsul; așa au chinuit și pre ceialalți prinși." Vezi cu cine au ținut
nobilii din Ardeal asupra lui Mihai Vodă carele n-au făcut de acestea.

După seimul acesta din Cluș, în carele de nou au trebuit ardelenii se joare împăratului Rudolf II, Gheorghie Basta, după cum scrie iarăș Anonymul din Bălgrad[3], resoluția aceasta o au dat nobililor și orășenilor din Ardeal: „*Intîiu*: la rugămintea nobililor li se dăruiește lor viața și bunurile, afară de a patra parte, carea în seimul ce se va ținea mai curînd, trebue se o rescumpere cu bani, după otărirea ce s-au făcut prin commissarii cei la aceaia orînduiți. *A doaoa*: bunurile nobililor carii au perit în bătae și ale acelora carii n-au venit la adunarea asta, așișderea ale celor sîrguniți, se țin de maestatea chesaro-crăiască. *A treia*: vămile, hărmințiile, dișmele de bucate și de vin, de-aci înainte le va lua cămara împărătească din tot Ardealul. *A patra*: orașelor, care au fost căzut în necredincioșire și s-au fost desdinat de către împăratul, de-aci înainte nu le va fi slobod a ținea altă lege, fără numai cea popistășească; iară clușenii se îndetoresc ca pentru collegiul cel stricat iezuviților, cît mai curînd se le dea beserică și căsi de școale și de lăcaș. *A cincea*: brașovenii în cursul de trei septămîni se plătească în pedeapsă 80.000 de florinți precum li s-au poruncit și mai nainte, așișderea și clușenii, 70.000 de florinți; ceaialaltă pedeapsă a orașelor se lase pe resoluția împărătească. *A șesea*: orașele cele necredincioase, de-aci înainte nu vor avea putere de a-și alege județi și senatori fără de voia gubernatorului, nici vor avea putere de a ținea preste noapte, la sine cheile de la porțile cetăților, ci le vor da în mîna căpitanilor, carii vor fi în cetăți. *A șeptea*: nobilii carii au fost de față în seimul acesta, fieștecarele se-și ia răvașul de la domnul generariu, ca nu cumva să se țină rebell și se pățească ceva reu."

Fiind că în resoluția aceasta se pomenesc iezuviții și eu încă i-am pomenit în mai multe locuri, ca cei ce se vor naște și vor trăi întru avvenire se știe cine au fost iezuviții, iată tîlcul: aceștea au fost un cin călugăresc urzit de Ș. Ignatie Loiola șpaniolul, cu puțin după ce au încetat Martín Lutér, în anul 1517, a-și semăna eresul, în care cin nu se priimea 409 alții, fără numai / aceia carii era au foarte de mare talant, au de mare viță și bogat neam, au prea formoși; cu care trei lucruri avea între sine pre cei mai zdraveni oameni, pentru că cei cu mintea mare străbătea toate, cei de neam mare plinea toate prin rudeniile sale, cei formoși era văzuți la toți și mai ales la femei, prin care apoi lucra cum vrea. Nici e minciună aceasta, căci o am cetit aceasta în regulele lor cele ascunse și numai cu mîna scrise, care eu însumi le-am dat, din porunca cardinalului Stefan Borgia, se le lege în cordován roșu întraurit, cînd eram bibliothecariu, în collegiul *De propaganda fide* din Roma. Supt iezuviții aceștea am și învățat pînă la poés. Iară în anul 1772 i-am lăsat pentru oarece năsărîmbă și am trecut din Cluș în Bistriță, la părinții piariți, deunde m-am dus apoi la Blaj, în anul 1773. de am învățat pre alții într-un an poesul și retorica și așa m-au trimis la Roma, exțellenția sa episcopul Grigorie Maer în anul 1774. Iară cinul iezuviților s-au șters cu totul de pe lume în anul 1773. Pricinile pentru ce s-au șters, le cearcă la alții. Barem se nu se fie șters!

După seimul din Cluș, precum scrie Spontoni [4]: „Nu mult au zăbăvit Basta în Cluș, ci numai cu puțini ostași au trecut la Brașău să se întîlnească cu Radul (X) Vodă carele au venit la el pentru niște trebi, iară mai ales pentru că fiind el mai adese ori năpădit de turci, de tătari și de cei ce nu era din partea lui dintre boierii țerei, nu se mai putea apăra, și de la Basta încă nu putea nădăjdui vreun ajutoriu. Drept aceaia nu putea face alta fără se dea haraci turcilor. Pentru care lucru aducînd multe pricini, Basta încă nu s-au împrotivit și pentru aceaia pentru că Radul s-au făgăduit că va strica toată tocmeala cu turcii, cînd va voi împăratul." Iată pricina pentru care au mers Basta în luna lui aprilie la Brașău. Iară Radul X Vodă pentru aceaia s-au socotit se dea haraci turcilor, pentru că turcii și boierii cei ce se împrotivea Radului X, după cum scrie Dionigi [5], se silea „se pună domn Valahiei pre alt Radul carele ținea cu turcii și se scoate din domnie pe Radul acela carele ținea cu nemții", adecă vrea turcii și boierii cei ce se împrotivea Radu-
410 lui X carele și Șerban se numește de unii/ istorici, se pună în locul lui pe Radul XI, feciorul lui Mihnea Turcul sau Mihail IV, cum l-au și pus după aceaia, precum se va arăta la anul 1611. Acelaș Dionigi și aceasta scrie, că în locul lui Eremia Moghila, domnului Moldovei, încă au vrut turcii, în tîmpul acesta, se pună domn pre Ianícolo, adecă pe Bogdan, fiiul lui Iancul Vodă sau Ioann III, despre carele am cuvîntat și la anul 1594, dară nemica au isprăvit turcii în îmbe țerile românești.

Spontoni [6] scrie că „După ce s-au înturnat Basta de la Brașău la Cluș, au venit la el sol de la hanul tătăresc în treaba Radului X, domnului Valahiei, carele gîndind că mai bine va fi de va rescumpăra odihna Valahiei și Ardealului cu puțintel aur, făgăduise hanului că-i va da zece mii de galbeni sultănești pre an, numai se nu prade Valahia. Hanul drept aceaia au trimis la Basta de l-au întrebat, voiește și el tocmeala aceasta? La carea întrebare Basta au respuns că voiește, ci iaste op ca se înştiinţeză mai nainte pre împăratul, al căruia respuns îl va căpăta hanul prin Radul Vodă; pînă atunci solul să se întoarne acasă.“

Mai respicat vorbeşte despre solia aceasta o scrisoare de la Heveneşi [7], zicînd: „În 21 iunie din anul 1604, au venit în Cluş din Ţeara Muntenească sol de la hanul tătăresc, al căruia nume era Áhmet Gelébi şi era al doilea consiliariu al hanului. Venit-au cu dînsul Atílie Vicomercát cremoneanul, generariul Radului, domnului muntenesc, comis Leca, prefectul curţei, şi secretariul Antonie Varsie. Fost-au atunci aici în Cluş commissarii împărăteşti Paul Cráuseneg şi Carol Imhof. Aci era şi comitul Thoma Capréoli, Pancratie Şenniei şi mai mulţi. Aceştea cu mare cinste au priimit pe solul tătăresc carele despre acestea au vorbit: *intîiu*: au poftit sînătate lui Crauseneg şi celoralalţi cu numele hanului, şi fiind că era trimis la Basta au cerut călăuz pînă la dînsul, de va fi de lipsă. *A doaoa*: <<stăpînului mieu, zice solul, nu-i sînt spre folos atîtea vărsări de sînge, ci spre pagubă; drept aceaia ar vrea să se facă pace între creştini şi între turci şi şi cù dînsul, pentru că de şese ori au fost să se răpună pre sine. Pentru aceaia bine ar fi de ar trimite împăratul nemţesc sol la hanul pentru treaba aceasta; căci după aceaia şi hanul va trimite sol la împăratul. *A treia*: hanul au trimis pe fiiul său carele se chiamă Toctán-Fuşeís sultan cu 40.000 de ostaşi întru ajutoriul turci-
411 lor şi au agiuns pînă/ la locul ce se numeşte Ózdi sau Dassióv. Drept aceaia de voieşte pace împăratul Rudolf, se trimită solii sei la hanul mai nainte de a păşi oastea aceasta mai încolo. *A patra*: se îngădue împăratul Rudolf Radului Vodă se priimească steagul de la turci, au, de nu ar îngădui aceasta, se îngădue se-l priimească de la hanul şi se fie alleat cu dînsul >>“.

La acestea Crauseneg dinpreună cu cealalţi sfetnici aşa au respuns: „*la intîia*: <<Pentru bineţe s-au dat mulţemită, şi solul n-are op de a merge la Basta, pentru că consiliarii au toată puterea de la împăratul. *La a doaoa*: împăratul Rudolf încă ar voi se aibă pace cu hanul, dară ca se trimită întîiu soli la hanul, nu se cuvine mărirei împărăteşti, înse vor înştiinţa pre împăratul şi se vor întocmi, de grăieşte din inimă. *La a treia*: feciorul hanului se nu păşască mai încolo, nici se facă reu Valahiei şi creştinătăţei, pînă cînd nu vor lua respuns de la împăratul, căci se leagă că în 55 de zile va sosi respunsul; şi prin solul acesta au trimis commissarii un ceas de argint foarte formos hanului. *La a patra*: Ca se priimească

Radul Vodă steagul, trebue să se înțeleagă cu Basta, căruia îi vor scrie și cred că Basta nu se va împrotivi. *La a cincea*: De se va conteni hanul de a face reu creștinilor vor scrie împăratului și pentru cele 20.000 de galbeni și cred că și aceia îi va da împăratul." Așișderea scrie Anonymul din Bălgrad [8] despre venirea, numele și soțiile solului acestuia, dară greșește dînd altă pricină a venirei lui, adecă să se supună și Ardealul turcului; precum greșește și Spontoni mai nainte zicînd că solul acesta au venit în Cluș la Basta pentru că Basta mai nainte trecuse la armada cea mare din Ungaria, precum bine scrie Dionigi [9].

Radul X Vodă încă lezne au putut făgădui zece mii de sultanini sau galbeni sultănești, adecă înduplicați, pre an hanului tătăresc, precum scrie Spontoni, pentru că zice mai încolo scrisoarea de la Heveneși cea mai în sus adusă: „În anul acesta 1604, precum au făcut summa scriitorii commissarilor, au trimis împăratul nemțesc Radului Vodă pe rînd 101.783 de florinți. O dată Radul culciariul au dus 55.000 de florinți, după aceaia s-au dus ceialalți." Ci și împăratul Rudolf II sau cămara împărătească lezne au putut plăti banii aceștea Radului Vodă, numai din jafurile cîte au făcut Basta de pe bieții ardeleni. Dară Paul Crauseneg ce n-au strins pe sama împăratului și pre a sa de la aceiași ardeleni? despre carele zice altă scrisoare de la Heveneși [10]: „Venind Crauseneg în Ardeal, măcar că țeara era foarte lipsită, bună summă/
412 de bani au adunat. Benedict Mindsenti pentru cetatea din Beclean au dat pe sama împăratului 10.000 de florinți, Gavriil Haller pentru niște sate, 12.000 de florinți. De la clușeni au luat 5.000, de la sibieni, 8.000 de florinți, și de la celealalte orașe săsești încă au luat cît au putut. Și așa împlîndu-și punga Crauseneg de bani și de daruri, au eșit din țeară, în septemvrie din anul 1604.

La Climent Casa era doi boi de aur, în carii, întru amîndoi, era ca la 1.300 de galbeni. Unii zic că sînt din zilele cele bătrîne, dară eu am vezut boii aceia și nu sînt din zilele cele bătrîne, ci oarecare român i-au vărsat; iaste muncă proastă și eu gîndesc că i-au luat din oarecarea besrică din Valahia. Unul dintre boi stă ca cum ar îngenunchia, din carea judec că după obiceiul popesc au vrut se însemne boii de lîngă iaselе Domnului Hs., pentru că ei zugrăvesc înaintea iaselei bou și măgariu, ca cum ar fi încălzit dobitoacele acestea cu suflarea lor pe pruncul Hs., în frigul cel mare. Naşterea aceasta vrînd oarecare domn românesc a o cinsti, au fost făcut boii acești de aur, pentru mîntuirea sufletului său. Boii aceștea au trebuit Climent Casa se-i dea lui Crauseneg după ce au înțeles de ei; poate fi că i-au plătit aurul din cît era, și așa au mers boii aceia pre mîna nemților." Dară în margine scrie altul cineva zicînd: „N-au dat vreun bănuț lui Casa pentru boii aceia Crauseneg, ci numai în dar i-au luat." Și bine s-au și întîmplat pentru că haramul haram se face!

După ce s-au mutat commissarii împărătești, în vara aceasta, de la Cluș la Sibiiu, despre Radul X așa vorbește a treia scrisoare de la Heveneși[11]: „În anul 1604, Radul, domnul muntenesc, au scris commissarilor împărătești, la Sibiiu, și i-au întrebat, potu-l ajuta din Ardeal, au nu? pentru că tătarii în toate zilele îmblă pre-acolo. Dar aceasta numai țigănie au fost, pentru că au spus alții commissarilor că foarte întărește Bucureștii încungiurîndu-i cu zid tocma pre-acolo, pre-unde începuse Sinan-bașa, în carea muncă în fieștecare zi lucră cîte 6.000 de oameni și că steagul încă l-au priimit de la turci și de la Bócicai încă l-ar aștepta." Eu nu înțeleg cum au putut întra aci Bocicai, cînd încă nu era prinț Ardealului[a], ci după aceaia s-au făcut, precum arată a patra scrisoare de la Heveneși[12] zicînd: „Stefan Bocicai de cînd au eșit din Ardeal pe vremea lui Andreiu Batori, în anul 1599, în mare ură au fost la neamț și întru atîta prepus despre toate lucrurile, cît în anul 1604 au vrut împă-
413 ratul nemțesc se-l pună la prinsoare împreună cu Paul Niári / și pe Niari l-au și prins, iară pe Bócicai l-au mîntuit episcopul Dimitrie Napraghi carele de nu ar fi fost, doară l-ar fi și prins. Sigismund Bocicai, că nu bine stă la Neamț și temîndu-se ca nu cumva se-l prăpădească, odineoară au început a gîndi despre sine și despre țeară.... și a socoti de a se înțelege cu turcii. S-au înțeles cu Gavriil Betlen carele era la turci (fugit din bătaia de la Brașău, cea din anul trecut), și cu alții, ca se-i cîștige lui prințipatul Ardealului de la împăratul turcesc. Gavriil Betlen pentru tinerețele sale nerîvnind domnia Ardealului, o au căștigat lui Bocicai; și ferman încă au căpătat se-l trimită lui Bocicai; ci fermanul acesta l-au luat haiducii unguresti cu dulmána lui Gavriil Betlen, cînd s-au dus în vara aceasta cu comitul Donváll asupra Timișoarei și au prădat

---

[a] Ștefan Bocskay a fost proclamat principe în anul 1604 de nobilii transilvăneni refugiați în Ungaria care se afla sub stăpînirea turcească. E recunoscut de marele vizir la 19 noiembrie 1604, de secui la 2 februarie 1605, iar de dieta țării la 8 mai 1605.

cortul lui Gavriil Betlen. Generariul din Caşşovia, Bélgioso vezînd fermanul acesta, au ţinut o adunare la Caşşovia, la carea au chiemat şi pre Bocicai, dară acesta n-au mers ştiind că i s-au vădit lucrul, şi s-au gătit de apărare şi au mers în Şoliómchiu, unde ţinea averea sa. Iară vezînd Bocicai că oştile ardeleneşti se trag cătră Oradea-Mare, n-au cutezat, a zăbăvi în Şoliomchiu. Ci întîia zi a lui octomvrie s-au dus în Sînt-Iob, unde orînduindu-şi lucrurile, au chiemat pre doi hargaţi ai săi, despre carii mult nădăjduia, pe Franţisc Secheli şi pre Stefan Fráter, după carele măritase o rudenie a sa. Acestora le-au spus Bocicai voia sa şi au cerut sfat de la dînşii, ci mai nainte i-au jurat prin predicátorul din Sînt-Iob carele era de faţă şi el, apoi le-au spus că fermanul au mers în mîna nemţilor şi drept aceaia se şi teme de primeşdie, şi i-au întrebat ce ar trebui se facă? Frater îl sfătuia se-şi ceară graţie, dară Bocicai au zis că nu poate avea nădejde în graţia împăratului nemţesc, pentru că şi mai nainte, puţin au fost de n-au perit. Mai pre urmă chiemînd în lature pe predicatorul s-au sfătuit şi cu dînsul carele i-au zis că taina nu trebuia se o spună hargáţilor, pentru că aşa nu va fi mai mult taină: «Eu te sfătuesc ca se faci toate pentru cruţarea vieţei tale; iată şi pentru credinţă mult ne necăjesc pre noi, doară şi întru aceasta vei putea ajuta ş.c.». Necutezînd Bocicai a remînea în Sînt-Iob, cetatea o au încredinţat acelor doi hargaţi, lui Secheli şi lui Frater, dăruindu-i şi dojenindu-i se remînă credincioşi, iară el s-au dus în Chérechi ce iaste departe de Sînt-Iob trei miluri de pămînt. După purcederea lui Bocicai, acei doi hargaţi s-au socotit la o laltă, că de nu-i va cură bine norocul lui Bocicai, ei nu
414 vor putea petrece bine/ cu nemţii; drept aceaia s-au dus la generariul Iacob Belgioso şi spunîndu-i toate, cîte vrea stăpînul lor, i-au făgăduit că cetatea din S. Iob încă i-or da. Belgioso i-au ascultat cu bucurie şi după pofta lor le-au îngăduit ca banii şi toată avuţia din cetate se fie a lor. Aşa au trimis generariul 200 de nemţi din Oradea-Mare şi au luat cetatea Sîntului-Iob fără de vreo împedecare. Pînă atunci Secheli şi Frater împărţise toate bunurile din cetate, încă şi cele 16.000 de florinţi ale lui Gavriil Haller care le încredinţease lui Bocicai se i le ţină. După ce au întrat nemţii în S. Iob, au scos afară pe toţi şerbii lui Bocicai dintrînsul, şi luînd toate de la Frater şi Secheli, pre ei numai în nădragi şi cu nişte dulămi rele i-au lăsat; iară pe predicatorul carele era popă calvinesc, l-au tăiat dinpreună cu muierea şi pruncii lui.

Acum oastea ardelenească în 8 și 9 octomvrie și după aceaia pornise din Ardeal către Oradea-Mare, pe Criș, și orînduiala era făcută așa, ca oastea ardelenească se bată Șoliomchiul și Belgioso se bată Cetatea Cherechi și pre Bocicai; ci Paul Chérmendi n-au dat cetatea și așa oastea nemțească iarăș s-au înturnat la Orade. Oastea ardelenească încă au mers de la Felégd la Adorian, dară atunci Sînt-Iobul era în mînile nemților; drept aceaia oastea ardelenească încă au mers la Orade, unde era Belgioso. Așe fiind lucrurile, Bocicai de pretutindenea au adunat pre unguri, între carii era hodnogi Ioann Egri carele avea moșie în Cherechi, și Blasie Líppai; acestora și celor ce era cu ei multe le-au făgăduit și le-au dat leafă. Trăgînd pre aceștea la sine, s-au întîmplat de Ioann Peț au venit cu nemții din Silesia la Dióseg; acolo au năvălit preste dînșii haiducii unguresti și pre toți i-au tăiat cu pruncii și cu curvele împreună, de care nemții cei pedestri, multe poartă cu sine. Perirea aceasta a nemților s-au întîmplat în 15 octomvrie, într-o vineri, și foarte puțini au scăpat în Orade, carii cu toții au fost mai mult de trei mii. Înțelegînd aceasta Belgioso au eșit cu toată oastea spre Dioseg ca să se bată cu haiducii, dară nendrăznind a se bate, s-au înturnat în Orade, de-unde după vro cîteva zile, în 23 octomvrie au pornit cu toată oastea spre Tocaiu, vestind mai nainte că va se meargă la Sătmariu. Pornirea cu atîta taină o au făcut, de nici domnii dintre unguri au știut unde merg. ... Așa pornind din Orade, sîmbătă, pre la 11 ceasuri, cu atîta frică și pripă au mers zioa și noaptea, de a doaoa zi seara, adecă duminecă, în 24 octomvrie, au sosit la podul Tocaiului carele iaste făcut pre șeici, peste Tisă. Acolo sosînd generariul au pus nemți de cei cu puști, la capetele podului, ca se
415 nu se îmbulzească,/ ci se treacă oastea pre rînd. Fost-au toată oastea în 14 pîlcuri împărțită, cînd au pornit din Orade; așa am socotit eu, că am fost noi cu toții 4.500 de ostași. Pe pod au trecut întîiu nemții, vallonii și italianii doi cîte doi, apoi ungurii pre la mezul nopței sau după aceaia. Sirbii, ale cărora mueri cu pruncii lor le tăiase haiducii, cu puțin mai nainte, căsile le prădase, satele lor le arsese, încă s-au adunat și auzind de venirea generariului Belgioso, s-au împreunat cu oastea lui, dară fiind că n-au putut îndată trece pe pod de ceialalți ostași, s-au tras la Racomoz cu secuii și o parte a ungurilor, așteptînd vreme de a putea trece. Acolo odihnindu-se fără de grijă sirbii, în reversatul ziorilor din 25 octomvrie, au năvălit haiducii asupra lor și dintruntîiu au tăiat de-a

valma, nealegînd, pre care cum l-au găsit, ci apoi au stricat ca ungurii și secuii să se aleagă de o parte; așa aceștea s-au mîntuit, dară pre sirbi așa i-au tăiat, uitîndu-se de preste Tisă Belgioso, cumu-i dumică și netrimețîndu-le ajutoriu, de din 2.000 sau 1.700, de-abea au scăpat cu fuga 25. Marco Seghedi, căpitanul sirbilor, numai pe părul calului și gol de gimătate au trecut Tisa cu notul...... După ce s-au înturnat la Belgioso comitul Donvall și Ladislav Péte carii se trimesese la haiduci, au pornit cu tabăra, luni seara, în 25 octomvrie, și au mers la Ceacheafálva, lîngă Santău. În Santău s-au tăbărit nemții și vallonii; în Ceacheafalva, Pancratie Șenniei cu ardelenii; secuii încă lîngă nobilii din Ardeal s-au tăbărit, carii era ca la 500. În seara aceasta Belgioso cu vro cîțiva oameni de frunte, adecă cu comitul Thoma Capreoli, cu Baltasar Corniș, cu Marco Vodă și cu alții, nefăcînd de știre nici lui Pancratie Șenniei, nici altora, pre la 10 ceasuri au pornit tabăra, de frica haiducilor..... Înțelegînd aceasta nobilii din Ardeal, s-au cerut de la generariul lor, Pancratie Șenniei, se-i slobcadă acasă în Ardeal, carele i-au și slobozit. Cu nobilii s-au împreunat și secuii, și cu toții s-au întors în Ardeal ș.c. Túri Frenț mergea din Ardeal cătră Orade cu 50 de dărăbani, cărora le-au eșit înainte cei din Șoliomchiu și prinzindu-i pre toți, o lună i-au ținut la închisoare, pînă cînd i-au slobozit Bocicai ca să se bată pentru el. Iară Pancratie Șenniei băgîndu-și călăuz, din Ceacheafalva, pre altă cale s-au dus la Cașșovia, unde avea toată bunătatea. Mai avea bani și scule de aur și de argint și la Nădășdoae, la carea le trimesese în septemvrie din anul 1603, prin nepotul său, Cașpar Șenniei." Așișderea scrie a cincea scrisoare de la Heveneși[13]./

416 Așa mergînd lucrurile lui Bocicai, au venit Basta asupra lui și, precum scrie Anonymul din Bălgrad[14], au și biruit pe Bocicai, în 28 noemvrie din anul 1604, la satul Beșeneu din Ungaria, dară nu l-au stricat cu totul, pentru că Bocicai iarăș fu ajutat de turci asupra nemților, ba, ce e mai mult, încă și de poloni, căci patriarhul Romei. Climent VIII, precum mărturisește *Arhivul din Vatican*[15], scrie în 11 dechemvrie din anul 1604, cătră craiul Poloniei, ca pre cancellariul crăimei se-l chiame înapoi din Ardeal, unde întrase cu oști întru ajutoriul celor ce se rădicase asupra împăratului Rudolf II. Greșește, așadară, Anonymul din Bălgrad[16] cînd scrie că Stefan Ciachi au mers în Polonia se capete ajutoriu împăratului, căci au mers pentru Bocicai.

Vezînd acestea commissarii împărăteşti n-au avut unde năzui, ci iarăş la Radul X. domnul muntenesc, au trimis pentru ajutoriu tocma la sfîrşitul anului acestuia, pentru că zice a şesea scrisoare de la Heveneşi[15]: „În anul 1604, numai înainte de Crăciun, au trimis commissarii Hofmán şi Imhof pre Iulie Chesar Murált în Valahia la Radul Vodă pentru ajutoriu asupra lui Bocicai. Întru aceaia se silea ca pe Bocicai se-l cuprindă în mişloc, de o parte Radul, de alta Basta. Radul au şi făgăduit că va trimite 10.000 de ostaşi, dară cum spunea Muralt, nu e de a se crede că va putea trimite atîţa, de nu va veni cu toată ţeara, ca şi Mihai Vodă. Tătuşi are gata la curtea sa 3.000, pre carii îi poate trimite. Iaste şi un boieriu în Valahia, anume Cómlea carele se poate scula cu 1.000 de feciori. Comlea acesta au fost mers în iulie din anul acesta 1604, cu Avram Horvat cătră Bălgradul din Serbia se-l prade; Comlea au prădat tîrgul acela, nu Avram Horvat."

Cetatea Chioarului încă la sfîrşitul anului de-acum o au luat Bocicai de la împăratul Rudolf II, pentru că zice a şeptea scrisoare de la Heveneşi[18]: „Plecarea Chioarului aşa s-au întîmplat în anul 1604. Oamenii lui Bocicai au prins pe fratele lui Marco Vodă cu vro cîţiva lîngă dînsul, pre carii i-au ţinut întîiu la închisoare în Baia-Mare, apoi i-au dus la Bocicai, carele le-au făgăduit că nu numai îi va slobozi, ci îi va şi dărui, de-i vor da Chioarul, căci cu fratele lui Marco Vodă era şi lăcuitori din Baia-Mare. Aceştea s-au înţeles cu cei din Chioar şi atîta au lucrat, pînă ce l-au dat."

---

[1] *Ms.* apud Hevensi, tom. 68, p. 161. [2] Anonymus Carolinensis in *Ms.*, p. 46. [3] Idem Anonym. Carol., p. 87. [4] Spontoni, lib. 10, p. 251. [5] Dionigi nella parte 5 delle *Storie del mondo*, lib. 10, p. 511. [6] Spontoni, l.c., p. 253./ [7] *Ms.* apud Hevenesi, l.c., p. 255 seqq. [8] Anonym. Carol. in *Ms.* p. 51. [9] Dionigi, l.c. [10] Aliud *Ms.* apud Hev., l.c., p. 293. [11] Tertium *Ms.* apud Hev., l.c., p. 189. [12] Quartum *Ms.* apud Hev., l.c., p. 182 seqq. [13] Quintum *Ms.* apud Hev., l.c., p. 147 seq. [14] Anonym. Carol. in *Ms.*, p. 51. [15] *Archivum Vaticanum*, armario 44, tom. 56, p. 384. [16] Anonym. Carol., l.c. [17] Sextum *Ms.* apud Hev., l.c., p. 297. [18] Septimum *Ms.* apud Hev., l.c., p. 284.

417

Anul 1605. Bocicai în anul acesta foarte mult au sporit asupra nemţilor, cum vom vedea acuşi. Iară despre commissarii împărăteşti aşa vorbeşte o scrisoare de la Heveneşi[1]: „În luna lui ianuarie din anul 1605, înţelegînd commissarii, în Sibiiu, luarea Chioarului care l-au luat în mîna sa Gavriil Perniezi, pre sama lui Bocicai, mare prepus au avut despre văduva lui Ioann Cheșeriu carea era soră cu Gavriil Pérniezi, că dă sfaturi frate-său, și fiindcă sibienii țin gimătate din bunurile sau moșiile lui Ioann Cheșeriu și dintru ale muerei încă țin Bălcaciul și Șidveiul, pentru aceaia Șiubeg, craiu-birăul și Ioann Régheni au ațițat prepusul asupra femeei, numai ca se le remînă lor bunurile acelea care cu bani le cumpărase sibienii de la Basta. Așa fiind acestea Hofchírchen, precum stă în regestrul lui, pre aceștea au vrut se-i muncească; pre văduva lui Cheșeriu, pre Iacob Antoni, pe Martin Caprónțai, pe Mihail Șárvari, pe Mihail Bálteui și pre Andreiu Secheli și ș-ar fi plinit voia Hofchirchen de nu ar fi murit mai nainte."

Radul X Vodă cercat fiind de commissarii împărătești pentru ajutoriu asupra lui Bocicai, cum s-au arătat la anul trecut, el însuș n-au venit întru ajutoriu, ci au trimis pe generariul său, Gheorghie Raț carele înțelegîndu-se cu craiu-birăul din Sibiiu, Albert Șiubeg, multe rele au pătrat în Ardeal, ținîndu-se prin cetățile cele săsești, precum scrie Gronzchi[2], și eu voiu arăta acuși mai pre larg.

Bocicai întru aceaia au pus gubernator preste Ardeal pe Ladislav Gíulafi, și l-au trimis se bată Sătmariul, pe care au și început a-l bate în 14 ianuarie din anul 1605, a căruia batere scriindu-o oarecine la Heveneși[3], așa vorbește despre un episcop românesc: „Era un episcop românesc în cetate, despre a căruia vitejie toți s-au minunat. Acesta au prins un paloș nemțesc în amîndoao mînile și încătrău da, mulți cădea de mîna lui, nici da în zădar, ci totdeauna nimerea; mai pre urmă l-au împușcat tocma prin mișloc și așa au murit. Episcopul acesta în Cluș încă au fost cu Basta; era om mic, cu părul lung și avea bîtă întrargințită." Episcopul acesta au fost al Vadului sau al Maramurășului, pentru că locurile acestea erau învăluite cu războaele din tîmpurile deacum. /

418 După luarea Sătmariului, precum zice a treia scrisoare de la Heveneși[4]: „Stefan Bocicai au trimis aici, în Ardeal, la commissarii împărătești, pe Franțisc Balașși și pe Volfgang Betlen, se ceară Ardealul; de l-or da, bine, de nu l-or da, va merge Giulafi Ladislav cu oaste în Ardeal. În 21 fevruarie din anul 1605 s-au adunat nobilii și secuii în Séreda din Moroséchiu și s-au întocmit la o laltă și secuii încă au jurat lui Bacicai. Nobilii carii au fost în Sereda și s-au întocmit cu secuii,

sînt aceștea: Baltasar Bornemisa, Benedict Mindsenti, Menhart Bogati, Franțisc Vaș, Caspar Bornemisa și alții. Soli încă au trimis la Bocicai, carii au fost aceștea: Baltasar Chemeni, Ioann Angialóși protonotariul, Mihail Peteu, căpitanul Morosechiului, și Menhart Nagi."

„În 23 martie din anul 1605", precum zice a patra scrisoare de la Heveneși [5]: „Miercuri, Nicolae Farcaș, Stefan Cun și mai mulți hodnogi s-au dus cu 500 de ostași se cuprindă Mediașul. Cînd bătea ei Mediașul și adusese pae și lemne se aprinde poarta, sasii au făgăduit că se vor supune lui Bocicai. Nicolae Farcaș, Franțisc Turi, Stefan Cun și ceialalți au orînduit ca pe Franțisc Turi cu 200 de ostași se-l trimită înlăuntru ca se joare pre sasi că vor fi credincioși lui Bocicai; întru aceaia ungurii tyrănnește lucrînd în tîrg, sasii au trimis la Gheorghie Raț carele era la Mușna cu 1.000 de sirbi și români, se le vină întru ajutoriu. ... Venind Gheorghie Raț pre-ascuns au întrat în Mediaș și au tăiat pre toți, cîți era cu Turi. Însuș Turi cu funea s-au slobozit preste zid și așa au scăpat." Așa au lucrat Gheorghie Raț cu ungurii și de-aci iaste că scrie Dionigi [6], că numai Radul X, domnul muntenesc, au stătut împrotivă de n-au luat Bocicai tot Ardealul, ci l-au luat după aceaia, cum se va arăta acuși, pentru că luînd Bocicai toată Ungaria-de-Sus, prin generariul său cel, de-a stînga Dunării, Franțisc Redei, precum arată a cincea scrisoare de la Heveneși [7], Ungaria cea de-a dreapta Dunării încă o au luat pînă la Șoprón și țeara Stiriei, precum arată epistola generariului Grigorie Németi, cea către generariul Redei dată, în 5 iunie din anul 1605, din tabără de lîngă Sabaria, ce se aduce de Heveneși [8].

Despre trimiterea lui Gheorghie Raț prin Radul X, domnul muntenesc, așa scrie Mico Frenț [9]: „Șerban Vodă, după obicinuită credincioșirea lui, trimesese pe Gheorghie Raț cu vro cîteva sute de sirbi și de haiduci pedestri, dară secuimea nu l-au priimit; ci mergînd în Sibiiu, l-au priimit sasii. Pentru că acolo lăcuia craiu-birăul Albert Șiubeg carele pururea s-au împrotivit slobozeniei noastre. Acesta era în mare cinste la sasi, pentru mare avuția lui; era acesta prea nemțit, vînzătoriu de țeară și foarte viclean. Din sfatul acestuia trăgîndu-se Gheorghie Raț acuș în Sibiiu, acuș în Mediaș, acuș în Sighișoară, cu mare stricare
419 a țerei s-au putut învinge; pentru că / noi n-am avut prilej de a lua cetăți și orașe și el se bătea dintru acestea. Adeverat iaste că dintr-o cetate se trăgea în alta și afară la larg nu se putea bate cu noi. Ci nemica am is-

prăvit cu el, pînă cînd n-au venit Bocicai, în luna lui avgust, la Mediaş; aşa s-au plecat Gheorghie Raţ şi au dat Sighişoara.“

După acestea, mai în gios iarăş scrie tot acelaş Mico aşa: „Pentru lotrii aceştea, Gheorghie Raţ şi Albert Şiubeg, au trebuit împăratul turcesc se trimită mari oşti în Ardeal şi Ali-başa cu oştile turceşti dinpreună cu Simeon Vodă cu oştile moldoveneşti, multă vreme au zăbăvit supt Sighişoară, pînă cînd au eşit dintrînsa Gheorghie Raţ, căruia i-au dat graţie Bocicai.“

Preavestitul Enghel[10] după ce au scris că Gheorghie Raţ cu sasii din Ardeal, în zădar s-au nevoit se tragă şi pe Radul X asupra lui Bocicai, aşa vorbeşte: „Radul au slobozit de la sine şi pre cele 800 de ardeleni, pre carii îi avea străjari de curte, bag samă din porunca turcilor; pentru că viziriul Mehmet i-au poruncit ca se nu se împrotivească lui Bocicai; ci mai bine se-i fie întru ajutoriu. Radul drept aceaia au trimis la Bocicai soli, pe Stefan Halmági şi pe postelnicul Simon, mîntuindu-se că pînă acum, pentru stările împregiur au trebuit se ţină cu împăratul Rudolf II şi s-au rugat de pretenşugul lui Bocicai şi se fie mişlocitor pentru el la Poarta turcească. Căci măcar că el iaste supus turcilor şi ţine pe boierul Stoica agent la Poartă, tătuşi Héder-başa de la Dunăre i se laudă că va se năvălească cu 12.000 de turci în Valahia; pre acesta a-l împedeca, se ajute Bocicai. Rugatu-s-au şi de Ladislav Giulafi pentru aceasta şi au dojănit pe Gheorghie Raţ şi pe sasi se fie pacinici. Bocicai cu bucurie au primit solia şi pretenşugul Radului, în Caşşovia, numai cît au poftit se-i întoarcă tunurile care le luase de la Moisi Secheli. Generariul Ladislav Giulafi încă au chiemat înapoi din Moldova pe Gheorghie Cornis, unde fusese trimis se îndemne pre Eremia Moghila se scoată pe Radul din Valahia; pentru că Radul acuma iaste în graţie la turci. De-aci, după cercarea Radului ce o au făcut prin Ioann Cálnoci şi Radul cluciariul, au mers patru deputaţi de la Bocicai la Tîrgovești, ca se facă legătură deplin cu Radul Vodă. Ci Radul era foarte îngrijat pentru că tocma atunci era în Ardeal Simeon Moghila cu 4.000 de moldoveni. Iară Gavriil Haller l-au încredinţat că moldovenii aceştea nu vor lucra asupra lui. În 5 avgust din anul 1605 s-au isprăvit aşadară tocmeala în Tîrgovești şi Radul au jurat că va fi prieten lui Bocicai, că-l
420 va ajuta asupra duşmanilor lui şi / că va chiema îndărăpt pe Gheorghie Raţ din Ardeal; despre întoarcerea tunurilor celor de la Moisi luate,

s-au lăsat vorba pre altă dată. Deputații ardelenești încă au făgăduit și jurat Radului Vodă că toate cîte au făcut asupra Ardealului, vor fi uitate, că pe Simeon Moghila l-or opri de la năvălirea în Valahia, că Bocicai va fi mișlocitoriu la Poarta turcească ca domnia Valahiei să se lase Radului pînă cînd va trăi și că îi va fi slobod să se ocrotească în Ardeal, de cumva s-ar izgoni din țeară. Nicolae Literatul, secretariul Radului Vodă, însuș au mers cu deputații ca se aducă la pace pe Gheorghie Raț și așa s-au plecat acesta lui Bocicai și au dat Sighișoara ș.c."

Ce scrie Bulenger[11], că pe Radul X Vodă, în anul de-acum foarte l-au bătut tătarii, nu e de a se crede, căci Dionigi[12] apriat scrie că Radul au bătut pe tătari. Iară Filștic, la Enghel[13] zice: „Au venit Simeon cu hanul tătăresc și s-au bătut cu Șerban Vodă (adecă Radul X) la rîul Teleșín, trei zile. În bătaia aceasta au căzut nepotul hanului, bătîndu-se numai amîndoi, cu Preda Buzescul. Ci Preda încă s-au rănit la cap și venind la Brașău să se vindece, au murit, fiindu-i rana nevindecăcioasă. Fiind că Radul au învins, seara după bătae, hanul au legat pe Simeon Moghila pre un cal sireap și toată noaptea au fugit pînă la Dunăre. După învingerea aceasta cîtva tîmp s-au odihnit Șerban Vodă."

Zice preavestitul Enghel[14] că acestea s-au întîmplat după ce n-au putut Simeon Moghila trage în partea sa pe Bocicai și eu încă las zisa lui. Anonymul românesc[15] carele în multe greșește, scriind despre Șerban sau Radul X Vodă, zice că el au făcut mînăstirile Cotmeana și Cobia [a], dară tîmpul facerei nu-l înseamnă, dcară pe vremea aceasta le-au făcut, fiind că scrie Filștic că după ce au învins pe Simeon Moghila și pre hanul, după aceaia au avut odihnă cîtva tîmp.

Împăratul turcesc vezînd sporiul lui Bocicai asupra nemților, în luna lui noemvrie l-au numit craiu Ungariei, precum scriu Spondan[16], Bucolcer[17], Brietie[18], și Brentan[19], dară Bocicai n-au vrut să se folosească cu titulul crăesc.

[1] *Ms.* apud Hevenesi, tom. 68, p. 297. [2] Gronzki in *Ms.* ad h.a. [3] *Descriptio assaltus arcis Sathmariensis* apud Hevenesi, l.c., p. 236. [4] Tertium *Ms.* apud Hevenesi, l.c., p. 249. [5] Quartum *Ms.* apud Hev., l.c., p. 254. [6] Dionigi nella parte 5 delle *Storie del*
421 *mondo*, lib. 10, p. 1605./ [7] Quintum *Ms.* apud Hev., l.c., p. 255. [8] Epistola generalis Gregorii Nemethi apud Hev., l.c., p. 268. [9] Miko Ferentz in *Mss. Annalibus* ad h.a.

---

[a] Radu Șerban a refăcut Mănăstirea Comana, care era ctitoria lui Vlad Țepeș, și a zidit biserica din Coeni (Vlașca).

[10] Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. 1, p. 275 seq. [11] Bulengerus, lib. 12, p. 360. [12] Dionigi, l.c. [13] Filstich apud Engel, l.c. [14] Engel, l.c. [15] Anonymus Valachicus. [16] Spondanus ad ann. 1605, nro. 3. [17] Bucholcerus, p. 776. [18] Brietius ad h.a. [19] Brentanus ad h.a.

Anul 1606. Precum scrie Gronzchi[1], în anul trecut Bocicai au fost mers la Brașău se priimească jurămîntul sasilor, unde au trimis la dînsul Eremia Moghila soli, se facă pretenșug și legătură cu el, după cum făcuse și Radul X, al căriia legături folos l-au și avut Eremia Moghila în anul de-acum, pentru că rescolindu-se moldovenii și polonii în coantra lui, precum scrie Beutini[2]: „Bocicai i-au trimis întru ajutoriu pe Gavriil Betlen cu 6.000 de ardeleni." Carele i-au și împăcat țeara. Drept aceaia cu multe daruri încărcat, s-au înturnat Gavriil Betlen de la Eremia Moghila la Bocicai, cu puțin mai nainte de a muri acesta, otrăvit de Mihai Catai, cancellariul său.

Despre Gheorghie Raț, generariul Radului X, domnului muntenesc, atîta scrie preavestitul Enghel[3]: „În anul 1606 lui Gheorghie Raț i-au tăiat capul pentru prepusul ce avea că iaste voia se ațițe pe Radul Vodă asupra lui Bocicai."

Iară despre Stefan Bocicai, prințul Ardealului, așa scrie Calvisie[4]: „În anul de la Hs. 1606, în 19 șeptemvrie, s-au făcut pace cu Bocicai, îngăduindu-i ca se fie slobod fieștecăruia a ținea carea credință va vrea. După aceaia, prin mișlocirea aceluiaș Bocicai, s-au făcut pace în 9 noemvrie și între împărații Rudolf al romanilor și Ahmet al turcilor, pe 20 de ani, înse așa, ca tot al treilea an se trimite daruri unul altuia. Și Bocicai după ce au așezat multe în treaba credinței, au murit în 30 dechemvrie, făcîndu-se multă jale după dînsul."

Așișderea scriu Bucolcer[5], Brietie și Brentan[6]; Spondan[7], carele pune moartea lui Bocicai în 28 dechemvrie, ci Enghel o pune în 29 dechemvrie. Spondan și întru aceaia smintește, că face pe Bocicai cuprinzetoriu al Moldovei și al Valahiei, ce el n-au făcut vre o dată. Despre Gheorghie Vaș cel mai bătrîn, cetește la anul 1363.

[1] Gronzki in *Ms.* ad ann. 1605. [2] Caspar Böjtini, *De rebus gestis a Gabriele Bethlen*,
lib. 1. [3] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 276. [4] Sethus Calvisius in *Opere*
422 *chron.* ad h.a. [5] Bucholcerus, / p. 779. [6] Brietius et Brentanus ad h.a. [7] Spondanus
ad ann. 1606, nro. 7. [8] Engel, l.c., p. 277.

Anul 1607. Fiind că la anul trecut scriseiu moartea lui Stefan Bocicai, supt carele și mai tare s-au asuprit bieții românii din Ardeal, pentru legea și credința lor, aci îi voiu scrie semînța carea în el s-au sfîrșit despre partea bărbătească, precum o scrie aceasta oarecineva la Heveneși[1], zicînd: „Muma lui Stefan Bocicai au fost fata lui Blasie Șúlioc, pre carea o au fost luat Gheorghie Bocicai. Fetele lui Bocicai Gheorghie au fost acestea: Elisaveta, muierea lui Cristofor Batori, Anna, muierea lui Ioann Chéndefi, Sara, muierea lui Gheorghie Bogdi, Iudita, muierea lui Cristofor Banfi, Criștina, muierea lui Gheorghie Horvat de Palócia, Hélena, muierea lui Gavriil Haler. Feciorii lui Gheorghie Bocicai au fost aceștea: Stefan, carele au murit în anul trecut, Eremia, Gavriil, Simon, și la al cincilea nu-i știu numele; dintre aceștea doi au fost preoți (popistășești), trei s-au fost însurat, dară n-au remas feciori de dînșii. Preste tot Gheorghie Bocicai au avut 15 prunci, dară afară de cei, ce-i ziseiu, ceialalți au murit în pruncia lor. Moașa mamei lui Franțisc Gheți, cu moașa Elisavetei Perniezi, a muierei lui Ioann Chéșeriu și cu moașa lui Stefan Bocicai au fost fetele lui Valentin Téureuc (Török) celui Mare."

Despre Ardeal la anul de-acum așa scrie Calvisie[2]: „După ce au murit Stefan Bocicai, în 12 fevruarie din anul 1607, s-au adunat ardelenii în Cluș, și au ales în locul lui Bocicai prinț pe Sigismund Racoți, și au poftit ca se-l întărească Rudolf al doilea, împăratul romanilor." Așișderea scriu Brentan[3] și Spondan[4], carele tătuși zice: „Mai mult numai lăsînd Casa Austriei alegerea lui Sigismund Racoți, decît întărindu-o, pentru că Ardealul s-ar fi cuvinit eii, nelăsînd Bocicai fecior după sine."

După ce s-au făcut prinț Ardealului, Sigismund Racoți, așa scrie preavestitul Enghel[5]: „În martie din anul 1607, Sigismund Racoți au făcut pacinică legătură și pretenșug cu Radul (X, domnul Valahiei), prin Baltasar Silvăși."

Despre Moldova iarăș așa scrie acelaș Enghel[6]: „Precum mi se pare, la începutul anului 1607 au trebuit se piardă domnia Moldovei Eremia Moghila, prin moarte sau prin rescoală.... pentru că în luna lui aprilie din anul 1607, cînd au trimis Sigismund Racoți pe Baltasar Silvași se lege pace și pretenșug și cu domnul Moldovei, atunci era domn Simeon Moghila, și după cum scrie Betlen, VI, p. 503."/

423 Ci eu zic că Eremia Moghila au trebuit se moară în anul cel trecut, 1606 [a], curînd după aceaia, după ce s-au înturnat Gavriil Betlen din Moldova, pentru că scrie patriarhul Romei, Paul V, în 3 fevruarie din anul 1607, o epistolă cătră Simeon Moghila, în carea se bucură patriarhul că pe Simeon l-au ales prinţ Moldovei şi-i pare reu că au murit frate-său, prinţul Eremia Moghila, precum arată *Arhivul din Vatican* [7]. Iară înştiinţarea aceasta despre moartea lui Eremia, anevoe au putut merge la Roma într-o lună; şi aşa Eremia au trebuit se moară în anul trecut. Căci Stanisláv Lubiénschi [8] încă aşa scrie: „S-au întîmplat de murind Eremia (nu Simeon) Moghila, prinţul Moldovei (nu Valahiei), ţeara aceaia în anul 1607 iarăş s-au răscolit, la a căriia împăciuire şi întărirea domniei lui Constantin, fecioraşului celui prea tiner al lui Eremia Moghila, nobilii Potoţchi, cu ştirea craiului, foarte s-au grăbit. Se măritase după Stefan Potoţchi (în anul 1603) fata lui Eremia şi, prin căsătoria aceasta, nobilii Potoţchi avea prilej bun de a se îmbogăţi, pentru că cu pace domnind mai multă vreme Eremia Moghila, nu numai foarte se îmbogăţise, ci şi ajuta pre aceia, de a cărora sprîgineală avea op şi dînsul. Potoţcheştii mai ales toate le dobîndea de la dînsul, numai ca se nu-i mînie, spre mare pizma altor leşi. În anul mai de curînd trecut murise Eremia şi mai nainte de moarte făcuse în locul său prinţ şi următoriu în thron pe Constantin, fiiul său, şi dobîndise, prin mişlocirea craiului Poloniei, de la împăratul turcesc ca seminţa lui cea bărbătească, pururea se domnească în Moldova. Dară murind Eremia, fratele lui, Simeon Moghila, bărbat acuma de vîrstă, pre carele îl ajutase odineoară frate-său Eremia, de-l făcuse domn Valahiei, şi după ce l-au fugărit din Valahia, iarăş l-au priimit la sine şi l-au sprîginit ca pre un frate şi mai pre urmă, mai nainte de a muri, i-au încredinţat grija muerei şi a pruncilor, luînd prilej de-acolo că Potoţcheştii era departe, au scos pe nepotu-său din scaun şi fugărind şi pre muma lui cu ceialalţi prunci, au răpit domnia Moldovei, cumpărîndu-şi întărire şi de la împăratul turcesc. Şi ca se nu se vadă a lucra orbeşte şi împrotiva craiului, tîmpuriu au înştiinţat pe craiul, prin solii săi, că românii nu sînt dedaţi a se pleca stăpînirei pruunceşti şi mueresşti şi era primeşdie ca nu cumva să se resco-

---

[a] Ieremia Movilă moare în anul 1606. Fratele lui, Simion Movilă, s-a urcat în scaunul Moldovei la 10 iulie 1606, iar la 24 septembrie 1607 Simion murea, se pare, otrăvit de cumnata lui, şi în scaunul Moldovei s-a urcat, după mai multe lupte, Constantin, fiul lui Ieremia Movilă.

lească moldovenii și pentru rescoala aceaia se trimite turcii pre altul cineva domn în Moldova, drept aceaia el au luat grija țerei în sine și, precum au fost și pînă acum credincios cătră craiul și crăimea Poloniei, așa va remînea și de-aci înainte. Mîntuința aceasta, ca se o priimească
424 craiul, și / mai multe pricini au fost, adecă și sfatul acelora carii pizmuia Potoțcheștilor și rescoala rocossiana carea nu se știa pînă unde se va lăți și mai vîrtos că Simeon Moghila se legase înaintea lui Ioann Potoțchi că va da văduvei lui Eremia Moghila venituri ca se poată trăi cu toți pruncii eii, după vîlfa lor, și, după moartea lui, domnia o va lăsa lui Constantin. Ci murind și Simeon Moghila în curgerea de un an, noao și muerească sfadă s-au ațițat în Moldova, pentru feciori, pentru că Mărgărita, muierea lui Eremia [a], poftea ca domnia să se întoarcă fiiului său, lui Constantin, de la carele cu nedreptul o răpisă Simeon; iară muierea lui Simeon zicea că după moartea bărbatului său, ca a celui mai de aproape domn, domnia Moldovei se cade fiiului său, lui Mihail, și pentru aceaia, pentru că Mihail iaste mai de vîrstă de cît Constantin și drept aceaia și mai harnic de a domni; și aceasta lezne au tras în partea sa pe moldoveni, mai vîrtos că toată oastea și toate tărimile le avea pe mîna sa. Muierea lui Simeon Moghila, așadară, dobîndindu-și scopul și chiemînd și pe turci întru ajutoriu, s-au pus în stat de a apăra domnia fiiului său, și pe Constantin cu mumă-sa, Mărgărita, i-au pus în rînd. Întîmplarea aceasta au pornit pe Potoțchești de cu aceia ostași ai lor, pre carii îi avea în oastea cea crăiască, au trecut în Moldova întru ajutoriul soacrei și al cumnaților. Drept aceaia Ioann Potoțchi, prefectul din Cameneț, la sfîrșitul toamnei au întrat în Moldova asupra părței ceii protivnice carea avea întru ajutoriu turci și tătari și învingîndu-o au dat domnia lui Costantin carele era foarte tiner. Turcii dintruntîiu nu bucuroși au auzit aceasta, dară apoi i-au îmblînzit darurile, și pe Constantin l-au întărit în domnie, măcar că mai nainte întărise pe Mihail în domnia Moldovei, trimețindu-i steag, după obiceiul lor, și despre aceasta înștiințase și pe craiul Poloniei."

De ar fi cetit pe Lubienschi, preavestitul Enghel nu s-ar fi lipit așa tare de încîlcita istorie a lui Piasețchi, carea o voiu aduce la anul 1612, nici ar fi smintit atîta în *Istoria Moldovei* [9], cît smintește zicînd că Con-

---

[a] Margareta sau Marghita era soția lui Simion Movilă, iar pe soția lui Ieremia o chema Elisaveta.

stantin Moghila au început a domni în anul 1609 și că nu se ști ce s-au
făcut Simeon Moghila. Bulenger[10] și Calvisie[11] încă amestecă toată
istoria aceasta și întîiu amestecă Valahia cu Moldova, a doaoa chiamă
pre Eremia, Hierónim, a treia pune moartea lui Eremia Moghila la anul
1608, ce nu sînt adeverate. Iară Pivati[12], ca un istoric strein, căruia nici
425 îi fuge, nici îi muge/ de români, tocma încîlcește istoria neamului nostru,
ca un nepriceput.

„Tot întru acesta an, zice preavestitul Enghel[13], au căpătat îndigenatul polonesc, pre lîngă jurămînt, aceștea: Nistor Ureche, Vasilie Orísa, logofătul Gheorghie Mauróti, Esaia Balica și Gheorghie Lozáu."

[1] *Mss.* apud Hevenesi, tom. 68, p. 298. [2] Calvisius in *Opere chronologico* ad h.a. [3] Brentanus ad h.a. [4] Spondanus ad ann. 1606, nro. 7. [5] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 277. [6] Idem Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 253. [7] *Archivum Vaticanum*, armario 45, tom. 2, p. 145. [8] Stanislaus Lubienski, *De motu civili in Polonia*, lib. 4. [9] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 253. [10] Bulengerus in *Historia sui temporis*. [11] Calvisius in *Op. chron.*, p. 963. [12] Pivati nel nuovo *Dizionario scientifico ad vocem Valachia*. [13] Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 253.

Anul 1608. Sigismund Racoți fiind din firea lui om foarte blînd, din bună voia lui au părăsit domnia Ardealului[a] și, precum scrie Calvisie[1], s-au înturnat în Serénci; iară ardelenii au ales în locul lui pe Gavriil Batori, despre carele scrie Ioann Salardi[2]: „În locul lui Sigismund Racoți, în anul 1608, țeara au ales domn șie pre măritul Gavriil Batori carele... îmblînd după sfatul și mintea sa cu năravul lui Sedechia au turburat toată odihna țerei, carea cu foarte mare trudă se cîștigase; pentru că măsurîndu-și puterea cu puterea domnilor românești celor din vecini și rîvnind asupra țerilor lor, la foarte mare năcaz au adus pe bieții ardeleni."

Spondan[3] zice: „În anul 1608 pentru viață mai cu odihnă lăsînd Sigismund Racoți Ardealul, l-au priimit Gavriil Batori și lăsîndu-se de împăratul Rudolf II, s-au supus turcilor, carele oarecînd fusese crescut catholic de unchiul său, iară după aceaia s-au făcut calvin." Așișderea scrie și Brietie[4].

---

[a] Sigismund Rákoczy n-a părăsit „din bunăvoia lui... domnia Ardealului", ci în urma răscoalei haiducilor.

[1] Sethus Calvisius in *Opere chronolog.* ad h.a. [2] Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikának*, 1, Kőnyv. 6, Részében. [3] Spondanus in *Prolusione* ad ann. 1608, nro. 10. [4] Brietius ad ann. 1607.

Anul 1609. Măcar cine ce scrie despre Gavriil Batori, prințul Ardealului, dară eu zic că spre românii din Ardeal și mai vîrtos spre preoții cei
426 românești, n-au fost reu, pentru că/ le-au dat diplomatul acesta[1], în
anul despre carele scriu acuma:

„Noi, Gábor din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părților ungurești, șpanul secuilor i proci. Dăm în știrea celor de-acum spunînd tuturor cărora lie de folos, că pentru socotința unor domni sfetnici ai noștri și din voia noastră dumnezeiască și pornindu-ne cătră învățătură ispășitoare și rîndul preoțesc, vezînd nevoia și dosada tuturor popilor românești, pretutindenea în țeara noastră a Ardealului și a Țerei Ungurești, în biruința Ardealului rînduite în seboarele legei și propovedaniei, de care au de domn și de alții mai mulți, ce mai vîrtos de dînșii, de domnii pămîntești, feciorii lor, iobagi au fost, din zi în zi se îngreoiază și cu mare supărare se-i împresoare în aleanul legei și al direptăței și obiceiurilor a altor seboare, carele tocmite bine, cîte nici din pămîntul care au născut și de supt puterea domnu-său pămîntesc, dobîndind alt popor mai bun și mila altor domni, a se muta nu-i lasă, ci cu obiceiul obăgesc asemănai cu ceialalți obagi, domnii pămîntești și cu slujbe mișelești se rabde și se poarte. Vezînd derept aceiași această reutate neauzită, dintîiu vrem a-i sfătui și pre ei întru această parte, mai vîrtos se aibă vreme spre deregătoria dumnezeiască a-i ajutori, aceasta lor din mila noastră și din puterea noastră, cu milă a judeca a îngăduirea cum ei de-aci înainte măcar a cui obagi vor fi și fără voia domnului său, supt carele vor fi, înplîndu-se vremea, unde nu-i va fi lui voia a remînea mai mult, slobozie se aibă a schimba locul cel dintîiu unde-i va plăcea lui se aleagă loc de popie și să se îmute el cu toate bunătățile lui și cu feciorii și cu muerile sale, fără de nici o sminteală, cu știrea vlădicei lor carele lăcuiește în Bălgrad, după obiceiul și tocmeala seboarelor ungurești mai nainte de cum a avea puterea. Pentru mai mare mărturia a milei noastre crăești cătră aceiași toți popi românești în tot Ardealul și în părțile Țerei Ungurești, carele se țin de Ardealul nostru, pre cei de-acuma și denainte, care vor fi, de toate greutățile și slujbele mișelești

cu care s-ar ținea domnilor pămîntești și afară sucuiți, fără darurile și cinstea de la aceiași popi din obiceiul bătrîn sucuiți a da domnilor lor pămîntești, cu milă a-i izbăvi, cum i-am și mîntuit pentru putere cestor
427 de-acum. Pentru aceaia voao tuturor luminaților/ domnilor de steag, domnilor șpanilor, luminaților judeților nemișești și a tot nemișugul măcar în ce varmégie, iară anume în varmegia Bihărei și în ținutul Beiușului și Hațegului, căpitanilor, prefectușilor și odorbirailor, părcălabilor cetăților, tuturor deregătorilor din toate locurile, vameșilor de la silă și vameșilor de la poduri, plăiașilor și păzitorilor de la vaduri și de la toate căile și cărora li-s ispravnici lor și înțelepților pîrgari, meșterilor, hotnogilor și jurаților a toate orașelor și mai marilor și tuturor carii sînt în deregătorii și în cinste, măcar în ce, în biruința noastră lăcuitori, celor de-acum și celor de-acum înainte, carii în vremea de aici înainte se vor rîndui, cu rîndul acestora lăsăm și poruncim tare, în cît vor vedea aceste cărți, voi încă de icea înainte preoții rumânești carii sînt semnați și pre toți carii vor fi după ei, supt mila noastră și supt mîntuirea noastră, întru acest typ, cum am îngăduit a-i bîntui și a-i scîrbi și a-i supăra, au a-i sili pre aceia popi spre acelea greutăți și slujbe mișelești, au a-i mîna, nici într-un typ se nu faceți, sau se cugetați. Almintrelea se nu faceți. Care cumva cetindu-le se le dați înapoi cărora vi le-au dat. Date sînt în orașul nostru, în Bălgrad, în luna lui iunie, în 9 zile, la anii Domnului 1609. Gabor craiu, m.r. Neadi Stefan m.r.".

În diplomatul acesta cam încîlcit și cu rea românie se vorbește, ci eu l-am scris cum s-au fost typărit în anul 1653, în Bălgrad, din porunca lui Ghorghie II Racoți. Tu, de-l vei ceti cu luare aminte, îl poți înțelege, ce vrea Gavriil Batori.

Anul 1610. La anul de-acum scrie Calvisie[1], precum urmează: „În anul de la Hristos 1610 s-au descoperit rescoala ce era să se facă asupra lui Gavriil Batori, prințului Ardealului, carea descoperire prințului i-au fost de folos, iară altora spre perire; pentru că dintre ardelenii cei mai de frunte, mulți s-au tăiat și mulți s-au sîrgunit din țeară."

---

[1] *Diploma* valachice editum, anno 1653, jussu Georgii II Rakotzi, datum vero a Gabriele Batori, anno 1609, sacerdotibus Valachicis.

Dintre cei sîrguniți, precum scrie Caspar Beutini[2], au fost cel mai de
frunte, Stefan Chendi carele depărtîndu-se în Polonia, ș-au băgat în
cap ca, cu ajutoriul leșilor și al împăratului romanilor, avînd în partea
428 sa și pe Radul X, / domnul Valahiei, să se facă el prinț Ardealului, în locul
lui Gavriil Batori și în locul lui Constantin Moghila, domnului Moldo-
vei, încă se așeze pe Marco, feciorul lui Petru IV Cercel.

Aceasta înțelegîndu-o și și temîndu-se de dînsa Gavriil Batori, ci mai vîrtos ca din Sibiiu mai lezne se poată năvăli în Valahia și Moldova, precum scrie iarăș Beutini[3], în 11 dechemvrie din anul 1610 au cuprins Sibiiul, despre a căruia cuprindere scrie Salardi[4]: „Iară fiindcă Bălgradul, scaunul cel domnesc, se pustiise prin războaele cele multe, ș-au băgat în cap Gavriil Batori, ca se-și mute scaunul în Sibiiu, carea socotindu-o că o va putea face numai de sine, odineoară ș-au adunat toate oștile, călăreții și pedestrașii, și făcîndu-se că merge numai pe vedere, ca și de alteori, și sasii încă priimindu-l bucuroși, ca pre un prinț legiuit al lor, neștiindu-i cugetul, l-au slobozit înlăuntru cu toată oastea, iară ostașii, după cum avea poruncă, îndată au cuprins toate porțile și baștele.“ Din cuprinderea aceasta a Sibiiului, după aceaia multe rele i-au venit lui Gavriil Batori, cum vom vedea la anii viitori.

Pe vremea aceasta trăia și Nectarie, arhiepiscopul Ahridei din Bulgaria, precum scrie Muréu[5]. Ci nu cu atîta vîlfă, cu cît au trăit arhiepiscopii cei bătrîni.

[1] Sethus Calvisius in *Opere chron.* ad h.a.
[2] Caspar Böjtini in ms. *De rebus gestis a Gabriele Bethlen*, lib. 1, in fine.
[3] Idem Böjtini, l.c.
[4] Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikának* 1 *sö* Könyvének, 6-*dik* részében.
[5] Aubertus Miraeus, lib. 1, *De notitia archiepiscopatum*, cap. 9.

Anul 1611. Nesățioasa și nebuna poftă de a domni preste cei mai tari de cît dînsul, la atîta au adus pre bietul Gavriil Batori, prințul Ardealului, de tocma în zioa de Crăciunul apusenilor, adecă în 25 dechemvrie din anul 1610, după cărindariul cel nou, precum scrie Herman[1], au eșit din Sibiiu[a] cu oștile și au pornit asupra Radului X, domnului Valahiei, pentru pruncească pricină, căci scrie Chemeni Ianoș[2]: „Gavriil

---

[a] Gabriel Báthory a pornit asupra Țării Românești din Țara Bîrsei, și nu din Sibiu. El a trecut munții pe la Bran.

Batori s-au învins foarte tare în Ţeara Bîrsei de Radul carele şi Şerban s-au numit, domnul muntenesc, cu care domn numai pentru cererea şi necăpătarea unui cal focău s-au sfădit, dară i-au şi dat preţul."

Filştic la prea vestitul Enghel[3], zice: „Şerban Vodă n-au ştiut despre năvălirea aceasta (a lui Gavriil Batori), drept aceaia s-au vezut a nu putea sta în coantră şi au fugit dinpreună cu boierii săi şi cu toate avuţiile
429 în Moldova. Gavriil / s-au tăbărit la Tîrgovești, au remas în Valahia trei luni şi au îngăduit armadei sale se jăfuiască toată ţeara şi toate mînăstirile, aşa cît nemica au remas în ţeară. Lîngă acestea s-au făcut reutate, tyrănnii şi pradă, carea nu se poate spune." Ci eu zic, oare n-au fost aceasta fără de leac de lege de la Bătoreştii cei nebuni, pre carii îi simte ţeara Ardealului pînă acum?

Mico Frenţ[4] carele au fost de faţă în războiul acesta, aşa scrie: „După ce au pornit din Sibiiu, în trei zile toate oştile s-au aflat în Ţeara Bîrsei. Cît au sosit prinţul la Cohalm, a doaoa zi cu puţini lîngă sine s-au dus în Braşău, dară acolo n-au zăbăvit, ci în seara aceaia au mers la Cristian. Întru aceaia proştii din Ţeara Bîrsei au curăţit drumurile în pripă, ca se nu se priceapă domnul muntenesc. De la Terţbúrg au trimis prinţul ca la şese mii de ostaşi la Tîrgovești, unde era atunci scaunul domnesc, dară înţelegînd Radul Vodă de venirea lor, au fugit dinpreună cu boierii cei mai bogaţi, cu toate averile lor. După ce au trimis prinţul pre mergătorii înainte, el încă pre omăt au mas într-o noapte, din lăuntru de Terţburg, fiind foarte mare zăpadă între amîndoao Crăciunurile, apoi a doaoa zi au pornit către Tîrgovești şi a patra zi agiungînd acolo, s-au tăbărit cu toată oastea sa. Aci oştile şi mai ales haiducii, după obiceiul lor, s-au împrăştiat la pradă. Ai fi putut vedea cum mînă nenumerate dobitoace de tot feliul zioa şi noaptea! Aşa noi, pre sama haiducilor, am luat ţeara, carii o au şi prădat, jăfuit şi ars, nefiind întrînsa cetăţi şi tărimi. De-acolo noi n-am mers nici asupra Moldovei, nici asupra Poloniei, pentru că cu reu ni s-au lăudat Poarta, de nu ne vom înturna şi odihni în Ardeal. Acest folos am avut din mintea cea mare a lui Ioann Imrefi, căci adeverat scriu că fiind eu şerbul cel mai dintîiu şi mai din lăuntru al domnului mieu (Gavriil Betlen), mai adese ori l-am auzit jurîndu-se că el nici de cuprinderea Sibiiului, nici de mergerea asupra altor ţeri, au ştiut ceva mai nainte, ci toate s-au făcut din
430 sfatul lui Ioann Imrefi....../ După lauda cea cu reu a împăratului turcesc

și după ce în trei luni au prădat țeara fără de vreo milă și toate cîte au aflat întrînsa, așa le-au cărat, de partea cea mai mare a haiducilor și agiunsese acasă cu dobînda, prințul încă au eșit cu oștile sale la Brașău, și de-acolo au mers în scaunul său, la Sibiiu. Lăsînd pe domnul mieu, Gavriil Betlen, în Tîrgoveşti cu o samă de ostași ca se priimească cu cinste pe Radul (XI) Vodă[a], căruia îi dăduse împăratul turcesc domnia, în locul Radului celui întirit, și se fie de față, cînd se va așeza în scaunul domnesc, ca după aceaia cunoscînd că noi am fost pricina de au dobîndit domnia muntenească, cu vreme, cînd se va ferici, Gavriil Batori încă se capete ceva dar pre an de la dînsul.

Apropiindu-se acuma Radul (XI), feciorul lui Mihail (IV), Vodă cel nou, a zecea zi după eșirea lui Gavriil Batori și nu departe de Tîrgovești noptînd, noi încă ne-am gătit cu oștile ce aveam și dimineața i-am eșit întru întîmpinare, ca la o gimătate de milă de pămînt. Întru aceaia apropiindu-se și vodă cu feliu de feliu de oameni din păduri și din ostroavele Dunărei strinși și în trei pîlcuri împărțiți, dară nu cu prea mulți, adecă cu 400 sau 500 de oameni; capugì-bașà încă avea cu sine ca la 200 de turci...... Așa acele doao oști, aceaia în carea era vodă și a domnului mieu, au stat la olaltă... și am petrecut pe vodă în Tîrgovești, la scaunul său. A doaoa zi vodă pe domnul mieu, Gavriil Betlen, și pe mai mulți dintre ai noștri ospătîndu-i, formos i-au dăruit și mai multe au făgăduit întru avenire. Așa noi am lăsat acolo pre Ioann Lúgoși cu 400 de călăreți, lîngă vodă, ca, pînă s-ar aduna țeara, se-l apere și pe țereni încă se-i tragă spre dînsul, fiind că pe vremea întrărei noastre în Valahia, lăcuitorii de prin cetăți, orașe și sate, toți fugise care încătrău, numai ca să se mîntue. Și încă nu se înturnase la căsile lor pînă în tîmpul de-acum. Iară întrarea noastră au fost în iarna cea mai grea, cînd era zăpada mai mare, dară după aceaia curînd s-au topit zăpada și toată iarna n-au nins atîta, cît se țină neaoa trei zile. Așa dară iarna li s-au întîmplat fuga și drept aceaia au suferit atîta pagubă, mișeii, carea acuș ni o au resplătit îndoit noao.“

Beutini [5] scriind despre năvălirea lui Gavriil Batori în Valahia, zice întîiu, că pe Gavriil Betlen l-au trimis cu mergătorii înainte asupra Radului X Vodă; a doao, că pe muma Radului Vodă o au agiuns arde-

---

[a] Este vorba de Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, care încercase să ia domnia în 1601—1602.

431 lenii și o au prins cu toată/ averea eii; a treia, că Gavriil Batori au cerut pre sama sa, domnia Valahiei de la împăratul turcesc, dară n-au căpătatu-o: „Căci Poarta turcească nebăgînd în samă pe Gavriil Batori, au pus domn Valahiei pre alt Radul, feciorul lui Mihnea Vodă, carele de multă vreme aștepta în Țarigrad să se poată face prinț, și l-au trimis cu Ibrahim ciausul și cu bună oaste turcească, la Tîrgovești.“ Așișderea scrie preavestitul Enghel[6] despre Radul XI, apoi zice: „Gavriil Batori n-au putut sta în coantră, ci au eșit din Valahia, dară mai nainte au scris, în 11 martie, din București, divanului o epistolă foarte amară, în carea mustră pre cei din divan că pre dînsul, cel ce iaste născut din așa luminată viță, mai puțin l-au socotit, de cît pre un român prost... Ci cu mustrarea aceasta mai mare pizmă ș-au cîștigat înaintea divanului. Gavriil Batori în 8 aprilie s-au înturnat în Sibiiu.“

Iară Filștih la acelaș Enghel[7], zice: „Șerban (adecă Radul X) Vodă foarte sau supărat în sîrgunirea sa, că au fugit fără de știrea alor săi, și au vrut să se izbîndească asupra lui Gavriil Batori. Drept aceaia au luat cu sine din Polonia 800 de călăreți și 400 de pedestrași și trimețînd în Valahia pe Stanciul sluciariul, ca se facă de știre boierilor și ostașilor celor roșii numiți, că lui îi iaste voia se năvălească în Valahia, ca se o apuce iarăș, aceștea bucuroși s-au plecat voei lui pentru că toți era aprinși de rîvnă de a se izbîndi de pre Gavriil Batori; drept aceaia cu toții s-au întrarmat și unindu-se cu Radul X au tunat în Țeara Bîrsei și s-au tăbărit la Brașău.“

Ci eu mă întorc la Mico Frenț carele așa mînă mai încolo istoria Radului X Vodă: „Înțelegînd toate acestea Radul sau Șerban Vodă cel din Valahia, în Polonia fugărit, adecă că prințul Ardealului au eșit din Valahia și că vodă cel nou nici de la turci, nici de la noi are destui ostași spre apărarea sa, ca unul carele domnise noao ani mai nainte în Valahia și se împluse de bani (pentru că Valahia aducea pre an în vremea aceaia numai bani gata un million și o gimătate), ș-au strins oaste în Polonia și venind în Moldova, cu banii săi și cu ajutoriul de la Constantin Moghila dat lui, ș-au înmulțit oastea, și cît mai curînd au mers se-și rescumpere țeara de la voevodul nostru (Radul XI) carele nu l-au așteptat,
432 ci au fugit la Giurgi. Iară ostașii/ pre carii îi lăsasem noi lîngă Radul (XI) Vodă cel nou, nevrînd se iasă nentiriți, s-au apucat de protivnicii cei ce mergea înainte și acolo au perit seracul Ioann Lugoși

cu vro cîțiva lîngă sine, iară ceialalți cu mare perdere au scăpat în Ardeal."

Căpătîndu-și țeara înapoi Radul sau Șerban Vodă, ș-au mai înmulțit oastea și mai tare, și luînd toată țeara cu sine, despre aceaia se gîndea, cum s-ar putea izbîndi pentru strîmbătatea de Gavriil Batori făcută, la carea lezne au căpătat prilej; pentru că tocma în anul acesta era județ Brașăului Mihail Vais sau Albul carele fiind om înțelept și puternic între sasi, au pentru că îi era milă de sasii din Sibiiu, au pentru că se temea se nu agiungă și brașovenii la ce agiunsese sibienii, s-au sfătuit cu vro cîțiva din oraș și au început beleaoa aceasta: vezînd norocul Radului (X) Vodă și cunoscîndu-l de pe vremea lui Moisi Secheli, pentru mîntuirea neamului său, a sasilor, au cercat lucrul cel mai desăvîrșit, adecă au mai voit ca noi, cu toții, se perim, de cît să se strice privilegioanele sasilor; drept aceaia au început a se înțelege cu Șerban sau Radul Vodă despre repunerea lui Gavriil Batori, pentru că stricase privilegioanele Sibiiului și l-au ațițat ca se vină se-și izbîndească paguba și rușinea carea o suferise, că ei, sasii, sînt gata a ținea cu dînsul pînă la moarte.

Gavriil Batori bine știia că Radul sau Șerban Vodă s-au înturnat și iarăș domnește; drept aceaia au scris în toate părțile să se gate de războiu, și lui Andreiu Nagi, căpitanului haiducilor, i-au scris ca cît mai mulți haiduci se adune și se grăbească cu dînșii în Ardeal; apoi, după ce au întrarmat toată țeara, el încă au eșit în Sibiiu..... Iară după ce au mers cale de doao zile, în Țeara Oltului i-au venit veste că Andreiu Nagi carele mai nainte mersese în Țeara Bîrsei, au îndopat cu bani de brașoveni, au că se temea ca nu cumva se prade pre cei de-acasă Sigismund Forgaci, generariul împăratului nemțesc... cu toți haiducii s-au înturnat prin Scaunele Odorheiului și a Moroséchiului prin Cîmpie și prin Cluș, în Ungaria, și prințul Gavriil Batori, numai cu ostașii din țeară, cu cei din margini și cu cei pe plată adunați, au trebuit se treacă în Țeara Bîrsei pre la Cohalm și Holtovéni.

433 Iar sfatul brașovenilor așa de ascuns au fost, cît / despre acela nici a se gîndi s-au putut, pentru că prințului, cînd au sosit în Țeara Bîrsei, necum se-i fie arătat ceva împrotivire, ci cu toată plecăciunea l-au priimit și i-au dat de toate, încă și vro cîteva mii de florinți l-au ajutat, preste birul cel obicinuit. De-unde au urmat de numai oamenii cei streini n-au priceput sfatul lor, ci nici eu l-am priceput, măcar că, din pruncia mea, am crescut între dînşii, am cunoscut pe părinţii lor şi din tabără pururea au mers la ei; şi de ar fi vorbit cineva reu şi de acestea despre ei, m-aş fi sfădit cu acela, căci, pe Dumnezeul mieu, zic că de acestea n-am priceput.... De-acolo mutîndu-se cu tabăra la Izvoare lîngă Praşmariu, fiind că nemica ştiam adeverat despre Radul sau Şerban Vodă... mai mult ne grijeam cum vom apăra Ţeara Ardealului, de cît cum vom merge asupra altor ţeri. Deci venindu-ne veste că vodă cu oastea sa s-au tăbărit lîngă rîul Dîmboviţei şi vrea se între în Ardeal pe calea cea crăiască de la Rucáriu, Gavriil Batori au trimis ca la 800 sau 1.000 de ostaşi cătră Terţburg, ca partea cea mai mare se remînă acolo, iară mai puţini să între mai înlăuntru şi se aducă înştiinţare de plin despre oastea protivnică. Aşişderea au trimis altă samă de ostaşi şi la oraş.

După ce au trimis pe mergătorii înainte, într-o dimineaţă ne-au venit veste că Radul sau Şerban Vodă ş-au trecut oştile pre o cărăruşă, pre carea ne cum se fie trecut cîndva oşti mari, ci nici mai mici pîlcuri de ostaşi au îmblat vre o dată, şi că în noaptea aceaia au mas dincoace de munţi, numai o milă sau şi o gimătate departe de noi, şi acuma eşind din gura munţilor la Hetfalău merge cu oastea pusă în rînd cătră Braşău. Auzind vestea aceasta îndată au puşcat cu tunurile, sunat cu dobele şi suflat cu trîmbiţele şi încălecînd au pornit spre Braşău; dară noi nu făcusem calea de gimătate, cînd protivnicul au întrat şi s-au aşezat în oştezele Braşăului. Atunci am priceput că braşovenii nu glumesc, dară era tîrziu. După ce au descălecat protivnicul în oştezele Braşăului, noi n-am arătat vreo frică şi nici era pentru ce să ne înfricoşem, că oastea noastră era mai formoasă şi cu mult mai mare de cît a Radului sau Şerban Vodă, de ne şi lăsase haiducii, ci eram prea sumeţi şi încrezuţi în vîrtutea noastră şi ne uitasem de Dumnezeu, pentru aceaia am şi căzut în nenorocire.

Gîndind noi că în zioa aceaia protivnicul cu noi nu se va bate, şi noi încă ne vrînd a ne bate cu el, pentru ştirbirea ce se făcuse prin trimiterea mergătorilor înainte, oastea toată o au pornit / cătră satul Sîntului Petru. Iară eu vezînd unde le iaste voia se o aşeze, ca unul carele din pruncia mea ştiu locurile acelea, am zis cătră domnul mieu, Gavriil Betlen, că locul acela nu iaste bun spre aşezarea oştilor de războiu; ci fiind eu tiner, nu mi s-au ascultat cuvîntul, mai vîrtos pentru că **434** toată oastea o povăţuia Stefan Bede. Vrînd acuma se descălecăm şi se ne aşezem, preste nădejdea noastră, iată es din Braşăul Vechiu doao sau trei şireaguri, şi după aceaia, pre la doao sau trei ceasuri după ameazi, vin şi mai multe şireaguri, pînă cînd mai pre urmă au eşit toată oastea, pusă în rînd de bătae şi oblu spre noi întocmită, bine gătiţi şi ospătaţi fiind protivnicii şi vezînd din cetate că noi nebuneşte ne-am strimtorit între rîpe şi mocirle. Aşa noi am aşteptat pre protivnici la noi, nu noi am mers la ei. De-unde mai mare inimă au căpătat protivnicii şi noi mai prencet ne-am mişcat asupra lor. Adeverat iaste că aripa cea stîngă a oştilor noastre pe aripa cea dreaptă a protivnicilor mai pînă la furci o au bătut, dară mişlocul şi aripa cea dreaptă din oastea noastră nici s-au bătut, şi îndată au prins fuga; ce vezînd aripa cea stîngă carea biruise, dînsa încă s-au înturnat... Dumnezeu cel prea bun, drept aceaia, aşa ş-au arătat puterea sa şi aşa ne-au pedepsit pre noi şi a treia oară prin neamul cel uricios şi reu al românilor, pentru că avea Radul sau Şerban Vodă în oastea sa ca la 800 de călăreţi leşeşti şi mai puţini cozaci, afară de carii n-au avut ostaşi de omenie, şi aşa Dumnezeu ne-au bătut pre noi, nu românii cei rei, pentru că pe leşi şi pe cozaci dinpreună cu vodă îi fugărise aripa cea stîngă din oastea noastră şi hodnogiul Stefan Fiúzeşi au fost şi acăţat cuiul suliţei de Radul sau Şerban Vodă, dar l-au mîntuit vitejii carii era cu dînsul. După perderea de lîngă Braşău, Gavriil Batori fugind din bătae au scăpat în Sibiiu cu ostaşii cei de plată, cîţi mai remăsese şi pe domnul mieu, Gavriil Betlen, l-au trimis se ceară ajutoriu de la turci.“ Vezi! cum vrea Mico Frenţ se astupe vîrtutea românilor! drept aceaia nici înseamnă numerul ostaşilor lui Gavriil Batori, celor de români tăiaţi sau prinşi; dar îi înseamnă alţii, pre aceştea, precum Caspar Beutini [8], carele tocma pe vremea aceasta trăia, au fost secretariul lui Gavriil Betlen şi scrie: „În zioa aceaia s-au tăiat din oastea ardelenească 6.000, dintre protivnici mai mulţi sau mai puţini de 4.000; s-au prins în fugă prea mulţi, steaguri s-au luat 120, perit-au dintre baroni, afară de Ioann Imrefi, Gheorghie Vánuh, Gheorghie Thracul carele tătuşi s-au prins viu şi din porunca Radului Vodă i s-au retezat capul, în piaţul Braşăului. / Perit-au dintre nobili Baltasar Eurdeug, Ioann Alexie, Nicolae Capi, Caspar Şimandi, Gheorghie Cároli, Nicolae Seredi şi alţii, mai mulţi pre carii nu-i poci numera, pentru ca se nu lungesc istoria. S-au prins Mihail Dániel, Andreiu Gheréb şi Petru Chérecheş 435 carii cu mare preţ s-au rescumperat după aceaia.... Iară Radul Vodă adunînd trupurile celor morţi le-au îngropat în locul bătăei şi au împlîntat pe mormînt o cruce întraurită, în carea era icoana Domnului Hs., şi era scrisă pricina războiului acestuia, cu slove chyrileşti, carea cruce o au dărîmat după aceaia ostaşii lui Gavriil Batori."

Aşişderea scrie Samoil Gronschi [9].

Iară dintr-o scrisoare nemţească aşa scrie oarecineva la Beutini [10] despre războiul acesta: „Se zice că în 7 iunie[a] (din anul 1711), au venit Radul Vodă pre căi neîmblate de alţii, în Ardeal, cu 8.000 de ostaşi aleşi, căruia i-au ieşit înainte Batori cu 32.000 de ostaşi întrarmaţi cu armele cele bătrîne ale sibienilor. Cu mare bucurie mergea ardelenii la războiul acesta, tocma ca şi la o nuntă şi s-au tăbărit în Ţeara Bîrsei, lîngă Sîn-Petru. În 8 iunie Radul s-au pogorit de la munţi la Braşău şi oastea şi-o au împărţit în 33 de şireaguri, iară trei mii le-au pus în leş, la moara cea de hîrtie. Au ris Batori de Radul; pre la 11 ceasuri au început bătaia şi dandáriul lui Batori carele era din 12.000 de ostaşi au învins mai întîiu pe români. 2.000 de români s-au tăiat aci. Vezînd biruinţa aceasta Batori au strigat: «*Kezünkbe adta Isten!*», «În mîni ni i-au dat Dumnezeu!» Drept aceaia ostaşii lui s-au dat la pradă, ce vezînd cei ce era în leş au năvălit şi aşa i-au frînt, de Batori au strigat: «*Fus, ki futhatz*» «Fugi, carele poţi fugi!». S-au omorit dintre ardeleni 2.785 carii s-au astrucat într-un mormînt, afară de cei ce au perit în fugă, între carii au fost şi Ioann Imrefi, vînzetoriul şi urzitoriul a toată reutatea, carele s-au călcat în tină de ai săi, acolo lîngă Sîn-Petru. Radul, după ce au biruit, au descălecat şi nu şie ş-au apropriat biruinţa, ci lui Dumnezeu au mulţămit pentru dînsa, căci au umilit pe Batori cel sumeţ; şi fiindcă mulţi din ostaşii lui era răniţi şi toţi osteniţi, mai încolo n-au gonit pe vrăşmaşii săi." Tu înţelege: acum de odată, pentru că după aceaia scrie Mico Frenţ [11], zicînd: „După învingere pornind Radul sau Şerban Vodă de la Braşău numai aşa au călătorit spre Sibiiu ca se poată şi Sigismund Forgaci agiunge acolo...... Întru aceaia agiungînd la Sibiiu şi Radul

436 şi Forgaci, l-au încungiurat de doao părţi, Radul de către ameazi, / Forgaci de către apus. După ce au încungiurat aşa Sibiiul au eşit unii din cetate şi vitezeşte s-au bătut cu protivnicii; arătatu-ş-au viteşugul şi protivnicii, dară cu aceaia nu se iau tărimi; şi măcar că formoase oşti avea amîndoi vrăşmaşii, căci Forgaci avea 15.000, iară Radul 12.000 de ostaşi şi destule unelte de războiu, ci n-au fost a lor a lua Sibiiul...... Auzind Radul sau Şerban Vodă că Omer-başa stă gata la Dunăre se între în Valahia, de la Sibiiu au pornit amîndoao oştile cătră Mediaş, una după alta.... Tătarii încă înturnîndu-se spre Valahia au dat în urma oştilor celor protivnice şi agiungîndu-le în Moldova, la pădurea Băcăului, dînsele n-au stat la bătae, ci ş-au ţinut calea; drept aceaia tătarii au tăiat pre cei din coadă şi le-au luat toată bagagia. Aci s-au despărţit de la olaltă şi Radul cu leşii au mers în Polonia.... pentru că l-au dus leşii pentru simbria lor; iară Forgaci au plecat spre munţi, ca pre acolo să se întoarne în Caşşovia."

---

[a] Corect este 7 iulie 1611.

Se fie dus leşii pe Radul X Vodă cu sine pentru aceaia, pentru că încă nu le plătise leafa, cum zise mai nainte Mico Frenţ, nu e de a se crede, căci scrie Gronzchi[12]: „Radul Vodă vezînd că în patria sa nu va putea remînea, de frica vrăşmaşilor carii vrea se-i vină în coantră, prin Polonia au trecut la împăratul Matia. Iară Forgaci multe suferind şi perzînd toată pedestrimea, cu partea cea mai mare a călărimei, pentru foame, neodihnă, brumele de toamnă şi alte năcazuri, de-abea s-au înturnat iarăş prin Polonia." Preavestitul Enghel[13] scrie că Radul X Vodă ş-au fost lăsat muierea în Suceava, carea pînă cînd au îmblat el în Ardeal, i-au născut o fată, anume Elena.

Despre acestea aşa scrie Borşai Pal[14], cu mult mai pre scurt decît alţii: „În anul 1611 Gavriil Batori au fugărit pe Radul Vodă din Valahia şi ţeara o au cuprins pe sama sa. Craiul Matiaş II au trimis asupra lui Batori pe Sigismund Forgaci, carele cînd mergea în Ardeal, s-au apucat de căpitanul haiducilor, Andreiu Nagi, şi l-au înteţit de au jurat cu toţi haiducii, că va fi credincios împăratului Matia. În tîmpul acesta Radul Vodă au bătut lîngă Braşău, pe Gavriil Batori carele au fugit în Sibiiu. Auzind acestea Forgaci au grăbit în Ardeal, ca se nu-l cuprindă Radul pre sama sa. Radul cu Fórgaci au încungiurat Sibiiul, dară nu l-au putut lua. Întru ajutoriul lui Forgaci, palatinul Gheorghie Turzo au trimis pre Thoma Boşniac şi Nicolae Forgaci, ci Andreiu Nagi au întors cuvîntul său şi noaptea, fără de veste, au lovit şi bătut pe Boşniac, apoi au mers
437 întru ajutoriu/ lui Batori, căruia şi turcii cu tătarii încă i-au mers întru ajutoriu. Dară Forgaci nu i-au aşteptat, ci ş-au împărţit oastea în doao

și o parte o au trimis cătră Orade, pre carea o au bătut turcii, cu ceaialaltă au pornit spre munții Moldovei, unde perzînd calea, în 15 zile numai cu carne de cal nesărată au trăit, după aceaia povățuindu-l un păcurariu, însuș Forgaci cu o parte au mers în Moldova și de-acolo, prin Polonia, au venit în Cașșovia; a treia parte au străbătut în Maramurăș, dară pre aceștea i-au bătut românii de-acolo și astrucînd pre cei morți, mormîntul lor pînă astăzi îl numesc Mogila lui Forgaci; turcii și tătarii pentru osteneala lor au robit Ardealul și au dus robi 12.000 de secui."[a]

Anonymul românesc[15] greșește cînd scrie că Radul XI au bătut afară pre ostașii lui Gavriil Batori din Valahia.

[1] Hermann in *Annalibus.* [2] Kemény Iános à magà életében in *Ms.*, p. 47. [3] Filstich apud Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. 1, p. 278. [4] Miko Ferentz in *Ms.* ad ann. 1611. [5] Caspar Bőjtini in ms. *De rebus gestis a Gabriele Bethlen*, lib. 1, circa finem. [6] Engel, l.c., p. 279. [7] Filstich apud Engel, l.c. [8] Bőjtini, l.c. [9] Samuel Gronzki in *Ms.* elencho ad ann. 1611. [10] *Ms. Germanicum* apud Bőjtini, l.c. [11] Miko Ferentz, l.c. [12] Gronzki, l.c. [13] Enghel, l.c. p. 280. [14] Borsai Pál à *Magyar Kronikában* ad ann. 1611. [15] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44.

Anul 1612. După ce s-au înturnat Gavriil Betlen în anul mai de curînd trecut cu mulțime de turci și de tătari întru ajutoriul lui Gavriil Batori asupra Radului X Vodă și a lui Sigismund Forgaci, și aceștea au părăsit Ardealul, despre lucrurile lui Gavriil Batori așa scrie Gronzchi[1]: „Pe Gavriil Betlen l-au pus în cetatea Devei se privească și se cerce cugetele turcilor, tătuși ca se tragă pe turci în partea sa, au trimis în Țarigrad soli, pre Andreiu Gheți carele pentru multe nelegiuiri fugise de la împăratul Matia la dînsul cu Benedict Șuchi și cu Stefan Cheréșși, dară Andreiu Gheți, darurile care le-au trimis Gavriil Batori, nu le-au dat cu numele domnului său, ci cu numele său și al neamului săsesc și întru aceaia s-au nevoit, cum ar putea surpa pe Gavriil Batori și dobîndi el Prințipatul Ardealului și la atîta au adus toate lucrurile, de nu numai

---

[a] În timpul în care Radu Șerban se afla în Transilvania, turcii au pătruns în Țara Românească și l-au pus domn pe Radu Mihnea. La 15 septembrie turcii și tătarii au trecut prin pasul Buzăului în Transilvania, ca să vină în sprijinul lui Bathory. Radu Șerban a trecut munții pe la Rucăr și s-a retras în Moldova. Din Suceava, Radu Șerban a trecut cu familia în Polonia, de unde a mers la Viena.

Prinţipatul Ardealului, ci şi Şuchi cu Chereşi i s-au dat lui, pre carii
el i-au bătut în ferre şi aşa i-au adus cu sine în Ardeal. Iară după ce au
438 sosit în Braşău, însuş au fost votavul rebellilor / şi însuş el au făcut de
sasii apriat s-au rădicat asupra lui Gavriil Batori."

Mico Frenţ[2] încă scrie: „Mai în sus pomenisem că pre Andreiu Gheţi l-au fost trimis Gavriil Batori la Poartă sol, carele după ce au sosit în Ţarigrad, n-au lucrat acelea, pentru care fusese trimis, ci cu numele ţerei au început a lucra în partea braşovenilor asupra prinţului său. După ce au isprăvit ce dorea, au venit în Tîrgovești la Radul XI Vodă cel Orb, căruia tare poruncă i-au adus de la Poartă, ca se-l petreacă prin oamenii săi pînă în Braşău. Ba şi aceasta au poruncit Ahmet, împăratul turcesc, Radului Vodă, ca lui Gheţi se-i dea ostaşi întru ajutoriu. Carea bine că era detoriu a o face Radul Vodă, dară tătuşi îşi aducea aminte că Gavriil Batori au fost cea mai mare pricină de el domneşte. Drept aceaia despre toate înştiinţa pe Batori şi acelea care trebuia se le facă din porunca turcilor, mai tîrziu şi mai cu lenevie le făcea, multe şi lăsa nefăcute; tătuşi de silă au dat lui Andreiu Gheţi 200 de călăreţi sirbeşti, cu carii în luna lui iunie au sosit în Braşău."

Pre cum scriseră mai nainte Gronschi şi Mico despre Andreiu Gheţi, aşa scriu şi Spondan[3], Calvisie[4] şi Brietie[5] despre dînsul. De-aci iaste că braşovenii au făcut mare resmiriţă, asupra cărora au trebuit Gavriil Batori să se scoale cu oaste, căci scrie Samoil Biro[6]: „Braşovenii încă cerînd ajutoriu de la Radul, feciorul lui Mihnea Vodă, şi şi căpătînd 600 de călăreţi din porunca împăratului turcesc, vrea se cuprindă Sighişoara şi se o întărească împrotiva lui Gavriil Batori. Drept aceaia pornind din Braşău, în 15 octomvrie, au venit pînă la Feldioara..... Acolo, cît au vezut românii cei de Radul Vodă trimişi, rîndul cel bun al oştilor lui Batori, au de frică au din porunca lui vodă, mai nainte de a începe bătaia, au dat dosul şi fără de războiu s-au înturnat în Valahia, lăsînd pe sasi la Feldioara."

Aşa curînd lucrurile lui Gavriil Batori celui zălud, el tot nu înceta de la blăstemăţii, care eu nu le scriu în cartea aceasta. Salardi[7] zice despre dînsul: „Mai pre urmă au mîniat şi pe Gavriil Betlen, domnul Devei, carele pentru aceaia au fugit la Timişoară şi de-acolo au mers la Ţarigrad." Unde, ce au lucrat Gavriil Betlen, se va arăta la anul viitoriu.

Despre Constantin Moghila, domnul Moldovei, aşa scrie Piasețchi [8] la anul de-acum: „Constantin Moghila fiind tiner de ani şi de sfat, în scurt tîmp mult au smintit pentru cumnații săi, după al cărora sfat nu numai țeara o ocîrmuia, ci şi veniturile dintrînsa cu ei le împărțea, încă şi banii carii trebuia să se trimită la Poarta turcească. Drept aceaia turcul, după ce într-un an sau în doi n-au căpătat vre un haraci de la
439 dînsul, nici au folosit dojenirile lui făcute, / au ațițat pe Stefan (XI) Tomşa (despre carele nu se şti de ce neam ar fi fost, numai atîta se şti că au slujit în Polonia craiului (Sigismund III) între pedestraşii cei ungureşti) [a], de, cu ajutoriul tătarilor celor de Cantimir Murza aduşi, au cuprins Moldova, de-abea şi cu anevoe scăpînd Constantin Moghila cu fuga, în Hotin. Carea strîmbătate boierii leşeşti cei mai înțelepți o judeca că mai mult atinge pe craiul lor, de cît pe Constantin Moghila; drept aceaia sfătuia ca se o aşeze prin solii preteneşte şi, de nu o vor putea aşeza aşa, atunci se cerce lucrul cu armele şi în numele țerei. Ci Stefan Potoțchi carele avea muiere pe Maria, sora lui Constantin Moghila, neputînd răbda întîrzierea, pentru că era gînfat pentru biruințele fratesău, Ioann Potoțchi, prefectului din Cameneț, ce le făcuse în Moldova (vezi anul 1607), au vrut se scoată pe Tomşa din Moldova numai sîngur. Nici s-au lăsat de ce-şi băgase în cap, măcar că craiul încă l-au dojenit să se lase, ci au adunat ostaşi de pre la prietenii săi cei din margini şi stringînd bună oaste în partea lui Constantin Moghila, cu el şi cu Alexandru Moghila, fratele lui, au întrat în Moldova, la începutul lunei lui Avgust din anul acesta, 1612. Avea cu sine 6.000 de ostaşi, afară de mulți feciori tineri de nobili leşeşti carii mergea să se învețe la bătăi. Şi ar fi fost destui asupra lui Stefan Tomşa, de nu ar fi lepădat sfaturile tribúnilor celor mai bătrîni şi mai învățați la războae, pentru nepreţuirea protivnicului. Căci de-aci au urmat apoi de nu s-au ținut vre o regulă militărească... pînă cînd au trecut Prutul... şi la rîul Jeza au sosit protivnicul cu 30.000 de tătari şi au cuprins dealurile din vecini, nici au zăbăvit... ci năvălind de toate laturile au încungiurat pre cei ce era cu Stefan Potoțchi şi pe toți i-au prins.[b] Însuş Stefan Potoțchi fugise între carre, dar cunoscîndu-l l-au prins şi l-au dus la Tomşa carele, după puține luni,

---

[a] Ştefan Tomşa se da drept fiul voievodului Tomşa. Miron Costin spune că „au fost direptu moldovan, din satu den Oteşti, de pre pîrîul ce se chiamă Răcătăul, în ținutul Putnei".

[b] Lupta s-a dat în fața Popricanilor, la locul numit Cornul-lui-Sas, la 19 iulie 1612.

l-au trimis la Țarigrad. Constantin Moghila, ascuns între robii cei mai mișei și necunoscut au perit de frig și de mișelătate, la care nu era dedat; iară pre Alexandru, fratele lui, carele era mai tiner și mai formos la față, l-au dus în seraiu, apoi s-au turcit. Ceialalți ostași mai de frunte, cu mare preț s-au rescumpărat de la tătari."

Așișderea scriu Moreri[9], Hofmann[10] și Vaiséte[11]. Iară Spondan[12]
440 scrie că nu singuri tătarii au ajutat/pe Stefan XI Tomșa asupra lui Constantin Moghila, ci și Mahomet-bașa cu turcii.

Piasețchi zice că nu se ști de ce neam au fost Stefan XI Tomșa, dară eu întreb, oare n-au fost din neamul lui Stefan IX Tomșa, despre carele am scris la anul 1563?

Despre Radul X, carele și Șerban s-au numit, scrie preavestitul Enghel[13], precum urmează: „Șerban Vodă vezîndu-se pre sine a fi în primeșdie și în Moldova, nu mult au zăbăvit, ci au trecut cu toată casa sa, în Polonia și de-acolo, după ce au mai cercat o dată se capete iarăș domnia Valahiei, ci în zădar, s-au dus în Vienna sau Beci, unde împăratul Matia l-au priimit cu toată cinstea, l-au ajutat cu bani și așa au remas el aci pînă la sfîrșitul vieței sale cu odihnă, precum scrie Filștih. Fetele lui, Ancuța și Elena, s-au hrănit în Beci după aceaia cu mînile sale, pînă cînd mai tîrziu le-au ajutat Matheu Vodă Bessarab și pre Elena o au măritat după Constantin Cantacuzenul." Ci tu mai cetește care le-am scris la anul 1601 și socotește care le voiu scrie la anii viitori, mai vîrtos la anul 1616 și vei vedea că și aci smintește preavestitul Enghel.[a]

[1] Samuel Gronzki in *Ms.* elencho ad ann. 1611. [2] Miko Ferentz in *Ms.* ad ann. 1612. [3] Spondanus in *Prolusione*, ad ann. 1612, nro. 5. [4] Calvisius in *Opere chron.*, p. 967. [5] Brietius in *Chronico universali* ad h.a. [6] Biro Samuel in ms. *Continuatione Francisci Miko* ad h.a. [7] Szalárdi Iános à siralmas *Magyar Kronikának* 1, Könyv. 6, Részében. [8] Paulus Piasecius in *Chronico* ad h.a. [9] Moreri in *Dictionario ad voc. Moldavie.* [10] Hofmannus in *Lexico.* [11] Vaissete in *Geographia historica eccl. et civili*, tom. 1, p. 205. [12] Spondanus, l.c. [13] Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. 1, p. 280.

Anul 1613. Arătatu-s-au la anul trecut că Gavriil Betlen, după ce s-au sfădit cu Gavriil Batori, prințul Ardealului, au fugit la Timișoară și

---

[a] Radu Șerban a avut două fete și un băiat. Fetele sînt Anca și Ilinca. Numele băiatului nu este cunoscut decît sub forma de Io Basarab-Voievod. Anca s-a căsătorit cu Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, iar Ilinca s-a măritat cu Constantin Cantacuzino postelnicul. Fiul acesteia va ajunge domn (Șerban Cantacuzino, 1678—1688).

de-acolo sa-u dus la Țarigrad. Acuma așa scrie mai încolo despre dînsul Ioann Salardi[1]: „După ce au mers la Poarta turcească Gavriil Betlen și s-au jăluit asupra prințului Gavriil Batori, nu mult s-au mînat și fiind Şchénder-bașa viziriu mare, cu bună oaste turcească și tătărească s-au trimis în Ardeal, în anul 1613, dinaintea cărora fugind Prințul Gavriil Batori în Oradea-Mare, s-au omorit de Grigorie Nadanii, Ioann Sîlvași
441 și de alții carii era lîngă dînsul, în 11 octomvrie / din anul 1613, în ulița ce se numește Velențe, cînd mergea la bae... și trupul i l-au pus într-un carr cu doao vaci și l-au trimis în Adorian. De-aci muierea lui Stefan Ciachi celui bătrîn... l-au trimis cu rădvanul și caii eii în Eced, și de-acolo ducîndu-l în Niir-Bator, l-au așezat într-o sacristie. Din sacristia aceaia, în 18 septemvrie din anul 1628 l-au luat Gavriil Betlen și cu mare pompă l-au astrucat în beserica de-acolo."

Petru Apor[2] scrie: „Doao ștuțuri era în rădvanul prințului Gavriil Batori, cînd l-au împușcat în Oradea-Mare, Silvași și Nadanii (nu Ladanii), ci șerbul lui au fost stricat prin ucigători, de au legat ștuțurile, așa cît cînd au vrut prințul să se folosească cu iale, nu le-au putut prinde în mîni, și așa au perit."

Salardi[3] așa laudă pe Gavriil Batori: „Seracul prințul, măcar că nu se copsese încă în vîrstă, dară cu multe vîrtuți era împodobit. Între altele era formos în trup, tare în mîni, de putea rumpe măcar ce potcoavă de cal. Era foarte viteaz, știia bine ședea pe cal, dară preste toate era darnic, pentru că în 6 ani, în carii au domnit, atîtea bunuri au dăruit multora... de în anul 1615 țeara au trebuit se lecuiască și se îndrepte dăruirile de el făcute." Ci mai almintrelea scriu istoricii cei streini despre dînsul, căci scrie Calvisie[4]: „Pînă în anul 1613 domnise în Ardeal Gavriil Batori, ci prea tyrănnește; drept aceaia Gavriil Betlen carele fusese sîrgunit, l-au pîrit la împăratul turcesc, pentru că Gavriil Batori nici era credincios turcilor, nici împăratului Matia. Pentru aceaia turcul au dat oaste lui Gavriil Betlen, prin carea s-au fugărit Batori și apoi s-au omorit de oamenii săi. Iară Gavriil Betlen s-au făcut prinț Ardealului, în luna lui avgust, carele și împăratului Matia i-au făgăduit pace și credincioșire." Așișderea scriu Spondan[5], Brietie[6], și Brentan[7] carele tătuși smintește punînd moartea lui Gavriil Batori la anul viitoriu, 1614, căci atunci s-au pedepsit ucigătorii lui, cum se va arăta acolo.

Precum scrie Piasețchi [8]: „În luna lui martie (din anul acesta, 1613)
442 murise Sigismund Batori de gută lovit, după ce/ nu puține au răbdat pe lume. Pentru că încumnățindu-se cu Casa Austriei și făgăduindu-le Ardealul, nici ș-au putut plini făgăduința împrotiva voei ardelenilor, nici ș-au putut îndrepta sminteala, ci mai pre urmă au trebuit să se plece împăratului; și trăind cu liniște în orașul Lóbcoviț din Bohemia, iarăș s-au pîrit împăratului Rudolf II; pentru aceaia s-au pus supt pază în Praga și acolo au și perit." Așișderea scrie Brietie [9], dară Calvisie [10] greșește punînd moartea lui Sigismund Batori la anul 1611.

Așa ș-au perdut doi Batori în anul de-acum, nu numai viața, ci și domnia preste Ardeal, de carea ei, de vom socoti faptele lor bine și de-amăruntul, nici au fost vrednici, pentru pricinile care le-am scris și cele mai multe care pentru aceaia le-am tăcut, pentru că spre românii din Ardeal n-au fost așa de rei ca următorii lor, precum voiu arăta la anii viitori.

Mai pre urmă, la anul acesta așa scrie preavestitul Enghel [11]: „În anul 1613 s-au trimis (în Țarigrad, de craiul Poloniei, Sigismund III) Samoil Targovschi ca să se jăluiască pentru măzălirea lui Constantin Moghila, domnului Moldovei, și împrotivirile următoriului său, ale lui Stefan XI Tomșa. Avut-au poruncă se lucre și pentru slobozirea lui Stefan Potoțchi, ci aceasta numai în privat sau de osebi se o facă. Tot întru acesta an, în octomvrie, au ajutat Tomșa și pe Gavriil Betlen, să se așeze în Ardeal. Betlen încă au jurat că cu doi domnii românești va ținea pace." Acestea bine le scrie prea vestitul Enghel, pentru că cele despre Targovschi le-au luat din Piasețchi [12], iară despre jurămîntul lui Betlen, din *Aprobate* [13], dară că au ajutat Tomșa pe Betlen nu știu de-unde o au supt.

---

[1] Szalárdi Iános à siralmas *Magyar Kronikának* 1,Könyv. 6, Részében. [2] Apor Péter az *Erdélly Metamorphosisnak* 8, Czikellyében. [3] Szalárdi, l.c. [4] Calvisius in *Opere chron.* ad h.a. [5] Spondanus in *Prolusione*, ad ann. 1613, nro. 4. [6] Brietius in *Chronico univ.* ad h.a. [7] Brentanus in *Epitome* ad h.a. [8] Paulus Piasecius ad h.a. [9] Brietius, l.c. [10] Calvisius in *Opere chron.*, p. 966. [11] Engel in *Recent. Historia Moldaviae*, p. 254/
443 seq. [12] Paulus Piasecius, l.c. [13] *Approbatarum Constitutionum*, part. 2, tit. 1.

Anul 1614

444]

SCARA II*

Ce arată numele și lucrurile, care se află în *Hronica Românilor*, de la anul 1440 pînă la anul 1613. Numerul înseamnă la care an se le cauți.

A

Abedin șahul, se învinge de Ioann Huniadi, 1442.
Acânții sînt tătarii din Dobrodíchiu, 1593.
Albescul, 1510.
Albért Chiráli, 1593, 1594.
Albért Șiúbeg, 1605.
Alexandrina, muierea lui Ladisláv Gara, soacra craiului Matiaș I Corvinul, 1458, 1460.
Alexandru, craiul Poloniei, 1505; moare 1506.
Alexandru, fiiul lui Stefan V, d. Moldovei, moare 1496.

---

*Filele de manuscris, care cuprind această „Scară", anexată de către autor la textul tomului al II-lea, nu sînt numerotate. Textul scării este dispus pe două coloane de pagină. Am numerotat manuscrisul în continuare, indicînd prin bară simplă (/) primă coloană, și prin bară dublă (//), pagina.

Alexandru II, d. Moldovei, fiiul lui Elia I, 1444, se fugăreşte de Bogdan II, tatăl lui Stefan V, 1450, capătă Moldova de la Petru V Aron, 1453, moare 1455.
Alexandru III Cornea se face d. Moldovei 1540; se omoară de ai săi 1541.
Alexandru IV urmează în Moldova lui Stefan VIII, luînd pe Ruxanda, sora lui şi joară polonilor 1552; năvăleşte în Cic 1553; merge întru ajutoriul Isavéllei 1556; se învinge de Despot 1562; iarăş domneşte; mută scaunul în Iaşi şi strică toate cetăţile Moldovei, afară de Hotin 1564; bălnăvindu-se l-au călugărit, apoi ca să nu popească şi el pre alţii l-au otrăvit Ruxanda, muierea lui 1566.
Alexandru V, cuprinde Moldova şi piere 1578.
Alexandru II, d. Valahiei, feciorul lui Mircea III şi fratele lui Petru III, carele în Moldova au fost VII, se face d. 1567; 1568 făgăduieşte îndoit haraci turcilor ca se pună pe frate-său în Moldova 1573; ajută pe Stefan Batori asupra lui Becheşi 1575; moare 1577.
Alexandru III, d. Valahiei 1591.
Amurat II trimite pe Scanderbeg asupra lui Ioann Huniadi 1442; face pace cu Vladislav I, craiul ung., 1443; bate pre unguri la Varna 1444.
Anastasie, eppul Rómanului 1556.
Andreiu Gheţi se scoală cu viclenşug asupra lui Gavriil Batori 1612.
Ancuţa, fata Radului X, 1612.
Ápafi se află la 1446, 1494, 1581.
Arbure hătmanul, 1523.
Argişul vine la 1513, se face mînăstirea, 1518.
Armenii se resipesc din Moldova, 1552.
Aron Vodă I, 1552.
Aron Vodă II luînd pe muierea lui Petru IV Cercel, se face d. Moldovei 1591; pentru tyrănnie se măzăleşte, apoi iarăş domneşte 1592; tae pe turci, 1593; se goneşte din scaun prin Lobodă, 1594; se prinde şi moare în temniţa Alvinţului, 1595.
Aroneştii din Bistra, 1595.
Asan mai are remăşiţe în Ţarigrad, 1575.
Athanasie, mitrop. Mold., 1590.

B

[445] *Baba Novac* se frige de viu 1600.// Mihai Vodă îi pune steag pe mormînt, 1601.
Baciul se face tîrg, 1459.
Ban Mihalţa 1599, 1601.
Banul de Lîndva, 1444, fiiul lui, 1458.
Basta, 1600, 1601, 1602, 1603.
Bátori Báltasar se însoară, 1592, se tae, 1594.
Bátori Cristófor remîne prinţ Ardealului 1576; ajută pe Petru VII, d. Moldovei asupra lui Ioann II Potcoavă, 1577; moare, 1581.

Bátori Sigismúnd se alege prinț Ardealului, 1581; se învață pușlău, 1593; lase Ardealul, apoi înturnîndu-se tae pe mulți boieri, 1594; se căsătorește cu Maria Cristierna, 1595; fuge din Opulia, 1598; dă Ardealul cardinalului, 1599; se aduce iarăș în Ardeal și se învinge la Gorăslău, 1601; iase cu totul din Ardeal, 1602; moare în Praga, 1613.

Bátori Ștéfan se naște, 1533; se prinde de Maximilian II, 1565; se face prinț Ardealului, 1571; învinge pe Béchești, 1575; se face crai Poloniei, 1576; moare, 1586.

Batori Gavriil, vezi *Gavriil Batori.*

Bălgradul din Serbia se pierde, 1522.

Bălcaciul, 1605.

Bărlădeanul, 1592.

Bîrgăul, 1494.

Bébec, 1557; se tae, 1558./

Béciul se ia de Matiaș Corv. 1485.

Béchești se învinge de Batori, 1575.

Berendeiu, 1467, 1468.

Bernóvschi, 1563.

Bisericile săsești se ocolesc cu ziduri, 1521.

Bessarab se pune în locul Radului IV de Ștefan V, d. Moldovei, 1473.

Bessarab Nicólae, 1569.

Bétlen, 1466.

Betlen Gavriil se trimite întru ajutoriul lui Eremia Móghila, 1606; se sfădește cu Gavriil Batori și fuge la turci, 1612; se face prinț Ardealului, 1613.

Bialogradul, 1465.

Blandráta, 1579.

Bócicai Ștéfan întoarce pe nepotu-său, Sigismund Batori, în Ardeal, 1595; se scoală asupra nemților, 1604; cuprinde Ardealul, 1605; dă ajutoriu lui Eremia Moghila; se împacă cu nemții și împăcînd pe turci cu nemții, moare otrăvit de Cátai, 1606; familia lui, 1607.

Bogdan, fiiul lui Ioann III, 1594, 1597.

Bogdan, feciorul cel dintîiu al lui Stefan V, moare, 1478.

Bodgan II, tatăl lui Stefan V, bate pe poloni, 1450; se omoară de Petru V Aron, 1451.

[446] *Bogdan III* urmează tătîne-său, lui Stefan V sau celui Mare, 1504; cere pre// Elisaveta, sora crailor, 1505, și, bătîndu-se pentru dînsa cu polonii, i se făgăduiește 1506; bătîndu-se cu Radul V, d. Valahiei, se împacă, 1506; se bate cu Sigismund I ci pierde, 1509; apoi se împacă cu dînsul, 1510; închină Moldova turcilor, 1511; moare și-i urmează fiiul său, Ștefan VI, 1517; avea muiere cînd au cerut pre Elisaveta, 1519.

Bogdan IV urmează tătîne-său, lui Alexandru IV, supt tutela mîne-sa, Ruxandei, 1566; se însoțește cu polonii spre stricarea sa, 1569; întoarce cu sila pre armeni la credință, 1570; se prinde de poloni, apoi alungîndu-se din Moldova prin Ivónia sau Ioann I se omoară de împăratul muscanilor, 1572.

Boróncai se omoară, 1604.
Bozínul, 1466.
Búcim vornicul 1580, 1592.
Buda se cuprinde de Solimán II, 1541.
Buzeul, se face eppie, 1496.

Ci

Ciachi Ştefan, 1600, 1601, 1602.
Cédica, unchiul lui Neagoe Bessarab Vodă, 1521.
Cetatea-de-Baltă, 1495.
Ciceul, 1495.
Cincişenii sau csonocasii sînt români din neamul craiului Matiaş I, 1447, 1448, 1464.
Císar, 1604.
Ciubăr Vodă 1449.

T

Ţarigradul se cuprinde de turci avînd bombardariu român, 1453./
Ţibác se omoară, 1534.
Ţiganii se duc în Moldova, 1473, în Ardeal, 1504.

D

Damian, mitrop. Mold., 1439, 1440.
Dan IV tae pe Vladislav III şi se încumnăţeşte cu Stefan III, d. Mold., 1445, 1446.
Danciul au fost frate cu Radul V, 1508, 1510.
Despot cel blăstămat, 1558, 1559, 1561, 1562, piere, 1563.
Dimitrie búlgarul, soţul lui Despot, 1563, 1564.
Dimitrie, mitrop. din Bălgrad, cu evanghelia în mîni tudumăneşte lui Mihai Vodă se nu tae pe nobilii din Ardeal, 1599.
Dragfi se află la, 1493, iaste român, 1494; celealalte, 1512, 1523.
Drácula, vezi Vladislav III.

E

Egumenul din Maramurăş, 1498.
Ecaterina, fata lui Podiebrad, se mărită după craiul Matiaş I, 1459.

Elena, muierea lui Petru VI Rareş, 1538.
Elena, fata Radului X, se mărită după Cantacuzenul, 1612.
Elía I, d. Moldovei, sfădindu-se cu frate-său, Ştefan III, joară lui Vladislav, craiului
[447] Poloniei, 1441//; face alleanţă cu craiul Cazimir şi cu litvanii, 1442, se orbeşte de frate-său, 1444.
Elia II urmează tătîne-său, lui Petru VI Rareş, 1546; merge întru ajutoriu Isavéllei, 1550; se turceşte, arde Braţlávul şi piere, 1551.
Elia, feciorul lui Petru V Aron, nu s-au dat de poloni lui Stefan V, d. Mold., ci s-au tăiat de dînşii, 1501.
Elia sau Petru, fratele lui Bogdan IV, 1572.
Elisaveta Silági, văduva lui Ioann Huniadi, 1457, 1458.
Elisaveta, muierea craiului Albért, naşte pe Ladislav VI, 1440, face pace cu Vladislav I şi moare, 1443.
Elisaveta, sora crailor Poloniei, 1505—1510.
Eppul cel viteaz de la Sătmariu, 1605.
Eremia Móghila petrece pe Petru VII, d. Moldovei, 1591; se face d. Moldovei, 1595; ajută pe Sigismund Batori asupra lui Mihai Vodă, 1600; ajută şi la Goroslău, 1601; face alleanţă cu Bocicai, 1605; se ajută de Bocicai asupra polonilor, 1606; moare, 1607.
Efthimie, mitrop. Valahiei, 1595.

F

Făgăraşul se dă sasilor, 1483.
Ferdinand I se însoară, 1515; 1521 se alege craiu Ung. 1526 bate pe Zápolia şi se/ încoronează, 1527; se împacă cu Zapolia, 1538; moare, 1564.
Florica, fata lui Mihai Vodă, 1600, 1601.
Fórgaci Sigismund venind întru ajutoriu Radului X multe pătimeşte, 1611.
Fratele lui Marco Vodă, 1604.
Fristachie se face ban Croaţiei, 1440.

G

Galbenii în Streiu aflaţi, 1543.
Gara Nicolae se învinge de Ioann Huniadi, 1441.
Gara Ladisláv îşi mărită fata după Matiaş I, 1458, celealalte, 1459, 1460.
Gavriil Bátori se face prinţ Ardealului, 1608; dă formos diplomat preoţilor româneşti, 1609; cuprinde Valahia, dară apoi foarte reu se bate de Radul X, la Braşău, 1611; are protivnic pre Andreiu Gheţi, 1612, apoi pe Gavriil Bétlen şi mai pre urmă se omoară în Oradea-Mare, 1613.

Gavriil Bétlen, vezi Bétlen.
Gheți Andreiu, vezi Andreiu Gheți.
Gheți Ianoș se face gubernátor, 1585; se lase de gubernătorie, 1588, moare 1589.
Gheórghie Déspotul capătă feciorii înapoi de la turci, 1443.
[448] *Gheórghie Mónahul*, vezi Martinusie.//
Gheorghie Raț se trimite în Ardeal de Radul X, 1604, se chiamă înapoi, 1605, se pleacă lui Bocicai, 1605, se tae, 1606.
Gheórghie Móghila, mitrop. Mold. 1584.
Grigorie XIII, papa, 1584.
Grigorie, mitrop. Mold. 1558.
Grigorie, eppul Rómanului, 1590.
Grisélida Bátori se mărită după Zamoíschi, 1583; moare, 1590.
Gríti se face gubernator Ung. 1532; merge în Țarigrad, 1533; pentru uciderea lui Țibác se omoară, 1534.
Gioagiul-de-Gios, 1508.

H

Hanul trimite sol la commissarii împărătești, 1604.
Hoedínul se tae, 1600.
Hotinul, 1444.
Húniadi Ioann e român și se face voivod Ardealului, 1440; făcîndu-se ban de Timișoară, bate pe turci, 1441; învinge pre Abedín șahul, 1442; iarăș bate pe turci și-i aduce se facă pace, 1443; se prinde de Dracula, 1444; merge asupra lui Dracula, 1445; pierde bătaia din Cîmpul Merlei, 1448; au fost din semînța lui Dan I, 1453; s-au lăsat de gubernătorie și s-au făcut comit Bistriței, 1453; bate pe Mahomet II la Bălgradul din Serbia și moare, 1456./

I

Iane, unchiul lui Mihai Vodă, 1591.
Iáncola, vezi Ioann III, d. Moldovei.
Iáxit omoară pe Mihail III, d. Valahiei, 1510.
Ioann Albért, craiul Poloniei, cearcă coroana Ung. 1490; se bate de Stefan V, d. Moldovei, 1497, face pace cu dînsul, 1499.
Ioann, eppul Muncaciului, 1491.
Ioann Corvinul capătă bunurile unchiului său, Iob de Gara, 1482; se bate dinpreună cu românii de Vladislav II, craiul Ungariei, 1490.
Ioann, mitrop. din Bălgrad, 1596.

Ioann I sau *Ivonia*, d. Moldovei, 1572; tyrăneşte fără de samă, 1573; se învinge de turci şi-i urmează Petru VII, 1574.
Ioann II Potcoavă cuprinde Moldova, 1577; i se tae capul, 1578.
Ioann III sau *Iáncole* se face d. Mold. 1580; face multe tyrănni 1581; se măzăleşte şi fugind se tae în Polonia, 1582.
Ioann IV Lungul face rescoală în Moldova, ci se învinge şi piere, 1580.
Iob de Gara, 1482.
Iobăgia începe, 1514.
Iora Cozacul, 1475.
[449] *Ióşica* strică pe Covaşóţi, 1594; se tae, 1598//.
Isavélla crăiasa se trimite în Lipova, 1541; merge în Ardeal, 1541; dă înapoi Ciceul şi Cetatea-de-Baltă lui Petru VI Rareş, 1574; se scoate din Ardeal, 1551; se reduce, 1556; tae pe Bébec şi pe doi Chendi, 1558; moare, 1559.
Iştvánfi şi eppul Súhai se trimit commissari în Ardeal, 1598.
Ivonia, vezi Ioann I.

C

Callimac, 1497.
Calmándi se tae, 1604.
Cantacuzenii, 1564, 1575, 1578.
Capréoli, 1601.
Cardinalul Bátori se învinge şi se tae, 1599.
Cátai otrăveşte pe Bocicai, 1606.
Călindariul se înoieşte şi moldovenii se lase pre lîngă cel vechiu, 1594.
Cheméni Símon, piere, 1441.
Chéndefi 1459.
Chéndi 1558, 1581, 1594.
Cherţul 1459, 1477.
Chiajna, muierea lui Mircea III, vezi Mircioae.
Chilia, 1448, 1465, 1484.
Chinísie cu grele munci chinuieşte pe turci, 1492.
Chioarul se cuprinde de Bocicai, 1604.
Cluş-Mînăşturul, 1459.
Coadă vornicul, 1546.
Copáci moldoveanul, 1506, 1510.
Cornea, vezi Alexandru III.
Coroana Ung. se duce în Beci, 1440; se rescumpără de Matiaş I; se cearcă de Petru, 1490./
Cosminul şi Vicşánii se dau mînăstirei Putnei, 1488.
Covaşóţi se tae, 1594.

Körtvelyses avea mînăstire românească, 1491.
Cráuşeneg commissariul, 1604.
Croiót se învinge de Stefan V sau cel Mare, 1486.
Curúţii de unde se numesc, 1514.

L

Ladisláv, feciorul lui Húniadi, omoară pre Ulríc, comitul Giuliei, 1456 şi el încă se tae de Ladislav VI Pósthumul, 1457.
Ladislav VI, craiul Ung. se naşte şi se încoronează fiind de patru luni, 1440, se întăreşte craiu Ung. 1445; ţine seim în Poşón, 1453; prinde pe feciorii lui Ioann Huniadi, apoi,după ce au dat românilor din Banat, un privilegion foarte mîndru, moare, 1457.
Lépeş, eppul Ardealului, piere, 1441.
Lobodă cel dintîiu, 1475, al doilea goneşte pre Aron II din scaunul Moldovei, 1594.
Ludovic II se naşte, 1506, se logodeşte, 1515, se căsătoreşte deplin, 1521, se tae la Móhaci, 1526.
Lusínie, eppul, 1562, 1563.
Lutér Martín, 1523.

M

Magóci, 1589
[450] *Mailát Stéfan* ducînd pe Moisí Vodă în Valahia// se prinde de turci, dară scapă, 1530; se dă în partea lui Zapolia, 1531; bate şi tae pe Griti, 1534; iarăş trece la Ferdinánd I, 1539; se închide în Făgăraş, 1540; se duce rob la Ţarigrad, 1541; moare în robie, 1551.
Macarie, eppul Romanului, 1556.
Malaspína, 1599.
Mamalác, părcălabul Chiliei, dă cetatea turcilor, 1484.
Margareta, văduva lui Mihail Silagi, 1466.
Margareta, muierea lui Eremia Moghila, şi muma lui Constantin, bate pe turci şi pe Mihail, fiiul lui Simeon Moghilă, 1607.
Maria Cristierna, muierea lui Sigismund Batori, 1595, 1600.
Maria, muierea lui Elia I, d. Mold. 1444, capătă Colomía de la nepotu-său, craiul Cazimir, 1448; s-au chiemat mai nainte Ringala şi au fost noră lui Alexandru I, 1456.
Maria, muma lui Bogdan III, moare, 1511.
Marco, feciorul lui Petru IV Cercel, 1591, 1601, 1602, 1604.
Martín Lutér, 1523.

Martinúsie ține seim în Ardeal și ia banii de la pescari, 1543; se scoală asupra Isavellei, 1546; vinde Ardealul la nemți, 1550; se omoară, 1551.
Matiaș I Corvinul se prinde, 1457; se alege craiu Ung. și ia pe fata lui Ladislav Gara, 1458; se căsătorește/ a doaoa oară cu Ecaterina, fata lui Gheorghie Podiebrád, 1459; rescumpără Coroana de la împăratul Ferdinand III, 1463; se încoronează, 1464; așează răscoala din Ardeal, dară se învinge de Stefan V, d. Moldovei, 1467; se însoară a treia oară, 1476, ia Beciul, 1485, moare, 1490.
Máxim, mitrop. Valahiei, 1508, 1509, 1513.
Maximilian I cearcă coroana Ung. 1490.
Maximilian II urmează tătine-său, lui Ferdinand I, 1564; prinde pe Stefan Batori, 1565.
Mediáșul se încungiură cu ziduri, 1486.
Mezít-begul se învinge de Huniadi, 1441.
Mihai-oglu ș-au rescumpărat muierea cu 500.000 de galbeni de la Mihail V, d. Valahiei, 1596.
Mihail III sau *Mihnea* se face d. Valahiei, 1508, face alleanță cu ungurii, 1509, se alungă prin Pîrvulești și se omoară în Sibiiu, 1510.
Mihail IV sau *Mihnea Turcul* urmează tătîne-său, lui Alexandru II, în Valahia, 1577; se măzălește și în locul lui se pune Petru IV Cercel, 1583; domnește a doaoa oară, 1585; iarăș se măzălește și se turcește, 1590.
[451] *Mihail V cel Viteaz//*, feciorul lui Petru II, au fost ban de Craiova, 1591; se face d. Valahiei, 1592; tae pe turcii, carii se așezase în Valahia, 1593; bate pe Sinan-bașă, 1595; bate Nicópoiul și pradă Bulgaria, 1598; bate pe cardinalul Batori, 1599; cuprinde Moldova, apoi se învinge la Mirislău, 1600; se ucide de Basta, 1601.
Micul hătmanul, 1540.
Milița, muierea lui Neagoe Bessarab, 1513.
Míloș Vodă, 1587.
Minoriții fac beserică în Cluș, 1486.
Mircea III Ciobanul, feciorul lui Mihail III, 1510; pierde bătaia cu Vladislav VII și fuge în Țarigrad, 1511; domnește a doaoa oară și alungă pe Radul IX din Valahia, 1546; învinge pe boierii cei pribegi, 1548; merge întru ajutoriu Isavellei, 1550; se bate cu Radul IX 1552; domnește a treia oară, 1553; se măzălește prin Poarta turcească, 1554; domnește a patra oară și tae pe boieri, 1558; moare, 1559.
Mircioae, muierea lui Mircea III, domnește cu fiiul său, Petru III, 1559; batjocorește pe Dimitrie bulgarul, soțul lui Despot, și își mărită fetele în Țarigrad, 1564.
Móghila, 1552, 1593./
Móghila Constantin se face d. Moldovei, 1607; se alungă de Stefan XI Tomșa, 1612.
Moisi, d. Valahiei, pradă secuimea, 1529; fuge în Sibiiu și piere, 1530.
Moldova se pradă de turci, 1486, 1487, de tătari, 1510; se închină turcilor, 1511.
Moldovenii au fost uniți cu beserica Romei, 1588, 1589, 1590.
Moncástrul se cuprinde de turci, 1484.
More, 1522.

Mozóc, 1562, 1563.
Muncăcianul adecă Ioann episcopul Muncaciului, 1491.

N

Nápraghi Dimitrie, eppul cel latinesc din Ardeal dă sfat lui Mihai Vodă se tae pe nobili, ci mitropolitul din Bălgrad se împrotiveşte, 1599, 1600.
Neagoe Bessarab se face d. Valahiei, 1513; dă haraci turcilor, 1516; moare şi urmează fiiul său, Theodosie, supt tutela lui Preda 1521.
Neliváico, 1475.
Nemţii în zădar bat Buda, 1530.
Nífon, patriarhul Ţarigradului, 1507.
Nisóţchi, 1565.

O

Odrováz Petru, 1444.
[452] *Olahul Nicolae* capătă diplomat, 1548.
Omlaşul, 1460//.
Orsag Mihail, 1444.

P

Paléologii 157, 1578.
Páos vornicul, 1592.
Patriarcia din Ţarigrad vine supt haraci, 1455.
Pîrvul banul se face d. Valahiei şi se omoară, 1522.
Pîrvuleştii, 1510, 1511, 1512, 1513.
Peţ, 1600.
Pescarii află mulţi galbeni în Streiu, 1543.
Petraşco, feciorul lui Mihai Vodă, 1595, 1600; au fost ginere Radului X, 1601.
Petru, al doilea fecior al lui Stefan V, moare, 1480.
Petru Petrovici, tútorul lui Ioann II Zapolia, moare, 1557.
Petru, fratele lui Ştefan VI, nu iaste Petru VI Rareş, 1518; moare, 1527.
Petru sau *Elia*, fratele lui Bogdan IV, 1572.
Petru IV, d. Mold., fiiul lui Stefan III, 1444; fuge în Ungaria, 1447; se căsătoreşte cu sora lui Ioann Huniadi şi fugăreşte pe Roman III din Moldova, 1448, moare, 1449.

Petru V Aron omoară pe Bogdan II, tatăl lui Stefan V, şi răpeşte Moldova, 1451; se alungă, 1453; urmeză lui Alexandru II, 1455; face alleanță cu Cazimir, craiul Poloniei, și n-au fost fecior Ringalei, 1456; bătut de Stefan V sau cel Mare, fuge în Polonia, 1454;/ trece în Ungaria, 1461; se tae de Stefan V, 1469.

Petru VI Rareş, 1504; oare n-au fost Petru pribeagul de la anul 1510? iaste feciorul lui Stefan V sau celui Mare şi se face d. Moldovei, 1527; pradă pe secui şi bate pe ferdinandiani, 1528; pradă Țeara Bîrsei, 1529; pradă Bistrița, 1530; se învinge de poloni, 1531; bate pe poloni, 1532; merge asupra lui Griti, 1534; avea și Ungurașul, 1535; se împacă cu Zapolia și iarăş se apucă de poloni, 1536; se împacă cu polonii și de frica lui Soliman II fuge în Ciceu, 1538; se trimite de Zapolia la Țarigrad și se sîrguneşte în Pera, 1539; iarăş se face d. Moldovei, 1541; pradă Ardealul din porunca lui Soliman II, 1541; iarăş pradă Ardealul, 1542; capătă înapoi Ciceul şi Cetatea-de-Baltă, 1544; gată mînăstirea Probata şi moare, 1546.

Petru VII carele în Valahia au fost III, se face d. Moldovei, 1574; se fugăreşte de Ioann II Potcoavă, 1577; se măzăleşte de turci și în locul lui se pune Ioann III sau Iancul Vodă Sasul, 1580; domneşte a doaoa oară în Moldova, 1582; face mînăstirea Gálata, 1583; merge în Germania, moare în Balsán și-i urmează [453] Aron II Vodă, 1591.//

Petru VIII Cozacul cuprinde Moldova, 1592.

Petru I din Argiş se face d. Valahiei, 1534; se înseamnă la nas şi se alungă de Radul IX, antecessorul său, 1536.

Petru II sau *Petrașco cel Bun*, d. Valahiei au fost feciorul Radului IX și tatăl lui Petru IV Cercel și al lui Mihail V celui Viteaz și au urmat lui Mircea III Ciobanul, 1554; merge întru ajutoriu Isabellei, 1556; moare otrăvit de Socól vornicul, 1557.

Petru III Schiopul, feciorul Mircei III, carele apoi au fost VII în Moldova, urmează tătîne-său, ci dintru început se fugăreşte de pribegi, 1559; merge întru ajutoriu lui Alexandru IV, d. Moldovei asupra lui Despot, 1561; nu s-au bătut cu Tomșa, 1563; se măzăleşte și în locul lui se pune frate-său, Alexandru II, 1567.

Petru IV Cercel se face d. Valahiei, 1583; se măzăleşte și fugind în Ardeal se prinde de gubernatorul Ioann Gheți, 1585; fuge din Hust, 1587; pere în Țarigrad, 1589.

Piasóțchi, 1563.

Podiebrad, 1458.

Pocuția, 1503.

Póngraț.

Preda, fratele lui Neagoe Vodă și tútorul lui Theodosie Vodă, se omoară de Radul VII, 1521./

Privilegionul românilor din Banat, 1457.

Probáta, 1546.

Prudéntie, 1563.

Putna se zideşte de Stefan V, 1466, se sfințeşte, 1469, capătă satele Cosminul și Vicşanii, 1488.

R

Rádac Ladisláv, 1563.

Radibrád, 1601.

Radul Călugărul, 1599, 1605.

Radul popa, 1581.

Radul IV sau *cel Frumos*, feciorul lui Drácula, s-au ţinut de Mahómet pentru desmierdarea trupească, 1456; se face d. Valahiei, 1462; se bate cu Stefan V sau cel Mare, dară îi împacă Cazimir IV, 1470; iarăş se bat, 1471; se tae de Stefan V şi de Stefan Batori şi iarăş se face d. Valahiei, Vladislav V, 1477.

Radul V sau *cel Mare* urmează în Valahia tătîne-său, lui Vladislav V, 1493; face doao episcopii în Valahia, a Rîmnicului şi a Buzeului, 1496; se bate cu Bogdan III, d. Moldovei, pentru Roman Pribeagul, 1506; face alleanţă cu sibienii, 1507; merge la Buda şi înturnîndu-se acasă, moare, 1508.

Radul VI cel de la anul 1496, oare domnit-au în Valahia? acela, pre carele l-am numit VI la anul, 1544 iaste apoi şi IX, 1544.//

[454] *Radul VII* din *Buzeu* omoară pe Preda, tútorul lui Theodosie Vodă, şi el încă se omoară de Cédica, unchiul Predei, 1521.

Radul VIII din Afumaţi bate pe Máhmet-begul şi cuprinde Valahia, ci mergînd la Ţarigrad se prinde, 1521; iarăş se face d. Valahiei, 1523; se tae, 1529.

Radul IX Paísie au fost mai nainte VI, 1544; ajută pre ardeleni asupra lui Griti, pentru carea se măzăleşte, 1534; se bate cu Petru I din Argiş şi prinzîndu-l, îl înseamnă la nas, 1536; adună 80.000 de ostaşi întru ajutoriul lui Zapolia şi capă[tă] de la el Alvínţul, 1538; pradă Ardealul din porunca turcilor, 1541; se alungă de Mircea III Ciobanul şi perde Alvinţul, 1546; bate pe Mircea III, 1552; se învinge de Mircea III, 1553.

Radul X se face d. Valahiei, 1601, se alungă de Simeon Moghila, apoi cu ajutoriul de la Basta alungă el pe Simeon, 1602; bate pe turci, apoi stînge oastea lui Moisi Sécheli, 1603; dă haraci turcilor, 1604; făcînd alleanţă cu Bocicai, bate pe Simeon Moghila şi pe tătari, 1605; face alleanţă cu Sigismúnd Racóţi, 1607; se alungă din scaun prin Gavriil /Batori, dară îl bate apoi, de-l mai stînge şi mai pre urmă merge în Ungaria, 1611.

Radul XI, feciorul lui Mihail IV, alungîndu-se de odată de antecessorul său, Radul X, iarăş se face d. Valahiei, 1611.

Racóţi Sigismúnd făcîndu-se prinţ Ardealului face alleanţă cu amîndoi domnii româneşti, 1607, se lase de domnie, 1608.

Rálli, 1575.

Revélles, 1563, 1564.

Rîmnicul se face episcopie, 1496.

Ringála s-au chiemat Maria, văduva lui Elía I, d. Moldovei, 1456.

Róman Pribeagul, 1506.

Róman III, d. Moldovei, fiiul lui Elía I, 1444, 1445; ucide pre unchiul său, Stefan III, 1447; moare otrăvit de nişte boieri, 1448.

Românii din Banat capătă mare privilegión, 1457.

Ruxanda, fata lui Petru VI Rareș, se logodește cu Joldea, ci apoi se mărită după Alexandru IV, d. Mold. 1552; își otrăvește bărbatul, 1566; moare, 1568.

S

[455] *Samfíra* doară au fost fata lui Socôl, 1580 //

Sașii din Ardeal se chiamă la seimul din Ungaria, 1523.

Sătmariul se cuprinde de Bocicai, unde un episcop românesc, mare vitejie arată, 1605.

Sîrbii cer ajutoriu de la Sigismund Batori, 1593, 1594.

Sécheli Moisí era vonic sfințit, 1601; se învinge de Basta la Bălgrad, 1602; se tae de Radul X la Brașău, 1603.

Secuii se trag de la darea boului, cînd s-au născut Ludovíc II, 1506.

Sélim I se face împărat, 1512; moare, 1521.

Sélim II urmează tătîne-său, lui Soliman II, 1566.

Sigismúnd I se face craiu Poloniei, 1506.

Sigismúnd II avgust, craiul Poloniei, moare, 1572.

Silági Mihai face ca nepotul său, Matiaș I Corvinul să se aleagă craiu Ung., apoi se prinde de nepotul său, 1458; moare, 1466.

Simeón Móghila se face d. Valahiei, 1600; se alungă prin frații Buzeștii, 1601; alungă pe Radul X din Valahia, apoi Radul îl alungă pre el cu ajutoriul de la Basta 1602; ajută pe Bocicai la cuprinderea Ardealului, 1605;/ se bate cu Radul X dinpreună cu tătarii, 1605; răpește Moldova de la nepotul său, Constantin, 1606; face alleanță cu Sigismund Racoți și moare, 1607.

Sínan-bașă se fugărește din Valahia, 1595.

Scaunul domnesc se mută din Suceava în Iași, 1564.

Scanderbég se lase de Amurat II și cuprinde Epirul, 1442.

Slátina, 1558.

Soborul din Florenția se strică prin soborul din Țarigrad, 1440.

Socól vornicul otrăvește pe Petru II, d. Valahiei, fuge în Ardeal, piere în Țarigrad, și avuția lui remîne la Franțísc Chéndi, 1558; Samfira doară au fost fata lui, 1580.

Solimán II se face împărat, 1520; luînd Buda de la Ferdinand I o dă craiului Zapolia 1529; moare, 1566.

Stammátie Paleólogul ia pe fata Mircioaiei, 1564.

Stanculón se orbește de Ioann Huniadi, 1445; se tae de Vladislav V, d. Valahiei, 1456.

Stéfan de la anul 1590, nu poate fi fecior lui Alexandru IV, d. Moldovei, 1590.

[456] *Stéfan de Bátor* cu Stefan V, d. Moldovei, tae pe Radul // IV, d. Valahiei, 1477; moare 1493.

Stefan III, d. Moldovei, cu frate-său, Elía I, joară lui Vladislav I, craiului Ung. 1441; scoate ochii fratelui său, 1444; se omoară de nepotul său, Roman III, 1447.

Stefan IV, d. Moldovei, 1449.

Stefan V cel Mare sau *Bun*, d. Moldovei, feciorul lui Bogdán II, 1450, 1451; bate pe Petru V Aron și cuprinde Moldova, 1458; face pace cu polonii, 1459; se bate cu Vladislav V, d. Valahiei, și făgăduiește credincioșire lui Cazimir, 1462; pradă pe secui, 1463; cuprinde Chilia și se căsătorește cu Evdóchia de la Chiov, 1465; bate pe craiul Matiaș I Corvinul, 1467; pradă Ardealul și bate pe tătari, 1469; se bate cu Radul IV, d. Valahiei, dară împacă (sic) Cazimir IV, 1470; iarăș se bat, 1471; prinde pe muierea și fata Radului IV și punînd pe Bessarab d. Valahiei, duce țigani în Moldova, 1473; se căsătorește cu Voichița, fata Radului IV, 1474; tae 120.000 de turci, bate pe Radul II și pe cozaci, 1475; bate pe tătari, dară se învinge de turci și de Radul IV, 1476; tae pe Radul IV, 1477; joară lui Cazimir IV, apoi bate pe turci, 1485; tae pe Vladislav V, d. Valahiei, 1493; bate pe poloni și ară cu ei, 1497; robește 100.000 de poloni și/ tae pe turci, 1498; cuprinde Pocuția, 1503; o dă înapoi și moare, 1504.

Stefan VI, d. Moldovei, se naște, 1509; urmează tătîne-său, lui Bogdan III, 1517; înoiește pacea cu Sigismund I, 1518; bate pe tătari și se însoară, 1519; tae pe turci, 1524; pradă Valahia, 1526; moare, 1527.

Stefan VII Locústă se face d. Mold. de Soliman II, 1538; în zădar cere pe Petru VI Rareș de la Zapolia, 1539; se omoară de ai săi, 1540.

Stefan VIII, d. Mold. urmează frate-său, lui Elia II, 1551; pradă Ardealul, apoi se omoară, 1552.

Stefan IX Tomșa, d. Mold. tae pe Despot, apoi fuge de Alexandru IV, 1563.

Stefan X Reșván din țigan se face d. Moldovei, ci sfîrșitul i-au fost țapa, 1595.

Stefan XI Tomșa alungă pe Constantin Moghila și cuprinde Moldova, 1612.

Stefan II Surdul domnește în Valahia, 1590, iară măzălindu-se îi urmează Alexandru III, 1591.

Stoica logofătul, 1521.

Streiul cu galbenii, 1543.

Stroíza, 1563, 1593.

Strúșii se tae, 1506.

Sturza, 1552.

Ș

[457] *Șamsudul*, 1470.//

Șendrea, cumnatul lui Stefan V, 1475.

Șerpe postelnicul, 1523.

Șerban, vezi Radul X.

Șidveiul, 1605.

T

Tălmaciul se strică, 1489.

Țeaca, 1531.

Ternóvul, 1576.
Téutuc logofătul, carele au închinat Moldova turcilor, 1511.
Tomíţchi, 1511, 1512.
Tractatul între turci şi între nemţi pentru Ardeal, 1555.
Trevirátul din Ardeal începe, 1583; încetă, 1585.
Trifăilă se tae, 1574.
Trotuşán logofătul, 1540.
Turda se arde, 1531, 1601.
Turnul-Roşu se zideşte, 1489.

Th

Theodósie logofătul, 1599, 1601.
Theodósie Vodă din Valahia, moare, 1521.
Theófan, mitrop. Moldovei, 1578.
Theoctíst, mitrop. Moldovei, unge pe Stefan V domn Moldovei, 1458; moare 1477.
Theoctíst II, mitrop. Mold. 1517.
Thronul se mută din Suceava în Iaşi 1564.

Ú

Úilachi Nicólae se dă soţ lui Ioann Huniadi 1441./
Ungnad commissariul, 1600.
Unguraşul, 1466.
Ureche, 1592, 1601.
Ursul, generariul lui Eremia Moghila, vine întru ajutoriu lui Sigism. Batori, 1601.

Z

Zamóschi se căsătoreşte cu Grisélida Batori, 1583; alungă pe Mihai Vodă din Valahia. 1600.
Zápolia Ioann I se face voivod Ardealului, 1510; tae pe curuţi, 1514; se bate de turci, 1515; se încoronează craiu Ungariei, 1526; se învinge de Ferdinand I şi fuge în Polonia, 1527; cere ajutoriu de la turci, 1528; se împacă cu Ferdinand I, 1538; se însoară, 1539; i se naşte fecior şi moare, 1540.
Zápolia Sigism. Ioann II se naşte, 1540; merge la Soliman II cu multe daruri, 1566; moare, 1571.

J

Joldea, logodnicul Ruxandei, se însemnă la nas şi se dă la călugărie, 1552.

V

Valahia-cea-Mare n-au fost supusă ungurilor vreodată, 1494.
Vártic hătmanul, 1551.
Vaş, 1486, 1510, 1603, 1606.
[458] *Verántie*, 1553, 1555. //
Verbéuţi, 1514, 1531.
Vereş de Farnaş, 1466.
Vicşanii şi Cosminul se dau minăstirei Putnei, 1488.
Víntilă, d. Valahiei, 1533; alt Vintilă n-au domnit în Valahia, 1574.
Visnovíţchi, 1563.
Vistieria lui Dechéval se află, 1543.
Vítez Nicólae, 1601, se ucide de vallóni.
Vladisláv I se încoronează craiu Ung. 1440; strică pacea cu turcii şi piere la Varna, 1444.
Vladisláv II se face craiu Ung. şi bate pre Ioann Corvinul cu românii lui dinpreună, 1490; se încoronează, 1491, şi moare, 1516.
Vladisláv III sau *Drácula*, d. Valahiei, ajută pre Ioann Huniadi asupra turcilor, 1443; prinde pre Ioann Huniadi, 1444; se tae nu de Huniadi, ci de Dan IV, 1445.
Vladisláv IV, d. Valahiei, urmează lui Dan IV, 1452; merge cu Huniadi la seimul din Poşón, 1453; se tae de Vladislav V, 1456.
Vladislav V Ţepeş sau *Ţepăluş* tăind pe Vladislav IV cuprinde Valahia, 1456; trage în ţapă pe mulţi sibiieni, 1458 şi pe neguţătorii din Braşău/, apoi pradă Omláşul, 1460; fuge în Ungaria şi se prinde de Matiaş I Corvinul, 1461; nu sînt toate adeverate, cîte se zic despre dînsul şi au fost cumnat cu craiul Matiaş I, 1462; capătă 200 de florinţi de la craiul Matiaş, 1475; iarăş domneşte în Valahia, 1477; înştiinţează pe Stefan de Bator despre pornirea turcilor, 1492; s-au numit Ioann Călugărul şi se tae de Stefan V, d. Moldovei, 1593.
Vladisláv VI, fiiul Radului IV, 1495.
Vladisláv VII sau *Vlăduţ* se face d. Valahiei, 1510; se bate cu Mircea III, 1511; are potcă cu Pîrvuleştii, 1512; piere şi-i urmează Neagoe Bessarab, 1513.
Vladisláv VIII se face d. Valahiei şi se alungă de Pîrvul banul, 1522.
Vladisláv IX urmează lui Moisí Vodă în Valahia, 1530; se îneacă în Dîmbóviţa după doi ani, 1534.
Voichiţa, fata Radului IV, se mărită după Stefan V, d. Moldovei, 1474, 1475; moare, 1477 //.

CUPRINS

HRONICA ROMÂNILOR. Tom II . 3
Scara 437

Redactor: CONSTANTIN MOHANU
Tehnoredactor: ION TUDOR

Apărut 1969. Hîrtie tipar înalt tip A de 63 g/m^2. Format 600×920/16. Coli ed. 30,39. Coli tipar 28,5. Planşe tipo 10. A. nr. 10486/1969. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859—9.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1639
la Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918".
Bucureşti,
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97,
Republica Socialistă România

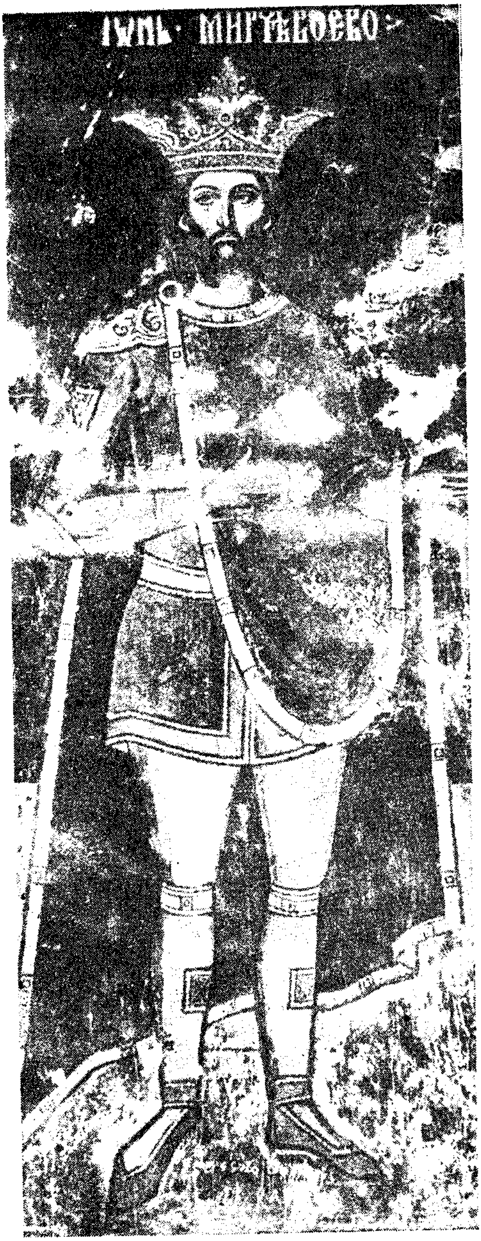
ІѠНЬ · МИРЧѢВОЕВО

Mircea cel Bătrîn (1386—1418). După N. Iorga,
Portretele domnilor români

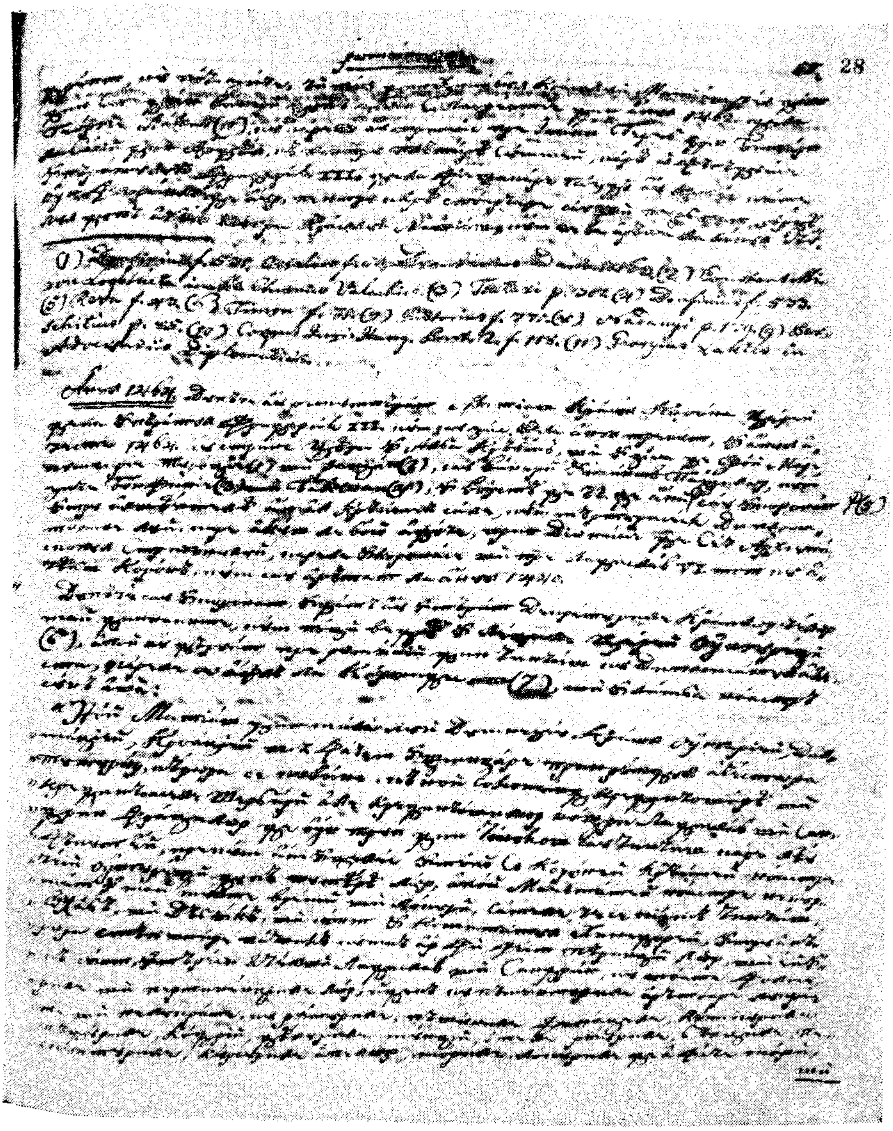

Pagina 55 din tom. II al manuscrisului Şincai (Document de la Matei Corvin din care reiese originea sa românească)

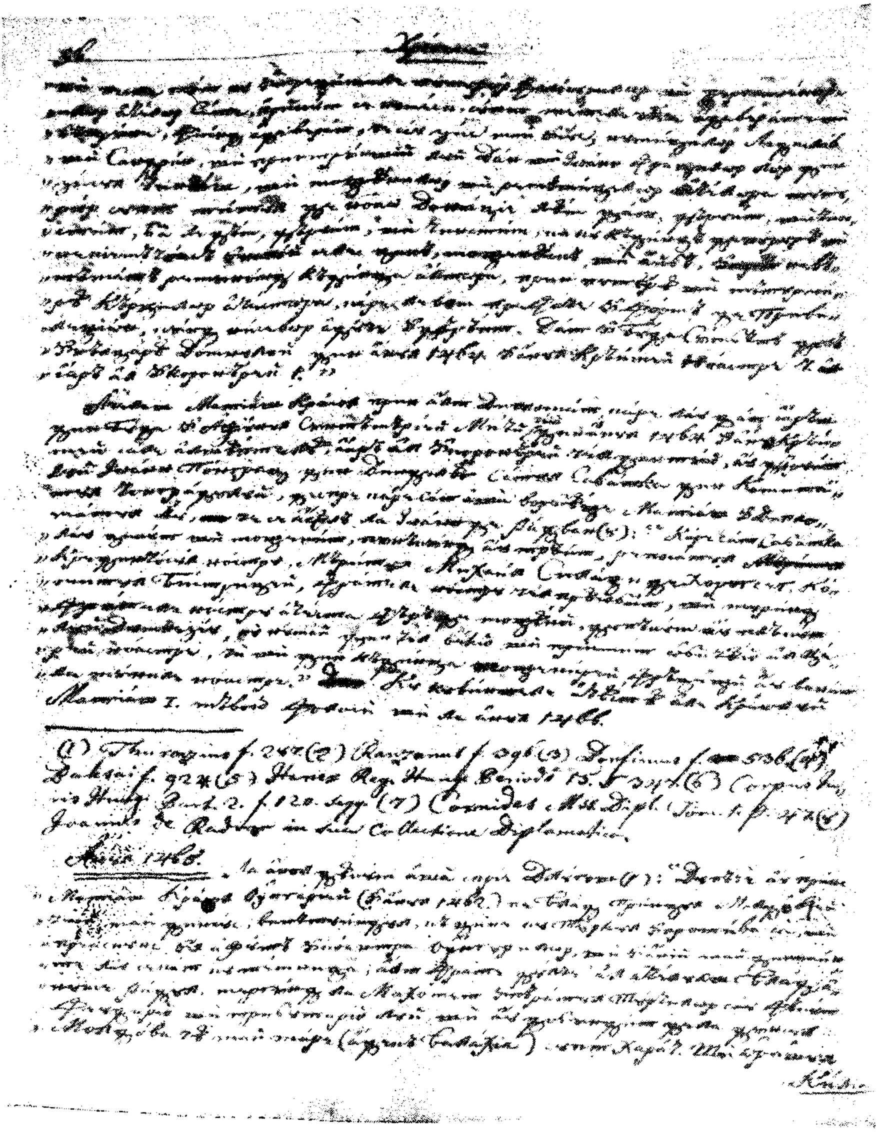

Pagina 56 din tom. II al manuscrisului Şincai (Continuarea documentului precedent)

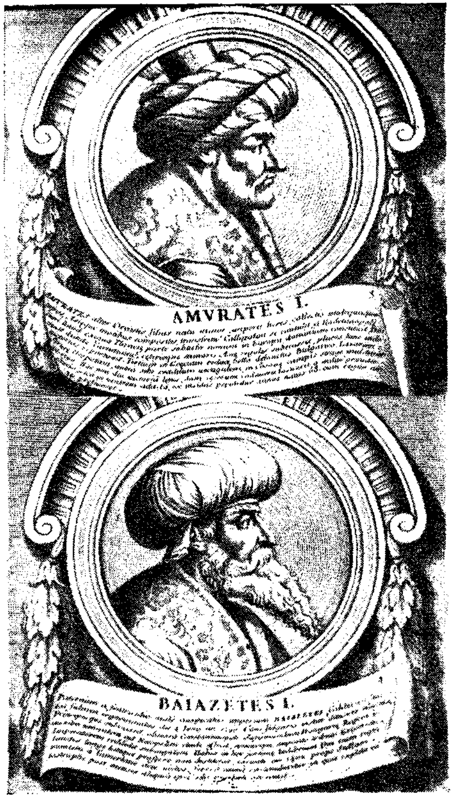
AMVRATES I.
BAIAZETES I.

Amurat I (1359 — 1389) și Baiazid I (1389 — 1402). Biblioteca Academiei, Cabinetul de Stampe

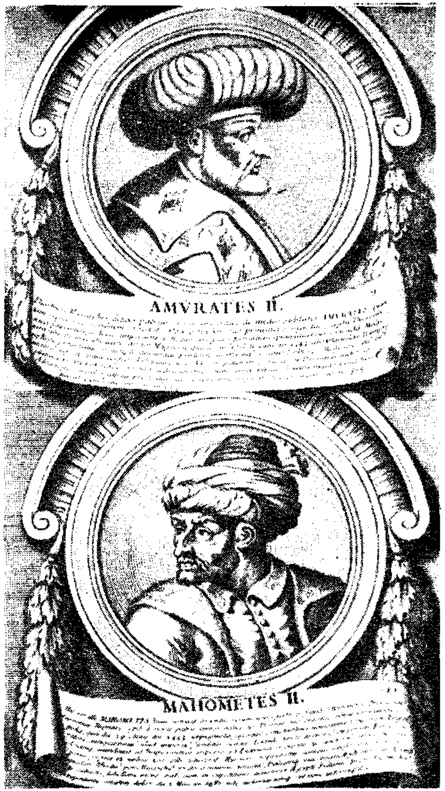
AMVRATES II.
MAHOMETES II.

Amurat II (1421 — 1451) și Mahomed II (1451 — 1481). Biblioteca Academiei, Cabinetul de Stampe

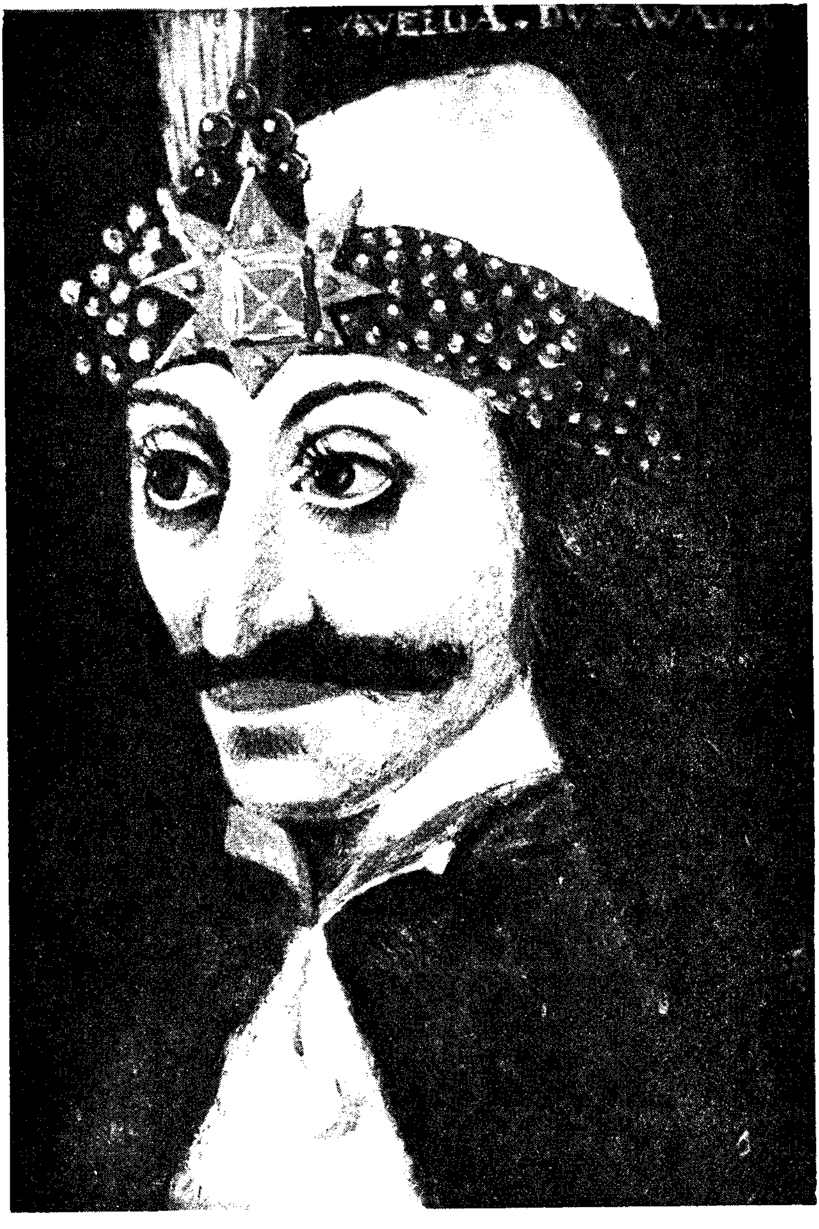

Vlad Țepeș (1456—1462; 1476). După N. Iorga, *Portretele domnilor români*

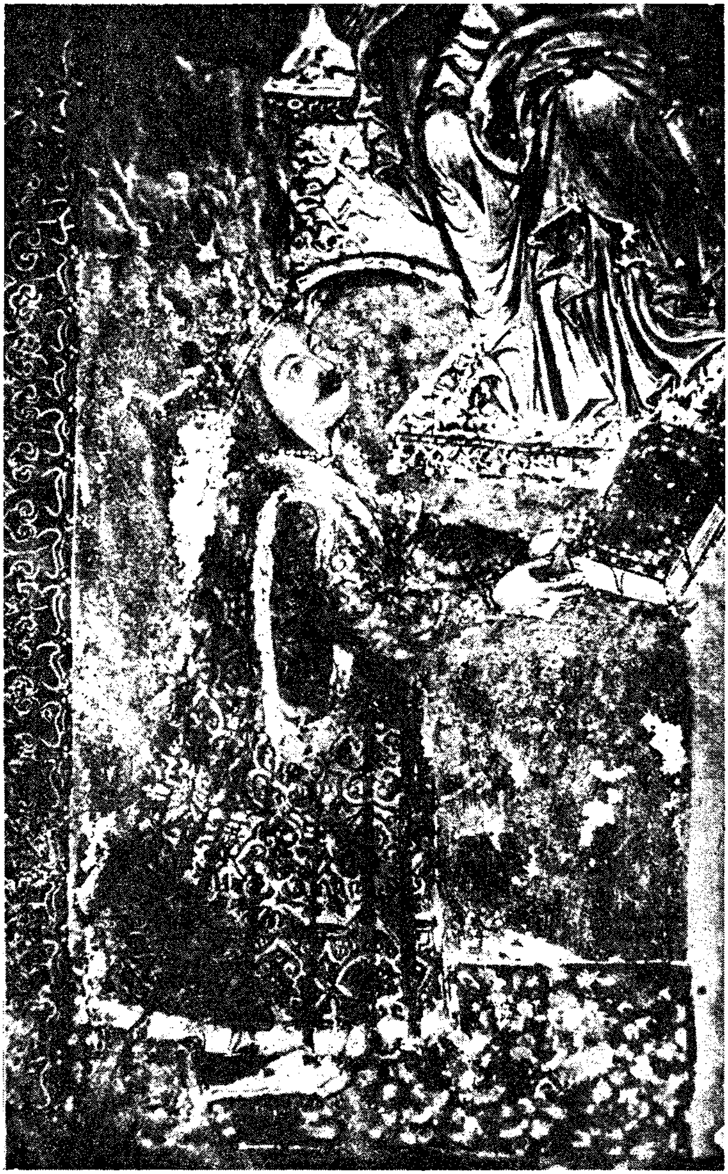

Ştefan cel Mare (1457—1504). După N. Iorga, *Portretele domnilor români*

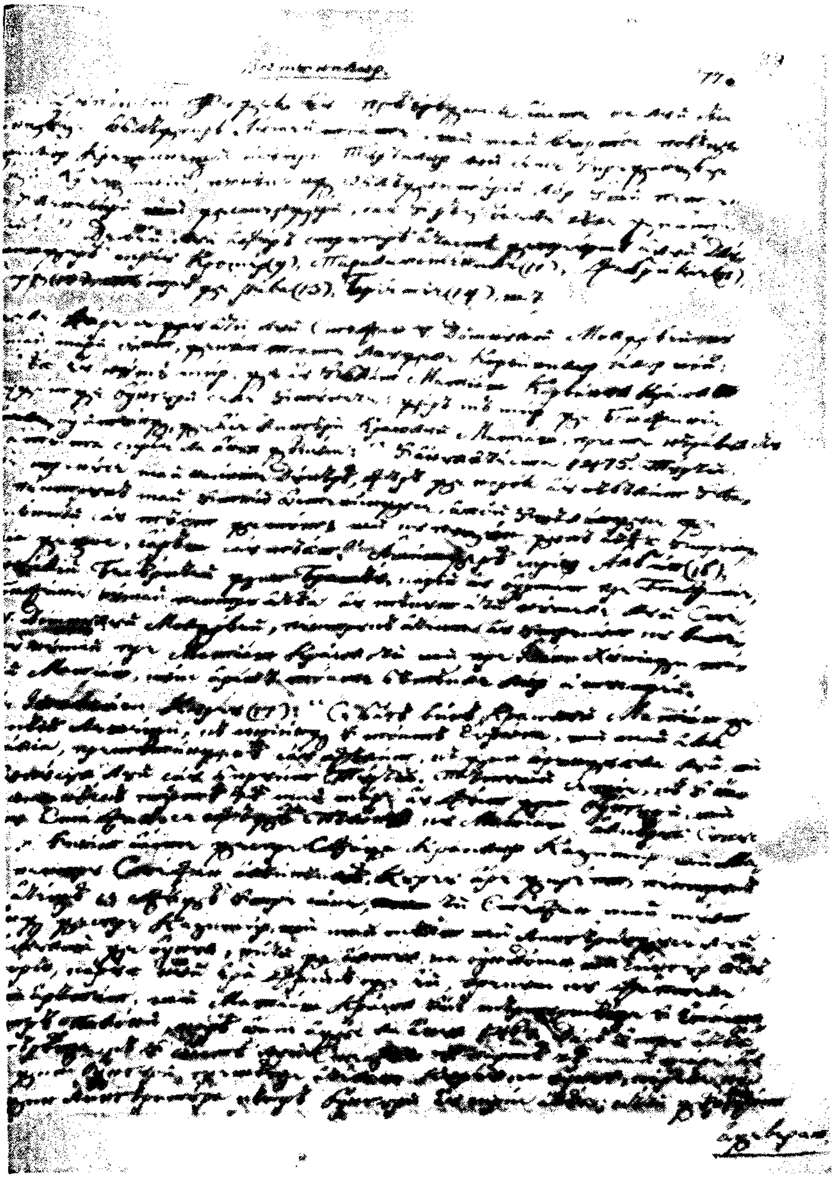

Pagina 77 din tom. II al manuscrisului Şincai. Citat din cronicarul polon Dlugosz în care se aduc laude lui Ştefan cel Mare

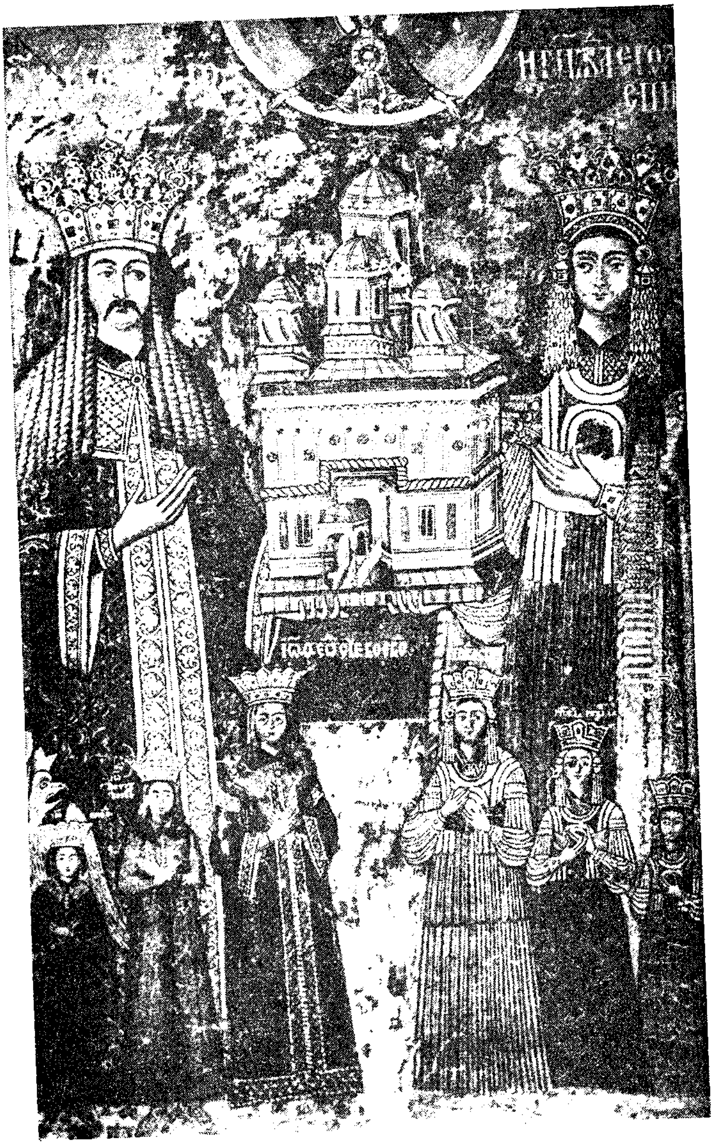

Neagoe Basarab (1512—1521). După N. Iorga, *Portretele domnilor români*

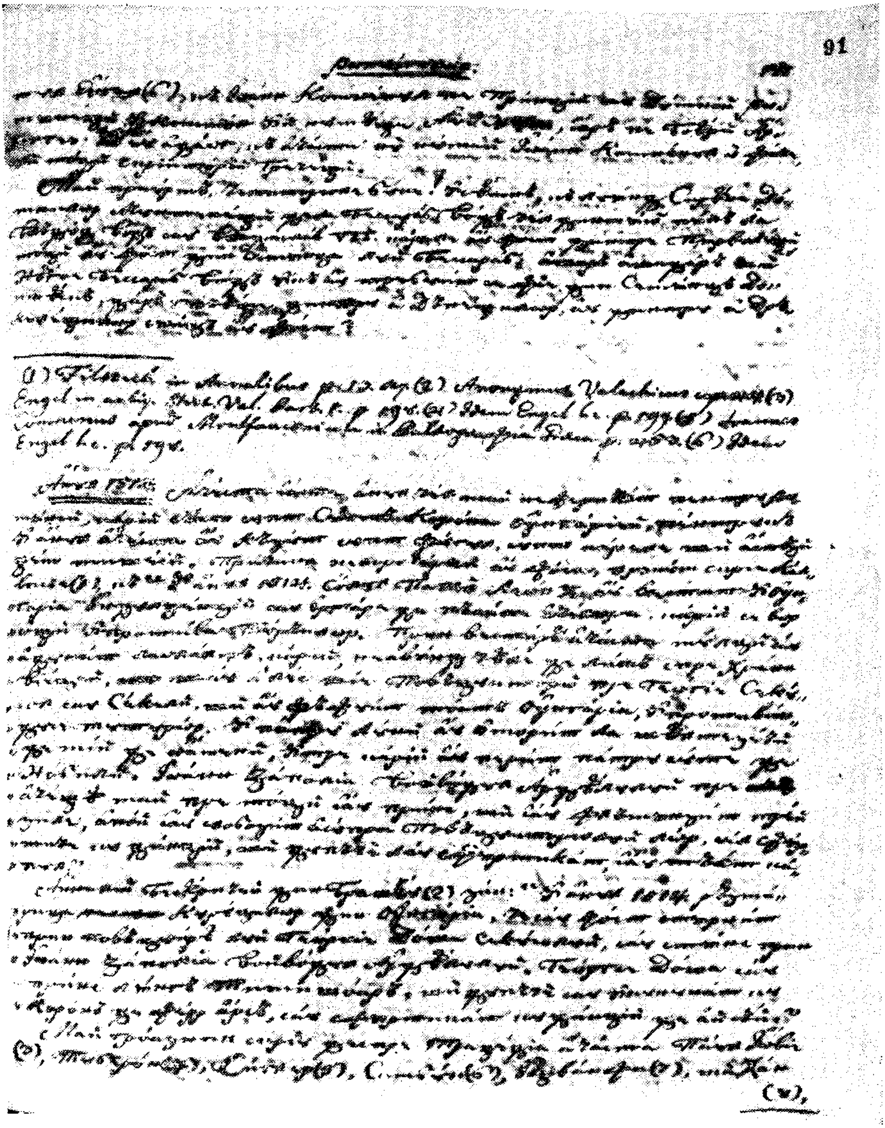

Pagina 181 din tom. II al manuscrisului *Cronicii*: Poziția lui Șincai față de răscoala lui Gheorghe Doja

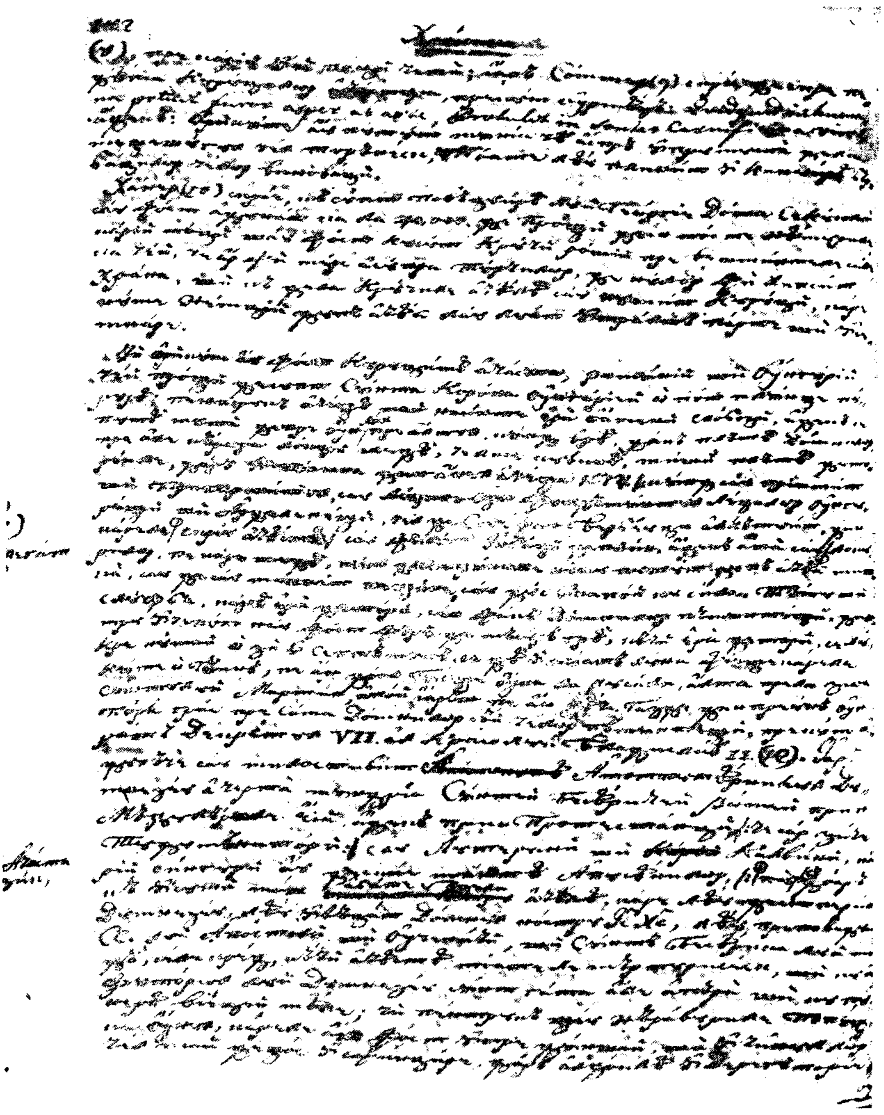

Pagina 182 din tom. II al manuscrisului Şincai. Continuarea paginei precedente

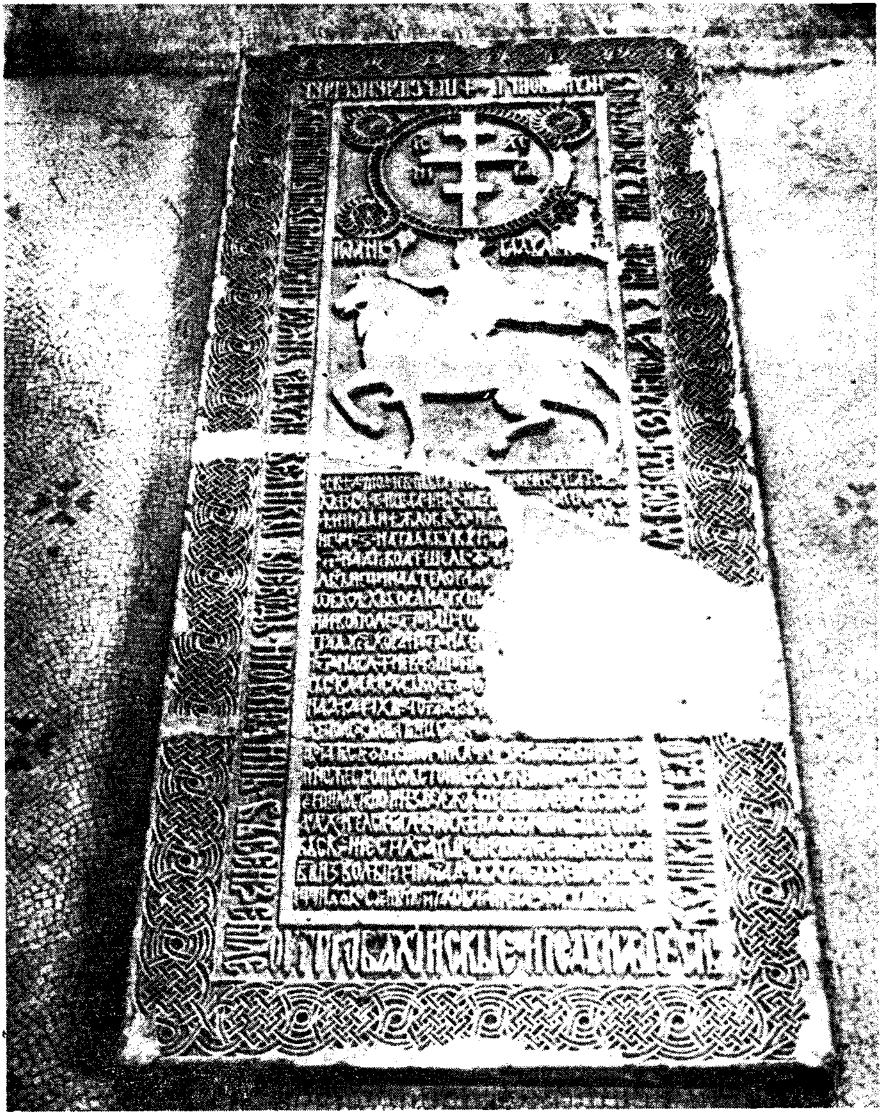

Piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați (1522—1528). După N. Iorga, *Portretele domnilor români*

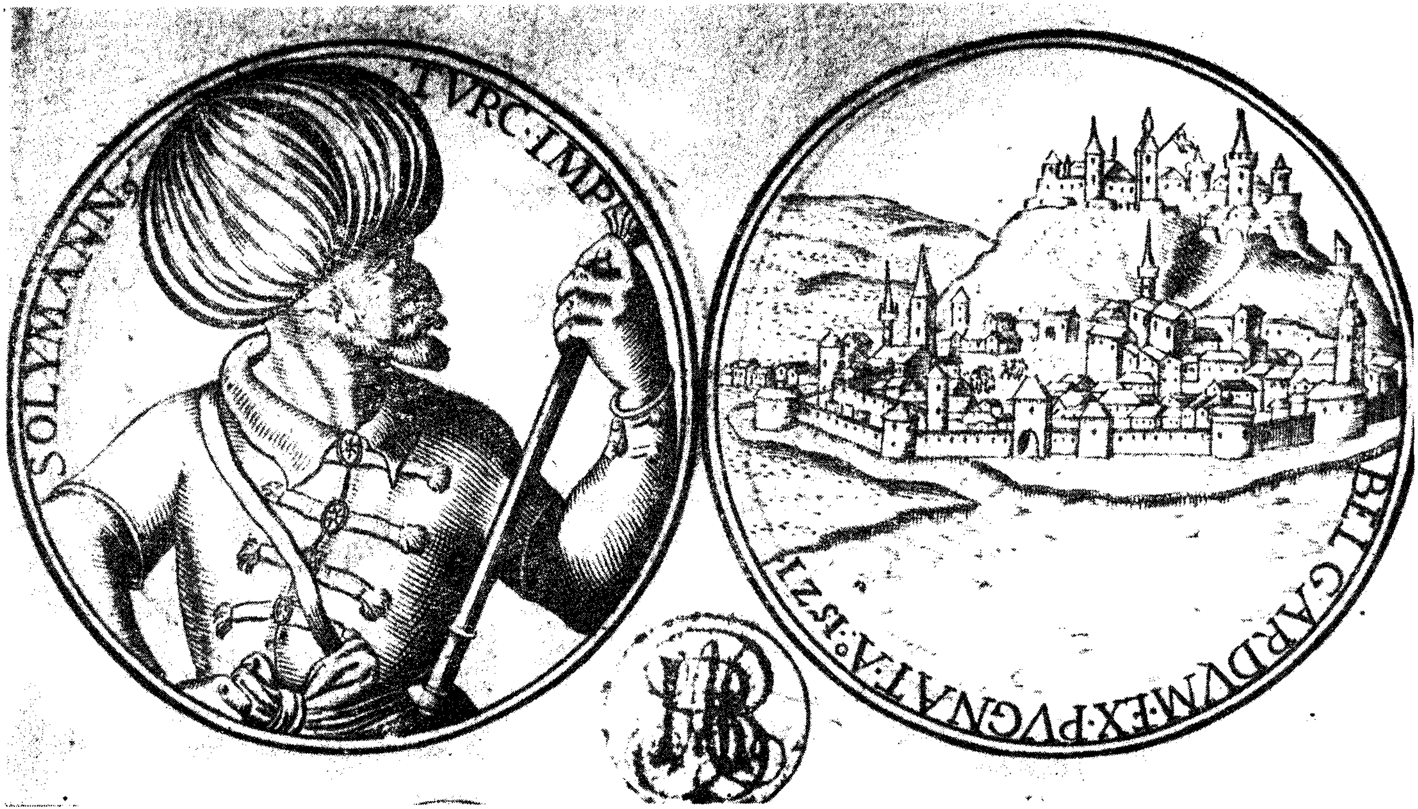
SOLYMANN· TVRC·IMP
BELGARDVM·EX·PVGNATA·1521

Soliman Magnificul (1520—1566) şi Cetatea Belgradului. Biblioteca Academiei, Cabinetul de Stampe

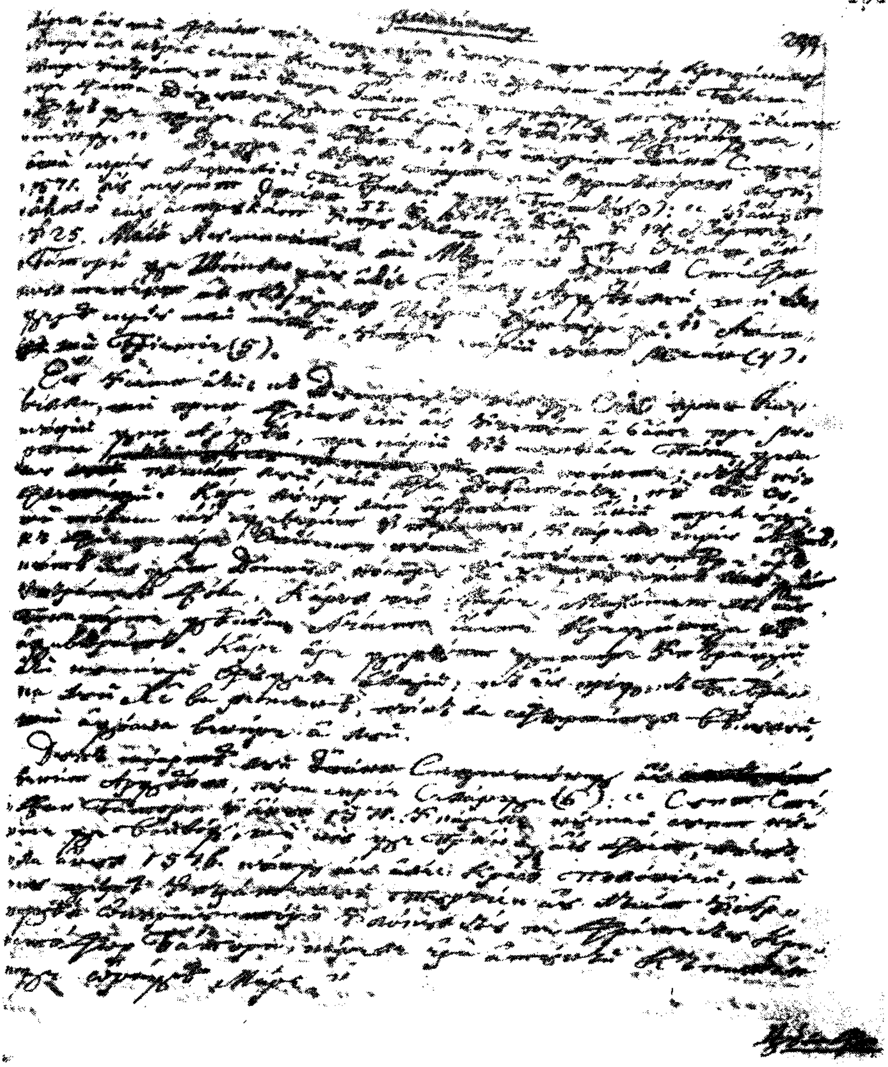

Pagina 299 din tom. II al manuscrisului *Cronicii*. Poziţia critică a lui Şincai faţă de puterea lumească a bisericii

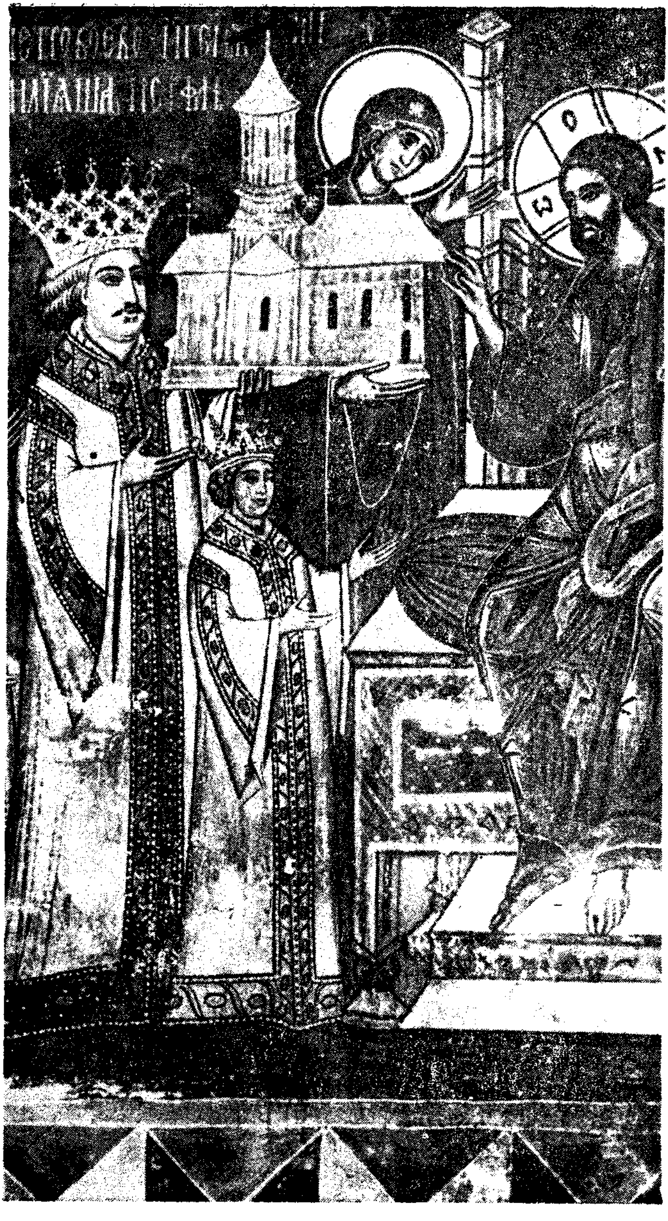

Petru Rareş (1527—1538; 1541—1546). După N. Iorga, *Portretele domnilor români*

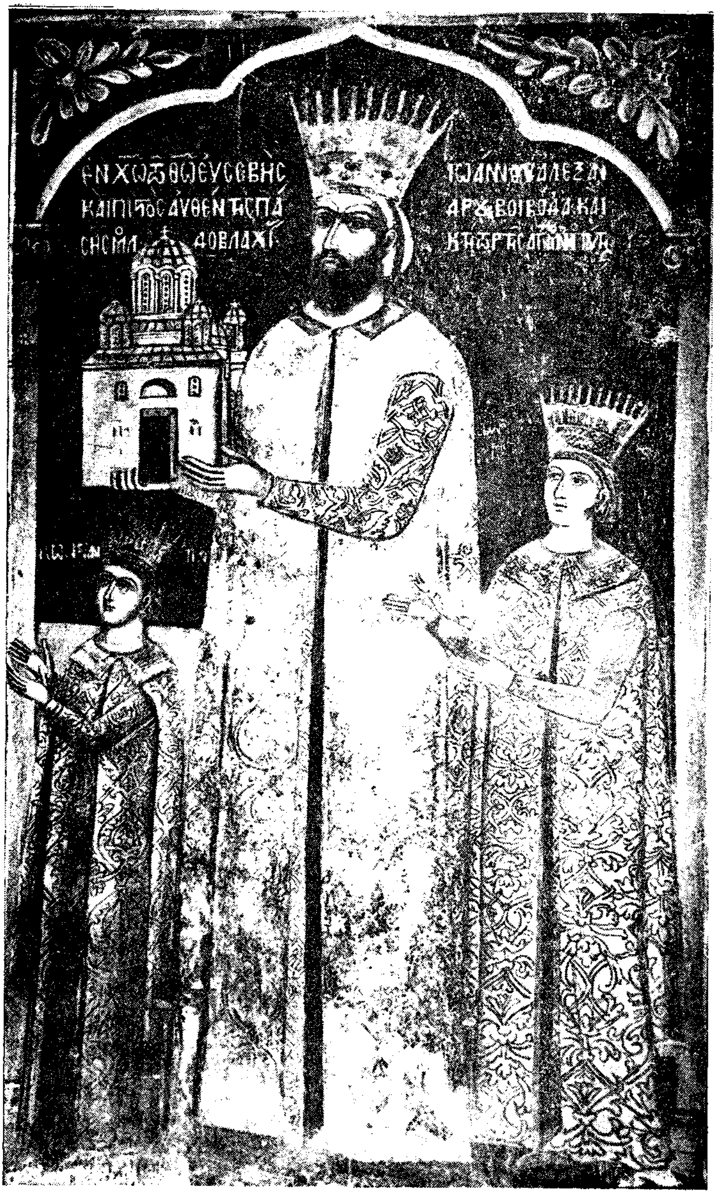

Alexandru Lăpuşneanu (1552—1561; 1564—1568). După N. Iorga, *Portretele domnilor români*

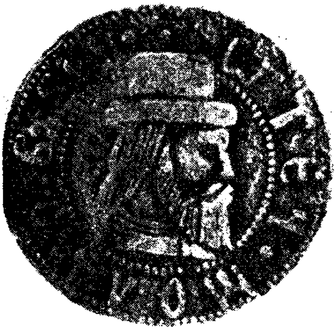

IOAN-VODĂ CEL CUMPLIT
DOMN AL MOLDOVEI
1572-1574

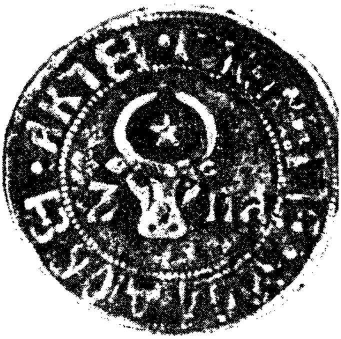

REVERSUL MONEDEI LUI
IOAN-VODĂ CEL CUMPLIT
1572-1574

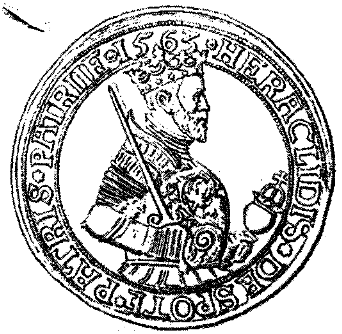

IOAN-VODĂ DESPOT
DOMN AL MOLDOVEI
1561-1563

Ioan Vodă cel Cumplit şi Despot Vodă (Efigii monetare). După N. Iorga, *Portretele domnilor români*

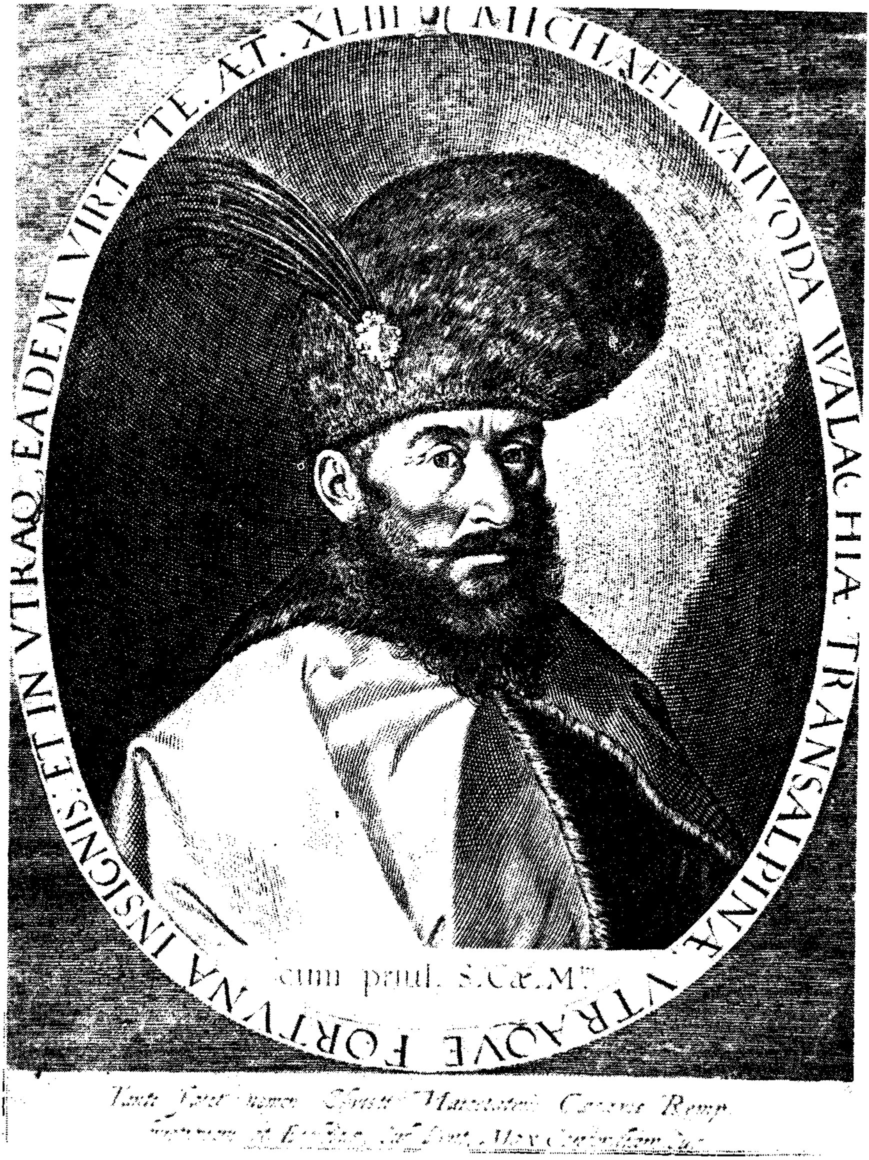
MICHAEL WAIVODA WALACHIÆ TRANSALPINÆ. VTRAQVE FORTVNA INSIGNIS: ET IN VTRAQ. EADEM VIRTVTE. ÆT. XLIII
cum priul. S.Cæ.Mt.

Mihai Viteazul (1593—1601). După N. Iorga, *Portretele domnilor români*

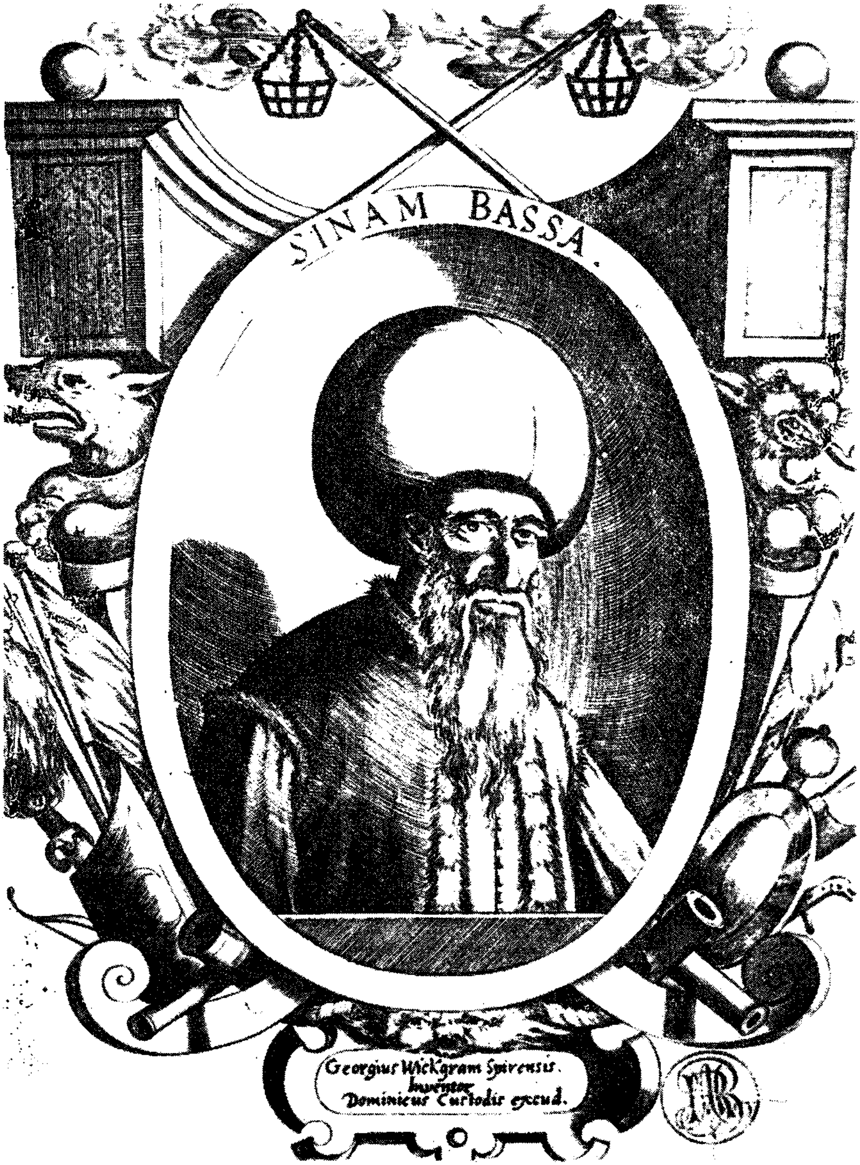
SINAM BASSA.
Georgius Wickgram Spirensis.
Inventor
Dominicus Custodis excud.

Sinan Pașa. Biblioteca Academiei, Cabinetul de Stampe

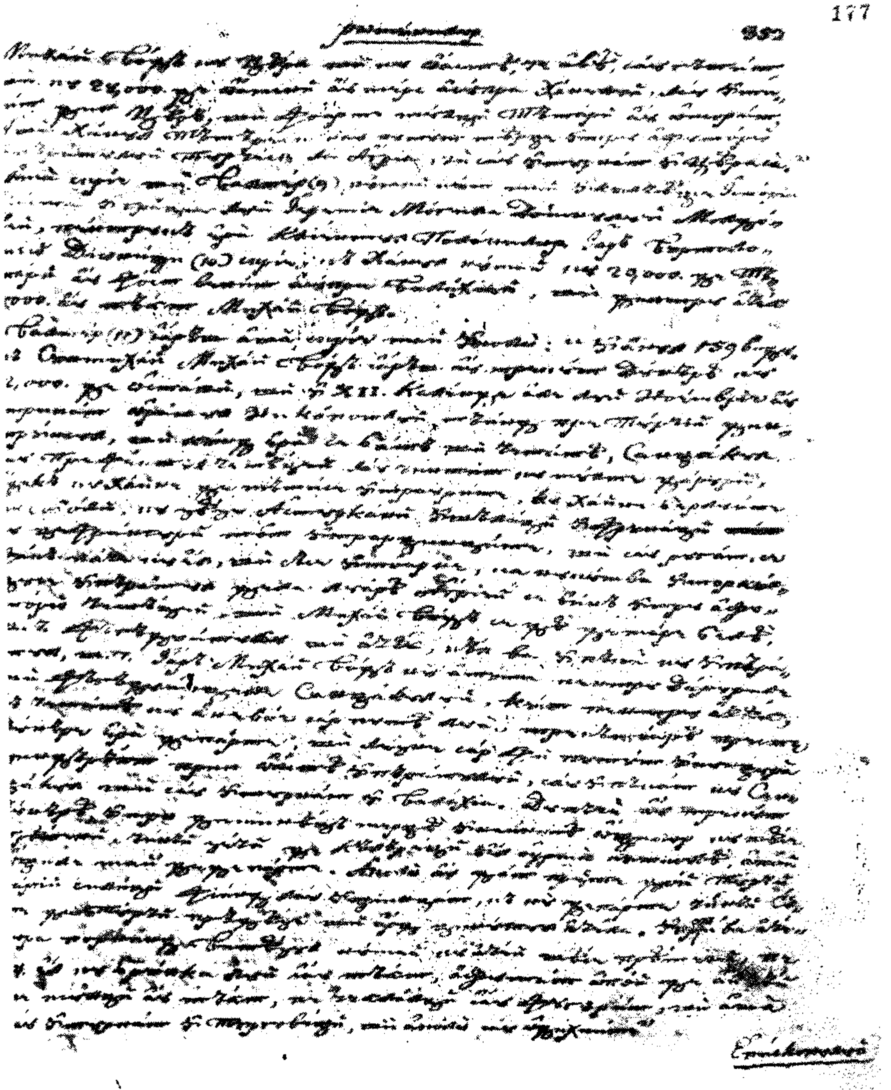

Pagina 353 din tom. II al manuscrisului Şincai. Atacul Nicopolei de către Mihai Viteazu în anul 1596

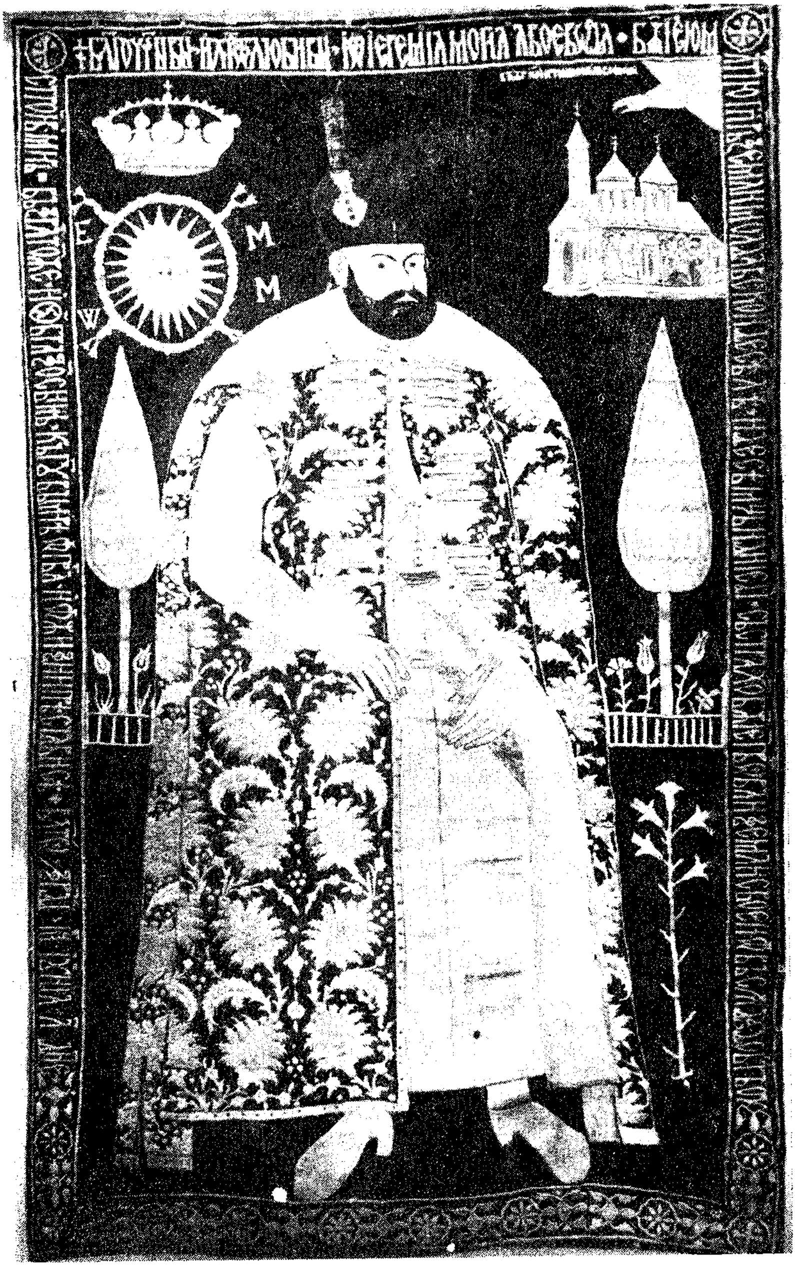

Ieremia Movilă (1595—1600; 1600—1606). După N. Iorga, *Portretele domnilor români*